ELTE
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

Szerkesztette és írta:
KOVÁCS I. GÁBOR

Összeállították:
KOVÁCS I. GÁBOR, TAKÁCS ÁRPÁD

Sárospatak erőterében

A TISZÁNINNENI SZÁRMAZÁSÚ REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK ÉLETRAJZI ADATTÁRA ÉS ÉLETÚTLEÍRÁSA

MAGYARORSZÁGI EGYETEMI TANÁROK ÉLETRAJZI ADATTÁRA 1848–1944.
III.

ELTE EÖTVÖS KIADÓ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

SÁROSPATAK ERŐTERÉBEN

Sorozatszerkesztő
Kovács I. Gábor

TÖRTÉNETI ELITKUTATÁSOK – HISTORICAL ELITE RESEARCH • 10

Szüleim,
Kovács István hernádszurdoki református lelkész
és Sajgó Irén tanítónő
emlékének

SÁROSPATAK ERŐTERÉBEN

A TISZÁNINNENI SZÁRMAZÁSÚ REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK ÉLETRAJZI ADATTÁRA ÉS ÉLETÚTLEÍRÁSA

MAGYARORSZÁGI EGYETEMI TANÁROK ÉLETRAJZI ADATTÁRA 1848–1944 III.

REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK

Szerkesztette és írta
Kovács I. Gábor

Összeállították
Kovács I. Gábor – Takács Árpád

ELTE EÖTVÖS KIADÓ · 2016

A kiadvány az OTKA K109209 sz. kutatása keretében készült.

A kötet megjelenését támogatta:

Országos Tudományos Kutatási Alap
Tiszáninneni Református Egyházkerület

ISBN 978-963-284-804-4
ISSN 0866-3157
© Szerkesztők, 2016

ELTE EÖTVÖS KIADÓ www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Társadalomtudományi Kar dékánja
Projektvezető: Sándor Júlia
Felelős szerkesztő: Gaborják Ádám
Borító: Csele Kmotrik Ildikó
Tördelőszerkesztő: Heliox Film Kft.
Nyomda: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

TARTALOM

I. Bevezetés a magyarországi református egyetemi tanárok (1848–1944) területi (egyházkerületi) tagolású életrajzi adattáraihoz 9

Egyetemi tanárok – felekezeti-művelődési alakzatok 9

Egyetem és felekezetiség Magyarországon 12

A magyarországi polgári korszak református egyetemi tanárainak regisztere 24

A református egyetemi tanárok kinevezésének időrendje és ritmusa 67

A református művelődési alakzat regionális változatai, az egyházkerületek 87

Hivatkozott irodalom 96

II. ADATTÁR 99

A tiszáninneni református egyházkerületből származó református egyetemi tanárok (1874–1944) életrajzi adattára és életútleírása 99

Az adattár címszavai 101

Magyarázatok az adattár címszavaihoz 103

Rövidítések az adattárban 109

Bernát István (1854–1942) jogász, agrárközgazdász 111
Buza László (1885–1969) nemzetközi jogász 126
Csik Lajos (1902–1962) orvos, genetikus 134
Diószeghy Dániel (1900–1969) kohómérnök 142
Finkey Ferenc (1870–1949) jogász, koronaügyész 150
Finkey József (1889–1941) bányamérnök 164
Győrffy István (1880–1959) botanikus 171
Horváth Béla (1894–1968) szemészorvos 180
Kérészy Zoltán (1868–1953) jogász, jogtörténész, egyházjogász 187
Kiss Árpád (1889–1968) kémikus 196
Kovács Gábor (1883–1920) jogász, közgazdász 201
Kun József (1875–1946) jogász 211
Mitrovics Gyula (1871–1965) esztéta, pedagógus 221
Soós Béla (1896–1945) egyháztörténész 231
Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935) történész 235

Szádeczky-Kardoss Gyula (1860–1935) geológus 248
Szádeczky-Kardoss Tibor (1898–1956) jogász, közgazdász 257
Szádeczky-Kardoss Elemér (1903–1984) geológus, geokémikus 269
Vécsey Tamás (1839–1912) jogász 281
Felhasznált források és irodalom.. 289

III. A református felekezeti-művelődési alakzat formáló tényezői, sajátosságai a tiszáninneni egyházkerületben és a Sárospataki Református Kollégium erőteréből jövő református egyetemi tanárok származása, családja, iskolázása adattárunk alapján 297

Tiszáninneni egyházkerület – egyházmegyék – felekezeti térszerkezet 297

A tiszáninneni területről származó református és katolikus egyetemi tanárok és az egyes felekezeti népességek írni-olvasni tudása 301

A tiszáninneni református egyházkerület történeti iskolahálózata, mint a református felekezeti-művelődési alakzat alkotótényezője 303

Az egyházkerület 19. századi középiskolái történeti előzményükkel és a más felekezetű iskolák kontextusával 308

A tiszáninneni származású református egyetemi tanárok és felmenőik iskolái 320

A szepességi és az eperjesi német evangélikus kapcsolat és a természettudományos pályák 323

A tiszáninneni egyetemi tanárok származása: szülők, családfák, iskolák, történelmi gyökerek 326

Az intellektuális pályára lépés generációs és történeti változatai a családtörténetekben 338

A tiszáninnei származású református egyetemi tanárok és a református felekezeti-művelődési alakzat a tiszáninneni egyházkerületben 342

Epilógus 348

Hivatkozott Irodalom 352

I. BEVEZETÉS A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK (1848–1944) TERÜLETI (EGYHÁZKERÜLETI) TAGOLÁSÚ ÉLETRAJZI ADATTÁRAIHOZ

EGYETEMI TANÁROK – FELEKEZETI-MŰVELŐDÉSI ALAKZATOK

Kiadványunk immár harmadik kötete a polgári kori egyetemi tanárok életrajzi adattári sorozatának. Az előző kötetekben már írtunk adattárunk kutatási előzményeiről, történeti szociológiai hipotéziseinkről, a sorozat tagolásában szerepet játszó megfontolásokról, új olvasóink kedvéért azonban ezeket részben mostani kötetünk bevezetésében is szükséges röviden összefoglalva megismételnünk, illetve kiegészítenünk. Eredetileg a két világháború közötti magyarországi tudáselittel foglalkoztunk, amikor arra a megállapításra jutottunk, hogy ennek meghatározó magva az egyetemi tanárság volt. A 19. század közepét követő száz évben fokozatosan növekedett a szerepük a tudástőke kezelésében, a képzettségi alapú középosztályba való bekerülés intézményes csatornáinak ellenőrzésében. A professzionalizációs folyamatnak is egyik fő ágense a különböző „tudásokat" végső soron hitelesítő professzori kar lett. Ezt figyelembe véve vizsgálatunkat kiterjesztettük az 1848 és 1944 közötti közel százéves polgári korszak egyetemi tanáraira.

1044 ebben az időszakban működő, a király vagy a kormányzó által kinevezett nyilvános rendkívüli és nyilvános rendes egyetemi tanárt vettünk számba. Sokfelé ágazó kérdésfeltevéseinkből kiindulva rájuk vonatkozóan egy nagy keresztmetszetű, változógazdag prozopográfiai adatbázist építettünk, amely lehetőséget ad különböző történetszociológiai elemzésekre az egyetemi tanárok rekrutációjától, területi, vallási, etno- és szociokulturális származásától kezdve, a tudástőke felhalmozódásának folyamatán, az életpályák, a karrierutak tipizálásán át, a professzori szerep formálódásának, professzionalizálódásának, a kapcsolathálók

működésének, a közéleti és politikai szerepvállalásoknak a vizsgálatáig. A lehetséges kutatási irányok közül érdeklődésünk egyre inkább a tudáselit csúcsán elhelyezkedő csoport rekrutációjának, származásának problémája felé fordult. Korábban a két világháború közötti tudáselit mintájában szereplő 568 egyetemi tanár származásának kérdéséről már készítettünk egy hosszabb tanulmányt (Kovács I. G. – Kende G. 2011a). Ennek eredményét röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy professzoraink a társadalom középrétegeiből származtak úgy, hogy az apák háromnegyede a középosztály különböző szintjeihez, egynegyede pedig kispolgári csoportokhoz tartozott. Ezen belül azonban a finomabb mutatók segítségével többféle inkonzisztenciát, eltérő mintázatokat észleltünk.

Kitapintható volt néhány, a hagyományosan használt társadalomszerkezeti elemeken átnyúló vagy azoknak sajátos részét képező kisebb-nagyobb szociokulturális, etnokulturális alakzat, felekezeti-művelődési tömb: a városi gyökerű német – főleg felvidéki – evangélikus értelmiség; a városi, római katolikus iparosság; az asszimiláns zsidóság változatai; a több generáció óta államszolgálatban álló római katolikus hivatalnokság; a református kollégiumok és partikuláik, valamint a hozzájuk kapcsolódó parókiák és kisiskolák hálózatában formálódó magyar etnikumú értelmiségi csoport; a római katolikus svábok és más, vidéki (nem városi) németek feltörekvő földműves és iparos blokkja. Annak érdekében, hogy ezeket a kisebb alakzatokat nagyobb biztonsággal meg tudjuk ragadni, tovább bővítettük a személyenként felderítendő adatok körét. Elsősorban a történeti dimenziót mélyítettük, hogy a különböző történeti eredetű rendi-jogi mintázatok, státuszok, felekezeti és etnokulturális hátterek láthatóbbá váljanak. Az apákon túl a nagyszülők, dédszülők adatainak minél teljesebb feltárására, területi mozgásuk, iskolázásuk, felekezetiségük megismerésére törekedtünk. Az utóbbinak különösen nagy jelentőséget tulajdonítottunk, hiszen az egyetemi tanári rekrutáció szempontjából fentebb említett társadalomtörténeti alakzatoknak a megnevezésében mindenütt szerepelt valamilyen felekezeti elem, ami az alakzat mintázatát döntő módon meghatározó, konstituáló tényező volt.

A magyar nemzeti kultúra felekezeti fogantatású tagolódása, s például a katolikus-protestáns hagyománykettősség műveltségalakító szerepe ismert a művelődéstörténeti irodalomban (Kósa L. 1993). A magyar társadalomtörténeti kézikönyv szintén kiemeli, hogy a koraújkori konfesszionalizáció óta az egyén társadalmi pozícióját, identitását s közösségi életét is jelentősen befolyásolta a felekezethez tartozás, a teljes élet vallási keretezettsége. A kézikönyv azt is hangsúlyozza, hogy a felekezetiség egyúttal fontos etnokulturális hordozó is (Kövér Gy. 2001: 138–159). Tóth Zoltán úttörő társadalomtörténeti munkájában Szekszárd 19. század végi – 20. század eleji társadalmát elemezve olyan csoportokat írt le, amelyek esetében empirikusan bizonyította a felekezeti-etnikai dimenzió magyarázó erejét (Tóth Z. 1989: 50–71). A jeles történeti szociológus, Karády Viktor egész munkásságának

egyik újszerű törekvése a felekezeti-etnikai dimenzió jelentőségének dokumentálása a 19–20. századi magyar művelődés- és társadalomtörténetben (Karády V. 1997; 2000. etc.). Ebből kiindulva igyekeztünk összekapcsolni a felekezetiség művelődéstörténeti és társadalomtörténeti megközelítését. A százéves polgári korszak egyetemi tanárainak rekrutációját kutatva azt feltételeztük, hogy az azonos felekezeti hátterű egyetemi tanárok életrajzi szócikkeinek, eredetüknek és életútjuknak egymás mellé helyezése az adattárban segíthet abban, hogy történeti alakulásában tudjuk megragadni és hitelesen megrajzolni azokat a felekezeti-művelődési alakzatokat, amelyeket az egyszerűbb történeti-szociológiai mutatók számbavétele alapján is feltételeztünk. Azt gondoltuk, hogy láthatóbbá válhatnak a csoportokat összekötő jellegzetes társadalmi hálózatok, a tipikus élethelyzetek és kontextusok, valamint az is, hogy a legújabb nemzedékeknél hogyan, milyen szabályszerűségek szerint halványodnak a felekezetiség jegyei. (Például iskola- és párválasztásban, egyházi szolgálat ritkuló vállalásában stb.) Ezért úgy döntöttünk, hogy a felhalmozott adattömeget személyenként, egységes séma szerinti szócikkekben felekezeti csoportonként közöljük. Első kötetünk egy sokszínű, mégis jól körülhatárolható csoport, a zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok útját mutatta be a diszkriminációtól az emancipáción és az asszimiláción át a diszkrimináció felújításáig (Kovács I. G. 2012). A sorozatot a református egyetemi tanárokkal, azon belül egy speciális csoporttal folytattuk. A debreceni tudományegyetem centenáriumához kapcsolódva a debreceni református hittudományi kar tanárainak életrajzi adattárát készítettük el (Kovács I. G. 2014).

Az évfordulós kitérő után azonban már nem egyetemek és karok szerint folytatjuk munkánkat, hanem maradva a felekezeti tagolásnál, minden esetben megkeressük azt a sajátos rendező szempontot, amelynek a segítségével az adott felekezet egyetemi tanárain belül olyan alcsoportokat konstruálhatunk, amelyek további történeti szociológiai összefüggések felé mutathatnak. Az adattári szócikkek közlésénél azután eszerint a konstrukció szerint haladunk majd. A reformátusok esetében ez a rendező szempont a területi, egyházszervezeti tagolódás. Az egységes Magyarországi Református Egyház 1881-es létrehozása előtt, az 1734-es bodrogkeresztúri konventtől mindenképpen az egyházkerületek voltak azok a nagyobb szervezeti egységek, amelyek a szuperintendens/püspök és a világi főgondnok vezetésével összefogták egy-egy nagyobb régió egyházmegyéit. Lényegében minden egyházkerületben működött kollégium típusú, a főiskolai szintet is magába foglaló oktatási intézmény, amelynek kisugárzásával meghatározó szerepe lehetett a kerületben, az egyházi intézményi rendszer működtetésében, a református művelődési alakzat formálásában. Azt feltételezzük, hogy ezekben az egyházkerületekben az eltérő történelmi körülmények, a más-más társadalmi szerkezeti tagolódás, a különböző kontextusok miatt a református felekezeti-művelődési alakzatnak sajátos változatai alakulhattak ki.

EGYETEM ÉS FELEKEZETISÉG MAGYARORSZÁGON

A református egyetemi tanárok életrajzi adattárainak egyházkerületenkénti tagolására még visszatérünk, előtte azonban szólnunk kell arról a fontos körülményről, hogy történetileg miként exponálódott a magyar egyetemen a felekezetiség kérdése. Ahhoz hogy értsük a református egyetemi tanárok kinevezésének általános problematikáját, szükség van erre a történeti áttekintésre. Kiindulópontunk az a történeti tény, hogy az 1871-ig egyetlen magyar egyetem, a Pázmány Péter által 1635-ben Nagyszombatban alapított, s a jezsuita rend vezetésére bízott intézmény értelemszerűen római katolikus hitfelekezeti jellegű volt, amelynek professzorai csak római katolikusok lehettek. Amikor a jezsuita rend pápai feloszlatása után Mária Terézia újraalapította az egyetemet, s 1780-ban kiadta az Inaugurale Diplomát, akkor az érseki egyetem királyi magyar tudományegyetemmé alakult. Ezzel katolikus felekezeti jellege legalábbis vitathatóvá vált, egy másik álláspont szerint meg is szűnt. Utóbbi álláspontón volt II. József király is, amit több rendelete és legfelsőbb elhatározása bizonyít. 1781-ben Türelmi rendelete tette lehetővé az akatolikusok doktorálását azzal, hogy felmentette őket az esküszöveg hitvallásukkal ellenkező részei alól. 1782-ben legfelsőbb elhatározással leszögezte, „a tanszékek betöltése a legnagyobb gonddal és körültekintéssel történjék, tekintet nélkül nemzetiségre és felekezetre". 1783. november 22-én kelt határozata a tűrt vallásúakat is feljogosította arra, hogy egyetemi tanszékre pályázzanak. 1785-ben újra kinyilatkoztatta, hogy egyetemi tanárnak akatolikusok is „sine religionis discrimine" kinevezhetők (Győry T. 1936: 126–127). Ennek megfelelően II. József egy reformátust és két evangélikust ki is nevezett egyetemi tanárnak. Elsőként nevezte ki 1784. október 11-én a marosvásárhelyi református tanárt, Fogarasi Pap Józsefet (1744–1784) a bölcsészettan tanszékre. Az Odera-Frankfurtban, Groningenben, Franekerben tanult, Utrechtben doktorált európai hírű professzor azonban december 17-én meghalt, mielőtt elfoglalhatta volna a budai tanszéket. Mégis úgy tarthatjuk számon, mint az első reformátust, akit az ország első egyetemére a király kinevezett. Az evangélikusok közül elsőnek 1784-ben a Körmöcbányán, Pozsonyban és Erlangenben tanult Bél Mátyás-tanítványt, Cornides Dánielt (1732–1787), a göttingeni tudós társaság tagját nevezte ki II. József az oklevéltan tanszékre, s egyszersmind egyetemi könyvtárnoknak. Cornides 1785-ben el is foglalta katedráját, de 1787 októberében meghalt. Utóda 1788. januártól a szintén evangélikus Schwartner Márton (1759–1823) lett, aki Göttingenben August Ludwig Schlözernél (1735–1809) tanult, s a soproni evangélikus gimnázium tanára volt kinevezése előtt.

II. József halála után a vallási ügyeket az 1791. évi 26. törvénycikk rendezte. A törvény egyrészt a protestánsoknak bevett felekezeti státuszt adott, szabad vallásgyakorlatukat, iskolaállítási jogukat biztosította, s kimondta, hogy a nyilvános

állásoknál nem szabad különbséget tenni felekezeti hovatartozás alapján, másrészt tartalmazta azt a bekezdést is, hogy a katolikus alapítványokat katolikus, az evangélikusokat evangélikus egyéneknek kell fenntartani. A nem katolikusokat az egyetemi tanári állásból kizárni igyekvő törekvések az utóbbi passzusból kiindulva arra a jogi álláspontra helyezkedtek, hogy mivel a Mária Terézia-féle újraalapításkor az egyetem fenntartására és fejlesztésére rendelt egyetemi alapok nagyobbrészt katolikus egyházi eredetűek voltak, ezért katolikus alapítványoknak tekintendők, s ez megalapozza az egyetem katolikus hitfelekezeti jellegét. II. Lipót idején, 1792-ben az esztétika tanszék betöltése körüli vitában ez az álláspont még nem kerekedett felül, így a Pozsonyban, Sopronban és Göttingenben tanult evangélikus Schedius Lajos (1768–1847) tekintet nélkül felekezeti hovatartozására királyi kinevezést kapott az esztétika tanszékre. Ezt követően azonban kereken ötven évig az előbb említett jogi érveléssel, de nyilván a politikai klíma megváltozása miatt, megakadályozták a nem katolikus jelöltek egyetemi katedrára kerülését.

Csak a liberális szellemiség terjedésével, 1843-ban sikerült a másik jogi álláspont alapján újra egy evangélikust, Balassa Jánost (1814–1868), a magyar orvosi iskola alapítóját kinevezni az orvosi kar sebészet tanszékére (Győry T. 1936: 412–426). Az 1848-as „törvényes forradalom" idején aztán Eötvös József egyetemi alapszabály tervezetében lényegében visszatérhetett II. József és az 1791-es vallásügyi törvény azon téziséhez, hogy az egyetem állami intézmény, s „az egyetemi tanárok vallásküllönbség nélkül alkalmaztatnak". A kiegyezés után Eötvös újra vallás- és közoktatásügyi miniszterként a liberális országgyűlési többségre, Deák Ferenc jogi érvelésére támaszkodva egyértelműen kinyilvánította az „egyetem hitfelekezet nélküli államintézeti minőségét". Ettől kezdve a kormányzat a polgári korszak végéig változatlanul ezen az elvi alapon állt. S ha a Balassa 1843-as kinevezésétől a kiegyezésig eltelt 24 év alatt az összesen öt protestáns tanár kinevezésével az egyetem katolikus jellegének még csak igen lassú erodálása kezdődött el, akkor 1867 után ehhez képest gyors ütemben neveztek ki protestánsokat a fővárosi tudományegyetemre, s természetesen még inkább az újonnan alapított egyetemekre.

A másik jogi álláspont ezután sem tűnt el azonban, s az egyetemi alapok egyházi eredetére hivatkozva változatlanul a budapesti tudományegyetem katolikus jellegével érvelt. Katolikus egyházi tényezők a polgári korszak végéig visszavisszatérően ezzel igyekeztek nyomást gyakorolni a kormányzatra a kinevezési politika iránya vagy egyes esetek miatt. A nyomásgyakorlás eredményessége mindazonáltal fokozatosan csökkent. Az önkényuralom korszakában még olyan sikeres volt, hogy a nem katolikusok magántanári habilitációit is meg tudta akadályozni (Sashegyi O. 1974: 351–352). A kiegyezés után a protestánsok katedrára kerülését már nem, de az izraelitákét még egy bő negyedszázadra blokkolta. A felekezeti érdekek érvényesítési kísérletei egyébként nem szorítkoztak

a budapesti tudományegyetemre, hanem változatos érvekkel kiterjedtek a többi, az állam által újonnan alapított egyetemre is. Természetesen a protestánsok is igyekeztek érvényesíteni felekezeti érdekeiket a tanszékek betöltésénél. Nemcsak a katolikus püspökkari értekezleteken, hanem a református zsinati üléseken is szó esett a professzori kinevezések felekezeti vonatkozásairól (Ladányi A. 2000: 103–107; Ladányi A. 2002: 100–105; Ladányi A. 2004; Bolyki J. – Ladányi S. 1987: 88). Különösen szem előtt tartották a debreceni egyetem tanári karának felekezeti struktúráját, hiszen az egyetem jogi értelemben ugyan nem volt a kollégium jogutódja, de a kormányzattal megegyezve mégiscsak a debreceni református kollégium bázisán jött létre a város és a tiszántúli református egyházkerület sokoldalú támogatásával.

Érdemes a statisztika segítségével átfogóan is megnéznünk, hogy a fentebb elmondottakkal is összefüggésben hogyan alakult az 1848 és 1944 közötti 96 év egyes szakaszaiban szabályszerűen kinevezett egyetemi tanárok felekezeti megoszlása. Az *1. táblázat*ról azt tudjuk leolvasni, hogy az 1867 előtt kinevezett egyetemi tanárok között a katolikusok száma tizenötszöröse a protestánsoknak. Az Eötvös József-féle egyértelmű tabudöntés és az új egyetemek belépése után ez a szorzó az 1894-ig tartó szakaszban 1,89-re, az Eötvös Loránd 1894-es miniszterségével kezdődő s 1919 végéig tartó időszakban pedig 1,83-ra csökkent. Az arány tehát a dualizmus egész időszakában csaknem állandónak tekinthető. A két világháború közötti első, Klebelsberg-féle miniszteri érában 1931-ig az újonnan kinevezett katolikus professzorok száma már csak 1,73-szorosa volt a protestánsok számának. A következő, az 1932-től 1944-ig tartó, döntően Hóman Bálint miniszterségéhez fűződő szakaszban pedig a különbség tovább szűkült, s már csak 1,43-szoros volt a katolikus többlet. A változás tendenciája tehát hosszabb távon egyértelmű. Mértéke azonban kicsit csalóka. A korábban kinevezettek ugyanis tovább szolgáltak, s kinevezési életkoruktól függően, még több évtizedig befolyásolták a felekezeti struktúrát. Ezért hiába emelkedett viszonylag gyorsan az új kinevezések között a protestánsok aránya, ha egy-egy időmetszetben vizsgáljuk az adott tanévben működő összes professzor felekezeti arányait, csak mérsékeltebb változást láthatunk. Például az 1867-től 1894-ig kinevezetteknek hiába 16 százaléka református, az 1894-es évben szolgáló összes egyetemi tanárnak mégis csak alig 12 százaléka lett református. Csak 1918-ra egyenlítődtek ki úgy az arányok, hogy nem csupán az 1894-től 1918-ig újonnan kinevezettek között volt 20 százalék körüli a reformátusok aránya, hanem az 1918-as évben működő összes professzor között is.

1. táblázat. A magyarországi egyetemek különböző felekezetű egyetemi tanárai az első kinevezésük szerinti csoportokban 1848 és 1944 között (abszolút számban és százalékban)***

Felekezet	Az első kinevezés éve szerinti csoportok					Összes kinevezett egyetemi tanár
	– 1866	1867 – 1894. máj.	1894. jún. – 1919. aug.	1919. szept. – 1931	1932 – 1944. okt.	
Római katolikus	102 15,5 90,3	123 18,6 61,2	162 24,6 58,9	121 18,4 62,4	151 22,9 57,8	659 100,0 63,1
Református	1 0,5 0,9	33 18,0 16,4	56 30,6 20,4	40 21,9 20,6	53 30,0 20,3	183 100,0 17,5
Evangélikus	6 4,2 5,3	30 21,1 14,9	29 20,4 10,5	30 20,4 15,5	49 34,0 18,8	144 100,0 13,8
Unitárius	0 0,0 0,0	2 18,2 1,0	2 18,2 0,7	1 9,1 0,5	6 54,5 2,3	11 100,0 1,1
Görögkatolikus	2 12,5 1,8	5 31,3 2,5	6 37,5 2,2	2 12,5 1,0	1 6,2 0,4	16 100,0 1,5
Görögkeleti	2 40,0 1,8	1 20,0 0,5	1 20,0 0,4	0 0,0 0,0	1 20,0 0,4	5 100,0 0,5
Izraelita	0 0,0 0,0	6 26,1 3,0	17 73,9 6,2	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	23 100,0 2,7
Anglikán és felekezeten kívüli	0 0,0 0,0	1 33,3 0,5	2 66,6 0,7	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	3 100,0 0,3
Összesen	113 10,8 100,0	201 19,3 100,0	275 26,3 100,0	194 18,6 100,0	261 25,0 100,0	1044 100,0 100,0

* A táblázat néhány cellájában megváltoztak az abszolút számok korábbi közlésünkhöz képest (Kovács I. G. 2014: 10), az ismeretlen felekezetűek azonosítása és néhány más pontosítás miatt. Ebből következően a százalékok is változtak.

** A táblázat mindenkinél az első egyetemi tanári kinevezésekor fennállott felekezeti hovatartozást vette figyelembe. (A kinevezések előtt és után is voltak felekezetváltások.) A műegyetemi tanárok közül a műegyetem 1871-es egyetemi rangra emelése előtt kinevezett, de azután is szolgáló tanárok (18 fő) 1871 előtti kinevezési évükkel szerepelnek.

Igazából nincs most terünk annak finomabb elemzésére, hogy az egyetemi tanárok változó felekezeti struktúrája miként viszonyult az egyes felekezetek országos arányaihoz. Mégis kísérletet teszünk a felekezeti reprezentációk legalább nagyvonalú megbecsülésére. Az erre vonatkozó 2. *táblázat*unkat úgy készítettük el, hogy figyelemmel előbbi gondolatmenetünkre is, az összes egyetemi tanár számából kivettük az 1867 előtt kinevezetteket, hogy az akkor még az akatolikusokra vonatkozó általános diszkrimináció ne torzítsa az arányokat. Tehát az 1867 és 1944 között kinevezett 931 professzorral számoltunk. Összehasonlítási alapként először a történeti Magyarország össznépességének 1910-es felekezeti szerkezetét vettük, hiszen még a két világháború közötti egyetemi tanárságnak is ez a terület volt a kibocsátó háttere, merítési bázisa.[1] Ezenkívül konstruáltunk egy másik 1910-es országos adatsort is. Kiindulva abból, hogy a történeti ország egynegyedét alkotó görögkatolikusok és görögkeletiek majdnem hiányoztak, illetve nagyon kicsi arányban voltak az egyetemi tanárok között, s ez torzíthatja a többi felekezet arányainak megítélését, kivettük az össznépességből az ehhez a két felekezethez tartozókat. Az így megmaradó lakosságot 100 százaléknak tekintve aztán kiszámoltuk, hogy ez a népesség hogyan oszlott meg a többi felekezet között. Az egyetemi tanárok reprezentációját mindkét adatsorra kiszámoltuk. Azt mindenképpen előre kell bocsátanunk, hogy az izraeliták népességszámukhoz viszonyított alacsony reprezentációját nem a műveltségi szint, hanem a diszkrimináció magyarázza.[2] A római katolikusok és a reformátusok mérsékelten felülreprezentáltak, de van közöttük különbség a reformátusok javára. A reformátusok reprezentációja pontosan megfelel konstruált adatsorunknak (1,03), a katolikusoké viszont itt enyhén alulreprezentált (0,92). A kicsiny unitárius felekezet kis elemszámú tanári jelenléttel két-háromszorosan felülreprezentált. A legmeggyőzőbb az evangélikus egyetemi tanárok felülreprezentáltsága. 14,8 százalékos részaránnyal kétszer annyian voltak az egyetemi tanárok között, mint azt országos népességi arányuk (7,1%) indokolná. Még felfelé súlyozott országos arányukhoz képest is több mint másfélszeresen felülreprezentáltak voltak. Ez nyilvánvalóan összefüggött az evangélikus népesség műveltségi mutatóival, jelentős csoportjainak magasabb iskolázottságával.

[1] Az 1910-es év felekezeti szerkezete nem tér el lényegesen a dualizmus korábbi éveinek arányaitól, csupán az izraeliták számarányában volt viszonylagosan nagyobb eltérés.

[2] Csak 1894 és 1918 között neveztek ki közülük egyetemi tanárokat népességszámuknak megfelelő arányban.

2. táblázat. Az 1867 és 1944 között kinevezett magyarországi egyetemi tanárok felekezeti struktúrája a történeti Magyarország összes népességének felekezeti megoszlásához viszonyítva

Felekezet	Egyetemi tanárok Mo.-on				Történeti Magyarország	
	Száma 1867–1944	Százalékban	Reprezentáció az összlakossághoz 1910 A	Reprezentáció az összlakossághoz 1910 B	Összlakosságból százalékban 1910 A	A gör. kat. és gör. keleti felekezetűek nélküli összlakosságból százalékban 1910 B
Róm. kat.	557	59,8	1,21	0,92	49,3	64,7
Református	182	19,5	1,36	1,03	14,3	18,8
Evangélikus	138	14,8	2,08	1,57	7,1	9,4
Unitárius	11	1,2	3,00	2,40	0,4	0,5
Izraelita	23	2,5	0,50	0,38	5,0	6,5
Gör. kat.	14	1,5	0,14	–	11,0	–
Görögkeleti	3	0,3	0,02	–	12,8	–
Egyéb	3	0,3	3,00	3,00	0,1	0,1
Összesen	931	100,0	–	–	100,0	100,0

A 3. *táblázat*tal azt igyekeztünk dokumentálni, hogy az egyes egyetemek tanári összetétele a kétségtelen állami intézményi státusz ellenére mutat-e valamilyen felekezeti színezetet. Azt látjuk, hogy a Pázmány alapította tudományegyetem maradt a leginkább katolikus színezetű, ugyanis a teljes 96 éves időszak 373 kinevezettjének háromnegyede római katolikus volt, s csak 7,5 százaléka református. Sem a dualizmus, sem a Horthy-kor egyik szakaszában sem érte el a református kinevezettek aránya a 12 százalékot. Az evangélikusok összesített részesedése 10,2 százalék volt, de a dualizmus első felében és az 1931 és 1944 közötti szakaszban meghaladta a 16 százalékot.[3] A műegyetem kicsit nyitottabb volt, de szintén inkább katolikus színezetű. Míg az összes egyetemi tanár (1044 fő) között 63,2 százalék volt római katolikus, addig a műegyetemre kinevezettek között 70 százalék. Az 1872-ben indult kolozsvári egyetem 1920-ig tartó szakaszának tanári felekezeti szerkezete a legkiegyensúlyozottabb. A tanárok 54,2 százaléka római katolikus volt, 35,2 százaléka pedig protestáns (23,9% református, 11,3% evangélikus). Ezen belül az 1894 utáni időszakban a reformátusok aránya pár százalékkal nőtt, az evangélikusoké csaknem ugyanannyival csökkent. Itt volt a legnagyobb és a legegyenletesebb az izraeliták aránya: 6,1 százalék az 1872 és 1894 közötti időszakban, s 6,8 százalék az 1894 után kinevezettek között. Kolozsváron volt 3-3 unitárius és görögkatolikus professzor is. Az 1914-ben a református kollégium bázisán indult debreceni egyetem református színezetű volt. 47 százaléknyi református és 16 százaléknyi evangélikus mellett 35 százalékos volt a római katolikus egyetemi tanárok részaránya. Az ugyancsak 1914-ben indult pozsonyi egyetemen katolikus többség volt 54,3 százalékkal, 14,3 százalékos a református részarány, és az evangélikus hittudományi karnak köszönhetően 28,6 százalékos az evangélikusok részesedése. Nagyjából ehhez hasonló arányok maradtak az egyetem Pécsre költözése után is, mint ahogy a szegedi egyetemre kinevezett tanárok felekezeti arányai is közel estek az 1920 előtti kolozsvári arányokhoz, azzal a különbséggel, hogy izraelita tanárt a két világháború közötti időszakban nem neveztek ki ide sem. Viszont a református kinevezettek aránya 23,9 százalékról 33,3 százalékra nőtt. Az 1940 őszén újraindult kolozsvári egyetemen ötven százalék alá esett a római katolikusok részaránya, s 30,6 százalék volt a reformátusoké, 11,3 százalék az evangélikusoké. Az újdonság az unitáriusok 6,5 százalékos jelenléte volt.

[3] Érdekes, talán nem teljesen véletlen egyébként, hogy a budapesti tudományegyetem kinevezettjeinél, de az országos összesítésben is, az evangélikusok, illetve az izraeliták arányának ingadozása mellett, együttes részesedésük csaknem állandó.

3. táblázat. Az egyes magyarországi egyetemekre kinevezett tanárok felekezeti megoszlása 1848 és 1944 között (abszolút számban és százalékban)***

Egyetem	Felekezet								Összesen
	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Görög-katolikus	Görög-keleti	Izraelita	Anglikán és felekezeten kívüli	
Bp-i tud.egy. (1848–1944)	282 75,6% 42,9%	28 7,5% 15,4%	38 10,2% 26,8%	0 0,0% 0,0%	8 2,1% 50,0%	4 1,1% 80,0%	10 2,7 43,5	3 0,8 100,0	373 100,0 35,8
Műegyetem (–1944)***	142 70 21,5	20 9,8 11,0	34 16,7 23,6	2 1,0 18,2	2 1,0 12,5	0 0,0 0,0	3 1,5 13,0	0 0,0 0,0	203 100,0 19,4
Kolozsvár I. (1872–1919)	77 54,2 11,7	34 23,9 18,7	16 11,3 11,3	3 2,1 27,3	3 2,1 18,8	0 0,0 0,0	9 6,3 39,1	0 0,0 0,0	142 100,0 13,6
Pozsony (1914–1919)	19 54,3 2,9	5 14,3 2,7	10 28,6 7,0	0 0,0 0,0	1 2,9 6,2	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	35 100,0 3,4
Debrecen (1914–1944)	35 35,0 5,3	47 47,0 25,8	16 16,0 11,2	1 1,0 9,1	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	1 1,0 4,3	0 0,0 0,0	100 100,0 9,6
Szeged (1920–1944)	43 55,8 6,5	26 33,3 14,3	7 9,0 4,9	1 1,3 9,1	1 1,3 6,3	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	78 100,0 7,5

Egyetem	Felekezet								Összesen
	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Görög-katolikus	Görög-keleti	Izraelita	Anglikán és felekezeten kívüli	
Pécs (1920–1944)	31 60,8 4,7	4 7,8 2,2	16 31,4 11,3	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	51 100,0 4,9
Kolozsvár II. (1940–1944)	30 48,4 4,6	19 30,6 10,4	7 11,3 4,9	4 6,4 36,4	1 1,6 6,3	1 1,6 20,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	62 100,0 5,9
Összesen	659 63,1 100,0	183 17,5 100,0	144 13,6 100,0	11 1,1 100,0	16 1,5 100,0	5 0,5 100,0	23 2,2 100,0	3 0,3 100,0	1044 100,0 100,0

* A táblázat néhány cellájában megváltoztak az abszolút számok korábbi közlésünkhöz képest (Kovács I. G. 2014: 10), az ismeretlen felekezetűek azonosítása és néhány más pontosítás miatt. Ebből következően a százalékok is változtak.

** Itt is, mint az *1. táblázat*nál, az első egyetemi tanári kinevezéskor fennálló felekezeti hovatartozással számoltunk. (A kinevezések előtt és után is történtek felekezetváltások.)

*** Táblázatunkban a műegyetemnél vettük számba az 1920-ban alapított önálló tudományegyetemi közgazdaságtudományi karnak a tanárait is, bár a kart csak 1934-ben tagolták be az átszervezett műegyetembe. Nem szerepelnek viszont az 1934-ben szintén a műegyetem részévé vált s ekkor egyetemi rangra emelt állatorvosi főiskola és a Sopronba települt selmecbányai bányászati és erdészeti akadémia korábbi tanárai közül azok, akiket 1934-ben nem neveztek ki egyetemi tanárnak.

Mint már fentebb jeleztük, az egyetemi tanárok felekezeti megoszlásában sok tényező játszott szerepet. Mindenképpen érdemes ezzel kapcsolatban még egy dimenziót felvillantani. Általában vannak feltételezések, sőt meggyőző számok is arról, hogy az egyes felekezeteknek, művelődési alakzatoknak milyen vonzalmaik voltak a különböző foglalkozásokhoz, értelmiségi professziókhoz. Azt feltételezzük tehát, hogy nem csak az egyes felekezetek érdekérvényesítő képességétől, a kormányzat törekvéseitől, az intézményen belüli viszonyoktól függött, hogy az új kinevezettek milyen felekezethez tartoztak. Már a választás lehetőségét is behatárolta, hogy miként alakult a felekezeti alakzatok művelődési struktúrája, az egyes felekezeti-művelődési blokkok történeti meghatározottságaiktól is befolyásolva, milyen karakterű magasan képzett értelmiségieket tudtak felkínálni. (Az izraeliták esetében ez egyébként a diszkriminációk miatt nem mindig tudott érvényesülni, kihasználatlan kínálat maradt.) Készítettünk egy olyan táblázatot *(4. táblázat),* ahol az egyetemi tanárok között azt nézzük meg, hogy az egyes professziókon belül milyen a felekezeti reprezentáció. Nem tökéletes megoldás, de ehhez kiindulásként az egyetemek karait vettük alapul.[4]

A *4. táblázat* alapján összességében azt mondhatjuk, hogy a legkiegyensúlyozottabb a római katolikusok reprezentációja volt. Egyedül a bölcsészeknél és a természettudományoknál voltak enyhén alul-, a jogon, a műegyetemen és a közgazdasági karon pedig mérsékelten felülreprezentálva. Az evangélikusok a jogi és a közgazdasági karon, s meglepő módon a természettudományoknál voltak átlag alattiak, az orvosin és a műegyetemen mérsékelten, az állatorvosi és mezőgazdasági karon pedig majdnem kétszeresen felülreprezentáltak. Az izraeliták kis elemszám mellett a jogon és a műegyetemen alul-, az orvosin és a bölcsészeten mérsékelten, a természettudományoknál kétszeresen voltak felülreprezentálva. Az unitáriusok és a görögkeletiek is a bölcsészkarokon voltak átlag felettiek. A reformátusok csak mérsékelten voltak felülreprezentálva a jogi, s majdnem hasonló módon az orvosi karon is. Erősebben átlag felettiek voltak a bölcsészeten, de meglepő módon a természettudományoknál is. Viszont a feltételezéseknek megfelelően rendkívül alacsony, 50 százalék körüli volt a reprezentációjuk a műszaki, a közgazdasági, valamint az állatorvosi és a mezőgazdasági karon. Kisebb meglepetésektől eltekintve a felsorolt reprezentációk nagyjából megfeleltek a feltételezett tendenciáknak, ha nem is az időnként emlegetett nagy eltéréseknek. A református reprezentációs arányok végül is összefüggésbe hozhatók annak a társadalmi-művelődési alakzatnak a karakterével, amelyről feltételezzük, hogy kitermelte a polgári kori egyetemi tanárok református felekezeti csoportját.

[4] Azokról a tudományegyetemekről, ahol nem volt külön természettudományi kar, a bölcsészkarok természettudományi tanszékeinek a tanárait a természettudományokhoz kódoltuk. Természettudományi kar csak Kolozsváron, s az áttelepülés után Szegeden volt. Az 1872-ben induló kolozsvári matematikai és természettudományi kar a heidelbergi után a második volt Európában.

4. táblázat. A magyarországi egyetemek különböző karaira kinevezett egyetemi tanárok felekezeti megoszlása 1848 és 1944 között (abszolút számban és százalékban)

Kar	Felekezet								Összesen
	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Görög-katolikus	Görög-keleti	Izraelita	Anglikán és felekezeten kívüli	
Rk. hittud.	61 98,4 9,2	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	1 1,6 6,3	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	62 100,0 5,9
Ref. hittud.	0 0,0 0,0	18 100,0 9,9	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	18 100,0 1,7
Evang. hittud.	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	12 100,0 8,3	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	12 100,0 1,1
Jogtud.	119 67,8 18,2	35 19,2 18,7	16 9,0 11,1	1 0,6 9,1	2 1,1 12,5	1 0,6 20,0	2 1,1 8,7	1 0,6 0,33	177 100,0 17,0
Orvostud.	139 61,5 21,1	42 18,6 23,1	35 15,5 24,3	2 0,9 18,2	1 0,4 6,3	1 0,4 20,0	6 2,7 26,1	0 0,0 0,0	226 100,0 21,6
Bölcsészet	126 55,8 19,1	46 20,4 25,3	31 13,7 21,5	3 1,3 27,3	10 4,4 62,5	1 0,4 20,0	7 3,1 30,4	2 0,9 0,66	226 100,0 21,6

Kar	Felekezet								Összesen
	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Görögkatolikus	Görögkeleti	Izraelita	Anglikán és felekezeten kívüli	
Természettud.	68 59,6 10,3	22 19,2 12,0	14 12,3 9,7	3 2,6 27,3	0 0,0 0,0	2 1,7 40,0	5 4,4 21,7	0 0,0 0,0	114 100,0 10,9
Műegyetem	104 69,3 15,8	15 10,0 8,2	25 16,7 17,4	2 1,3 18,2	1 0,7 6,3	0 0,0 0,0	3 2,0 13,0	0 0,0 0,0	150 100,0 14,4
Közgazdasági	25 75,8 3,8	3 9,1 1,6	4 12,1 2,8	0 0,0 0,0	1 3,0 6,3	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	33 100,0 3,2
Állatorvosi és mezőgazd.	17 65,4 2,6	2 7,7 1,1	7 26,9 4,9	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	0 0,0 0,0	26 100,0 2,5
Összesen	659 63,1 100,0	183 17,5 100,0	144 13,8 100,0	11 1,1 100,0	16 1,5 100,0	5 0,5 100,0	23 2,2 100,0	3 0,3 100,0	1044 100,0 100,0

A MAGYARORSZÁGI POLGÁRI KORSZAK REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁRAINAK REGISZTERE

Biztosabbat és részletesebbet erről a kibocsátó alakzatról akkor tudunk majd mondani, ha megjelentettük mind a 183 református professzor részletes adattári szócikkét. A következőkben az *1. melléklet*ben ennek a 183 református egyetemi tanárnak csak a névsorát közöljük kinevezésük adataival. Ezen az *1. melléklet*en azok az egyetemi tanárok szerepelnek, akik 1848. április 11. és 1944. október 15. között működtek Magyarország egyetemein. Csak azok vannak a listán, akik a király vagy a kormányzó által kinevezett, eskü tett nyilvános rendkívüli vagy nyilvános rendes tanárok voltak, s ennek megfelelő illetményt kaptak. (Korszakunkban a rendkívüli tanárok, általában fiatalabbak lévén, csak fizetési besorolásukban különböztek a nyilvános rendes tanároktól.) Tehát a címzetes egyetemi tanárokat, akiknek nem volt ilyen fizetett egyetemi státuszuk, nem vettük fel a listára. Felsorolásunk tartalmazza az egyes személyeknél a rendkívüli és a rendes tanári kinevezést is, s azt is, ha valakit többször neveztek ki, egyik majd másik egyetemre vagy tanszékre. Ha egy Kolozsvárra 1920 előtt kinevezett tanár a Szegedre települő Ferenc József Tudományegyetemen működött tovább, ahhoz nem kellett újabb kinevezés. Az 1940-ben Kolozsvárra visszatérő egyetem tanárai viszont kivétel nélkül új kinevezést kaptak, akárhonnan jöttek. Azok a professzorok, akik Szegeden maradtak, szintén új kinevezést kaptak, mert az 1940-ben induló szegedi egyetem (Horthy Miklósról elnevezve) új intézménynek számított. Listánk nem teljes intézménynévvel, hanem rövidítve, de egyértelműen tartalmazza, hogy a kinevezés melyik egyetemre, annak melyik karára történt, s lehetőleg napra pontosan azt is, hogy mikor írta alá a kinevezést a király vagy a kormányzó.[5] Még azt érdemes magyarázatként előrebocsátanunk, hogy bár a műegyetemnek az 1934-es újjászervezés előtt is voltak karai és osztályai, a kinevezések 1934 előtt nem meghatározott karra szóltak. A listán szereplő tanárok esetleges 1944. október 15. utáni újabb kinevezéseit már nem tüntettük fel.

A *melléklet*ben szereplők egyetemi tanári működésük idején valamennyien református vallásúak, de voltak közöttük olyanok, akik születésük idején más vallásúak voltak, s olyanok is, akik életük végén más vallásra tértek át. A vallásváltoztatást minden esetben a kinevezések adatai után zárójelben közöljük.

[5] Az időpontra nézve eltérő variáció lehetne az egyetemi eskütétel vagy az, hogy mikortól kapta az új kinevezett az új intézménynél az illetményét. A döntő azonban a királyi/kormányzói kinevezés. Ennek dátuma szerepelt jól felderíthetően a Budapesti és a Hivatalos Közlönyben is.

1. melléklet. Református vallású egyetemi tanárok kinevezései 1848 és 1944 között (abc-rendben)

1
Ángyán János
orvos
(Budapest, 1886. ápr. 9. – Pécs, Baranya m., 1969. júl. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pécsi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1923. aug. 25., belgyógyászat

2
Bacsó Jenő
jogász
(Debrecen, Hajdú m., 1877. máj. 2. – Debrecen, 1955. okt. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 26., magyar polgári törvénykezési jog

3
Bálint Gábor
nyelvész
(Szentkatolna, Háromszék m., 1844. márc. 13. – Temesvár, Temes m., 1913. máj. 26.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1893. dec. 7., ural-altáji összehasonlító nyelvészet
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1897, ural-altáji összehasonlító nyelvészet

4
Ballagi Aladár
történész
(Kecskemét, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1853. okt. 24. – Budapest, 1928. jún. 21.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1883. aug. 20., újkori egyetemes történelem
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1889. jún. 25., újkori egyetemes történelem

5
Baló József
orvos
(Budapest, 1895. nov. 10. – Budapest, 1979. okt. 9.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1928. febr. 21., kórbonctan és kórszövettan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi (Ferenc József) tudományegyetem, orvostudományi kar, 1929. aug. 21., kórbonctan és kórszövettan
– szegedi (Horthy Miklós) tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., kórbonctan és kórszövettan

6
Balogh Ernő
geológus
(Erdőhegy, Arad m., 1882. aug. 24. – Kolozsvár, Kolozs m., 1969. júl. 11.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., földtan

7
Balogh Ernő
orvos
(Nagyszalonta, Bihar m., 1890. aug. 11. – Budapest, 1964. nov. 24.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1925. aug. 19., kórbonctan és kórszövettan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1926. okt. 6., kórbonctan és kórszövettan
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1927. szept. 14., kórbonctan

8
Balogh Jenő
jogász
(Devecser, Veszprém m., 1864. máj. 14. – Budapest, 1953. febr. 15.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1900. jan. 31., büntetőjog

9
Balogh Károly
fogszakorvos
(Krasznacégény, Szatmár m., 1895. febr. 13. – Budapest, 1973. máj. 4.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1944. máj. 6., fogászat

10
Bartók György
filozófus
(Nagyenyed, Alsó-Fehér m., 1882. aug. 3. – Budapest, 1970. nov. 26.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1917. jún. 1., filozófia
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1940. okt. 19., filozófia

11
Bay Zoltán
fizikus
(Gyulavári, Békés m., 1900. júl. 24. – Washington, USA, 1992. okt. 4.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1930. szept. 2., elméleti fizika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1935. júl. 6., elméleti fizika
– budapesti műegyetem, gépész- és vegyészmérnöki kar, 1938. júl. 28. atomfizika

12
Becker Fülöp Ágost
filológus
(Mülhausen, Elzász, 1862. jún. 1. – Lipcse, 1947. nov. 21.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1893. szept. 24., francia nyelv és irodalom
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1896. márc. 10., francia nyelv és irodalom

13
Benedek László
orvos
(Belényes, Bihar m., 1887. szept. 5. – Kitzbühel, Németország, 1945. szept. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, orvostudományi kar, 1921. szept. 30., ideg- és elmegyógyászat
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1936, ideg- és elmegyógyászat

14
Beöthy Zsolt
irodalomtörténész
(Buda, 1848. szept. 4. – Budapest, 1922. ápr. 18.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1883. jún. 5., esztétika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1886. máj. 17., esztétika

15
Berde Károly
orvos
(Nagyenyed, Alsó-Fehér m., 1891. márc. 6. – Budapest, 1971. júl. 4.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– pécsi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1931. júl. 31., bőr- és nemi kórtan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pécsi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1935. júl. 6., bőr- és nemi kórtan
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., bőr- és nemi kórtan

16
Bernát István
jogász, agrárpolitikus
(Rimaszombat, Gömör m., 1854. júl. 3. – Budapest, 1942. jan. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetemi közgazdasági kar, 1919. dec. 30., közgazdaságtan, agrárpolitika

17
Boda István
pszichológus
(Máramarossziget, Máramaros m., 1894. okt. 24. – Budapest, 1979. aug. 7.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1944. jún. 7., neveléstan

18
id. Boér Elek
jogász
(Maroscsapó, Kis-Küküllő m., 1872. nov. 26. – Újfehértó, Szabolcs m., 1952. jan. 8.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1908. aug. 24., közigazgatási és pénzügyi jog
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1910. febr. 13., közigazgatási és pénzügyi jog

19
ifj. Boér Elek
jogász, közgazdász
(Kolozsvár, Kolozs m., 1898. szept. 13. – Újfehértó, Szabolcs m., 1954. jún. 28.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1940. okt. 19., közgazdaságtan és pénzügytan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1943. jan. 13., közgazdaságtan és pénzügytan

20
Buday Árpád
régész, történész
(Marosludas, Torda-Aranyos m., 1879. jan. 17. – Szeged, Csongrád m., 1937. ápr. 7.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1924. máj. 1., régészet

21
Búza László
jogász
(Sárospatak, Zemplén m., 1885. febr. 8. – Budapest, 1969. okt. 18.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1923. márc. 10., nemzetközi jog
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1940. okt. 19., nemzetközi jog

22
Czeglédy Sándor
teológus
(Nagysalló, Bars m., 1909. jún. 16. – Debrecen, Hajdú m., 1998. okt. 19.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1940. okt. 19., homiletika, liturgika, valláspedagógia
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1945. nov. 10., homiletika, liturgika, valláspedagógia

23
Csánki Benjamin
teológus
(Füzesgyarmat, Békés m., 1868. jan. 3. – Debrecen, Hajdú m., 1943. júl. 5.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., vallástörténet és rokontudományok
– ugyanott 1918. máj. 10., keresztyén erkölcstan

24
Császár Elemér
irodalomtörténész
(Budapest, 1874. aug. 27. – Budakeszi, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1940. júl. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pozsonyi tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1918. márc. 14., magyar irodalomtörténet
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1923. máj. 12., magyar irodalomtörténet

25
Császár Elemér
fizikus
(Gige, Somogy m., 1891. dec. 6. – Budapest, 1955. aug. 7.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– pécsi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1938. aug. 9., fizika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pécsi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., fizika

26
Csekey István
jogász
(Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1889. febr. 2. – Pécs, 1963. aug. 17.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1931. aug. 24., politika
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1940. okt. 19., magyar közjog

27
Csik Lajos
orvos
(Felsőnyárád, Borsod m., 1902. febr. 7. – Szeged, Csongrád m., 1962. ápr. 12.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., fajbiológia és örökléstan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1943. jan. 13., fajbiológia és örökléstan

28
Csikesz Sándor
református teológus
(Drávafok, Somogy m., 1886. jan. 8. – Debrecen, Hajdú m., 1940. febr. 18.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1923. márc. 29., egyházszertartástan, egyházi szónoklattan és valláspedagógia

29
Csiky Kálmán
jogász
(Kenderes, Heves m., 1843. febr. 5. – Budapest, 1905. márc. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1886. jan. 11., közigazgatási jog és magánjog

30
Csilléry András
fogorvos
(Budapest, 1883. okt. 22. – Drummonville, Kanada, 1964. szept. 4.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. júl. 15., fogászat

31
Csukás Zoltán
állatorvos
(Győr, Győr m., 1900. szept. 20. – Freiburg, 1957. szept. 16.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, mezőgazdasági és állatorvosi kar, 1944. jún. 11., állattan

32
Csüry Bálint
nyelvész
(Egri, Szatmár m., 1886. febr. 13. – Debrecen, Hajdú m., 1941. febr. 13.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1932. nov. 1., magyar és finnugor összehasonlító nyelvészet
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1935. júl. 6., magyar és finnugor összehasonlító nyelvészet

33
Daday Jenő
zoológus
(Búzamező, Szolnok-Doboka m., 1855. máj. 24. – Budapest, 1920. márc. 20.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1902. jún. 24., állattan

34
Darányi Gyula
orvos
(Budapest, 1888. jan. 9. – Budapest, 1958. jan. 12.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1928. aug. 7., közegészségtan
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1931. szept. 8., közegészségtan

35
Darkó Jenő
filológus, bizantinológus
(Dálnok, Háromszék m., 1880. júl. 13. – Debrecen, Hajdú m., 1940. jan. 8.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., klasszika-filológia

36
Dávid Lajos
matematikus
(Kolozsvár, Kolozs m., 1881. máj. 28. – Budapest, 1962. jan. 9.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1929. jún. 28., matematika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1933. jún. 29., matematika
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., matematika

37
Dékány István
filozófus, szociológus
(Kecskemét, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1886. ápr. 30. – Cegléd, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1965. nov. 20.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1942. jún. 30., társadalomelmélet

38
Demeter György
orvos
(Bikafalva, Udvarhely m., 1875 – Szeged, Csongrád m., 1925. jan. 20.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1919. jan. 6., törvényszéki orvostan

39
Dézsi Lajos
irodalomtörténész
(Debrecen, Hajdú m., 1868. aug. 23. – Budapest, 1932. szept. 17.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1906. aug. 22., magyar irodalomtörténet

40
Diószeghy Dániel
kohómérnök
(Ungmogyorós, Ung m., 1900. júl. 26. – Budapest, 1969. dec. 25.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1943. máj. 22., tüzeléstan és anyagvizsgálat

41
Erdős József
teológus
(Szatmárnémeti, Szatmár m., 1856. aug. 31. – Debrecen, Hajdú m., 1946. dec. 12.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., újszövetségi írásmagyarázat és segédtudományai

42
Erdős Károly
teológus
(Újsóvé, Bács-Bodrog vm., 1887. júl. 17. – Debrecen, Hajdú m., 1971. jún. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1929. máj. 28., újszövetségi írásmagyarázat és segédtudományai

43
Faragó Ferenc
orvos
(Budapest, 1905. jún. 2. – Budapest, 1950. júl. 10.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1942. szept. 9., közegészségtan

44
Farkas Béla
zoológus
(Hajdúnánás, Hajdú m., 1884. jún. 15. – Szeged, Csongrád m., 1967. márc. 19.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1924. aug. 28., állatrendszertan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi (Ferenc József) tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1927. aug. 15., állatrendszertan
– szegedi (Horthy Miklós) tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., állatrendszertan

45
Fellner Frigyes
közgazdász
(Pest, 1871. júl. 11. – Mauthausen, Németo., 1945. febr. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetemi közgazdasági kar, 1919. dec. 30., közgazdaságpolitika és pénzügytan
– budapesti műegyetem, közgazdaságtudományi kar, 1934, közgazdaságpolitika és pénzügytan
(Korábban izraelita, 1903-ban tért át a református vallásra.)

46
Felméri Lajos
pedagógus
(Székelyudvarhely, Udvarhely m., 1840. szept. 29. – Kolozsvár, Kolozs m., 1894. máj. 22.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1872. szept. 29., neveléstudomány

47
Ferenczi István
geológus
(Zalatna, Alsó-Fehér m., 1890. okt. 21. – Washington, USA, 1966. nov. 27.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1934. jún. 30., ásványtan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1937. jún. 30., ásványtan
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., ásványtan és földtan

48
Ferenczy Gyula
asszírológus, teológus
(Aranyosmedgyes, Szatmár m., 1861. febr. 5. – Debrecen, Hajdú m., 1931. máj. 24.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., egyházi szónoklattan és egyházszertartástan (gyakorlati teológia)

49
Finkey Ferenc
jogász
(Sárospatak, Zemplén m., 1870. okt. 27. – Sárospatak, Zemplén m., 1949. jan. 23.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1912. ápr. 25., büntető perjog
– pozsonyi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1915. szept. 8., büntetőjog
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1921. szept. 22., büntető perjog

50
Finkey József
bányamérnök
(Sárospatak, Zemplén m., 1889. nov. 27. – Sopron, Sopron m., 1941. ápr. 7.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1934. júl. 18., érc- és szénelőkészítés-tan

51
Fröhlich Izidor
fizikus
(Pest, 1853. jan. 23. – Budapest, 1931. jan. 24.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1878, elméleti természettan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1885. márc. 10., elméleti természettan

52
Fröhlich Pál
fizikus
(Torzsa, Bács-Bodrog m., 1889. dec. 6. – Szeged, Csongrád m., 1949. okt. 15.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1924. szept. 9., kísérleti természettan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1926. okt. 6., kísérleti természettan

53
Fülei-Szántó Endre
jogász
(Budapest, 1890. jan. 12. – Budapest, 1958. febr. 21.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, közgazdaságtudományi kar, 1938. jún. 30., kereskedelmi és váltójog

54
Gellért Albert
orvos, anatómus
(Póka, Maros-Torda m., 1894. febr. 5. – Szeged, Csongrád m., 1967. okt. 6.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1936. júl. 28., bonc-, szövet- és fejlődéstan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., bonc-, szövet- és fejlődéstan

55
Gerenday József
botanikus
(Dömsöd, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1813. ápr. 3. – Pest, 1862. ápr. 8.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1851. jún. 6., növénytan

56
Gunda Béla
etnográfus
(Temesfüves, Temes m., 1911. dec. 25. – Debrecen, Hajdú m., 1994. júl. 30.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1943. szept. 15., néprajz

57
Győrffy István
botanikus
(Hidasnémeti, Abaúj-Torna m., 1880. dec. 10. – Székesfehérvár, Fejér m., 1959. ápr. 16.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1914. júl. 9., általános növénytan
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., általános növénytan

58
Győrffy István (1913-ig Győrfi)
etnográfus
(Karcag, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1884. febr. 11. – Budapest, 1939. okt. 3.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1934. júl. 18., néprajz

59
Gyulai Pál
irodalomtörténész
(Kolozsvár, Kolozs m., 1826. jan. 25. – Budapest, 1909. nov. 9.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1876. jún. 12., magyar irodalomtörténet

60
Halasy Nagy József (1932. dec.-ig Nagy)
filozófus
(Ercsi, Fejér m., 1885. máj. 2. – Hajdúszoboszló, Hajdú m., 1976. máj. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pécsi tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1921. nov. 1., filozófia
– szegedi tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1940. okt. 19., filozófia

61
Haranghy László
orvos, patológus
(Debrecen, Hajdú m., 1897. aug. 10. – Budapest, 1975. dec. 8.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., kórbonctan és törvényszéki orvostan

62
Hegedüs István
klasszika-filológus
(Kolozsvár, Kolozs m., 1849. szept. 7. – Orosháza, Békés m., 1925. dec. 31.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1886. ápr. 21., klasszika-filológia
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1890. dec. 29., klasszika-filológia

63
Helle Károly
jogász
(Szabadszállás, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1870. jan. 31. – Budapest, 1920. márc. 5.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1912. ápr. 1., váltó- és kereskedelmi jog
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1913. jún. 20., római jog

64
Horváth Béla
szemész
(Hejőcsaba, Borsod m., 1894. okt. 14. – Budapest, 1968. máj. 25.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., szemészet

65
Horváth János
irodalomtörténész
(Margitta, Bihar m., 1878. jún. 24. – Budapest, 1961. márc. 9.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1923. aug. 13., irodalomtörténet

66
Hőgyes Endre
orvos
(Hajdúszoboszló, Hajdú m., 1847. nov. 30. – Budapest, 1906. szept. 8.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1875. márc. 8., általános kórtan és gyógyszertan
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1883, általános kór- és gyógytan

67
Huss Richárd
filológus
(Beszterce, Beszterce-Naszód vm., 1885. febr. 2. – Debrecen, Hajdú m., 1941. febr. 14.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., német nyelv és irodalomtörténet
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1918. ápr. 3., német nyelv és irodalomtörténet

68
Ilosvay Lajos
kémikus
(Dés, Belső-Szolnok vm., 1851. okt. 31. – Budapest, 1936. szept. 30.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1883. júl. 26., általános kémia

69
Illyefalvi Vitéz Géza
statisztikus
(Losonc, Nógrád m., 1871. márc. 16. – Budapest, 1931. aug. 2.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 26., közgazdaságtan és statisztika, majd közgazdaságtan és pénzügytan

70
Illyés Géza
orvos
(Marosvásárhely, Maros-Torda m., 1870. máj. 24. – Budapest, 1951. aug. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1920. júl. 16., urológia

71
ifj. Imre József
orvos
(Hódmezővásárhely, Csongrád m., 1884. jún. 8. – Budapest, 1945. jan. 22.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pozsonyi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1918. ápr. 3., szemészet
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1939, szemészet

72
id. Imre József
orvos
(Hódmezővásárhely, Csongrád m., 1851. dec. 18. – Budapest, 1933. szept. 9.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1909. ápr. 23., szemészet

73
id. Imre Sándor
irodalomtörténész
(Hegyközpályi, Bihar m., 1820. aug. 6. – Hódmezővásárhely, Csongrád m., 1900. dec. 21.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1872. szept. 29., magyar nyelvészet és irodalomtörténet

74
Imre Sándor
pedagógus, művelődéspolitikus
(Hódmezővásárhely, Csongrád m., 1877. okt. 13. – Budapest, 1945. márc. 11.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1925. jan. 31., pedagógia
– budapesti műegyetem, közgazdaságtudományi kar, 1934. júl. 18., pedagógia

75
Jancsó Miklós id.
egyetemi tanár, orvos
(Kolozsvár, Kolozs m., 1868. okt. 14. – Szeged, Csongrád m., 1930. júl. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1911. szept. 23., belgyógyászat

76
Jancsó Miklós ifj.
farmakológus
(Kolozsvár, Kolozs m., 1903. ápr. 27. – Szeged, Csongrád m., 1966. ápr. 16.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi (Ferenc József) tudományegyetem, orvostudományi kar, 1938. ápr. 16., gyógyszertan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi (Horthy Miklós) tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., gyógyszertan

77
Jászi Oszkár (1881-ig Jakubovits)
politikus, szociológus
(Nagykároly, Szatmár megye, 1875. márc. 1. – Oberlin, USA, Ohio, 1957. febr. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1919. jan. 22., szociológia
(Izraelitának született, 1881-ben szüleivel együtt tért át a református vallásra.)

78
Jászi Viktor (1881-ig Jakubovits)
jogász
(Nagykároly, Szatmár m., 1868. jún. 3. – Debrecen, Hajdú m., 1915. febr. 25.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 26., közjog és politika
(Izraelitának született, 1881-ben szüleivel együtt tért át a református vallásra.)

79
Jenei Viktor
jogász
(Marosvásárhely, Maros-Torda m., 1840. dec. 23. – Budapest, 1887. okt. 8.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1872. szept. 29., észjog, jog- és államtudományi enciklopédia és protestáns egyházjog

80
Jeney Endre
orvos
(Radnót, Kisküküllő m., 1891. aug. 26. – Debrecen, Hajdú m., 1970. aug. 10.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1928. aug. 11., általános kór- és gyógytan
– debreceni tudományegyetem, orvostudományi kar, 1934. júl. 18., közegészségtan és gyógyszertan

81
Kállay Kálmán
teológus, sémi filológus, bibliafordító
(Pozsony, Pozsony m., 1890. okt. 11. – Debrecen, Hajdú m., 1959. júl. 14.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1928. okt. 6., ószövetségi írásmagyarázat és segédtudományai

82
Karácsony Sándor
pedagógus
(Földes, Hajdú m., 1891. jan. 10. – Budapest, 1952. febr. 23.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1942. júl. 1., pedagógia

83
Kenézy Gyula
orvos
(Hajdúszoboszló, Hajdú m., 1860. jan. 4. – Debrecen, Hajdú m., 1931. nov. 25.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, orvostudományi kar, 1916. nov. 27., szülészet és nőgyógyászat

84
Kerecsényi Dezső
irodalomtörténész
(Szentgotthárd, Vas m., 1898. jún. 19. – Péterhegy, Vas vm., 1945. márc. 24.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1943. aug. 7., magyar irodalomtörténet
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1944. okt. 17., magyar irodalomtörténet

85
Kerékjártó Béla
matematikus
(Gyöngyös, Heves m., 1898. okt. 1. – Gyöngyös, Heves m., 1946. máj. 26.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1925. nov. 30., geometria és ábrázoló geometria
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1929. okt. 10., geometria és ábrázoló geometria
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1938. júl. 28., felsőbb geometria

86
Kérészy Zoltán
jogász, jogtörténész, egyházjogász
(Sárospatak, Zemplén m., 1868. júl. 3. – Feketeerdő, Moson m., 1953. aug. 4.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pozsonyi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 26., magyar alkotmány- és jogtörténet, egyetemes európai jogtörténet

87
Kerkápoly Károly
jogász, politikus
(Szentgál, Veszprém m., 1824. máj. 13. – Budapest, 1891. dec. 31.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1868. nov. 23., politikai tudományok

88
Kibédi Varga Lajos
orvos
(Szentgerice, Maros-Torda m., 1898. január 16. – 1963)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., belgyógyászati diagnosztika

89
Kiss Albert
jogász
[Kecskemét, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1874. nov. 2. – Szikra (Siegraben), Sopron m., Ausztria 1937. júl. 1.]
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pozsonyi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 30., magyar és osztrák magánjog
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1921. szept. 22., nemzetközi magánjog
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1922. aug. 12., római jog

90
Kiss Árpád
kémikus
(Sárospatak, Zemplén m., 1889. szept. 16. – Szeged, Csongrád m., 1968. nov. 10.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1924. aug. 30., kémia
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi (Ferenc József) tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1927. jan. 11., kémia
– szegedi (Horthy Miklós) tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., általános és szervetlen kémia

91
Kiss Ferenc
teológus
(Kenderes, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1862. dec. 4. – Pesterzsébet, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1948. ápr. 9.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., belmisszió és lelkipásztorkodástan

92
Kiss Ferenc
anatómus
(Nagyszalonta, Bihar m., 1889. szept. 7. – Budapest, 1966. ápr. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1929. szept. 1., leíró és tájbonctan
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1934. júl. 18., rendszeres anatómia és fejlődéstan

93
Kolosváry Bálint
orvos
(Kolozsvár, Kolozs m., 1875. jan. 5. – Budapest, 1954. aug. 28.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1906. aug. 20., osztrák magánjog
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1909. jan. 6., osztrák magánjog; 1910., uo., magyar magánjog
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1928. aug. 7., magyar magánjog

94
Kolosváry Sándor
jogász
(Kóródszentmárton, Küküllő m., 1840. jún. 23. – Budapest, 1922. aug. 7.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1872. szept. 29., magyar magánjog és bányajog

95
Kovács Gábor
jogász, közgazdasági író
(Miskolc, Borsod m., 1883. jan. 4. – Budapest, 1920. jan. 27.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 26., közgazdaságtan, pénzügytan
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1918. aug., statisztika
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1919. jan. 22., társadalmi gazdaságtan

96
Kovács Sebestyén Aladár
mérnök
(Buda, 1858. márc. 17. – Budapest, 1921. júl. 6.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1897. jún. 15., vízépítéstan

97
Kováts Andor
jogász
(Kecskemét, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1884. aug. 25. – Debrecen, Hajdú m., 1942. febr. 5.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1923. aug. 13., büntetőjog és eljárásjog

98
Kőnig Gyula
matematikus
(Győr, Győr m., 1849. dec. 16. – Budapest, 1913. ápr. 8.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1874. nov. 28., mennyiségtan
(Kinevezése után néhány évvel tért át az izraelita vallásról a reformátusra.)

99
Kövessi Ferenc
botanikus
(Érolaszi, Bihar m., 1875. márc. 15. – Budapest, 1945. jan. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, mezőgazdasági és állatorvosi kar, 1934. júl. 18., növényélettan és növénykórtan

100
Kristóf György
irodalomtörténész
(Tófalva, Maros-Torda m., 1878. okt. 2. – Kolozsvár, Kolozs m., 1965. okt. 15.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv és történettudományi kar, 1940. okt. 19., magyar irodalomtörténet

101
Kulcsár Ferenc
orvos
(Újvidék, Bács-Bodrog m., 1901. okt. 8. – Portsmouth, Ohio, USA, 1986. máj.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., ideg- és elmekórtan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1941. szept. 13., ideg- és elmekórtan

102
Kun Béla
egyházjogász
(Monostorpályi, Bihar m., 1874. nov. 8. – Debrecen, Hajdú m., 1950. jún. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 28., egyházjog

103
Kun József
jogász
(Miskolc, Borsod m., 1875. márc. 17. – Debrecen, Hajdú m., 1942. szept. 7.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1917. aug. 16., magyar közjog

104
Ladányi Gedeon
történész
(Hirip, Szatmár m., 1824. máj. 8. – Kolozsvár, Kolozs m., 1886. febr. 4.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv és történettudományi kar, 1872. szept. 29., egyetemes történelem

105
Laky Dezső
statisztikus, közgazdász
(Csurgó, Somogy m., 1887. febr. 1. – Budapest, 1962. júl. 30.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1921. szept. 22., statisztika
– budapesti műegyetem, 1926. márc. 23., alkalmazott közgazdaságtan és statisztika

106
Lánczy Gyula (1861-ig Lazarsfeld)
történész
(Pest, 1850. jan. 17. – Budapest, 1911. jan. 17.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1886. dec. 22., egyetemes történelem
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1891. júl. 30., egyetemes (középkori) történelem
(Korábban izraelita, családjával 1865-ben tért át a református vallásra.)

107
Lányi Béla
vegyész
(Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1894. nov. 25. – Budapest, 1968. febr. 15.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, gépész- és vegyészmérnöki kar, 1943. jan. 30., elektrokémia

108
Lénárt Zoltán
orvos
(Nagytapolcsány, Nyitra m., 1870. dec. 31. – Budapest, 1953. máj. 10.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1925. jún., orr- és gégegyógyászat

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1926. jún., orr- és gégegyógyászat

109
Lencz Géza
teológus, egyháztörténész
(Vámospércs, Hajdú m., 1870. márc. 2. – Debrecen, Hajdú m., 1932. ápr. 29.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., dogmatika és vallásbölcselet

110
Lőrincz Ferenc
orvos
(Bálványosváralja, Szolnok-Doboka m., 1898. okt. 15. – Budapest, 1986. máj. 15.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., közegészségtan

111
Lőte József
orvos
(Maroscsúcs, Alsó-Fehér m., 1856. márc. 19. – Budapest, 1938. júl. 13.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1890. nov. 12., általános kór- és gyógytan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1893. jan. 30., általános kór- és gyógytan

112
Ludány György
orvos
(Debrecen, Hajdú m., 1907. aug. 15. – Budapest, 1981. aug. 5.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., élettan

113
Magyary-Kossa Gyula (1909-ig Kossa)
orvos
(Debrecen, Hajdú m., 1865. jan. 8. – Keszthely, Zala m., 1944. jún. 21.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, mezőgazdasági és állatorvosi kar, 1934. júl. 18., gyógyszertan és méregtan

114
Makkai Sándor
teológus, ref. püspök
(Nagyenyed, Alsófehér m., 1890. máj. 13. – Budapest, 1951. júl. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1936. jún. 3., pasztorális teológia

115
Marton Géza
jogász
(Lovasberény, Fejér m., 1880. márc. 9. – Budapest, 1957. dec. 27.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1921. okt. 11., római jog
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1937. jún. 30., római jog

116
Máthé Dénes
fogorvos
(Kolozsvár, Kolozs m., 1877. nov. 16. – Budapest, 1943. nov. 14.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1938. júl. 28., fogászat

117
Mészöly Gedeon
nyelvész
(Tabajd, Fejér m., 1880. jún. 10. – Budapest, 1960. máj. 29.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1922. aug. 30., ural-altáji nyelvészet
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1940. okt. 19., magyar nyelvészet és finnugor összehasonlító nyelvészet

118
Mitrovics Gyula
esztéta
(Sárospatak, Zemplén m., 1871. jún. 29. – Stuttgart, Németo., 1965. márc. 15.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1918. jún. 5., pedagógia

119
Mozsonyi Sándor
gyógyszerész
(Kadarkut, Somogy m., 1889. márc. 15. – Budapest, 1976. szept. 1.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., gyógyszerészet

120
Nagy Dezső
gépészmérnök
(Székesfehérvár, Fejér m., 1841. dec. 6. – Budapest, 1916. márc. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1870. szept. 1., gépszerkezettan
– ugyanott, 1882. márc. 9., mechanika és elméleti géptan

121
Nagy Károly
építész
(Sepsiszentgyörgy, Háromszék m., 1870. jan. 19. – Budapest, 1939. márc. 3.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1923. aug. 18., középítéstan

122
Németh Gyula
nyelvész
(Karcag, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1890. nov. 2. – Karcag, 1976. dec. 14.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1916. jún. 27., török filológia
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1918. dec. 31., török filológia

123
Ottlik László
jogász
(Budapest, 1895. okt. 7. – 1945. jan. 29.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1941. febr. 9., politika

124
Paál Árpád
növényfiziológus
(Budapest, 1889. ápr. 15. – Budapest, 1943. ápr. 9.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1929. jan. 5., általános növénytan

125
Pap Károly
irodalomtörténész
(Beregrákos, Bereg m., 1872. ápr. 6. – Debrecen, Hajdú m., 1954. dec. 18.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., magyar irodalomtörténet

126
Pápay József
nyelvész
(Nagyigmánd, Komárom m., 1873. júl. 2. – Debrecen, Hajdú m., 1931. jún. 9.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., magyar és összehasonlító finnugor nyelvészet

127
Pokoly József
teológus, egyháztörténész
(Őr, Szabolcs m., 1866. dec. 6. – Hajdúsámson, Hajdú m., 1933. jún. 5.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., egyetemes történelem
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1922. dec. 11., keresztyén egyháztörténelem

128
Putnoky Gyula
orvos
(Körmöcbánya, Bars m., 1901. nov. 14. – Budapest, 1985. okt. 27.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1942. szept. 9., általános kórtan és bakteriológia

129
Révész Imre
egyháztörténész
(Pápa, Veszprém m., 1889. jún. 30. – Budapest, 1967. febr. 27.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1930. szept. 15., egyháztörténet

130
Réz Mihály
jogász
(Maroscsapó, Kis-Küküllő m., 1878. szept. 16. – Genf, Svájc, 1921. máj. 26.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1913. júl. 19., magyar közjog

131
Riesz Frigyes
matematikus
(Győr, Győr m., 1880. jan. 22. – Budapest, 1956. febr. 28.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1914. jún. 8., felsőbb mennyiségtan
(Korábban izraelita vallású, az 1900-as évek elejétől református.)

132
Rugonfalvi Kiss István
történész
(Gyimes, Csík m., 1881. jan. 14. – Biharkeresztes, Bihar m., 1957. ápr. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., magyar történelem

133
Salamon Ferenc
történész
(Déva, Hunyad m., 1825. aug. 28. – Budapest, 1892. okt. 9.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1870, magyar történelem

134
Sass Béla
teológus
(Albis, Bihar m., 1865. jan. 20. – Debrecen, Hajdú m., 1928. jan. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., ószövetségi írásmagyarázat és segédtudományai

135
Schilling Lajos
történész
(Kolozsvár, Kolozs m., 1854. jan. 27. – Kolozsvár, 1921. aug. 29.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1883. jan. 16., egyetemes történelem
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1889. aug. 9., egyetemes történelem

136
Schmidt Henrik
német filológus
(Újverbász, Bács-Bodrog m., 1877. okt. 14. – Szeged, Csongrád m., 1953. dec. 18.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1911. aug. 6., német nyelv és irodalom

137
Soós Béla
egyháztörténész
(Rákoscsaba, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1896. máj. 6. – Debrecen, Hajdú m., 1945. aug. 6.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1942. jún. 30., egyháztörténet

138
Szabó Árpád
klasszika-filológus
(Budapest, 1913. okt. 16. – Budapest, 2001. szept. 13.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1940. okt. 19., klasszika-filológia

139
Szabó Gyula
mérnök
(Dunaföldvár, Tolna m., 1845 – Eger, Heves m., 1875. szept. 10.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1870. okt. 1., víz-, út-, vasút- és hídépítészet

140
Szabó István
történész
(Debrecen, Hajdú m., 1898. jún. 30. – Budapest, 1969. febr. 19.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1943. aug. 7., magyar történelem
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1944. szept., magyar történelem

141
Szabó József
orvos
(Kolozsvár, Kolozs m., 1882. márc. 10. – Szeged, Csongrád m., 1929. júl. 5.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1922. aug. 10., elme- és idegygyógyászat

142
Szabó Károly
történész
(Köröstarcsa, Békés m., 1824. dec. 14. – Kolozsvár, Kolozs m., 1890. aug. 31.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1872. szept. 29., magyar történelem

143
Szabó T. Attila
nyelvész
(Fehéregyháza, Nagyküküllő m., 1906. jan. 12. – Kolozsvár, Kolozs m., 1987. márc. 3.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1940. okt. 19., magyar nyelvészet

144
Szabó Zoltán Gábor
fizikokémikus
(Debrecen, Hajdú m., 1908. máj. 30. – Budapest, 1995. jún. 16.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., szervetlen és analitikai kémia

145
Szádeczky-Kardoss Elemér (1914-ig Szádeczky)
geológus, geokémikus
(Kolozsvár, Kolozs m., 1903. szept. 10. – Budapest, 1984. aug. 23.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1942. jan. 24., ásvány- és földtan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1944. okt. 7., ásvány- és földtan

146
Szádeczky-Kardoss Gyula (1914-ig Szádeczky)
geológus
(Pusztafalu, Abaúj-Torna m., 1860. dec. 27. – Kolozsvár, Kolozs m., 1935. nov. 8.)

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1896. szept. 24., ásványtan, földtan

147
Szádeczky-Kardoss Lajos (1914-ig Szádeczky)
történész
(Pusztafalu, Abaúj-Torna m., 1859. ápr. 5. – Budapest, 1935. dec. 29.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1891. aug. 12., magyar történelem

148
Szádeczky-Kardoss Tibor (1914-ig Szádeczky)
jogász, közgazdász
(Kolozsvár, Kolozs m., 1898. dec. 18. – Budapest, 1956. szept. 2.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1935. júl. 6., közgazdaságtan és pénzügytan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1937. jún. 30., közgazdaságtan és pénzügytan

149
Szász Béla
költő, műfordító
(Nagyenyed, Alsó-Fehér m., 1840. ápr. 23. – Kolozsvár, Kolozs m., 1898. júl. 7.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1872. szept. 29., filozófia

150
Szászy István
jogász
(Budapest, 1899. dec. 1. – Budapest, 1976. ápr. 10.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1940. okt. 19., magyar magánjog

151
Széll Kálmán
fizikus
(Avasújváros, Szatmár m., 1884. aug. 7. – Budapest, 1952. jan. 9.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1939. aug. 16., elméleti fizika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., elméleti fizika

152
Szentgyörgyi Albert
biokémikus, orvos
(Budapest, 1893. szept. 16. – Woods Hole, Massachusetts, 1986. okt. 22.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1928. okt. 1., orvosi vegytan

153
Szentpétery Zsigmond
geológus
(Nagykőrös, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1880. júl. 17. – Budapest, 1952. ápr. 17.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1923. febr. 6., ásvány- és földtan
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1924. ápr. 11., ásvány- és földtan

154
Szilágyi Dezső
jogász, igazságügy-miniszter
(Nagyvárad, Bihar m., 1840. ápr. 1. – Budapest, 1901. júl. 31.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1874. aug. 3., politikai tudományok

155
Szilágyi Etele
orvos
(Nagyvárad, Bihar m., 1844 – Kolozsvár, Kolozs m., 1894. ápr. 16.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1875. júl. 10., szemészet

156
Szilágyi Loránd
történész
(Hajdúnánás, Hajdú m., 1908. aug. 24. – Budapest, 1974. máj. 28.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar, 1940. okt. 19., történeti segédtudományok

157
Tankó Béla
filozófus
(Borberek, Alsó-Fehér m., 1876. okt. 1. – Kolozsvár, Kolozs m., 1946. jan. 24.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1914. aug. 26., filozófia
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1916. nov. 28., filozófia

158
Teghze Gyula (előbb Tegze)
jogász
(Szatmár, Szatmár m., 1867. ápr. 13. – Budapest, 1939. nov. 12.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 28., jogbölcselet és nemzetközi jog

159
Tomcsik József
orvos, bakteriológus
(Aranyosgyéres, Torda-Aranyos m., 1898. máj. 19. – Bázel, Svájc, 1964. dec. 30.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1932. szept. 17., közegészségtan

160
Tóth Károly
jogász
(Kiskunhalas, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1876. szept. 28. – Budapest, 1928. ápr. 21.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1913. máj. 20., magyar polgári törvénykezési jog

161
Tóth Lajos
orvos
(Kiskőrös, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1856. jún. 11. – Budapest, 1926. dec. 14.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1890. okt. 23., gyógyszertan

162
Tóth Lajos
jogász
(Kiskunhalas, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1876. szept. 28. – Budapest, 1936. nov. 25.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 28., magyar magánjog

163
Török István
teológus
(Tiszaeszlár, Szabolcs m., 1904. dec. 1. – Debrecen, Hajdú m., 1996. ápr. 11.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1941. szept. 13., keresztyén erkölcstan

164
Tury Sándor Kornél
jogász
(Kassa, Abaúj-Torna m., 1892. máj. 7. – Budapest, 1971. szept. 28.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1926. aug. 14., kereskedelmi és váltójog

Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– szegedi tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1928. dec. 13., kereskedelmi és váltójog
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1940. okt. 19., kereskedelmi és váltójog

165
Tuzson János
botanikus
(Szászcsanád, Alsó-Fehér m., 1870. máj. 10. – Budapest, 1943. dec. 18.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1914. jan. 28., növényrendszertan és növényföldrajz
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1918. dec. 31., növényrendszertan és növényföldrajz

166
Vályi Gábor
statisztikus
(Kolozsvár, Kolozs m., 1844. máj. 12. – Kolozsvár, Kolozs m., 1926. máj. 16.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1872. szept. 29., statisztika

167
Vályi Gyula
matematikus
(Marosvásárhely, Maros-Torda m., 1855. jan. 25. – Kolozsvár, Kolozs m., 1913. okt. 13.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1884. ápr. 26., mennyiségtani fizika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1887. jan. 8., elemi mennyiségtan

168
Vámbéry Ármin (Wamberger Hermann)
orientalista, utazó, etnográfiai író
(Pozsonyszentgyörgy, Pozsony m., 1832. márc. 19. – Budapest, 1913. szept. 15.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1868. ápr. 4., keleti nyelvek
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1870. júl. 21., keleti nyelvek
(Korábban izraelita, 1864. dec. 30-án tért át a református vallásra.)

169
Vámbéry Rusztem
jogász
(Budapest, 1872. febr. 29. – New York, 1948. okt. 24.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1919. jan. 22., kriminológia

170
Vámossy Zoltán
orvos
(Pest, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1868. dec. 15. – Leányfalu, Pest-Pilis-Solt-Kiskun m., 1953. dec. 26.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1914. szept. 5., gyógyszerismeret
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, orvostudományi kar, 1917. febr. 2., gyógyszertan

171
Varga Zsigmond
teológus, vallástörténész, nyelvész
(Marosdécse, Torda-Aranyos m., 1886. febr. 5. – Debrecen, Hajdú m., 1956. ápr. 18.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1921. máj. 26., vallástörténet és rokontudományai

172
Vargha László
kémikus
(Berhida, Veszprém m., 1903. jan. 25. – Budapest, 1971. júl. 1.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1940. okt. 19., szerves kémia
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, matematikai és természettudományi kar, 1943. okt. 23., szerves kémia

173
Vasady Béla
teológus
(Arad, Arad m., 1902. dec. 30. – Grand Rapids, USA, 1992. okt. 5.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1934. júl. 18., dogmatika
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1938. júl. 28., dogmatika

174
Vásárhelyi János
orvos
(Csombord, Alsó-Fehér m., 1901. aug. 27. – Kolozsvár, Kolozs m., 1941. szept. 1.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1940. okt. 19., általános kórtan és bakteriológia

175
Vécsey Tamás
jogász
(Szikszó, Abaúj m., 1839. febr. 25. – Budapest, 1912. ápr. 14.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1874. márc. 1., római jog
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, jog- és államtudományi kar, 1875. márc. 30., római jog

176
Veress Ferenc
orvos
(Bukarest, Románia, 1877. ápr. 23. – Kolozsvár, Kolozs m., 1962. máj. 18.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– pozsonyi tudományegyetem, orvostudományi kar, 1918. ápr. 3., bőr- és bujakórtan
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1919. jan. 20., bőr- és bujakórtan

177
Verzár Frigyes (1904-ig Weisz)
orvos, fiziológus
(Budapest, 1886. szept. 18. – Arlesheim, Svájc, 1979. márc. 13.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, orvostudományi kar, 1918. szept. 18., általános kór- és gyógytan
– ugyanott, 1924. márc. 22., élettan

178
Veszprémy Dezső
orvos
(Sajószentandrás, Szolnok-Doboka megye, 1871. márc. 1. – Szeged, Csongrád m., 1924. máj. 14.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, orvostudományi kar, 1914. máj. 31., kórbonctan és kórszövettan

179
Viski Károly
etnográfus
(Torda, Torda-Aranyos m., 1883. ápr. 14. – Budapest, 1945. szept. 5.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– kolozsvári tudományegyetem, bölcsészettudományi kar, 1940. okt. 19., néprajz
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1941. szept. 13., néprajz

180
Warga László
építészmérnök
(Jászberény, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1878. nov. 21. – Budapest, 1952. jún. 19.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1929. aug. 21., városépítészet

181
Winkler Lajos
vegyész, gyógyszerész
(Arad, Arad m., 1863. máj. 21. – Budapest, 1939. ápr. 14.)
Nyilvános rendkívüli egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1902. júl. 10., analitikai és gyógyszerészi kémia
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti tudományegyetem, bölcsészeti kar, 1909. aug. 9., analitikai és gyógyszerészi kémia
(Halálos ágyán áttért a római katolikus vallásra.)

182
Zelovich Kornél
építész
(Dömös, Esztergom m., 1869. márc. 11. – Budapest, 1935. ápr. 10.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– budapesti műegyetem, 1914. febr. 27., közlekedésügy és vasútépítéstan

183
Zoványi Jenő (1887-ig Krausz)
egyháztörténész
(Szilágyzovány, Szilágy m., 1865. szept. 11. – Budapest, 1958. jún. 24.)
Nyilvános rendes egyetemi tanár:
– debreceni tudományegyetem, református hittudományi kar, 1914. aug. 26., egyháztörténelem
(Római katolikusnak született, 1883-ban, 18 évesen tért át a református vallásra.)

A REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK KINEVEZÉSÉNEK IDŐRENDJE ÉS RITMUSA

Nagyon fontos szempont, hogy a fentebb felsorolt 183 református egyetemi tanárt milyen sorrendben és milyen ritmusban nevezték ki az egyetemi katedrára. A II. József által kinevezett, de korai halála miatt tanszékét elfoglalni nem tudó Fogarasi Pap József után az első olyan református professzor, aki egyetemi tanárként működött is, Gerenday József volt, akit Thun Leo miniszter 1851-ben neveztetett ki a növénytani tanszék nyilvános rendes tanárává. Ő vezeti *2. melléklet*ünk időrendi listáját. Ezt követően már csak a kiegyezés után Eötvös József juttatott tanszékre reformátusokat. Érdekes módon az első közülük a zsidó származású, nagy hírű és nagy tudományú Vámbéry Ármin volt 1868 áprilisában, aki nem sokkal azelőtt pragmatikus megfontolásból az egyetemi állásra készülve formálisan áttért a református vallásra Török Pál pesti lelkésznél, dunamelléki püspöknél, Ballagi Mór (1815–1889) zsidó származású reformátos teológiai akadémiai tanár tanúskodása mellett (Konrád M. 2014: 353–354). Őt követte még szintén 1868-ban az első református jogászprofesszor, a szentgáli nemesi kisbirtokos származású Kerkápoly Károly, a Pápai Református Kollégium neveltje, aki azonban honvédelmi államtitkári kinevezése, majd pénzügyminisztersége miatt csak 1873 legvégén foglalta el a tanszéket. 1870-es kinevezési dátummal szerepel két műegyetemi tanár is, de tudni kell, hogy őket azért még a műegyetem 1871-es egyetemi rangra emelése előtt nevezték ki. 1870-ben lett a bölcsészkar történelemprofesszora Salamon Ferenc, a dévai református lelkész fia, aki a Nagyenyedi Református Kollégiumban nevelkedett. Ezután jön azonos, 1872. szeptember 29-i dátummal öt bölcsész- és három jogászprofesszor, akiket az ekkor alapított kolozsvári egyetem tanszékeire neveztek ki. Többen voltak, mint az eddig valaha egyetemi katedrához jutott összes magyarországi református. A negyven új kolozsvári professzor 20 százaléka kálvinista volt. Ezután már valamelyes folyamatossággal következtek a reformátusok egyetemi tanári kinevezései a budapesti tudományegyetemre, a műegyetemre, de főleg a kolozsvári tudományegyetemre, s az 1914 után induló újabb univerzitásokra. Ez a folyamat szépen követhető *2. számú melléklet*ünkön.

A listáról leolvasható többféle érdekesség közül talán érdemes megemlíteni néhányat. Érdekes, hogy a budapesti tudományegyetem jogi karára csak hat református egyetemi tanárt neveztek ki 95 év alatt, de mindannyian fontos politikai pozíciót is betöltöttek. Az elsőként tanszékre jutó Kerkápoly Károly pénzügyminiszterségét már említettük (1870–1873), az 1874-ben kinevezett Vécsey Tamás és Szilágyi Dezső közül az előbbi országgyűlési képviselő volt (1869–1881), Szilágyi Dezső pedig igazságügy-miniszter (1889–1895). Az ő kinevezésük után több mint negyedszázad múlva, 1900-ban következett Balogh Jenő professzorsága. Ő 1913-tól 1917-ig Tisza István kormányában töltötte be az igazságügy-miniszteri posztot.

2. melléklet. Az 1848 és 1944 között működött református vallású egyetemi tanárok első kinevezései a kinevezés időrendjében

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
1.	Gerenday József	Dömsöd	1813	1851. jún. 6.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	növénytan
2.	Vámbéry Ármin	Pozsonyszent-György	1832	1868. ápr. 4.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	keleti nyelvek
3.	Kerkápoly Károly	Szentgál	1824	1868. nov. 23.	Bp. tudo-mányegy.	jogi	politikai tudományok
4.	Nagy Dezső	Székesfehérvár	1841	1870. szept. 1.	Műegyetem	műegy.	gépszerkezettan
5.	Szabó Gyula	Dunaföldvár	1845	1870. okt. 1.	Műegyetem	műegy.	víz-, út-, vasút-, hídépítészet
6.	Salamon Ferenc	Déva	1825	1870	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	magyar történelem
7.	Felméri Lajos	Székelyudvarhely	1840	1872. szept. 29.	Kolozsvár	bölcsész	neveléstudomány
8.	id. Imre Sándor	Hegyközpályi	1820	1872. szept. 29.	Kolozsvár	bölcsész	magyar nyelvészet és irodalomtörténet
9.	Jenei Viktor	Marosvásárhely	1840	1872. szept. 29.	Kolozsvár	jogi	észjog, jog- és államtud., enciklopédia

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
10.	Kolosváry Sándor	Kórod-szentmárton	1840	1872. szept. 29.	Kolozsvár	jogi	magyar magánjog és bányajog
11.	Ladányi Gedeon	Hirip	1824	1872. szept. 29.	Kolozsvár	bölcsész	egyetemes történelem
12.	Szabó Károly	Köröstarcsa	1824	1872. szept. 29.	Kolozsvár	bölcsész	magyar történelem
13.	Szász Béla	Nagyenyed	1840	1872. szept. 29.	Kolozsvár	bölcsész	filozófia
14.	Vályi Gábor	Kolozsvár	1844	1872. szept. 29.	Kolozsvár	jogi	statisztika
15.	Vécsey Tamás	Szikszó	1839	1874. márc. 1.	Bp. tudo-mányegy.	jogi	római jog
16.	Szilágyi Dezső	Nagyvárad	1840	1874. aug. 3.	Bp. tudo-mányegy.	jogi	politikai tudományok
17.	Kőnig Gyula	Győr	1849	1874. nov. 28.	Műegyetem	műegy.	mennyiségtan
18.	Hőgyes Endre	Hajdúszoboszló	1847	1875. márc. 8.	Kolozsvár	orvosi	általános kór- és gyógyszertan
19.	Szilágyi Etele	Nagyvárad	1844	1875. júl. 10.	Kolozsvár	orvosi	szemészet

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
20.	Gyulai Pál	Kolozsvár	1826	1876. jún. 12.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	magyar irodalomtörténet
21.	Fröhlich Izidor	Pest	1853	1878	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	elméleti természettan
22.	Schilling Lajos	Kolozsvár	1854	1883. jan. 16.	Kolozsvár	bölcsész	egyetemes történelem
23.	Beöthy Zsolt	Buda	1848	1883. jún. 5.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	esztétika
24.	Ilosvay Lajos	Dés	1851	1883. júl. 26.	Műegyetem	műegy.	általános kémia
25.	Ballagi Aladár	Kecskemét	1853	1883. aug. 20.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	újkori egyetemes történelem
26.	Vályi Gyula	Marosvásárhely	1855	1884. ápr. 26.	Kolozsvár	természettud.	mennyiségtan
27.	Csiky Kálmán	Kenderes	1843	1886. jan. 11.	Műegyetem	műegy.	közigazgatási jog és magánjog
28.	Hegedüs István	Kolozsvár	1849	1886. ápr. 21.	Kolozsvár	bölcsész	klasszika-filológia
29.	Lánczy Gyula	Pest	1850	1886. dec. 22.	Kolozsvár	bölcsész	egyetemes történelem

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
30.	Tóth Lajos	Kiskőrös	1856	1890. okt. 23.	Kolozsvár	orvosi	gyógyszertan
31.	Lőte József	Maroscsúcs	1856	1890. nov. 12.	Kolozsvár	orvosi	általános kór- és gyógytan
32.	Szádeczky-Kardoss Lajos	Pusztafalu	1859	1891. aug. 12.	Kolozsvár	bölcsész	magyar történelem
33.	Becker Fülöp Ágost	Mülhausen	1862	1893. szept. 24.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	francia nyelv és irodalom
34.	Bálint Gábor	Szentkatolna	1844	1893. dec. 7.	Kolozsvár	bölcsész	ural-altáji összehasonlító nyelvészet
35.	Szádeczky-Kardoss Gyula	Pusztafalu	1860	1896. szept. 24.	Kolozsvár	természettud.	ásvány- és földtan
36.	Kovács Sebestyén Aladár	Buda	1858	1897. jún. 15.	Műegyetem	műegy.	vízépítéstan
37.	Balogh Jenő	Devecser	1864	1900. jan. 31.	Bp. tudo-mányegy.	jogi	büntetőjog
38.	Daday Jenő	Búzamező	1855	1902. jún. 24.	Műegyetem	műegy.	állattan
39.	Winkler Lajos	Arad	1863	1902. júl. 10.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	analitikai és gyógyszerészi kémia

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
40.	Kolosváry Bálint	Kolozsvár	1875	1906. aug. 20.	Kolozsvár	jogi	osztrák magánjog
41.	Dézsi Lajos	Debrecen	1868	1906. aug. 22.	Kolozsvár	bölcsész	magyar irodalomtörténet
42.	id. Boér Elek	Maroscsapó	1872	1908. aug. 24.	Kolozsvár	jogi	közigazgatási és pénzügyi jog
43.	id. Imre József	Hódmezővásár-hely	1851	1909. ápr. 23.	Kolozsvár	orvosi	szemészet
44.	Schmidt Henrik	Újverbász	1877	1911. aug. 6.	Kolozsvár	bölcsész	német nyelv és irodalom
45.	Jancsó Miklós id.	Kolozsvár	1868	1911. szept. 23.	Kolozsvár	orvosi	belgyógyászat
46.	Helle Károly	Szabadszállás	1870	1912. ápr. 1.	Kolozsvár	jogi	váltó- és kereskedelmi jog
47.	Finkey Ferenc	Sárospatak	1870	1912. ápr. 25.	Kolozsvár	jogi	büntető perjog
48.	Tóth Károly	Kiskunhalas	1876	1913. máj. 20.	Kolozsvár	jogi	magyar polgári törvénykezési jog
49.	Réz Mihály	Maroscsapó	1878	1913. júl. 19.	Kolozsvár	jogi	magyar közjog

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
50.	Tuzson János	Szászcsanád	1870	1914. jan. 28.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	növényrendszertan és növényföldrajz
51.	Zelovich Kornél	Dömös	1869	1914. febr. 27.	Műegyetem	műegy.	közlekedésügy és vasútépítéstan
52.	Veszprémy Dezső	Sajószentandrás	1871	1914. máj. 31.	Kolozsvár	orvosi	kórbonctan és kórszövettan
53.	Riesz Frigyes	Győr	1880	1914. jún. 8.	Kolozsvár	természettud.	felsőbb mennyiségtan
54.	Győrffy István	Hidasnémeti	1880	1914. júl. 9.	Kolozsvár	természettud.	általános növénytan
55.	Csánki Benjamin	Füzesgyarmat	1868	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	vallástört. és rokontudományok
56.	Bacsó Jenő	Debrecen	1877	1914. aug. 26.	Debrecen	jogi	magyar polg. törvénykezési jog
57.	Darkó Jenő	Dálnok	1880	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	klasszika-filológia
58.	Erdős József	Szatmárnémeti	1856	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	újszövetségi írásmagyarázat és segédtudományai
59.	Ferenczy Gyula	Aranyosmedgyes	1861	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	egyházi szónoklattan és egyházszertartástan

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
60.	Huss Richárd	Beszterce	1885	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	német nyelv és irodalomtörténet
61.	Illyefalvi Vitéz Géza	Losonc	1871	1914. aug. 26.	Debrecen	jogi	közgazdaságtan és statisztika
62.	Jászi Viktor	Nagykároly	1868	1914. aug. 26.	Debrecen	jogi	közjog és politika
63.	Kérészy Zoltán	Sárospatak	1868	1914. aug. 26.	Pozsony	jogi	magyar alkotmány- és jogtörténet
64.	Kiss Ferenc	Kenderes	1862	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	belmisszió és lelkipásztorkodástan
65.	Rugonfalvi Kiss István	Gyimes	1881	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	magyar történelem
66.	Kovács Gábor	Miskolc	1883	1914. aug. 26.	Debrecen	jogi	közgazdaságtan és pénzügytan
67.	Lencz Géza	Vámospércs	1870	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	dogmatika és vallásbölcselet
68.	Pap Károly	Beregrákos	1872	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	magyar irodalomtörténet
69.	Pápay József	Nagyigmánd	1873	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	magyar és összehasonlító finnugor nyelvészet

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
70.	Pokoly József	Őr	1866	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	egyetemes történelem
71.	Sass Béla	Albis	1865	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	ószövetségi írásmagyarázat és segédtudományai
72.	Tankó Béla	Borberek	1876	1914. aug. 26.	Debrecen	bölcsész	filozófia
73.	Zoványi Jenő	Szilágyzovány	1865	1914. aug. 26.	Debrecen	ref. hittud.	egyháztörténelem
74.	Kun Béla	Monostorpályi	1874	1914. aug. 28.	Debrecen	jogi	egyházjog
75.	Teghze Gyula	Szatmár	1867	1914. aug. 28.	Debrecen	jogi	jogbölcselet és nemzetközi jog
76.	Tóth Lajos	Kiskunhalas	1876	1914. aug. 28.	Debrecen	jogi	magyar magánjog
77.	Kiss Albert	Kecskemét	1874	1914. aug. 30.	Pozsony	jogi	magyar és osztrák magánjog
78.	Vámossy Zoltán	Pest	1868	1914. szept. 5.	Bp. tudo-mányegy.	orvosi	gyógyszerismeret
79.	Németh Gyula	Karcag	1890	1916. jún. 27.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	keleti nyelvek

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
80.	Kenézy Gyula	Hajdúszoboszló	1860	1916. nov. 27.	Debrecen	orvosi	szülészet és nőgyógyászat
81.	Bartók György	Nagyenyed	1882	1917. jún. 1.	Kolozsvár	bölcsész	filozófia
82.	Kun József	Miskolc	1875	1917. aug. 16.	Debrecen	jogi	magyar közjog
83.	Császár Elemér	Budapest	1874	1918. márc. 14.	Pozsony	bölcsész	magyar irodalomtörténet
84.	ifj. Imre József	Hódmezővásár-hely	1884	1918. ápr. 3.	Pozsony	orvosi	szemészet
85.	Veress Ferenc	Bukarest	1877	1918. ápr. 3.	Pozsony	orvosi	bőr- és bujakórtan
86.	Mitrovics Gyula	Sárospatak	1871	1918. jún. 5.	Debrecen	bölcsész	pedagógia
87.	Verzár Frigyes	Budapest	1886	1918. szept. 16.	Debrecen	orvosi	általános kór- és gyógytan
88.	Demeter György	Bikafalva	1875	1919. jan. 6.	Kolozsvár	orvosi	törvényszéki orvostan
89.	Vámbéry Rusztem	Budapest	1872	1919. jan. 22.	Bp. tudo-mányegy.	jogi	kriminológia

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
90.	Jászi Oszkár	Nagykároly	1875	1919. jan. 22.	Bp. tudo-mányegy.	jogi	szociológia
91.	Bernát István	Rimaszombat	1854	1919. dec. 30.	tud. egy. közgazd.	közgazd.	közgazdaságtan, agrárpolitika
92.	Fellner Frigyes	Pest	1871	1919. dec. 30.	tud. egy. közgazd.	közgazd.	közgazdaságpolitika és pénzügytan
93.	Illyés Géza	Marosvásárhely	1870	1920. júl. 16.	Bp. tudo-mányegy.	orvosi	urológia
94.	Varga Zsigmond	Marosdécse	1886	1921. máj. 26.	Debrecen	ref. hittud.	vallástörténet és rokontudományai
95.	Laky Dezső	Csurgó	1887	1921. szept. 22.	Szeged	jogi	statisztika
96.	Benedek László	Belényes	1887	1921. szept. 30.	Debrecen	orvosi	ideg- és elmegyógyászat
97.	Marton Géza	Lovasberény	1880	1921. okt. 11.	Debrecen	jogi	római jog
98.	Halasy Nagy József	Ercsi	1885	1921. nov. 1.	Pécs	bölcsész	filozófia
99.	Szabó József	Kolozsvár	1882	1922. aug. 10.	Szeged	orvosi	elme- és ideggyógyászat

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
100.	Mészöly Gedeon	Tabajd	1880	1922. aug. 30.	Szeged	bölcsész	ural-altáji nyelvészet
101.	Szentpétery Zsigmond	Nagykőrös	1880	1923. febr. 6.	Szeged	természettud.	ásvány- és földtan
102.	Búza László	Sárospatak	1885	1923. márc. 10.	Szeged	jogi	nemzetközi jog
103.	Csikesz Sándor	Drávafok	1886	1923. márc. 29.	Debrecen	ref. hittud.	egyházi szónoklattan, valláspedagógia, egyházszertartástan
104.	Csekey István	Szolnok	1889	1923. aug. 1.	Szeged	jogi	politika
105.	Horváth János	Margitta	1878	1923. aug. 13.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	irodalomtörténet
106.	Kováts Andor	Kecskemét	1884	1923. aug. 13.	Debrecen	jogi	büntetőjog és eljárásjog
107.	Nagy Károly	Sepsiszentgyörgy	1870	1923. aug. 18.	Műegyetem	műegy.	középítéstan
108.	Ángyán János	Budapest	1886	1923. aug. 25.	Pécs	orvosi	belgyógyászat
109.	Buday Árpád	Marosludas	1879	1924. máj. 1.	Szeged	bölcsész	régészet

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
110.	Farkas Béla	Hajdúnánás	1884	1924. aug. 28.	Szeged	természettud.	állatrendszertan
111.	Kiss Árpád	Sárospatak	1889	1924. aug. 30.	Szeged	természettud.	kémia
112.	Fröhlich Pál	Torzsa	1889	1924. szept. 9.	Szeged	természettud.	kísérleti természettan
113.	Imre Sándor	Hódmezővásár-hely	1877	1925. jan. 31.	Szeged	bölcsész	pedagógia
114.	Balogh Ernő	Nagyszalonta	1890	1925. aug. 19.	Szeged	orvosi	kórbonctan és kórszövettan
115.	Kerékjártó Béla	Gyöngyös	1898	1925. nov. 30.	Szeged	természettud.	geometria és ábrázoló geometria
116.	Lénárt Zoltán	Nagytapolcsány	1870	1925. jún.	Bp. tudo-mányegy.	orvosi	orr- és gégegyógyászat
117.	Tury Sándor Kornél	Kassa	1892	1926. aug. 14.	Szeged	jogi	kereskedelmi és váltójog
118.	Baló József	Budapest	1895	1928. febr. 21.	Szeged	orvosi	kórbonctan és kórszövettan
119.	Darányi Gyula	Budapest	1888	1928. aug. 7.	Szeged	orvosi	közegészségtan

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
120.	Jeney Endre	Radnót	1891	1928. aug. 11.	Szeged	orvosi	általános kór- és gyógytan
121.	Szentgyörgyi Albert	Budapest	1893	1928. okt. 1.	Szeged	orvosi	orvosi vegytan
122.	Kállay Kálmán	Pozsony	1890	1928. okt. 6.	Debrecen	ref. hittud.	ószövetségi írásmagyarázat és segédtudományai
123.	Paál Árpád	Budapest	1889	1929. jan. 5.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	általános növénytan
124.	Erdős Károly	Újsóvé	1887	1929. máj. 28.	Debrecen	ref. hittud.	újszövetségi írásmagyarázat és segédtudományai
125.	Dávid Lajos	Kolozsvár	1881	1929. jún. 28.	Debrecen	bölcsész	matematika
126.	Warga László	Jászberény	1878	1929. aug. 21.	Műegyetem	műegy.	városépítészet
127.	Kiss Ferenc	Nagyszalonta	1889	1930. szept. 1.	Szeged	orvosi	leíró és tájbonctan
128.	Bay Zoltán	Gyulavári	1900	1930. szept. 2.	Szeged	természettud.	elméleti fizika

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
129.	Révész Imre	Pápa	1889	1930. szept. 15.	Debrecen	hittud.	egyháztörténet
130.	Berde Károly	Nagyenyed	1891	1931. júl. 31.	Pécs	orvosi	bőr- és nemikórtan
131.	Tomcsik József	Aranyosgyéres	1898	1932. szept. 17.	Szeged	orvosi	közegészségtan
132.	Csüry Bálint	Egri	1886	1932. nov. 1.	Debrecen	bölcsész	magyar és finnugor összehasonlító nyelvészet
133.	Ferenczi István	Zalatna	1890	1934. jún. 30.	Debrecen	bölcsész	ásványtan
134.	Finkey József	Sárospatak	1889	1934. júl. 18.	Műegyetem	bánya-, kohó-, erdő-mérnöki	érc- és szénelőkészítés-tan
135.	Győrffy István	Karcag	1884	1934. júl. 18.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	néprajz
136.	Kövessi Ferenc	Érolaszi	1875	1934. júl. 18.	Műegyetem	mezőgazd. és állatorvosi	növényélettan és növénykórtan
137.	Magyary-Kossa Gyula	Debrecen	1865	1934. júl. 18.	Műegyetem	mezőgazd. és állatorvosi	gyógyszertan és méregtan
138.	Vasady Béla	Arad	1902	1934. júl. 18.	Debrecen	ref. hittud.	dogmatika

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
139.	Szádeczky-Kardoss Tibor	Kolozsvár	1898	1935. júl. 6.	Debrecen	jogi	közgazdaságtan és pénzügytan
140.	Makkai Sándor	Nagyenyed	1890	1936. jún. 3.	Debrecen	ref. hittud.	pasztorális teológia
141.	Gellért Albert	Póka	1894	1936. júl. 28.	Szeged	orvosi	bonc-, szövet- és fejlődéstan
142.	Jancsó Miklós ifj.	Kolozsvár	1903	1938. ápr. 16.	Szeged	orvosi	gyógyszertan
143.	Fülei-Szántó Endre	Budapest	1890	1938. jún. 30.	Műegyetem	közgazd.	kereskedelmi és váltójog
144.	Máthé Dénes	Kolozsvár	1877	1938. júl. 28.	Bp. tudo-mányegy.	orvosi	fogászat
145.	Császár Elemér	Gige	1891	1938. aug. 9.	Pécs	orvosi	fizika
146.	Széll Kálmán	Avasújváros	1884	1939. aug. 16.	Debrecen	bölcsész	elméleti fizika
147.	Csilléry András	Budapest	1883	1940. júl. 15.	Debrecen	orvosi	fogászat
148.	Balogh Ernő	Erdőhegy	1882	1940. okt. 19.	Kolozsvár	természettud.	földtan

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
149.	Czeglédy Sándor	Nagysalló	1909	1940. okt. 19.	Debrecen	ref. hittud.	homiletika, liturgika, valláspedagógia
150.	Csik Lajos	Felsőnyárád	1902	1940. okt. 19.	Kolozsvár	természettud.	fajbiológia és örökléstan
151.	Haranghy László	Debrecen	1897	1940. okt. 19.	Kolozsvár	orvosi	kórbonctan és törvényszéki orvostan
152.	Horváth Béla	Hejőcsaba	1894	1940. okt. 19.	Kolozsvár	orvosi	szemészeti diagnosztika
153.	ifj. Boér Elek	Kolozsvár	1898	1940. okt. 19.	Kolozsvár	jogi	közgazdaságtan és pénzügytan
154.	Kristóf György	Tófalva	1878	1940. okt. 19.	Kolozsvár	bölcsész	magyar irodalomtörténet
155.	Kulcsár Ferenc	Újvidék	1901	1940. okt. 19.	Szeged	orvosi	ideg és elmekórtan
156.	Lőrincz Ferenc	Bálványosváralja	1898	1940. okt. 19.	Kolozsvár	orvosi	közegészségtan-kórtan
157.	Ludány György	Debrecen	1907	1940. okt. 19.	Kolozsvár	orvosi	élettan
158.	Mozsonyi Sándor	Kadarkut	1889	1940. okt. 19.	Bp. tudo-mányegy.	orvosi	gyógyszerészet

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
159.	Szabó Árpád	Budapest	1913	1940. okt. 19.	Debrecen	bölcsész	klasszika-filológia
160.	Szabó T. Attila	Fehéregyháza	1906	1940. okt. 19.	Kolozsvár	bölcsész	magyar nyelvészet
161.	Szabó Zoltán	Debrecen	1908	1940. okt. 19.	Kolozsvár	bölcsész	szervetlen és analitikai kémia
162.	Szilágyi Loránd	Hajdúnánás	1908	1940. okt. 19.	Kolozsvár	bölcsész	történeti segédtudományok
163.	Vargha László	Berhida	1903	1940. okt. 19.	Kolozsvár	természettud.	szerves kémia
164.	Vásárhelyi János	Csombord	1901	1940. okt. 19.	Kolozsvár	orvosi	általános kórtan
165.	Viski Károly	Torda	1883	1940. okt. 19.	Kolozsvár	bölcsész	néprajz
166.	Szászy István	Budapest	1899	1940. okt. 19.	Kolozsvár	jogi	magyar magánjog
167.	Kibédi Varga Lajos	Szentgerice	1898	1940. okt. 19.	Kolozsvár	orvosi	belgyógyászati diagnosztika
168.	Ottlik László	Budapest	1895	1941. febr. 9.	Kolozsvár	jogi	politika

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
169.	Török István	Tiszaeszlár	1904	1941. szept. 13.	Debrecen	ref. hittud.	keresztyén erkölcstan
170.	Szádeczky-Kardoss Elemér	Kolozsvár	1903	1942. jan. 24.	Műegyetem	bánya-, kohó-, erdő-mérnöki	ásvány- és földtan
171.	Dékány István	Kecskemét	1886	1942. jún. 30.	Bp. tudo-mányegy.	bölcsész	társadalomelmélet
172.	Soós Béla	Rákoscsaba	1896	1942. jún. 30.	Debrecen	ref. hittud.	egyháztörténet
173.	Karácsony Sándor	Földes	1891	1942. júl. 1.	Debrecen	bölcsész	pedagógia
174.	Faragó Ferenc	Budapest	1905	1942. szept. 9.	Kolozsvár	orvosi	közegészségtan
175.	Putnoky Gyula	Körmöcbánya	1901	1942. szept. 9.	Kolozsvár	orvosi	általános kórtan és bakteriológia
176.	Lányi Béla	Szolnok	1894	1943. jan. 30.	Műegyetem	gépész- és vegyész-mérnöki	elektrokémia
177.	Diószeghy Dániel	Ungmogyorós	1900	1943. máj. 22.	Műegyetem	bánya-, kohó-, erdő-mérnöki	tüzeléstan és anyagvizsgálat

Sor-szám	Név	Szül. hely	Szül. év	Első kinev. időpontja	Egyetem	Kar	Tanszék
178.	Kerecsényi Dezső	Szentgotthárd	1898	1943. aug. 7.	Debrecen	bölcsész	magyar irodalomtörténet
179.	Szabó István	Debrecen	1898	1943. aug. 7.	Debrecen	bölcsész	magyar történelem
180.	Gunda Béla	Temesfüves	1911	1943. ősz	Kolozsvár	bölcsész	néprajz
181.	Balogh Károly	Krasznacégény	1895	1944	Bp. tudo-mányegy.	orvosi	fogászat
182.	Boda István	Máramarossziget	1894	1944. jún. 7.	Kolozsvár	bölcsész	neveléstan
183.	Csukás Zoltán	Győr	1900	1944. jún. 21.	Műegyetem	mezőgazd. és állatorvosi	állattan

Ezután 1919-ben a jogi kar radikális átalakítása jegyében került katedrára két református. Kunfi Zsigmond kultuszminiszter a Minisztertanács jóváhagyásával, de a jogi kar akarata ellenére nevezte ki január 22-én a szociológiai tanszékre Jászi Oszkárt, aki 1918. október 31-től nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter volt, s Vámbéry Rusztemet, az Országos Polgári Radikális Párt alelnökét, a Nemzeti Tanács tagját a számára alapított kriminológiai tanszékre.

Az orvosprofesszorokkal kapcsolatban meglepő az, hogy a budapesti tudományegyetem orvosi karára csak 1914-ben nevezték ki az első reformátust, Vámossy Zoltán, a méregtan tanárának személyében. Az egyébként református felekezeti színezetű debreceni tudományegyetem 1918–1921-ben induló orvosi karára a kezdéskor ugyan kineveztek három reformátust (Kenézy Gyula, Verzár Frigyes, Benedek László), de aztán 1944-ig már csak egy újabbat, 1940-ben Csilléry Andrást. Az 1940-es országgyarapításkor eredeti kolozsvári székhelyére visszaköltöző Ferenc József Tudományegyetem orvosi karára viszont összesen 9 református orvosprofesszort neveztek ki. Ezek a tények persze lehetnek véletlenszerűek, de lehetséges, hogy a reformátusoknak az orvosi professzión belüli későbbi megerősödésével is magyarázható. Valami hasonló játszódhatott le a műszaki professzoroknál is. Az 1871-ben egyetemi szintre emelt műegyetemre az első református vallású egyetemi tanárt, Ilosvai Lajos vegyészt csak 1883-ban nevezték ki,[6] s nagy ugrásokkal, több mint hat évtized alatt, 1871-től 1934-ig mindössze hat református került műegyetemi katedrára. Majd 1934-től 1944-ig ennél többet, nyolc református professzort neveztek ki a műegyetemre. Ez még akkor is azt mutatja, hogy ezeken a professziókon belül is javult a református művelődési alakzat kínálata, ha tudjuk, hogy az 1934-es átszervezéskor új karokat is csatoltak a műegyetemhez.

A REFORMÁTUS MŰVELŐDÉSI ALAKZAT REGIONÁLIS VÁLTOZATAI, AZ EGYHÁZKERÜLETEK

A történetileg kiformálódott református felekezeti-művelődési alakzatot a református kollégiumok s a hozzájuk kapcsolódó parókiák, a partikuláris közép- és kisiskolák rendszere éltette, s egy szociológiailag is megragadható hálózat hordozta, központjában a kisnemességgel összeszövődött papi renddel. Ennek a tömbnek fontos színezője a regionalitás. A régiók, egyházvidékek lelki-szellemi kisugárzó központjai a kollégiumok voltak, amelyek a főiskolai szintet is kifejlesztő oktatási intézményként működtek. Az alulról, a gyülekezetektől az egyházmegyéken át

[6] Az 1874-ben a műegyetemre kinevezett Kőnig Gyula matematikus csak kinevezése után, 1880 körül tért át az izraelita felekezetről a reformátusra.

felépülő hálózatos rendszer szervezőcentrumai pedig az egyházkerületek voltak, amelyek az egyházi közigazgatást, kormányzást és rendtartást tartották a kezükben. Az egyházkerületek hosszú történelmi fejlődés eredményeként alakultak ki. A négy magyarországi református egyházkerület felállítását a bodrogkeresztúri konvent határozta el 1734-ben, de ugyanebben az évben a II. Carolina Resolutio is négy egyházkerületet engedélyezett. A 18. század közepén kialakult kerületi beosztás a trianoni feldarabolásig lényegesen nem változott. A továbbiakban ebből a tagolásból indulunk ki, pontosabban ennek az 1881-es debreceni zsinat által is stabilizált határait vesszük figyelembe. Az egységes Magyarországi Református Egyházat létrehozó debreceni zsinat előtt az erdélyi egyházkerületen kívül tehát négy magyarországi református egyházkerület volt: dunántúli, dunamelléki, tiszáninneni és tiszántúli.

A református egyetemi tanárok adattári sorozatánál ezt a beosztást használjuk. Az egyes egyházkerületek területéről származó – de nem feltétlenül ott született – református professzorok szócikkeit szervezzük egy-egy kötetbe.[7] Kiindulásként azt feltételeztük, hogy nemcsak a hittudományi kari tanárok verbuválódtak a református felekezeti-művelődési alakzatból, hanem az 1851 és 1944 között kinevezett valamennyi református vallású tanár ebből a történelmi hálózatból származott, függetlenül attól, hogy 1851-ben vagy 1944-ben nevezték ki, s függetlenül attól, hogy a büntető perjog, az elméleti fizika, a neveléstudomány, a magyar irodalomtörténet vagy akár a kórbonctan, a szemészet, esetleg a közgazdaság- és pénzügytan, netán az érc- és szénelőkészítés-tan tanára volt.[8] Most továbbmenve pedig azt is feltételezzük, hogy a református felekezeti-művelődési alakzatnak egyházkerületenként kisebb-nagyobb mértékben eltérő változatai alakultak ki, s ezeket a változatokat az egyházkerület területéről származó egyetemi tanárok családtörténeteiben is meg tudjuk majd ragadni.

Az eltérés alapja nem egyszerűen az, hogy az egyházkerületek 1881-ig egyértelműen autonóm szerveződések voltak, s autonómiájukból sok mindent megőriztek az országos egyházkormányzat létrejötte után is, hanem az, hogy már a 16. században a három részre szakadt, többnemzetiségű ország különböző régióiban sok tekintetben eltérő viszonyok között ment végbe a reformáció, majd a reformált irányzatok szétválása. A 17. század változó politikai, hatalmi kontextusai eltérően befolyásolták a vallási küzdelmeket, s az egyes régiókban más-más közege volt a kibontakozó ellenreformációnak. Országrészenként mások voltak a szatmári egyezség után III. Károly és Mária Terézia egyházpolitikájának módszerei s a 70 éves ellenreformációs üldözés következményei, a védekezés és a túlélés esélyei.

[7] Ez a módszer egyébként a terep- és forrásmegismerés, feltárás koncentrált szervezését is segítette.
[8] Ez nyilván nem vonatkozik, legfeljebb csak igen kis mértékben, arra a tíz zsidó származású egyetemi tanárra, aki úgy lett református, hogy vagy ő maga, vagy az apja tért át az izraelita felekezetről.

1. térkép

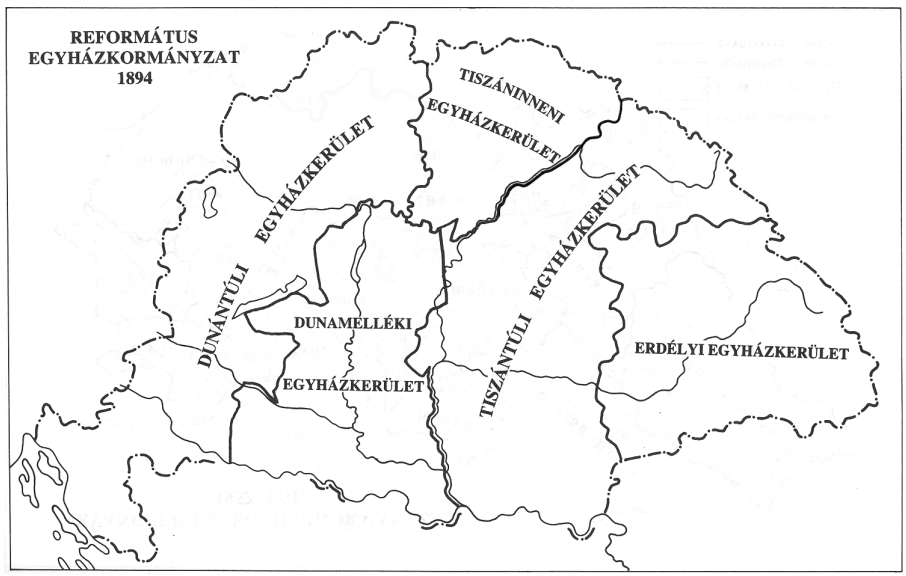

Forrás: Balogh M. – Gergely J. 1996: 278

A kialakult, eltérő szerkezetű egyházszociológiai alapokon különböző lehetőségei voltak az 1791-es bevett felekezetté nyilvánítás utáni újraépítkezésnek is.

Most nem taglalhatjuk részletesen ezeket az eltéréseket, de reméljük, hogy adattári sorozatunk közlésével egyházkerületenként haladva sikerül majd a legfontosabb régiós sajátosságokat megállapítani. Most csak röviden mutatjuk be ezeket az egyházkerületeket, amelyeknek az elhelyezkedését *1. számú térkép*ünk is mutatja.[9]

A dunántúli egyházkerület 1734-ben jött létre két korábbi kerület, a dunántúli és a felső-dunamelléki (samarjai/csallóköz-mátyusföldi/komáromi) egyesülésével. Mindkét korábbi kerület a három részre szakadt országban alapvetően a királyi Magyarország területéhez tartozott, illetve a török előnyomulása után részben az ütközőzónához, a várövezethez, részben a hódoltsághoz. Ezen a területen indultak meg leghamarabb a 16. századi protestáns konfesszionalizáció visszavételére

[9] A térkép kicsit félrevezető, mert abból az intencióból kiindulva, hogy az egész országterületnek legyen református egyházszervezeti gazdája, olyan territóriumokat is betagoltak az egyes kerületekhez, ahol tulajdonképpen nem is éltek vagy csak szórványosan fordultak elő reformátusok, s 1881 előtt nem tartoztak az egyházkerület testéhez. Utóbbi a helyzet a dunántúli és nagyobbrészt a dunamelléki egyházkerülethez tartozónak feltüntetett horvátországi területekkel, de a Felvidéknek a dunántúli, illetve a tiszáninneni egyházkerülethez sorolt északi megyéivel is.

a rekatolizációs törekvések a főúri ellenreformáció formájában, s itt volt legpusztítóbb a Wesselényi-féle összeesküvés utáni „gyászévtizedben" a rekatolizációs nyomás. Az 1681-es soproni országgyűlési törvénnyel elsősorban itt szorították megyénként két artikuláris helyre a protestánsok nyilvános vallásgyakorlatát. A reformátusnak megmaradt köznemesi réteg is meglehetősen vékony volt. A nyomásnak még leginkább a várövezet református (és evangélikus) nemesi községei tudtak ellenállni. Sok, korábban önálló református egyházközség megszűnt, a mater eklézsiákból lelkész és tanító nélküli, nehezen gondozható leányegyházak és szórványok lettek (Hudi J. – Jakab R. 2002: 18–28). Történelmi következmény, hogy ebben a református egyházkerületben lett az összlakossághoz képest a legalacsonyabb a reformátusok aránya, ráadásul rendkívül szórt elhelyezkedéssel. A kerület szellemi központja a pápai református kollégium volt, amelyet Mária Terézia a pápai nyilvános protestáns vallásgyakorlat eltiltásával 1752-ben elűzetett Pápáról. Az Adásztevelre száműzött kollégium 1783-ban tért vissza Pápára, s visszaszerezve főiskolai rangját, a 19. században jogakadémiát és tanítóképzőt is kifejlesztve újra a dunántúli reformátusság virágzó szellemi központja lett.

A dunamelléki egyházkerület az ország közepén, a Duna két oldalán a baranyai és az alsódunamelléki (ráckevei/pataji/pesti) egyházkerületből jött létre 1731-ben. A kerület eklézsiái a 16. században török hódoltsági területen keletkeztek. A 17. század nagyobb részében kívülestek a rekatolizáló bécsi hatalom hatókörén. A század végén azonban sokat szenvedtek a Buda környéki felszabadító harcok idején. Nagy pusztulás következett be a hadak felvonulási útjába eső, Duna jobb parti református települések között is, le egészen a Dráváig. A megritkult lakosságú déli területeken a Neoaquistica Commission keresztül juttatott birtokok tulajdonosai (kamara, katolikus egyház, katolikus hadvezérek, arisztokraták) a felekezeti irányultságú telepítéspolitika módszerével vitték véghez a rekatolizációt. Tolna és Baranya református magyarsága így szorult 12–15 százalékos kisebbségbe (Kovács I. G. 2011b: 239–242). Az ellenreformációs gépezet feljebb, Fejér és Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területén is működött, de itt volt olyan egyházmegye, amelyikben 20–30 százalékos részaránnyal maradt meg a reformátusság. Fontos körülmény, hogy itt voltak protestáns középbirtokos kegyurak is, akik ráadásul sokat tevékenykedtek egyházukért. A kerületnek sokáig nem volt főiskolai szintű iskolája, ezért lelkészei főleg Debrecenben s részben Sárospatakon és Pápán tanultak. Volt viszont több jó színvonalú középszintű iskolája, s közülük emelkedett ki Nagykőrös és Kecskemét. Utóbbinak bölcsészeti, teológiai és jogi tagozata is volt. A reformkorban jogakadémiát és teológiai akadémiát is működtetett. Az iskolai és szellemi központ szerepét 1848 után Pest vette át. 1855-től itt működött a kerület teológiai akadémiája, s 1859-ben elindult a pesti református gimnázium is. Az ország centrumává váló Budapesten, ahol a 19. század elején csak pár száz református élt, 1910-ben már a lakosság 10 százaléka, 87 ezer ember

volt református. Ez azt jelentette, hogy ekkortól több református élt itt, mint a kálvinista Rómában, Debrecenben (Kósa L. 2006: 65–107). Igaz ugyan, hogy meglehetősen szétszórtan helyezkedtek el, s nem a hagyományok erejével szervezetten éltek, de erős újító potenciáljuk volt. A budapesti központ szerepének növekedésével együtt az egész egyházkerület súlya megnőtt a magyar reformátusság életében.

Hagyományosan egyébként **a tiszántúli egyházkerület**nek volt a legnagyobb súlya. Ez az egyházkerület alakult meg a 16. század közepén, mint első református kerület. A török hódoltság, az erdélyi fejedelemség és a királyi Magyarország találkozásánál felemelkedő központból, Debrecenből Méliusz Péter püspök a katolikusokkal, lutheránusokkal és az antitrinitáriusokkal folytatott hitviták tüzében formálta a kálvini helvét irányt és szervezte az egyházkerületet. Távol a Habsburgok bécsi katolikus hatalmi központjától, a Tiszántúl és a Részek magyarsága református lett Makótól Beregszászig, Kunhegyestől Husztig és Nagyváradig. A 18. században ezt a területet is érintő rekatolizáció idején a stabil intézményrendszer és a magabiztos nagy mezővárosi gyülekezetek parasztpolgársága állták a próbát, s a kerület 13–14 egyházmegyéjének egyikében-másikában még a 20. század elején is 50–60–70 százalék volt a reformátusok aránya az össznépességben. Alacsony arányszámok csak a Marostól délre, a török után nemzetiségekkel újratelepített területeken voltak. Összességében a 19. század végén a magyarországi reformátusság 40 százaléka ebben az egyházkerületben élt. A 16. század közepétől megszakítás nélkül működött a kerület központjában a debreceni református kollégium. A református egyházzal összefonódott debreceni városi magisztrátus fenntartó gondoskodásával és a 17. században az erdélyi fejedelmek támogatásával virágzó kollégium szoros kapcsolatot tartott a nyugat-európai protestáns egyetemekkel. Az európai művelődés értékeit közvetítette nemcsak a kerület parókiáira és partikuláris iskolahálózatába, hanem más egyházkerületekbe is. Akadémiai tagozatai 1588-tól 1850-ig több mint húszezer iskolázott embert adtak a magyarországi reformátusságnak. A 19. században felfejlesztett akadémiai tagozatainak bázisán jött létre 1914-ben az állami, de református színezetű tudományegyetem.

Az erdélyi református egyházkerület létét alapvetően az határozta meg, hogy kezdettől egy politikailag különálló alakulaton belül működött. Az 1564-ben Dávid Ferenc püspökségével megalakuló kerület később éppen Dávid antitrinitárius szervezkedéseivel került szembe. A református fejedelmek, Bocskai István, Bethlen Gábor, a két Rákóczi György alatt viszont a reformátusság a négy bevett felekezet rendszerén belül uralmi pozícióba jutott. A 18. századi Habsburg-kormányzat komoly ellenreformációs erőfeszítéseket tett, s az unitáriusokat sikerült is jelentősen korlátoznia. A reformátusok azonban, bár a kormányhivatalokban háttérbe szorultak, erős rendi pozícióikra támaszkodva meg tudták védeni intézményeiket. Meg tudták őrizni kapcsolatrendszerüket a nyugat-európai

protestantizmussal, a német egyetemekkel. A magyar etnikum körében a 20. század elejéig 50 százalékos maradt a reformátusok részesedése. A 18 egyházmegye összlétszáma a 19. század végén a dunamelléki egyházkerület lélekszámához hasonló. Jól működő iskoláik voltak, amelyek közül a legmagasabb rangúnak a Gyulafehérvárról Nagyenyedre helyezett kollégium számított, de a marosvásárhelyi és a székelyudvarhelyi kollégiumnak is volt akadémiai tagozata. A 19. század végén nehéz döntéssel, a teológiai fakultásnak a kolozsvári egyetem mellé helyezésével a súlypont áthelyeződött Kolozsvárra. A reformátusoknak is nagy lehetőség volt a kolozsvári egyetem megalapítása 1872-ben. A kerület nagy problémáját az etnikai viszonyok változása jelentette elsősorban Dél-Erdélyben és a Mezőségen. Megállíthatatlan lett a szórványosodás.

Utoljára hagytuk a negyedik magyarországi **egyházkerületet, a tiszáninnenit**, amelynek a területéről származó egyetemi tanárok adattárát kötetünkben közöljük. Ez a kerület a dunántúlival egyező lélekszámú volt, de kisebb területen feküdt. A térkép itt is félrevezető, mert a törzsterület Borsod megye egészén kívül csak Gömör-Kishont megye, valamint Abaúj-Torna, Zemplén és Ung megyék jobbára déli, magyarok lakta része volt. A felvidéki cipszer és más német városok közelsége hatott már a terület reformációjára is, de a kapcsolatok, mint látni fogjuk, művelődési szempontból később is fontosak voltak. A kerülethez szlovák református egyházközségek is tartoztak. Az itt alakult egyházmegyék egyébként, bár konfraternitást alakítottak, sokáig megtartották önállóságukat. Saját elhatározásukból 1733 januárjában választottak közös püspököt, megelőzve a bodrogkeresztúri konvent és a II. Carolina Resolutio döntéseit (Dienes D. 1998: 41). Az egyházkerület messzebb esett ugyan Bécstől mint a dunántúli kerület, de mégiscsak a királyi Magyarország része volt. Ugyanakkor déli községei a hódoltsághoz tartoztak, s erős kapcsolatok fűzték Erdélyhez, az erdélyi fejedelmekhez is. Az ütközőzóna sajátosságaiból következően is nagyon magas volt a kisnemesség száma, ami sajátos színt adott a református művelődési alakzat helyi változatának. A nemesi községeknek nagyobb esélyük is volt ellenállni a rekatolizációs nyomásoknak. Fontos szerep jutott itt is a református köznemesi birtokosoknak, úgy is mint kegyuraknak és úgy is mint a református egyház és iskolái támogatóinak. Mindezek ellenére az ellenreformáció nagy veszteségeket okozott, megritkította az anyaegyházakat s megszüntetett számos filiát. Végeredményben azonban a dunántúlit többszörösen meghaladta a református lakosság részaránya, különösen a kerület magyar etnikumú területein. A 18. század végéig volt két fontos városa, amelyekben többségi református közösség élt: Miskolc és Rimaszombat. Ezek urbanitása is szerepet játszott a református művelődési alakzat tiszáninneni változatának formálásában. Mindkét városban működött református középfokú iskola is. A terület vezető iskolája azonban a nyugat-európai egyetemekkel kapcsolatot tartó sárospataki kollégium, amely a 16. század közepétől látta el lelkészekkel

a kerület eklézsiáit, tanítókkal a kisiskolákat, s jelentős szerepe volt a világiak képzésében. Ezt csak a három évtizedes bújdosás zavarta meg. Ugyanis 1671-ben a „gyászévtized" kezdetén a katolikus restauráció elűzte az iskolát, amely akkor a legnépesebb és legelismertebb magyar református kollégium volt. Csak a Rákóczi-szabadságharc alatt térhettek vissza a gyulafehérvári, marosvásárhelyi, gönci és kassai bújdosásból. A 19. században Sárospatakon jogakadémia is működött.

Ezekután vessünk egy pillantást az 5. *táblázat*ra, amelyik a 183 református egyetemi tanár megoszlását aszerint mutatja, hogy melyik egyházkerület területéről származtak. Ez persze nem feltétlenül azt jelenti, hogy ott is születtek. Tiszáninnei példákat hozva, az abaúji Pusztafalu református lelkészének, Szádeczky Sámuelnek két fia Kolozsváron lett egyetemi tanár. Egyikük két fia, akik már Kolozsváron születtek, szintén egyetemi tanár lett. Mind a négy Szádeczkyt tiszáninneni származásúnak tekintettük. Túry Sándor Kornél jogászprofesszor viszont hiába született Kassán, csak pár hónapot élt ott, mert törvényszéki bíró apját máshová helyezték. Az apa tősgyökeres makói volt, tehát Túry Sándor Kornél is majd a tiszántúliakkal kerül sorra. Most közöljük viszont Soós Béla szócikkét, aki ugyan folyamatosan költöző bíró apja budapesti gyakornokoskodása idején Rákoscsabán született, de a Soós család igazi rimaszombati família volt. Révész Imre püspököt, aki Pápán született s hatéves korától Kassán nőtt fel, majd a tiszántúliak között láthatjuk újra, mert még a dédapjának az ükapja is oda kötődött. A *táblázat*ban két mutatóval próbáltuk összevetni az egyes egyházkerületek területéről származó professzorok számát. A kerület lélekszámát s az ottani református egyházi értelmiség létszámát olyan tényezőknek tekintettük, amelyekkel összefüggésbe hozható az egyházkerület területéről származó református egyetemi tanárok száma. A dunántúli professzori részarány mindkét mutatóval egybevág. A tiszáninneninél is majdnem megfelel a lélekszámnak, de alacsony az egyházi szolgálattevők számarányához képest. Ennek valószínűleg az az oka, hogy aprófalvas területről van szó, ahol sok kis lélekszámú anyaegyháznak volt saját lelkésze. A Tiszántúlon a professzorok száma mindkét mutatóhoz képest szignifikánsan alacsony. Ennek magyarázatát egyelőre nem tudjuk. (Esetleg az önmagában is megálló, s így befelé forduló, erős közösség kifelé nyitásának a lassúságára gondolhatunk.) Az erdélyi származású professzorok száma felülreprezentált, ami jól indokolható a stabil és gazdag intézményrendszerrel, a történeti gyökerű európai kapcsolatokkal s a kolozsvári tudományegyetem létével. A dunamelléki magasabb reprezentáció valószínűleg a régió központi szerepével, a főváros súlyával s a pesti egyetemekkel magyarázható.

A bevezetésünk után következő adattári részben tehát a tiszáninneni egyházkerület területéről származó 19 egyetemi tanár adatait és életútleírását közöljük, majd az ezt követő zárótanulmányban kísérletet teszünk arra, hogy ennek alapján megrajzoljuk a református felekezeti-művelődési alakzat tiszáninneni változatának néhány vonását.

5. táblázat. Az egyes református egyházkerületek református lakosainak, egyházi szolgálattevőinek és az onnan származó polgári kori egyetemi tanároknak a száma és százalékos aránya az egész országra vonatkozó adatokhoz képest

	Egyházkerületek										Magyarország összesen
	Dunamellék		Dunántúl		Tiszáninnen		Tiszántúl		Erdély		
	Abszolút szám	Százalékarány	Abszolút szám	Százalékarány	Abszolút szám	Százalékarány	Abszolút szám	Százalékarány	Abszolút szám	Százalékarány	
Ref. lélekszám*	348 967		234 258		227 712		866 702		347 060		2 024 699
Kerületi lélekszám aránya az országoshoz		17,2		11,6		11,2		42,8		17,1	100%
Egyházi szolgálattevők* száma	881		768		928		2 123		1 337		5 947
Kerületi szolgálattevők aránya az országoshoz		14,8		12,9		15,6		35,7		22,5	100%

Polgári kori ref. egyetemi tanárok száma	42		22		19		53		47		183
Kerületi származású tanárok aránya az országoshoz		23,0		12,0		10,4		29,0		25,7	100%

* *A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes névtára az 1886. évre* (szerk.: Tóth Sámuel) című kiadvány alapján számítottuk ki. A reformátusok így számított összes lélekszáma közel esik az 1880-as népszámlálási adatokhoz.

** Egyházi szolgálattevők: lelkészek, segédlelkészek, tanítók és kántorok, középiskolai és akadémiai tanárok. Az *1886-os egyetemes névtár* alapján számítva.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Balogh Margit – Gergely Jenő (1996): *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992.* Adattár. Budapest.

Bartha Tibor – Makkai László (1983): Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978. *Studia et Acta Ecclesiastica,* V. Budapest.

Bolyki János – Ladányi Sándor (1987): A református egyház. In Lendvai L. Ferenc (szerk.): *A magyar protestantizmus 1918–1948.* Budapest. 25–127.

Dienes Dénes (1998): *Tanulmányok a Tiszáninneni Református Egyházkerület történetéből.* Sárospatak.

Földváry László (1898): *Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez 1518–1780. I–II.* Budapest.

Győry Tibor (1936): *A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. III. Az Orvostudományi Kar története 1770–1935.* Budapest.

Hudi József – Jakab Réka etc. (szerk.) (2002): *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben.* Pápa.

Karády Viktor (1997): *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945).* Budapest.

Karády Viktor (2000): *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945).* Történeti-szociológiai tanulmányok. Budapest.

Konrád Miklós (2014): *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon az első világháborúig.* Budapest.

Kósa László (1993): Keresztények és keresztyének. In uő: *Egyház, társadalom, hagyomány.* Budapest. 5–10.

Kósa László (2006): *Reformátusok Budapesten. I–II.* Budapest.

Kovács I. Gábor (2011b): Ellenreformáció – természetes szaporulat – vándormozgalmak. Észrevételek Faragó Tamásnak a Dunántúl 18. századi felekezeti szerkezetváltozásaira vonatkozó számításaihoz. In uő: *Iskolák és elitek, felekezetek és etnikumok.* Budapest. 211–250.

Kovács I. Gábor – Kende Gábor (2011): A két világháború közötti egyetemi tanárok rekrutációja és a középrétegek hierarchiája a társadalmi rangcímrendszer szerint a dualizmuskori Magyarországon. In Kovács I. G.: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok.* Társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok. Budapest. 99–198.

Kovács I. Gábor (2012): *Diszkrimináció – emancipáció – asszimiláció – diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. I. Zsidó és zsidó származású tanárok.* Budapest.

Kovács I. Gábor (2014): *Hit – tudomány – közélet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi*

adattára és életútleírása. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. II. Budapest.

Kövér György (2001): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Budapest.

Ladányi Andor (2000): *Klebelsberg felsőoktatási politikája.* Budapest, 2000.

Ladányi Andor (2002): *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években.* Budapest.

Ladányi Andor (2004): Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában. *Századok,* 138. évf. 1. szám, 3–38.

Sashegyi Oszkár (1974): Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867. *Felsőoktatástörténeti Kiadványok,* 3. Budapest.

Tóth Sámuel (szerk.) (1887): *A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes névtára az 1886. évre.* Budapest.

Tóth Zoltán (1989): *Szekszárd társadalma a századfordulón.* Budapest.

II. ADATTÁR

A TISZÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETBŐL SZÁRMAZÓ REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK (1874–1944) ÉLETRAJZI ADATTÁRA ÉS ÉLETÚTLEÍRÁSA

ÍRTA
KOVÁCS I. GÁBOR

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
KOVÁCS I. GÁBOR ÉS TAKÁCS ÁRPÁD

AZ ADATTÁR CÍMSZAVAI

Név – névváltoztatás
hivatás
(Szül. hely és időpont – Elhalálozás helye és időpontja; hol nyugszik.)

Apja:
Apai nagyapja:
Apai nagyanyja:
Apai dédapa I.:
Apai dédanya I.:
Apai dédapa II.:
Apai dédanya II.:
Anyja:
Anyai nagyapja:
Anyai nagyanyja:
Anyai dédapa I.:
Anyai dédanya I.:
Anyai dédapa II.:
Anyai dédanya II.:
Testvére(i):
Vallása:
Felesége:
Gyermeke(i):
Középiskola:
Felsőfokú tanulmányok Mo.-n:
Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak:
Oklevél:
Tudományos fokozatok:
Nyilvános rendkívüli egy. tanár:
Nyilvános rendes egy. tanár:
Egyetemi tisztségek:
Nyugdíj:
Életút*:*
MTA tagság:

Díszdoktor:
Tudományos, művészeti társulat, egyesület:
Külföldi és nemzetközi tudományos társ.:
Szerkesztőségi tagság:
Közéleti társaság, szerep:
Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek:
Politikai szerep:
Kitüntetések:
Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség:

MAGYARÁZATOK AZ ADATTÁR CÍMSZAVAIHOZ

A családi adatokra a különböző szociokulturális, etnokulturális alakzatok, felekezeti-művelődési tömbök gyökereinek s kiterjedésük határainak keresése miatt fordítottunk adattárunk összeállításánál nagy gondot: szülők, nagyszülők, dédszülők, testvérek, a feleségek családja s a gyermekek. Igyekeztünk számba venni a családok nemességét, felekezeti hovatartozását, társadalmi státuszát, a települések és a régiók közötti mozgását, valamint iskolázottságát. Adattárunk emiatt a társadalomtörténeti nézőpont, a részletes családi adatok miatt különbözik leginkább más életrajzi adattáraktól.

A nemesség címszónál csak az apai ági család nemességére, a nemességadományozás időpontjára, a nemesi előnévre vonatkozó adatokat közöljük. Ha az anyai ági felmenők nemességére van adatunk, azt az ő címszavuknál adjuk meg.

A családtagok alapadatainál minden esetben a családtag neve, esetleges névváltoztatása után zárójelben először a felekezeti hovatartozást adjuk meg az esetleges vallásváltoztatással. Ezt követi a születés helye megye megjelöléssel és a születés dátuma. Kötőjel után következik az elhalálozás helye és ideje. Elsősorban a férfiak esetében törekszünk a foglalkozás, a státusz megnevezésére, s a lehetőségekhez képest az életút néhány fontosabb mozzanatát is megemlítjük. A településneveket megye megnevezéssel, a lelkészi állásokat pedig egyházmegye megjelöléssel közöljük. A házasságkötés időpontját, helyét a női felmenőknél adjuk meg.

A felmenő családtagok sorrendjét az apával kezdjük. Ezt követi az apai nagyapa, majd az apai nagyanya. Ha van adat rá, akkor ezután jönnek az apai nagyapa szülei: apai dédapa I., illetve dédanya I. megnevezéssel. Az apai ágat az apai nagyanya szülei zárják apai dédapa II. és apai dédanya II. megnevezéssel. Az apai ágat követi az anyával indulva az anyai ág hasonló rendszerű leírása. Ehhez a szerkezethez képest természetesen lehetséges adathiány. Ha van ismeretünk az apák, anyák, nagyapák és nagyanyák testvéreire vonatkozóan, akkor azokat az apa, anya, nagyapa, nagyanya címszaván belül közöljük úgy, hogy a testvéreket születési sorrend szerint megszámozzuk.

Az egyéb családtagokat az egyetemi tanárainknak a testvéreivel kezdjük, majd a feleségükre, végül a gyermekeikre vonatkozó adatokat közöljük. A testvéreket születési sorrendben megszámozzuk. Nevük és alapadataik után igyekszünk a foglalkozásukat s életútjuk néhány fontosabb mozzanatát is megemlíteni.

A feleség alapadatai után következik a házasság időpontja és a feleség foglalkozása. Lehetőség szerint közöljük a feleség szüleinek adatait és foglalkozását is. A gyermekek adatai zárják a családtörténeti blokkot. Őket is születési sorrendben, számozva közöljük alapadataikkal és foglalkozásukkal együtt.

A középfokú iskolázásnak, a korábbi református kollégium típusú intézményeknek különös jelentőséget tulajdonítottunk a református művelődési tömb konstruálásában, kohéziójának erősítésében. Fontosnak tartottuk az 1850-től nyolc évre növekedett középiskolázási szakaszt is. Az életrajzi lexikonok általában kevesebb figyelmet fordítanak erre, pedig a művelődési mintázatok kialakításában komoly szerepet játszhat ez a meghatározó szocializációs időszak. Ezt lehetőség szerint a felmenők esetében is igyekeztünk dokumentálni.

Subscribál, tógátus: A korábbi időszakokkal kapcsolatban fel kell hívnunk a figyelmet erre a két gyakran leírt oktatástörténeti fogalomra. Ezeket a fogalmakat a protestáns iskolázásban használták a Thun Leó-féle 1849 végi oktatási reform, az Entwurf előtt. Mint ismeretes, az Entwurf úgy hozta létre az érettségivel záródó nyolcosztályos gimnáziumot, hogy a hatosztályos középiskolához csatolta a korábban akadémiai tagozatnak számító bölcseleti évfolyamokat. Az Entwurf előtt Magyarországon a középiskola utáni felsőfokú/akadémiai képzés a bölcseleti évfolyamokkal kezdődött. A hazai protestáns iskolázásban az a diák, aki subscribált, aláírta, hogy az iskolai közösség (kollégium/líceum) törvényeit magára nézve kötelezőnek ismeri el. Ezzel az aktussal tógátus lett. Ez azt jelentette, hogy megkezdte bölcsészeti, tehát felsőfokú/akadémiai tanulmányait, amelyet jogi és teológiai tanulmányokkal folytathatott s esetleg egyetemi képzéssel fejezhetett be. A latin kifejezéseket azért tartottuk meg, mert a feltételezett református felekezeti-művelődési blokk formálódása szempontjából olyan kulcsfogalmakról van szó, amelyeket egyetlen magyar kifejezéssel nem lehet pontosan visszaadni.

A felsőfokú iskolázásnál, a tudástőke felhalmozásának következő lépcsőjénél megkülönböztetjük a hazai és a külföldi tanulmányokat. Ezek külön-külön időrendbe vannak szedve, így a felsőfokú képzés időbeli folyamatát a két adatsor egymásra vetítése adhatja meg.

A külföldi tanulmány*utaknál, az ösztöndíjaknál* igyekeztünk az intézményeket, az időpontokat s a financiális forrásokat pontosan felderíteni. Ennek az időszaknak, a külföldi tudás- és tapasztalatszerzésnek jelentősége lehet az alakzatok formálódásában is. Nem sikerült ugyan egyenletesen felderíteni, mégis igyekeztünk rögzíteni a hazai és a külföldi mesterek nevét is (ezeket az *Életút* címszónál említjük).

A nyelvismereti adatsor sem lehet teljes, s nem is tudhatunk megbízhatóan különbséget tenni a nyelvismeret fokozatai között, mégis közöljük, amit megtudhattunk, mert ez is jelezheti, hogy egyáltalán ki milyen nyelvű, karakterű kultúrában, tudományosságban mozoghatott a magyaron kívül.

A tudományos fokozatok megszerzése nem kizárólagosan, de 1867 után fokozatosan egyre inkább előfeltétele lett az egyetemi tanári pozíciónak. Az egyetemi doktorálás után a legfontosabb az egyetemi magántanári habilitáció volt. A magántanári habilitációk pontos időpontjánál kétféle dátum fordulhat elő: az egyetemi döntés, illetve a miniszteri megerősítés napja. Mi az utóbbit igyekeztünk kideríteni és rögzíteni. Ennél a címszónál tüntettük fel, ha egy, a tudományban érdemeket szerzett idősebb magántanárt nyilvános rendkívüli vagy nyilvános rendes tanári címmel tüntettek ki. Ez tehát csak cím volt, ami nem járt egyetemi tanári státusszal. (Erről a különbségről az adott korszakban, de néha mai lexikonokban s a közbeszédben is megfeledkeznek.)

Az egyetemi tanári pozícióba kerülésről már a bevezetőben jeleztük, hogy annak formális szentesítője a királyi, illetve a kormányzói kinevezés volt. A pozíció betöltésének kezdőpontjaként ezért mindig ez a dátum szerepel a kinevezésben megadott pontos tanszékmegjelöléssel. Ha a tanszék tárgyköre változott, akkor ehhez mindig új legfelsőbb döntés kellett. A kinevezés, kiválasztás eljárásrendje egyébként azzal kezdődött, hogy az egyetemi testületek bizottságokat küldtek ki a megüresedett tanszékek betöltésével, új tanszékek szervezésével vagy a régiek átalakításával kapcsolatban, majd a bizottság előterjesztése alapján alakították ki álláspontjukat. A bizottságokban, a kari testületben s az egyetemi tanácsban is lehetőség volt a többségi álláspont mellett különvélemény megfogalmazására is. A tanszékek betöltésének két alapváltozata volt. Ha egyértelműen eldönthető volt, hogy az adott területen ki a legmegfelelőbb az országban, akkor meghívhattak egy meghatározott személyt. A másik megoldás a pályázat kiírása volt. Pályázat esetén általában hármas jelölés lehetett. Az első, a második és a harmadik helyen is jelölhettek több pályázót. Rangsorolt jelölésüket felküldték a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, aki aztán saját döntését a király, illetve 1920 után a kormányzó elé terjesztette. A miniszter a felküldött rangsort általában figyelembe vette, de elvileg lehetősége volt a második vagy a harmadik helyen jelöltek közül is választani. Sőt ritka esetekben a különvéleményekre is támaszkodhatott. Ha egészen rendkívüli módon ezen is túllépett, az mindig komoly konfliktust eredményezett az egyetemi testületekkel. A professzori kinevezéseket ezután írta alá a király, 1920 után pedig a kormányzó. Nekik is volt ugyan mérlegelési lehetőségük, de ezzel csak egészen kivételes esetben éltek. Miután a királyi, illetve a kormányzói kinevezés megjelent az akkori hivatalos közlönyben, a kinevezett tanárnak egy hónapon belül le kellett tennie az egyetemi tanács előtt a hivatalos egyetemi tanári esküt s alá kellett írnia az eskü okmányát. Ezzel vált teljessé a kinevezési procedúra.

Az egyetemi tisztségekre, a dékáni és a rektori megbízatásra évenként az egyetemi testületek választottak a professzorok közül egyetemenként meghatározott szisztéma (karok sorrendje, tanárok rangidőssége) szerint. A kialakult rendszertől

való eltérés oka lehetett betegség vagy más személyes körülmény, esetleg a tanárok közötti konfliktus. A prodékánság és prorektorság alapesetben a rektori, illetve dékáni megbízatás után a következő tanévben volt.

A nyugdíjazás, az egyetemi tanári pálya lezárásának az időpontja sokáig nem volt egyértelműen szabályozva. Korányi Frigyes, a jeles budapesti belgyógyászprofesszor 1908-ban még 81 évesen kérte nyugdíjazását. Ezt követően a minisztérium 70 évben határozta meg a felső korhatárt. Az egyetemi testületek támogatásával a minisztérium ezután még megadhatott egy vagy két jutalomévet, de ez a két világháború közötti időszak nehezebb költségvetési viszonyai között egyre ritkábban fordult elő. Aki a felső nyugdíjkorhatár előtt elhunyt, annál a nyugdíj címszó természetesen hiányzik.

Az *életút* címszavánál arra törekedtünk, hogy minél részletesebben dokumentáljuk az egész életpályát, beleértve valamennyi betöltött álláshelyet, a párhuzamosan végzett tevékenységeket, ma úgy mondanánk, hogy mellékállásokat is. Itt igyekeztünk felsorolni a hivatalos állami megbízatásokat, a minisztériumok mellett létrehozott szakértő testületekben, tanácsokban, bizottságokban való részvételt is, lehetőleg annak időpontjával. Akiket érintett, ott gondot fordítottunk a világháborús részvétel dokumentálására. Ha volt róla adatunk, akkor bemutattuk az egyetemi tanári kinevezéssel kapcsolatos procedúra fontosabb mozzanatait (meghívás, pályázat, rangsorolás stb.) s az esetleges konfliktusokat. Ennél a címszónál alapvetően kronológiailag haladtunk, de ezen belül igyekeztünk kisebb-nagyobb tematikai blokkok szerint is építkezni. Gyakran előfordul az adattár egyéb címszavainál már közölt tények ismétlése abból a célból, hogy az életút olvasója a kronológiai fonál mentén haladva megérthesse a pálya egyes szakaszainak viszonylatait, s összességében teljes pályaképet kaphasson.

A társulati, társasági, egyesületi tagságokat, amelyek a tudományos életbe való pozicionálás, s a network-ök alakulása és dokumentálása szempontjából is fontosak, három csoportra tagoltuk. Külön vettük számba a hazai tudományos, művészeti társulatokat, egyesületeket, s ettől elkülönítve a külföldi és nemzetközi tudományos társaságokat. Utóbbi jelezhette az adott professzor tudományos rangját, presztízsét. Itt tüntettük fel a nemzetközi tudományos konferenciák pozícióit is. Megint más kategóriát jelent a közéleti társaságban való részvétel és a közéleti szerepvállalás.

Az egyházi tisztségeket, az egyházias szervezetekben való tagságot külön címszó alatt soroljuk fel. Ezek a világi pályán mozgó professzorok esetében is fontos mutatói lehetnek a felekezeti-művelődési tömbhöz való kötődés erejének. A tisztségek felsorolásánál a református egyházkormányzati szinteknek megfelelően a gyülekezetektől kezdve az egyházmegyei, majd egyházkerületi szinteken át a zsinati, illetve a konventi funkcióig haladtunk. Mindegyik kategóriánál törekedtünk a tagságok datálására, de ez nem mindig járt sikerrel.

A politikai szerepet azoknál, akik ilyet vállaltak, külön sorban tüntettük fel akkor is, ha esetleg az életút leírásánál erről már esett szó.

Összegyűjtöttük s igyekeztünk datálni a hazai és a külföldi tudományos, közéleti, katonai, állami és civil *kitüntetéseket, elismeréseket*.

A jövedelemre, vagyonra, gazdasági érdekeltségre vonatkozó adataink nem tekinthetők teljesnek, de így, töredékesen is fontosnak tartottuk megőrizni ezeket az információkat.

RÖVIDÍTÉSEK AZ ADATTÁRBAN

Akad./akad.	Akadémia/akadémia
áll.	állami
államtud.	államtudományi
ápr.	április
aug.	augusztus
Biz./biz.	Bizottság/bizottság
bölcsészettud.	bölcsészettudományi
Bp.	Budapest
bp.-i	budapesti
c.	című
dec.	december
egy.	egyetem, egyetemi
Egy.	Egyesület
egyházker.	egyházkerület/egyházkerületi
eln.	elnök/elnöki
evang.	evangélikus
febr.	február
fiz. o.	fizetési osztály
gimn.	gimnázium
gr.	gróf
hittud.	hittudományi
id.	idősebb
ifj.	ifjabb
ig.	igazgató, igazgatósági
irod.	irodalmi
Isk./isk.	Iskola/iskolai
jan.	január
jogtud.	jogtudományi
júl.	július
jún.	június
k.	körül
kat.	kateszteri
kb.	körülbelül

ker.	kerület
Kir./kir.	Királyi/királyi
Koll./koll.	Kollégium/kollégium
Középisk.	Középiskolai
lev.	levelező
m.	magyar, megye
márc.	március
min.	miniszter, minisztérium
Mo.	Magyarország
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
Műegy./műegy.	Műegyetem/műegyetem
nov.	november
nyrk.	nyilvános rendkívüli
o.	ország (országnévben)
okl.	oklevél/okleveles
okt.	október
Orsz./orsz.	Országos/országos
ORTE	Országos Református Tanáregyesület
oszt.	osztály
polg.	polgári
Prot./prot.	Protestáns/protestáns
ref.	református
Ref. Egyház	Református Egyház
rk.	rendkívüli
róm. kat.	római katolikus
Rt.	Részvénytársaság
szept.	szeptember
szerk.	szerkesztő, szerkesztette
sz. kir.	szabad királyi
Szöv./szöv.	Szövetség/szövetség
Társ./társ.	Társaság/társaság/társulat
teol.	teológiai
tiszt.	tiszteleti
tört.	történelem/történelmi
törvényhat.	törvényhatósági
tud. egy.	tudományegyetem
uo.	ugyanott
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vm.	vármegye

Bernát István (1908-ig bernáth)

jogász, agrárpolitikus, a szövetkezeti mozgalom úttörője
(Rimaszombat, 1854. július 3. – Budapest, 1942. január 19.;
a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: Maga Bernát István, addigi életműve elismeréseként mint országgyűlési képviselő és a Magyar Gazdaszövetség igazgatója kapta a nemességet 1908. május 9-én korláti előnévvel. A kitüntetés elnyerésekor, puritán tiltakozásul a kor sznobizmusa ellen, elhagyta nevéből a „h"-betűt.

Apja: Bernáth József (ref., Rimaszombat, 1807. máj. 27. – Rimaszombat, 1876. szept. 22.), Pesten végezte gyógyszerészeti tanulmányait, gyógyszerész (diplomaticus paticarius), földbirtokos (200 kat. hold Korlát község határában), Rimaszombat város gazdasági tanácsosa, a ref. egyház presbitere. 1853 után az egyesült protestáns gimnázium alaptőkéjéhez ő adta a legnagyobb összeget, 1000 ft-ot. Testvérei: 1. Bernáth István (ref., Rimaszombat, 1809. szept. 16. –); 2. Szabó-Bernáth Zsuzsanna (evang., Rimaszombat, 1812. jan. 21. –)

Apai nagyapja: Bernáth József (ref., Rimaszombat, 1778. ápr. 14. – 1858), rimaszombati nagykereskedő (mercator), városi senator Rimaszombatban, a ref. egyház presbitere; testvérei: 1. Bernáth István (ref., Rimaszombat, 1772. nov. 2. –), Rimaszombat város egyik nótáriusa, akinek felesége 1806. jún. 18-tól Perecz Pál leánya, Perecz Erzsébet; 2. Bernáth Borbála (ref., Rimaszombat, 1775. jan. 8. –); 3. Bernáth Gábor (ref., Rimaszombat, 1782. máj. 31. –)

Apai nagyanyja: Petrik Zsuzsanna (evang., 1784 – Rimaszombat, 1842. nov. 10.). Házasságkötés: Rimaszombat, 1806. május 28. (Előtte Pollák András özvegye volt.)

Apai dédapa I.: Bernáth István (ref.). Mint a rimaszombati ref. egyház németül is tudó megbízottjával, 1784-ben vele küldték az egyház felségfolyamodványát Bécsbe II. Józsefhez, hogy a Mária Terézia által 1771-ben betiltott gimnáziumot újraindíthassák. Többször adakozott az iskola 1783 utáni újraindítására.

Apai dédanya I.: Papp Erzsébet (ref.). A rimaszombati ref. gimnázium javára 100 forintot adományozott.

Anyja: nemes Szügyi Terézia (ref., Rimaszombat, 1814. nov. 21. – 1871). Házasságkötés: 1832. máj. 28.; testvérei: 1. Szügyi Lidia (ref., Rimaszombat, 1816. szept. 11. – Rimaszombat, 1855. aug. 18.), akinek a férje az 1823-ban megválasztott helybeli lelkész, Dapsy József (1775 – Rimaszombat, 1852. jún. 25.) fia, dapsai Dapsy Vilmos (ref., Rimaszécs, 1810. nov. 21. – Rimaszombat, 1892. márc. 24.) kir. curiai bíró, 1867-es orsz. gyűl. képv., az iskolai igazgatóválasztmány elnöke, a rimaszombati protestáns gimnázium egyik legnagyobb adakozója: 4100 ft, ezenkívül végrendeletében 4000 forintot hagyott a gimnázium ösztöndíjalapjára; 2. Szügyi Balázs (ref., 1818. okt. 21. –) 1835–1836-ban nontógátusként bölcsészetet és jogot tanult a debreceni ref. kollégiumban.

Anyai nagyapja: nemes Szügyi Gábor (ref., Rimaszombat, 1790. márc. 1. –). Rimaszombati tanulmányok után 1806-ban subscribált a debreceni ref. kollégiumban. Táblabíró, Rimaszombat polgármestere (1855-ben is). Testvére: 1. Szügyi Borbála (ref., Rimaszombat, 1793. máj. 9. –), férje Szabó Sámuel; féltestvérei: 1. Szügyi János (ref., Rimaszombat, 1776. okt. 20. –); 2. Szügyi Erzsébet (ref., Rimaszombat, 1779. dec. 24. –)

Anyai nagyanyja: nemes Rácz Zsuzsanna (ref.)

Anyai dédapa I.: Szügyi Mihály (ref., 1749 – Rimaszombat, 1822. nov. 4.). A rimaszombati gimnázium után tanult a sárospataki ref. kollégiumban is, ahol 1767-ben subscribált. Az 1780-as években a vármegyénél ő járt el a betiltott rimaszombati református gimnázium újraindítása érdekében, városi tanácsos, a ref. egyháztanács tagja, 1800 körül az iskola inspectora volt. Testvérei: 1. Szügyi János (ref., 1748 k. –). A rimaszombati ref. gimnázium után tanult a sárospataki ref. kollégiumban is, ahol 1765-ben subscribált. Rektor volt Miskolcon, lelkész a borsodi egyházmegyében, Sajóbábonyban (1792–1797), majd a gömöri egyházmegyében, Szuhafőn (1797–1799). Özvegye, Majomi Judit, testvéreivel együtt 600 ft-ot adományozott a gimnáziumnak; 2. Szügyi Ferenc (ref., 1757 k. –). 1774-ben subscribált a sárospataki ref. kollégiumban. A kecskeméti egyházmegyében (Kiskun)Halason lett lelkész. Leszármazottai között több dunamelléki lelkész volt; 3. Szügyi György (ref.). Többször kisebb-nagyobb összeggel támogatta a rimaszombati ref. gimnáziumot. Felesége Tokai Erzsébet; 4. Szügyi Zsuzsanna (ref.). Első férje Kovács Gábor, második férje Győry …; 5. Szügyi Erzsébet (ref.). Első férje Árvay János, második férje, Szombathy János (ref., Rimaszombat, 1749. okt. 8. – Sárospatak, 1823. okt. 5.) sárospataki professzor volt, aki Rimaszombatban és Sárospatakon, majd 1774-től 1779-ig Zürichben és Utrechtben tanult, s 1783-tól haláláig a sárospataki ref. kollégium történészprofesszora és könyvtári főfelügyelője volt.

Anyai dédanya I.: Perjéssi Borbála (ref., 1755 k. –). Szügyi Mihály második felesége volt. A Perjéssi család is egyik adományozója volt az 1783-ban újraindult rimaszombati gimnáziumnak.

Anyai dédapa I. szülei: Szügyi János és Szívós Zsuzsanna

Testvérei: 1. Bernáth Bertalan (ref., Rimaszombat, 1833. máj. 2. – Bécs, 1855), a bécsi egyetemen gyógyszerészhallgató volt, tífuszban meghalt; 2. Bernáth Emília (ref., Rimaszombat, 1835. febr. 25. – 1860 körül már nem élt); 3. Bernáth József (ref., Rimaszombat, 1841. júl. 15. – 1860 körül már nem élt); 4. Bernáth Gyula József (ref., Rimaszombat, 1850. szept. 28. – Rimaszombat, 1889. nov. 11.), felesége Fábry Etelka

Vallása: ref.

Felesége: nemes Guary Emília, felsőszelestei és guari (róm. kat., Vág, Sopron m., 1869. szept. 2. – 1945. márc. 21.). Házasságkötés: 1895. febr. 16. Apja Guary Pál (róm. kat., Rábahídvég, Vas m., 1837. jan. 7. – Vág, 1886. dec. 16.) középbirtokos (kb. 300 khold), anyja nagybaráthi Huszár Mária (róm. kat., szül. 1849 k. – Vág, 1922. nov. 17.)

Gyermekei: 1. dr. Bernát Gyula (ref., Bp., 1896. máj. 18. – Bp., 1991. nov. 7.). A budapesti református főgimnáziumban érettségizett, a budapesti tud. egy. jogi karán szerzett államtud. doktorátust (1919). Erlangenben is tanult. A Futuránál, majd az Országos Központi Hitelszövetkezetnél dolgozott, 1927-től a M. Nemzeti Bank főellenőre volt. Egyetemi magántanár a bp.-i műegy. mezőgazd. karán: újkori agrármozgalmak, 1936. A Darányi Ignác Agrártudományos Társaság titkára, a Magyar Kálvin Szövetség titkára, az Országos Protestáns Patronage Egyesület ügyvez. főtitkára, a budahegyvidéki ref. egyházközség presbitere. Felesége: szentléleki és soóri Zsóry Irén, Zsóry Lajos (ref., Tiszadorogma, Borsod m., 1877 – Bp., 1941. máj. 30.) nemesi származású középbirtokos, főszolgabíró, országgyűlési képviselő, m. kir. gazd. főtanácsos, vm.-i közig. biz. tag, egyh.m.-i tanácsbíró és Haranghy Teréz/Irén (ref., 1883 – Bp., 1972. okt. 26.) leánya; 2. Bernát Mária (róm. kat., Bp., 1902. júl. 11. – Bp., 1964. ápr. 3.), férje vitéz dr. Pethő Zoltán (Gálszécs, Zemplén m., 1897. jan. 10. – 1982. jún. 9.) ügyvéd, kormányfőtanácsos (1943), a Bp.-i Mérnöki Kamara ügyésze, a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete alelnöke.

Unokája: Bernát István (Bp., 1940. jan. 29. –). A budapesti műegyetemen szerzett villamosmérnöki diplomát. Az MTA Automatizálási Kutatóintézeténél kezdte kutatói pályáját, majd Svédországban volt egyéves tanulmányúton az uppsalai egyetemen. Húsz évig dolgozott az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnál, majd az Antal-kormány idején a Miniszterelnöki Hivatal Tudománypolitikai Bizottságánál kormányfőtanácsos volt. 1994-ben az új kormány kényszernyugdíjazta. Bernát István 2007-ben a 11 éves korában

elhunyt gyermeke emlékére harangot, majd 2014-ben orgonát adományozott a svábhegyi református gyülekezetnek, nagyapja emlékére pedig az épülő templomtorony költségeit is fedezte.

Középiskola: rimaszombati egyesült protestáns gimn. (I–VI.), 1864–1870; pozsonyi evang. líceum (VII.), 1870–1871; bp.-i ref. főgimn. (VIII.), 1871–1872; érettségi uo. 1872

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy. jogi kar, 1872–1876 (a bécsi félév kivételével)

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: bécsi egy. jogi kar, 1874–1875, egy félév; minisztere megbízásából egyéves tanulmányút Németországban, Angliában, Franciaországban és Észak-Amerikában (1884–1885), nagyobb részt saját költségén.

Oklevél: bp.-i tud. egy., 1876, jogi abszolutórium; jogi doktor, 1878

Nyelvismeret: latin, német, francia, angol

Tudományos fokozatok: nyilvános rendes tanári cím, 1925. máj. 2., tudományegyetemi közgazdasági kar

Nyilvános rendes egy. tanár: tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar, 1919. dec. 30., közgazdaságtan, agrárpolitika

Egyetemi tisztségek: tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar, dékán: 1919–1920, 1920–1921

Nyugdíj: 1925. jún. 12.

Életút: Bernát István 1854-ben született Rimaszombatban. A szülőváros, amely Gömör-Kishont vármegye székhelye, s századokra visszamenően a tisztes céhes ipar virágzó központja volt, élénk kereskedelmi kapcsolatokkal a déli magyar vidékek és a felvidéki német városok irányába. Közéletét erős önkormányzatiság és polgárias szellem hatotta át. A város szellemi életében meghatározó maradt a hagyományos kálvinista gondolkodás, annak ellenére, hogy a városi tanáccsal összeszövődött református egyháztanács 1771 után elvesztette korábbi meghatározó rendtartó szerepét, mert Mária Terézia megszüntette a reformátusok szabad vallásgyakorlásának jogát, s elvette templomukat, jóhírű gimnáziumukat az egyház minden javaival együtt. Bernát István mindkét ágon a város életében hosszú idő óta szerepet játszó törzsökös református családból származott. Az eredetileg kereskedő Bernáthok és az anyai ágon nemes Szügyiek fiai már a 18. század közepétől tanultak is a helyi gimnáziumban, sőt egyikük-másikuk a sárospataki anyaiskolában és a debreceni kollégiumban is. (A Szügyiek közül református lelkészek is lettek.) Szerepet vittek a város közéletében szenátorként, az egyháztanács tagjaként, iskolai inspektorként, polgármesterként. Mindkét család sokat tett a betiltott gimnázium újraindításáért. Később jelentős összegekkel támogatták a közösségük életképessége szempontjából fontosnak tartott

gimnázium működését. Bernát István apja Pesten tanult diplomás gyógyszerész volt, anyja pedig a debreceni református kollégiumban is tanult polgármester leánya. A hatodik gyerekként, utolsónak született István a helyi, immár egyesült protestáns gimnáziumban tanult. (A református gimnázium 1853-ban egyesült az osgyáni evangélikus gimnáziummal.) Életreszólóan meghatározó volt számára családja, iskolája, a helyi közösségek puritán szelleme, szigorú erkölcsisége. Az akkor még csak hatosztályos helyi gimnázium után a hetedik osztályt a híres pozsonyi evangélikus líceumban végezte. Itt kezdett a német után angolul is tanulni. A nyolcadikat az 1859-ben indult, gyorsan erősödő budapesti református főgimnáziumban járta. Az itteni érettségi után a budapesti tudományegyetem jogi karára iratkozott be 1872-ben. Egy szemesztert 1874–1875-ben a bécsi egyetemen végzett, ahol Lorenz Stein (1815–1890) professzor közgazdasági előadásai voltak rá hatással. Az 1876-os jogi abszolutórium után 1876. december 22-től a rimaszombati kir. törvényszéken lett díjtalan gyakornok. A bírósági ügyeknél azonban jobban vonzották a közgazdasági problémák, s sikerült 1877. október 19-től a Földmívelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium földművelési osztályára kerülnie, ahol szintén díjtalan gyakornokként kezdett. 1878-ban, megszerezve a jogi doktorátust, fogalmazógyakornok lett, majd 1881-ben nevezték ki fogalmazónak. Kemény Gábor 1878 decemberében kinevezett miniszter adlátusaként 1879 nyarán hosszabb tanulmányi utat tett Erdélyben, főleg a szászok és a székelyek földjén. A magyar agrárius mozgalom első nagy zászlóbontása, az 1879-es székesfehérvári gazdagyűlés utáni években kezdte el tanulmányozni a német agrárius írók műveit, s ekkor határozta el, hogy a gazdasági irányok közül a magyar föld és megművelőinek sorsával kapcsolja össze saját törekvéseit. Első ilyen témájú cikke 1882-ben jelent meg a György Endre által szerkesztett *Nemzetgazdasági Szemlé*ben Karl Rodbertusról (1805–1875), akinek a 19. század közepén nagy szerepe volt Németországban az agrárius problémák felvetésével. Új miniszterétől, gróf Széchenyi Páltól, sikerült egy év szabadságot kapnia, s 1884 tavaszán – főleg saját költségén – hosszabb tanulmányútra indulhatott. Németországon át Londonba, majd Skóciába ment, ahol talajjavító munkálatokat, duzzasztóműveket tekintett meg, s megcsodálta Glasgow iparát is. Áthajózva Amerikába, nagyköveti ajánlással meglátogatta Ohiót, a malomipar székhelyét, St. Pault, Millwaukeet, a sörgyárakat, Észak-Dakota gabonaföldjeit, Kaliforniát s Kanada egy részét. A telet már Londonban töltötte, főleg a British Museum könyvtárában. Így született az MTA folyóiratában, a *Budapesti Szemlé*ben 1885-ben megjelent nagy tanulmánya az angol birtokviszonyokról. Párizsban a francia mezőgazdasági viszonyokat tanulmányozta, s erről is tanulmányt írt. 1885 közepén, hazatérve, tapasztalatait először a miniszterének írott

jelentésében fogalmazta meg. Ebben kitért arra is, hogy milyen veszedelmek fenyegetik Európát és Magyarországot az erősödő észak-amerikai mezőgazdasági exporttal kapcsolatban. A Magyar Tudományos Akadémia is kiadta 1886-ban 250 oldalas *Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázlatok* című beszámolóját. Utazási tapasztalatai, töprengései fordulópontot jelentettek Bernát István pályáján. Angliai megfigyelései megerősítették rimaszombati éveitől kezdve ébredező szociális és altruista érzéseit, skóciai megfigyelései pedig arról győzték meg, hogy az erkölcsi és a vallásos értékek milyen fontos tényezők. Úgy látta, hogy Amerikában viszont a külső anyagi sikerért elhanyagolták a belső erkölcsi értékeket. Alapvető célként Magyarország erkölcsi újjáteremtését tűzte ki, de arra az eredményre jutott, hogy sikert csak akkor lehet remélni, ha a munkát az anyagi élet felkarolásával kezdik. Ez a felismerés egyre inkább a gazdasági élet problémáihoz, elsősorban a földből élő kisemberek önsegítés által való felemelésének, a szövetkezésnek a programjához kapcsolta. Hátra volt azonban még egy kitérő, amelyik nem esett messze ezektől a céloktól. Amikor 1888-ban a Fölművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium átszervezését, kettéválasztását tervezték, Bernát István, aki addigi hivatali pályáján csak a fogalmazói beosztásig jutott, kérte áthelyezését a Vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, ahol az 1884-es ipartörvény értelmében szervezett iparostanonc-iskolák felügyeletét bízták rá, mint a tanfelügyelőségekhez beosztott miniszteri biztosra. Még rimaszombati élményei alapján tisztában volt a kézmű- és kisipar helyzetével. Több tanulmánya is megjelent 1892–1893-ban a kisipar kérdéseiről, a nyolcórás munkaidőről, az iparosok szövetkezéséről. Legfontosabb azonban az 1892-ben *Az iparostanonciskolák állapotáról* szóló jelentése volt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, ami nyomtatásban is megjelent. Alapos elemzése, amely a tanonckérdést szociálpolitikai szempontból is tárgyalta, az ifjú iparosok kizsákmányolásáról, s 16–17 órás munkaidőről számolt be. Közben Bernát István kapcsolata egyre inkább elmélyült az 1879-es gazdakongresszus óta erősödő agrár-érdekvédelmi és szövetkezeti mozgalmakkal. Sorra jelentek meg a gazdaérdekek védelmével, a vagyon megoszlásával, a birtokpolitikával, a vámvédelemmel, a mezőgazdasági hitellel, a szövetkezeti gondolattal kapcsolatos publicisztikai írásai a *Magyar Föld*ben (1880-tól) és a *Budapesti Hírlap*ban (1889-től), tanulmányai György Endre (1848–1927) *Nemzetgazdasági Szemlé*jében (1882-től) és az MTA Gyulai Pál által szerkesztett *Budapesti Szemlé*jében (1885-től). A nyolcvanas évek végén kapcsolatba került az agrár-érdekvédelem és az induló szövetkezeti mozgalom vezérével, gróf Károlyi Sándorral, aki 1886 végén alakította meg a Pestvármegyei Központi Hitelszövetkezetet. Károlyi szerette volna mozgalmát kiterjeszteni, a községi hitelszövetkezeteket az egész országban megalakítani.

A szövetkezeti eszme terjesztésére, a szövetkezeti vezetők megnyerésére egy szövetkezeti szaklap indítását határozta el. Gyulai Pált kérte meg, hogy ajánljon egy alkalmas fiatal írót a lap szerkesztésére. Gyulai, a *Budapesti Szemle* szerkesztője, lapjának közgazdasági munkatársát, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban dolgozó Bernát Istvánt ajánlotta. Így lett Bernát az 1890 januárjában induló *Szövetkezés* gazdasági folyóirat szerkesztője. A lap költségeit maga Károlyi állta, s a kiadó a Pestvármegyei Központi Hitelszövetkezet volt, amelynek igazgatósági és bizottsági üléseire Bernát Istvánt is meghívták. A havilap a hazai szövetkezeti ügyek hű krónikása volt, s a külföldi szövetkezeti eseményeket is ismertette. A meghirdetett program a gazda, a munkás és az iparos gazdasági és erkölcsi helyzetét önmaga által akarta javítani. Bernát István a lap fontosabb értekezéseit különlenyomatban, a *Szövetkezés Könyvtára* című sorozatban is kiadta. Még 1890-ben megjelentette az *Útmutatás hitelszövetkezetek alakítására és vezetésére* című füzetét, amely gyakorlatias tájékoztatást adott a szövetkezetek megalakításával, irányításával, ügykezelésével kapcsolatos teendőkről. De Bernát István nemcsak a Károlyi Sándor-féle szövetkezeti szervezkedés hivatott népszerűsítője volt, s nemcsak a szövetkezeti vezetők nevelését segítette, hanem megteremtette a magyar tudományos szövetkezeti irodalmat is. Ezenkívül a lap, amelyet kis megszakítással 1911-ig szerkesztett, szerepet játszott a vidéki kisgazdaosztály öntudatos közéleti-politikai vezetőrétegének formálásában is. Bernát István részt vett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben 1891-ben megalakult Magyar Mezőgazdák Szövetkezetének működésében is, mint felügyelőbizottsági tag. Ekkor formálódó eszményeiről ezt írta évtizedekkel később egy országgyűlési almanachban: „Jelszava az volt, hogy szeretettel kell foglalkozni a néppel, többet kell törődni a kisemberek jogos érdekeivel, egész gazdasági életünket keresztyén alapokra kell fektetni, s ebből továbbfejleszteni. Eszményképe a középosztály megerősítése, s ennek vezetése alatt a kisemberek talpraállítása és jóléte". Bernát István, hogy elképzeléseinek, javaslatainak nagyobb súlyt tudjon adni, az 1892-es választáson fellépett, mint képviselőjelölt a rimaszombati választókerületben a közgazdasági és szociális szempontok fontosságát hangoztató programmal. A kormánypárthoz kívánt tartozni, de nem ő volt a kormány hivatalos jelöltje. Szembekerült a főispánnal és a csupán személyes érdekeket szem előtt tartó vármegyei klikkel, akik a központi pártkasszát s Berzeviczy Albert kultuszállamtitkár segítségét is igénybe vették vele szemben. Visszalépésre kényszerült. Sőt a komoly eszmékkel, a nemzet érdekeivel szemben győzedelmeskedő pillanatnyi pártérdek miatti csalódottságában, eszményeihez ragaszkodva, minisztériumi állásáról is lemondott azzal a feltétellel, hogy lépésének okai a felmentő iratban legyenek felsorolva. Gróf Csáky Albin miniszter 1892.

november 22-i felmentésében ezt nem teljesítette. Bernát István azonban nem adta fel céljait, mert a közgazdasági és szociálpolitikai feladatok nemzeti fontosságáról egyre jobban meg volt győződve. Ezt *Változások küszöbén* című, 138 oldalas röpiratában részletesen kifejtette. (Két kiadást ért meg: 1893, 1894). Az írást Concha Győző (1846–1933) jeles jogtudós később, amikor 1906-ban akadémiai tagnak ajánlotta Bernátot, a hazafi lélek fájdalmas kitörésének, a sokat tanult, sokat látott gondolkodó szociálpolitikus érzelmi megnyilatkozásának nevezte. Bernát feladva államhivatalnoki egzisztenciáját, egész további életét, amint Concha fogalmazott, a mezőgazdák öntudatra, öntevékenységre ébresztéséért folytatott küzdelemnek, a kisemberek szövetkezése érdekében való apostolkodásnak szentelte. Elvállalta az 1894 elején induló *Hazánk* című napilap szerkesztését, s ebben, immáron mint független polgár, kemény harcot kezdett a mezőgazdák érdekében az őket úgymond kizsákmányoló pénzintézetek, bankok, merkantilista érdekek s különösen a tőzsde urai ellen. A liberális lapok egyöntetűen támadták maradinak nevezett nézeteiért. 1895-ben visszalépett a napilap szerkesztésétől, de hosszabb tanulmányokban, elemzésekben tovább érvelt agrárpolitikai nézetei mellett: *A búza ára, a csökkenés okai és az orvoslás módja* (1894, 42 old.); *A zálogba tett Magyarország* (1895, 62 old., németül is); *Búza és papírosbúza* (1896); *A magyar agrártörekvések célja és jogosultsága* (1896, németül is); *A határidőüzletek és a búza ára* (1896). Szövetkezeti munkájának első komoly elismerését 1894. május 24-én nyerte el, amikor a Pestvármegyei Központi Hitelszövetkezet országos céggé alakulva, mint Hazai Szövetkezetek Központi Hitelszövetkezete Bernát Istvánt is igazgatósági taggá választotta. 1895 májusában, amikor az OMGE harmadik Országos Gazdakongresszusát tartotta, Károlyi Sándor Bernát István közreműködésével megalakította a Magyar Gazdaszövetséget. Az országos központ községenként igyekezett falusi gazdaszövetségekbe, egyesületekbe, gazdakörökbe szervezni a kisgazdákat, hogy a szervezettség révén politikai súlyukat is emelje, s így nagyobb szerephez juthassanak az ország állami és társadalmi életében. Az országos szervezet építésére és irányítására Károlyi Sándor Bernát Istvánt állította, mint titkárt (1902-től igazgatói címet kapott). A szövetség lapja az 1895-ös kezdetektől havonta megjelenő *Magyar Gazdák Szemléje* volt, amelyet Bernát István szerkesztett. A lap magas színvonalon tárgyalta a mezőgazdasági kérdéseket. A nagy munkabírású szerkesztő ugyanekkor még vezette a *Hazánk* című napilapot és az immár kéthetente megjelenő *Szövetkezés* című lapot is. Ő fogalmazta a Gazdaszövetség agrárprogramját, amely a *Hazánk* című lapban is megjelent. Az 1895-ös rendkívül munkás esztendőben, 41 évesen házasodott meg Bernát István. Egy Árpád-kori eredetű dunántúli középbirtokos nemes család 26 éves római katolikus lányát, Guáry

Emíliát vette feleségül. Két gyermeket neveltek fel. Fia is agrárpolitikai kérdésekkel foglalkozott, s egyetemi magántanárrá habilitálták. A takarékos életvitelű Bernát István, aki egyébként az Üllői út és a Köztelek utca sarkán lakott, a jól forgatott atyai örökség felhasználásával még 1890-ben megvásárolta a Svábhegyen, a Diana utcában, tágas telken álló úgynevezett Óra-villát, amelyet 1842-ben Heidrich Ferenc pesti gyáros építtetett klasszicista stílusban. (1849-ben egy ideig ebben az épületben volt a budai várat ostromló Görgey Artúr főhadiszállása.) Az 1898-ban kiadott többkötetes *Közgazdasági Lexikon*ban Bernát írta az *Agrárpolitika* című hosszú értekezést. A Pallas-lexikon szerkesztésében is szerepet vállalt közgazdasági vonatkozású szócikkek megírásával. Kibontakozó átfogó agrárpolitikai koncepciójának szerves része volt a szövetkezeti mozgalom kiterjesztése. Így az általa irányított Magyar Gazdaszövetségnek is kezdettől elsőrendű célja volt segíteni a szövetkezeti mozgalom megerősödését. A szövetség növekvő súlyának is köszönhető, hogy az Országos Központi Hitelszövetkezetet megalkotó 1898. évi XVIII. tc. előkészítésénél figyelembe vették a gazdaközönség és a szövetkezetek kívánságait. Az Országos Központi Hitelszövetkezet 1898. december 4-én alakult meg, s Bernát Istvánt a felügyelőbizottság tagjává választották (később igazgatósági tag, majd alelnök lett). A gazdaszövetségen belül már 1897-ben megfogalmazódott, hogy az áruuzsora letörésére fogyasztási szövetkezeteket kell alakítani. Bernát István dolgozta ki a központi fogyasztási szövetkezet, s a hozzá kapcsolódó falusi szövetkezetek mintaalapszabályát. Ezeket a szövetségben megvitatva, 1898. június 23-án meg is alakult a Hangya, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, amelynek igazgatóságába Bernát Istvánt is beválasztották (1908-tól alelnök lett). Ezt a gyorsan növekvő új hálózatot is meg kellett védeni az ellenérdekelt felek támadásaival szemben. Bernát István elkészítette a Magyar Kölcsönös Állatbiztosító Társaság, mint Szövetkezet, és a Gazdák Biztosító Szövetkezete tervezetét. A gazdaszövetség kezdeményezte a Fructus gyümölcsértékesítő és szeszfőző szövetkezetek központjának és az első hazai földbérlőszövetkezetnek a létrehozását. A Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének alapszabálytervezetét is Bernát István készítette. Ennek ő lett az első ügyvezetője. A szövetség rendezésében megtartott szövetkezeti kongresszusok fontos eseményei voltak a magyar szövetkezeti életnek. Bernát István figyelemmel kísérte az európai, sőt a tengerentúli szövetkezetek működését is, s a tanulságokat megosztotta a magyar mozgalommal. Részt vett a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által rendezett kongresszusokon, s amikor 1904-ben Magyarországon rendezték ezt az eseményt, akkor magára vállalta az előkészítés és a rendezés munkáját. A szövetkezeti mozgalom lényegét nem egyszerűen a szociális gondoskodásban látta. A szövetkezeti gondolat átfogó

társadalompolitikai és gazdaságpolitikai programjának vezéreszméje volt. *Agrárpolitika* című művében (1903, 134 old.) azt írta, hogy a kisemberek szervezkedése, az önsegély fejlesztése szemben áll az individualizmus elvével, a tisztán önzésre alapított gazdasági renddel, a túlzott liberalizmussal, de a mindenbe beavatkozó kormányzat túlkapásaival is. A tőke és a munka harcában a szövetkezés kiegyenlítő szelleme a felesleges közvetítők kiküszöbölésével biztosítja a termelőnek és a fogyasztónak is a munka jutalmát, s igyekszik csökkenteni a vagyonmegoszlás bántó ellentéteit. A szövetkezeti ideál így széles rétegek szerény, becsületes, egyszerű jólétét biztosíthatja. Bernát István szerint ezzel a megoldással lehet elérni az erkölcsi szempontoknak a gazdasági életben való érvényesülését. Úgy látta, hogy ebbe az irányba mutat a többezer földműves- és iparosszövetkezet megalakulása, a hitel- és az áruuzsora korlátozása, s a gazdakörök révén a falu lakóinak szervezése érdekeik védelmére. Másrészt meggyőződésévé vált, hogy az erkölcsök felemeléséhez szükség van a sok tekintetben kiüresedett, formálissá vált vallásos élet megújítására is. Útkeresésének ebben az irányban az első látható jele az volt, hogy 1893-ban a budai gyülekezetben részt vett a Nagypénteki Református Társaság megalakításában. A társaság közadakozásból új református árvaházat épített és tartott fenn. Saját hite megerősítése után Bernát István első egyházi fórumává az 1890-es években szervezett úgynevezett egyházi értekezletek lettek. A Dunamelléki egyházkerületi értekezleten először 1900-ban tartott előadást, ami meg is jelent *Küzdelem az ősök hitéért* címmel. Ez a cím arra is utal, hogy bár támogatta a hitéleti megújulás belmissziói irányzatát, alapvetően inkább a későbbiekben is a történelmi kálvinizmusnak nevezett irányzathoz érezte közelebb magát. 1904-ben *Az egyház szociális feladata* címmel tartott előadást a Protestáns Irodalmi Társaságban, amelynek 1903-tól volt tagja. Előadása a társaság folyóiratában, a *Protestáns Szemlé*ben jelent meg, ahol később is gyakran publikált. 1908-ban ügyvezető alelnökként részt vett a Magyar Kálvin Szövetség megalapításában, amelynek 1913-tól elnöke lett. A szövetség az erkölcsi és társadalmi megújulást segítő, a kálvinista magyar öntudatot ébresztő egyháztársadalmi szervezetként alakult meg, s nemzetközi kapcsolatokat is ápolt. Kisebb füzetes kiadványainak sorozatában Bernát Istvánnak több írása is megjelent: *Jobb jövő felé* (1911); *Keresztyénség és haladás* (1912); *Vallás és modern haladás* (1912). De önállóan megjelent a *Hit és tudás harmóniája* címmel a dunamelléki egyházi értekezlet 1913 októberi ülésén elmondott világnézeti alapozó beszéde is. A református egyházban egyházközségi presbiteri, főgondnoki, egyházkerületi tanácsbírói és konventi tagsági pozíciókat is betöltött. Bernát István a nehéz indulás után kitartó építkezésével a 20. század elejére nemcsak a szövetkezetek szervezésével ért el páratlan sikereket, hanem általában mint

agrárpolitikus is egyre nagyobb tekintélyt vívott ki. 1903 elején a népszerű főiskolai tanfolyamon az egyetem dísztermében tartott nagy sikerű előadássorozatot a merkantil eszmékkel szemben megfogalmazott agrárius törekvésekről. Az előadásokat könyvbe összefoglalva is kiadta (1903, 134 old.). A következő évben jelent meg nagy feltűnést keltve *A magyar demokrácia múltja, jelene és jövője* című könyve (1904, 135 old.). Következő nagy tanulmányát agrárius, szövetkezeti és bizonyos tudományos körökben nagy ünnepléssel fogadták: *A magyar földbirtok tehermentesítése* (1905, 206 old.). Amikor 1906 januárjában Concha Győző megírta Bernát István akadémiai ajánlását, egész addigi életművét méltatta, de főleg az utóbbi könyvek jelentőségét emelte ki. Hangsúlyozta, hogy Bernát István lelkiismeretes pragmatizmusa mellett mindig nagy súlyt helyez az emberi élet becsét megadó erkölcsi eszményekre. Az ajánlás alapján a márciusi közgyűlés felvette az akadémia levelező tagjainak sorába. A megváltozott politikai klímában az 1906-os megismételt országgyűlési képviselőválasztáson májusban alkotmánypárti jelöltként szülőföldjén képviselővé választották. A képviselőház közgazdasági és munkásügyi bizottságának volt tagja. 1907-ben a gazda és a gazdasági cseléd jogviszonyát szabályozó XLV. törvénycikknek ő volt az előadója. A Darányi Ignác földművelésügyi miniszterrel kidolgozott kompromisszumos javaslat céljaként azt emelte ki, hogy igyekszik közelebb hozni az egymásra utalt rétegeket, s ezáltal előmozdítani a társadalmi békét. 1908 novemberében a kivándorlásról szóló javaslatot is ő ismertette. Egy ideig az újjászervezett kivándorlási tanácsban is részt vett, de a kormány támogatásának hiánya miatt Gaál Jenő (1846–1934) elnökkel együtt kiléptek. 1908 májusában a mezőgazdaság és a szövetkezetek terén szerzett érdemei elismeréséül Ferenc József nemességet adományozott neki korláti előnévvel. 1909-ben álnéven kiadta a koalíciós kormányzást elemző, több szerző által írt összeállítást, *A koalíció tervei és alkotásai* címmel. A ciklus végén, 1910 februárjában az Alkotmánypárt, amelynek képviselője volt, kimondta feloszlatását. Andrássy Gyula a Tisza-féle csoporthoz való csatlakozást ajánlotta, de Bernát István erre nem tudta rászánni magát, s a következő képviselőválasztáson már nem indult, de írásaival követte a politikai élet nagy problémáit. 1912-ben 110 oldalas dolgozatot jelentetett meg *Az általános választójog problémái* címmel. Úgy látta, hogy hiú ábránd az általános, titkos választói jogot minden bajt orvosló megoldásnak tekinteni. Hiszen a legtöbb politikai kérdésben a nemzetet alkotó tömegek teljesen tájékozatlanok, manipulálhatók, s a hatalom képes a közvélemény irányítására. A kitört világháború sok gondot okozott a szövetkezetek életében, s a hadbavonulások, rekvirálások miatt a mezőgazdasági munkában, a falusi mindennapi életvitelben is. A kormány a Gazdaszövetségtől is segítséget kért, s nemcsak a rendeletek

közzétételét kérte a szövetség lapjaitól, hanem azok magyarázatát, s a kitartásra buzdítást is a nehézségek ellenére. Bernát István ezirányú munkájáért kapta meg 1918. január 13-án a Ferenc József-rend középkeresztjét, majd elég különös módon március 2-án ezt a Ferenc József-rend középkeresztje a csillaggal kitüntetésre cserélték. A király személye körüli minisztérium iratai szerint azzal az indokolással, hogy a Magyar Gazdaszövetség, amelynek Bernát István az igazgatója volt, ugyanolyan rangú érdekképviselet, mint az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, amelynek igazgatója, Rubinek Gyula 1916-ban ezt a magasabb fokozatot kapta. A proletárdiktatúra idején Bernát István felesége falujába, a Sopron megyei Vágra húzódott vissza, de így sem sikerült elkerülnie a letartóztatást. A megpróbáltatások után, 1919 végén Bernát István egyetemi katedrát kapott az újonnan alapított tudományegyetemi közgazdaságtudományi karon. Egyébként már korábban, 1918-ban úgy látszott, hogy célba ér az általa sugallt és a Gazdaszövetség 1900. évi kongresszusán a Hangya szövetkezet vezérigazgatója által megfogalmazott kezdeményezés egy budapesti közgazdaságtudományi egyetem létrehozására. A Hangya 1917-ben egymillió koronás alapítványt tett erre a célra. Az előkészítő bizottság kidolgozta a részletes terveket, s gróf Zichy János kultuszminiszter szakemberek és az egyetemi osztály meghallgatása alapján 1918 októberében kijelölte a tanszékek várományosait is. A terveket a minsztertanács is elfogadta, s Károly király utolsó magyarországi útján, október 23-án, az első debreceni egyetemi épület felavatásakor az előzetes királyi hozzájárulást is megadta a tervhez. Az ügyet 1919 szeptemberében vették elő. 1919. december 22-én a minisztertanács jóváhagyta az önálló kar tervbe vett szakcsoportjait, a tanszéki struktúrát, a tanárok személyét, s ennek alapján rendhagyó módon 1919. december 30-án Haller István kultuszminiszter kinevezte az új egyetemi kar tanárait, köztük Bernát Istvánt az agrárpolitika tanszék nyilvános rendes tanárává az V. fizetési osztályba. A kart 1920. január 12-én kormányrendelet alapította meg, s csak később cikkelyezte be az 1920. évi XXXI. törvénycikk. A tanári testület üléseit Bernát István, mint rangidős, majd mint megválasztott dékán vezette, de az esküt csak 1920. február 19-én tette le, mert nem akart a még fennálló Magyar Népköztársaságra esküdni. Végül is esküjét a magyar államra tette le. Sőt, az államforma megváltozása után, május 19-én újabb esküt tett immár Magyarország kormányzójára. Mint dékán óriási szervezőmunkát végzett, hogy 1920. október 31-én az MTA dísztermében ünnepélyesen megnyithatták a közgazdasági kar első tanévét, s elindulhatott az oktatómunka. Egyetemi tanársága, dékánsága az agrárius szellemiséget és a szövetkezeti eszmét is felvállaló új közgazdaságtudományi karon törekvéseinek, sok évtizedes szakadatlan munkálkodásának a betetőzése volt. Ugyanakkor a világháború és Trianon nagy károkat okozott

a szövetkezeti mozgalomnak. Bernát István tovább vitt funkcióiban tevékeny munkása maradt az újraépítkezésnek. Teleki Pál kérésére – aki egyetemi kollégája is volt – részt vett annak a bizottságnak a munkájában, amely a nemzetközi fórumokat és a külföldi közvéleményt igyekezett tanulmányokkal, cikkekkel tájékoztatni Trianon következményeiről. Bernát István gazdaságpolitikai, szövetkezeti és agrár anyagokat állított össze nemzetközi fórumok számára. 1920 márciusától két hónapot Svájcban töltött. 30 éves szövetkezeti munkálkodásának évfordulóján, 1921 januárjában a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége nagy ünnepséget rendezett, amelyen Darányi Ignác, volt földművelésügyi miniszter (1895–1903, 1906–1910), a régi agrárius harcostárs (1904-től az Országos Magyar Gazdaszövetség elnöke) mondott köszöntő beszédet. Az agrár- és szövetkezeti mozgalmak egymillió koronás alapítványt tettek a közgazdaságtudományi karon létrehozandó Bernát István Kollégium céljára. A Gazdaszövetség elnöki tisztében is ekkor váltotta Bernát István a visszavonuló Darányi Ignácot. 1924-ben, elérve a 70 éves egyetemi tanári nyugdíjkorhatárt, kérte nyugdíjazását. Közben újabb nagy elismerésben volt része. Az aktív közreműködésével 1924 áprilisában felállított Magyar Nemzeti Bank főtanácsa a bank alelnökévé választotta, amit a kormányzó 1924. június 5-én erősített meg. Ő dolgozta ki a bank működési szabályzatát is. A közgazdasági kar mindent elkövetett, hogy mint nagy érdemeket szerzett, nélkülözhetetlen tanárát, úgymond országos érdekből, megtarthassa, de a Nemzeti Bankot lérehozó törvény azon paragrafusa, amely szerint a bank vezetői nem lehetnek állami alkalmazottak, ezt lehetetlenné tette. Ezért tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címmel való kitüntetésre terjesztették fel, felruházva a karban tanácskozási és szavazati joggal. A minisztériumi előterjesztésben többek között így méltatták: „Bernát István az altruisztikus közgazdasági gondolkodás terjesztése, a szövetkezeti mozgalom terén, úgy is, mint gróf Károlyi Sándor munkatársa, később pedig utódja, több évtizedes munkával hervadhatatlan érdemeket szerzett magának. Puritánsága, általánosan ismert önzetlensége, nemes egyszerűsége a magyar élet egyik legtiszteletreméltóbb egyéniségévé teszik". A kormányzó 1925. május 2-án írta alá a tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címmel való kitüntetést. Június 12-én nyugdíjazták, némi pénzügyminiszteri huzavona után végül is beszámítva 1876 és 1892 közötti 15 éves állami szolgálatát is. 1927-ben az MTA rendes tagjává választották. Az ajánlásban 1906-os taggá választása óta végzett munkásságát röviden bemutatva azt írták, hogy „munkáin átvonul a szociális érzéstől áthatott nemzeti és valláserkölcsi irányú világnézet, amely Bernát István egész munkásságát és társadalmi működését jellemzi". Ebben az évben jelent meg *Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből* című nagyobb munkája. Szintén 1927-ben

az Országos Mezőgazdasági Kamara az újonnan szervezett Felsőház tagjává választotta. A Felsőházban a közgazdasági és közlekedésügyi, valamint a közoktatásügyi és a pénzügyi bizottság munkájában vett részt. Nyolcvanadik életévéhez közeledve is rendkívül aktív maradt. Szövetkezeti funkciói mellett még 1932-ben vállalta el az akkor alakuló budahegyvidéki egyházközség főgondnoki tisztét, s tagja volt például olyan állami testületeknek, mint az Országos Statisztikai Tanács, a Statisztikai Szakvizsgálati Bizottság, az Országos Gazdasági Szakoktanási Tanács, a Szerzői Jogi Szakértő Bizottság. Agrárpolitikai munkásságának 40. évfordulóján, 1935-ben, munkatársai, tanítványai, tisztelői emlékkönyvet adtak ki méltatásokkal, tudományos elemzésekkel s Bernát István műveinek bibliográfiájával. Utolsó nagyobb művét, emlékezéseit és harcostársairól írt emlékbeszédeit 1936-ben jelentette meg *Küzdelmek és eredmények* címmel. 1937-ben magyar királyi titkos tanácsosi címet kapott, 1938-ban pedig kormányzói teljes elismerést, Magyar Koronás Nagy Aranyérmet. Balogh Elemér (1871–1938) halála után, 1939-től ő töltötte be a Hangya Szövetkezet elnöki tisztét. 1942 januárjában, élete nyolcvannyolcadik évében hunyt el. Ravasz László püspök azt mondta róla: „Élete és tanítása bizonyságtétel és igazolás amellett, hogy az élet előbb szellem, aztán anyag, s az igazi javak gyümölcsei csak az erkölcs fáján teremnek". A Hangya megrendelésére Kisfaludi Stóbl Zsigmond bronz mellszobrot készített Bernát Istvánról. A szobor eredetileg a Hangya Központ előcsarnokában állt, jelenleg a Nemzeti Galéria birtokában van és a Földművelésügyi Minisztériumban van kiállítva.

MTA tagság: levelező: 1906. márc. 23., rendes: 1927. május 5.

Tudományos, művészeti egyesület, társulat: Magyar Statisztikai Társaság r. tagja (1922–1941); Magyar Közgazdasági Társaság ig. vál. tag; Magyar Társadalomtudományi Társaság tagja

Külföldi tudományos egyesület: a párizsi Musèe Social magyarországi megbízottja; a brüsszeli Institut International des Classes Moyennes rendes tagja (1926–)

Szerkesztőségi tagság: munkatársa a *Magyar Föld*nek (1880–1885), a *Nemzetgazdasági Szemlé*nek (1882–), a *Budapesti Szemlé*nek (1885–), a *Budapesti Hírlap*nak (1889–). A *Szövetkezés* c. szövetkezeti szaklap alapítója és szerkesztője (1890. jan. 15. – 1901. jan. 5. és 1902. júl. 2. – 1911. dec. 30.); a *Hazánk* c. politikai napilap szerkesztője (1894. jan. – 1895); *Magyar Gazdák Szemléje* című havilap szerkesztője (1896–1924); az OMGE hetilapjának, a *Köztelek*nek belső munkatársa (1890–); a Magyar Gazdaszövetség által kiadott *Időszaki Értesítések* szerkesztője (1915–1924).

Közéleti társaság: az Orsz. Iparegyesület tagja (1888–1895); a Magyar Gazdaszövetség ügyvez. titkára (1896–1902), ig. (1902–1918), elnök (1921. jan. 19. – 1929), tb. elnök (1929–1934), a „Falu" Magyar Gazda- és Földművesszövetség tb.

elnöke (1934-től); az Orsz. Kaszinó tagja (1897–); az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tb. tagja; a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége 1904. évi bp.-i kongresszusának szervezője és előadója; a Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének ügyvez. alelnöke (1904–), az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga alelnöke (1919–), majd elnöke; a Magyar Nemzeti Szövetség társelnöke; a Magyar Középosztály Szövetség elnöke (1923. aug. 11. –); a Thüringiai Parasztszövetség tb. tagja (1926–)

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: a Bp., Kálvin téri ref. gyülekezet presbitere (1897–1921); 1909-től a Budai ref. parochiális kör (egyházrész) tanácsának tagja; a svábhegyi ref. gyülekezetalapítás egyik korai kezdeményezője; az 1932-ben alakult budahegyvidéki ref. egyházközség alapító főgondnoka (1932–1934), majd tiszteletbeli örökös főgondnoka; végrendeletében 500 pengőt hagyott a svábhegyi ref. templom felépítésére; a Baár-Madas Ref. Felső Leányiskola és nevelőintézet ig. tanács tagja, a bp.-i ref. egyházközség részéről (1907-től), majd az egyházkerület részéről; a Dunamelléki Ref. egyházkerület világi aljegyzője (1911–), tanácsbírája (1914–), az intézőbiz. tagja, az egyházkerület Egyházi Értekezlet és a Ráday-könyvtár biz. elnöke (1913–); a Magyarországi Ref. Egyház Egyetemes Konvent választott világi r. tagja (1923–1942), a konventi Közigazgatási- és a Külügyi Biz. tagja (1928–); a Nagypénteki Református Társaság alapító tagja (1893. máj. –), a Magyar Prot. Irodalmi Társaság tagja (1903–1915), 1917-től vál. tagja; a Magyar Kálvin Szövetség alapítója, ügyvez. alelnöke (1908–), majd elnöke (1913–). Az egyháztársadalmi, egyházpolitikai *Református Élet* c. hetilapot kiadó Református Sajtótársaság alapító tagja (1934. jan. –).

Politikai szerep: a kishonti kerületben kormánypárti programmal fellépett az 1892-es választáson, de a jelöltségtől a kormánypárt vezetősége támogatásának hiánya miatt visszalépett; a rimaszombati kerület alkotmánypárti képviselője (1906–1910); felsőházi tag az Orsz. Mezőgazd. Kamara képviseletében (1927–1933); Bp. törvényhat. biz. tagja (1904–1909)

Kitüntetés: Ferenc József Rend középkeresztje (1918. jan. 13.), Ferenc József Rend csillagos középkeresztje (1918. márc. 2.); m. kir. titk. tan. (1937); kormányzói teljes elismerés: Magyar Koronás Nagy Aranyérem (1938)

Vagyon, jövedelem, gazdasági érdekeltség: Magyar Mezőgazdák Szövetkezete felügyelő biz. tag (1891–), ig. tag (1894–), majd alelnök; Hazai Szövetkezetek Központi Hitelszövetkezete ig. tag (1894. máj. 24. –); Orsz. Központi Hitelszövetkezet felügy. biz. tag (1898. dec. 4. –), ig. állandó tagja (1901–), majd alelnöke; Orsz. Munkás- és Cselédpénztár ig. tag; Magyar Földhitelintézetek Orsz. Szövetsége ig. tag; Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézete felügy. biz. tag; Hangya Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezetek alapító tag, ig. tag (1898–), alelnök (1908–), elnök (1939–); Hangya-Ipar Rt. ig. tag, majd

alelnök; Gazdák Biztosító Szövetkezete ig. tag, majd alelnök; újpesti Ister Vízmű Rt. alelnök, majd elnök; Magyar Távíróügynökség Rt. ig. tag; Magyar Nemzeti Bank alelnöke (1924–1927); 1935-ben adókimutatás szerinti vagyona 169 161 pengő, 1940-ben pedig 196 733 pengő. Éves jövedelme 1935-ben 55 709 pengő, 1940-ben pedig 46 818 pengő; 1941-ben összes jövedelme 62 422 pengő, adózás utáni tiszta jövedelme 44 981 pengő.

Buza László

jogász
(Sárospatak, Zemplén m., 1885. február 8. – Budapest, 1969. október 18.; a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: A címeres nemes levelet 1606-ban Bocskay Istvántól kapták; előnév: váradi

Apja: Buza János (ref., Szentistvánbaksa, Abaúj m., 1848. ápr. 29. – Sárospatak, 1912). Sárospataki diákoskodás, teológiai tanulmányok és a segédlelkészi vizsga letétele után a bp.-i tud. egyetemen és a tanárképzőben szerzett természetrajzi tanári képesítést (1873. dec. 24.). A sárospataki ref. főisk. gimnáziumának tanára (1872. okt. 25. – 1912), igazgatója (1880–), a Természetrajzi Gyűjtemény őre (1873–1910), a *Sárospataki Lapok* szerkesztője. Népiskolai természetrajz tankönyvet (1878) s több gimnáziumi tankönyvet írt (*Növénytan,* 1882; Ásványtan geológiai vegytani ismeretekkel, 1885; Állattan, 1888). A sárospataki ref. egyházközség presbitere (1889–1895), főgondnoka (1895–1912), a főiskola ig. tanácsának és gazd. választmányának tagja, az alsózempléni ref. egyházmegye tanügyi biz. elnöke (1907–1912), a tiszáninneni ref. egyházkerületi közgyűlés és a tanügyi biz. tagja, a Magyarországi Ref. Egyház Egyetemes konventje Egyetemes tanügyi biz. tagja; a sárospataki városi képviselőtestület tagja (1891–1912).

Apai nagyapja: nemes Buza János (ref., Szentistvánbaksa, 1800. jún. 28. –), kisbirtokos Szentistvánbaksán

Apai nagyanyja: Sebő Mária (ref., Szentistvánbaksa, 1809. ápr. 30. –)

Apai dédapa I.: nemes Buza László, ő költözött a 18. sz. végén az Abaúj megyei Beretről Szentistvánbaksára; apja Buza Miklós

Apai dédanya I.: nemes Illési Mária. A család nemességét III. Károly adományozta 1720. nov. 10-én.

Apai dédapa II.: nemes Sebő János (Szentistvánbaksa). A család nemességét 1633-ban II. Ferdinánd adományozta. 1725 óta éltek Szentistvánbaksán.

Apai dédanya II.: Jeney Mária (Szentistvánbaksán élő birtokos nemesi családból)

Anyja: Liszkay Teréz (ref., Sárospatak, 1852. dec. 13. – Sárospatak, 1901. jún. 17.)

Anyai nagyapja: Liszkay Dániel (ref., Sárospatak, 1821. júl. 22. – Sárospatak, 1853. aug. 3.) kézműves Sárospatakon

Anyai nagyanyja második férje, az anya nevelőapja: Arday Károly (ref., Sárospatak, 1812. ápr. 15. – Buda, 1870. máj. 22., a Pest megyei Gyömrőn temették), gróf Teleki Sándor és Teleki Gyula gyömrői jószágigazgatója, a fővárosi Nemzeti Kör egyik igazgatója (nem született Baksay Erzsébettel közös gyerekük)

Anyai nagyanyja: Baksay Erzsébet (ref., Sárospatak, 1827. dec. 19. – Sárospatak, 1890. nov. 25.; régi Abaúj megyei nemes család); testvérei: 1. Baksay István (ref., Sárospatak, 1820. szept. 8. – Rimaszombat, 1910. márc. 7.) a rimaszombati prot. főgimn. igazgatója, kir. tanácsos, a rimaszombati ref. egyh. örökös főgondnoka, felesége 1847. jan. 12-től Süteő Teréz (ref., Rimaszombat, 1827. máj. 19. – Rimaszombat, 1907); 2. Baksay Dániel (ref., Sárospatak, 1830. júl. 18. – Rimaszécs, Gömör m., 1917. márc. 6.) Sárospatakon tanult, az 1848–49-es szabadságharcban Bem seregében harcolt. Ref. lelkész lett a gömöri Aggteleken (1864–1915), felesége Gondol Sarolta (ref., Barcika, 1838 – Aggtelek, 1892. aug. 15.), a barcikai ref. lelkész leánya; 3. Baksay Borbála (ref., Sárospatak, 1833. aug. – Sárospatak, 1916. dec.), férje nemes Eperjessy József (ref., Szemere, 1830 – Sárospatak, 1906. ápr. 15.) az abaújszemerei ref. lelkész fia, könyvkereskedő Sárospatakon; 4. Baksay József (ref., Sárospatak, 1835. nov. 9. – Rimaszombat, 1926. nov. 4.) rimaszombati nagykereskedő, kereskedelmi tanácsos, felesége Soós Terézia (ref., Rimaszombat, 1848. nov. 30. – Rimaszombat, 1906. jan. 29.); 5. Baksay Pál (ref., Sárospatak, 1838. júl. –) várm. állatorvos, sárospataki birtokos.

Anyai dédapa I.: Liszkay András (ref.)

Anyai dédanya I.: Leskó Juliánna (ref., Sárospatak, 1799. febr. 16. –)

Anyai dédanya I. apja: Leskó Sámuel

Anyai dédanya I. anyja: Vámosi Erzsébet

Anyai dédapa II.: nemes Baksay József (ref., Sárospatak, 1794. nov. 18. – Sárospatak, 1875. szept. 6.) közbirtokos, szőlőbirtokos, városbíró

Anyai dédanya II.: nemes Főző Julianna (ref., Sárospatak, 1799. ápr. 29. – Sárospatak, 1890. jan. 5.)

Anyai dédapa II. apja: nemes Baksay István

Anyai dédapa II. anyja: Kisvárday Sára

Anyai dédanya II. apja: nemes Főző Gergely (ref., Nagygéres, Zemplén m., 1761. febr. 16. – Sárospatak, 1849. ápr. 16.) tímár és birtokos

Anyai dédanya II. anyja: Nagy Borbála (ref., 1772 – 1848. máj. 29.), házasságkötés: Sárospatak, 1795. febr. 28.

Anyai dédapa II. nagyapja: Baksay János (ref., Sárospatak) 1763-ban subscribált Sárospatakon. Abaúji eredetű családból származott. Egyik őse 1550-ben birtokadományt kapott I. Ferdinándtól. Az ő unokája volt a nógrádi vár alkapitánya. Ennek fia, akit Nógrádi Mátyásnak is neveztek (1617 – Debrecen, 1681) volt az első református lelkész a családban. Sokfelé tanult, Sárospatakon 1639-ben subscribált. Járt a leideni és az utrechti egyetemen is, Sárospatakon lett tanár, majd Debrecenben és Biharnagybajomban lelkész. 1661-től a debreceni egyházmegye esperese, 1665-től a tiszántúli egyházkerület püspöke volt. Leszármazottai közül számos lelkész lett a tiszáninneni és a tiszántúli egyházkerületben is.

Testvére(i): 1. Buza Margit (ref., Sárospatak, 1883. jún. 9. – 1909), férje: Szilágyi Benő (ref., Gyömrő, 1877 – Sárospatak, 1937) a gyömrői ref. lelkész fia, a miskolci ref. gimn.-ban, majd a sárospataki kollégiumban latin–görög szakos tanár (1903–1937), tápintézeti felügyelő; 2. Buza Jolán (ref., Sárospatak, 1887. febr. 9. – 1944)

Vallása: ref.

Felesége: Szádeczky-Kardos Jolán (ref., Bp., 1893. márc. 15. – 1944. ápr. 20.), Szádeczky-Kardos Gyula (ref., Pusztafalu, Abaúj m., 1860. dec. 30. – Kolozsvár, 1935. nov. 8.), geológus, kolozsvári egyetemi tanár és Molnár Jolán (evang., Bp., 1866 – Bp., 1936. nov. 9.) lánya, az Abaúj megyei Pusztafalu ref. lelkészének unokája. Házasságkötés: 1913. ápr. 19., Kolozsvár

Gyermeke(i): 1. dr. Buza László (ref., Kolozsvár, 1914. febr. 11. – Bp., 1987. máj. 5.) állatorvos (1937. szept. 25. –), a műegyetem mezőgazdasági és állatorvosi karán tanársegéd (1941. jún. 1-től, járványtani és bakteriológiai tansz.), az Orsz. Állategészségügyi Int. oszt. vez. (1966–1980), felesége Szilágyi Ágnes (Szilágyi Ferenc leánya); 2. Buza Zoltán (ref., Kolozsvár, 1917. júl. 15. –)

Középiskola: Sárospataki ref. koll. gimnáziuma I–VIII. oszt., 1895–1903; érettségi uo. 1903

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: Sárospataki ref. jogakadémia (1903–1906); kolozsvári tud. egy. jogi kar, 1906–1908

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: Berlin, tud. egy. jogi kar, 1906. ápr. 24. – 1906. aug. 11.; Nemzetek Szövetsége főtitkárának meghívására, Genf (1930. szept. 1–30.)

Oklevél: kolozsvári tud. egy. jogi kar, jogtud. dr., 1908. dec. 19.; uo. államtud. dr., 1909. jan. 27., Sub auspiciis Regis

Nyelvismeret: német, francia, angol

Tudományos fokozatok: kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1912. jún. 26., alkotmánypolitika magántanára

Nyilvános rendes egy. tanár: szegedi tud. egy., jogi kar, 1923. márc. 10., nemzetközi jog; kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1940. okt. 19., nemzetközi jog; szegedi tud. egy., jogi kar, 1948, nemzetközi jog

Egyetemi tisztségek: szegedi tud. egy., jogi kar, 1932/33. dékán; kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1940/41. dékán; 1943/44. rektor; szegedi tud. egy., jogi kar, 1949/50 és 1951–54 dékán

Nyugdíj: 1966. aug. 30.

Életút: Buza László ősei apai ágon mind az Abaúj megyei Szentistvánbaksa kisebb nemesi családjai közül kerültek ki. Apja volt az első, aki a 19. század közepén sárospataki gimnáziumi és budapesti egyetemi tanulmányokkal kiemelkedett közülük. A sárospataki kollégium jeles tankönyvíró tanára, igazgatója lett, aki fontos egyházi tisztségeket is betöltött. Felesége, Buza László anyja olyan módosabb, pataki kézműves családból származott, amelynek elágazásain sok tanult ember, leginkább református lelkészek is voltak. Buza László anyai nagyanyja a sárospataki városbíró lányaként született, s felmenői a 17. század közepétől nagyrészt lelkészek voltak, akik között hollandiai egyetemeket járt református püspök is volt. Az anya nevelőapja pedig a Teleki grófok művelt és befolyásos gyömrői jószágigazgatója volt. Buza László Sárospatakon végezte a gimnáziumot, s az itteni jogakadémián kezdte jogi tanulmányait is, amelyet aztán a kolozsvári egyetemen folytatott. Közben, 1906-ban egy szemesztert a berlini egyetemen töltött. Az 1904–1905-ös tanévben római jogi dolgozatával Kolozsváron egyetemi pályadíjat nyert. Szemináriumi tanulmányait tanárai szakfolyóiratokban helyezték el *(Büntetőjog Tára)*. A jogbölcseleti szemináriumban felolvasott *A női kriminalitás* című dolgozatát Somló Bódog professzor a *Huszadik Század* című folyóirat 1908-as évfolyamában jelentette meg. Államtudományi doktori diplomáját kitüntetéssel, Sub auspiciis Regis szerezte meg. Oklevele megszerzése után a tiszáninneni ref. egyházkerület közgyűlése 1908-ban hét pályázó közül őt választotta meg a sárospataki ref. jogakadémiához a politika, magyar közjog és a nemzetközi jog nyilvános rendkívüli tanárává. 1912 júniusi kolozsvári magántanári habilitációját követően nyilvános rendes tanárrá lépett elő (1912. júl. 1.). Ugyanekkor a jogakadémia egyházkerületi közgyűlési képviselőjévé választották Finkey Ferenc utódjául. A biztos állás birtokában 1913-ban megházasodott. Az abaúji kisnemes családból s lelkészi felmenőktől származó kolozsvári geológusprofesszor, Szádeczky-Kardoss Gyula 20 éves Jolán lányát vette feleségül. A világháború előtt nagyobb utazásokat tett Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Svájcban. Amikor 1916-ban megpályázta mind a kolozsvári egyetem, mind a debreceni egyetem meghirdetett közjogi tanszékét, akkor már több önálló műve jelent meg részben közjogi, részben nemzetközi jogi témákból: *Államterület és a területi*

fenségjog (1910, 176 old.); *A miniszterek jogi felelőssége* (1911, 144 old.); *A képviselőház házszabályai* (1916, 92 old.); *A háború és a nemzetközi jog* (1916, 26 old.). Tanulmányai jelentek meg az *Athenaeum*ban, a *Budapesti Szemlé*ben, a *Bűnügyi Szemlé*ben, *a Jogtudományi Közlöny*ben, a *Magyar Figyelő*ben és a *Magyar Társadalomtudományi Szemlé*ben. Közjogi, alkotmányjogi munkái alapján az akkor domináns történeti jogi irányzattal szemben a magyar közjogi pozitivizmus iskolájához sorolhatjuk. A nyugatias polgári demokráciák parlamentáris intézményrendszerét tartotta kívánatosnak. Magyar alkotmánytan címmel népiskolai tankönyvet is készített (1913, 1917). Kolozsvárra hetedmagával pályázott, s a jogi kar őt a második helyen jelölte (a katedrát Szandtner Pál kapta meg). Debrecenben a Jászi Viktor halálával megüresedett helyre három másik jogakadémiai tanárral pályázott, de végül is Kun József budapesti magántanárt hívták meg. Már 1918-ban jelent meg Sárospatakon *A királyi család a magyar közjogban* című 166 oldalas munkája. Az 1914–1915-ös és az 1921–1922-es tanévekben Sárospatakon dékán volt, az 1917–1918-as, 1918–1919-es, valamint 1919–1920-as időszakban pedig a sárospataki ref. kollégium közigazgatói (rektori) tisztét is betöltötte. 1917–18. tanévi rektori beköszöntőjében ezt mondta: „Mi kálvinisták örömmel kell hogy üdvözöljünk minden demokratikus és államjogi reformot, hiszen éppen Kálvin egyházalkotmánya volt a modern demokráciák mintája". A demokratikus átalakulás előestéjén, 1918. június 19-én megalakult Sárospataki Nevelőmunkások Szövetsége elnökévé választotta. 1918. november 1-től tagja volt a Sárospataki Nemzeti Tanácsnak, ahol november 15-én előadást is tartott az államformák kérdéséről. A proletárdiktatúra kikiáltásának napján (1919. márc. 21-én) a miskolci püspöki hivatalban tárgyalt. A többi egyházi vezetővel együtt várakozó álláspontra helyezkedett. Elsősorban arra törekedett, hogy a főiskolán belül a politikai ellentétek, a személyi harcok ne éleződjenek ki úgy, mint a sárospataki állami tanítóképzőben, ahonnan egyébként a tanácshatalom több helyi vezetője kikerült. Március 24-én az Országos Ismeretterjesztő Bizottság Sárospataki Csoportja által szervezett sorozat részeként a Comenius moziban előadást tartott a proletárdiktatúra jogi fogalmáról. Az előadást gimnáziumi tanár kollégája, aki júniustól a Tanítók Szakszervezetének az elnöke lett, kivonatosan megjelentette a *Népakarat* című sárospataki lapban. Buza László, mint hivatalban lévő közigazgató, tájékozódás céljából Budapestre utazott, ahol tárgyalt Faber Oszkár volt szerzetes tanárral, a Közoktatásügyi Népbiztosság Vallásügyi Likvidáló Hivatalának vezetőjével és Fogarasi Bélával (1891–1959), a népbiztosság felsőoktatási csoportvezetőjével. Azt a tájékoztatást kapta, hogy az iskolák államosítása az egyházi jogakadémiákra is kiterjed. Április 1-én életbe is lépett az oktatási intézmények államosítását kimondó rendelet. Ezért a sárospataki

akadémiai szék drámai ülésén a tanári kar kimondta a jogi és a teológiai kar elválását. A diktatúra bukása után Buza ellen is eljárás indult a *Népakarat*ban megjelent előadása miatt, de aztán az ügyészség ejtette a vádat. A főiskola igazgatótanácsa pedig a forradalom, a cseh megszállás (1919. máj. 1. – jún. 5.) és a kommunizmus idején kifejtett működéséért elismerését és köszönetét fejezte ki Buzának, mint közigazgatónak (1920. jún.), aki azután kisebb politikai szerepeket is vállalt Sárospatakon. 1920. augusztus 8-tól ő lett a Magyar Országos Véderő sárospataki osztálya polgári csoportjának vezetője. 1921-ben pedig az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga sárospataki csoportjának ügyvezető elnökévé választották. 1922. nov. 30-án a Szegedre települt volt kolozsvári egyetem egyhangú határozattal meghívta a megüresedett nemzetközi jogi tanszékre. Közben a jogakadémiák állami szubvenciójának megvonása miatt Sárospatakon bizonytalanná vált a jogakadémia helyzete, s végül a fenntartó tiszáninneni egyházkerület 1923. október 3-án a jogakadémia megszüntetése mellett döntött. 1923 márciusában Buza megkapta nyilvános rendes tanári kinevezését Szegedre az V. fiz. o.-ba. Kezelője volt a jog- és államtud. intézet könyvtárának (1932–) s elnöke az egyetem gazdasági bizottságának (1937–1940). Tagja lett az Orsz. Szerzői Jogi Szakértő Biz.-nak (1927–1933). Szerepet vállalt a tiszántúli ref. egyházkerület vezetésében is, tanácsbíró, majd világi főjegyző lett. Első szegedi professzori éveiben a *Magyar Jogi Szemlé*ben megjelentetett néhány cikkben ugyan kifejtette álláspontját az új államrend vitatott kérdéseiről (jogfolytonosság, királykérdés), érdeklődése azonban egyre inkább a nemzetközi jog problémái felé fordult. Több kisebb magyar, német és francia nyelvű cikk után az MTA megbízásából monográfiát írt *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében* címmel (Bp., 1930, 432 old.). Amikor 1939-ben hét jogász akadémikus elkészítette Buza László akadémiai tagajánlását, akkor első helyen ezt a munkáját emelték ki. Másodikként a revízió kérdésének „nagy nemzetközi jogi szaktudással és éleselméjű jogász okfejtéssel való feldolgozását" említették: *A Nemzetek Szövetségének szerepe az alkalmazhatatlanná vált nemzetközi jogszabályok revíziójánál és a rebus sic stantibus klauzula* (Szeged, 1931, 112 old.). A harmadik kiemelkedő műről, *A nemzetközi jog tankönyvé*ről (Bp., 1935, 427 old.) a következőket írták: „A tételes nemzetközi jog egyre növekvő anyagát foglalja össze egységes elvi kiindulópontok alapján és a jogi teória legújabb eredményeinek megértő felhasználásával szilárd rendszerbe… Különös érdeme, hogy ezt a politikai elemekkel át- meg átitatott matériát tisztán jogi szempontból vizsgálja és illúzióktól mentes józansággal, elfogulatlansággal világítja meg". Már az akadémia levelező tagjaként írta a *Bona fides és a joggal való visszaélés a nemzetközi jogban* című munkáját (Szeged, 1940, 83 old.). 1940 októberében

kinevezték a Kolozsvárra visszatérő Ferenc József Tud. Egy. jogi karán a nemzetközi jogi tanszékre, ahol a nemzetközi jogi szemináriumnak is igazgatója lett, s elnöke az Egyetemi Diákvédő Biz.-nak. Ő képviselte a jogi kart az Országos Ösztöndíjtanácsban. 1940–41-ben dékán, 1943–44-ben pedig az egyetem rektora volt. Mint rektor arra hívta fel a karokat, biztosítsák, hogy a zsidó hallgatók zavartalanul látogathassák az előadásokat. 1943 őszén, amikor a román hallgatók elleni tüntetés tervéről értesült, igyekezett az ifjúságot erről az akcióról lebeszélni. Miután ez a törekvése sikertelen maradt, az egyetemet azonnali hatállyal bezárta. Az újabb impériumváltás után, 1944 őszén, mint az egyetem prorektora, a rektorral és az egyetemi tanács több tagjával Kolozsváron maradt. Szerepe volt a magyar nyelvű egyetemi oktatás folytonosságának fenntartásában. A jogi kar tanárai közül egyedül ő maradt állomáshelyén. Átvette a dékáni teendőket, s megszervezte a kar működését. Az első félévben valamennyi évfolyamon tartott előadásokat. 1945. február 8-án előadást tartott az Erdélyi Múzeum Egyesületben *A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója mint összetett állam* címmel. 1945. február 18-án a kolozsvári tudományegyetem igazolóbizottsága demokratikus politikai magatartását igazolta. Tevékenyen közreműködött a romániai állami magyar egyetem, a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében. 1945. október 1-től szerződéses alkalmazást kapott a román kormánytól a nemzetközi jogi tanszékre. Tagja volt a Bolyai Tudományegyetem tanácsának, s részt vett az egyetem kormányzásában. Tagja volt annak a közéleti személyiségekből álló testületnek, amely 1945 decemberében Márton Áron püspök vezetésével memorandumot dolgozott ki és juttatott el a nagyhatalmakhoz. (Erdély határainak az etnikai összetételt alapul vevő kialakításáról szólt.) Ekkor kezdett el foglalkozni a II. világháború után, az ENSZ létrejöttével jogilag érvényes, de gyakorlatilag sok problémával küzdő új szellemű nemzetközi joggal, amelynek alapelvei a béke, az egyenlőtlen nemzetközi szerződések elvetése, az erőszak alkalmazásának és az erőszakkal való fenyegetésnek, a korlátlan háborúindítási jognak a kizárása. Első ilyen munkája Kolozsváron jelent meg: Új nemzetközi jogi elvek az Egyesült Nemzetek *San Franciscó-i Alapokmányában* (1946, 26 old.). 1946-ban Magyarországon az MTA rendes tagjává választották. 1948-ig volt a magyar nyelvű Bolyai Egyetem szerződéses tanára. Az 1947–1948-as tanév befejezése után, 1948 júniusában a román nevelésügyi miniszter felbontotta alkalmazási szerződését, hivatkozva arra, hogy már megfelelő román állampolgárságú szakember áll rendelkezésre. Ekkor el kellett hagynia Romániát, s visszatért Szegedre. 1948. október 18-tól megbízott előadóként a nemzetközi jogi tanszéket látta el a szegedi tudományegyetemen. A következő tanévtől rendes egyetemi tanár lett. Ekkor jelent meg az egyetemi akta sorozatban *A nemzetközi*

közhatalom szervezete az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint című másfél íves tanulmánya. Tagja maradt az 1949-ben pártállami szisztéma szerint átszervezett Magyar Tudományos Akadémiának. Munkatársaival először 1954-ben készítette el a *Nemzetközi jog új egyetemi tankönyvé*t, ami átdolgozva 1968-ig négyszer jelent meg. Emellett több fontos nemzetközi jogi tanulmányt írt: *A non-intervencio elvének szocialista és imperialista koncepciója* (1953); *A törvényesség és igazságosság elve a nemzetközi jogban* (1957); *Az ENSZ főtitkárának nemzetközi jogi helyzete* (1961); *A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja. – A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében* (1963). Munkatársa volt a *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikonnak* (1959). Többször volt dékán. Egy tanév kivételével 1949-től 1954-ig ő volt a szegedi egyetem jogi karának dékánja. Mint a nemzetközi jog kiemelkedő művelője, elnöke volt az MTA Állam- és Jogtud. Bizottságának (1960–1964). Elnökként szerepet vállalt a Magyar Jogász Szövetségben (1959–1965). Világi vezetője, főgondnoka volt a dunántúli ref. egyházkerületnek (1954–1969) s 1967-ig alelnöke a magyarországi református egyház egyetemes konventjének. Az egyetemi tanárok között egész rendkívüli módon, 1966-ban, 81 évesen ment nyugdíjba. A következő évben jelent meg a II. világháború utáni nemzetközi jogról készített monográfiája: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. 1969-ben az Akadémia halottjaként temették a Farkasréti temetőben Szamosközi István dunamelléki református püspök igehirdetésével.

MTA tagság: lev. tag: 1938. máj. 6.; rendes tag: 1946. júl. 24.; a Jogtud. Biz. meghívott tagja (1930–37), az Állam- és Jogtud. Biz. elnöke (1960–1964)

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: M. Társadalomtud. Társulat (1925–) és Felsőoktatási Egyesület vál. tagja (1933–); Ferenc József Tud. Egy. Barátai Egyesülete jog- és államtud. szakoszt. eln.; M. Jogász Szövetség elnöke (1959–1965); Szegedi Akadémiai Biz. tag, (1961–1969), Állam- és Jogtud. Int. Tudományos Tanács tagja

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: Nemzetközi Jogi Társ. m. csoport vál. tag

Szerkesztőségi tagság: Külügyi Szemle (1933?–), *Acta Juris Hungarici* (1933?–1937), *Acta Juridica* szerk. biz. tag. (1959–)

Közéleti társaság, szerep: Magyar Országos Véderő Egyesület sárospataki osztálya polgári csoport vezetője (1920. aug. 8. – 1923); Egyetemi torna és vívó intézőbiz. tagja (1928–); M. Külügyi Társaság elnöki tanács tagja (1933–), Egyetemi Diákvédő Biz. elnöke (1940–1944)

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: Tiszáninneni ref. egyházkerület közgyűlése tanügyi képviselő (1912–), Magyarországi ref. Egyház. zsinati képviselő, a külügyi biz. tagja (1921–), a Szegedi Kálvin téri Ref. Egyházközség

presbitere (1933–1940 és 1948–1969), a Tiszántúli Ref. Egyházkerület tanácsbírája (1938?–), világi főjegyzője (1938?–1944?), a Dunántúli Ref. Egyházkerület főgondnoka (1954–1969), 1967-ig a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének alelnöke; Magyar Protestáns Irodalmi Társaság rendes tagja (1927–)

Politikai szerep: Sárospataki Nemzeti Tanács tagja (1918. nov. 1. –); Egyesült Nemzeti Keresztény Liga sárospataki csoportjának ügyvez. elnöke (1921–1923); Hazafias Népfront Szeged városi Bizottságának elnöke

Kitüntetések: Munka érdemrend (1955, 1960), Munka érdemrend arany fokozat (1966), József Attila Tud. Egy. emlékérem (1966); szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán.

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: 1940: Szegeden 1125 pengő virilis adót fizetett.

Csik Lajos

orvos, biológus, genetikus
(Felsőnyárád, Borsod m., 1902. január 7. – Szeged, 1962. április 12.;
a szegedi Belvárosi temetőben nyugszik.)

Nemesség: a család a 17. században kapott nemességet

Apja: Csik Lajos (ref., Felsőnyárád, 1860. jan. – 1928-ban még élt), kisbirtokos, gazdálkodó. Testvérei: 1. Csik Dániel (ref., Felsőnyárád, 1850. jún. – kisgyerekként meghalt); 2. Csik Mária (ref., Felsőnyárád, 1852. nov. – kisgyerekként meghalt); 3. Csik Mária (ref., Felsőnyárád, 1855. dec. – 1920-ban még élt), férje Szarka Bertalan; 4. Csik Dániel (ref., Felsőnyárád, 1863. febr. – kisgyerekként meghalt); 5. Csik Dániel (ref., Felsőnyárád, 1864. okt. – Miskolc, 1920. máj. 8.). Sárospatakon végezte a gimnáziumot (1876–1884) és a teológiát (1884–1888). Teológiát és bölcsészetet hallgatott Jénában (1889–1890) és Tübingenben (1890–1891). Vallástanári oklevelet szerzett. Segédlelkészként püspöki titkár volt Miskolcon földije és rokona, Kun Bertalan (Felsőnyárád, 1817 – Debrecen, 1910) tiszáninneni püspök (1866–1910), a Magyarországi Református Egyház Konventjének elnöke (1886–1910) mellett. 1895-ben a miskolci református gimnázium igazgatótanácsa meghívta az iskola vallástanárának. [Még ott tanított a szintén felsőnyárádi születésű Kun Pál

(1827–1896), a püspök testvére.] 1920-as haláláig itt működött.; 6. Csik József (ref., Felsőnyárád, 1870. szept. –); 7. Csik Julianna (ref., Felsőnyárád, 1870. szept. –)

Apai nagyapa: nemes Csik Ádám (ref., Felsőnyárád 1829. dec. 10. –) nemesi kisbirtokos. Testvérei: 1. Csik Terézia (ref., Felsőnyárád, 1818. okt. 1. –); 2. Csik József (ref., Felsőnyárád, 1823. máj. 25. –)

Apai nagyanya: nemes Kun Klára (ref., Felsőnyárád 1830. ápr. 27. –). Testvérei: 1. Kun Pál (ref., Felsőnyárád, 1824. jan. 28. –); 2. Kun Benjámin (ref., Felsőnyárád, 1825. szept. 1. –); 3. Kun Ferenc (ref., Felsőnyárád, 1827. dec. 31. –); 4. Kun Borbála (ref., Felsőnyárád, 1832. aug. 11. –); 5. Kun János (ref., Felsőnyárád, 1835. ápr. 27. – meghalt csecsemőként); 6. Kun János (ref., Felsőnyárád, 1837. jún. 1. –)

Apai dédapa I.: nemes Csik György (ref.)

Apai dédanya I.: Szabó Mária (ref.)

Apai dédapa II.: nemes kókai Kun János (ref.). A család őse a címeres levelet 1642-ben III. Ferdinándtól kapta.

Apai dédanya II.: Isó Klára (ref.)

Anyja: Szabó Mária (ref., Felsőnyárád, 1864. máj. –)

Anyai nagyapa: Szabó Sámuel (ref., Felsőnyárád, 1830. aug. 19. –)

Anyai nagyanya: Kubu Mária (ref., Sajókaza, Borsod m., 1836. aug. 17. –)

Testvérei: 1. Csik Dániel (ref., Felsőnyárád, 1884. júl. – 1916, balesetben); 2. Csik Erzsébet (ref., Felsőnyárád, 1891. szept. –); 3. Csik Ilona Teréz (ref., Felsőnyárád, 1894. ápr. –); 4. Csik Julianna (ref., Felsőnyárád, 1899. ápr. 12. – Miskolc, 1900. febr.); 5. Csik Mária (ref., Felsőnyárád, 1904. márc. 26. – meghalt 1984-ben)

Vallása: ref.

Felesége: Molnár Mária Anna (róm. kat., Balatonarács, Veszprém m., 1911. okt. 7. – Szeged, 1993. febr. 16.). Házasságkötés: 1934. nov. 28. Férje halála után orvosírnok. Apja: Molnár Antal (1872–), a Balatonarácsi Erzsébet Szeretetház igazgatója. Anyja: Kanovich Mária (–1962) a szeretetház előző igazgatójának lánya volt.

Gyermekei: 1. Csík Judit (1937 – 1961. szept. 17.) okleveles vegyész; 2. dr. Csík Veronika (1946. szept. 27. –), orvos, ideg- és elmegyógyász szakorvos, egyetemi adjunktus. Férje dr. Jóri József (Tatárszentgyörgy, 1946. dec. 4. –) egyetemi tanár, a Szegedi Tudományegyetem Fül-Orr-Gégészeti és Fej-Nyak Sebészeti Klinikájának vezetője, akinek a szülei Jóri József általános iskolai igazgató és Marosfalvi Ilona általános iskolai tanár.

Unokája: 1. Jóri András (Szeged, 1972–) jogász, ügyvéd, 2008–2011 között adatvédelmi ombudsman; 2. Jóri Anna (Szeged, 1976 –) magyar szakos tanárnő

Középiskola: miskolci ref. főgimn., I–VIII. oszt., 1914–1922; érettségi uo. 1922. jún.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: debreceni tud. egy., orvosi kar, 1922–1928 szept.

*Külföldi tanulm*ányok, *ösztöndíjak:* Berlin–Dahlem, 1928–1929, 1933–1934, 1939–1940; bázeli egyetem Élettani Intézet, 1932. jan.–jún.; Rockefeller Ösztöndíj, londoni egy., 1936–1937; Edinburgh, Örökléstani Int., 1932

Oklevél: debreceni tud. egy., orvosi kar, 1928. szept. 22., orvos doktor

Nyelvismeret: német, angol

Tudományos fokozatok: bp.-i tud. egy., bölcsészettud. kar, 1938. máj. 22., kísérleti örökléstan magántanára; biológiai tudományok kandidátusa, 1952

Nyilvános rendkívüli egy. tanár: kolozsvári tud. egy., orvosi kar, 1940. okt. 19., fajbiológia és örökléstan

Nyilvános rendes egy. tanár: kolozsvári tud. egy., orvosi kar, 1943. jan. 13., fajbiológia és örökléstan

Életút: Csik Lajos 1902-ben a Borsod megyei Felsőnyárádon kisbirtokos, gazdálkodó családban született. A család felmenői minden ágon a község nemesi eredetű, kisebb birtokos famíliáiból származtak (Csik, Kun, Szabó, Tóth). A felsőnyárádi kisnemesek családi stratégiájában legalább a 19. század első harmadától jelen volt az a törekvés, hogy egy-két fiúgyermeket kitaníttassanak. Így emelkedett ki például a közeli rokon kókai Kun családból miskolci és sárospataki iskolázással már a reformkorban Kun Bertalan (1817–1910) református püspök és testvérei, Kun Dániel (1808–1876) ügyvéd, a sárospataki kollégium jog- és jószágigazgatója, Kun Tamás (1815–1894) Borsod vármegye főorvosa, valamint Kun Pál (1827–1896), a miskolci református gimnázium tanára. De így taníttatták ki Csik Lajos apjának testvérét, Csik Dánielt is (1864–1920), aki Sárospatakon végezte a gimnáziumot és a teológiát, majd jénai és tübingeni tanulmányok után, 1895-től a miskolci református gimnázium nagyhatású vallástanára lett. Csik Lajos a felsőnyárádi hat elemi elvégzése után 12 évesen, 1914-ben került abba a miskolci református gimnáziumba, ahol nagybátyja vallástanár volt. Itt érettségizett 1922-ben színjelesen. Ezután a debreceni tudományegyetem 1921-ben megnyitott orvosi karára iratkozott be. Már harmadéves hallgatóként, 1924 szeptemberében bekapcsolódott az általános kórtani és az élettani intézetben folyó tudományos kutatásokba. Mindkét intézetnek a kísérleti orvostudomány meghonosításán fáradozó Verzár Frigyes (1886–1979), a később világhírűvé vált professzor volt a vezetője. Verzár professzor javaslatára a kari tanártestület Csik Lajost megválasztotta az élettani intézet díjas demonstrátorának az 1925. május 1. és augusztus 31. közötti időszakra, amit a miniszter is jóváhagyott. 1925. szeptember 1-től 1928. augusztus 31-ig ugyanitt díjtalan gyakornok lett. A mellékvesekéreg hormonjainak élettani jelentőségét vizsgálta Verzár irányításával. 1927-ben *A mellékvesekéreg szerepe* című dolgozatával egyetemi pályadíjat nyert. Szerzőtárssal írt két dolgozata ugyanebben az évben német szakfolyóiratokban jelent meg. 1928. június 6-án a kar

II. tanársegéddé választotta 1928. szeptember 1-től egyéves időtartamra. Csik azonban lemondott erről az állásról, mert mentora, Verzár Frigyes, aki Klebelsberg Kuno miniszter felkérésére megtervezte és megszervezte az alapkutatást végző tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézetet, s egyetemi tanári állása mellett 1927-től vezette annak II. általános biológiai osztályát, itt ajánlott állást tudományos kutatásra alkalmasnak ítélt tanítványának. Ez az állás ugyan egyelőre csak 95 pengős szakdíjnoki állás volt, de a fiatal szigorló orvos, bízva mesterében, a kutatóintézeti pályát perspektivikusabbnak találta. Augusztus 31-én letette a hivatali esküt, s 1928. szeptember 22-én orvosi oklevelét is megkapta. Egy hónappal később pedig megkezdhette egyéves állami ösztöndíját Berlinben a Klebelsberg Kuno által alapított Collegium Hungaricumban. Verzár ugyanis kezdeményezte Klebelsberg kultuszminiszternél, hogy mivel Magyarországon nincs kísérleti örökléstani kutató, küldjenek külföldre fiatal tudósokat, hogy az örökléstani kutatás módszereit elsajátítva, azt itthon is kiépíthessék. Ezzel a céllal küldték Csik Lajost Berlinbe. Ő indulása előtt azt kérte a minisztertől, hogy az egyéves távollét alatti, kifizetésre nem kerülő lakáspénzét, 350 pengőt, segélyként utalják ki számára, mert szülei már nem képesek anyagilag támogatni, s mint segélyekből és saját keresetéből élő hallgatónak nem volt módja azokat a ruházati cikkeket beszerezni, „amelyek egy kollégistának feltétlenül szükségesek, hogy a Collegium Hungaricumban a kötelező társadalmi követelményeknek eleget tehessen". Verzár professzor a kérvényre kézírással meleg hangú ajánlást írt, bizonyítva, hogy tanítványa diákkorában igen szerény viszonyok között élt. Csik a kért segélyt megkapta, s kitűzött feladata szerint Berlin–Dahlemben a Kaiser Wilhelm Institut für Biologie-ban Richard Goldschmidt professzor (1878–1959) vezetésével és a Mezőgazdasági Főiskola Örökléstani Intézetében (Institut für Vererbungslehre- und Züchtungsforschung der Landwirtschaftlichen Hochschule) Paula Hertwig (1889–1983) irányításával kísérleti örökléstani kutatómunkát tanult és végzett is. Rhoda Erdmann (1870–1935) professzor asszony sejtkutató intézetében, a Charitéban pedig sejtkutatást tanult. Emellett a berlini egyetemen állattani, általános biológiai, örökléstani és antropológiai előadásokat hallgatott. Hazatérve Verzár Frigyes javaslatára, aki közben a tihanyi kutatóintézet adminisztratív ügyvezető igazgatója lett, 1929. augusztus 7-től kinevezték I. osztályú segédtisztté a X. fizetési osztályba 170 pengős fizetéssel. Sőt már ugyanezen év október 1-től feljebb léphetett, mert kinevezték a IX. fizetési osztály 3. fokozatába kutatóintézeti tisztté, I. osztályú asszisztenssé (tanársegéd) 200 pengő fizetéssel. Ezekben az években a kísérleti örökléstani kutatások mellett még folytatta a Debrecenben megkezdett élettani vizsgálatokat is. Ezekben elsősorban a mellékvese szerepével, valamint a B- és az E-vitamin szerepével

foglalkozott. Közben mestere, Verzár tihanyi igazgatói állása megtartásával 1930 őszétől a bázeli egyetem élettan professzora lett. Csik Lajos a minisztertől rendkívüli szabadságot kért és kapott, s egy fél évig, 1931. január 1-től június 30-ig, mint tanársegéd dolgozott Bázelben Verzár Élettani Intézetében. Részt vett az oktatómunkában, s izomélettani kutatásokat végzett. Előadást tartott a Vereinigung schweizerischer Physiologen bázeli ülésén. Hazatérése után a VIII. fizetési osztályba sorolt adjunktusi kinevezésre terjesztették fel a minisztériumba, de időközben a gazdasági válság miatt kinevezési stop lépett életbe. Verzár, mint tihanyi intézeti igazgató, 1932. december 28-án közvetlenül Hóman Bálint miniszterhez fordult. Méltatta Csik Lajost, aki „szolgálatát mindenkor kiváló szaktudással, szorgalommal és lelkesedéssel látta el". Mellékelte publikációs jegyzékét, s arra kérte a minisztert, hogy „minél előbb, esetleg soron kívül adjunktussá kinevezni méltóztassék". Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem vezetése, amelyhez a tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézet is tartozott, magyarázkodásra kényszerült, majd felterjesztésükre Csik Lajost 1933 júliusában kinevezték adjunktusnak a VIII. fizetési osztályba. Az 1933–34-es tanévben állami ösztöndíjat kapott Berlinbe, a Collegium Hungaricumba, s ismét Goldschmidt és Paula Hertwig intézetében dolgozhatott. 1934 júniusában előadást is tartott a berlin–dahlemi intézetben. Ekkortól kezdve már csak örökléstani kutatásokat végzett. Sorra jelentek meg magyar és német nyelvű kísérleti örökléstani publikációi német szakfolyóiratokban, illetve a *Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái* sorozatában. Nagy jelentőségű volt, hogy kísérletsorozatával elsőként bizonyította be az ecetmuslicán (Drosophila), a genetikailag jól ismert kísérleti állaton, hogy mutációk útján miként lehetséges evolúció. Megállapította, hogy a szárnyméretek fokozatos változásait több gén kölcsönhatása határozza meg. 1935 őszén meghívást kapott a budapesti tudományegyetemtől, hogy az orvosi karon Darányi Gyula professzor Közegészségtani Intézetében, mint adjunktus, vezesse az örökléstani osztályt. Ezt ugyan nem fogadta el, mégis, korábbi állása meghagyása mellett, szolgálattételre beosztották oda 1936. első felére, hogy az ott folyó ikervizsgálatokat örökléstani szempontból ellenőrizze, s a kutatókat az örökléstan elemeire megtanítsa. A kutatásról német nyelvű cikkben számoltak be Apor László kutatótársával. Csik Lajos még 1934 november végén megházasodott. A tihanyi munkahelyéhez közeli Balatonarácson 1872-ben létesített Erzsébet Szeretetház igazgatójának a leányát, a római katolikus Molnár Mária Annát vette el. Első gyermeküket várva, 1936 szeptemberében lakásügye rendezését kérte a minisztertől. Tihanyban kétszobás, konyha, éléskamra, cselédszoba nélküli garzonlakásban lakott. A Verzár Frigyes igazgatóságról való lemondásával megüresedett szintén kétszobás, de komfortos mellékhelyiségekkel ellátott

lakást kérte, amit meg is kapott. 1936 októberétől 1937 októberéig tanulmányi szabadságot kapott, mert a Rockefeller Alapítvány ösztöndíjasaként Angliában dolgozhatott. A londoni University College Galton Laboratoryban Ronald A. Fisher (1890–1962) professzor vezetése mellett örökléstani alkalmazott statisztikát tanult, s az Állattani Intézet experimentális genetikai osztályán John B. S. Haldane (1892–1964) professzornál végzett kutatásokat. Közben 1937 június elejétől június végéig az edinburghi egyetem Állatörökléstani Intézetében Francis A. E. Crew (1886–1973) professzornál örökléstani citológiai kurzuson vett részt. 1936 decemberében demonstrációval egybekötött előadást tartott Londonban a Meeting of the Society for experimental Biology keretében. Hazatérve, 1937 októberében, beadta magántanári habilitációs kérelmét a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karára. A pályázathoz tíz élettani és tizenöt örökléstani dolgozatát mellékelte, néhány kivételtől eltekintve önálló munkákat, nagyobbrészt német nyelven. Kísérleti örökléstani előadásainak négy féléves tervezetét is prezentálta, s a szabályzatnak megfelelően nyilatkozatot tett: „Alulírott becsületszavamra kijelentem, hogy semmiféle szabadkőműves páholynak nem voltam és nem vagyok tagja". A személyes minősültség elbírálását követően kiküldött két bíráló, Entz Géza és Dudich Endre professzorok a publikációk tüzetes elemzése után részletes elismerő jelentést készítettek. Entz Géza azt emelte ki, hogy Csik Lajos mind a német, mind az angol örökléstani vizsgálatokban alapos kiképzést nyert és mindkét irányban eredményesen működik itthon és külföldön is. „Eredményei a legelőkelőbb szakférfiaktól ismertetnek el… nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is működő elsőrendű genetikus". Dudich professzor azt írta, hogy Csik Lajos vérbeli örökléskutató, s közleményei „irodalmunkban egyedül képviselik a legmodernebb kísérleti, génkutató örökléstant". Kutatási iránya kettős, legtöbbet foglalkoztatta a polygenia, a génhatások összeműködése és összegződése, valamint az, hogy a külső tényezők miképpen módosítják a gének hatását. Emellett az ember sajátságainak öröklési vizsgálatába is bekapcsolódott. A sikeres habilitációt a minisztérium 1938. május 22-én jóváhagyta, s így Csik Lajos a kísérleti örökléstan magántanára lett a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán. Magántanári előadásait Tihanyból ingázva rendszeresen megtartotta. Csik Lajos ekkor már az örökléstani kutatás nemzetközileg is elismert képviselője volt. Tudományos kapcsolatokat tartott fenn német, angol, amerikai, olasz, belga, japán és kínai kutatókkal. Tagja volt több nemzetközi tudományos társaságnak, így például a Német Genetikai Társaságnak és a Drosophila Kutatók Nemzetközi Szövetségének. Meghívták a VII. Nemzetközi Örökléstani Kongresszusra, amelyet 1939. augusztus 23. és 30. között tartottak Edinburgh-ban. Itt nemcsak előadást tartott, hanem a kongresszus alelnökévé is választották.

Utazását a minisztérium 700 pengő útisegéllyel támogatta. A már kétgyermekes, még szűkösen élő, jó hírű fiatal tudósnak 1939. július 1-én még csak a VII. fizetési osztály jellegét adományozták, de 1939. december 31-én már valóságosan kinevezték a VII. fizetési osztályba, 1940. május 11-én pedig a tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézet II. általános biológiai osztályának osztályigazgatója lett. 1940. május–június és szeptember–október hónapjaiban a magyar–német kulturális egyezmény keretében, mint cserekutató dolgozott a berlin–dahlemi Kaiser Wilhelm Institut für Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenikben, Eugen Fischer (1874–1967) intézetében. Mire erről az útjáról hazatért, 1940. október 19-én kinevezték az Észak-Erdély visszacsatolása után kolozsvári székhelyére visszatérő Ferenc József Tudományegyetem Matematikai és természettudományi karára az újonnan alapított fajbiológiai és örökléstani tanszékre nyilvános rendkívüli tanárnak. Csik Lajos a tanszék nevében szereplő fajbiológia kifejezést kifogásolta, de Szily államtitkár azt válaszolta, hogy nem propagandaízű intézetre gondoltak, csak az eugenikát és az örökléstant akarták ezzel kifejezni. Ennek megfelelően Csik Lajos csak örökléstant tanított, kísérleti örökléstani és emberörökléstani kutatásokat végzett Kolozsváron. Intézete egy tanársegéddel és két gyakornokkal működött. Előadója volt a Tanárképző Intézetnek is. Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában jelent meg 1942-ben a gyakornokával, Kállay Ernővel írott *Vércsoportvizsgálatok kalotaszegi községekben* című munkája. Az emberi öröklődés sajátosságairól tudományos ismeretterjesztő írást is közölt. A Magyar kir. Természettudományi Társulat kiadásában megjelenő *Természet világa* sorozatban, *Az ember I.* című kiadványban (1940, 1944) jelent meg írása: *Az átöröklés és az ember. Változékonyság és öröklékenység.* Csik Lajost a kormányzó 1943. január 13-án nyilvános rendes tanárnak nevezte ki korábbi tanszékére. 1944 szeptemberében, amikor a szovjet csapatok közeledtek Kolozsvárhoz, Csik Lajos 1940 előtti munkahelyére, a tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézetbe távozott, ahová 1945 tavaszán szolgálattételre be is osztotta a minisztérium. Az 1080/1945. ME rendelet alapján a korábbi politikai magatartást vizsgálva először a balatonfüredi Járási Igazolóbizottság igazolta 1945. július 31-én. Később, 1945. szeptember 14-én a kolozsvári egyetem, újvidéki és kassai kereskedelmi főiskola tanárait Igazoló Bizottság is lefolytatta az eljárást, s szintén igazolta. Közben a kolozsvári magyar nyelvű Állami Egyetem (később Bolyai Tudományegyetem) visszahívta Kolozsvárra. 1948-ig, mint demokratikus és nemzetiségi szempontból kifogás alá nem eső magyar állampolgárt, szerződéses viszonyban egyetemi professzorként alkalmazták az állatélettan és az általános biológia intézeteinek megszervezésére. 1947 júniusában az MTA levelező tagja lett (az osztályülésen 8:1, az összes ülésen 26:1 szavazati arányban). 1948-ban hazatért

Magyarországra, ahol éppen elkezdődött az egész magyar tudományos élet pártállami átszervezése. A szovjet Liszenkó tanaival értelemszerűen szembenálló világhírű örökléstani kutató nem kaphatott egyetemi katedrát, sőt 1949-ben az MTA átszervezésének keretében akadémiai levelező tagságát is megvonták, leminősítették tanácskozó taggá. Korábbi munkahelyén, a Tihanyi Biológiai Kutatóintézetben kapott lehetőséget, ahol 1950-től osztályvezető volt. Újra elsősorban kísérleti élettani kutatásokat folytatott, amelyeknek az eredményeit publikálta is. A tudományos minősítések szovjet mintára történő átszervezésekor, 1952-ben a biológiai tudományok kandidátusa fokozatot ítélték oda neki. 1953-ban a Sztálin halála után megalakuló Nagy Imre-kormány idején hangsúlyeltolódások következtek be a tudománypolitika területén is. Felfedezték, hogy a „magyar biológiában a kísérleti irány mostohagyerek, és fejlődésének meggyorsítása, az experimentális munka fellendítése az orvoskutatóktól várható". Az MTA Orvosi Osztálya átalakult Biológiai és Orvosi Tudományok Osztályává, s rábízták ennek a tudománypolitikai célkitűzésnek a szervezését. Az osztályhoz került a Tihanyi Biológiai Intézet is, amelynek 2. osztályát, a Kísérleti Állattani Osztályt Csik Lajos vezette. 1955-ben *A magyar tudomány tíz éve 1945–1955* című reprezentatív kötetben név nélkül ugyan, de az intézetről írva kiemelten említik Csik Lajos munkáját: „A kvantitatív jellegek öröklődésének kérdését kutatják, s az üregi és a házinyúlon, valamint ezek hibridjein végezve anyagcsere-vizsgálatokat, több javított nyúlfajtát adtak át nagyüzemi tenyésztésre". (A kutatásról Csik Lajosnak jelent meg cikke 1955–56-ban az *MTA Tihanyi Biológiai Kutató Intézet Közleményei*ben). Megállapították azt is, hogy az orvosi tanszékeken háttérbe szorultak a kutatás szempontjai, s a kísérletes orvostudomány területén „káderhiány" van. Szükség van a káderek fokozatos kinevelésére. Ennek a programnak a keretében került Csik Lajos még a Nagy Imre-kormány 1955 áprilisi leváltása előtt, 1955. január 27-én a szegedi Orvostudományi Egyetem biológiai tanszékére (Erdei-Grúz Tibor oktatásügyi minisztersége idején). Megszervezte, s haláláig, 1962-ig vezette az egyetem orvosbiológiai intézetét. Tudományos pályáján összesen több mint 80 publikáció született magyar és német nyelven. Örökléstani kutatásait számos hazai és külföldi kézikönyv, tankönyv idézi. Különböző munkahelyein számos kiváló tanítványt, jó szakembert nevelt a magyar és az egyetemes tudománynak. Szigorú erkölcsi elvek szerint élt, élete példakép volt munkatársai számára.

MTA tagság: levelező tag: 1947. jún. 6.; tanácskozó tag: 1949. okt. 31.; tagsága visszaállítva 1989. máj. 9.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: a M. Örökléstani Társ., a M. Biológiai Társ., a M. Élettani Társaság, a Kir. M. Természettudományi Társulat,

az Erdélyi Tudományos Intézet, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és a Magyar Psychologiai Társaság örökléstudományi szakosztályának tagja

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: Drosophila Information Service Washington, Bureau of Human Heridity London, Gesellschaft für Vererbungswissenschaft Berlin tagja; az 1939. augusztus 22. és 30. között Edinburgben tartott VII. Nemzetközi Örökléstani Kongresszus előadója, alelnöke

Diószeghy Dániel

kohómérnök, egyetemi tanár
(Ungmogyorós, Ung m., 1900. július 26. – Budapest, 1969. december 25.; a miskolci Deszka temetőben nyugszik.)

Nemesség: A mogyorósi Diószeghy család tagjai nemesként szerepelnek a 19. századi ungmogyorósi református anyakönyvben. A Bereg megyéből származó család nemességét 1690-ben újították meg és 1773–1774-ben Sátoraljaújhelyen és Tőketerebesen igazolták.

Apja: nemes Diószeghy Dániel (ref., Ungmogyorós, 1867. jan. 30. –) földművesgazdálkodó

Apai nagyapja: nemes Diószeghy Gábor (ref., Ungmogyorós, 1840. dec. 24. –); testvérei: 1. Diószeghy József (ref., Ungmogyorós, 1830. márc. 25. –), felesége nemes Telekdi Erzsébet (Kisdobronyból); 2. Diószeghy Dániel (ref., Ungmogyorós, 1832. nov. 28. – kisgyerekként meghalt); 3. Diószeghy Julianna (ref., Ungmogyorós, 1834. máj. – kisgyerekként meghalt); 4. Diószeghy Julianna (ref., Ungmogyorós, 1836. márc. –); 5. Diószeghy Dániel (ref., Ungmogyorós, 1838. jún. 20. – Ungmogyorós, 1891. okt. 17.)

Apai nagyanyja: nemes Galgóczy Erzsébet (ref., Ungmogyorós, 1840. jan. 26. –), házasságkötés: 1863. márc. 20. Az apai és anyai ágon is rokon Galgóczyak közül Galgóczy István 1904-ben telket vásárolt egy új templom építéséhez, amihez 2000 koronát is felajánlott.

Apai dédapa I.: nemes Diószeghy János (ref., Ungmogyorós)

Apai dédanya I.: nemes Kiss Julianna (ref., Ungmogyorós, 1809. febr. – Ungmogyorós, 1862), házasságkötés: 1828. febr.

Apai dédanya I. apja: nemes Kiss György

Apai dédanya I. anyja: nemes Galgóczy Erzsébet (ref., Ungmogyorós, 1776 – Ungmogyorós, 1814)

Anyja: nemes Lekk Borbála (ref., Ungmogyorós, 1874. szept. 3. –); testvérei: 1. Lekk Erzsébet (ref., Ungmogyorós, 1856. jan. 1. – kisgyermekkorában meghalt); 2. Lekk Dániel (ref., Ungmogyorós, 1857. jún. 14. – meghalt csecsemőkorában); 3. Lekk Dániel (ref., Ungmogyorós, 1858. jún. 18. –); 4. Lekk Erzsébet (ref., Ungmogyorós, 1861. júl. 22. –)

Anyai nagyapja: nemes Lekk Dániel (ref., Ungmogyorós, 1833–)

Anyai nagyanyja: nemes Galgóczy Borbála (ref., Ungmogyorós, 1837–)

Testvére(i): Diószeghy Ilona; Diószeghy Irma; Diószeghy Sándor; Diószeghy Gábor; Diószeghy Erzsébet

Vallása: ref.

Felesége: Vida Ilona (evang., Sopronbánfalva, Sopron m., 1916. jún. 16. – Miskolc, 1998. márc. 30.), házasságkötés: 1935. jún. 8.; apja: Vida Ferenc balfi elemi iskolai igazgató-tanító

Gyermeke(i): 1. Diószeghy Dániel (ref., Sopron, 1936–1981) ének-zene tanár, karnagy; 2. Diószeghy Hajnalka (evang., Sopron, 1939–) a Nehézipari Műszaki Egyetem könyvtárosa; 3. Diószeghy László (ref., Sopron, 1943. ápr. 8. –), villamosmérnök, 1966–82: Bp., Elektroakusztikai Gyár, Minőségellenőrzési főoszt., műszaki oszt. vez., 1975-től Stúdióelektronikai főoszt., Kísérleti Üzem, üzemvez., moszkvai olimpia hangrendszerének kifejlesztése, gyártása, 1982–91 MERTCONTROLL Rt., Híradástechnikai, Műszerautomatikai, Erősáramú és Biztonságtechnikai Főoszt., főoszt.vez., 1991–92 SGS Mo. Kft., minőségbiztosítási mérnök, 1992–2003 MERT Controll Rt., elnök vez.ig., 2003-tól TREDIO Kft., társtul., mérnök tanácsadó

Középiskola: sárospataki Református Kollégium gimnáziuma, I–VIII. oszt., 1912–1920 (közben 1918 febr. – 1919 jan. katona); érettségi uo., 1920. jún. 19.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: soproni Bányászati és Erdészeti Főiskola, 1920–1924

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: 1927 nyarán saját költségén tett tanulmányutat Ausztriában és Németországban

Oklevél: soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, 1925. máj. 11., vaskohómérnöki oklevél

Nyelvismeret: német, angol, orosz

Tudományos fokozatok: bp.-i műegyetem, műszaki doktor, 1940. jún. 13.; bp.-i műegyetem, 1942. márc. 21., Épületek hőellátásának tüzeléstechnikai kérdései tárgy magántanára; műszaki tudományok kandidátusa, 1952. júl. 11.

Nyilvános rendkívüli egy. tanár: műegyetem, soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar, tüzeléstan és anyagvizsgálattan, 1943. máj. 22.

Nyilvános rendes egy. tanár: műegyetem, soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar, tüzeléstan és anyagvizsgálattan, 1947. ápr. 8.

Egyetemi tisztségek: miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Kohómérnöki Kar dékánhelyettese az 1950-es évek első felében

Nyugdíj: 1968. jún. 30.

Életút: Diószeghy Dániel az Ungvártól délnyugatra fekvő Ungmogyoróson született, ahol az Ung folyó a Laborcba ömlik. Szülőfaluja egyike volt a termékeny síkság református többségű magyar nemesi falvainak (Vajkóc, Veskóc, Mokcsa). A mogyorósi leányegyház Mokcsa anyaegyházhoz tartozott, de volt saját református temploma, s 1760-tól iskolája és tanítója. Az 1808-tól fennmaradt mogyorósi református anyakönyvben a Diószeghyek, valamint a család férfitagjainak feleségei és a gyermekek keresztszülei is kivétel nélkül mind nemesként szerepelnek még az 1848 utáni évtizedekben is. Diószeghy Dániel édesanyja is minden ágon kisnemesi ősöktől származott. Ebben, a nemesi eredetét számontartó, a hagyományokhoz ragaszkodó kisbirtokos/gazdálkodó családban, közösségben született Diószeghy Dániel. Hatan voltak testvérek, s közülük ő az egyetlen, akit beadtak tanulni Sárospatakra, a vidék református iskolaközpontjába. (Valószínűsíthető azonban, hogy a kisnemes Diószeghyek közül nem ő volt az első tanult ember, legalábbis már a 18–19. században is több Diószeghy nevű lelkész és tanító szolgált az ungi és a felső-zempléni református egyházmegyében.) Az elemi iskolát az ungmogyorósi református iskolában végezte el, s mint a legtöbb földműves gyermeket, őt is csak a 6. elemi után vitték középiskolába. A sárospataki református gimnáziumban, mint jeles tanuló, tandíjmentességet kapott. Hatodikos volt, amikor a tanév második felében, 1918 februárjában bevonult katonai szolgálatra, ahonnan 1919 januárjában tért vissza az iskolába. A kiesést bepótolva 1920 júniusában érettségizett. Sárospatakon komoly hagyományai voltak a matematika és a természettudományok oktatásának is. Így nem meglepő, hogy az ezek iránt érdeklődő Diószeghy a soproni Bányászati és Erdészeti Főiskolára iratkozott be vaskohómérnöki szakra. Európa első bányamérnöki főiskolája 1918 őszén kényszerült elmenekülni Selmecbányáról, s 1919 áprilisában a később szintén bizonytalan helyzetbe kerülő Sopronban telepedett le, az úgynevezett Károly-laktanyában. Diószeghy már harmadik tanévét kezdte az 1922-ben Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolává átnevezett intézmény vaskohómérnöki osztályán, amikor a főiskola megkapta a soproni volt katonai főreáliskola épületeit, s nagy erőfeszítéssel igyekezett pótolni a Selmecbányán maradt műszereket, berendezéseket, jól felszerelt laboratóriumokat. 1923-ban új tanterv is életbe lépett, amelynek értelmében 10 új tanszéket állítottak fel. Így például a Diószeghy Dániel érdeklődési körébe tartozó, s későbbi életében nagy szerepet játszó Tüzeléstani és Anyagvizsgálati Tanszéket is különválasztották a kohászattantól, s vezetője Balázs István (1881–1962) főiskolai tanár lett. Diószeghy miután letette mindkét szigorlatát, 1924-ben megszerezte az abszolutóriumot. Az új tanterv szerint már nem volt szükséges az államvizsgához és az oklevélhez

az 1876-ban rendszeresített kétéves üzemi-szakmai gyakorlat, mert azt nagyrészt a tanévközi szünidőben is teljesíteni lehetett. Diószeghy Dániel a szünidőkben a diósgyőri és az ózdi üzemekben volt gyakorlaton, így az abszolutórium után csak egy évig dolgozott a Ganz és Társa Gépgyár budai öntödéjében, s aztán *A vasúti kocsik kéregöntésű kerekeiről* írott dolgozatának benyújtása után 1925. május 11-én kitűnő minősítéssel vaskohómérnöki oklevelet kapott. Pályázat útján, 1925. október 15-től a főiskola mennyiségtani tanszékének gyakornoka/szakdíjnoka lett, majd 1926. május 1-től ugyanott tanársegéddé lépett elő. 1927 nyarán saját költségén tett tanulmányutat Ausztriában és Németországban, hogy szakmai ismereteit és német nyelvtudását továbbfejlessze. 1927. október 1-től sikerült – változatlanul tanársegédként – átkerülnie az őt igazából érdeklő vaskohászattan tanszékre. Ennek a tanszéknek a vezetője Selmecbányán az a Barlai Béla (1870–1921) volt, aki ott felépítette a kitűnően felszerelt vaskohászati laboratóriumot. (Diószeghy pályája végén megírta Barlai élettörténetét.) 1923-tól pedig Cotel Ernő (1879–1954) vezette a tanszéket, így az ő tanársegédje lett Diószeghy Dániel. Mestere mellett megismerkedett a vaskohászat elméleti és gyakorlati problémáinak széles körével. Feladata volt többek között a Selmecbányán maradt laboratóriumok pótlására nagy erőfeszítéssel létrehozott öntészeti, metallurgiai, hengerlési és mikroszkópiai laboratórium és gyűjtemény gondozása és fejlesztése. Foglalkozott a nagyolvasztó hőtani viszonyaival, termokémiájával, teljesítményével és mindezek összefüggéseivel. Figyelme kiterjedt a német szakirodalomra is. 1928-ban jelent meg először cikke német szakmai folyóiratban *(Archiv des Eisenhüttenwesens)*. A későbbiekben is rendszeresen publikált német nyelven. A nagyolvasztó hőtani témáján tovább dolgozott, s eredményeit 1932–1933-ban a *Bányászati és Kohászati Lapok*ban három cikkben közölte. Arra az eredményre jutott, hogy az ércoxidok kémiai összetétele nem befolyásolja lényegesen a nagyolvasztó hőgazdaságát. A kokszfogyasztásban nem a kémiai, hanem a fizikai tulajdonságok játsszák a főszerepet. Az 1933–34-es tanévben – soproni főiskoláról egyetlenként – megkapta az Országos Ösztöndíjtanács teljes összegű egyéves belföldi kutatási ösztöndíját (800 pengő). Az öntödei formázóhomok tulajdonságai foglalkoztatták, s célul tűzte ki a hazai homokfajták tervszerű vizsgálatát, osztályozását, hogy hosszabb távon homokjaink országos kataszterét állíthassa össze. Eredményeit *Az öntödei formázóhomokok mechanikai és kémiai elemzése a hazai homokok vizsgálata alapján* című dolgozatban foglalta össze. A Bánya- és kohómérnöki osztály közleményei között „*Die richtige Methode der Formsandprüfung*" címen német nyelvű tanulmánya jelent meg 1934-ben angol nyelvű kivonattal. *A homokvizsgálati módszer megválasztása* címmel cikksorozatot közölt 1935-ben a *Bányászati és Kohászati Lapok*ban. Megállapította,

hogy az öntészet különböző céljainak megfelelően különböző tulajdonságú formázóhomokra van szükség, de nincs egységes homokvizsgálati módszer. 1935-ben magánéletében is döntő változás következett be, ugyanis házasságot kötött Vida Ferenc elemi iskolai igazgató-tanító lányával, Vida Ilonával. Házasságukból három gyermek született. Az 1935–1936-os tanévben fél összegű (400 pengő) belföldi kutatási ösztöndíjat kapott megkezdett kutatásainak folytatására. A hazai öntészeti célra használt homokjainkat öntéstechnikai szempontból vizsgálta. Megállapításait és a kísérleteket *A mintázóanyag befolyása az öntvény felületi és szöveti tulajdonságaira* című dolgozatában fejtette ki részletesen. Azt tervezte, hogy a megkezdett témából készít doktori disszertációt. A műszaki felsőoktatás átszervezése miatt azonban pályája másként alakult. 1934-ben a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola része lett a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemnek. Diószeghy Dániel tanszéki főnöke, Cotel Ernő egyetemi tanári kinevezést kapott a soproni székhelyét megtartó Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Bánya- és kohómérnöki osztályának vaskohászati tanszékére, s tanársegéd II. minőségben magával vitte Diószeghyt is. A kar 1936. március 17-i ülésén pedig Diószeghy Dánielt egy megüresedett álláshelyre VIII. fizetési osztályba sorolt adjunktussá választották, amit a miniszter is jóváhagyott. A soproni főiskola Tüzeléstechnikai és anyagvizsgálati tanszéke viszont az 1934-es átszervezéskor megszűnt mint önálló tanszék. A tanszéket addig vezető Balázs István (1881–1962) nyugdíjba ment, s két évig, 1936-ig mint meghívott előadó adta elő a tárgyat. 1936-os végleges minőségű adjunktusi kinevezése után Diószeghy Dániel vette át meghívott szakelőadói minőségben a tüzeléstani enciklopédia és a tüzeléstan tárgyak előadását. A vaskohászati tanszék adjunktusi feladatainak ellátása mellett így a tüzeléstan ismeretanyagában is jobban el kellett mélyednie. 1936–1937-ben résztvevője volt a bauxitkohósítási kísérletnek, amelyet az iparügyi minisztérium szervezett. Ezután kezdte alaposabban tanulmányozni a széntüzelés irodalmát, majd többéves kísérleti kutatómunkával tanulmányozta a hazai szenek égésének tulajdonságait. Ennek eredményeként készült el *Szeneink értékelése időszakos tüzelés szempontjából* című disszertációja, s ennek alapján kapta meg 1940. június 13-án a kitüntetéses műszaki doktori fokozatot. Javaslatot tett a különböző sebességgel égő szenek eltüzelésére alkalmas tüzelőberendezések kialakítására. Kutatta a rácson eltüzelt fa égési folyamatait, a különböző kazánok hőmunkáját, a mészkőégetési technológia korszerűsítésének lehetőségeit. Intenzíven foglalkozott a tüzeléstechnika általános feladataival, a tudományág elméleti alapjaival, a gazdaságos hőenergia hasznosítás problémáival. Miután 1940-ben a minisztérium jóváhagyásával a műegyetemen újraalapították az 1934-es átalakításkor megszüntetett Tüzeléstani és

Anyagvizsgálati Tanszéket, a frissen doktorált Diószeghy Dánielt bízták meg helyettes tanárként a tanszék ellátásával. Az egyetemi tanári kinevezéshez azonban a doktori minősítésen túl szükség volt a magántanári habilitációra is. 1941-ben ezért indította el magántanári habilitációs eljárását. A miniszter 1942. március 21-én hagyta jóvá habilitációját, így lett az Épületek hőellátásának tüzeléstechnikai kérdései tárgy magántanára. 1943. január 19-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pályázatot hirdetett a Tüzeléstan- és Anyagvizsgálattan tanszékének egyetemi tanári állására. A korábban szokásos okmányokon kívül mellékelni kellett a pályázóknak szüleik születési anyakönyvi kivonatát is, s igazolniuk kellett, hogy nem esnek a 7720/1939. ME számú, ún. zsidótörvény korlátozásai alá. Diószeghyn kívül Légmán Lothár, a budapesti állami felső ipariskola tanára adta be pályázatát. A pályázat elbírálására kiküldött bizottság véleményes jelentését és javaslatát Diószeghy kinevezésére a bánya- és kohómérnöki osztály, valamint a bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar is elfogadta. Majd az egyetemi tanács 21 szavazattal, ellenszavazat nélkül úgy határozott, hogy Diószeghy Dániel vaskohómérnököt, műegyetemi adjunktust, helyettes és magántanárt terjeszti fel nyilvános rendes tanári kinevezésre a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Végül a kormányzó legfelsőbb elhatározásával 1943. május 22-én Diószeghy Dánielt nyilvános rendkívüli tanárnak nevezte ki a műegyetem Tüzeléstan- és Anyagvizsgálattan Tanszékére. A tanszék körébe tartozó tárgyak az 1923-as tantervtől a kohómérnöki képzés szigorlati tárgyai voltak, s ezek nagy részét Diószeghy 1936-tól előadta, gondozta, előbb mint meghívott szakelőadó, majd mint helyettes tanár. 1943-tól kötelező volt a II. éves kohómérnök hallgatóknak tüzeléstanból az első félévben heti 3 óra előadás, a második félévben heti 3 óra előadás és 3 óra gyakorlat. A II. éves bányamérnök hallgatóknak egy féléven át heti 2 óra előadás volt Tüzeléstani enciklopédia címen. A Fémes anyagok mechanikai vizsgálatából a IV. éves kohómérnök hallgatóknak egy féléven át 2 óra előadás és 4 óra gyakorlat volt. Ezeket az előadásokat mind Diószeghy professzor tartotta, s a gyakorlatok nagy részén is részt vett. A világháború alatt a katonai szolgálat alól az egyetem kérésére mentesítették. [Korábban, 1938 őszén, mint hadnagyot három hónapra, 1940 nyarán pedig mint főhadnagyot egy hónapra hívták be a 4. honvéd gyalogezredhez. Előbb Kassán, majd Sopronban teljesített szolgálatot. 1944. március 14-én tartalékos (mérnök) főhadnaggyá minősítették át.] Oktatási terhei azonban tovább nőttek, mert Cotel Ernő 1944 novemberi nyugdíjazása után őt bízták meg a vaskohászattani tanszék vezetésével is, amelyet 1946 szeptemberig látott el. Közben a háború végén a család lakását bombatalálat tette tönkre. A többszörösen nehéz helyzet után csak 1947-ben kezdhetett újra kutatómunkához. 1947. április 8-án a köztársasági elnök

nyilvános rendes tanárrá nevezte ki, s 1948-ban a tanszékének a profilja is megváltozott, az anyagvizsgálat leadásával tisztán Tüzeléstani tanszék lett. Kutatásai elsősorban a kohóipari kemencék hőmunkájának vizsgálatára, többek között a kemencék áramlástani problémáira irányultak. Ő írta meg a *Tüzeléstechnikai zsebkönyv* ipari kemencékkel foglalkozó fejezetét 1948-ban. 1949-ben a kormányzat Miskolc székhellyel létrehozta a Nehézipari Műszaki Egyetemet, s 1951-ben az ennek részévé lett soproni Kohómérnöki Kart is áthelyezték Miskolcra. A soproni professzorok közül Diószeghy Dániel 1951 szeptemberében elsőként érkezett családjával együtt a kezdés sokféle problémájával küzdő új egyetemi központba. Itt sorra jelentek meg még soproni előadásai alapján készült sokszorosított egyetemi jegyzetei: *Tüzeléstan I–II.*, *Tüzeléstan III.*, *Kőzetek tűzi feldolgozása*. 1952-ben a tudományos minősítés szovjet mintára történt átszervezésekor Diószeghy Dániel a műszaki tudományok kandidátusa fokozatot kapta. Tagja lett az MTA Nyersvasgyártási szakbizottságának, s aktívan működött a Bányászati és Kohászati Egyesületben és az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület Borsodi Csoportjában. A miskolci és Miskolc környéki üzemek gyakran kérték szakvéleményét és szakmai tanácsát. Német nyelvtudása és angol nyelvű szakirodalom-olvasási készsége mellé oroszul tanult, hogy ismereteit ebből az irányból is bővítse. 1954-ben kétkötetes új *Tüzeléstani jegyzet*et írt. A gazdaságos hőenergia hasznosítás újabb lehetőségeit is bemutatta, s többek között leírta a kemencék munkaterében játszódó hőcserefolyamatok sajátos számítási módjait is. Tanszéke az egyetem újabb épületeinek elkészülése után, 1955-ben kapott végleges elhelyezést, ahol kisebb, házi készítésű kemencék építésére nyílt lehetőség, módot adva a folyamatos kutatómunkára. Diószeghy Dániel kisebb tanulmányutakat tehetett, kutatási beszámolókat tarthatott a szocialista tábor országaiban, Csehszlovákiában, a Német Demokratikus Köztársaságban, Lengyelországban és a Szovjetunióban. Az oktatás céljaira és gyakorló szakembereknek újabb könyvei jelentek meg: 1957-ben a *Vaskohászati Enciklopédia* sorozatban *A vaskohászat tüzelőanyagai*, 1959-ben a Tankönyvkiadónál pedig a műszaki tudományok legfrissebb eredményeit is figyelembe vevő újabb *Tüzeléstan*. Lelkiismeretes egyetemi oktatómunkája és intenzív kutatásai mellé 1958-ban újabb nagy feladatot vállalt. Létrehozta a Hőtechnikai Kutatóállomást (később Tüzeléstechnikai Kutató és Fejlesztő Rt.), amelynek kezdettől igazgatója lett. Az intézményt idővel kétszáz főt foglalkoztató kutató-kivitelező intézetté fejlesztette. Nagy érdemei voltak az intézet révén is a világszínvonalú magyar kemenceépítési és tüzeléstechnikai ipar felépítésében, rangjának elismertetésében. Nemzetközi kapcsolatai tovább gazdagodtak, világkonferenciákon, tudományos tanácskozásokon, tapasztalatcseréken vett részt most már Svájcban,

Ausztriában, Hollandiában és az NSZK-ban is. Érdeklődése változatlanul elsősorban a kemencék áramlástani problémáira és a hőátadási folyamatok intenzifikálására irányult, de foglalkozott a hazai földgázvagyon hasznosításának kérdésével, a kommunális ellátás gondjaival, a közvetlen földgázfelhasználás bevezetésének feltételeivel, az olajfelhasználás műszaki és gazdasági problémáival. A nagyszámú miskolci kohómérnök hallgatónak írta a gyakorlati tüzeléstan legmodernebb megoldásait bemutató újabb jegyzeteit: *Kohászati kemencék I.* (1963, 1969), *Öntödei kemencék II.* A túlfeszített munkatempó kikezdte egészségét, s az új munkajogi szabályok szerint nem is dolgozhatott két helyen főállásban. 1968. június 30. után az egyetemen csak másodállásban oktatott és kutatott, s főállásának a Tüzeléstechnikai Kutató Intézet vezetése maradt. Lankadatlan szorgalommal és kitartással végzett kimagasló oktató, nevelő és tudományos kutatómunkájáért életében nem kapta meg az őt jogosan megillető méltó megbecsülést. (Az élete utolsó éveiben kapott kisebb kitüntetések, Kiváló Dolgozó Emlékérem, Munka Érdemrend bronz fokozata nem tekinthetők ilyennek.) 1968 őszén Diószeghy Dániel kórházba került és karácsony napján elhunyt.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület tagja; Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület Borsodi Csoportjának elnöke

Egyházi tisztségek: Az 1920-as évek második felében a soproni fiókegyházközség pénztárosa tanácskozási joggal a presbitériumban, amelynek jegyzőkönyvét is vezette. A harmincas évek második felében az anyaegyházzá alakult soproni egyházközség presbitériumának tagja. 1945 után a dunántúli egyházkerület világi tanácsbírája.

Kitüntetések: a Gépipar Kiváló Dolgozója (1964. dec. 15.); a Munka Érdemrend bronz fokozata (1965. ápr. 4.); Zorkóczi-emlékérem; Szikla Géza-díj; szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: A családi örökségből ráeső földtulajdonrészéről – a sárospataki, majd soproni tanulmányaira fordított családi támogatás részbeni ellentételezéseként – lemondott a testvérei javára.

Finkey Ferenc

jogász, koronaügyész
(Sárospatak, Zemplén m., 1870. október 27. – Sárospatak, 1949. január 23.; a sárospataki református temetőben nyugszik.)

Apja: Finkey Pál (ref., Szendrőlád, Borsod m., 1820. dec. 30. – Sárospatak, 1872. dec. 26.). Tanulmányait a szikszói ref. algimnáziumban kezdte, 1834-től Sárospatakon folytatta, ahol segélydíjas diák volt. 1846-ban esküdt, az 1847–48-as tanévben pedig publicus praeceptor lett. 1848. március 15. után a pataki diákság egyik vezetője. A szabadságharc alatt a vörössipkásoknál, a kassai 9. zászlóaljban szolgált. 1849 áprilisában letette a kápláni vizsgát, s Abaújszántón lett segédlelkész. 1850 júliusában a szikszói algimnázium tanárává választották. Latin tankönyvet és szótárt készített, s több fontos latin munkát magyarra fordított. Több osztályt tanított, s az igazgatói teendőket is ellátta [tanítványa volt Vécsey Tamás (1839–1912), a római jog későbbi budapesti professzora]. 1852-től 1854-ig a miskolci ref. gimn. rendes tanára volt. 1854-ben a sárospataki főgimn. tanárává választották. Az 1872 végén kezdődő kolerajárvány áldozata lett. Féltestvérei apjuk első feleségétől, Bodnár Zsuzsannától: 1. Finkey Ábrahám (ref., két és fél éves korában elhunyt); 2. Finkey Sámuel (ref., Borsod, Borsod m., 1814. júl. –) gazdatiszt lett; 3. Finkey Ábrahám (ref., Borsod, 1816. aug. – Hegymeg, 1836) 1835-ben Sárospatakról I. éves tógátusként Noszvajra (Borsod m.) ment praeceptornak, de még abban a tanévben szüleinél, Hegymegen „szárazbetegségben" elhunyt. Testvérei: 1. Finkey Erzsébet (ref., Szendrőlád, 1819 – Szendrőlád, 1823); 2. Finkey József (ref., Szendrőlád, 1824. jan. 7. – Sárospatak, 1872. dec. 20.), tanulmányait 1832-ben a szikszói ref. algimnáziumban kezdte, majd a gimnáziumot és az akadémiát 1834 februárjától segélydíjasként Sárospatakon folytatta. 1847-ben publicus praeceptor (köztanító) lett, 1848-ban pedig esküdt. 1849 novemberében rendes tanárrá választották a sárospataki gimn.-ba a görög nyelvi tanszékre. Lefordította és kiadta Szophoklész öt tragédiáját (Sárospatak, 1858–1866). Első felesége Kérészi Éva, második Vass Róza (1855 –). Harmadik feleségétől, Hrabcsák Erzsébettől (1831–1898) született lánya révén [Finkey Ilona (1855–1909)] nagyapja volt Finkey József (1889–1941) műegyetemi professzornak. Az 1872 végén kezdődő kolerajárvány áldozata lett; 3. Finkey Éva (ref., Sajóivánka, 1826. máj. –). Az Abaúj megyei Kupáról származó nemes Csorba Jánoshoz ment férjhez; 4. Finkey Mária (ref., Sajóivánka, Borsod m., 1828. jan. – valószínűleg kisgyermekként hunyt el).

Gyámja: Szülei korai, 1872-es halála után az árván maradt gyermekek neveltetéséről anyai nagyanyjuk, Tatár Mihályné Péderi Eszter gondoskodott, míg gyámjuknak először anyjuk testvérének férjét, Arday Károlyt, később Kérészy

István (1835–1914) gimnáziumi tanárt, majd 1879-től legidősebb lánytestvérük férjét, Kovácsy Sándor (1850–1929) gimnáziumi tanárt rendelték.

Apai nagyapa: Finkei Ábrahám (ref., Sajóivánka, Borsod m., 1781 – Hegymeg, Borsod m., 1849. jan. 5.). A miskolci ref. gimnáziumban tanult, 1799–1800-ban ugyanott praeceptor volt. Tanulmányait Sárospatakon folytatta, ahonnan rectornak ment ki Abaújszántóra (1804–1807), majd Ongára (1810–1811). Később Borsodon volt oskolamester. Itt vette feleségül Bodnár Zsuzsannát. Megözvegyülve, 1818-ban még Borsodon házasságot kötött második feleségével, Paksy Erzsébettel, egy borsodi birtokos leányával. Ugyanakkor a szintén Borsod megyei Szendrőládra került lévitának. 1826-ban lelkésznek választották a felsőborsodi egyházmegyébe, Sajóivánkára. Újabb özvegység után 1829-től 1849-ig a szintén felsőborsodi egyházközségnek, Hegymegnek volt a református lelkésze. Harmadik felesége, nemes Lehoczky Sámuel özvegye, Mészáros Veronika volt. Testvére: 1. Finkei József (ref., Sajóivánka, 1785/1790 k. – vsz. Nagybarca, 1840 után) Miskolcon és Sárospatakon tanult, a Borsod megyei Szendrőn (1824–1833) és Nagybarcán (1833–1840) volt oskolatanító. Ő volt Finkey József (1889–1941) műegyetemi tanár egyik anyai dédapja; 2. Valószínűleg testvére volt Finkei Jób is, akinek 1791 és 1804 között hét gyermeke született Sajóvelezden (Borsod m.) Dienes Erzsébettől: Péter, Sámuel, Éva, Boldizsár, Erzsébet, Judit, Lídia.

Apai nagyanya: nemes Paksy Erzsébet (ref., Borsod, 1790 – Hegymeg, Borsod m., 1840)

Apai dédapa I.: Finkei Sámuel (ref., 1738 – Borsod/Szendrőlád, 1804. jan. 28.). Iskoláit valószínűleg a miskolci ref. gimn.-ban kezdte, 1758-ban subscribált Sárospatakon. 1771-től 1788-ig Sajóivánka ref. lelkésze a borsodi egyházmegyében, 1788-tól 1792-ig a gömöri Uzapanyit ref. lelkésze, majd újra a borsodi egyházmegyében szolgált: Szakácsi (1792–1795), Damak (1795–1801). Anyai ági ükapja volt Finkey József (1889–1941) műegyetemi professzornak.

Apai dédanya I.: Tóth Éva (ref., 1752 – Borsod, 1812. okt. 17.). Anyai ági ükanyja volt Finkey József (1889–1941) műegyetemi professzornak.

Apai dédapa II.: Paksy … borsodi nemesi birtokos

Anyja: nemes Tatár Eszter (ref., Sárospatak, 1827. szept. 28. – Sárospatak, 1872. dec. 27.), házasságkötés 1853. okt. 17.; Kolerában elhunyt férje után egy nappal szívbénulásban halt meg. Testvérei: 1. Tatár Julianna (ref., Sárospatak, 1826. ápr. 3. –), Arday Károly sárospataki kisbirtokos felesége; 2. Tatár Mihály (ref., Sárospatak, 1830. jún. 3. – kisgyerekként halt meg); 3. Tatár Terézia (ref., Sárospatak, 1830. jún. 3. – kisgyerekként halt meg); 4. Tatár Erzsébet (ref., Sárospatak, 1832. szept. –); 5. Tatár Mihály (ref., Sárospatak, 1835. máj. 17. –) Sárospatakon tanult, a zempléni egyházmegyében, Prügyön volt ref. lelkész.

Anyai nagyapa: nemes Tatár Mihály (ref., 1792. aug. – Sárospatak, 1849) nemesi kisbirtokos Sárospatakon

Anyai nagyanya: nemes Pédery Eszter (ref., Péder, Abaúj m., 1803. okt. 23. – Sárospatak) szülei halála után Fodor Pál sátoraljaújhelyi ügyvédnél nevelkedett. Házasságkötése: 1825. május 17. Miután lánya, Tatár Eszter (1827–1872) és veje, Finkey Pál (1820–1872) a kolerajárvány miatt elhunytak, 70 évesen ő vállalta a négy árva, köztük a kétéves Finkey Ferenc gondozását.

Anyai dédapa I.: Tatár Mihály (ref.)

Anyai dédanya I.: Balogh Mária (ref.)

Anyai dédapa II.: nemes Péderi István (ref.)

Anyai dédanya II.: Csétfi Mária (ref.)

Vallása: ref.

Testvérei: 1. Finkey Erzsébet (ref., Sárospatak, 1858 – Sárospatak, 1868); 2. Finkey Eszter (ref., Sárospatak, 1860. ápr. 1. – Sárospatak, 1941. aug. 7.), 1879. aug. 25-én feleségül ment Kovácsy Sándorhoz (Tállya, Zemplén m., 1850. márc. 9. – 1929), aki ekkortól a Finkey testvérek gyámja lett. Kovácsy Sándor a gimnáziumot és az akadémiát Sárospatakon végezte. 1874–75-ben főiskolai senior volt. 1875–76-ban a jénai egyetemen tanult. Tállyán volt segédlelkész, majd 1877-től 1910-ig a sárospataki ref. főgimn. tanáraként működött; 3. Finkey Katalin (ref., Sárospatak, 1861–1862); 4. Finkey Pál (ref., Sárospatak, 1863. szept. 8. – Bp., 1939. márc. 23.) Sárospatakon végezte a jogakadémiát. Pályáját a kisvárdai járásbíróságon kezdte, majd Pécsen lett törvényszéki bíró (1908–), később ugyanott ítélőtáblai bíró (1913–), majd ítélőtáblai tanácselnök (1921–1926), felesége 1893. jan. 7-től: sátoraljaújhelyi Szentgyörgyi Erzsébet; 5. Finkey Ilona (ref., Sárospatak, 1865 – 1919. aug. 5.).

Felesége: Radácsy Erzsébet (ref., Sárospatak, 1877. szept. 2. – Sárospatak, 1955. máj. 31.), házasságkötés: 1896. aug. 25.; a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület alelnöke; apja Radácsy György (ref., Szepsi, Abaúj m., 1846. dec. 31. – Sárospatak, 1928. jan. 11.) szepsi iparos gyermeke volt. Szepsiben, majd Sárospatakon tanult, sárospataki ref. teol. akad.-i tanár (bibliai tanszék), akadémiai és közigazgató, a tiszáninneni ref. egyh. ker. lelkészi főjegyzője és tanácsbírája, a Ref. Egyetemes Konvent és Zsinat tagja, Zemplén vm. that. biz. tagja, sárospataki ref. egyh. presbitere, a Sárospataki Irodalmi Kör elnöke, a Sárospataki Takarékpénztár felügy. biz. elnöke volt. Anyja: Bálint Erzsébet (ref., 1853 – Sárospatak, 1927. dec. 29.); testvérei: 1. Radácsy Margit (ref., Sárospatak, 1880. júl. 20. – 1952-ben élt még), férje 1910-tól Zombory Andor gimn. tanár; 2. Radácsy Ilona (ref., Sárospatak, 1884. júl. 27. – Sárospatak, 1967. aug. 13.), férje 1907-től Harsányi István (ref., Abaújszántó, 1873. febr. 1. – Sárospatak, 1928. máj. 10.), a sárospataki ref. főiskola teológiai tanára (ószövetségi tanszék) és főkönyvtárnoka, a sárospataki ref. egyh. közs. presbitere; 3. Radácsy

Etelka (ref., Sárospatak, 1886. szept. 18. – Szerencs, Zemplén m., 1952. aug. 17.), férje 1910-től dr. Vitányi Miklós (ref., 1879 – Szerencs, 1929. okt. 28.) ügyvéd, a szerencsi ref. egyház presbitere, Zemplén vm. that. biz. tagja és tb. ügyésze; 4. Radácsy Mária (ref., Sárospatak, 1888. máj. 30. – 1952-ben élt még), férje 1918-tól dr. Ruttkay Elemér; 5. Radácsy György (ref., Sárospatak, 1890. nov. 19. – 1952-ben élt még) szerencsi tb. szolgabíró, felesége Porczányi Mária; 6. Radácsy Jolán (ref., Sárospatak, 1894. szept. 23. –), férje 1921-től Csajka Endre sárospataki banktisztviselő; és még 3 testvér, akik fiatalon meghaltak.

Gyermeke: nem született

Középiskola: sárospataki ref. koll. gimnáziuma, I–VIII. oszt., 1879–1887

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: sárospataki jogakadémia, 1887–1891. jan.; kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1891. jan. – 1892. jan.

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: 1894 jún.–aug. saját költségén Ausztria, Németország; 1900 tavaszán három hónap állami ösztöndíjjal büntetőjogi és börtönügyi tanulmányút Németországban, Franciaországban, Angliában és Belgiumban; 1909: a genfi egyetem jubileumán a sárospataki főiskola kiküldötte; 1910. aug.-tól két hónap hivatalos kiküldetésben a washingtoni IX. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszusra: tudományos kiküldött az amerikai börtönök, javítóiskolák tudományos és gyakorlati tanulmányozására.

Oklevél: kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1892. jan. 23., jogtud. doktora; 1893. szept., tartalékostiszti vizsga, Kassa; 1896. febr. 24., ügyvédi oklevél

Nyelvismeret: német, angol, francia, olasz, latin

Tudományos fokozatok: kolozsvári tud. egy., jogi kar, büntetőjog és eljárási jog magántanára, 1896; tiszteletbeli nyilvános rendes tanári cím, szegedi tud. egy. jogi kar, 1925. márc. 2.

Nyilvános rendes egy. tanár: kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1912. ápr. 25., büntető perjog; pozsonyi tud. egy., jogi kar, 1915. szept. 8., büntetőjog; szegedi tud. egy., jogi kar, 1921. szept. 22., büntetőjog és büntető eljárásjog

Egyetemi tisztségek: pozsonyi tud. egy., rektori hatáskörrel felruházott jogi kari dékán, 1917–1918. ápr. 14.; rektor, 1918 ápr. 14. – 1918. szept.

Nyugdíj: 1940. febr. 27.

Életút: A 18. század közepétől Borsod megyében feltűnő református papi-tanítói-tanári Finkei család összefüggése a Mohács előtti századokban Borsodban és Abaújban birtokos Finkey famíliával nem bizonyítható. A családi hagyomány szerint a Rákóczi Ferenccel együtt fej- és jószágvesztésre ítélt, s kibujdosott Finkeyek közül a később visszajöttek Finkén telepedtek le, s azt határozták, hogy a családból mindig legyen egy református pap, hogy ennek révén nemesnek számítsanak. Mindenesetre 1742 és 1758 között, tehát másfél évtized alatt öt Finkei írta alá Sárospatakon az iskolai törvényeket, tehát kezdte meg tógátusként akadémiai tanulmányait. Közülük négy később valóban

református lelkészként szolgált, többnyire a borsodi egyházmegyében. Köztük az 1758-ban subscribáló Finkei Sámuel is, aki a későbbi ismert Finkeyek ősatyja volt. A Finkeiek nem szerepeltek a következő évszázad nemesi összeírásaiban, de Finkei Sámuel tanult leszármazottai rendre kétségtelen nemesi családokból házasodtak. Tanulmányaikat a szikszói vagy a miskolci református gimnáziumban kezdték, majd Sárospatakon folytatták. Mielőtt a gimnáziumi és akadémiai tanárok, majd az egyetemi professzorok kiemelkedtek volna közülük, oskolatanítóként, lévitaként, lelkészként szolgáltak a borsodi egyházmegye felső részének (1799-től felsőborsodi egyházmegye) egyházközségeiben, egy körülbelül 20–25 kilométer átmérőjű körben (Borsod, Damak, Felsőkelecsény, Hegymeg, Nagybarca, Sajóecseg, Sajóivánka, Sajólád, Szakácsi, Szendrő, Szendrőlád). Finkey Ferenc apja, Finkey Pál, az úgynevezett pataki Finkey ág alapítója már feljebb lépett. A sárospataki akadémiát elvégezve, az 1848–49-es szabadságharc csatatereit megjárva rövid időre szikszói, majd miskolci tanár lett. 1854-ben pedig a sárospataki főgimnázium tanárává választotta a tiszáninneni református egyházkerület. A tankönyvíró és latin műveket fordító jeles tanár 1872 végén az akkor kezdődő kolerajárvány áldozata lett, s egy nap múlva felesége is utánahalt. A hátramaradt négy árvát, köztük a kétéves Ferencet az akkor hetvenéves, erős lelkű anyai nagyanya vette gondozásba. Finkey Ferencet ötévesen íratták be a sárospataki református elemibe, majd a negyedik elemi közepén, 1879 januárjában fél évre a progimnáziumi osztályba. A sárospataki református főiskola gimnáziumának elvégzése után, 1887-től a főiskola jogakadémiáján folytatta tanulmányait. A kötelező tantárgyak mellett már gimnazistaként különórán tanulta a francia nyelvet, akadémiai hallgató korában pedig a szünidőben több élő nyelv tanulásával foglalkozott (francia, angol, német, olasz). Élénken részt vett a különböző diákegyesületek életében: Jogász önképző egylet, Irodalmi önképző társulat, Gyorsíró kör, Zeneegylet, Olvasókör, főiskolai énekkar. Hetedikes gimnazista korától kezdve négy éven át – tehát joghallgatóként is – a régi sárospataki gyakorlat szerint az egyházi év három sátoros ünnepén (karácsony, húsvét, pünkösd) ünnepi követként, legátusként látogatta a tiszáninneni református egyházkerület különböző egyházközségeit, ahol prédikációval is szolgált. Joghallgatóként teológus kollégájával szuplikánsként végiglátogatta Somogy és Baranya összes református egyházát. A főiskola javára gyűjtöttek adományokat. Amint maga Finkey Ferenc írta, családilag öröklött jellemvonása volt a vallásosság és az egyháziasság, s a sárospataki iskola hagyományos szellemének hatására mélyhitű, erős kálvinista lett. Hét félévig volt a sárospataki jogakadémia hallgatója. Az utolsó félévre 1891 januárjában a kolozsvári tudományegyetem jogi karára iratkozott be. Itt tette le kitüntetéssel mindhárom jogi szigorlatát, s 1892

januárjában itt avatták jogtudományi doktorrá. Már az első szigorlat letétele után beiratkozott gyakorlatra gyámapja testvérének, Kovácsy Pálnak a sátoraljaújhelyi ügyvédi irodájába. 1892 márciusától október elejéig pedig Poprádon gyakornokoskodott Kullmann János országgyűlési képviselő irodájában. 1892. október 1-én egyéves önkéntesi szolgálatának teljesítésére államköltséges bakaként bevonult Kassára a közös hadseregbeli 65-ös gyalogezredbe. Itt tökéletesítette német nyelvtudását. A féléves kiképzést követő, szintén féléves csapatszolgálat után, 1893 szeptember végén kitűnően tette le a tiszti vizsgát, s tartalékos hadnaggyá nevezték ki. Még önkéntes szolgálata alatt, augusztusban kapta meg kinevezését egy évre a sárospataki jogakadémia helyettes tanárává. Majd 1894. szeptember 16-án az egyházkerületi közgyűlés rendes tanárrá választotta. A büntetőjog, valamint a közigazgatási és közjog lettek a szaktárgyai. Székfoglalóját az 1895. szeptember 7-i évnyitón tartotta meg *A büntetőjog alapja* című értekezésével. A büntetőjogi reformokról ekkor vázolt felfogásához, programjához pályája végéig hű maradt. A nemzetközi irodalomban ekkor indult reformmozgalom a büntetőjog addigi klasszikus irányzatának gyökeres megújítására. 1895-ben Finkey Ferenc is bekapcsolódott a mérsékelt reformerek (Franz List hallei, Adolf Prins brüsszeli és Van Hamel amszterdami professzorok) által 1889-ben alapított Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület munkájába. Letelve a három év kötelező ügyvédi gyakornokság – amelyet tanári kinevezése után is fenntartott –, 1896 februárjában Budapesten letette ugyan az ügyvédi vizsgát, de oktatói munkája mellett teljes egészében a büntetőjog tudományos művelése foglalkoztatta. Nagy feltűnést keltett első, 1895-ben megjelent *Az egység és többség tana a büntetőjogban* című monográfiája, amelyben a Kúria gyakorlatát bírálva adott iránymutatást a bűnhalmazat körüli viták egységes alapon történő megoldására a bírói gyakorlatban. Ezt a monográfiát nyújtotta be a kolozsvári egyetem jogi karán kezdett habilitációs eljárásához. A próbaelőadás elengedésével a kar egyhangú dicsérettel habilitálta, 1896-ban a büntetőjog és az eljárási jog magántanára lett. Ugyanebben az évben, augusztus 25-én feleségül vette Radácsy György jeles sárospataki teológiai tanár hat lánya közül a legidősebbet, a 19 esztendős Radácsy Erzsébetet. Sárospatak egyik főutcáján házat vásárolt, amelyet ötszobás úrilakká alakítottak. A magántanári minősítés birtokában a sárospataki háztulajdonossá lett 28 éves Finkey Ferenc 1899-ben mégis megpályázta a budapesti tudományegyetem jogi karának megürült büntetőjogi tanszékét. A pályázók közül a kar a későbbi nyertes Balogh Jenő és a már Kolozsváron professzorkodó Lukács Adolf mögött Finkey Ferencet a harmadik helyen jelölte. 1900-ban az akkor kinevezett első koronaügyész, Hammersberg Jenő azonban hiába ajánlott neki királyi főügyész helyettesi pozíciót. A sárospataki jogakadémia ifjú tanára

a következő években nagysikerű tankönyvet írt a büntetőjog mindkét fő ágáról, a büntetőeljárásról és az anyagi büntetőjogról. Az új Bűnvádi Perrendtartást 1896-ban kodifikálták, s 1900. január 1-én lépett életbe. Finkey Ferenc 1899-ben megjelent tankönyvében úgy dolgozta fel a hatalmas jogszabálytömeget tartalmazó új kódexet, hogy tájékoztatást adott annak alapelveiről, az elfogadott mérsékelt vádrendszer vezéreszméiről és tudományos rendszerben mutatta be az új magyar büntetőeljárásnak a szerkezetét és a részleteit is. Ezt a büntető perjogi tankönyvet a jogakadémiákon és mindkét egyetemen használták a joghallgatók, de ezen kívül a gyakorló jogászok, bírók, ügyészek és ügyvédek is. A tankönyv 1903-ban, 1908-ban és 1916-ban újra megjelent. A továbbfejlesztett negyedik kiadást a Magyar Tudományos Akadémia 1921-ben, mint nagyértékű tudományos művet Marczibányi-jutalommal tüntette ki. A büntetőjogi tudományok másik fő ágáról, az anyagi büntetőjogról Finkey Ferenc 1902-ben jelentette meg tankönyvét. Ebben taglalta a büntetőjog alapvető problémáira, a büntetés jogfilozófiai alapeszméire, jogtörténeti kifejlődésére és a bűnügyi politikára vonatkozó felfogását. Világosan kifejtette az utolsó fél évszázad hatalmas nemzetközi büntetőjogi irodalmának legkiemelkedőbb elméleteit, eltérő törekvéseit, megmutatva értékeiket, de túlzásaikat is. Elméleti alapállása szerint az úgynevezett közvetítő irányzat követője volt. Nézetei a büntetőjogi dogmatika területén Karl Bindinghez, kriminálpolitikai kérdésekben Franz v. Listhez álltak legközelebb. A nagy bűntettek elleni szigorú, kíméletlen felfogás elvét vallotta az emberiesség elvének szem előtt tartásával. Ugyanakkor az alkalmi, kisebb bűntettesek, az erkölcsileg nem romlott jelleműek enyhébb elbírálását, lehetőleg börtönbüntetéstől való megkímélését tartotta a bűnügyi politika követendő vezéreszméjének. Ez a tankönyve is több kiadást ért meg (1905, 1908, 1914, 1922). Büntetőjogi tankönyveinek anyagi és eljárásjogi felfogása, a humanista büntetési rendszer és a liberális, egyéni szabadságelvekre épülő büntető igazságszolgáltatás elveinek és gyakorlati követelményeinek megfogalmazása új korszakot jelentett a magyar tudományosságban. Már sárospataki tanársága kezdetén rájött, hogy a börtönügynek milyen gyakorlati fontossága van a büntetőjogban. Első külföldi tanulmányútján, sárospataki tanártársaival saját költségükön tett 1894-es több hónapos ausztriai és németországi utazásán a múzeumok és kulturális nevezetességek megtekintése mellett nemcsak büntetőbírói tárgyalásokra járt, hanem több nevezetes fegyházat is meglátogatott. Tanítványait tanulmányútra vitte a magyarországi váci, lipótvári, illavai, munkácsi fegyház és az aszódi javítóintézet meglátogatására. Kialakult az a meggyőződése, hogy a börtönügyet a büntetőjog harmadik, külön ágaként kell előadni, s hogy a börtönügy reformokra szorul. 1900 tavaszán, részben saját költségén, részben

a Wlassics Gyula kultuszminiszter által utalványozott állami támogatás felhasználásával több mint három hónapos büntetőjogi, különösen börtönügyi tanulmányutat tett Nyugat-Európában. Szakirodalmi ismereteit közvetlen tapasztalatokkal bővítette Németországban, Franciaországban, Angliában és Belgiumban, ahol rendre felkereste a börtönöket és a javító-nevelő intézeteket. Útjának alkalmi indítóoka az volt, hogy a tapasztalatok birtokában előzetesen tájékoztatni tudja a magyar jogászközönséget az 1905-re Budapestre kitűzött Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus előtt a börtönügy helyzetéről. 1904-ben meg is jelent monográfiája *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései* címmel. A Budapesten megtartott VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszuson az egyik szakosztály titkára volt, s nagy figyelmet keltő javaslatot fogalmazott meg a fiatalkorúak külön fogházának létrehozásáról. Elsősorban a büntetőjog területének magas színvonalú művelése alapján ajánlották 1908-ban az MTA levelező tagjának. Wlassics Gyula és Balogh Jenő előterjesztésükben azt írták, hogy „Finkey az egyetlen az élő magyar büntetőjogászok közt, aki az anyagi és alaki büntetőjog egész rendszerét, valamint a börtönügyet és a büntetési rendszert önálló, nagyobb munkákban kimerítően feldolgozta". Méltatták a 37 éves jogakadémiai tanár szakadatlan jogirodalmi munkásságát, megemlítve, hogy 16 önállóan megjelent nagyobb művén kívül 125 kisebb-nagyobb tanulmányt, cikket, ítéletbírálatot és könyvbírálatot tett közzé. Kiemelték, hogy az igazságügyi kormányzattól milyen hivatalos megbízásokat kapott: 1896-ban véleményt adott az esküdtbíróságok szervezetéről szóló és a bűnvádi perrendtartást életbe léptető törvényjavaslatról; 1900-ban és 1903-ban terjedelmes munkálatokat dolgozott ki a büntetőtörvények módosítása és kiegészítése tárgyában; 1907-ben törvénytervezetet készített a koldulás és csavargás szabályozásáról; 1908-ban a büntetőtörvénykönyvek különös részének a revíziójával foglalkozott. A javaslat alapján az akadémia 1908 áprilisi közgyűlésén levelező taggá választották. Sárospataki tanárságával kapcsolatban megemlítendő, hogy néhány évig a magyar közjogot és közigazgatási jogot is előadta, később pedig a jogbölcsészetet. Az utóbbival foglalkozva készítette el és adta ki 1908-ban – már akadémikusként – *A tételes jog alapelve és vezéreszméi* című, hallgatóinak szánt kézikönyvét. A terjedelmes könyvben bemutatta a jogfilozófiai gondolkodás fejlődését az ókori keleti népek, illetve az antik görög-római világ filozófiai tanításától kezdve a keresztény és természetjogi tanításokon keresztül a század eleji szociológiai, szocialista és újabb természetjogi és lélektani irányzatokig. Jogfilozófiai dolgozatot a későbbiekben már csak egyet írt (Leibnitz jogbölcsészeti és politikai eszméiről), de ezért a könyvéért még magának Kautz Gyulának az indítványára 1913-ban megkapta az 1906-ban alapított, s társadalomtudósnak hétévenként kiadható akadémiai Kautz

Gyula-díjat. Jogakadémiai tanárként arra törekedett, hogy a képzést gyakorlatiasabbá formálja gyakorlati példák részletes megtárgyalásával, periratok készítésével, tárgyalások rendezésével, javítóintézetek és fegyházak látogatásával. Sárospataki tanárként intenzíven részt vett az egyházi közéletben is. Előbb az alsózempléni egyházmegye, majd a tiszáninneni egyházkerület világi aljegyzőjeként intézte egyháza jogi ügyeit. 1904 és 1907 között mint zsinati képviselő dolgozta ki a kerület javaslatait. Összegyűjtötte és 1912-ben kiadta az Egyházkerületi Szabályrendeleteket. Jogakadémiai tanári korszakának csúcspontja az 1910-es ,több mint két hónapos kormánykiküldetése volt a washingtoni IX. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszusra. A kongresszuson számos világhírű büntetőjogásszal ismerkedett meg, akikkel később is gyümölcsöző tudományos kapcsolatot tudott kiépíteni. Mint tudományos kiküldött tíz államban tanulmányozta a börtönöket, javítóiskolákat, az új típusú javítófogházakat, az Amerikában elsőként létrehozott fiatalkorúak bíróságát. Még kiutazása előtt, 1909-ben megjelentette a *Fiatalkorú bűntettesek és a modern törvényhozás* című munkáját, az amerikai tanulmányút után, 1912-ben pedig *A fiatalkorúak büntetőjoga Észak-Amerikában* című monografikus feldolgozását. 1912. április 25-én a kolozsvári tudományegyetem jogi kara pályázat nélkül hívta meg Finkey Ferencet a büntetőperjogi tanszékre, amelyet második büntetőjogi tanszékként ekkor szerveztek meg. Balogh Jenő, akkori kultuszállamtitkár ugyanis 1911-ben rendeleti úton keresztülvitte a jogi oktatás és vizsgarend régóta húzódó reformját. Finkey Ferenc régi kezdeményezését megvalósítva bevezette a harmadik alapvizsgát, s ennek külön tárgya lett a büntetőeljárási jog. Ezért állították be a minisztérium költségvetésébe a kolozsvári egyetem új tanszékét. Az új területen, az inspiráló egyetemi környezetben Finkey Ferenc nagy lendülettel kezdett munkához. A legújabb külföldi művek, folyóiratok megrendelésével fejlesztette a könyvtárat. Elkészítette büntetőjogi tankönyveinek átdolgozott, újabb kiadásait. Előadásait nagyszámú hallgatóság előtt tartotta, s szemináriumain, praktikumain is sokan vettek részt a gyakorlati esetek megvitatásában, a tanúvallomási kísérletekben, a bűnügyi esetek perrendszerű tárgyalásain, a fegyházak, fiatalkorúak fogháza és javító-nevelő intézete meglátogatásán. Mint a fiatalkorúak felügyelő hatóságának elnöke, hallgatóit is bevonta a gyermekvédelmi és a patronázs munkába. Balogh Jenő, már mint igazságügy miniszter, 1913-ban kinevezte a marosvásárhelyi ügyvédi és bírói vizsgabizottságba. Finkey Ferenc három tanévet töltött a kolozsvári katedrán. 1915 szeptemberétől Balogh Jenő igazságügyi és Jankovich Béla kultuszminiszter kérésének engedve átment az 1912-ben alapított, de csak 1914 augusztusában megnyílt pozsonyi egyetemre. A pozsonyi egyetemen ekkor még csak a jogi kar működött, s a büntetőjog fiatal tanára, Degré Lajos 1915 márciusában

elesett a fronton. Finkey Ferencet pozsonyi kinevezésekor a minisztérium biztosította, hogy a kolozsvári és a pozsonyi diáklétszám különbsége miatt a szigorlati és egyéb vizsgadíjakból származó mellékjövedelme csökkenésének kompenzálására mindaddig évi 4000 korona működési pótlékot biztosít, amíg a VI. állami fizetési osztályból át nem nevezik az V. fizetési osztályba. A kezdetleges egyetemi viszonyok és a kicsiny, háborús diáklétszám ellenére Finkey Pozsonyban is ambiciózusan dolgozott. Létrehozta a büntetőjogi szemináriumot, s praktikumban való használatra kitűnő, később is használt jogszabálygyűjteményeket szerkesztett és adott ki. Bekapcsolódott a Pozsonyi Patronage Egylet munkájába. Előadásokat tartott a gyermekvédelem és a fiatalkorúak erkölcsi gondozásának kérdéseiről. Elnöke lett a pozsonyi Hadigondozó Bizottságnak, s az igazságügy-miniszter kinevezte a Fiatalkorúak pozsonyi Felügyelő Hatóságának tanácselnökévé. Balogh Jenő igazságügy-miniszter munkatársaként közreműködött a törvény-előkészítő munkában a fiatalkorúak bíróságáról, a közveszélyes munkakerülésről hozott törvények megalkotásánál, s elkészítette egy megalkotandó új büntetőtörvénykönyv általános részének tervezetét. A világháborút megelőzően megalkotott sajtótörvény kommentálásával hozzájárult a törvény gyakorlatának kifejlesztéséhez. Elsősorban kodifikációs munkája elismeréseként kapta meg 1916-ban az udvari tanácsosi címet. Pozsonyban a legnagyobb munka akkor várt Finkey Ferencre, amikor megválasztották rektori hatáskörrel felruházott jogi kari dékánnak az 1917–1918. tanévre. Nagy küldöttség élén felkereste Apponyi Albertet, az újonnan kinevezett kultuszminisztert, akit sikerült meggyőzniük, hogy a háborús nehézségek ellenére meg tudják teremteni Pozsonyban a bölcsészkar és az orvosi kar működésének feltételeit, beleértve az orvosi karhoz szükséges klinikákat is. A tervet Klebelsberg Kuno államtitkár is támogatta. Felterjesztettek kinevezésre tíz-tíz tanárt az új karokra. Ezeket a miniszter is támogatta, s a király 1918 márciusában kinevezte őket. Addigra Finkey irányításával megtörtént a karok elhelyezéséhez szükséges épületek kiválasztása, megszerzése, átalakítása, az új helyiségek felszerelése, a szervezeti szabályzatok kidolgozása, a hivatalok működéséhez szükséges személyek kiválasztása, kineveztetése. Finkey márciusban megalakította a bölcsészeti, áprilisban az orvostudományi kart, s megalakulhatott az Egyetemi Tanács. 1918. április 14-től Finkey Ferencet választották a pozsonyi egyetem első rektorává, s megtartották az egyetem első ünnepélyes alakuló közgyűlését. 1918. szeptember 20-án Finkey Ferencet Károly király kinevezte az V. fizetési osztályba. A háborús összeomlás következtében 1919. január 1-én a csehszlovák hadsereg megszállta Pozsonyt, s az új hatóság átvette az egyetemet is. A bölcsészeti és az orvosi kart hamarabb bezárták, a jogi fakultáson azonban új hallgatók felvétele nélkül, nem zavartalanul, de

magyarul folyt az oktatás 1921 szeptemberéig. 1921. szeptember 6-án az újonnan alapított csehszlovák Komensky egyetem teljes egészében átvette a jogi kart is. A magyar professzorokat kiutasították, így a mindvégig kitartó Finkey Ferencet is. Finkey bútorai, ingóságai átszállítása céljából még visszament Pozsonyba, ahonnan csak november 1-én tudott megérkezni a szállítmánynyal. Budapesten csak egyszobás szükséglakáshoz jutottak, így az ingóságok fél évre állami zálogházi raktárba kerültek. Az országgyűlés 1921 júniusában döntött a pozsonyi menekült egyetem Pécsre való letelepítéséről, Pécs azonban még szerb megszállás alatt állt. Finkey, nem vállalva az újabb bizonytalanságot, elfogadta a Szegedre települt kolozsvári egyetem meghívását, ahová 1921. szeptember 22-én ki is nevezték. Mivel azonban Szegeden sem sikerült megfelelő lakást szerezni, Finkey nem költözött le, hanem csak az előadásai napján utazott Szegedre. Alig másfél évi szegedi tanárkodás után, 1923-ban, amikor Budapesten már jobb lakáshoz jutottak, Finkey elfogadta Varga Ferenc koronaügyész ajánlatát, hogy vállalja mellette az egyik koronaügyészhelyettesi állást. 1923. május 15-től kapta meg kinevezését, ami akkor a IV. bírói fizetési osztállyal járt, s egyenlő rangú volt a kúriai tanácselnökséggel. Feladata az első- és másodfokú bíróságok jogerős ítéleteinek vizsgálata volt, s a törvénysértő ítéletek Kúria elé vitele. A jogegységi perorvoslatokat írásban, s a Kúria nagytanácsa előtt szóban is ki kellett fejtenie. Igazságügyi szolgálata második állomásaként a kormányzó az igazságügy-miniszter felterjesztésére 1930. október 20-án a királyi Kúria tanácselnökévé nevezte ki. A harmadik büntetőtanácsot vezette, mely főleg csalási és okirat-hamisítási bonyolult ügyekkel foglalkozott, de gyilkossági és rablási esetek is nagy számban fordultak elő, s bár elméletileg a halálbüntetés ellen volt, a társadalom védelme érdekében halálos ítéleteket is hozott. Pályája csúcsaként a kormányzó 1935. június 23-án koronaügyésszé nevezte ki. Beköszönő beszédében hangsúlyozta, hogy a koronaügyész működésének első vezérelve a törvényesség, a törvények tiszteletben tartása és a jogegység megóvása feletti őrködés. Síkraszállt a királyi ügyészség függetlensége mellett. Nagy figyelmet keltett szereplése a Szálasi-perben. Szálasi Ferenc ellen 1937 őszén emeltek vádat a társadalmi rend felforgatására irányuló vétség miatt. Másodfokon a királyi ítélőtábla az állami és társadalmi rend erőszakos megsemmisítésére irányuló bűntettben mondta ki bűnösnek és hároméves fegyházra ítélte. A semmisségi panaszt tárgyaló Kúria előtt Finkey hatásosan és eredményesen érvelt a kiszabott büntetés helybenhagyása mellett. Hangsúlyozta, hogy „az állam és a társadalom rendjét, békéjét, mint a jelen bűnügy mutatja, nem csupán bal-, de jobboldalról is fel lehet forgatni". Súlyosbító körülménynek tekintette, hogy „a vádlott hazafias rajongás leplébe burkolta a maga féktelen ambícióját". Mint koronaügyész, Finkey hivatalból tagja lett

a Felsőháznak is, ahol számos büntetőügyi és közoktatásügyi kérdésben is felszólalt. Koronaügyészi működése idején az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület 1936-ban társelnökévé választotta. Az igazságügy-miniszter pedig 1938-ban három évre kinevezte az Országos Bírói és Ügyvédi Vizsgabizottság elnökévé. Állami elismerésekben is része volt, 1936-ban megkapta a királyi titkos tanácsosi címet. Amikor pedig 1940. január 30-án befejezte koronaügyészi pályafutását, s hetvenévesen nyugalomba vonult, akkor megkapta a kormányzótól a legmagasabb kitüntetést, a Magyar Érdemrend nagykeresztjét. Finkey Ferenc tizenhét éves igazságügyi szolgálata alatt sem szakadt el teljesen az egyetemi és a tudományos világtól. 1923-tól néhány évig a Közgazdaságtudományi Karon is tartott félévenként háromórás kollégiumot büntetőjogból. 1925-ben a szegedi egyetem tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címmel tisztelte meg. Az egyetemi szokásrend szerint kollégái, tanítványai 1935-ben Irk Albert pécsi professzor szerkesztésében hatalmas emlékkötettel köszöntötték a 65 éves Finkey Ferencet. 1940-ben pedig újra a szegediek „a jogtudományok művelése és a jogi oktatás terén elért kimagasló érdemei elismeréséül" a jogtudományok tiszteletbeli doktorává, díszdoktorrá avatták. Budapestre kerülve szorosabb lett a kapcsolata a Magyar Tudományos Akadémiával. Gyakrabban eljárt az osztályülésekre, s többször felolvasást is tartott. 1929-ben az Akadémia rendes tagja, s az ugyanabban az évben megalakult akadémiai Jogtudományi Bizottság elnöke lett. 1938-ban az Akadémia tiszteleti tagjává választották. Tudományos téren ekkor leginkább a büntetőjog harmadik ágával, a büntetéstannal, börtönüggyel, büntetés-végrehajtási joggal foglalkozott. A büntetőjog ezen új ágának elkülönítését még pályája elején kezdeményezte. 1933-ban az MTA kiadásában a Jogtudományi Bizottság kiadványsorozatában jelent meg a *Büntetéstani problémák* című terjedelmes műve, amelyet a büntetőjog harmadik ága tankönyvének tekintett. Ez a könyv összefoglalta a büntetés-végrehajtás összes kérdésére vonatkozó joganyagot, tudományos rendszerben. Utolsó fejezete a bűnügyi politika alapvető kérdéseivel is foglalkozott. Meggyőződése volt, hogy a magyar törvényhozásnak előbb-utóbb meg kell alkotnia a büntetés-végrehajtási törvénykönyvet, ami betetőzése lenne a magyar büntetőjogi kodifikációnak. Finkey munkáival kezdődött meg Magyarországon a büntetéstan és a büntetés-végrehajtási jog tudományának kialakulása. Büntetéstani elveinek kiindulópontja egyrészt a társadalom védelme, másrészt az etikai alapozású nevelés eszméje volt. Meggyőződése volt, hogy a büntető szigor nem csupán megtorlás, hanem nevelési, pedagógiai eszköz is, s ezt a legnagyobb sikerrel a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatban alkalmazhatjuk. Ezért tartotta fontosnak a megelőző patronázs munkát és az utógondozást, az elítéltek reszocializálását. Pályája elejétől sokat foglalkozott ezzel a problémával,

s később legjobb tanulmányának a húszas években az *Akadémiai Értekezések* között megjelent *Büntetés és nevelés* című munkáját tartotta. Ide kapcsolható, hogy nagyon örült annak, hogy kezdeményezésére 1940-ben kodifikálták a rehabilitáció jogintézményét, a hátrányos jogkövetkezmények lehetséges törlését. Pályája méltó befejezése volt nyugdíjazása utáni legnagyobb vállalása, a Fiatalkorúak budapesti Felügyelő Hatóságának elnöki tiszte. Ezt a patronázs szolgálatot, amelyet már Kolozsváron és Pozsonyban is ellátott, Budapesten 1942. február 5-én három évre kapta meg. Komoly szervezéssel fogta össze a fővárosi karitatív egyesületek, szociális intézmények és a hatóságok munkáját. Ismeretterjesztő tanfolyamokat, s a pártfogóknak, pártfogó tisztviselőknek továbbképzéseket szervezett. Emellett családtörténetet írt (Pataki krónika, 1943), s megjelentette emlékezéseit: *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból,* Sárospatak, 1944. A világháború végén, 1944 decemberétől február elejéig a bombázások miatt nagyrészt légópincébe kényszerült feleségével együtt. Budai, Nyúl utcai lakásukat bomba- és gránáttalálat érte, a szobákat kifosztották, írásait szétszaggatták. A ház lakhatatlan lett, ezért 1945. április 6-án visszaköltöztek szülő- és felnevelő városukba, Sárospatakra, felesége volt otthonába, a Radácsyak családi házába. Finkey Ferenc egyébként mindig vallotta, hogy a sárospataki szellemiség neveltje. 1944-ben megírta, hogy „Patakon születve, a főiskola négy évszázados hagyományát, törhetetlen kálvinista életfelfogását közvetlenül tapasztalva, átérezve és átélve" alakult ki a református hitért való igazi rajongása és érett meggyőződése: „a kálvini puritán életfelfogás, az egyszerű és szigorúan erkölcsös életmód, a nyílt, bátor és mindig őszinte beszéd, mindenféle mysticismustól való irtózás valóban véremben volt és van ma is". Sárospatakra visszatérve változatlanul szorgalmasan, mindennap végzett szellemi munkát. Két nagyobb kézirata maradt fenn ebből az időszakból. *A sárospataki református jogakadémia története 1793–1923* címmel tizenöt ív terjedelemben részletesen bemutatja az akadémia 130 éves történetét, kitűnő portrékat is rajzolva a nagy tanáregyéniségekről, Kövi Sándortól Ballagi Gézáig. A másik jelentős kézirata, amelyet 1948. március 15-én zárt le, hiánypótló tudománytörténeti jelentőségű írás: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914.* Ez utóbbit Finkey Ferenc születésének 130. évfordulóján, 2000-ben kiadták Sárospatakon. Finkey Ferenc 1949. január 25-én Sárospatakon hunyt el. A református templomból temették. Emlékének ápolására 1991-ben megalakult a Finkey Ferenc Bűnügyi Reform Társaság, 2000-ben pedig az Országos Ügyészi Egyesület Finkey Ferenc-díjat alapított.

MTA tagság: levelező, 1908. ápr. 30., rendes, 1929. máj. 10., tiszteleti, 1938. máj. 6.; az 1929-ben felállított Jogtudományi bizottság elnöke (1929–1947)

Díszdoktor: szegedi tud. egy. jogi kar díszdoktora, 1940. febr. 17.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: a sárospataki Jogász Önképző Egylet és Irodalmi Önképző Egylet tagja (1887–1891); M. Filozófiai Társ. vál. tagja; a M. Jogászegylet tagja (1893–), vál., majd tiszteleti (1946–) tagja; Orsz. Bírói és Ügyészi Egyesület társelnöke (1936–), elnöke (1938–1940); a M. Büntetőjogi és Kriminológiai Társ. alapító társelnöke (1939–); Fáy András Társ. tiszteletbeli tagja (1946–)

Külföldi tudományos egyesület: Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület tagja (1893–); Internationale Vereinigung für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie tanácsának vál. tagja; VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus szakosztálytitkára (1905, Bp.); IX. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus magyar kiküldötte (1910, Washington)

Szerkesztőségi tagság: sárospataki *Ifjúsági Közlöny* főmunkatársa, majd felelős szerkesztője (1889–1891); *Magyar Jogi Lexikon* főmunkatársa

Közéleti társaság, szerep: a sárospataki diák Gyorsírókör, Tornaegylet, Zeneegylet, Olvasókör elnöke (1887–1891); Országos Patronage Szövetség vál. tagja; Pozsonyi Patronage Egylet vál. tagja (1915–), alelnöke (1917–); Pozsonyi Pártfogók Körének elnöke (1916–); Pataki Diákok Orsz. Szövetsége Budapesti Egyesülete elnöke

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: presbiter Sárospatakon (1912-ig), Pozsonyban (1915–1921), Bp.-en a budahegyvidéki egyházközségben (1944-ig); alsózempléni egyházmegye világi aljegyzője; tiszáninneni ref. egyházkerület világi aljegyző; zsinati pótképviselő (1904–1907); szlovenszkói tiszáninneni ref. egyházkerület tanácsbírája (1920–1922); dunamelléki ref. egyházkerület tanácsbírája (1925–), a M. Prot. Irod. Társ. tagja

Politikai szerep: felsőházi tag hivatalból, mint koronaügyész, 1935–1940; a felsőházi kérvényezési biz. elnöke, az igazságügyi biz., a közjogi biz. és az igazolóbizottság tagja

Kitüntetés: m. kir. udvari tanácsos (1916. jan.); MTA Kautz Gyula-díja (1913), Marczibányi-jutalma (1922); m. kir. titkos tanácsos (1936. nov.); Magyar Érdemrend nagykeresztje (1940); szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: 1895-ben vett meg Sárospatakon a Rákóczi úton egy házat 5000 forintért, később 5000 korona felhasználásával ötszobás házzá alakította; apósától örökölt a sárospataki határban, a Gombos-hegyen 1 hold szőlőt és 1 hold rétet, ahol 1905-ben felépítették az emeletes borházat és nyaralót, az ún. Erzsók-villát; hivatalos éves jövedelme 1915-ben, pozsonyi egyetemi tanárrá való kinevezésekor: a VI. fiz. o. szerint 6000 korona fizetés, személyi pótlék többlet 2000 korona, I. és II. ötödéves korpótlék: 1600 korona, működési pótlék a tandíj- és vizsgadíj-különbözet

kompenzálására: 4000 korona, lakáspénz: 1800 korona, a kezdődő infláció miatt ehhez jött 1918 elején 4800 korona háborús segély; alapilletménye koronaügyész-helyettesként pótlékok nélkül 1927-ben: a IV. bírói fizetési csoport szerint havi 1100 pengő + havi 200 pengő lakáspénz; alapilletménye koronaügyészként 1938-ban pótlékok nélkül az V. bírói fizetési csoport szerint: havi 1100 pengő (a világgazdasági válságot követő állami megszorítások miatt csökkentett összeg) + havi 220 pengő lakáspénz.

Finkey József

bányamérnök
(Sárospatak, Zemplén m., 1889. nov. 27. – Budapest, 1941. ápr. 7.;
a Kerepesi úti temetőben nyugszik.)

Apja: Finkey József (ref., Miskolc, 1856. dec. – Sárospatak, 1908). A középiskolát a miskolci ref. gimnáziumban, a jogakadémiát Sárospatakon végezte. Budapesten letette az ügyvédi vizsgát, s 1880-ban ügyvédi irodát nyitott Miskolcon. 1885 őszén a tiszáninneni egyházkerület közgyűlése megválasztotta a sárospataki jogakadémia megüresedett bölcsészeti és jogbölcsészeti tanszékének rendes tanárává. Később átment a polgári perrendtartás és egyházjog tanszékre. Testvérei: 1. Finkey Mária (ref., Miskolc, 1858. máj. –); 2. Finkey Irma (ref., Miskolc – Sárospatak), férje Molnár Lajos sárospataki gimn.-i tanár (1876–1892); 3. Finkey Klára (ref., Miskolc, 1864. aug. –), férje Piskóty János (ref.) vattai (Borsod m.) földbirtokos; 4. Finkey István (ref., Miskolc, 1867. szept. 26. –). Sárospatakon teológiát is végzett, vármegyei tisztviselő lett Miskolcon. Felesége Molnár Eszter.

Apai nagyapa: Finkey József (ref., Szendrő, Borsod m., 1826. jún. 13. – Vatta, Borsod m., 1916. márc. 20.). A középiskolát és a teológiát Sárospatakon végezte. 1850–51-ben publicus praeceptor (köztanító) volt a gimnáziumban. Az 1851–52. tanév első felében az akkor szervezett VIII. osztály vallástanára lett. Ezután az alsóvadászi református iskola rectora volt (1852. jan. – 1855. nov.). Közben 1855-ben letette a segédlelkészi vizsgát. 1855 novemberében a miskolci ref. gimnáziumhoz csatolt elemi osztályok tanítójává, 1861-ben pedig a gimnáziumi II. osztály rendes tanárává választották. Latint, földrajzot és rajzot tanított. 1899-ben, 74 évesen ment nyugdíjba. Utolsó éveit kisebbik lányánál Vattán töltötte. Miskolcon temették a ref. gimnázium épületéből.

Testvérei: 1. Finkey Julianna (ref., Szendrő, Borsod m., 1824. febr. –); 2. Finkey Zsigmond (ref., Szendrő, 1828. szept. –); 3. Finkey Sámuel (ref., Szendrő, 1829. dec. –); 4. Finkey Zsuzsanna (ref., Szendrő, 1832. márc. –); 5. Finkey László (ref., Nagybarca, Borsod m., 1834. ápr. –); 6. Finkey Eszter (ref., Nagybarca, 1835. aug. –); 7. Finkey Dániel (ref., Nagybarca, 1838. jan. –). Sárospatakon tanult; 8. Finkey István (ref., Nagybarca, 1840. márc. –).

Apai nagyanya: nemes Básthy Emilia (ref., Alsóvadász, Abaúj m., 1829 – Miskolc, 1897. jan. 13.), házasságkötés: 1856; testvérei: 1. Básthy Ábrahám, nemesi birtokos Alsóvadászon, felesége Szendrei Balogh Judit

Apai dédapa I.: Finkey József (ref., vszín. Sajóivánka, Borsod m., 1785/1790 – vszín. Nagybarca, 1840 után) Miskolcon és Sárospatakon tanult. Sárospatakról 1810-ben Kazincra (Borsod m.) ment ki praeceptornak, 1815-ben pedig IX-es tógátusként Tiszalucra (Borsod m.) rectornak. Később a Borsod megyei Szendrőn (1824–1833) és Nagybarcán (1833–1840) volt oskolatanító.

Apai dédanya I.: nemes Ethei Julia (ref.), családja a Borsod megyei Borsod községben élt

Apai dédapa II.: Básthy János alsóvadászi nemesi birtokos. A 17. század közepe óta az Abaúj megyei Szászfán birtokos családból származott, apja is János volt, nagyszülei pedig: Básthy László (ref., 1684 –) és Ebeczki Mária.

Apai dédanya II.: nemes Hangátsy Klára (ref.). A család nemességét I. Lipót 1693-ban újította meg.

Apai ükapa I.: Finkei Sámuel (ref., 1738 – Borsod/Szendrőlád, 1804. jan. 28.). Iskoláit valószínűleg a miskolci ref. gimn.-ban kezdte, 1758-ban subscribált Sárospatakon. 1771-től 1788-ig Sajóivánka ref. lelkésze a borsodi egyházmegyében, 1788-tól 1792-ig a gömöri Uzapanyiton, majd újra a borsodi egyházmegyében szolgált: Szakácsi (1792–1795), Damak (1795–1801). Apai ágon dédapja volt Finkey Ferenc (1870–1949) jogászprofesszornak, koronaügyésznek.

Apai ükanya I.: Tóth Éva (ref., 1752 – Borsod, 1812. okt. 17.). Apai ágon dédanyja volt Finkey Ferenc (1870–1949) jogászprofesszornak, koronaügyésznek.

Anyja: Finkey Ilona (ref., Sárospatak, 1850-es évek – Sárospatak, 1910-es évek, 53 évet élt); féltestvére: 1. Finkey Róza, aki Lehoczky Ignác sárospataki tornatanárhoz ment férjhez, majd annak halála után Papp Józsefnek, az abaúj megyei Tomor (1891–1894), később Kupa (1894–) ref. lelkészének felesége lett; testvérei: 1. Finkey József (ref., Sárospatak –) húszévesen, mint jogászhallgató halt meg; 2. Finkey Erzsébet (ref., Sárospatak, 1872. jún. –), férje Nemes István

Anyai nagyapja: Finkey József (ref., Szendrőlád, 1824. jan. 7. – Sárospatak, 1872. dec. 20.). 1832-től másfél évig a szikszói algimnáziumban tanult. 1834 februárjától Sárospatakon folytatta a gimnáziumot, ahol hamarosan segélydíjas

lett. Ugyanitt végezte akadémiai bölcsészeti, jogi és teológiai tanulmányait. 1847-ben publicus praeceptor (köztanító) volt, 1848-ban pedig esküdt. 1849 novemberében rendes tanárrá választották a sárospataki gimn.-ba a görög nyelvi tanszékre. Lefordította és kiadta Szophoklész öt tragédiáját (Sárospatak, 1858–1866). 1872 végén a kezdődő kolerajárvány áldozata lett. Első felesége Kérészi Éva volt, aki egy év múlva meghalt. 1855-ben Vass Rózát vette feleségül. Harmadik feleségétől, Hrabcsák Erzsébettől (1831–1898) született Finkey Ilona. Féltestvérei: 1. Finkey Ábrahám (ref., két és fél éves korában elhunyt); 2. Finkey Sámuel (ref., Borsod, 1814. júl. –) gazdatiszt lett; 3. Finkey Ábrahám (ref., Borsod, 1816. aug. – Hegymeg, 1836), 1835-en Sárospatakról I. éves tógátusként Noszvajra (Borsod m.) ment praeceptornak, de még abban a tanévben szüleinél, Hegymegen „szárazbetegségben" elhunyt. Testvérei: 1. Finkey Erzsébet (ref., Szendrőlád, 1819 – Szendrőlád, 1823); 2. Finkey Pál (ref., Szendrőlád, 1820. dec. 30. – Sárospatak, 1872. dec. 26.), a sárospataki ref. főgimn. tanára, az 1872 végén kezdődő kolerajárvány áldozata lett. Felesége Tatár Eszter. Ők voltak Finkey Ferenc (Sárospatak, 1870. okt. 27. – Sárospatak, 1949. jan. 23.) jogi kari egyetemi tanár, koronaügyész szülei; 3. Finkey Éva (ref., Sajóivánka, 1826. máj. –) Az Abaúj megyei Kupáról származó nemes Csorba Jánoshoz ment férjhez; 4. Finkey Mária (ref., Sajóivánka, 1828. jan. – valószínűleg kisgyermekként hunyt el).

Anyai nagyanya: Hrabcsák Erzsébet (ref., Sárospatak, 1831 – Sárospatak, 1898. márc. 27.)

Anyai dédapa I.: Finkey Ábrahám (ref., Sajóivánka, Borsod m., 1781 – Hegymeg, Borsod m., 1849. jan. 5.). A miskolci ref. gimnáziumban tanult, 1799–1800-ban ugyanott praeceptor volt. Tanulmányait Sárospatakon folytatta, ahonnan rectornak ment ki Abaújszántóra (1804–1807), majd az Abaúj megyei Ongára (1810–1811). Később Borsodon volt oskolamester. Itt vette feleségül Bodnár Zsuzsannát. Megözvegyülve, 1818-ban még Borsodon házasságot kötött második feleségével, Paksy Erzsébettel, egy borsodi birtokos leányával. Ugyanakkor a szintén Borsod megyei Szendrőládra került lévitának. 1826-ban lelkésznek választották a felsőborsodi egyházmegyébe, Sajóivánkára. Újabb özvegység után 1829-től 1849-ig a szintén felsőborsodi egyházközségnek, Hegymegnek volt a református lelkésze. Harmadik felesége, nemes Lehoczky Sámuel özvegye, Mészáros Veronika volt. Testvére: 1. Finkei József (ref., Sajóivánka, 1785 k. – vsz. Nagybarca, 1840 után) azonos az apai dédapával. 2. Valószínűleg testvére volt Finkei Jób is, akinek 1791 és 1804 között hét gyermeke született Sajóvelezden Dienes Erzsébettől: Péter, Sámuel, Éva, Boldizsár, Erzsébet, Judit, Lídia.

Anyai dédanya I.: nemes Paksy Erzsébet (ref., Borsod –). Apja borsodi nemesi birtokos volt.

Anyai ükapa I.: Finkei Sámuel (ref., 1738 – Borsod/Szendrőlád, 1804. jan. 28.). Azonos az apai ükapa I.-gyel.

Anyai ükanya I.: Tóth Éva (ref., 1752 – Borsod, 1812. okt. 17.) Azonos az apai ükanya I.-gyel.

Vallása: ref.

Testvérei: 1. Finkey Ilona (ref., Sárospatak, 1892. szept. –), postai tisztviselő Sárospatakon, majd Szolnokon, férje Hegedüs László szolnoki pénzügyi titkár; 2. Finkey Bertalan (ref., Sárospatak, 1893. nov. –); 3. Finkey Zoltán (ref., Sárospatak, 1895. máj. – 1931), ügyvéd Tiszaföldváron; 4. Finkey Andor (ref., Sárospatak – az első világháborúban hunyt el)

Felesége: Lakits Janka (róm. kat., 1896 – Bp., 1962. ápr. 19.), Lakits József szigligeti igazgató-kántortanító és Kovács Mária (róm. kat., 1864 – Keszthely, 1932. júl. 31.) leánya, házasságkötés: 1918. aug. 15., Selmecbánya; testvérei: Lakosi/Lakits József; Lakits Pál; Lakits Sándor; Lakosi/Lakits László; Lakits Margit Vajda Józsefné; Lakits Vilma Károlyi Ferencné; Lakits Irma dr. Gyurácz Sándorné; Lakits Erzsébet Tóbiás Arturné

Gyermeke: Finkey Rózsika (1927-ben fogadták örökbe), férje dr. Németh Károly

Középiskola: sárospataki ref. gimn., 1899–1907, I–VIII. oszt.; érettségi uo., 1907

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola, 1907–11

Oklevél: selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola, 1911, abszolutórium; 1913, bányamérnöki államvizsga

Nyelvismeret: német, angol

Nyilvános rendes egy. tanár: Műegyetem, soproni Bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1934. júl. 18., érc- és szénelőkészítés-tan

Egyetemi tisztségek: Műegyetem, Bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, dékán, 1934–1935

Életút: Finkey József ugyanabból a 18. század közepén Borsod megyében feltűnt református papi-tanítói-tanári családból származott mint nagybátyja, a sárospataki jogakadémiai tanárságtól az egyetemi tanárságon át a koronaügyészi pozícióig emelkedő Finkey Ferenc. Közös ősük, Finkei Sámuel (1738–1804), aki Sárospatakon tanult, s a borsodi egyházmegye északi részén levő gyülekezetekben szolgált református lelkészként. Leszármazottai sárospataki tanulmányok után ugyanerre a területre tértek vissza tanítóként, lévitaként, lelkészként, s házasodtak össze borsodi, abaúji, gömöri kisnemesi családokkal. Finkei Sámuel egyik fia, Finkei József (1785 körül – 1840 után) apai ági, másik fia, Finkei Ábrahám (1781–1849) anyai ági dédapja volt a mi Finkey Józsefünknek. A nagyapák (mindkettő József) már eggyel feljebb léptek. Az apai nagyapa a miskolci református gimnázium tanára, az anyai nagyapa, a jeles görög fordító pedig a sárospataki református gimnázium

kitűnő tanára volt. Az édesapa még feljebb jutva a sárospataki főiskola jogakadémiájának tanára lett. Ez, a Finkeyek miskolci ágából származó apa, másodfokú unokatestvérét, a Finkeyek pataki ágából származó Finkey Ilonát vette feleségül. Így született meg 1889-ben Sárospatakon az ő első gyermekükként Finkey József (apai ágon a negyedik József), a későbbi bányamérnök. Mint sárospataki tanárgyereket a sárospataki református gimnáziumba íratták be. Már ekkor megmutatkozott vonzalma a matematika és a természettudományok iránt. Sárospatakon voltak hagyományai a természettudományok színvonalas oktatásának is. A bányamérnöki pálya választásában pedig szerepet játszhatott a gimnázium kiemelkedően gazdag, külön teremben elhelyezett ásványgyűjteménye is, amelynek legszebb darabjait Selmecbányáról kapta az iskola. 1907-es érettségije után Finkey József a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskolára iratkozott be. Szülei betegeskedtek, s hamarosan meg is haltak, így ő a tanulásához szükséges pénzügyi alapot azzal teremtette meg, hogy hetedikes-nyolcadikos gimnazista korában a gimnazisták részére kiírt összes pályadíjat megnyerte. A főiskolán pedig, mint legszorgalmasabb elsőéves, állami ösztöndíjat nyert. Már főiskolai hallgató korában hét cikke jelent meg a *Bányászati és Kohászati Lapok*ban matematikai, mechanikai és gépészeti problémákról. Az abszolutórium megszerzése után, 1911-től a Krassó-Szörény vármegyében levő Drenkova társulati kőszénbányájában teljesítette a kötelező kétéves üzemi-szakmai gyakorlatot. Miután 1913-ban letette a bányamérnöki államvizsgát, üzemvezető mérnökként dolgozott. Ez alatt az idő alatt is írt geológiai, geofizikai, geodéziai és gépészeti szakcikket. 1914. május 30-tól visszakerült a főiskolára a bányaművelestani tanszékhez, mint tanársegéd. A világháború kitörése után nem várva meg tiszti kiképzését, önként jelentkezett a harctérre. Mint tizedes ment ki a galíciai hadszíntérre. 1917-ben került vissza a főiskolára, ahol 1918. május 30-tól adjunktus lett. Ekkoriban megjelent cikkei még a bányászat minden ágával foglalkoztak. Főleg gazdasági és tervezési feladatok érdekelték. 1918-ban jelent meg első könyve Selmecbányán *Bányatelepek tervezése* címmel, amely sokáig, mint tankönyv volt használatban a főiskolán. Amikor 1918 őszén Európa első bányamérnöki főiskolája a cseh megszállás elől Selmecbányáról menekülni kényszerült, akkor Finkey József is az 1919 tavaszán Sopronba települő intézménnyel tartott. Nem rettentették el az újrakezdés nehézségei és a felszerelések hiányosságai sem. Éveken át dohos pincehelyiségben, asszisztens nélkül végezte fontos kísérleteit. 1921-ben találta meg a tehetségének, nagy matematikai és széles természettudományi felkészültségének, gyakorlati érzékének leginkább megfelelő területet. Ennek előzménye, hogy kollégája, Vitális István professzor Trianon után, 1920-ban javasolta, hogy érdemes Recsken felújítani az arany-, az ezüst- és

a rézérctermelést. Ekkor Finkey József állapította meg laboratóriumi kísérleteivel, hogy Recsken az úsztató, a flotációs eljárással lehet az aranytartalmú piritet, a rézérceket a meddő részektől leggazdaságosabban elválasztani. A Finkey tervei alapján készített recski flotációs művel az aranytermelést évi 4 kilogrammról 150–180 kilogrammra lehetett emelni. Ettől kezdve Finkey egyre jobban elmélyedt a flotációs, s általában a nedves eljárás elméleti és gyakorlati problémáiban. A nedves előkészítés alapelveiről 1921-ben, az úsztató eljárásról 1922-ben közölt cikket a *Bányászati és Kohászati Lapok*ban. 1923-ban a főiskolán létrejött az Érc- és Szénelőkészítési Tanszék, amelynek vezetésével 1923. december 15-től rendkívüli tanárként őt bízták meg, s kinevezték a VI. fizetési osztályba. Finkey rájött, hogy a gazdaságossági szempontból fontos érc- és szénelőkészítésnek a gyakorlatát akkor fejlesztheti, ha ennek lerakja szilárd, megbízható tudományos alapjait. Jó érzékkel németül Berlinben, a Springer kiadónál jelentette meg 1924-ben ezt az alapozó művet *Die Wissenschaftlichen Grundlagen der nassen Erzaufbereitung* címmel. Ez a monográfia világszerte ismertté tette a nevét a szakmában. A könyvet az Egyesült Államokban angolra (1930), a Szovjetunióban oroszra (1932) fordították, spanyolul is kiadták (1941), s az ércelőkészítéstani könyvek mindenütt hivatkoztak rá. Tudományos tevékenysége és főiskolai oktatómunkája miatt is fontosnak tartotta a gyakorlati laboratóriumi munkát. Létrehozta az Érc- és Szénelőkészítés-tani Intézetet, s itt nem modelleket, hanem kisteljesítményű, de használható üzemi berendezéseket állított fel, ahol nemcsak laboratóriumi, de félüzemi kísérleteket is tudott bemutatni és végeztetni hallgatóival. A felszerelések alkalmasak voltak a felmerülő konkrét előkészítési feladatok nagy részének a megoldására is. 1926. február 7-től rendes tanárrá nevezték ki a VI. fizetési osztályban való meghagyás mellett. Ekkorra készültek el intézete első berendezései. A modernül felszerelt laboratóriumban Finkey József sorozatban végzett kísérleteivel azokat a fizikai és kémiai jelenségeket vizsgálta, amelyek alapján a bányászati termékekből gazdaságosan elkülöníthetők a használható ásványrészek az értéktelenebb meddő részektől. A szénelőkészítésre vonatkozó általános megállapításokon túl foglalkozni kezdett a hazai barnaszenek vizsgálatával. Kidolgozta a száraz előkészítés alkalmazását a hazai szénbányászatban és a Finkey–Bamert-féle légszért, amellyel jól oldotta meg a hazai barnaszenek minőségjavítását, a hamucsökkentés problémáját. Ezt a világszabadalmát, az ásványoknak fajsúlyuk szerint való előkészítését több hazai szénbánya jó eredménnyel használta. Kísérleteket végzett a hazai barnaszenek hazai kötőanyaggal való brikettezésére. Lengyelországban és Németországban tanulmányozta a szénelőkészítő és brikettezési eljárásokat. Brikettgyártó gépsora is világszabadalom lett. 1928-ban egy nagy amerikai ércbányavállalat kecsegtető ajánlattal

hívta műszaki vezetőjének, egy amerikai egyetem pedig tanári katedrát ajánlott neki. Ő azonban ezeket elutasította, s megelégedett a szerényebb hazai elismerésekkel. 1928-ban elnyerte az Általános Kőszénbánya Rt. irodalmi pályadíját. Gyakorlati működésének elismeréseként 1932-től a Ganz és Társa Villamossági, Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt. műszaki tanácsadóként alkalmazta, s az általuk gyártott előkészítő művek terveinél Finkey elgondolásait hasznosította. Oktatói és tudományos pályáján is elismerésekben volt része. 1929–1930-ban a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányászati osztályának dékánjává választották. 1931. február 7-én az V. fizetési osztály jellegét adományozták neki, tehát megkapta a méltóságos társadalmi rangcímet. 1934. május 11-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, mint a bányamérnöki diszciplína egyetlen képviselőjét az akadémián. Ugyanebben az évben a soproni főiskola az átalakított József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem egyik kara lett, s Finkey József nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést kapott 1934. július 18-án a bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar szénelőkészítés-tani tanszékére (V. fiz. o.). Az egyetemi rangra emelt intézmény első dékánjává a szokásrend szerinti rangsort átugorva Finkey Józsefet választották meg az 1934–1935-ös tanévre. 1936-tól tagja lett az Országos Felsőoktatási Tanácsnak is. Finkey a nagy megtiszteltetés után változatlan kitartással, szorgalommal folytatta tudományos vizsgálatait és kutatásait. 1937-ben *A flotációs ásványelőkészítő eljárás* címmel jelent meg tankönyve. Sok tekintetben alapvető cikkeit német nyelven is közzétette a süllyedési végsebességről, a mosási diagramok elméletéről, a flotációs eljárás alapelveiről, az adszorpciós maximumról, a pneumatikus szénelőkészítés mechanikai alapegyenleteiről, a mágneses szeparációs kísérletekről, s más alapvető kérdésekről. Ezekről a témákról évről évre előadott az MTA III. osztályának ülésein is. Az akadémia 1940-ben rendes tagjává választotta. Laboratóriumában fáradhatatlanul folytatott kísérleteket a hazai ásványokkal, a gyöngyösoroszi szulfidos érccel, az úrkúti mangánérccel, a különböző helyekről származó bauxitokkal és szenekkel, a bagamér–nagylétai gyepvasérccel. Gyakorlati, gazdasági eredményeket is hozó munkásságára tekintettel kapta meg 1937-ben a legfelsőbb kormányzói elismerést, s lett tagja 1937-től az Országos Iparügyi Tanácsnak és a Hadi Műszaki Tanácsnak. Változatlanul felfelé ívelő pályáját törte derékba korai halála 1941-ben. Budapesten a Herzog-klinikán hunyt el gyógyíthatatlan betegségben. A műegyetem nagy előcsarnokából temették. A recski ércbányászok és a soproni diákok sorfala között kísérték a Kerepesi úti temetőbe. Munkássága azt a folyamatot teljesítette ki, amely Péch Antal (1822–1895) 1869-ben megjelent első magyar ércelőkészítés-tani könyvével kezdődött. Ennek eredményeként az ásvány-előkészítés technikai eljárása elméletileg

megalapozott tudományterületté fejlődött. Születésének századik évfordulóján a Bányászati és Kohászati Egyesület kezdeményezésére – amelynek alelnöke volt – a Miskolci Egyetem aulájában elhelyezték Finkey József bronz mellszobrát.

MTA tagság: levelező: 1934. máj. 11.; rendes: 1940. ápr. 26.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: Orsz. M. Bányászati és Kohászati Egyesület alelnöke (1938–1941)

Kitüntetés: Általános Kőszénbánya Rt. 1928. évi irodalmi pályadíja; Signum Laudis (1937); kardokkal és sisakkal díszített háborús emlékérem; Károly csapatkereszt

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: Sopron, Vörösmarty u. 8., saját építésű családi ház; Keszthelyen nyaraló

Győrffy István

botanikus

(Hidasnémeti, Abaúj-Torna m., 1880. dec. 10. – Székesfehérvár, 1959. ápr. 16. A csákvári ref. temetőben nyugszik.)

Nemesség: A hajdú nemességgel bíró család a 18. század végén költözött Debrecenbe. Kőhalmi előnevük egyedül a Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái* számára készített önéletrajzban szerepel.

Apja: Győrffy Gyula (ref., Debrecen, 1854. febr. 8. – Bp., 1934. febr. 10.). Gimnáziumi tanulmányait a debreceni református kollégiumban végezte. MÁV állomásfőnök lett Hidasnémetiben, Mendén, illetve Túrkevén, majd ellenőr a MÁV Aradi üzletigazgatóság számosztályán, végül főellenőr/főintéző a MÁV Kolozsvári üzletigazgatóság számosztályán; testvérei: 1. Győrffy Sándor (ref., Debrecen, 1828. júl. 30. – meghalt 3 éves kora előtt); 2. Győrffy József (ref., Debrecen, 1829. júl. – meghalt 1842 előtt); 3. Győrffy Sándor (ref., Debrecen, 1831. szept. 19. – meghalt 1876 előtt); 4. Györffy Rozália/Rózsa (ref., Debrecen, 1834. júl. 3. – Debrecen, 1877. febr. 15.); 5. Győrffy Károly (ref., Debrecen, 1837. jan. 19. – 1877-ban még élt), felesége Ranczenberger Emilia, egy debreceni kéményseprőmester leánya; 6. Győrffy Lajos (ref., Debrecen, 1839. márc. 14. – Debrecen, 1876. márc. 2.), debreceni kereskedő, felesége Kiss Rózsa; 7. Győrffy József (ref., Debrecen, 1842. márc. 21. – 1934-ben még élt) vaskereskedő Nagykárolyban, felesége Cservenyák Katalin; 8. Győrffy

Eszter (ref., Debrecen, 1844. jún. 24. – meghalt 1876 előtt); 9. Győrffy Terézia (ref., Debrecen, 1848. jún. 3. – 1877-ben még élt); 10. Győrffy Kálmán (ref., Debrecen, 1857. jan. 30. – meghalt 1876 előtt); 11. Győrffy Karolina (ref., Debrecen – 1934-ben még élt), Sáska Ignácz kereskedő neje Debrecenben (1880), Fiumében (1934).

Apai nagyapja: Györffy Sándor (ref., Debrecen, 1798. ápr. 16. – 1876-ban már nem élt) gazdálkodó civis, Debrecenben a Német utcán lakott; testvérei: 1. Györffy Zsuzsanna (ref., Debrecen, 1792. ápr. –); 2. Györffy Julianna (ref., Debrecen, 1796. márc. –); 3. Györffy Sára (ref., Debrecen, 1807. febr. – 1877-ben még élt), férje Szecsey József

Apai nagyanyja: Pongor Sára (ref.), debreceni cívis család tagja

Apai dédapa I.: Györffy István (ref.) debreceni lakos, a Piac utcán lakott

Apai dédanya I.: Német Sára (ref.) debreceni lakos

Anyja: nemes sisári Süthő/Sütő/Süttő Mária (ref., Felsőméra, Abaúj m., 1859. nov. 17. – Bp., 1942. dec. 24.); testvérei: 1. Sütő Károly (ref., Felsőméra, 1857. nov. – 1865-ben már nem élt); 2. Sütő Bertalan (ref., Felsőméra, 1861. nov. – 1874-ben már nem élt); 3. Sütő Erzsébet (ref., Felsőméra, 1864. jan. 5. – 1934-ben még élt), férje Gyurkó Barna (ref., Alsóvadász, Abaúj m., 1856. szept. –), az Abaúj megyei Fulókércs ref. lelkésze (1886–1898), Gyurkó Dánielnek, a szintén abaúji Hernádszentandrás ref. lelkészének (1855–1897) fia, Kérészy Mihály alsóvadászi lelkész (1836–1876) unokája; 4. Sütő Károly (ref., Felsőméra, 1865. dec. –); 5. Sütő/Süttő Kálmán (ref., Felsőméra, 1870. dec. – Tiszaluc, 1935), Sárospatakon tanult, ref. lelkész volt Abaújnádasdon (1894–1901), a zempléni Semjénben (1901–), végül 1935-ig az alsózempléni egyházmegyében, Tiszalucon. Felesége: Gyarmathy Margit, aki sokgenerációs abaúji lelkészcsaládból származott; 6. Sütő Róza (ref., Felsőméra, 1873. márc. –); 7. Sütő Bertalan (ref., Felsőméra, 1874. júl. –).

Anyai nagyapja: nemes Sütő Károly (ref., Szerencs, Zemplén m., 1823. jan. 28. –). Sárospatakon tanult és ref. lelkész lett Abaúj megyében, Felsőmérán (1856–1887), egyházmegyei tanácsbíró.

Anyai nagyanyja: Demjén Julianna (ref., Mezőkeresztes, Borsod m., 1834. jan. –)

Anyai dédapa I.: nemes Sütő Mihály, Szerencsen élő *nemesi birtokos*.

Anyai dédanya I: nemes Makláry Erzsébet

Anyai dédapa II.: Demjén András (ref.) Mezőkeresztesen élt.

Anyai dédanya II.: Mulató Sára (ref.)

Testvérei: 1. Győrffy Jolán (ref., Hidasnémeti, 1879. szept. – Bp., 1939. dec. 4.), férje dr. Éber Nándor (– 1922) MÁV titkár; 2. dr. Győrffy Gyula (ref., Karcag, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1882. dec. – 1934-ben még élt Bp.-en, 1939-ben már nem), Kolozsváron végezte a jogi egyetemet, ott kezdte ügyvédi gyakorlatát is, ügyésze volt a kolozsvári ref. teológiának. 1919-től Bp.-en, 1925-től

Kispesten működött mint ügyvéd; 3. Győrffy Kálmán (ref., Túrkeve, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1887. aug. – 1934); 4. Győrffy Sándor (ref., Arad, 1896. okt. 30. – 1934-ben Hevesen élt, 1939-ben pedig Kassán), 1914 és 1919 között hat félévet végzett a kolozsvári orvosi karon; felesége 1942-től dr. Mottl Mária (Bp., 1906. dec. 22. – Graz, 1980. szept. 21.) paleontológus, barlangkutató, aki egy hugenotta származású székesfővárosi mérnök, építészeti főtanácsos leánya volt. A bp.-i tudományegyetemen doktorált paleontológiából (1932). A Földtani Intézet geológusa: 1930–1944; a második világháború után lányával Ausztriában telepedett le, a grazi múzeum földtani, őslénytani és bányászati osztályának muzeológusa volt: 1949–1970.

Vallása: ref.

Felesége: Greisiger Irma/Győrffy Irma (evang., Szepesbéla, Szepes m., 1882. jan. 16. – Gyöngyös, Heves m., 1947. jún. 29.), házasságkötés: Szepesbéla, 1905. aug. 25. A késmárki evang. gimnáziumi érettségi (1900. jún. 20.) után a kolozsvári egyetemen tanult, 1904-ben végzett mint botanikus. A tátrai flóra, az Euphrasiák kutatója. 1938-ban középiskolai tanár); Apja: dr. Greisiger Mihály (evang., Tátraalja, Szepes m., 1851. dec. 25. – Szepesbéla, 1912. szept. 10.), orvos, természetbúvár, a Szepesség őstörténetének kutatója, a szepesbélai közélet aktív résztvevője. Egy ideig a poprádi Kárpátmúzeum gondnoka is volt. Gazdag régészeti, néprajzi, botanikai és denevérgyűjteménye volt, ezek egy része ma is megtalálható a poprádi és késmárki múzeumban. 1971-ben emléktáblát helyeztek el szepesbélai házán. Anyja: Lersch Helén.

Gyermekei: 1. dr. Győrffy Katinka/Katalin (ref., 1906. máj. 25. –), 1934-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett édesapjánál a szegedi egyetemen. Állami leánygimn.-i tanár Kassán, majd Kolozsváron (1944); 2. dr. Győrffy Boldizsár (ref., Szepesbéla, 1908. szept. 1. – Pécs, 1995. nov. 23.), 1934-ben szerzett orvosi oklevelet Szegeden. Itt Purjesz Béla belgyógyászati klinikáján gyakornok volt. Később tüdőgyógyász főorvosként dolgozott az élesdi, a mátraházai, a gyulai, a csákvári, a dobai, végül 1962-től 1977-es nyugdíjazásáig a pécsváradi tüdőgyógyintézetben.; 3. dr. Győrffy Barna (ref., Szepesbéla, 1911. júl. 1. – Bp., 1970. aug. 5.), Szegeden szerezte 1935-ben természetrajz és vegytan szakos középiskolai tanári oklevelét. 1936-ban doktorált. Ezután a szegedi egyetem állattani intézetében gyakornok volt, illetve két évig berlini ösztöndíjas. 1939-től a Tihanyi Biológiai Kutatóintézet munkatársa. 1943-ban Kolozsváron habilitált A növények fejlődési élettana című tárgyból. 1944-től a mosonmagyaróvári Növénynemesítő Int. Biológiai és Genetikai Laboratóriumának vezetője volt. Ezután 1948-tól a Növényökológiéstan és Nemesítéstani Kutatóint., majd 1949-től a Földműv. Min. Agrobiológiai Intézet vezetője volt. Közben az Agrártud. Egyetem Biológiai Tanszék vezetője (1948–1951), 1954-től az MTA Genetikai Int. igazgatója, az MTA

Genetikai Biz. elnöke (1954–1970). Kossuth-díjat kapott 1949-ben, a biológiai tudományok doktora lett 1957-ben. 1967-ben az MTA lev. tagjává jelölték, de közvetlen politikai beavatkozás miatt az illetékes osztály nem támogatta. Az akadémia 1990. dec. 4-i közgyűlése rehabilitálta, s 1967-től MTA-tagnak nyilvánította; 4. dr. Győrffy Zsuzsánna (ref., 1917. ápr. 26. –), vegyész, 1943. dec. 18-án doktorált a kolozsvári egyetemen, 1944-ben díjas egyet. gyakornok a kolozsvári egy. szerves kémiai tanszékén; 5. Győrffy Sára (ref., 1924–), egyetemi hallgató (1944).

Középiskola: sárospataki ref. koll., I. oszt., 1891–1892; aradi kir. kat. főgimn., II–VIII. oszt., 1892–1899; érettségi uo., 1899

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: kolozsvári tud. egy., természettudományi kar, 1899–1903

Oklevél: kolozsvári tud. egy., természettudományi kar, természetrajz-földrajz szakos középiskolai tanár, 1907

Nyelvismeret: német, francia, latin

Tudományos fokozatok: kolozsvári tud. egy., bölcsészdoktor, 1904; kolozsvári tud. egy., természettudományi kar, Magasabbrendű virágtalan növények alak-, alkat- és rendszertana magántanára, 1913. jan. 8.; bp.-i tud. egy., Magasabbrendű virágtalan növények, vagyis mohák és harasztfélék rendszertana magántanára, 1920. jan. 28.

Nyilvános rendes egy. tanár: 1914. júl. 9., kolozsvári tud. egy., matematikai és természettud. kar, általános növénytan; 1940. okt. 19., kolozsvári tud. egy., matematikai és természettud. kar, általános növénytan

Egyetemi tisztségek: szegedi tud. egy., természettudományi kar, dékán, 1924–25, 1934–35; rektor, 1929–30

Nyugdíj: 1949

Életút: Győrffy István vasúti tisztviselő családban született. A debreceni gazdálkodó, cívis famíliából származó, nyolc középiskolát végzett apa az abaúji kicsiny Hidasnémeti vasútállomás főnökségétől a MÁV kolozsvári üzletigazgatósága számosztályának főellenőri/főintézői pozíciójáig emelkedett. Még Hidasnémetiben feleségül vette az abaúji Felsőméra református lelkészének leányát, s így Győrffy István anyja révén szerteágazó tiszáninneni lelkészdinasztiák hálózatához is kapcsolódott. Iskolaválasztásait meghatározták apja változó állomáshelyei. Az elemit a felsőmérai és a túrkevei református iskolákban végezte. A középiskola első osztályába a sárospataki református kollégiumba íratták be, de másodiktól már, apja aradi állomásához alkalmazkodva, az aradi királyi katolikus gimnáziumba járt. Gimnáziumi természetrajz tanárai [köztük Richter Aladár (1868–1927), későbbi kolozsvári professzora] szerettették meg vele a növénytant. Már ekkor intenzíven botanizált Aradon és környékén. Az érettségi után, 1899-ben iratkozott be

a kolozsvári tudományegyetem matematikai és természettudományi karára. (Ekkor már apja is Kolozsváron dolgozott.) Elsőéves hallgatóként a mohák anatómiájával kezdett foglalkozni, ami egész későbbi tudományos pályájának központi témája maradt. Öt éven át, 1905-ig Richter Aladár általános növénytani és Borbás Vince (1844–1905) növényrendszertani professzorok asszisztense, illetve tanársegédje volt. 1903-ban abszolutóriumot, 1904-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Az év októberében a makói állami gimnázium helyettes, 1907-től pedig rendes tanára lett. 1905 augusztusában megházasodott. Szintén botanikus évfolyamtársát, Greisiger Irmát, a szepesbélai orvos és jeles természetbúvár evangélikus leányát vette feleségül. Egyetemi hallgató korától a Kárpát-medence egészére figyelemmel levő fáradhatatlan gyűjtőmunkája ekkortól kezdve egyre inkább a Magas-Tátrára és környezetére koncentrálódott. 1909-ben sikerült áthelyeztetnie magát a lőcsei állami főreáliskolába, ahol 1914-ig tanított. Tudományos munkálkodását segítendő egy évre szabadságolták, de ezenkívül is lankadatlan szorgalommal végezte gyűjtései feldolgozását, publikálását. Főmunkatársa volt a *Magyar Botanikai Lapok*nak és a párizsi *Revue Bryologique* című szaklapnak. Amikor 1912-ben elindította magántanári habilitációs eljárását a kolozsvári egyetemen, 142 kisebb-nagyobb magyar, német és francia nyelvű publikációját dokumentálta. Hivatalos bírálói, volt professzorai, Richter Aladár, illetve Apáthy István (1863–1922), az Állattani Intézet igazgatója azt találták figyelemre méltónak, hogy egy középiskolai tanár is tud szerény eszközökkel tudományos munkát végezni, ha elkötelezett a tudomány iránt. Apáthy kiemelte Győrffy jártasságát az általános élettudományi alapelvekben, s azt, hogy bár a mohák különleges búvárának mondható, mégsem egyoldalú, mert dolgozatai a növénytan legkülönbözőbb köreit érintik. A minisztérium 1913 januárjában jóvá is hagyta Győrffy István sikeres habilitálását. 1913 őszén Richter Aladár nyugdíjba kényszerült. A megüresedett tanszékre meghívott Istvánffy Gyula (1860–1930) pedig a kar meghívását nem fogadta el, ezért 1914 januárjában pályázatot írtak ki a kolozsvári növénytani tanszékre, amelyre jelentkezett Győrffy István is. A nyolc pályázó közül a bizottság, támaszkodva a magántanári eljárásnál született véleményekre is, Győrffyt sorolta az első helyre, aki egyébként a kar döntése alapján már 1913 szeptemberétől helyettesként ellátta a tanszéket. Kiemelték újra „törhetetlen akaratát és a tudományért való önzetlen lelkesedését", valamint a mikroszkopikus vizsgálatokban való jártasságát. A kolozsvári tudományegyetem matematikai és természettudományi kara április 2-i ülésén elfogadta a bizottság javaslatát. Támogatta azt Jankovich Béla kultuszminiszter is, akinek június 3-i felterjesztése alapján Ferenc József Győrffyt 1914. július 9-én az általános növénytan nyilvános rendes tanárává nevezte ki a VI. fizetési osztályba. Átvette a Növénytani

Intézet, a Botanikuskert, valamint az Erdélyi Múzeum Egyesület növénytárának és botanikus múzeumának igazgatását. Az új botanikuskert területén levő villában (Majális utca 28.) kapott szolgálati lakást, s így állandó felügyeletet gyakorolhatott a botanikuskertre. Folyamatosan helyettesítette a Borbás Vince 1905-ös halála óta betöltetlen növényrendszertani tanszéket is. Kinevezték a Tanárképző Intézet tanárává, az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság és a gyógyszerészhallgatók elővizsgálati bizottságának tagjává. 1916-ban az Erdélyi Múzeum Egyesület keretében megalapította és 1919-ig szerkesztette a *Botanikai Múzeumi Füzetek*et. Tanszékét a magyar biológiai/mohászati kutatások központjává tette élénk nemzetközi kapcsolatokkal. Péterfi Márton kollégájával elindította a Bryophyta regni Hungariae exsicca-t. Közléseit saját rajzaival illusztrálta. Tanítványaitól is megkövetelte a pontos rajzokat, a mikroszkóppal látott algák akvarelles ábrázolását. Bár 1918 karácsonyán a román csapatok bevonultak Kolozsvárra, a Károlyi-kormány 1919 januárjában 1918. december 31-i határidővel sok tanártársával együtt kinevezte az V. fizetési osztályba. Az impériumváltozás után társaival együtt 1919. május 11-én megtagadta a hűségesküt a nagyszebeni román Kormányzótanácsra. A következő napon fegyveres erő alkalmazásával kényszerítették intézetei átadására. Június 3-án az Erdélyi Múzeum Egyesület növénytárát is át kellett adnia. 1919. október 28-án a román hatóságok kiutasították Kolozsvárról. Családjával együtt november 10-én marhavagonnal jött Budapestre, ahol egy rövid ideig vagonlakók voltak. 1919. november 29-én érkeztek felesége családjához Szepesbélára. Amikor a Budapestre menekült kolozsvári tanárok a szintén menekült pozsonyiakkal együtt 1920 tavaszán hallgatóiknak pótló kurzust indítottak, akkor március közepén Győrffy is Budapestre érkezett, s prodékánként vezette a matematikai és természettudományi kart. Az átmenetileg Budán működő kar az 1920–21-es tanévre is prodékánná választotta. Erről a tisztéről azonban 1920. december 11-én lemondott, mert a kari többség a Szegedre való településsel szemben a debreceni alternatívára szavazott, s mint a szegedi megoldás elkötelezett híve, a másik álláspontot nem volt hajlandó képviselni az egyetemi tanácsban. Végül is 1921 júniusában a nemzetgyűlés a kolozsvári egyetem ideiglenes szegedi elhelyezéséről döntött. Így Győrffy István 1921. október 10-től jogfolytonosan, közel két évtizedre a szegedi Ferenc József tudományegyetem nyilvános rendes tanára lett, mint az Általános és Rendes Növénytani Intézet, Botanikus Múzeum és Botanikuskert igazgatója. Munkatársaival itt is a semmiből építette fel az intézetet, amelyet Klebelsberg Kuno miniszter és a Rockefeller Alapítvány segítségével Közép-Európa egyik legszebb, jól felszerelt modern kutatóintézetévé fejlesztett. Már 1921 novemberében megszerezte a területet a Fűvészkerthez is, amelyet folyamatosan fejlesztett. Tudományos érdeklődésének

középpontjában változatlanul a Magas-Tátra moháinak kutatása állott. Kivétel nélkül minden évben arra kért szabadságidőt miniszterétől július-augusztusra, hogy a Magas-Tátrában és tágabb környezetében gyűjthessen, kutathasson. Segítőtársa volt ebben a munkában felesége, s több gyermeke is (ketten nála is doktoráltak). A gyűjtött növénytani, állattani, ásvány- és földtani anyagokat szegedi intézeteknek, a Magyar Nemzeti Múzeum növény- és állattárának és a Pázmány Péter Tudományegyetem intézeteinek ajándékozta pontos dokumentációval. A mohákkal legnagyobb részben rendszertani, de különösen összehasonlító alaktani és szövettani irányban foglalkozott. Kapcsolatba került külföldi kutatókkal, akik rendszeresen hivatkoztak közleményeire. Több külföldi tudományos társaság tagjává választotta, s 15 növényfaj viseli a nevét. Tanszéke és intézete a virágtalan növények kutatásának magyarországi székhelyévé vált. Több tanítványa az algák szakértője lett. Győrffy István kryptogamkutató iskolája számára külön folyóiratot indított 1926-ban *Folia Cryptogamica* címmel. Emellett azonban közlemények sorában foglalkozott a virágos növények köréből is az általa felfedezett újabb termőhelyek, alakok vagy alaktani érdekességek ismertetésével. Sok növényökológiai, fenológiai és növényföldrajzi adatot örökített meg részletes, saját rajzaival illusztrált közleményeiben. Figyelme kiterjedt a népies növénynevekre és a népies gyógyszerekre is. Munkássága, eredményei alapján már 1921-ben, majd 1928-ban is ajánlották az MTA levelező tagjának. Végül 1940 áprilisában lett az akadémia tagja. Mint egyetemi tanár, sok diákot vezetett be a tudományos munkába. Tizenkilencen írtak nála doktori értekezést. Intézetében a tanítványok által írt szakcikkek száma is jelentős (116). Szegeden is tanított a Középiskolai Tanárképző Intézetben, sőt 1925-től elnökhelyettesként működött. Tagja volt az Országos Tanárvizsgáló Bizottságnak is. Kétszer töltött be dékáni tisztet, az 1929–30-as tanévben pedig rektor volt. Közéleti szerepvállalása is sokrétű volt. Szegeden cserkészparancsnok, sőt 1925-től a Magyar Cserkészszövetség Déli Kerületének elnöke, s ebben a minőségében Teleki Pál munkatársa volt. Legjelentősebb a különböző Kárpát- és Turista egyesületekben való részvétele. Ugyanis tudományos céllal, de négy évtizeden át mint alpinista is rendszeresen járta a Kárpátokat Erdélyben és Kárpátalján, s kiváltképpen a Magas-Tátrát, amelynek két csúcsát ő mászta meg először. Egyháztársadalmi szerepvállalását mutatja, hogy tagja volt a szegedi református egyházközség iskolaszékének. Észak-Erdély visszacsatolása után 1940-ben vállalta, hogy otthagyja a jól felszerelt szegedi tudományos műhelyt s elölről kezdi az építkezést a műszerektől megfosztott kolozsvári egyetemi intézetben. Az 1940. október 19-i kolozsvári professzori kinevezések között ő volt azon két professzor egyike, akik a Trianon előttiekből visszatértek Kolozsvárra. A minisztérium

segítségével sikerült a laboratóriumokat újra felszerelni (az algológiának két laboratóriumot is berendeztek). A kutatások a második kolozsvári korszakban is elsősorban a virágtalan növények flórájára, rendszertanára, anatómiájára, ökológiájára és fejlődés-rendellenességeire vonatkoztak. Hiába fordult azonban Győrffy 1941 májusában miniszteréhez, hogy a tudományos műhely elkészült, színes képekkel illusztrált dolgozatainak megjelentetését támogassák. Az elkészült dolgozatoknak már csak kis részét sikerült a *Folia Cryptogamica* 1942. évi füzetében megjelentetni. Második kolozsvári korszaka legvégén, mivel elégedetlen volt azzal, ahogy mind az egyetem, mind az MTA megcsonkította publikációs jegyzékét, saját költségén megjelentette teljes munkásságának bibliográfiáját, rövid életrajz kíséretében. Az 1944. szeptember 15-én megjelent füzet 676 kisebb-nagyobb publikáció adatait tartalmazta. A későbbiekben még megjelent néhány írása, de tudományos pályája lényegében úgy zárult le, hogy befejezéshez közel álló nagy monográfiái kéziratban maradtak: így például a hazánk területéről összegyűjtött és ismertetett mohák felsorolása és leírása, a *Bryologia Hungarica,* a mohák rendellenességeivel foglalkozó *Handbuch der Moosteratologie* 10 000 eredeti rajzzal és *Magyarország mohászati kézikönyve.* A szovjet csapatok közeledése ellenére, az egyetem kérésére a minisztérium engedélyezte az egyetem helybenmaradását, de az értékesebb műszereket 14 teherautóval elszállíttatta. A szállítmánnyal tartott Győrffy István is feleségével, három Kolozsváron élő gyermekével és két munkatársával. A szállítmánnyal december elejére a keszthelyi Festetich-kastélyig jutottak. Innen Mosonmagyaróvárra mentek, ahol fia, Győrffy Barnabás a Növénynemesítő Intézet Genetikai Laborjának vezetője volt. Később valószínűleg Salzburgig jutottak. Helyzetük bizonytalan volt. Kolozsváron 1945 januárjában Győrffy István is rajta volt a román prefektusnak azon a listáján, amely 29 olyan professzor nevét tartalmazta, akiket „antidemokratikus, sovén vagy fasiszta magatartásuk miatt az egyetemről eltávolítottnak nyilvánított". A közzétett lista inkább csak a visszatéréstől való elriasztást szolgálta, nem volt alapja és jogérvénye sem. Végül is a Budapesten működő igazolóbizottság igazolta Győrffy professzort, s egyetemi tanári státusza megtartásával egy VKM rendelettel 1947. április 10-én szolgálatra a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárába osztották be. Tekintettel azonban betegségére, megengedték, hogy szolgálati helyétől távol, orvos fiánál, a tudományos munkát is végző, publikáló Győrffy Boldizsár tüdőgyógyásznál éljen, aki ekkor a mátraházai tüdőgyógyintézet főorvosa volt. Felesége 1947 júniusában itt halt meg a gyöngyösi kórházban. Győrffy professzor 1948. január 26-án még megtartotta akadémiai székfoglalóját *(A lombos és máj-mohák filogenetikai kapcsolatáról),* az akadémia pártállami átszervezésekor azonban, 1949. október 31-én tanácskozó taggá minősítették

át, s ugyanekkor mint egyetemi tanárt is nyugdíjazták. A magyar tudomány átalakítását levezényelő Magyar Tudományos Tanács káderezése során ugyanis – elsősorban Jávorka Sándor véleménye alapján – „összeférhetetlen és bogaras embernek" minősítették, akinek „jelenlegi munkássága már nem reprezentál tudományos értéket". Így aztán hiába kérte tudományos pótlék további engedélyezését: „Mivel én nemcsak animális életet élek, hanem az internacionális botanikai irodalomnak aktív művelője vagyok". A tudományos minősítés rendszerének 1952-es, szovjet mintára történő átszervezésekor is eredménytelenül kérte tudományos fokozata megadását. A július 31-én kelt levél szerint „kérésére a Tudományos Minősítő Bizottság az Ön eddigi munkássága alapján tudományos fokozat odaítélésére irányuló kérelmét nem tartotta teljesíthetőnek". Ezt a levelet már Gyulára címezték, mert együtt költözött a Gyula város határában működő tüdőgyógyintézetbe áthelyezett Boldizsár fia családjával. 1956-ban innen is továbbköltöztek a csákvári TBC gyógyintézetbe. Győrffy professzor innen került be a székesfehérvári kórházba, ahol 1959. április 16-án meghalt. A csákvári református temetőben temették el. Tudományos hagyatékát a család a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában helyezte el.

MTA tagság: levelező tag: 1940. ápr. 26.; tanácskozó tag: 1949. okt. 31.; tagsága visszaállítva: 1989. máj. 9.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: M. Természettudományi Társ. vál. tag (1924–1959); Magyarhoni Földtani Társ., M. Meteorológiai Társ., Erdélyi Múzeum Egyesület ig. vál. tag; M. Madártani Int. (1923–1959), Dugonics Társ. (1927), Felsőoktatásügyi Egyesület, Tisza István Tudományos Társaság, az Erdélyi Szépmíves Céh tagja; Szegedi Egyetem Barátai Egyesület ig. választmányi és Természettud. szakosztályának vál. tagja

Külföldi és nemzetközi tudományos társaság, szervezet: Freie Vereinigung für Pflanzengeogprahie und Systematische Botanik, Berlin; Polskie Towarzystwo Botaniczne lev. tag (1924), Finnische zoologische-botanische Gesellschaft lev. tag (1934), Sullivant Moss Society, British Bryological Society, Deutsche Botanische Gesellschaft, berlini Freie Vereinigung für Pflanzengeographie und systematische Botanik, a párizsi Société botanique de France, a firenzei Sociéta Botanica Italiana, a Deutsche Dendrologische Gesellschaft, az Internationaler Verein der Limnologie, a tübingeni Deutscher Biologen-Verband, a bécsi Zoologisch-Botanische Gesellschaft, a római Societa internazionale della Scienza del Suolo r. tagja

Szerkesztőségi tagság: Folia Cryptogamica elindítója és szerk. (1924–39, 1942), *Botanikai Múzeumi Füzetek,* Kolozsvár, szerk. (1916–19), *M. Botanikai Lapok* (1907–1933) és a francia *Revue Bryologique* főmunkatársa; *Acta Biologica/ pars Botanica,* Szeged I–V. kötet (1928–1939); *Bryophyta regni Hungariae*

exsiccata, Kolozsvár I–III. szerkesztője; Buletinul Grădinii Botanice si al Muzeului Botanic din Cluj munkatársa (1946–47)

Közéleti társaság, szerep: Unió szabadkőműves páholy (1914, Kolozsvár); Magyar Cserkészszövetség V. déli kerületének elnöke (1925–), majd tiszteletbeli elnöke; a Szegedi Tudományegyetemi 277. számú öregcserkész csapat parancsnoka; késmárki Karpathen-Verein tb. tagja; Vas vármegyei múzeumok barátainak egyesülete tb. elnöke; Orsz. Középiskolai Tanáregyesület, Erdélyi Kárpát Egyesület, Magyarországi Kárpát Egyesület, Magyar Tátra Egylet, Tátrai Önkéntes Mentő Biz., Magyar Turista Egyesület, Magyar Hegymászók Egyesülete tagja

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: szegedi ref. egyház iskolaszéki tagja; Orsz. Református Tanáregyesület, Protestáns Irodalmi Társaság tagja

Horváth Béla

szemész
(Hejőcsaba, Borsod m., 1894. okt. 14. – Budapest, 1968. máj. 25.;
a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: A Horváth család a megerősítő címeres nemeslevelet 1572. jún. 28-án Miksa királytól nyerte, kihirdette Sáros megye 1574-ben. Előnév: gherémy.

Apja: Horváth Jenő (ref., Kistokaj, Borsod m., 1846. aug. – Rimaszombat, Gömör m., 1907). A miskolci református gimnáziumban végezte a középiskolát. MÁV tisztviselő lett. Testvérei: 1. Horváth Piroska (ref., Kistokaj, 1844. jan. –); 2. Horváth Béla (ref., Kistokaj, 1848. jan. – meghalt 1850 előtt); 3. Horváth Béla (ref., Kistokaj, 1850. szept. – 1887) endrődi orvos volt.

Apai nagyapja: Horváth István (ref., Borsodgeszt, Borsod m., 1806. dec. – Kistokaj, 1873). 1812-ben iratták be a sárospataki kollégium első osztályába, a coniugista classisba. Végig itt végezte a gimnáziumot, s 1820-ban subscribált. VIII. tógátusként 1828 áprilisában rektornak ment Mátészalkára. 1833–1834-ben segédlelkész volt Sajóecsegen (Borsod m.). Később református lelkész az alsóborsodi egyházmegyében, Kistokajban (1841–1873). Testvérei: 1. Horváth Julianna (ref., Tiszadorogma, Borsod m., 1801. aug. –); 2. Horváth Antal (ref., Szirma, Borsod m., 1814. okt. –), miskolci ügyvéd.

Apai nagyanyja: Komáromy Mária (ref., Sajóvámos, Borsod m., 1813. nov. –)

Apai dédapa I.: Horváth István (ref., Miskolc, 1770 k. –), Miskolcon és Sárospatakon tanult, rector volt Mezőcsáton (1794–), talán Jénában is megfordult (1796). 1799 januárjában végleg elhagyta a sárospataki kollégiumot, rövid ideig rektor volt az alsóborsodi Gelejen (1799 jan. – 1800). Ezután ref. lelkész lett az alsóborsodi egyházmegyében, Tiszadorogmán (1800–1805), majd Borsodgeszten (1805–1812), végül Szirmán (1813–1832).

Apai dédanya I.: Soltész Nagy Éva (ref., Tiszatarján, Borsod m., 1778. szept. –), a Soltész Nagy család 1637-ben kapott nemeslevelet, amelyet 1638-ban az Abaúj megyei Göncön hirdettek ki. A 18. században Borsod megyében, főleg Mezőcsáton és környékén éltek, a 19. században Miskolc város vezető rétegében is jelen voltak.

Apai dédapa I. szülei: Horváth István (ref., miskolci lakos, akit Borsod megye 1771-ben vett fel nemesei sorába) és Szatmáry Éva

Apai dédanya I. apja: Soltész Nagy Ferenc (ref.), Tiszatarján (Borsod m.)

Apai dédapa II.: Komáromi István

Apai dédanya II.: Bodnár Sára

Anyja: szentannai Székely Katalin (ref., 1868 – Bp., 1934. júl. 3.), a 16. században még birtokos, elsősorban Gömörben és Torna megyében élő nemesi családból származott; házasságkötés 1883/84 k.; testvérei: 1. Székely Zsigmond, felesége Molnár Klára; 2. Székely Terézia; 3. Székely Judit

Anyai nagyapja: szentannai Székely József

Anyai nagyanyja: Barna Juliánna

Testvérei: 1. Horváth Ilona (ref., Hejőcsaba, 1885. febr. –), férje Wisner Olivér; 2. Horváth Zoltán (Hejőcsaba, 1887. máj. –), felesége Binder Valéria

Vallása: ref.

Felesége: Komschall Anna (evang., Bp., 1906. jún. 3. – Bp., 1985. febr. 18.), házasságkötés: 1939. július 8., Budapest; apja: Komschall Antal (meghalt 1939 előtt), anyja Meixner Anna (meghalt 1939 előtt); testvére, Komschall Terézia Horváth Andor budai vendéglős felesége.

Középiskola: rimaszombati egyesült prot. főgimn., I–V. oszt. (1904–1909); Bp., VI. oszt. (1909–1910); miskolci ref. gimn., VII–VIII. oszt. (1910–1912); érettségi uo., 1912. jún. 21.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., orvosi kar, 1912–1917

Oklevél: bp.-i tud. egy., orvosdoktor, 1918. jan. 19.

Nyelvismeret: német, angol

Tudományos fokozatok: bp.-i tud. egy. orvosi kar, magántanár, 1925. márc. 7., szemészeti diagnosztika; uo. 1931-ben kiterjesztve a Válogatott fejezetek a szemészet köréből című tárgykörre; címzetes nyilv. rendkívüli tanár uo. 1934. nov. 10.

Nyilvános rendes egy. tanár: kolozsvári tud. egy., orvosi kar, 1940. okt. 19., szemészet

Egyetemi tisztség: kolozsvári tud. egy., orvosi kar, 1943/44 dékán

Életút: Horváth Béla apai ágon olyan nemes családból származott, amelyben több generáción keresztül voltak a borsodi/alsó-borsodi egyházmegyében szolgáló lelkészek. Apja, aki a kistokaji parókián született, már vasúti tisztviselő volt, s utoljára Rimaszombatban szolgált. Horváth Béla kései gyerek volt, s még kisgimnazista korában elvesztette apját. Szintén nemesi eredetű családban született anyjával együtt költözve a rimaszombati gimnáziumi évek után egyévi budapesti kitérővel végül a miskolci református gimnáziumban érettségizett. 1912-ben iratkozott be a budapesti tudományegyetem orvosi karára. 1914 májusában, letéve első orvosi szigorlatát a Budapesti Önkéntes Mentőegyesületnél, jelentkezett szolgálattételre. A háború kitörése után, 1914 novemberében és 1915 elején katonai szolgálatra alkalmatlannak találták. 1915 végén sorozták be, de a Mentőegyesület, tekintettel a sebesültszállításokra, a katonai szolgálat alól felmentette. 1916 áprilisában került a II. szemklinikára, ahol miután 1917 májusában letette a II. orvosi szigorlatát, gyakornoki teendők végzésével bízták meg. 1917 októberében önként bevonult katonának. Először Kassán a 34. számú gyalogezredben szolgált, majd a 17. számú helyőrségi kórházba osztották be. 1918 januárjában letette III. orvosi szigorlatát, s január 19-én orvosdoktorrá avatták. Július 1-én a II. szemklinikán Hoór Károly professzor mellé díjtalan gyakornokká választották. Emellett, 1918. augusztus 1-ig, maradt a 17. számú helyőrségi kórházban a szemészeti, illetve a bőrgyógyászati osztályon. Ezután Galíciába vezényelték a 43. számú Divisions-Sanitätskolonnenhez, majd a 20. számú lövészezredhez. Itt a III. számú zászlóalj orvosfőnöke volt. Szeptemberben az olasz harctérre került, ahol a Piave melletti áttörés után november 3-án olasz fogságba esett. A cassinoi fogolytáborból az olaszok mint orvost 1919. március 1-én hazaengedték. Újra elfoglalhatta állását a II. számú szemklinikán. A proletárdiktatúra alatt a népbiztosság asszisztenssé nevezte ki. 1919 júniusában a népbiztosság írásbeli rendeletére a honvéd-helyőrségi kórházban kellett jelentkeznie, ahol a szemészeti osztályra volt beosztva. A diktatúra bukása után 1919. szeptember 1-én a minisztériumtól is megkapta III. tanársegéddé való kinevezését. 1920 februárjától ugyanott II. tanársegéd lett. Kinevezése után magához vette özvegy édesanyját, akit haláláig (1934) támogatott. 1922-ben két és fél hónapig Nagykovácsiban, mint községi orvos általános praxist folytatott, majd visszatért a klinikára. Az 1921–23. években klinikai állása mellett az Erzsébet kórháznak volt szemész rendelő főorvosa. 1920-as megalakulásától tagja volt a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének. Később választmányi tag lett anélkül, hogy különösebb aktivitást mutatott, vagy akár

csak felszólalt volna az egyesületben. 1924 tavaszán folyamodott az orvosi karhoz magántanári habilitációját kérve. A kérelemhez 19 magyar, illetve német nyelvű tudományos közleményét mellékelte. A kérelmet a karnak május 20-án előterjesztő Hoór professzor kiemelte Horváth Béla jó előadókészségét, a legmodernebb optikai, Röntgen-, szerológiai és bakteriológiai vizsgálatokban való jártasságát. Megállapította, hogy jó, megbízható diagnoszta és terapeuta, jó kézügyességgel megáldott invenciózus operatőr, akit betegei szeretnek és tisztelnek. Megjegyezte, hogy „lankadatlan szorgalmú, törekvő egyén, anélkül, hogy a legtávolabbról is törtető volna". A megindult eljárásban Hoór Károly mellett Grósz Emil professzor bírálta a tudományos dolgozatokat. December 16-án megvolt a kollokvium, 20-án a próbaelőadás. A kar felterjesztése után a minisztérium 1925. március 27-én erősítette meg a magántanári habilitációt a Szemészeti diagnosztika című tárgykörből. 1927. május 1-től Horváth Bélát a Ferenc József kereskedelmi kórház szemész rendelő főorvosává is kinevezték, amit a nyugdíjbavonulására készülő Hoór professzor arra való tekintettel engedett meg neki, hogy az új professzor esetleg majd nem tartja meg klinikai állásában. Az 1927/28-as tanév első szemeszterének kezdetén Hoór professzor megbízta Horváth Bélát az előadások megtartásával. A második félév kezdetén hivatalos megbízást is kapott a minisztériumtól a II. számú szemklinika vezetésére. A megbízás Blaskovics László professzornak a félév végén történt kinevezéséig szólt, s így az előadásokat egész félévben Horváth Béla tartotta. A kórházi főorvosi állásról Blaskovics professzori kinevezése után lemondott, s 1928. szeptember 1-től mint I. tanársegéd a klinikai állásban maradt (IX. fiz. osztály). Tanársegédi állását a szokott rend szerint évenként hosszabbították meg. Magántanári habilitációját 1931-ben a kar Válogatott fejezetek a szemészet köréből című tárgykörre is kiterjesztette, így ilyen címmel is tartott előadásokat. 1932. szeptember 1-től a díjas tanársegédi megbízás mellett fizetéstelen adjunktus lett. 1934 áprilisában Herzog Ferenc és Bakay Lajos professzorok kezdeményezték Horváth Béla egyetemi rendkívüli tanári címmel való kitüntetését. A Grósz Emil elnökletével kiküldött bizottság javaslatát Blaskovics professzor terjesztette elő az 1934. június 5-i rendkívüli kari ülésen. Az előterjesztés méltatta tudományos munkásságát, amely elsősorban a szemészeti röntgenológia kifejlesztése terén hozott újat. Elsősorban ezen érdemei elismeréseként kapta meg 1934. november 10-én a nyilvános rendkívüli tanári címet. 1935-ben a Magyar Szemorvostársaság, amelyben hosszú idő óta rendszeresen tartott előadásokat, az alelnökévé választotta. Hasonlóképpen alelnöke lett a budapesti Közegészségügyi Társaságnak, ahol szintén sokszor szerepelt előadóként. Grósz Emilnek, az I. számú szemklinika professzorának 1936 júniusi nyugdíjazása után a Szigony utcai II. számú szemklinikát megszüntették, s onnan

Blaskovich professzor a Mária utcai (volt I. számú) klinikához került át. Vele tartott Horváth Béla is, aki a klinika felújítását és technikai modernizálását irányította. Horváth Bélát 1936. október 1-től fizetéses adjunktussá választották a VIII. fizetési osztályba. Nagy tudású szemész, jó klinikus, de főleg kitűnő operatőr volt, akinek nevét a harmincas évek második felében országszerte ismertté tette új kancsalsági varrata, tokfogó csípője, zonuloruptora (ezekben az években lett Horthy kormányzó családjának szemorvosa). Tudományos téren a műtéti problémák mellett főleg az intraoculáris idegentestek lokalizációjával, valamint a bulbus és a szemhéjak terápiás röntgenbesugárzásával foglalkozott. 1939-ben megházasodott, és feleségével önálló lakásba költözött a szemklinikáról, ahol korábban lakott. Amikor Blaskovich profeszor 1939-es halála után az Állami Szemklinika igazgatóját, ifj. Imre Józsefet nevezték ki a budapesti tudományegyetemi szemészeti tanszékre, akkor Horváth Bélát a felügyelő belügyminiszter az Állami Szemkórház igazgató főorvosává nevezte ki 1940. február 29-től (VII. fizetési osztály 3. fokozat). Észak-Erdély visszatérése után pedig 1940. október 19-én kinevezték nyilvános rendes tanárnak az újjászervezett kolozsvári egyetem szemészeti tanszékére az V. fizetési osztályba. Tagja lett az Országos Természettudományi Tanácsnak és a Szakorvosvizsgáló Bizottságnak. 1941 februárjában költözött Kolozsvárra, ahol a szemklinikának is igazgatója lett. Komoly erőfeszítéseket tett a szemklinika újjáépítésére, felszerelésének modernizálására. Még 1940 végén, mint tudományos munkája révén tekintélyes, rangidős orvosprofesszort, Kolozsvár akkori egyetlen orvosi közéleti társasága, a MONE helyi elnökévé választották. A kolozsvári orvosi kamarának 1941 októberi megalakulásától kezdve választmányi tagja lett. Az 1943–44-es tanévben az orvosi kar dékánjává választották. Az 1944–45-ös tanév megkezdése előtt a várható román–szovjet megszállás elől menekülő tanárokkal és diákokkal együtt szeptember 8-án elhagyta Kolozsvárt és Budapestre távozott. A minisztérium felszólítására, hogy a menekült egyetemmel együtt önként Szentgotthárdra, majd ha kell, Németországba települjön, nem jelentkezett. November 10-ei kérésére a miniszter még azon a napon ideiglenesen a bp.-i tudományegyetem sebészeti, valamint orr- és gégegyógyászati klinikájára osztotta be szemészeti tanácsadónak. 1944. december 8-án azonban személyre szóló SAS-behívóval a Németországba kitelepülő egyetemmel kellett mennie, előbb Breslauba, majd Hallába. Mindkét helyen szemészeti előadásokat tartott és vizsgáztatott is. A Hallét megszálló amerikaiaktól, akiknek a hadikórházában is dolgozott, kedvező állásajánlatot kapott ugyan, mégis az 1945 októberében hazatérő egyetemi törzzsel (diákokkal, felszereléssel) tartott, s október 22-én érkezett Budapestre. Október 25-én már ki is töltötte a közalkalmazottak háború utáni igazolási eljárása keretében

az igazoló nyilatkozatot. (Ekkor felesége testvérének családjánál, Horváth Andor budai vendéglősnél laktak.) A Menekült Kolozsvári Egyetemhez Kiküldött IgazolóBizottság egy hónap múlva, 1945. november 23-án megtartott nyilvános tárgyalásán a lehetséges legsúlyosabb határozattal Horváth Bélát állásvesztésre ítélte (ez a nyugdíjigény elvesztését is jelentette). Sőt, az igazoló eljárásról szóló rendelet adta lehetőséggel élve „a fennforogni látszó bűncselekmények miatt az ügy iratait a budapesti népügyészséghez áttenni rendelte". A pártok képviselőiből álló bizottságban a határozat mellett és ellene is hárman szavaztak, így a rendelet értelmében a szakszervezeti tanács által beküldött tag szavazata döntött. A határozat elmarasztaló módon vette figyelembe a Németországba való kitelepülést. Igazán döntő azonban a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületében betöltött tisztség volt. Hivatkoztak a Népbíróságok Országos Tanácsának ítélkezési gyakorlatára, miszerint a fasiszta, demokráciaellenes pártban való tisztségvállalás önmagában elegendő a bűncselekmény megvalósításához anélkül, hogy ezen a tényen felül bármilyen ténykedést vizsgálni kellene. Az ítélkezési gyakorlat szerint a fasiszta jellegű tevékenysége miatt feloszlatott MONE-ban betöltött választmányi tagság kizárja, hogy valaki, mint egyetemi tanár, a diákság demokratikus átnevelésére alkalmas legyen. Az elnöki tisztség akkor is büntetendő, ha egyéb cselekedettel össze nem függ. Horváth Béla, mint a kolozsvári MONE elnöke felelős a szervezet minden akciójáért. Márpedig a kolozsvári MONE minden módon akadályozni akarta a zsidó orvosok kamarai felvételét. Horváth Béla védekezése egyrészt arra épült, hogy tanúkkal bizonyítsa, nem volt zsidóellenes (például Kolozsváron egyedül az ő klinikáján volt zsidó munkatárs, s 1944-ben a német megszállás után a minisztérium tilalma ellenére dékánként közreműködött zsidó hallgatók doktorrá avatásán). Másrészt azt igyekezett bizonyítani, hogy a zsidó orvosok felvételéről is döntő kolozsvári orvosi kamarában ő lényegében a politikai bonyodalmak elkerülésére, s a fiatalabb szélsőségesek taktikus mérséklésére törekedett. Hiába igyekezett azonban egyetlen nyilvános szereplését a korabeli kontextusok felidézésével magyarázni, mint MONE elnöknek a kamara 1943. február 7-i ülésén elmondott hozzászólása közvetlenül inkább azt látszott bizonyítani, hogy a zsidó orvosok helyzetének hátrányosabb szabályozását, a numerus nullust és a zsidó orvosok munkaszolgálatra való behívását támogatta. Az igazolóbizottság határozata ellen Horváth Béla azonnal fellebbezett. Hosszú, írásos beadványát 1946. február 14-én iktatták a Budapesti Népbíróság Igazoló Fellebbezési Tanácsánál. Ezzel az igazolási fellebbezéssel párhuzamosan futott büntetőügye a Budapesti Népügyészségen. 1946. április 17-én letartóztatták, az Andrássy út 60-ba vitték, majd később átkerült a Markó utcába. Letartóztatása idején a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium

az igazolóbizottsági határozatra utalva, de külön eljárásban egy 1946. nyári rendelet alapján 1946. augusztus 9-én B listára tette, s elbocsátotta. 1946. október 2-án rossz egészségi állapota miatt feltételes szabadlábra helyezték. December 19-én elkészült a Népügyészség vádirata népellenes bűntett miatt, ugyanakkor ennek elbírálásáig a fellebbezés alatt álló igazoló eljárást felfüggesztették. 1947. február 13-án megvolt a büntetőügy első tárgyalása. Közben Kolozsvárról megérkezett a Bolyai Tudományegyetem purifikációs bizottságának 1947. február 27-i ülésén kelt irata, amely szerint Horváth Béla magatartása ellen kolozsvári egyetemi és klinikai működése során demokratikus szempontból kifogás nem merült fel, így igazoltnak tekinthető. Budapesten viszont a Népügyészségnél mindkét szálon továbbfutott Horváth Béla ügye, akit 1947. augusztus elejétől novemberig idegösszeomlással kezeltek. 1947. november 8-án a kolozsvári igazolásra is hivatkozva megfellebbezte B listás elbocsátását, s kérte az igazoló eljárás befejezését. Büntetőügye fő tárgyalását 1947. november 27-re tűzték ki, de a tárgyalás elmaradt. 1948-ban, miközben még mindkét népbírósági ügye függőben volt, a Népjóléti Minisztériumhoz tartozó Országos Közegészségügyi Intézet Barcsra küldte a Barcsi Járási Egészségvédelmi Központ szemészeti teendőinek ellátására és egy trachomakórház felállítására. 1948. szeptember 20-án a Népbíróságon folyó bűnvádi ügyét Szakasits Árpád köztársasági elnök ítélet nélkül kegyelemből megszüntette. A viszonylagosan kedvező fejlemények magyarázata egyes feltételezések szerint Münnich Ferenc akkori budapesti rendőrfőkapitány támogatása, ugyanis Münnich feleségének szemét Horváth Béla sikeresen megoperálta. A Népbíróság Igazoló Fellebbezési Tanácsa 1948 októberében értesült a bűnvádi eljárás megszüntetéséről. Decemberben megkapták az összes keletkezett iratot, s 1949. január 18-án megtartották a nyilvános tárgyalást. A Tanács jóváhagyta az 1945. november 23-án hozott igazolóbizottsági határozatot Horváth Béla állásvesztéséről (ellenkező esetben Horváth visszakaphatta volna egyetemi tanári státuszát), s Horváth Bélát 23 forint eljárási költség megfizetésére kötelezték. Horváth feladata Barcson a trachoma felszámolása lett Somogy megye déli részén. A 19. század utolsó harmadában Magyarország déli határainál megjelenő fertőző szembetegség egyik góca kezdettől a Dráva-mente volt. A rendőri felügyelet alatt álló, a fővárosból kitiltott Horváth Béla, mint trachomafelügyelő, 1948-ban nagy energiával, rendkívüli szervezőkészséggel látott hozzá a feladathoz. Eleinte egy lakásban rendelt saját műszereivel, felesége asszisztenciájával, s biciklivel járta a környék falvait. 1948–49-ben megszervezte a trachomakórházat a gróf Széchényi Imre által 1873-ban épített, 1945-ben államosított somogytarnóci kastélyban, egy négyhektáros park közepén. Eleinte, mint a szemészeti osztály osztályvezető főorvosa, majd mint kórházigazgató működött. Néhány év

alatt nagy munkával, szigorú ellenőrzéssel a barcsi, szigetvári, nagyatádi és csurgói járásban munkatársaival sikerült felszámolni a trachomát. 1955-ben a Somogy Megyei Tanács VB. két körzeti orvossal együtt elismerő oklevélben részesítette a trachoma elleni küzdelem sikeréért. 1960. január 4-én szüntették meg a 65 éves Horváth Béla munkaviszonyát (a szemészetet megszüntették, szülészeti osztályt szerveztek). Horváth Béla feleségével Budapestre, megmaradt adyligeti nyaralójukba költözött, majd egy év múlva a Ráday utca elején lévő lakásba. A Rókus kórházban vezető állást ajánlottak neki, de egészségi állapota miatt csak konzultációs szerepet vállalt. 1964 után egy ideig még nyugdíjasként praktizált a VIII. és a XIII. kerületi szakrendelőben. Tudományos munkával azonban 1945 után már egyáltalán nem foglalkozott. Halála után a 12 éves barcsi szolgálatért járó csekély özvegyi nyugdíjból élő felesége olyan nehéz körülmények között élt, hogy fokozatosan mindenét eladogatta, még férje családjának nemesi armálisát is. Horváth Béla barcsi lakásának falán Vágó Imre (saját fogalmazása szerint az utolsó barcsi Weisz), egykori barcsi lakos kezdeményezésére 2006-ban emléktáblát helyeztek el, köszönettel a trachoma elleni küzdelemért.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: M. Szemorvostársaság alelnöke (1935–); a M. Orvosegyesület, a M. Orvosok Röntgenegyesülete és a Kis Akadémia tagja; a budapesti Közegészségügyi Társaság alelnöke

Közéleti társaság, szerep: M. Orvosok Nemzeti Egyesületének tagja (1920–), bp.-i alelnöke, majd a MONE kolozsvári fiókjának elnöke (1940–); Frontharcos Szövetség tagja (1935–)

Kitüntetések: Károly-csapatkereszt; a Somogy Megyei Tanács VB. elismerő oklevele a trachoma elleni sikeres küzdelemért (1955)

Kérészy Zoltán

jogász, jogtörténész, egyházjogász
(Sárospatak, Zemplén m., 1868. júl. 3. – Feketeerdő, Moson m., 1953. aug. 4. Sírja a feketeerdői temetőben található.)

Nemesség: a címeres levelet és nemességet Rudolf király adományozta 1591. dec. 23-án, kihirdették 1592-ben Abaúj megyében, Göncön

Apja: Kérészy István (ref., Parasznya, Borsod m., 1835. júl. 17. – 1914. aug. 8., Sárospatak), Szikszón, Miskolcon, Sárospatakon és Eperjesen járt gimn.-ba,

a hittani akadémiát a sárospataki ref. koll.-ban végezte. A kápláni vizsga után nevelő volt Felsőzsolcán (Borsod m.) Szathmáry Király Pál családjánál. 1861 őszén Zürichben a bölcseleti s német irodalmi előadásokat hallgatta, a télen Párizsban a Sorbonne-on természettant és vegytant tanult. Az 1862. nyári félévben Berlinben bölcseleti, történelmi és természettudományi előadásokra járt. 1862. nov.-től 1899-ig a sárospataki ref. főgimn. tanára, természettant és német nyelvet tanított. Többször volt főgimn.-i igazg., tagja a főiskola gazdasági választmányának, s felügyelője a könyvtárnak. *Testvérei:* 1. Kérészy Franciska (ref., Parasznya, 1832. aug. –); 2. Kérészy Zsuzsanna (ref., 1893-ban még élt), férje: Gyurkó Dániel (ref., 1822 k. – Hernádszentandrás, 1898), Sárospatakon tanult, Abaúj m.-ben volt tanító Alsóvadászon (1847–1850), ref. lelkész Abaújalpáron (1854–1855), majd Hernádszentandráson (1855–1897); 3. Kérészy Barna (ref., Alsóvadász, Abaúj-Torna m., 1846. ápr. 17. – Tiszanána, Heves m., 1922. ápr. 20.), Sárospatakon végezte a gimn.-ot és a teológiát. Tanára volt a miskolci ref. gimn.-nak (1869–1873), majd a sárospataki gimn.-nak (1873–1877). 1877-től alsóvadászi, 1887-től 1914-ig tiszanánai ref. lelkész, egyházkerületi tanácsbíró, konventi és zsinati rendes tag, Heves vm. törvényhatósági biz. tagja, első felesége Veszprémy Zsuzsanna (ref., Hajdúhadház, 1850–), második felesége 1888-tól boronkai Boronkay Mária (ref., 1859 – Tiszanána, 1901. máj. 19.). Hat gyerekük közül fiuk, Kérészy István (1890–1978) szintén tiszanánai ref. lelkész volt.

Apai nagyapja: Kérészy Mihály (ref., Cserépfalu, Borsod m., 1802 – Sárospatak, 1876. jan. 12.), Sárospatakon tanult, 1818-ban subscribált, tanulmányai közben az Abaúj megyei Bodolón volt udvari tanító. 1829-től 1832-ig a Borsod megyei Sajókazán, 1832-től 1836-ig Parasznyán ref. lelkész. István bátyja halála után, 1836-ban a megürült alsóvadászi lelkészi állásba választották meg, ahonnan 1875-ben ment nyugdíjba. *Testvérei:* 1. Kérészy István (ref., Cserépfalu, 1794. jan. 12. – Alsóvadász, 1836. okt. 29.,), a gimnáziumot a miskolci ref. gimnáziumban végezte, innen Szepes megyébe ment, hogy a német nyelvet elsajátítsa. Az akadémiai tanulmányokat Sárospatakon hallgatta, majd 1819-ben Cserépfalván lett iskolatanító. Állami tiltás miatt külföldre nem mehetett tanulni, de egy ideig Bécsben időzött. 1823-ban Sárospatakra hívták gimnáziumi tanárnak, de csak fél évet tanított ott, mert még abban az évben Szepsiben megválasztották ref. lelkésznek. 1829-től 1836-os haláláig Alsó-Vadászon volt lelkész.; 2. Kérészy Juliánna (ref., 1876-ban még élt), férje Bodnár Dániel (1876-ban már nem élt); 3. Kérészy Dániel (ref., 1876-ban még élt).

Apai nagyanyja: Katona Zsuzsanna (ref., Berzéte, Gömör m., 1809. okt. 22. – Hernádszentandrás, 1893. márc. 1.); testvérei: 1. Katona Gerzson (ref., Berzéte, 1811. okt. 24. –); 2. Katona Zsigmond (ref., Berzéte, 1814. okt. 4. –); 3. Katona Julianna (ref., Berzéte, 1817. jan. 4. –)

Apai dédapa I.: Kérészy István (ref., Alsószuha, Gömör m., 1752 – Cserépfalu, 1809), Sárospatakon subscribált 1767-ben, 1775-ben a syntaxisták osztálytanítója, 1774–1778: alkönyvtárnok volt Sárospatakon, 1779. szept.-től 1781-ig Utrechtben tanult. Atyja után 1788-tól 1809-ig cserépfalui ref. lelkész volt, 1802-től alsó-borsodi esperes; testvére: Kérészy Zsigmond, 1774-ben subscribált Sárospatakon, jogi pályára ment.

Apai dédapa I. apja: Kérészy Zsigmond (ref., 1718 k. – Cserépfalu, 1788), 1732-ben subscribált Sárospatakon, 1747. jún. 30-án iratkozott be a franekeri egyetemre. Rövid ideig Kunhegyesen és Nagyszeretván szolgált, 1752-től Alsószuha, 1764-től 1788-ig Cserépfalu ref. lelkésze volt. Testvére: Kérészy István 1739-ben subscribált Sárospatakon, 1752 és 1754 között a berni akadémián tanult, ref. lelkész volt a zempléni Tarcalon, valamint a borsodi Alsózsolcán, Ónodon és Sajóecsegen. Az ő fia volt Kérészy Ábrahám (ref., Alsózsolca, 1766 – Szín, Torna m., 1852), aki Miskolcon, Sárospatakon, 1793–94-ben Utrechtben és Erlangenben tanult. 1798-tól 1852-ig Színben volt lelkész, a tornai egyházmegye esperese, az 1806-os ref. énekeskönyvbe több szöveget írt.

Apai dédapa I. nagyapja: Kérészy István (ref., Szepsi, Abaúj m., 1690 k. – Tarcal, Zemplén m., 1730), 1705-ben subscribált Sárospatakon, 1717–18-ban Franekerben és Wittenbergben tanult. A Gömör megyei Aggteleken, majd 1720–25-ig Putnokon volt ref. lelkész, 1725–29: a borsodi Szendrőben, 1729–30: a zempléni Tarcalon szolgált.

Apai dédapa II.: Katona Mihály (ref., Bánhorvát, Borsod m., 1780. szept. 4. – Sajószentpéter, Borsod m., 1842), a sárospataki ref. koll.-ban végezte tanulmányait; 1803-ban mint köztanító az elemi, 1804-ben az első gimnáziumi osztályt vezette. 1805 júliusában Németországban fölkereste a lipcsei egyetemet, 1805. okt. 16-tól pedig a jénai egyetem diákja volt. 1806. júl.-ban választották meg gimn.-i tanárnak Sárospatakon, ahol 1808-ig működött. Ekkor a Gömör megyei Berzétére választották meg ref. lelkésznek. 1816-tól a szintén gömöri Jánosi, 1823-tól 1842-ig pedig a Borsod megyei Sajószentpéter ref. lelkésze, egyházkerületi jegyző, 1840-től a felsőborsodi egyházmegye esperese és Gömör-Kishont vm. táblabírája volt.

Apai dédanya II.: Harsányi Zsuzsanna

Apai dédapa II. apja: Katona Mihály, 1757-ben subscribált Sárospatakon, 1774-től bánhorváti, 1794-től borsodi ref. lelkész volt. Az ő apja szintén ref. lelkész volt.

Anyja: Ambrus Amália (ref., Kunmadaras, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1845. nov. – Sárospatak, 1922. máj. 2.), házasságkötés: 1867 k.; testvére: Ambrus Emilia (ref., Debrecen, 1843. aug. –); féltestvérei: 1. Veszprémy Zsuzsanna (ref., Hajdúhadház, 1850 –), az apa testvérének, Kérészy Barnának (1846–1922) felesége; 2. Veszprémy Erzsébet (ref., Hajdúhadház, 1852. dec. – Debrecen,

1929. jún. 17.), férje Szinay Gyula (ref., Nagykágya, Bihar m., 1848 – Debrecen, 1904. márc. 2.) Hajdúhadház tiszti ügyésze (1872–), Hajdú vm. tiszti főügyésze (1877–1889), debreceni ügyvéd, Hajdúböszörmény országgyűlési képviselője függetlenségi programmal (1892–1900), Debrecen város törvényhatósági bizottsági tagja, a debreceni ref. egyház presbitere, gazdasági biz. elnöke; 3. Veszprémy István (ref., Hajdúhadház, 1855 –), földbirtokos, Hajdú vármegyei virilista, felesége Kontz Klára

Anyai nagyapja: Ambrus István (ref.)

Anyai nagyanyja: Békéssy Zsuzsanna (ref., Hajdúhadház, 1821. dec. – Hajdúhadház, 1882. aug. 16.)

Anyai nagyanya második férje, az anya, Ambrus Amália nevelőapja: Veszprémy István (ref., Hajdúhadház, 1814 – 1882-ben már nem élt), 1829-ben subscribált a debreceni ref. koll.-ban. Három évig bölcsészeti, két évig jogi tanulmányokat folytatott.

Anya nevelőapjának apja: Veszprémy István (ref., Debrecen, 1776 k. –), 1791-ben subscribált a debreceni ref. koll.-ban, 1797-ben praebiter a diákönkormányzatban, 1798-ban rector Poroszlón (Heves m.), végül hajdúhadházi postamester lett.

Anyai dédapa II.: nemes Békéssy Lajos (ref., Hajdúhadház, 1793 k. –), 1808-ban subscribált a debreceni ref. koll.-ban.

Testvére(i): 1. Kérészy Emma (ref., Sárospatak, 1869. aug. – 1882-ben még élt); 2. Kérészy Gyula (ref., Sárospatak, 1871. márc. – 1946-ban még élt), Sátoraljaújhely rendezett tanácsú város főmérnöke, felesége Zsindely Mária (ref., Sárospatak, 1874. júl. – Sátoraljaújhely, 1944. jún. 5.), Zsindely István (ref., 1824–1891) sárospataki ref. főgimn. tanár és Bálint Mária (ref., 1848 – 1900) leánya, aki Kiss Árpád (1889–1968) egyetemi tanár apósának testvére; 3. dr. Kérészy Árpád (ref., Sárospatak, 1873. jan. – 1944-ben még élt) bp.-i ügyvéd, felesége Propper Ilona; 4. dr. Kérészy Sándor (ref., Sárospatak, 1875. jan. – Sárospatak, 1946. nov. 9.) ügyvéd, a sárospataki ref. egyház presbitere, az alsózempléni egyházmegye ügyésze és tanácsbírája, tb. vármegyei főügyész, felesége Szalay Mária (ref., 1880 – Székesfehérvár, 1967. dec. 29.); 5. Kérészy Pál (ref., Sárospatak, 1877. júl. – 1882-ben még élt)

Vallása: ref.

Felesége: Weichinger Ottilia (róm. kat., Bp., 1874. okt. – Feketeerdő, Moson m., 1950. febr. 16.), házasság: 1897; szülei: Weichinger Károly (róm. kat., 1848 – Debrecen, 1922. okt. 8.) és Müller Ottilia (róm. kat., 1853 – Bp., 1926. aug. 6.), akik Budapest Terézvárosból az 1870-es évek második felében költöztek Debrecenbe. Ott először az Európa kávéházat működtették, majd a város legnagyobb kávéházának, a Piac utcai Hungária kávéháznak a bérlői, később tulajdonosai voltak. (1898-ban a Sesta kertben 4500 ft-ért vásároltak szőlőt.)

Weichinger Károly 1914-ben a debreceni törv. hatósági biz. virilis tagja volt. Weichinger Ottilia testvérei: 1. ifj. Weichinger Károly (róm. kat., Pest, 1873. máj. – 1926-ban még élt); 2. Weichinger Teréz (róm. kat., 1874. okt. – 1926-ban már nem élt).

Gyermeke: Kérészy Ottília (róm. kat., Debrecen, 1899. aug. 7. – 1953-ban élt még), férje: Gallasz Jenő (róm. kat., 1896 előtt született – meghalt 1931 és 1935 között) feketeerdői (Feketeerdő, Moson m., 202 khold 1935-ben) földbirtokos volt, 1930 körül Győr-Moson-Pozsony vm. that. biz. virilis tagja. Kérészy Ottília özv. Gallasz Jenőné 1935-ben 202 khold tulajdonosaként szerepel Feketeerdő, Moson m.-i községben. A birtok korábban férjéé, azelőtt anyósáé, Gallasz Rudolfné Sőtér Irmáé, illetve utóbbi apjáé, Sőtér Ágost óvári ügyvédé volt. Gallasz Jenő apja, id. Gallasz Rudolf (róm. kat., 1864 – Pozsony, 1914) nagybérlő volt (600 khold) Rajkán és Oroszváron, Moson vm. that. biz. tagja. Özv. Gallasz Jenőné a későbbiekben is itt lakott, s a háború vége felé ide költöztek hozzá szülei is. Férjének testvérei: 1. Gallasz (Ágost) Rudolf (róm. kat., Rajka, 1896. júl. 2. – Bp., 1960) Ludovikát végzett repülő főhadnagy, 1931-től 1940-ig orsz. gyűl. képviselő független kisgazdapárti programmal; 2. Gallasz Alice, férje dr. Kühne Lóránt (Moson, 1886. szept. 29. – Budapest, 1963. dec. 13.) mezőgazdasági gépgyár tulajdonosa, felsőházi tag (1927–), országgy. képv. (1935–); 3. Gallasz Irma.

Unokák: dr. Gallasz Jenő; Gallasz Endre

Középiskola: sárospataki ref. koll. gimn.-a, I–VIII. oszt., 1878–1886; érettségi uo., 1886

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: sárospataki ref. koll. jogakadémiája, 1886–1888; bp.-i tud. egy., jog- és államtudományi kar, 1888–1889 és az 1889-es tanév első fele

Oklevél: bp.-i tud. egy., jog- és államtudományi kar, 1890. szept. 27., államtudományi doktor; uo., 1893. márc. 4., jogtudományi doktor

Nyelvismeret: latin, német

Tudományos fokozatok: kolozsvári tud. egy., 1899. dec. 20., magyar alkotmány- és jogtörténet

Nyilvános rendes egy. tanár: pozsonyi tud. egy., 1914. aug. 26., magyar alkotmány- és jogtörténet, egyetemes európai jogtörténet

Egyetemi tisztségek: pozsonyi Erzsébet tud. egy., rektor, 1916–17, 1922–23; jog- és államtudományi kar, dékán, 1916–18, 1921–22; pécsi Erzsébet tud. egy., jog- és államtudományi kar, dékán, 1936–37

Nyugdíj: 1938. júl. 31.

Életút: Kérészy Zoltán édesapja külföldet járt, tudós sárospataki református gimnáziumi tanár volt. Az apai ági felmenők öt generációra visszamenően, a 17. század végétől több ágban mind a sárospataki ref. kollégiumban tanultak,

külföldi egyetemeken is jártak, s a tiszáninneni ref. egyházkerület falvaiban lelkészként szolgáltak. Anyai ági felmenői szintén iskolázott emberek voltak, akik a debreceni kollégiumban tanultak. Kérészy Zoltán a sárospataki ref. kollégiumban végezte a gimnázium nyolc osztályát, majd a jogakadémia első két évét. Jogi tanulmányait 1888 szeptemberétől 1890 elejéig a budapesti tudományegyetem jogi karán folytatta. 1890. március 8-án gróf Teleki Géza belügyminiszter ideiglenes minőségű díjtalan fogalmazó gyakornokká nevezte ki a belügyminisztérium I. közjogi ügyosztályára. Miután pedig a budapesti tud. egy. jogi karán 1890 szeptemberében megszerezte az államtudományi doktorátust, október 11-én véglegesítették mint gyakornokot. Gyakornokként dolgozott a belügyminisztérium X. rendőri ügyosztályán is. 1893 márciusában a budapesti jogi karon megszerezve a jogtudományi doktori oklevelet is, május 30-án Hieronymi Károly belügyminiszter segédfogalmazóvá nevezte ki, és Somogy vármegye főispáni titkáraként Kaposvárra rendelte. 1895. aug. 8-án a tiszántúli ref. egyházkerület közgyűlése a debreceni ref. kollégium jogakadémiájának rendes tanárává választotta. Ekkoriban erősödött meg a kollégium protestáns egyetemmé fejlesztésének gondolata. Debrecen városa ezt támogatva alapított 50-50 ezer forintos alapítvánnyal két új jogi tanszéket. Kérészy foglalhatta el 1895. szept. 1-től az újonnan alapított egyik tanszéket, a magyar alkotmány- és jogtörténet, egyetemes európai jogtörténet tanszéket. Itt jelent meg 1896-ban, még Kaposváron készült első önálló jogtörténeti tanulmánya: *A megyék szereplése a magyar politikai élet terén 1526–1848-ig*. 1898-ban publikálta *A magyar országgyűlések eredetének és szervezetének fejlődése a rendi országgyűlések alakulásának kezdetéig* című könyvét, aminek alapján 1899 decemberében a kolozsvári egyetemen Óvári Kelemennél (1844–1925) magyar alkotmány- és jogtörténetből magántanárrá habilitálták. Még 1897-ben megházasodott. Debrecen legnagyobb kávéháza, a Piac utcai Hungária kávéház bérlőjének, később tulajdonosának, városi virilistának római katolikus leányát vette feleségül. Talán ez a vallási különbség is szerepet játszott abban, hogy visszatérően többször foglalkozott a vegyes házasságok egyházjogi szabályozásának változásaival. Egyébként a jogakadémián a jogtörténet mellett előadta az egyházjogot is. 1903-ban Budapesten jelent meg *Az egyházjog tankönyve* I. része, a következő évben pedig *A ius exclusivae (vétójog) a pápaválasztásnál* című könyve. Kilencévi debreceni működés után pályázat útján a király 1904. október 3-án kinevezte a VII. fizetési osztályba a kassai jogakadémia magyar jogtörténet és egyházjog tanszékére, amelyet november 1-től foglalt el. Itt az államszámviteltannak is jogosított tanára volt. 1907. nov. 30-án Ferenc József kinevezte a jogakadémia igazgatójának a VI. fizetési osztályba. A jogakadémiák szervezetének 1912. évi átalakítása után a tanári kar őt választotta dékánná,

s egyúttal a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesületének is elnöke lett. A pozsonyi Erzsébet tudományegyetem 1912. évi megalapítása után, a jogi kar 1914. őszi indulása előtt a pályázatokat elbíráló budapesti és kolozsvári tanárokból álló bizottság javaslatára a király 1914. aug. 26-án kinevezte a pozsonyi jogi kar magyar és európai jogtörténet tanszékére nyilvános rendes tanárnak. (Később ugyanitt az egyházjog és a politika jogosított tanára is lett, s helyettesként ellátta az egyházjogi tanszéket.) Munkája elismeréseként 1910-ben, majd 1917-ben állami kitüntetést kapott, 1917-ben kinevezték az V. fizetési osztályba is. 1916-tól 1918-ig a jog- és államtudományi kar dékánja volt, az 1916–17. tanévben rektori hatáskörrel is felruházva. Közben, 1916-ban szóba jött a kolozsvári egyetemen is, amikor Óvári Kelemen utódját keresték a jogtörténet tanszékre. Az eljárás során keletkezett véleményes jelentésben azt írták róla, hogy „úgy kell minősítenünk, mint a magyar katolikus egyházjog egyik legtermékenyebb, témái megválasztásában nagy tapintattal rendelkező, eleven tollú és alapos tudományos képzettséggel bíró munkását. Egyházjogi tankönyve az e nemben írott munkák egyik legjelesebbje". Kolozsvárra végül Bochkor Mihályt (1877–1920) hívták meg a jogtörténeti tanszékre. Kérészynél a kassai és pozsonyi periódusban változatlanul jelen levő jogtörténeti munkák mellett (*Rendi országgyűléseink tanácskozási módja,* Kassa, 1906; *Recepció, paritás és főrendiházi képviselet,* Budapest, 1907; *A jogtörténetnek, mint önálló tudománynak feladata és jelentősége,* Pozsony, 1917) valóban egyre nagyobb súlyt kaptak az egyházjogi dolgozatok, amelyek elsősorban a katolikus autonómia, illetve a vegyes házasságok kérdéseivel foglalkoztak. Utóbbiról először 1909-ben a „Ne temere" dekrétum kapcsán írt, amikor a jogtörténeti előzményeket azért mutatta be, hogy a magyar vegyes házasságoknál a felek a korábbi jogállásban maradhassanak, s ne kelljen reverzális kényszerrel lemondani az állami törvény adta jogukról, amely szerint a gyerekek nemük szerint a szülők felekezetét követik. Ezt a célt szolgálta *Az új egyházi törvénykönyv és a vegyes házasságok* című 1919-es tanulmánya is. A katolikus autonómiáról szóló írásaiban nemcsak azt helyeselte, hogy a római katolikus célú vallási és tanulmányi alap kezelését a minisztérium felügyelete mellett az autonómiára bíznák, hanem azt is igényelte, hogy a protestáns egyházak részére ezekhez az alapokhoz hasonló rendeltetésű és arányos nagyságú alapítványi javadalmazást biztosítsanak. 1916-ban jelent meg a gazdag levéltári adatbázison alapuló dolgozata a magyar kamara 1528 és 1741 közötti hivataltörténetéről. Pozsony 1919. eleji cseh megszállása után megkezdték az Erzsébet egyetem egyes tanárainak kiutasítását, de a jogi kar működését új hallgatók felvétele nélkül, szerződésben vállalva még 1922 júliusáig engedélyezte a cseh hatóság. Kérészy hamarabb távozott, s 1920 novemberében családjával Budapestre

költözött, ahol sikerült lakást is szereznie. Az 1920–21-es tanévben helyettesként szolgált a kolozsvári egyetem Budapestre menekült, s ideiglenesen ott működő jogi karán az egyházjogi tanszéken. 1921 nyarán, miután eldőlt, hogy a menekült kolozsvári egyetem Szegedre települ, a kultuszminiszternek írva felajánlotta, hogy szívesen tanítana politikát a budapesti tudományegyetemen, a műegyetem közgazdasági karán vagy a tudományegyetemi közgazdasági karon, hiszen ennek jogosított tanára, s már Pozsonyban is előadta. Végül is azonban a Pozsonyban már 1921 közepén ellehetetlenített, így Pestre menekült jogi kar dékánja lett az 1921–22-es tanévben, sőt 1922–23-ban a Budapesten működő Erzsébet tudományegyetem rektori feladatait is ellátta. Az egyetem 1923 közepén Pécsre települt, s az intézmény hivatalainak költöztetését, pécsi elhelyezését, működésének megkezdését Kérészy szervezte, mint hivatalban lévő rektor. Kérészy 1938-as nyugdíjazásáig jogfolytonosan Pécsen volt a magyar alkotmány- és jogtörténet professzora (az egyházjog és a politika jogosított tanára), de budapesti lakását nem adta fel. Pécsen is volt azonban lakása, s mindvégig ingázva, hétfőtől csütörtökig tartózkodott ott. 1928–29-ben megkísérelte, hogy átkerüljön a budapesti tudományegyetemre. Amikor ugyanis 1928 augusztusában itt meghirdették a megüresedett párhuzamos jogtörténeti tanszéket, akkor arra hatodmagával ő is pályázott. A tanszéket azonban 1929-ben az egy generációval fiatalabb, modernebb szemléletű Eckhart Ferenc (1885–1957) nyerte el. Kérészyt más pályázó társaival együtt ez egyetem aequo loco a második helyen jelölte. A pályázatot elbíráló bizottság a már általunk is említett nagyobb jogtörténeti munkái mellett *A magyar rendi országgyűlés két táblájának kialakulása* című kisebb dolgozatát vette figyelembe, amelyet 1925-ben, a kétkamarás országgyűlési szervezet visszaállítása alkalmából publikált. Összességében azt kifogásolták, hogy inkább a régi irodalomból merített, nem használt új forrásokat, levéltári okleveles anyagot, s gyakran teljesen modern jogi eszméket vetített vissza a régi korszakokba. Nagyobb elismerést kapott a kamarai igazgatásról írott, eredeti forrásokon alapuló munkája. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy Kérészy inkább mint egyházjogász alkotott jelentőset. Legnagyobb elismerést szerzett maradandó alkotása a *Katolikus Egyházi Jog a Codex Juris Canonici alapján* című négykötetes műve, amely 1927-ben jelent meg Pécsen, s Magyarországon elsőként taglalta rendszeresen a XV. Benedek pápa által 1917-ben kihirdetett katolikus egyházi jogrendszert. Kérészy 1931-ben részt vett az egész magyar jogtörténész szakmát megmozgató, ún. Eckhart-vitában. Eckhart Ferenc a Hóman Bálint szerkesztésében 1931 elején megjelent, *A magyar történetírás új útjai* című kötetben írt a magyar jog- és alkotmánytörténet helyzetéről, bírálva azt a Kérészy által is képviselt hagyományos irányzatot, amely a történeti magyar alkotmány- és

jogfejlődést teljesen egyediként, a magyar nemzet páratlan jogalkotó tevékenysége eredményeként mutatta be. Kérészy a vita forrpontján, 1931 júniusában a minisztertől kedvezőtlen egészségi állapotára hivatkozva szabadságot kért 1931. szeptember 1-től 1932. június 30-ig. Egyszersmind kérte, hogy szabadsága letelte után nyugdíjazzák. A szabadságot megkapta a minisztertől, s felvéve a kesztyűt, nagyobb tanulmányt írt, amelyben kifejtette álláspontját az Eckhart-vitában: *Hűbéri eszmék és a magyar jogfejlődés. Észrevételek Eckhart Ferencnek Jog- és alkotmánytörténete című dolgozatához.* A vitacikk az Erzsébet Egyetem Barátai Tudományos Szövetsége Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványaként jelent meg még 1931-ben. Ebben elismerte a nyugati jogintézmények hatását a magyar jogfejlődésre, de vitatta, hogy a régi magyar jog pusztán a hűbéri eszmék és intézmények utánzása lett volna. 1932 januárjában már azt írta a miniszternek, hogy egészsége teljesen helyreállt, s szabadsága hátralevő részét nem akarja igénybe venni. Kérte, hogy nyugdíjazás iránti kérelmét tekintsék tárgytalannak. 1934-ben, 30 éves egyetemi tanári jubileumán kormányzói elismerésben részesült (Signum Laudis). Az oktatói munka mellett még két fontosabb egyházjogi dolgozatot írt. 1935-ben Serédi hercegprímás házassági törvényjavaslatát bírálta a *Protestáns Szemlé*ben, a Magyar Kálvin Szövetség állásfoglalásával is megtámogatva. 1936-ban pedig a Finkey-emlékkönyvbe írt a papi rend törvénykezési kiváltságáról. Betöltve hetvenedik életévét, 1938. július végén nyugdíjba vonult. Később feleségével együtt a Moson megyei Feketeerdő községbe költöztek megözvegyült leányukhoz, aki egyedül nevelte két gyermekét. Kérészy és felesége itt haltak meg, s itt is vannak eltemetve.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: M. Történeti Társ. alapító tag; M. Jogászegylet rendes tag; Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesülete elnöke (1912–1914); Erzsébet Tud. Egy. Barátai Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakoszt. elnöke (1927–); Felsőoktatási Egyesület vál. tagja (–1936)

Szerkesztőségi tagság: szerkesztette az egyházjogi közleményeket *Révai Nagy Lexikoná*ban és az egyházjogi, jogtörténeti közleményeket az *Új Idők Lexikon*ban

Közéleti társaság, szerep: a kaposvári Jogászok Koppány Bajtársi Törzsének patrónusa; Magyar Külügyi Társaság r. tagja (1920–); pécsi jogászok Werbőczi Bajtársi Egyesülete örökös tb. primus magistere

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: M. Kálvin Szövetség ig. tag (1933–)

Politikai szerep: Kassa sz. kir. város törvényhat. biz. tagja (1918-ig)

Kitüntetések: legnagyobb királyi elismerés, Signum Laudis (1910. jan. 3.); II. oszt. polgári hadiérdemkereszt (1917. aug. 16.); legfelsőbb kormányzói elismerés, Signum Laudis (1934. júl. 12.); szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán.

Kiss Árpád

kémikus
(Sárospatak, Zemplén m., 1889. szeptember 16. – Szeged, 1968. november 10.; a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: a család címeres levele kelt 1692. aug. 5.; előnév: gyöngyösi

Apja: Kiss Elek (ref., 1858. júl. 16., Gyöngyös, Heves m., – Sárospatak, 1945). Tizenegy évesen veszítette el apját. Öt gyermeket nevelő özvegy édesanyját a dunamelléki református egyházkerület rendszeresen támogatta kisebb összegekkel a gyámi pénztárból. A miskolci ref. gimnáziumban végezte a középiskolát, 1876-ban érettségizett. A budapesti tudományegyetemen fizika-matematika-természetrajz szakon két évet tanult. A Nemzeti Tornacsarnok tanfolyamán szerzett tornatanári oklevelet. 1879-ben került Sárospatakra, mint a ref. kollégium legelső tornatanára. 1880-tól a sárospataki állami tanítóképzőnek is tanára lett. Tanítványai sikeresen szerepeltek az országos versenyeken. Látványos tornavizsgáit, bemutatóit a város közönsége is kedvelte. A képzőből 1924-ben ment nyugdíjba, a kollégiumban 1928-ig tanított. Sárospatak környékének geológiai, régészeti és botanikai kutatója is volt. Ő tárta fel tanítványaival a pogánykúti ősember települést (1892). Ásványgyűjteményét az Erdélyi Múzeumnak adományozta, amelynek alapító tagja is lett. Tagja volt a főiskola igazgatótanácsának, majd gazdasági választmányának. Ez utóbbinak helyettes elnöke volt. Sokat tett a kollégiumi iskolakert és a tornacsarnok fejlesztéséért. Több évig elnöke volt a sárospataki vadásztársaságnak. Testvérei: 1. Kiss Béla (1930-ban még élt) ref. tanító volt; 2. Kiss Etelka (1930-ban még élt); 3. Kiss Jolán (1930-ban még élt), férje Pörge Gergely (Pest, 1858. május 19. – Újpest, 1930. április 23.) festőművész, grafikus; 4. Kiss Pál (ref., Gyöngyös, 1862. –). 1871-ben, kilencévesen vették fel a budapesti Protestáns Árvaházba.

Apai nagyapja: Kiss Pál (ref., 1820 – Majosháza, Pest m., 1869. júl. 28.) ref. lelkész, 1851-ben ordinálták a kecskeméti egyházmegyében. 1854-től szolgált Gyöngyösön az egyesült protestáns gyülekezetben (reformátusok és evangélikusok), ahol igen sok problémával kellett megküzdenie az anyagi nehézségek és a presbitérium viszálykodásai miatt. 1865 elején Török Pál püspök innen mentette ki a „sokat zaklatott, becsületes, művelt lelkészt" azzal, hogy Majosházára rendelte a solti egyházmegyébe, ahol 1869-es haláláig szolgált.

Majosháza korábban Áporka leányegyháza volt, egy tanítóval. Kiss Pál volt a gyülekezet első lelkésze. A tanítói tennivalókat is ő látta el. Tüdővészben halt meg.

Apai nagyanyja: Pettyko Etelka (ref., 1830 k. –)

Anyja: Muszkalay Gizella (róm. kat., Gerlachfalva, Szepes vm., 1868. aug. 23. – ref., Sárospatak, 1930. aug. 8.), házasságkötés: 1885. Testvérei: 1. Muszkalay Ottilia (róm. kat., Podolin, Szepes m., 1850. márc. – 1902-ben már nem élt), férje Leszczynszky János; 2. Muszkalay Mária Antónia (róm. kat., Holumnica, 1851. dec. – 1902-ben már nem élt), férje Vernóczy Ferenc; 3. Muszkalay Ludmilla (1902-ben még élt), férje Gesek/Geschek János; 4. Muszkalay Antal (Podolin, 1855. szept. – 1930-ban még élt), a trencséni kir. kat. főgimn. tanára, felesége Huszár Kamilla; 5. Muszkalay Lajos (1930-ban még élt); 6. Muszkalay Hilda (Júlia?) (1941-ben még élt), férje Bódy Gyula; 7. Muszkalay Kornélia Erzsébet (róm. kat., Gerlachó, 1860. nov. 11. –); 8. Muszkalay Tivadar (róm. kat., 1861. nov. – Lőcse, 1892. jún. 10.) Lőcse sz. kir. város rendőrkapitánya, felesége Zomph Eleonóra; 9. Muszkalay Károly (Gerlachó, 1865. febr. 19. –)

Anyai nagyapja: Muszkalay Antal (róm. kat., Podolin, 1825. aug. 21. – Busócz, Szepes vm., 1898. okt. 3.). A helyi piarista gimnáziumban kezdte tanulmányait. Provisor (gazdatiszt) volt Anhalt-Dessau hercegnél Gerlachfalván.

Anyai nagyanyja: Kutsera/Kucsera Antónia (róm. kat., Gnézda, Szepes m., 1830. ápr. 18. – Beregszász, 1902. okt. 11.), házasságkötés: 1848. Testvérei: 1. Kutsera Mária (róm. kat., Gnézda, 1834. jan. –) Noge Jánosné; 2. Kutsera Ágoston (róm. kat., Gnézda, 1839. szept. –)

Anyai dédapa I.: Muszkalay Ferenc podolini polgár (Szepes megye)

Anyai dédanya I.: Wagner Ágnes

Anyai dédapa II.: Kutsera János gnézdai kőművesmester

Anyai dédanya II.: Danielovits Dorottya

Testvérei: 1. Kiss Szilárd (ref., Sárospatak, 1888. ápr. 9. – meghalt 1902 előtt); 2. vitéz Kiss Elek (ref., Sárospatak, 1891. máj. 7. – Sárospatak, 1966. ápr. 25.), bányamérnök, műszaki főtanácsos, felesége Kontsek Olga (evang., 1899 – Sárospatak, 1978. jún. 9.); 3. Kiss Hilda (ref., Sárospatak, 1895. jan. 7. – 1966-ban még élt); 4. vitéz gyöngyösi Kiss Pál (ref., Sárospatak, 1898. szept. 20. – Sárospatak, 1941. febr. 19.), a sárospataki ref. gimn.-ban érettségizett 1916-ban. Frontszolgálat után a sárospataki ref. főiskola gazdasági választmánya titkára volt, festőművész. Tartalékos főhadnagyként 1926-ban vitézzé avatták, később a sárospataki Tűzharcos Szövetség vezetője lett.

Vallása: ref.

Felesége: Zsindely Ilona (róm. kat., Sárospatak, 1900 k. –), szülei: dr. Zsindely István (ref., Sárospatak, 1869. okt. 15. – Sárospatak, 1906. szept. 23.), a sárospataki ref. főisk. jogakadémiájának ny. r. tanára, egyet. magántanár és

Krasznopolszky Ilona (róm. kat., 1874 – Bp., 1962. nov. 26.); testvérei: 1. dr. Zsindely Katalin (róm. kat., 1898 – Bp., 1982. febr. 18.); 2. Zsindely Magdolna (1900. ápr. előtt született, vszín. 1899-ben)

Gyermeke(i): dr. Kiss Árpád István (Szeged, 1929. okt. 5. – 2011. okt. 1.) kémikus, a kémiai tudományok kandidátusa (1965), doktora (1990). Az MTA Központi Fizikai Kutatóintézete munkatársa (1952–1959), a Budapesti Műszaki Egyetem fizikai-kémiai tanszékének tud. munkatársa (1959–1964), tud. főmunkatársa (1964–1990), kutató professzora (1990–1992-es nyugdíjazásáig). 1992-től címzetes egyetemi tanár. Nőtlen volt.

Középiskola: sárospataki ref. koll. gimnáziuma, I–VIII. oszt., 1899–1907; érettségi uo., 1907

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., bölcsészettud. kar, 1907–1911, természetrajz-vegytan

*Külföldi tanulm*ányok*, ösztöndíjak:* Leiden (32 hónap), (1922–24); Ausztria, Németo., két hónap, (1929); NDK, (1954, 1955); Szovjetunió (1955, 1956)

Oklevél: bp.-i tud. egy., 1911. máj., középiskolai természetrajz-vegytan tanár

Nyelvismeret: német, angol, francia, holland, orosz

Tudományos fokozatok: bp.-i tud. egy., bölcsész kar, bölcsészdoktor, 1913. máj. 24.; a kémiai tudományok doktora, 1952. júl.

Nyilvános rendkívüli egy. tanár: szegedi tud. egy., természettud. kar, 1924. aug. 30., kémia

Nyilvános rendes egy. tanár: szegedi tud. egy., természettud. kar, 1927. jan. 11., kémia; szegedi Horthy Miklós Tud. Egy., 1940. okt. 19., általános és szervetlen kémia

Egyetemi tisztségek: szegedi tud. egy., természettud. kar, dékán: 1931–32, 1938–39, 1941–42; 1938–39; 1941–42; 1952–54; rektor: 1954–55

Nyugdíj: 1961. dec. 31.

Életút: Kiss Árpád olyan művelt sárospataki gimnáziumi tornatanár fiaként született, akinek felmenői református lelkészek voltak. Édesanyja emelkedő szepességi német polgárcsaládból származott. Kiss Árpád a gimnáziumot a sárospataki református kollégiumban végezte el. Apjától tanulta a természettudományok szeretetét. A budapesti bölcsészkar természetrajz-vegytan szakára iratkozott be. Már hallgatókorában, 1910-ben az Egyetemi Természettud. Szöv. elnöke lett (1913-ig), miután 1909 májusában egyetemi pályadíjat nyert *A rádióaktivitás jelenségeinek tárgyalása kémiai szempontból* című dolgozatával. Ez 1911-ben könyv alakban is megjelent a Szövetség kiadásában. Fizika-kémia szakos tanári oklevelének megszerzése után az 1911–12-es tanévben a bp.-i Markó utcai áll. főreáliskolában volt ösztöndíjas gyakorló tanár. 1912. ápr. 1-én pedig, mint díjtalan gyakornok lépett a bp.-i tud. egy. bölcsészkar Buchböck Gusztáv vezette III. sz. kémiai intézetének kötelékébe.

Kémiából, mint főtárgyból doktorált 1913 májusában *A nitrogenocyd és a chlor egymásra hatásának sebességéről* című értekezésével. Utána 1913 jún.-tól díjas gyakornok lett. 1913. okt. 1-én egyéves önkéntesi szolgálatra vonult be a cs. kir. 65. gyalogezredhez, s így 1914 okt.-ig fizetés nélküli szabadságot kapott. A világháború kitörésekor, mint tartalékos hadapródjelölt került ki aug. 9-én a frontra. Aug. 28-án Tomasow mellett megsebesült, s orosz fogságba esett, ahonnan csak 1920. nov. 20-án tért vissza Bp.-re. Az egyetem ez alatt az idő alatt is évenként újraválasztotta díjas gyakornoknak, amit a minisztérium is rendre megerősített. Visszatérése után Buchböck javaslatára a kar 1921. febr. 1-től tanársegéddé választotta a X. fiz. oszt.-ba, s visszamenőleg, egy összegben kiutalta számára a fogság miatt fel nem vett gyakornoki illetményt. A fogságban 1917-től 1920-ig a nikolszk-usszuriszki állami vetőmagvizsgáló állomás és mezőgazd. múzeumnál, majd az Orosz Földrajzi Társ. Botanikai Intézeténél dolgozott. Növénykórtani kutatásokat folytatott s a Távol-Kelet flóráját tanulmányozta. Őre volt az intézet herbáriumának. A M. Nemzeti Múz. számára is értékes herbáriumot hozott haza. Ezeket Jávorka Sándor dolgozta fel. Vele együttműködve Komarov akadémikus több, korábban nem ismert szibériai virágos növényfajt fedezett fel, amelyek közül hármat Kiss Árpádról nevezett el. Kiss Árpádnak is több növénytani írását közölte 1921-től a *Botanikai Közlemények*. 1921 végén engedélyt kapott arra, hogy a leideni egyetem szervetlen kémiai tanszékén egy évig Schreinemacke prof. adjunktusaként képezze tovább magát. Erre az időre illetmény nélkül szabadságolták. Ezt megkezdett tudományos munkáinak sikeres befejezése érdekében először 1923. aug. 30-ig, később 1924. aug. 30-ig meghosszabbították. Közben, 1923. febr. 1-től I. tanársegédi státuszba léptették elő (IX. fiz. o.), majd az 1923. szept. 1-től 1925. aug. 31-ig terjedő időre újra I. tanársegéddé választották. A szegedi tud. egy. 1924. febr.-ban a lemondás miatt megüresedett II. sz. vegytani tanszékre pályázatot hirdetett. A négy pályázó közül a kar első és egyetlen helyen Kiss Árpádot jelölte, mint aki elsősorban szervetlen kémiával foglalkozik, s kutatásait leideni professzora is úttörőnek minősítette. Fiatal kora miatt ekkor nyilvános rendkívüli tanárnak nevezték ki. A kar ismételt felterjesztésére, 1927-ben lett a két kémia tanszék profiljának szétválasztásával az általános és fizikai kémia nyilvános rendes tanára és az ált. és anorganikus kémiai int. igazgatója. Több hónapos németországi és ausztriai tanulmányutat tett, s a tapasztalatok felhasználásával nagy energiával folytatta intézete új épületének modern berendezését, műszerekkel való felszerelését. Klebelsbergnek részletes beszámolót írt németországi tapasztalatairól, a kémiai oktatásról, a kutatások szervezéséről, a kémiai nagyipar igényeiről. 1928-tól tanára lett a Középiskolai Tanárképző Int.-nek s tagja az Orsz. Középisk. Tanárvizsgáló, a Gyógyszerészhallgatók

Elővizsgálati, majd az Orsz. Tanítóképző Intézeti Tanárvizsgáló Bizottságoknak. (A Tanárképző Int.-nek 1941-től volt igazgatótanácsosa és elnökhelyettese.) Első doktorandusza Bruckner Győző (1900–1980) volt, aki később nemzetközileg elismert szegedi, majd budapesti professzor lett. Kiss Árpád fizikai-kémiai kutatásokat végzett és irányított: gázreakciók kinetikája, ionreakciók kémiai kinetikája, komplex vegyületek fényelnyelése, kémiai szerkezet és fényelnyelés közötti összefüggés, gázoldékonyság, katalízis, elektrokémia. Kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszere és elismertsége volt, sokat publikált, elsősorban német nyelven. 1934-ben eredménytelenül pályázott a budapesti tudományegyetem vegytan tanszékére. 1940-ben a Ferenc József Tud. egy. Kolozsvárra való visszatérése után Szegeden maradt. 1945. aug. 10-én a szegedi Egyetemi és Főiskolai Igazoló Biz. közszolgálatban való meghagyás mellett áthelyezésre ítélte s öt évre kizárta az előléptetésből. (Feltehetően Tűzharcos szövetségi tagsága miatt.) 1946-ban felmerült B listázása is, de végül is csak tanszékátnevezésekre, átszervezésekre került sor, s az egyetemek 1949-es átszervezése után is tanszékvezető maradt 1961. dec. 31-i nyugdíjazásáig. 1948 után irányította a hároméves tervvel kapcsolatban vállalt, a festékek fényelnyelésére és a fémek korróziójára vonatkozó vizsgálatokat. Ipari vonatkozású kutatásokat végzett. 1952–1954-ben dékán volt, az 1954–1955-ös tanévben pedig rektor. 1954-ben Munka Érdemrendet kapott s tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának. Székfoglalóját *Az atomkötésű komplexek fényelnyelése* címmel tartotta. 1955-ben pedig az aromás szénhidrogénekre, valamint hidratált fémionokra és komplex sókra vonatkozó spektroszkópiai kutatásokban elért eredményeiért a Kossuth-díj II. fokozatát is megkapta. 1956-ban Lomonoszov-emlékéremmel tüntették ki. Tagja volt az MTA Fizikai-Kémiai Bizottságának s elnöke a Korróziós Bizottságnak.

MTA-tagság: levelező tag: 1954. jún. 19.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: Felsőoktatásügyi Egyesület r. tag, (1929–); az Egyetem Barátai Természettud. Szakoszt. vál. tagja (1930–); M. Gyógyszerésztud. Társ. (1937–); M. Kir. Természettud. Társ. (1939–); M. Kémikusok Egyesülete (1939–)

Külföldi tudományos társ.: Nederlandische Chemische Vereinigung (1926–); American Chemical Soc. (1930–); Verein Deutscher Chemiker, (1930); Faraday Society, London (1943); Deutsche Bunsengesellschaft (1945); Soc. Chimique de France (1949) t. tagja

Szerkesztőségi tagság: Acta Chimica, Mineralogica et Physica Szegediensis, társszerk. (1924–50), felelős szerk. (1955); *Acta Chimica et Physica* (1955–); *Acta Chim. Hung.*, szerk. biz. tag (1955–1968); Z. für anorganische und allgemeine Chemie társkiadó (1947–1968)

Közéleti társaság, szerep: Tűzharcos Szövetség tagja; tagja a pedagógusok és a mérnökök, technikusok szabad szakszervezetének (1945–)

Kitüntetések: Károly-csapatkereszt; Felsőoktatás Kiváló Dolgozója (1953); Munka érdemrend (1954); Kossuth-díj II. fokozat (1955); Lomonoszov Egyetem emlékérme (1956); szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán.

Kovács Gábor

jogász, közgazdasági író
(Miskolc, 1883. január 4. – Budapest, 1920. január 27.;
a miskolci református Deszka temetőben nyugszik.)

Nemesség: 1902-ben a strasbourgi, 1903-ban a jénai egyetem anyakönyvébe Gabriel von Kovacs néven jegyezte be magát.

Apja: dr. Kovács Gábor (ref., Mezőnagymihály, Borsod m., 1854. ápr. 9. – Miskolc, 1916. szept. 28.). A miskolci ref. gimnáziumban tanult, a teológiát Sárospatakon végezte. 1876 júliusától Ónodon volt segédlelkész. A budapesti tud. egy. bölcsészkarán 1877. dec. 12-én szerezte középiskolai tanári képesítését magyar nyelv és irodalom szakon, bölcsészet melléktárggyal. Itt is doktorált 1878. június 5-én (magyar nyelv és irodalom, neveléstudomány, bölcsészet). 1877. nov. 5-től helyettes, 1878. máj. 7-től rendes tanára volt a miskolci ref. gimnáziumnak. A nyolcvanas évek elején megházasodott. A gyerek- és ifjúkora falujával, Kisgyőrrel szomszédos Bükkaranyos községi jegyzőjének római katolikus leányát vette feleségül. Tizenhat évig igazgató is volt (1882–1883, 1887–1888, 1894–1908). 8 évig az igazgatótanács tagja, a tiszáninneni ref. egyházkerület aljegyzője (1883–), később főjegyzője, majd pénztárnoka, a miskolci ref. felsőbb leányiskola felügyelő biz. tagja. Igazgatósági tagja volt a Miskolci Takarékpénztárnak. Megírta „*A miskolczi ev. ref. főgymnasium története. I–II.,* Miskolc, 1885–1895" című művet. Testvérei: 1. Kovács Gyula (ref., Miskolc, 1848. máj. – 1899-ben már nem élt); 2. Kovács Piroska (ref., Mezőnagymihály, 1850. ápr. – 1900-ban még élt), férje Gecse István (ref., 1841 – Tiszaszederkény, Borsod m., 1906. aug. 21.) tiszaszederkényi ref. tanító; 3. Kovács Zsuzsanna (ref., Mezőnagymihály, 1852. aug. – 1899-ben már nem élt); 4. Kovács Lajos (ref., Kisgyőr, Borsod m., 1856. jan. – Miskolc, 1900. okt. 7.) miskolci áll. felsőkereskedelmi iskolai tanár; 5. Kovács József

(ref., Kisgyőr, 1857. dec. – kisgyerekként meghalt); 6. Kovács Erzsébet (ref., Kisgyőr, 1859. aug. – 1899-ben még élt), férje, Székely József 37 évig volt a Gömör megyei Kelemér református kántortanítója; 7. Kovács Borbála (ref., Kisgyőr, 1861. aug. – meghalt csecsemőkorában); 8. Kovács Borbála (ref., Kisgyőr, 1862. okt. – 1899-ben már nem élt); 9. Kovács József (ref., Kisgyőr, 1866. jún. – 1899-ben már nem élt).

Apai nagyapa: Kovács Gábor (ref., 1817 – Kisgyőr, 1888. nov. 20.) Valószínűleg a miskolci református gimnáziumban tanult. 1847-től a dél-borsodi egyházmegyében Mezőnagymihály, 1855-től 1888-as haláláig pedig Kisgyőr ref. tanítója volt.

Apai nagyanya: Eperjessy Emilia (ref., Szemere, Abaúj m., 1826. febr. – Miskolc, 1899. márc. 21.); házasságkötés: 1847. aug. 9., Mezőnagymihály. Testvérei: 1. Eperjessy József (ref., – 1899-ben még élt) Kékcse ref. lelkésze volt a felsőszabolcsi egyházmegyében; 2. Eperjessy Ferenc (ref., Szemere, Abaúj m., 1834. márc. – 1899-ben még élt), Sárospatakon tanult, ahonnan a felsőborsodi egyházmegyébe Meszesre, majd Sajóvámosra ment ki rectornak. Rövid edelényi működés (1867–1870) után évtizedekig Mályinka ref. lelkésze volt; 3. Eperjessy Katalin (ref., Szemere, 1835 – Nagyszeben, 1906. febr. 9.) Sziráky Jánosné; 4. Eperjessy István (ref., Szemere, 1838. febr. – 1899-ben még élt).

Apai dédapa II.: nemes Eperjesi József (ref., 1790 k. –). A 17. század közepétől a tiszáninneni egyházkerületben szolgáló lelkészcsaládból származott. Sárospatakon tanult, 1814-ben Alsóvadászra ment ki rectornak (1814–1817). Később ref. lelkész volt az Abaúj megyei Szemerén (1823–1838), majd Szászfán (1847-ig). Testvére: Eperjesi János (ref.) Sárospatakon tanult, az alsózempléni és az ungi egyházmegyében szolgált ref. lelkészként.

Apai dédanya II.: Gondol Eszter (ref., Abaújnádasd, Abaúj m., 1806. nov. –). Testvérei: 1. Gondol Ágoston (ref., Abaújnádasd, 1804. febr. –); 2. Gondol Borbála (ref., Csécs, Abaúj m., 1810. okt. –); 3. Gondol Johanka (ref., Csécs, 1812. dec. –); 4. Gondol Pál (ref., Tornyosnémeti, Abaúj m., 1815. máj. –)

Apai dédanya II. apja: nemes Gondol Pál (ref., Sajókirályi, Gömör m., 1772. nov. 20. – Méra, Abaúj m., 1832) 1783-tól 1792-ig a miskolci ref. gimnáziumban tanult. 1792-ben subscribált Sárospatakon, de még egy évig Miskolcon praeceptorként, segédtanítóként működött. 1793-tól 1799-ig tanult a sárospataki kollégiumban, ahol közben az Onodi és báji Patay úrfiak tanítója is volt. 1799. jan. 5-én hagyta el a kollégiumot. Az Abaúj megyei Sepsi ref. iskolájának rectora volt két évig. Ezután ref. lelkésszé szentelték, s több Abaúj megyei egyházközségben volt lelkész: Abaújnádasd (1801–1809), Csécs (1809–1814), Tornyosnémeti (1814–1820), Méra (1820–1832). Testvére: Gondol Gedeon (ref., Sajókirályi, Gömör m., 1775. aug. 8. – Beretke, Gömör m., 1843). 1787-től 1791-ig a miskolci ref. gimnáziumban tanult. 1791-ben subscribált

a sárospataki kollégiumban. 1796-ban praeceptor volt a rimaszombati ref. gimnáziumban. 1799-ben három évre oskolarectornak ment az alsózempléni Hernádnémetibe. 1802-től 1807-ig segédlelkész volt, utoljára a gömöri Bején (1806–1807). Ezután lelkészként szolgált a gömöri egyházmegye eklézsiáiban: Otrokocs (1807–1822), Sajórecske (1822–1832), Uzapanyit (1832–1838), Beretke (1838–1843).

Apai dédanya II. anyja: nemes Farkas Anna

Apai dédanya II. apai nagyapja: nemes Gondol László (ref., Nagyzalacska, Ung m., 1734 – Aggtelek, Gömör m., 1808). 1746-tól a sárospataki kollégiumban tanult. Szülei halála után (rhetor korában) átment a miskolci ref. gimnáziumba, ahol később subscribált. 1756. dec. 9-től a teológiai tanulmányokat ismét Sárospatakon végezte. Valószínűleg 1760-ban ment ki Zádorfalva Gömör megyei nemesi község akkor még leányegyházába lévitának. 1770-ben a rövid időre anyaegyházzá lett szintén Gömör megyei Sajókirályi prédikátora lett. 1776-tól 1808-ig Aggtelek lelkésze volt.

Anyja: vászkai Kardos Jolán (ref., korábban róm. kat., Bükkaranyos, Borsod m., 1861. aug. 14. – Miskolc, 1930), házasságkötésük: 1881; testvére: vászkai Kardos Bertalan (róm. kat., Bükkaranyos, 1856. okt. – Bükkaranyos, 1914. jún. 17.), felesége benedekfalvi Kiszely Szeréna (róm. kat., 1859 – Bükkaranyos, 1937. máj. 15.)

Anyai nagyapa: vászkai Kardos Ferenc (róm. kat., Eger, 1825 – Bükkaranyos, 1906. jan. 30.) községi jegyző. Az Árpád-kori eredetű, 1571-ben új adománylevelet kapott, a Szádeczkyekkel azonos őstől származó nemesi család hevesi és borsodi ágából.

Anyai nagyanya: Goth Klára (róm. kat.)

Anyai dédapa I.: Kardos Ignác (róm. kat., Eger, 1794. júl. 26. –) nemesi birtokos Egerben

Anyai dédanya I.: Petykó Erzsébet

Testvérei: 1. Kovács Jolán Emma (ref., Miskolc, 1884. máj. – gyermekként meghalt); 2. dr. Kovács Dezső (ref., Miskolc, 1886. febr. – Bp., 1920. febr. 5.). Középiskoláit a miskolci ref. gimnáziumban (1895–1903), egyetemi tanulmányait az Eötvös Kollégium ösztöndíjasaként a budapesti tudományegyetemen végezte (1903–1907). Doktorált, s egyéves gyakorlat után tanári oklevelet szerzett. 1908. szept. 1-től a budapesti Lónyay utcai ref. gimnázium rendes tanára volt földrajz és természetrajz szakon. Bátyja, Kovács Gábor önfeláldozó ápolása közben szerzett spanyolnáthában hunyt el; 3. Kovács Jolán (ref., Miskolc, 1892. nov. – Bp., 1968. aug. 26.), 1912-től férje Folkmann Ervin (róm. kat., 1882 – Bp., 1975. nov. 18.), a miskolci kir. kat. (Fráter György) gimn. tanára (1911–1940), címz. igazg. (1940).

Vallása: református

Felesége: Kenézy Lujza (róm. kat., Debrecen, 1887. jan. – Debrecen, 1932. aug. 23., öngyilkos lett). Apja: dr. Kenézy Gyula (ref., Hajdúszoboszló, 1860. jan. 4. – Debrecen, 1931. nov. 25.), debreceni kórházigazgató, majd debreceni tud. egyetemi tanár, a debreceni orvosi kar megszervezője, szabadkőműves nagymester. Anyja: gelei Bársony Lujza (róm. kat., Nagykároly, 1862. aug. 23. – Debrecen, 1928. ápr. 16.), aki Bársony János (róm. kat., Nagykároly, 1860. júl. 31. – Bp., 1926. febr. 28.) budapesti tudományegyetemi szülészprofesszor (1903–1926) és Bársony István (róm. kat., Keresztes, 1855. nov. 15. – Bp., 1928. márc. 11.) író, újságíró testvére volt.

Középiskola: Miskolc, ref. főgimn., I–VIII. oszt., 1892–1900; érettségi uo., 1900

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1900–1902, 1903–1904

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: strasbourgi egyetem, jog, 1902. okt. 22. – 1903. márc. 16.; jénai egyetem, jog, államigazgatás, 1903. ápr. 25. –; brüsszeli Institut Solvay de Sociologie (1909 jan.–máj.); Párizs, Biblioteque Nationale és nemzetközi Statisztikai Intézet kongresszusa

Oklevél: jogtudomány doktora, kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1905. ápr.; államtud. doktora, uo., 1906. ápr. 27., sub auspiciis regis

Nyelvismeret: német, francia

Tudományos fokozatok: kolozsvári tud. egy., jog- és államtudományi kar, 1910. márc. 22., nemzetgazdaságtan

Nyilvános rendes egy. tanár: 1. debreceni tud. egy., jog- és államtudományi kar, 1914. aug. 26., közgazdaságtan, pénzügytan; 2. kolozsvári tud. egy., jog- és államtudományi kar, 1918. aug., statisztika; 3. bp.-i tud. egy., jog- és államtudományi kar, 1919. jún. 22., társadalmi közgazdaságtan

Életút: Kovács Gábor miskolci tanár családban született. Apja, a miskolci református gimnázium tudós igazgatója, a tiszáninneni református egyházkerület világi főjegyzője, pénztárnoka, a Miskolci Takarékpénztár igazgatósági tagja apai ágon református tanítócsaládból, anyai ágon a 18. század közepéig visszavezethetően református lelkész famíliákból származott. Kovács Gábor 17 évesen érettségizett a miskolci református gimnáziumban, majd 1900-ban a kolozsvári egyetem jogi karára iratkozott be. A közügyek iránt erősen érdeklődő ifjú másodéves hallgató korában (1901–1902) belső munkatársként rendszeresen publikált a *Miskolci Napló*ban. A harmadik tanévet (1902–1903) külföldön töltötte. Az első félévben a strasbourgi egyetemen jogot, a második félévben Jénában jogot és államigazgatást hallgatott. Mindkét helyen intenzíven részt vett a szemináriumi munkában is. Jénában készült dolgozatai az orosz Mir szervezetről meg is jelentek németül. Kolozsváron római jogi tanulmányával nyert pályadíjat. 1904-ben Budapesten önálló kiadványként magyarul is megjelent két írása a Mir szervezetről *(Az orosz mir-szervezet szociálgazdaságtani értéke; Az orosz mir-szervezet*

történelmi fejlődése). Az 1904-es abszolutórium utáni évet ügyvédjelöltként Miskolcon töltötte. 1905 áprilisában Kolozsváron államtudományi doktorátust szerzett. Közben a debreceni református jogakadémia nemzetgazdaságtani és pénzügytani tanszékéről Bartha Béla a selmecbányai erdészeti és bányászati főiskolára távozott. A helyére pályázó Kovács Gábor a tanárválasztó küldöttségnél ugyan egyenlő szavazatot kapott riválisával, a tiszántúli egyházkerület közgyűlése azonban 1905. május 25-én a huszonkét éves Kovács Gábort választotta meg. Az akadémiai tanári állást szeptemberben foglalta el. Székfoglaló értekezését 1905. november 12-én tartotta *A népesedési elmélet újabb fejlődése* címmel. 1906-ban államtudományi doktorátust is szerzett. Királyi kitüntetéssel Sub auspiciis regis avatták fel 1906. április 22-én a kolozsvári egyetemen. A szorgalmas, rendkívüli munkabírású ifjú tanár könyvei gyors egymásutánban jelentek meg. 1906-ban Tübingenben német nyelvű kiadványt adott ki a magyar paraszti örökösödési jog változásáról. Még ugyanebben az évben jelent meg akadémiai előadási alapján írt *Pénzügytan* című könyve a *Tudományos Zsebkönyvtár* sorozatban. Államgazdaságtani elemzései során mindig figyelembe vette az államháztartás közigazgatási és alkotmányjogi vonatkozásait is. 1907-ben ugyanebben a sorozatban *Szocializmus* címmel írt könyvet, amelyben a szocializmus fejlődéstörténetét a jobb- és a baloldali demagógiától megszabadítva, tudományos alapossággal ismertette. 1908-ban, Debrecenben kiadott, *A népesedés elmélete* című művének az újszerűsége abban állt, hogy Magyarországon ő az első, aki megfogalmazta azt a tézist, hogy nincsenek egységes, a népesség minden rétegére és minden történelmi korszakra érvényes népesedési törvényszerűségek. A vonatkoztatási pontot még Malthus tanai jelentették, Kovács azonban széles körű nemzetközi irodalmi ismeretei alapján részletesen megcáfolta ezeket. Ezután a magyar statisztikai adatszolgáltatás lehetőségeit kiaknázva, a népszámlálások és a népmozgalmi adatok elemzésével analitikusan jutott el egy új népesedési elmélet megalkotásához. Ennek központi gondolata az volt, hogy a népesedési törvényszerűségek csak a gazdasági alapokon nyugvó osztálytagozódás figyelembevételével határozhatók meg. Az egyéni akaratok döntenek, amelyeket azonban a gazdasági, vallási, erkölcsi, pszichológiai, politikai motívumok az egyén osztályhelyzete szerint befolyásolnak. Kovács Gábor ezzel a többváltozós népesedési modellel érvényes összefüggéseket tudott megállapítani. Demográfiai munkálkodása a későbbiekben is a 25 évesen megalkotott alapokon gazdagodott az 1918-as *Vér és kenyér* című munkájáig. Az 1907–1908-as tanévben a jogakadémia dékánja volt. A következő tanév második szemeszterében szabadságot kapott a főiskolától, mert a közoktatási minisztériumtól 2000 koronás ösztöndíjban részesült külföldi tanulmányútra. Öt hónapot dolgozott az 1894-ben Ernest

Solvay által alapított brüsszeli Institut Solvay de Sociologie-ben, ahol demográfiai, szociológiai, valamint közgazdaság- és társadalomtörténeti kutatásokkal foglalkoztak. Kovács elsősorban a népesedéselméleti vizsgálatokba kapcsolódott be. Párizsban a Bibliotheque Nationale-ben kutatott, s részt vett a nemzetközi Statisztikai Intézet párizsi kongresszusán is. Kovács Gábor jelen volt a magyar tudományos élet országos szerveződéseiben. Választmányi tagja lett a Magyar Közgazdasági Társaságnak s a Társadalomtudományi Társaságnak is. Publikált a *Közgazdasági Szemlé*ben, a *Budapesti Szemlé*ben s a polgári radikális *Huszadik Század*ban is. Rendkívüli intenzitással kapcsolódott be Debrecen megélénkülő szellemi, közéleti mozgásaiba. A század elejétől a város közéletében megnőtt a szabadkőművességhez kapcsolódó értelmiség szerepe. Az 1875-ben alakult Haladás szabadkőműves páholyban nagyon jelentős volt a református egyház liberálisainak, köztük kollégiumi tanároknak a jelenléte. Kovács Gábor már 1906-ban tagja lett a Haladás páholynak. Magánéleti vonatkozások is jelzik a kapcsolódást, hiszen nőtlenként a tekintélyes szabadkőműves orvos, Legányi Gyula házában lakott, később pedig a páholy főmesterének, Kenézy Gyula orvosnak a leányát, Kenézy Lujzát vette feleségül. Kivette részét az ismeretek szélesebb körű terjesztéséből is, hiszen 1906-tól tagja volt a kollégium kebelében működő Népszerű Főiskolai Tanfolyam szervezőbizottságának. A legnagyobb aktivitást azonban a szabadkőművesek irányításával s Kenézy Gyula elnökletével működő Szabad Iskola szervezésével fejtette ki. 1906-tól mint ennek ügyvezető igazgatója, szervezőtitkára évente 50–60 előadást szervezett. Az előadók többsége a kollégium liberálisabb tanárai közül került ki. Az előadásokat az Ipartestület dísztermében tartották általában 300 fős hallgatóság előtt. A programokat az Ipartestületen kívül a város és a Csokonai Kör támogatta. (1910-ben a város házastelket is adományozott a szabadkőműves páholy, a Szabad Iskola és a Munkásgimnázium elhelyezésére.) Népszerű hangversenyeket, művészeti előadásokat is tartottak, de elsősorban általános műveltséghez tartozó ismereteket terjesztettek népszerű nyelven. Maga Kovács Gábor is sok irodalmi, történelmi, művelődéstörténeti, társadalomtudományi előadást tartott. A Szabad Iskola előadásai nagy szerepet játszottak Debrecenben a szabadkőművesség filantropikus eszméinek, a gondolati és lelkiismereti szabadság elveinek a megismertetésében, terjesztésében. Kovács a szocializmusról, a szocialista gondolatok, mozgalmak történetéről, Marxról, Engelsről, a materialista történetfilozófiáról is tartott tudományos-népszerűsítő előadásokat. A szabadelvű, liberális demokrata, polgári radikális értelmiségi csoportokkal együtt Debrecen modernizációját, a polgárosodás értékszempontjainak terjesztését igyekezett elősegíteni. Politikailag a döntő pont, az új, demokratikus várospolitika előfeltétele

a választójog kiszélesítése volt, ezért 1910 májusában Legányi Gyulával együtt megalakította a debreceni Választójogi Ligát. Az ugyanebben az évben a *Huszadik Század* jubileumi számának körkérdésére válaszolva rövid, de nagy fontosságú írást közölt. A folyóirat körül gyülekező progresszió nagy elméleti és módszertani vitái után a *Szociográfiai kutatások* című közleményében a tények számbavételére, az ország állapotainak, társadalmi viszonyainak a feltérképezésére vonatkozó kezdeményezést hirdetett meg. Ő maga Debrecen város társadalmi rajzának megírására készült. Debrecent egy olyan szociológiai laboratóriumnak látta, ahol együtt él és virágzik, együtt vív harcot a naturál és a pénzgazdaság. Hangsúlyozta, hogy „ily dolgozatok által lehet csak saját népünk gazdasági, társadalmi életét megismernünk". Debrecen tervezett szociográfiája az alföldi magyar városi élet megismerésének kezdete lehetne, „s ha ily módon feldolgoztatnék gazdasági és társadalmi képekben az ország minden jelentősebb vidéke, biztosabb alapokra helyeződnék tudomány és politika is egyaránt". A társadalmi-települési egységek sok szempontú leírásának, a tudományos módszerességgel dolgozó modern szociográfiának ez a meghirdetése úttörő módon megelőzte a szintén a *Huszadik Század* köréhez tartozó Bosnyák Béla és Braun Róbert írásait, s a Társadalomtudományi Társaság szociográfiai szakosztályának 1913-as megalakulását. 1911-ben Kovács Gábor Legányi Gyulával megalakította a Debreceni Társadalomtudományi Kört, amely más szinten, de a Szabad Iskolához hasonló tevékenységet folytatott. Kovács Gábor 1911–1912-ben és 1913–1914-ben jogakadémiai előadásait publikálta *Társadalomgazdaságtani előadások vázlata* címmel Mandelló Gyulának, a *Közgazdasági Társaság főtitkárának Társadalomtudományi és Gazdaságtani kutatások* című sorozatában. 1913-ban a tiszántúli egyházkerület kiadásában jelent meg a *Társadalmi gazdaságtan a református teológiai akadémiák hallgatói számára* című könyve. (Ezt a tárgyat előadta később az egyetem hittudományi karán is.) Ebben szociálreformer megközelítésben részletesen kifejtette, hogy a kor kapitalisztikus gazdasága sok tekintetben reformra szorul. A világháború kitörésének éve két vonatkozásban is változást hozott Kovács Gábor életében. A vezérszerepek körüli rivalizálás miatt is szakadás következett be a debreceni szabadkőművesek között. Az erősen református és nacionalista alaphangú Haladás páholyból kilépők Kenézy Gyula főmesterségével megalakították a Kőrösi Csoma Sándor páholyt, amely a felekezeti és a nemzetiségi kérdésben türelmesebb álláspontot képviselt. Az új páholy programját Kovács Gábor készítette. Az előjogok és előítéletek nélküli eszményi társadalom, a modern, demokratikus Debrecen megteremtésének célját tűzték ki. Az eszközök között szerepelt a tanításon és a felvilágosításon kívül például az iskolák államosítása és a választójog kiterjesztése is. Szintén 1914-ben

került sor a debreceni tudományegyetem megnyitására. Az egyetem nem volt a debreceni református kollégium jogutódja, de a református akadémiák bázisán jött létre a kultuszminiszter, a tiszántúli református egyházkerület és Debrecen városa közötti tárgyalások eredményeként. A református jogakadémia is megszűnt, s volt tanárai szabályszerű pályázat útján, de végül is valamennyien egyetemi tanárok lettek. Így kapott Kovács Gábor is 31 évesen, 1914 augusztusában nyilvános rendes tanári kinevezést az új egyetem jogi karának közgazdaságtan és pénzügytan tanszékére. Az egyetemen a fő kollégiumok mellett mindig hirdetett speciálkollégiumokat is a közgazdaságtan történetéről, a háború közgazdasági hatásáról, a szocializmus történetéről, a gazdasági szociológiáról. Ezenkívül változatlan aktivitással vett részt Debrecen közéletében, szervezte a Szabad Iskola és a Társadalomtudományi Kör előadásait. Maga is tartott felvilágosító előadásokat Giordano Brunóról, a középosztály hivatásáról, a nemzetiségi kérdésről és a világháború okairól (1914-ben közel ötezer hallgatója volt). Az utóbbi témáról szóló előadásai 1916-ban külön füzetekben is megjelentek. A háború konfliktusának igazi mozgatóerőit a gazdasági ellentétekben látta. A világháborút a kapitalizmus természetéből szükségszerűen következő jelenségnek tartotta. 1916-ban tanszéke mellett háborús Közgazdasági Archívumot szervezett, amelynek célja a háború Debrecenre és környékére gyakorolt közgazdasági hatásának vizsgálata volt. Az archívum létrehozását a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1916. október 30-án engedélyezte, s egy kutatási segéderő fizetését is fedezte. Az új intézmény működéséről szemeszterenként jelentést küldtek a minisztériumnak. Összegyűjtötték a hatósági rendeleteket, árszabásokat, hivatalos kimutatásokat, hírlapi cikkeket, sőt a város vezetésétől olyan adatokat is, amelyeket a hivatalos kimutatásokban nem lehetett megtalálni. Ezen túlmenően az egyes családok gazdaságáról, háztartásáról a hallgatók közül választott munkatársaival kérdőívek segítségével gyűjtött anyagot. Az archívumról 1917-ben a *Közgazdasági Szemlé*be írott cikkében megfogalmazta azt a vágyát, hogy ebből idővel egy egyetemi kutatóintézet fejlődjön ki, amely összhangot teremt az elméleti tanítás és a gyakorlati közgazdaság, valamint az egyetem és az élet között. Amikor 1917-ben a *Huszadik Század* folyóiratban két részletben, majd ugyanebben az évben a *Huszadik Század Könyvtára* sorozatban *A kálvinista Róma* címmel önállóan is megjelentette az 1910 óta tervezett, Debrecent leíró szociográfiát, akkor abban hangsúlyosan utalt erre a háborús archívumra. A megjelent írás ugyanis még inkább csak a történelmi gyökerekkel, meghatározottságokkal, a város hagyományos gazdálkodásának, s a mezőgazdasági ágazat nem jelentéktelen változásaival foglalkozott. Ígérte azonban az ipari ágazat, a társadalmi rétegződés, az újabb gazdasági folyamatok és a társasélet részletező leírását is. Azt helyezte

kilátásba, hogy az archívum anyagára támaszkodva a háború közgazdasági, társadalmi hatásait is tekintetbe véve adhat majd minderről teljesebb és mélyebb elemzést. (Az archívum értékes anyaga máig feldolgozatlan.) Mindezek mellett még arra is maradt energiája, hogy Dános Árpád (1882–1933) miniszteri osztálytanácsossal *Közgazdaságtan* tankönyvet írjon a felsőkereskedelmi iskolák számára (Budapest, 1916; több kiadást is megért: 1924, 1927, 1931). Lefordította a „liberális szocializmus" elmélete megalkotójának, az elméleti közgazdásznak és szociológusnak, Franz Oppenheimernek (1864–1943) *Die soziale Frage und Sozialismus* című művéből az első részt. Ez *A szociális kérdés* címmel jelent meg 1918-ban az Új Magyarország Rt. akkor induló *Természet és társadalom* sorozatában a kezdő kötet (Kant: *Az örök béke,* Babits fordításában) után, s Rónai Zoltán *Marx szociológiája* című munkája előtt. A marxi társadalomelméletet is jól ismerő német egyetemi tanár a földtulajdon monopóliumának megszüntetésétől, a szabad föld rendszerétől, általában a monopóliumok nélküli igazi szabadversenytől várta, hogy megszűnik majd az értéktöbblet elsajátítása, a kizsákmányolás. A földkérdéssel, az állam problémájával és a népesedéselmélettel is foglalkozó Oppenheimer munkái már korábban is hatással voltak Kovács közgazdasági és demográfiai munkáira. Ez a fordítás is jelezte Kovács Gábor tájékozódását, útkeresését. 1918-ban a debreceniek számára váratlanul átpályázott a kolozsvári tudományegyetemre. A vidékiség korlátait többször is említő ambiciózus, fiatal tudós talán arra is gondolhatott, hogy a nagyobb hagyományú kolozsvári egyetemen keresztül vezethet az út a főváros felé. Mindenesetre az 1917-ben Budapestre távozott Kenéz Béla katedráját foglalta el Kolozsváron a jogi kar statisztika tanszékén 1918 szeptemberében. Egy szemesztert sem tanított azonban Kolozsváron. Ennek oka nem egyszerűen Kolozsvár román megszállása és az impériumváltozás volt, hanem elsősorban az, hogy az októberi forradalom után az új oktatási kormányzat a budapesti tudományegyetemen szánt neki szerepet. Lovászy Márton kultuszminiszter a budapesti tudományegyetem jogi karától – amelyet „az új szociális szellem befogadása végett" jog-, állam- és társadalomtudományi karrá kívánt átalakítani – 1918 decemberében hét új tanszék szervezését kérte, s megnevezte jelöltjeit is. Ágoston Péter, Farkas Géza, Jászi Oszkár, Rónai Zoltán, Varga Jenő és Vámbéry Rusztem mellett Kovács Gábor is szerepelt a kinevezendők között, mint a szervezendő társadalmi gazdaságtan tanszék várományosa. A kar tiltakozott autonómiája megsértése, véleményezési jogának figyelmen kívül hagyása miatt, s pályázat kiírását javasolta. Kunfi Zsigmond, az új közoktatásügyi miniszter azonban hivatalba lépése napján, 1919. január 22-én a Minisztertanács jóváhagyásával kinevezte jelöltjeit, köztük Kovács Gábort is. Az egyetemi tanács január 29-i ülésén egyhangúlag a kinevezések

ellen szavazott. A vita kompromisszumos lezárásaként az egyetemi tanári esküt nem az egyetem, hanem a Minisztertanács vette ki, amit az egyetem tudomásul vett. Kunfi miniszter február 4-én Jászi Oszkárt nevezte ki az egyetem kormánybiztosává. Jászi előterjesztésére a miniszterelnök február 7-én a kari autonómia újabb sérelmével a jogi kar dékánjává Vámbéry Rusztemet nevezte ki, prodékánjává pedig Kovács Gábort. A kar új vezetőit a tanácsköztársaság kikiáltása után is meghagyták pozíciójukban. Sőt, Kovács Gábor az egyetem átszervezése keretében az 1919. május 3-án létrehozott Marx–Engels Munkásegyetemen is szerepet vállalt. A Társadalomtudományi és közigazgatási fakultást május 15-én Fogarasi Béla (1891–1959), a közoktatásügyi népbiztosság főiskolai ügyekért felelős kádere nyitotta meg, s bejelentette, hogy az előadások Kovács Gábor sorozatával kezdődnek, aki a Marxot és Engelst megelőző nem tudományos alapú régi szocializmusról fog beszélni. Kovács Gábor előadásai a Munkásegyetem kiadásában 64 oldalas füzetben jelentek meg. A gyakorlott ismeretterjesztő gondosan felépítve, a fogalmak pontos meghatározásával indítva, intellektuális igényességgel és pontossággal mutatta be a szocialista gondolat és mozgalmak fejlődéstörténetét Platóntól Marxig. (A marxi „tudományos szocializmus" már Fogarasi reszortja volt.) Kovács Gábor a tanácsköztársaság bukása után indított eljárások során készített igazoló jelentésében ezt írta: „Mondhatom, hogy végtelen figyelmes hallgatóságot kaptam a munkásokban". Kovács egyébként tudományos alapú, pontos előadása alapján sem tekinthető semmilyen értelemben marxistának, annak ellenére sem, hogy „az új köztulajdonosi társadalmi rendről, mint szükségszerűen bekövetkezőről" beszélt. Az igazoló eljárás végét nem érte meg, mert 1920. január 27-én a spanyolnáthajárvány áldozata lett. Az őt gondosan és önfeláldozóan ápoló öccse, Kovács Dezső, a budapesti református gimnázium tudós tanára néhány nap múlva szintén meghalt. Kovács Gábort végül is az egyetemi eljárás során nem fosztották meg egyetemi tanári címétől. Halálhírét véve a debreceni egyetem jogi kara 1920 februárjában jegyzőkönyvben örökítette meg emlékét: „A kiváló tehetségű és rendkívüli szorgalmú tudósnak korán bekövetkezett halála komoly vesztesége a magyar tudományos életnek és méltán fájdalmat okozhat a kar tagjainak, kikkel sok éven át meleg, kollegiális viszonyban élt". Utolsó előadássorozatát régi szerzőtársa, Dános Árpád 1925-ben a *Parthenon ismerettára* sorozatban újra kiadta *A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig* címmel.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: a Magyar Közgazdasági Társaság ig. vál. tagja, a Társadalomtudományi Társ. vál. tagja, debreceni Csokonai-kör vál. tagja, a debreceni Társadalomtudományi Kör tagja (1911–), a Magyar Fajegészségtani és Népesedéspolitikai Társ. megválasztott rendes tagja (1917)

Szerkesztőségi tagság: a *Miskolci Napló* belső munkatársa (1901. szept. 7. – 1902. aug. 31.); a *Huszadik Század* munkatársa

Közéleti társaság: Haladás szabadkőműves páholy (1906–), a debreceni Szabad Iskola Egyesület titkára, ügyvez. igazgatója (1906–); Népszerű Főiskolai Tanfolyam rendező biz. tagja (1906–); a debreceni Casino tagja; 1914-től a Kőrösi Csoma páholy tagja

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: a debreceni ref. egyház presbitériumának póttagja a jogakadémia részéről

Politikai szerep: debreceni Választójogi Liga egyik vezetője (1910. máj.-tól)

Kun József

jogász
(Miskolc, Borsod m., 1875. március 17. – Miskolc, 1946. szeptember 7.;
a miskolci Deszka temető barabási Kun-kriptájában nyugszik.)

Nemesség: a barabási előnevet 1903. május 19-én kapták, a család régi nemességének épségben tartása mellett. Már korábban is használták ezt az előnevet. A család a 17. században kapott nemességet.

Apja: Kun Kálmán (ref., Miskolc, 1842. febr. 19. – Miskolc, 1902. jún. 24.). Régi miskolci, nemesi jogállású családból származott. 1871-től Miskolci kir. törvényszéki bíró, Miskolc város képviselőtestületének és Borsod vármegye bizottságának tagja, a Miskolci Hitelintézet Rt. igazgatóságának hosszú időn át tagja, a Miskolci Gőztéglagyár Rt. felügyelőbizottságának megalakulásától elnöke; az avasi református templom karzatát ő építtette, 1877-ben 50 forintot adományozott a ref. gimnázium javára.

Apai nagyapja: Kun István (ref., Miskolc, 1814. máj. – Miskolc, 1893. dec. 21.), 1849 után, 1854 előtt Miskolc város polgármestere, 1869-ben a Szépészeti Szakosztály elnöke, a Miskolci Takarékpénztárnak 35 éven át választmányi tagja, a felügyelőbiz. elnöke, az 1860-as években a miskolci ref. egyház iskolai főgondnoka, a miskolci református felsőbb leánynevelő intézet igazgatótanácsi tagja. 1853-ban 100 forintot adományozott a ref. gimnázium javára; testvérei: 1. Kun Zsuzsanna (ref., Miskolc, 1794. okt. – 1863-ban még élt); 2. Kun Bálint (ref., Miskolc, 1796. okt. – Miskolc, 1863. dec. 4.) cs. kir. kapitány; 3. Kun József (ref., Miskolc, 1799. febr. – meghalt kisgyerekként); 4. Kun József (ref., Miskolc, 1802. okt. – meghalt kisgyerekként); 5. Kun István (ref.,

Miskolc, 1804. aug. – meghalt kisgyerekként); 6. Kun István (ref., Miskolc, 1806. szept. – meghalt kisgyerekként); 7. Kun Julianna (ref., Miskolc, 1807. dec. – 1893-ban még élt), férje Molnár Zsigmond; 8. Kun József (ref., Miskolc, 1812. jan. – Miskolc, 1885. júl. 25.) kereskedő, az 1850-es években a cs. kir. megyei bíróság kereskedelmi bíróságának ülnöke, később az Első Magyar Általános Biztosító Társaság Miskolci Főügynökségének főügynöke annak 1857-es megalakulásától. A Miskolci Takarékpénztár egyik alapítója, majd elnöke. Borsod vármegye törvényhat. bizottságának és Miskolc r.t. város képviselőtestületének tagja. Végrendeletében 10 000 forintot hagyott a miskolci református gimnáziumra.

Apai nagyanyja: nemes Kapczy Judit (ref., Miskolc, 1815. szept. – 1862-ben már nem élt); testvérei: 1. Kapczy Borbála (ref., Miskolc, 1806. máj. –), férje Pinczés Mihály; 2. Kapczy Terézia (ref., 1807 – Gödöllő, Pest m., 1894. ápr. 30.); 3. Kapczy Tamás (ref., Miskolc, 1810. márc. – Pest, 1862. ápr. 25.), hites ügyvéd Pesten, felesége 1838-tól Tanárky Borbála (ref., 1814 – Gödöllő, 1899. jan. 19.); 4. Kapczy Johanna (ref., Miskolc, 1812. febr. –); 5. Kapczy Miklós (ref., Miskolc, 1814. febr. – 1862-ben már nem élt); 6. Kapczy János (ref., Miskolc, 1817. szept. – 1862-ben már nem élt)

Apai dédapa I.: Kun János (ref.) jómódú kereskedő Miskolcon

Apai dédanya I.: Rátz Zsuzsanna (ref.) Családjából többen voltak miskolci polgármesterek a 18. század végén. 1814-ben 100 forintos kötvényt hagyott a miskolci református gimnáziumra.

Apai dédapa II.: Kapczy János (ref., Megyaszó, Zemplén m., 1774. nov. 11. –). A család 1638-ban kapta nemességét III. Ferdinándtól. Abaúj megye hirdette ki Göncön. 1796-ig, 22 éves koráig tógátusként Sárospatakon tanult. Miskolci ügyvéd és nemesi birtokos, Borsod vm.-i vice fiskális (1814), több megye táblabírája, 1831 és 1837 között a miskolci református gimnázium főgondnoka; testvére: Kaptzy István, a Stipendium Bernardium ösztöndíjával tanult az utrechti egyetemen teológiát (1792–1794)

Apai dédanya II.: Barkassy Anna (ref., Miskolc, 1784. jún. 9. – Miskolc, 1861. jún. 26.)

Apai dédapa II. apja: Kapczy István (ref., Sárospatak, kb. 1730 – Gagybátor, Abaúj m., 1793. aug. 28.), 1747-ben subscribált Sárospatakon, senior volt, majd 1760-ban Franekerben tanult. Hazatérve az abaúji egyházmegyében, Szenden volt lelkész, 1771-ben mint megyaszói lelkészt választották assesorrá, 1776-ig szerencsi lelkész, 1776-tól 1779-ig Szepsiben (Abaúj m.), 1779-től 1793-ig ismét Szenden, 1793-ban Gagybátorban volt ref. lelkész.

Apai dédapa II. anyja: nemes Vattay Judit (ref.)

Apai dédanya II. apja: Barkassy Pál, kapitány, Miskolc város első főbírája a kamarai igazgatás alatt álló város szervezetének reformja után (1789-től), a városi

tanács tagja; felmenői között is volt miskolci főbíró: Barkassy András 15 évig volt főbíró

Apai dédanya II. anyja: Halászi Klára

Anyja: Soltész Nagy Ida (ref., Miskolc, 1851. ápr. –), házasságkötésük: 1870; I. féltestvérei Soltész Nagy János első feleségétől, akinek a neve szintén Nagy Erzsébet volt: 1. Soltész Nagy Judit (ref., 1835 – Felső-Ábrány, Borsod m., 1869. okt. 5., gyermekszülésben), 1854-től férje Géczy István felsőábrányi (Borsod m.) uradalmi intéző; 2. Soltész Nagy Mária (ref., Onga, Abaúj m., 1837. júl. – 1905-ben még élt), férje a régi miskolci polgárcsaládból származó Dálnoky Nagy Barnabás (– 1902-ben már nem élt), 1855-ben Miskolc város jegyzője, később közjegyző Miskolcon, kir. tanácsos; II. testvérei: 1. Soltész Nagy Kálmán (ref., Miskolc, 1844. dec. – Bp., 1905. dec. 6.). A miskolci ref. gimnáziumban végezte a középiskolát, Kassán és Eperjesen a jogot, 1868-tól ügyvéd Miskolcon, Miskolc r.t. város polgármestere (1878–1901), a város árvíz utáni újjáépítése, modernizációja jelentős mértékben az ő tevékenységéhez köthető. Negyedszázados polgármestersége alatt épültek fel a város legjelentősebb közintézményei, szervezetei, középületei. (Ma is utca viseli a nevét Miskolcon.) 1901-től Miskolc országgyűlési képviselője volt. 1867–69 között egyháztanácsi jegyző a ref. egyháznál, a miskolci református felsőbb leányiskolai intézet felügyelőbizottságának tagja, tiszteletbeli megyei esküdt, a miskolci nemzeti kaszinó titkára és később igazgatója. 1873–77-ig városi tiszti ügyész. 1875-től a miskolci szabadelvű párt elnöke. 1887-től a borsod-miskolci gőzmalom, valamint a miskolci takarékpénztár igazgatósági tagja, a borsod-miskolci közművelődési és múzeum egyesület elnöke. 1881-ben Ferenc József-rendet, 1890-ben pedig a kir. tanácsosi címet kapott. Felesége Dálnoky Nagy Mária (ref., 1860 – Miskolc, 1921); 2. Soltész Nagy Albert (ref., Miskolc, 1846. aug. – Miskolc, 1902. dec. 22.), 1869-től miskolci ügyvéd, földbirtokos, Borsod vm. bizottsági, Miskolc város képviselőtestületi tagja, a Miskolci Gőztéglagyár igazgatósági tagja, a miskolci ref. egyház segédfőgondnoka, Fő utcai telkét és házát hagyta a miskolci református gimnáziumra, felesége 1870. aug. 14-től: 1. nemes Kraudy Emília (1853. febr. 11. – Miskolc, 1889. aug. 19.), aki elmagyarosodott német, besztercebányai eredetű ötvös, majd bányavállalkozó, utóbb miskolci kereskedőcsaládból származott, 2. feleség 1891-től kövecsesi Dancs Erzsébet; III. féltestvérei, anyjuk, Nagy Erzsébet első házasságából, mezőmadarasi Szalay Páltól: 1. mezőmadarasi Szalay Elek (ref., Miskolc, 1835. jan. – Tibolddaróc, Borsod m., 1878. jún. 13.), Borsod megyei virilis, 2138 khold birtoka volt Kácson, Tibolddarócon, Nagymihályon és az Alsó-Fehér megyei Hariban, felesége négyesi Szepessy Róza (ref., 1839 – Bp., 1916. ápr. 24.); 2. Szalay Mária/Irma (ref., 1836 – Péder, 1878. szept. 2.), férje 1856-tól Hubay Ágoston/Gusztáv

(ref., 1821 – Péder, 1887. aug. 29.), földbirtokos az Abaúj megyei Péderben (457 khold földbirtok), az Abaúj- és Tornavármegyei Gazdasági egylet egyik alapítója (1860–), Abaúj vm. csereháti járás, alszolgabíró (1860–).

Anyai nagyapja: Soltész Nagy János (ref., Mezőcsát, Borsod m., 1802 – Miskolc, 1869. ápr. 25.), a mezőcsáti Soltész, másképpen Nagy birtokos nemes családból származott. Iskoláit Sárospatakon végezte, a hittani és a jogi tanulmányokat is befejezte. Ügyvéd, az 1840-es években Miskolc város főbírája, Borsod megye táblabírája, főszolgabíró, a Miskolci Takarékpénztár elnöke, 1849 és 1857 között a miskolci ref. gimn. főgondnoka, a miskolci református egyház segédfőgondnoka, az alsóborsodi ref. egyházmegye ügyésze. 1864-ben, mint takarékpénztári elnöknek a javaslatára a pénzintézet igazgatótanácsa a református gimnáziumi tanárok fizetésének növelésére évi 200 forint adományt rendelt.

Anyai nagyanyja: Nagy Erzsébet (ref., 1813 – Miskolc, 1870), házasságkötésük: 1843

Testvérei: 1. Kun Béla (ref., Miskolc, 1876. nov. – 1893-ban már nem élt); 2. Kun… (egy leány) (ref., Miskolc, 1879. jan. – 1893-ban már nem élt); 3. barabási Kun Gyula (ref., Miskolc, 1881. jan. – Matlárháza, Szepes m., 1920. aug. 27.), 1903-ban gazdasági gyakornok, felesége kisrákói és bisztricskai Lehoczky Klára, kisrákói és bisztricskai Lehoczky Sándor és csabacsűdi Dókus Róza leánya; 4. Kun Etelka (ref., Miskolc, 1884. jan. – 1920. aug. 27.)

Vallása: ref.

Felesége: farkasfalvi Farkas Matild (ref., 1876 – Miskolc, 1959), házasságkötés 1912 után. 1912 előtt elvált első férjétől, alpári Abonyi Andor (Beregszászardó, Bereg m., 1871. júl. – Bp., 1925. jan. 6.) cs. kir. ezredestől; apja: farkasfalvi Farkas Ábrahám (ref., Dulháza, Gömör m., 1836. nov. –) orsz. képviselő (1901–1905), földbirtokos (Dúlháza, Tamásfalva, Osgyán, Baraca), anyja: Ragályi Etelka (ref., Balajt, Borsod m., 1841. ápr. – Tamásfalu, Gömör m., 1900. jún. 4.); testvérei: 1. Farkas Jolán (ref., Balajt, 1861. aug. –), férje Hegyessy Sándor; 2. Farkas Sarolta (ref., Balajt, 1863. márc. –), férje: sipeki Balás László (1860 –), lak. Mátraszöllős; 3. Farkas Miklós (ref., Zsip, Gömör m., 1864. dec. – korán elhalt); 4. Farkas Zoltán (ref., Zsip, 1866. aug. –), földbirtokos (Bakti puszta), felesége zólyomi és királyfalvi Glos Mária; 5. Farkas Erzsébet (ref., Dúlháza, Gömör m., 1868. márc. –), férje: márkus és batizfalvi Máriássy László (Berzéte, 1863. júl. – Bp., 1936. márc. 22.), Gömör vármegye főispánja; 6. Farkas Etelka (ref., Zsip, 1870. márc. –), férje Szakáll András; 7.»Farkas Aladár (ref., Zsip, 1871. szept. – korán elhalt); 8. Farkas Géza (ref., Bp., 1874. febr. – 1950), földbirtokos, főhadnagy, cs. kir kamarás, országgyűlési képviselő, felsőházi tag, a tiszáninneni ref. egyházkerület főgondnoka (1932–1949). Felesége ragyolczi Csoma Mária.

Középiskola: Bécs, Theresianum, 1885–1894; érettségi, 1894. júl. 6.

*Felsőfokú tanulm*ányok *Mo.-n:* bp.-i tud. egy., jogi kar, 1896–1899
Oklevél: bp.-i tud. egy., 1899, államtud. doktor
Nyelvismeret: német, latin, görög, francia, angol
Magántanár: bp.-i tud. egy., jogi kar, 1915. márc. 7., politikatudomány
Nyilvános rendes egy. tanár: debreceni tud. egy., 1917. aug. 13., magyar közjog
Egyetemi tisztségek: debreceni tud. egy., jogi kar dékán, 1924–25
Nyugdíj: 1938. júl. 1.
Életút: Kun József apja miskolci törvényszéki bíró volt. Korábbi felmenői – az apai ág mind a négy dédszülő vonalán, de anyai ágon is – Miskolc város vezető rétegéhez tartoztak. Minden ágon előfordultak városi főbírók vagy polgármesterek. Valamennyien nemesek voltak, kapcsolatban a hivatalt is viselő megyei nemességgel. Sőt maguk is betöltöttek ilyen tisztségeket. Kereskedők, ügyvédek, hivatalnokok voltak, akik vagy a sárospataki kollégiumban vagy annak partikulájában, a miskolci református gimnáziumban tanultak. Fiatalabb nemzedékeik vezető szerepet vittek a miskolci pénzügyi és ipari vállalkozásokban. A 18. századtól a 20. századig rendre részt vállaltak a miskolci református egyház és a miskolci református gimnázium vezetésében, anyagi támogatásában. Kun Józsefet a miskolci református elemiben kezdett tanulmányok után a monarchia előkelő elitképző intézményébe, a magas színvonalú bécsi Theresianumba íratták be. A német tannyelvű iskolában együtt tanulhatott a monarchia főtisztviselőinek, arisztokratáinak gyermekeivel. (A fölötte levő évfolyamba járt például gróf Bethlen István is.) A Vorbereitungsklassevel együtt kilenc évig járt ide, végig jeles eredménnyel. Itt sajátította el a németen, a latinon és a görögön kívül a francia és az angol nyelvet is. 1894 júliusában itt érettségizett. Ezután egyéves önkéntesi szolgálatra vonult be, s tartalékos magyar királyi honvéd hadnagy lett. A budapesti tudományegyetemen Concha Győző tanítványaként folytatott tanulmányok után 1899-ben államtudományi doktori oklevelet szerzett. 1899. szeptember 16-tól 1900. augusztus 28-ig Borsod vármegye tiszteletbeli szolgabírájaként a mezőkövesdi jegyzői, illetve a miskolci alispáni hivatalban működött, hogy közigazgatási ismereteit gyarapítsa. 1900. augusztus 25-én Miskolc rendezett tanácsú város főjegyzőjévé választották. Ezt a hivatalt 1904. október 29-ig töltötte be, amikor is Budapesten, a miniszterelnökség elnöki osztályán lett miniszteri fogalmazó Tisza István miniszterelnöksége idején. 1907-ben külföldi útra indult politikai, közjogi és közigazgatási tanulmányok folytatására. Hosszabb időt töltött Londonban és Párizsban, ahol az angol és a francia parlamenti eljárást tanulmányozta. Ezután jelent meg 1907-ben első jelentősebb monográfiája, *A parlamenti házszabályok. Politikai tanulmány* címmel. A házszabályokat mint az állami akarat keletkezésének folyamatát irányító normatívumot írta le, s ennek három mozzanatát elemezte, az alakulást,

a tanácskozást és a határozathozatalt. 1908. január 1-én feljebb lépett a hivatali ranglétrán, miniszteri segédtitkár lett. Változatlanul az elnöki osztályon dolgozott Klebelsberg Kuno miniszteri osztálytanácsos alatt. 1908-ban fontos politikai munkát közölt *Nép, nemzet, nemzetiség* címmel. A hazai és a külföldi elméletek és fogalmak elemzése után többek között arra az eredményre jutott, hogy a nemzet és a nemzetiség között a legfontosabb különbség az önálló államiság megléte vagy hiánya. „A nemzetiség lényege az összetartozás tudatában és az összetartozás akaratában rejlik. A nemzetiség az a nép, amely nemzeti létre törekszik." „A hazai példákból is kivehetőleg, a nemzetiségi törekvések végső célja: a politikai uralom megszerzése, a nemzetiségnek nemzetté válása." Kun Józsefet hivatali munkája elismeréseként Ferenc József király 1909. március 30-án cs. és kir. kamarási méltóságra emelte (33 évesen lett a méltóságos társadalmi rangcím birtokosa). 1909-ben és 1910-ben tanulmányútjain németországi egyetemeken (Heidelberg, Strasburg, München, Berlin, Lipcse) nemcsak kiváló tanárokat hallgatott, hanem a szemináriumi munkákban is részt vett. Tanulmányokat írt a *Budapesti Szemlé*be és a *Jogállam*ba Anglia kormányzatáról, a finn–orosz konfliktus közjogi aspektusáról és a magyar parlamentarizmusról. Megállapította, hogy a magyar parlamentarizmus ugyan nem bontakozhat ki zavartalanul, de elég ereje van ahhoz, hogy a többségi törekvések végrehajtásához megszerezze a király hozzájárulását. 1911. május 14-én miniszteri segédtitkári állása mellé miniszteri titkári címet és jelleget kapott, majd 1913. május 16-án valóságosan is miniszteri titkári fokozatba lépett. A hivatali pályák történetében meglehetősen rendkívüli módon, még ugyanebben az évben, de már Tisza István miniszterelnöksége alatt, 1913. december 8-án a miniszterelnökség miniszteri osztálytanácsosa lett. Átkerült a II. osztályra, ahol a II/B alosztály önálló előadója lett. Hozzá tartoztak a horvát és a bosnyák ügyek, a görögkeleti egyházi ügyek és más egyházjogi kérdések, a nemzetiségi ügyek és a közigazgatási bíróság ügyei. A *Budapesti Szemlé*n kívül publikált a Tisza István által alapított *Magyar Figyelő*ben is, *Bismarck és az általános választójog* (1912), valamint *Parlamentarizmus és interpelláció* (1914) címmel. Mestere, Concha Győző egyetemi tanárságának negyvenéves jubileumára, 1912-ben készített ünnepi kötetbe *Báró Eötvös József és a francia liberálisok* címmel írt fontos tanulmányt. A központosítás és a helyi önkormányzat kérdésén keresztül vizsgálta, hogy Benjamin Constant (1767–1830) és Alexis Tocqueville (1805–1859) milyen hatással voltak Eötvös fő műveire. 1914 decemberében a budapesti jogi karon politikatudományból magántanárrá habilitálták, amelyet a minisztérium 1915 márciusában megerősített. A habilitációra készítette *Háború és politikai tudomány* című dolgozatát. Ebben a háborúval, mint alkotmányszervező ténnyel foglalkozott. Többek között megállapította,

hogy „a háború dönt végső fokban valamely népnek, nemzetiségnek nemzetté válása, emelkedése felett". Ez a tanulmány 1916-ban *Politikai dolgozatok* című tanulmánykötetében is megjelent, két másik, az önkormányzatok és a központi igazgatás viszonyával foglalkozó tanulmánnyal együtt. 1916-ban jelent meg *Bevezetés a politikába* című monográfiája is. Ebben a politika alapkérdéseit tárgyalva Concha Győző alapvető gondolataiból indult ki. Vizsgálta az államtudományok tagozódását, az állam és a társadalom, az állam és a jog viszonyát, a politika történetét Platóntól és Arisztotelésztől Szent Ágostonon, Machiavellin és Montesquieu-n át az állambölcselet újabb rendszereiig. 1916-ban, amikor a kolozsvári jogi karon Réz Mihály professzor a közjogi tanszékről átment a megüresedett politika tanszékre, akkor hetedmagával Kun József is megpályázta a kolozsvári közjogi tanszéket, amelyet aztán Szandtner Pál nyert el. Közben a frissen alapított debreceni tudományegyetem jogi karán, miután a közjog és a politika egyesített tanszékének első professzora, Jászi Viktor 1915 februárjában meghalt, s az egyetem kezdeményezésére a tanszéket kettéosztották, és a király a politika tanszékre meghívás útján 1915 júliusában kinevezte Haendel Vilmost, a közjogi tanszékre 1916. május 24-én pályázatot hirdettek. Benyújtotta pályázatát Csekey István és Joó Gyula kecskeméti, Molnár Kálmán egri, valamint Búza László sárospataki jogakadémiai tanár. Többen közülük később egyetemi tanárok lettek, a kiküldött kari bizottság azonban Haendel Vilmos előadói javaslata alapján úgy döntött, hogy a párhuzamosan meghirdetett kolozsvári pályázat miatt több potenciális jelölt nem pályázott Debrecenbe, ezért tekintsenek el a pályázók rangsorolásától, s hívják meg, mint legalkalmasabbat, Kun Józsefet, a budapesti tudományegyetem magántanárát. A javaslatot a kar 1917. június 22-én egyhangúlag támogatta. Ezt a miniszter is elfogadta, s 1917. augusztus 3-án felterjesztette a királynak német nyelven a szükséges dokumentumokat. A közben, 1917. augusztus 12-én, kinevezése előtt egy nappal miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott Kun Józsefet Károly király 1917. augusztus 13-án a debreceni tudományegyetem jogi karára, a közjogi tanszékre nyilvános rendes tanárnak kinevezte miniszteri tanácsosi címének és jellegének épségben tartása mellett. A negyvenkét évesen kinevezett professzor már nős volt. Felesége, farkasfalvi Farkas Matild, egy régi Gömör megyei birtokos nemes család leánya, aki 1912 előtt vált el az első férjétől, aki cs. kir. honvéd ezredes volt cs. kir. kamarási rangban. Kun József 1918-ban már egyetemi tanárként közölte a *Budapesti Szemlé*ben *Választójogunk fejlődési története* című tanulmányát, amelyben az 1848-as népképviseleti törvényi szabályozástól indítva mutatta be a választói eljárást, a választókerületek kialakítását, a szavazási rendet és a választójogi reformkísérleteket. A következő években Kun Józsefnek több kezdeményezése volt az egyetemen.

1920. február 27-én határozta el az egyetemi tanács, hogy Tisza Istvánnak „a nemzet nagy vértanújának emlékét halála minden évfordulóján gyászünnepély keretében fogja megülni". Az első ilyen ünnepélyen, 1920. október 31-én Kun József javasolta, hogy a debreceni egyetemet Tisza Istvánról kellene elnevezni, tekintettel arra is, hogy „az egyetem létrejöttét elsősorban gr. Tisza István hatalmas pártfogásának köszöni". Az egyetemi tanács ilyen értelemben hozott határozatát a kormányzó is megerősítette, s 1921. június 5-én sor került a névadó ünnepélyre, amelyen Bethlen István miniszterelnök jelenlétében Kun József tartotta az ünnepi beszédet. Javasolta, hogy Tisza István születése és halála napjáról évenként emlékezzenek meg. Kun József javasolta azt is 1921 májusában, hogy a következő tanévre ne a szervezeti szabályzat szerint soros teológiai kar tanárai közül válasszanak rektort, tekintettel arra, hogy a hittudományi kar tanárai 1919-ben a tanácsköztársaság vezetőit üdvözlő, szolgálatukat felajánló határozatot hoztak. Ezt a javaslatot azonban az egyetemi tanács elvetette. A háború utáni években Kun József már kevesebb tudományos munkát publikált. 1921-ben még három kisebb írása jelent meg a *Magyar Jogi Szemlé*ben, amelyekben a Trianon utáni megváltozott közjogi helyzetre reflektált. Összegyűjtötte, rendszerezte és 1923-ban kiadta az 1912 után született közjogi jogszabályokat. A *Legújabb magyar közjogi törvények és rendeletek 1912–1922* című, Debrecenben megjelent gyűjtemény tartalmazta az alapvető rendelkezéseket, a békeszerződéseket és az egyéb közjogi törvényeket és rendeleteket. Ez a kiadvány hozzájárult, hogy a hallgatók jobban megismerhessék a megváltozott közjogi viszonyokat. Ezenkívül recenziókat közölt, mesterét, a 80 éves Concha Győzőt köszöntötte a *Társadalomtudomány*ban, s Tisza István emlékének, jelentőségének szentelt néhány írást. Ezek közül figyelemreméltó a Tisza-emlékkönyvbe írt *Tisza István liberalizmusa és a szociális érzés* című írása (1928) és a *Budapesti Szemlé*ben 1933-ban megjelent cikke: *Tisza István történeti távlatban*. Egyetemi előadásait változatlanul lelkiismeretesen, folyamatosan magas színvonalon ellátta. Két évtizedes egyetemi tanári pályafutása alatt heti öt órában mindig előadta a Magyar közjog című főtárgyat, szemináriumot tartott heti két órában (Közjogi repetitorium), s minden félévben hirdetett speciális kollégiumot. Ezek témája változatos volt, 1920 előtt például a magyar–horvát kiegyezésről, a magyar törvényhozásról, 1920 után a békeszerződésről, a trianoni törvényekről, az új országgyűlés szervezetéről, a házszabályokról. A húszas évek közepétől azonban tevékenységének központjában a Magyar Tudományos Akadémiától kapott feladat állt. Ekkor kezdte összegyűjteni, sajtó alá rendezni, magyarázó jegyzetekkel ellátni Tisza István képviselőházi beszédeit. Ez a munka nagyban befolyásolta több, későbbi döntését. Bár kezdettől volt Debrecenben lakása, ahol korábban feleségével együtt lakott,

a húszas évek közepétől csak a hét első felében tartózkodott Debrecenben. A hét második felét Hejőcsabán töltötte, ahol kisebb birtoka volt, s ahová a feleségét bántó debreceni porártalom miatt átköltöztek. 1927-ben azonban Klebelsberg Kuno kultuszminiszter szóvá tette, hogy nem tartózkodik folyamatosan az egyetem székhelyén. Kun József azt válaszolta Klebelsberg frissen kinevezett felsőoktatási ügyosztályvezetőjének, Magyary Zoltánnak, hogy már csak egy, legfeljebb két évig kíván szolgálni. Amikor pedig 1928 nyarán VKM rendeletet is adtak ki, hogy ha az egyetemi tanárok el akarnak távozni az egyetem székhelyéről, akkor szabadságot kell kérniük a dékántól, Kun József azt kérte Magyarytól, hogy ez alól kapjon felmentést, ne kelljen minden héten ezt az adminisztratív eljárást lefolytatnia. Ha, úgymond, méltányos kérése nem lenne teljesíthető, állását rendelkezésre bocsátja. Mindenesetre azt is megemlítette, hogy a miniszterrel annak idején együtt szolgált a miniszterelnökségen, s Klebelsberg jó viszonyban van sógorával, „Farkas Géza képviselővel is, aki az Egységes Párt agrárblokkjának egyik vezérembere". A minden ügyben következetes Magyary válasza egy hosszabb levélben (1928. október) elutasító volt, megemlítve, hogy a miniszter nézetét is megismerte ebben az ügyben. Tudománypolitikai elvekre hivatkozott, s arra, hogy az utazó tanárok kora lejárt. „Komoly egyetemi élet kialakulása nem képzelhető el, ha a tanárok legfeljebb óráik megtartása és a vizsgák ideje alatt tartózkodnak az egyetemek székhelyén… Ez az egyetemi életközösségből való kiválást jelent, ami a tudományos szellem kialakulására igen hátrányos." Kun professzor már néhány nap múlva pár soros kézírásos levélben válaszolt. Egyetértett az elvi állásponttal, s aláhúzva „kötelezőleg" kijelentette, nyugdíjazási kérvényét 1929 júniusában adja be, mert körülbelül akkor fogja befejezni Tisza István beszédeinek III. kötetét, amelyhez a debreceni könyvtárakból állandóan adatokra van szüksége. Közeledvén az ígért időpont, 1929. május 28-án levélben jelezte Magyarynak, hogy szándékát módosítania kell. Tisza István beszédeinek I. és II. kötete az MTA kiadásában már sajtó alatt van, a III. kötetet pedig hamarosan befejezi. Utalt rá, hogy erről az őt megbízó akadémiai főtitkár, Balogh Jenő adhat illetékes felvilágosítást. Végül így fejezte be levelét: „Időközben azonban elvállaltam ennek a nagy munkának a IV. kötetét is, és már gyűjtöm az idevágó adatokat. Miután az adatgyűjtés munkáját az itteni könyvtárakban végzem, szükséges, hogy itteni állásomban egyelőre megmaradjak. Ez azonban semmi esetre sem fog egy éven, legfeljebb másfél éven túl terjedni, úgyhogy legkésőbb 1930 végén innen távozhatom". A szigorú Magyary Zoltán hamarosan elkerült a felsőoktatási ügyosztály éléről, nemsokára a miniszter személye is változott, az elvégzendő munka pedig a vártnál időigényesebb lett. Így aztán végül Kun József ténylegesen csak 1938. január 31-ével kérte nyugdíjazását, amit a kar kérésére 1938.

június 1-re módosított. Addigra valóban megjelent a hatalmas, „nobile officium gyanánt" végzett munka eredménye, *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei* I–IV. kötetben (I., 1930; II., 1933; III., 1937.; IV., 1937), s Kun József ezen kívül összegyűjtötte és rendezte Tisza István haláláig elhangzott további beszédeit. A ki nem adott kéziratok a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárába kerültek, s az V. és a VI. kötet 2011-ben jelent meg Illés Gábor és Maruzsa Zoltán szerkesztésében. Kun József nyugdíjasként, ha esetleg még rendezgette is Tisza Istvánról gyűjtött anyagát, már nem publikált. A családi mintának és saját belső indíttatásának is megfelelően a református egyházban végzett jelentős egyháztársadalmi munkát. 1932-től tagja volt a sárospataki ref. főiskola s 1935-től a miskolci ref. gimnázium igazgatótanácsának. A hejőcsabai egyházközségnek már korábban is főgondnoka volt, most pedig főgondnoka lett a miskolci református eklézsiának is, s világi tanácsbírája a tiszáninneni református egyházkerületnek. (A kerület főgondnoka 1932-től sógora, farkasfalvi Farkas Géza országgyűlési képviselő, felsőházi tag volt.) Kun József halála után, 1946-ban özvegye a professzor könyvtárát az egyetemnek ajándékozta.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: Tisza István Tud. Táraság vál. tagja

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: hejőcsabai református egyházközség főgondnoka (1926–1946); a sárospataki református főiskola igazgatótanácsának tagja (1932–1946); a miskolci református gimnázium igazgatótanácsának tagja (1935–); a debreceni református kollégium felsőoktatási tanácsának tagja (1935); a miskolci református egyházközség főgondnoka (1937–1946); az alsóborsodi református egyházmegye missziói bizottságának tagja (1938–1946); a tiszáninneni református egyházkerület világi tanácsbírája (1938–1946); Lévay József ref. Gimnázium Volt Növendékeinek Szövetsége elnöke

Politikai szerep: Miskolc törvényhatósági jogú város törvényhatósági bizottságának tagja

Kitüntetések: II. oszt. polgári hadiérem; cs. és kir. kamarás (1909)

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: két háza volt Miskolcon a Werbőczy utcában, Miskolc város törvényhatósági bizottságának virilis alapon volt tagja (értelmiségiként kétszeres számítással)

Mitrovics Gyula

esztéta
(Sárospatak, Zemplén m., 1871. június 29. – Stuttgart, Németország, 1965. március 15.)

Apja: Mitrovics Gyula (gör. kat., Sátoraljaújhely, 1841. máj. 16. – ref., Debrecen, 1903. jan. 25.). Görögkatolikusnak született, de később anyja felekezetét követve áttért reformátusnak. Sárospatakon a református kollégiumban végezte gimn.-i (1853–1861) és teológiai tanulmányait (1861–1865), majd itt lett segédtanár. 1867 tavaszától másfél éven keresztül külföldi egyetemeken volt hallgató: Heidelberg, Göttingen, Zürich. 1868 szept.-től Sárospatakon lett teológiai akad.-i tanár. Néhány évig egyháztörténetet adott elő, majd gyakorlati teológiát és keresztyén erkölcstant. Egyúttal a főiskola lelkésze is ő volt. A tiszáninneni egyházkerület 1876-ban al-, majd 1884-ben főjegyzőjévé, s többízben az egyetemes konvent tagjává választotta. Tagja s jegyzője volt a debreceni és az első budapesti zsinatnak és az egyetemes tanügyi bizottságnak. 1896 áprilisától ref. lelkész lett Debrecenben, a főiskolai igazgatótanács tagja. Mint a szabadelvű teológiai irányzat egyik vezére, kiterjedt irodalmi és tudományos munkásságot folytatott. Állandó munkatársa volt a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*nak. A M. Prot. Irod. Társ. választmányi tagja (1892–). A *Sárospataki Lapok*at ő indította meg, s öt évig szerkesztette (1882–1886); testvérei: 1. Mitrovics Terézia (gör. kat., Sátoraljaújhely, 1836 – ref., Nagykőrös, 1897. máj. 13.), férje Mester István (ref. – 1880-ban halt meg); 2. Mitrovics Ottilia (1903-ban még élt, Hardicsán van eltemetve), férje Hajzer Endre (ref., Kemecse, Szabolcs m., 1836 k. – Hardicsa, Zemplén m., 1901), Sárospatakon tanult, a Zemplén megyei Szőlőske (1872–1874), majd Hardicsa (1875–1901) ref. lelkésze, a felsőzempléni egyházmegye esperese.

Apai nagyapja: Mitrovics Mihály (gör. kat., Lazony, Zemplén m., 1806 – ref., Sárospatak, 1873. jún. 21.). Szabómester, aki a Lazonnyal szomszédos Berettő falu református nemes családjából házasodott. Később Sátoraljaújhelyen telepedtek le, ahol négyszobás házuk volt a Börtön utca 19. sz. alatt.

Apai nagyanyja: Barlógh Terézia (ref., Berettő, Zemplén m., 1814 – Sárospatak, 1879. ápr. 10.); testvére Barlógh Anna (ref., Berettő, 1812 – Sárospatak, 1884. jan. 14.). A család 1659-ben kapott nemességet.

Anyja: kisazari, lasztóci és kovácsvágási Botka Emília (ref., Örös, Zemplén m., 1849 – Sárospatak, 1928. aug. 9.), a család nemessége 1617-es keltezésű; házasságkötés: 1870. aug. 22.; testvérei: 1. Botka Vilmos (ref., Örös, 1852 k. – meghalt 1928–1930 között), ügyvéd volt a Fejér megyei Válon, felesége 1879-től unokatestvére, Képes Margit; 2. Botka Zsuzsánna (ref., Örös, 1854 – Sárospatak, 1930. nov. 6.), férje Ujlaky István (ref., 1842 – Sárospatak, 1897.

jan. 23.) sárospataki közbirtokossági erdész, majd Hamzsa András (ref., 1846 – Miskolc, 1905. máj. 24.) pusztaderzsi uradalmi intéző; 3. Botka András (ref., Örös, 1850-es évek második felében –), felesége Fazekas Mária

Anyai nagyapja: nemes Botka József (ref., Örös, 1818 – Sárospatak, 1889. szept. 5.) örösi (Zemplén m.) birtokos, sárospataki lakos

Anyai nagyanyja: Képes Zsuzsanna (ref., Sátoraljaújhely, 1820 k. – 1870-ben már nem élt). A család 1668-ban kapott nemességet. Testvérei: 1. Képes Károly (ref., Sátoraljaújhely, 1823 – Sátoraljaújhely, 1895. nov. 26.) törvényszéki bíró, Zemplén megyei bizottsági tag, felesége Román Auguszta; 2. Képes Ferenc (ref., Sátoraljaújhely, 1827 – Vál, Fejér m., 1905. jan. 16.) vármegyei törvényszéki ülnök Sátoraljaújhelyen, majd ügyvéd Válon. Felesége Szombathy Antónia.

Testvére(i): 1. Mitrovics Ernő (ref., Sárospatak, 1873. okt. – gyerekként meghalt); 2. Mitrovics Ödön (ref., Sárospatak, 1876. júl. – 1928-ban már nem élt); 3. Mitrovics Éva (ref., Sárospatak, 1880. aug. – 1889-ben már nem élt); 4. Mitrovics Aranka (ref., Sárospatak, 1883. jún. – Debrecen, 1976. ápr. 27.), férje Csighy Andor (ref., 1875 – Hosszúpályi, Bihar m., 1939. szept. 5.), 1901-ben a debreceni teol. akadémián senior volt, később hosszúpályi ref. lelkész (1904–1939), a debreceni egyh.megye tanácsbírája, Bihar m. törv. hat. biz.-nak választott tagja [apja Csighy Ferenc (1828–1898) királydaróci ref. lelkész]; 5. Mitrovics Margit (ref., Sárospatak, 1883. jún. – Debrecen, 1968. okt. 1.), férje Kende Kálmán állampénztári tanácsos, adóhivatalvezető; 6. Mitrovics Ernő (1889 után született – 1903-ban már nem élt)

Nevelt testvérei: apja testvérének, Mitrovics Teréziának gyermekei, kiket apja nevelt édesapjuk halála után (anyjuk még élt, de a sárospataki tanár, id. Mitrovics Gyula biztosította nevelésüket 1880-tól): 1. Mester István sátoraljaújhelyi árvaszéki jegyző, felesége Oláh Margit; 2. dr. Mester Gyula Nagykőrös város alorvosa, felesége Hajós Ilona; 3. Mester Rózsa, férje Szabó Károly, majd Rácz Viktor; 4. Mester Ilona, férje Szikszay András; 5. Mester Anna, férje Pataki Pál; 6. nagyfalusi Mester Dezső (ref., 1872 – Albertfalva, Pest m., 1940. ápr. 18.) kir. járásbíró

Vallása: ref.

Felesége: Makláry Pap Ilona (ref., Sárospatak, 1876. márc. – 1928-ban még élt), házasságkötés: 1897. febr. 9.; apja: Makláry Pap Miklós (ref., Tállya, Zemplén m., 1847. jan. 10. – Tiszalök, 1937. jan. 12.). A család nemessége 1639-es keltezésű. Református papi család leszármazottja, de édesapja ruhafestő mester és mezővárosi pénztárnok volt Tállyán. Sárospatakon tanult, ahol a teológiát is elvégezte. Máramarosszigeten, majd 1874-től Sárospatakon volt a magyar nyelv és történelem ref. főgimn.-i tanára. Magyar és történelem tankönyvet is írt a ref. gimnáziumok alsóbb osztályai számára. Anyja: kisselmeci Achácz Ilona (ref., 1874. dec. 22-ig róm. kat., 1857 – Sárospatak, 1928. jan. 16.);

testvérei: 1. Makláry Pap Margit (ref., Sárospatak, 1878. jan. –), férje 1906-tól Bartha László tiszalöki ref. lelkész, alsószabolcs-hajdúvidéki esperes; 2. Makláry Pap Aranka Mária (ref., Sárospatak, 1879. dec. 25. – Sárospatak, 1881); 3. Makláry Pap Aranka (ref., Sárospatak, 1887. ápr. – Sárospatak, 1903. márc. 21.)

Gyermeke(i): 1. dr. Mitrovics Gyula (ref., Sárospatak, 1898. ápr. 1. – 1944-ben még élt). Debrecenben az orvosi karon szerzett diplomát. 1925-től a gyógyszerészeti intézet gyakornoka, tanársegédje volt, majd Vámospércsen (Hajdú m.) lett körzeti orvos. Felesége Magyar Kornélia; 2. Mitrovics Zsolt (ref., Sárospatak, 1899. ápr. 4. – 1930-ban még élt), felesége Kovács Gizella; 3. Mitrovics Miklós (ref., Sárospatak, 1900 – Debrecen, 1917. máj. 18.); 4. Mitrovics Ernő (ref., Sárospatak, 1901. szept. 30. – 1930-ban még élt), felesége Alberth Ilona; 5. dr. Mitrovics Tibor (ref., Sárospatak, 1903. dec. 17. – 1944-ben még élt) debreceni ügyvéd, a debreceni ügyvédi kamara választmányi tagja (1942–1944), felesége Mailáth Carmen; 6. Mitrovics Ilona (ref., Miskolc, 1908. szept. 5. – 1937-ben még élt), férje Szikszai Zoltán

Középiskola: sárospataki ref. koll. gimnáziuma, I–VIII., 1881–89; érettségi uo., 1889

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., bölcsészettud. kar, 1889–90, 1891–93

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: bécsi tud. egy., 1890–91. I. félév; berlini tud. egy., filozófia, 1890–1891. II. félév, 1891. ápr. 25. – 1891. aug. 7.

Oklevél: bp.-i tud. egy., bölcsészettud. kar, 1898. máj. 11., magyar–latin szakos középiskolai tanár

Nyelvismeret: német, francia, olasz

Tudományos fokozatok: bp.-i tud. egy., bölcsészettud. kar, 1893. jún. 10., bölcsészdoktor; debreceni tud. egy., bölcsészettud. kar, 1917. máj. 20., neveléstudomány bölcseleti alapelvei magántanára

Nyilvános rendes egy. tanár: debreceni tud. egy., bölcsészettud. kar, 1918. jún. 5., pedagógia

Egyetemi tisztségek: debreceni tud. egy., bölcsészettud. kar, dékán, 1923–24; rektor, 1940–41

Nyugdíj: 1941. aug. 31.

Életút: Mitrovics Gyula anyai nagyszülei, mint református kisnemesek, kisebb úri birtokosként éltek Zemplén megyében. Apai nagyapja görögkatolikus szabómester volt. Az apai ági felmenők és oldalági rokonaik között görögkatolikus parochusok is voltak. Még az apját, idős Mitrovics Gyulát is görögkatolikusnak keresztelték, de anyja vallását követve áttért reformátusnak. (Egyik lánytestvére is református lelkészhez ment férjhez.) A sárospataki református gimnáziumi érettségi után teológiát is végzett Sárospatakon, s alapos külföldi tanulmányokat végezve a sárospataki kollégium teológiai akadémiájának

tanára lett. A sárospataki főiskola ebben az időben a teológiai liberalizmus egyik legerősebb bázisa volt Magyarországon, s id. Mitrovics Gyula ennek a szabadelvű tudományos teológiának, a vallást a ráció mértéke alá helyező értelmi és morál keresztyénségnek, kulturális pozíciónak az egyik legaktívabb képviselője volt. A módszeres tudományosság, a ráció, a morál és a szellemi értékek tiszteletének ebben a sárospataki és családi miliőjében nőtt fel az ifjú Mitrovics. 1889-ben érettségizett a sárospataki református kollégium gimnáziumában. Megkapta az MTA Kazinczy-díját, amelyet a magyar irodalomban legnagyobb jártassággal rendelkező pataki gimnazista számára alapítottak. Érettségi után beiratkozott a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára. Nagy hatással volt rá a H. Taine gondolatrendszeréből kiinduló Beőthy Zsolt, az esztétikaprofesszora, aki szerint az irodalom a nemzeti léleknek, mint történetileg kialakult szellemi egységnek a megnyilvánulása. Hatott rá a népnemzeti irodalmat kanonizáló Gyulay Pál, s Pasteiner Gyula, a művészettörténet és a klasszika-archeologika tanára. Hallgatta a részben szintén taine-i alapozású, pszichológiai irányultságú Alekszander Bernát magántanári előadásait is. 1890–1891-ben az első szemesztert a bécsi, a másodikat a berlini egyetemen töltötte. Elsősorban ókori művészettörténeti és klasszika-filológiai előadásokat hallgatott. Az 1891 és 1893 közötti két tanévben ismét a budapesti egyetemen tanult a tanárképző intézet ösztöndíjával. Egyetemistakorában két pályadíjat is nyert, s már ekkor publikált irodalomtörténeti és művészettörténeti cikkeket a *Protestáns Szemlé*ben, a *Sárospataki Lapok*ban, a *Fővárosi Lapok*ban és a *Figyelő*ben. 1893 júniusában doktorált Beőthy Zsolt esztétikaprofesszornál irodalomtörténet és művészettörténet melléktárgyakkal. Doktori disszertációja *A valószerűségről. Aesthetikai tanulmány az irodalom és a művészetek köréből* címmel első önálló munkájaként még ebben az évben megjelent Budapesten. A sárospataki kollégium gimnáziumában 1893. szeptember 1-től helyettes tanár, majd miután 1898 májusában megszerezte a magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevelet, rendes tanárként tanított. 1894–95-ben szerkesztőtársa volt az *Őrálló* című Sárospatakon, majd Debrecenben megjelenő szabadelvű és protestáns irányú, hetente kétszer megjelenő politikai lapnak, amelybe kiállításkritikákat, irodalmi, művészeti, pedagógiai cikkeket írt. Tanárként egyházkerületi, illetve akadémiai támogatással tanulmányutakat tett Ausztriában, Németországban és Olaszországban. Rómában, Nápolyban, Pompeiben, Firenzében a klasszikus és a reneszánsz művészeteket tanulmányozta. 1897-ben feleségül vette tudós tanár kollégájának, Maklári Pap Miklósnak a leányát, Maklári Pap Ilonát. Ugyanebben az évben jelent meg Sárospatakon Maklári Pap Lajossal és a Wundt-tanítvány Rácz Lajossal közösen írt dolgozatuk *Középiskoláink reformja* címmel. Mitrovics ekkor

javasolta a művészettörténet és az esztétika oktatását is a középiskolában. 1902-ben sikertelenül pályázott a sárospataki kollégium meghirdetett akadémiai tanszékére, amelynek tárgyai a magyar protestáns irodalomtörténet, művelődéstörténet, nevelés- és oktatástan voltak. 1903-ban viszont elnyerte a miskolci református felsőbb leányiskola igazgatói posztját, amelyet augusztus 1-től töltött be. A lányok középiskoláztatásával kapcsolatos pártoló véleményét egyébként már korábban, 1892-ben kifejtette a *Sárospataki Lapok*ban. Már miskolci igazgató volt, amikor 1904-ben a *Filozófiai Írók Tára* sorozatban megjelent Albert Schwegler 1847-ben írt, sok kiadást megért hatalmas művének még Sárospatakon készült fordítása: *A bölcselet története*. Ehhez kiegészítésként megírta *A magyar bölcseleti irodalom rövid vázlatá*t is. Gimnáziumi igazgatói évei alatt az Országos Református Tanáregyesület megbízásából tanárkollégájával együtt összeállította a református gimnáziumok első három osztálya számára az *Egységes Magyar Olvasókönyvet I–III*. Nem sokáig maradt Miskolcon, mert meghívták a debreceni református kollégium 1907-ben önálló egységgé alakult Bölcsészeti akadémiájára. Az egyetemmé alakulást előkészítendő a kollégium már a 19. század végétől gyarapította akadémiai tanszékeinek számát. 1909-ben döntötték el, hogy a még 1798-ban alapított harmadik filozófiai tanszéket az akadémia bölcsészet-pedagógiai tanszékévé alakítják át. Ezt foglalta el Mitrovics 1910. február 1-től. Akadémiai tanári székfoglalóját március 12-én olvasta fel *A nemzeti szellem bölcseleti alapjai* címmel. Ebben, csakúgy mint az 1912-ben megjelent *Az esztétikai tetszés* című, egyébként Berlinben németül is megjelent művében, alapos pszichológiai érdeklődésről és jártasságról tett tanúbizonyságot. Az egyetem 1914-es megalakulásakor, annak ellenére, hogy intenzíven részt vett az egyetemet előkészítő diskurzusokban, a bölcsészeti akadémia tanárai közül egyetlenként kimaradt a professzori pályázatokból. A filozófia professzora Tankó Béla, az irodalomtörténeté Pap Károly lett, esztétikai tanszéket pedig nem szerveztek. Megszűnvén a Bölcsészeti Akadémia, amelynek Mitrovics volt az utolsó dékánja, 1914. szeptember 1-től egyrészt a kollégiumi Nagykönyvtár, másrészt a kollégiumi internátus igazgatója lett. A pedagógia előadásával a Böhm-tanítvány Tankó Bélát, a filozófia professzorát bízták meg. Az egyetem vezetése azonban folyamatosan igyekezett a minisztériumot meggyőzni arról, hogy a tanárképzés szempontjai miatt szükség lenne önálló pedagógiai tanszékre. 1916 decemberében meg is alakult a Neveléstudományi Szeminárium, amelyet helyettesként egyelőre Tankó Béla vezetett. Az új lehetőség hírére Mitrovics 1916 végén benyújtotta a bölcsészkaron pedagógiai tárgyú habilitációs kérelmét. A dékán által a habitusvizsgálatra felkért Tankó professzor 1917. január 18-án javasolta a habilitációs eljárás megindítását, tekintettel Mitrovics sokoldalú tanári gyakorlatára, s kiemelte, hogy

„a folyamodó a nevelés problémáival a legkülönbözőbb vonatkozásokban állandóan foglalkozott". A megindított eljárás során a kar által felkért mindkét véleményező április elejére elkészítette jelentését. Pokoly József megállapította, hogy Mitrovics Gyula munkássága kiterjed a bölcsészeti, lélektani, esztétikai, pedagógiai, irodalmi, egyháztársadalmi és művészeti kérdésekre. Ezután korábbi írásai közül részletesebben az esztétikai írásokat elemezte, mondván, ezekből jobban megismerhető tudományos módszere, mint túlnyomórészt gyakorlati célú pedagógiai munkáiból. Végül alaposabban taglalta a folyamodó legújabb, *Az egyéni nevelés főbb szempontjai* című pedagógiai munkáját. A másik bíráló, Tankó Béla, miután a kisebb, gyakorlati célú pedagógiai írásokat sorra vette, részletesebben szintén ez utóbbi munkát méltatta. Mindkét bíráló megállapította, hogy Mitrovicsnak mind esztétikai, mind pedagógiai munkái pszichológiai alapozásúak. A támogató vélemények alapján a próbaelőadás elengedésével a kar április 25-i ülésén Mitrovicsot A neveléstudomány bölcseleti alapjai című tárgykör magántanárává képesítette. Ezt az egyetemi tanács is jóváhagyta, a minisztérium pedig május 20-án megerősítette. A közben meghirdetett pedagógia tanszékre így Mitrovics már a magántanári minősítés birtokában pályázhatott. A júniusi határidőig rajta kívül még az evangélikus Szelényi Ödön, a bécsi protestáns teológiai fakultás licenciátusával rendelkező pozsonyi teológiai akadémiai tanár és Péter János, a kézdivásárhelyi római katolikus gimnázium igazgatója adta be pályázatát. A pályázati eljárás elhúzódott, így Mitrovics az 1917–1918-as tanév második félévében tartott ugyan a debreceni bölcsészkaron pedagógiai előadást, de még mint magántanár. Nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezését a debreceni pedagógiai tanszékre a VI. fizetési osztályba végül 1918. június 5-én írta alá a miniszter javaslatára Károly király. Így átvehette Tankótól a Neveléstudományi Szeminárium irányítását is. 1918 őszétől nyugdíjazásáig Mitrovics általában egy háromórás főkollégiumban átfogóbb pedagógiai-pszichológiai témakörrel foglalkozott (Az egyéni nevelés; Az értelmi nevelés; Az érzelmi nevelés; Az akarat nevelése; Nemzetnevelés; Társadalmi etika és nevelés, egy másik kétórás főkollégiumban pedig a pedagógia történetének egyes korszakait mutatta be. Mindig tartott szemináriumi gyakorlatot is, s gyakran pszichológiai órákat. 1925-ben a tanszék mellett Kísérleti Lélektani Intézetet is szervezett, amelyet sikerült a minisztériummal engedélyeztetnie. Közvetlenül professzori kinevezése után két fontosabb pedagógiai tanulmánya jelent meg. 1918-ban adta ki *A magyar református iskola négyszázéves kulturális szolgálata* című írását, amely eredetileg 1917. október 30-án az Országos Református Tanáregyesület reformációs emlékünnepségén hangzott el Budapesten. Ebben a reformáció irányzatának individuum-központúságát, a felszabadult egyéniség és a nemzetiség elvének

egymást kiegészítő érvényesülését hangsúlyozta. 1918-ban jelent meg az egyetem népszerű főiskolai tanfolyamán elhangzott előadása: *Nevelésügyi feladataink a háború után*. Ebben kifejtette, hogy a nemzeti egység érdekében demokratizálni kell a középiskolát, s alsó négy osztályából létre kell hozni az egységes nemzeti iskolát, mint a nemzet közös képzetkincsét adó közös iskolát. Erre épülne a tudományos pályára készülő tehetségesebbek öt-öt osztályos reáliskolája és gimnáziuma. A kiválasztásnál alkalmazni kellene a modern kísérleti pedagógia eszközeit. A cél érdekében a tanárképzés egységesítésére is szükség lenne. 1921-ben a Pedagógiai Társaság is tagjai közé választotta a pedagógia új professzorát. Tagja lett az Országos Közoktatási Bizottságnak, s 1925-től az akkor létrehozott Középiskolai Tanárképző Intézet Igazgatóságának (1942-ig). Ugyanekkor kinevezték a debreceni Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságba is, ahol 1926-tól alelnök lett, 1932–1942 között pedig elnök. A húszas években azonban Mitrovics inkább még esztétikatörténeti dolgozatokat publikált nagyobb monográfiája előkészítéseként. Ha neveléstudományi tanulmányokat nem is közölt ebben az időszakban, az oktatáspolitika aktuális kérdéseire kisebb cikkekben reagált. Több ilyen írása jelent meg a leginkább Bajcsy-Zsilinszky Endre nevével fémjelzett *Szózat* című politikai napilapban. Többször foglalkozott a Kornis Gyula által előkészített 1924-es középiskolai törvénnyel. Megerősítette 1918-as álláspontját az egységes középiskolai alaptagozatról mint a nemzet szellemi-lelki egységét biztosító megoldásról. Ide kapcsolhatók a pedagógiatörténet nagy alakja, Pestalozzi 1927-es évfordulóján a *Protestáns Tanügyi Szemlé*be írt megemlékezésének a gondolatai is. Úgy mutatta be Pestalozzit, mint aki demokratizálta a nevelést, s hangsúlyozta, hogy valóban csak kultúrdemokráciával lehet jól megalapozni a politikai demokráciát. Mitrovics hozzászólt a polgári iskolai tanárképzés átalakításához is. Reagált a református iskolaügy, s általában a protestáns szellemi élet fejleményeire. A *Debreceni Református Szemlé*ben és a *Protestáns Szemlé*ben jelentek meg írásai, például a *Református iskolapolitika, Kálvinista jellem, A protestantizmus világnézeti hivatása, A vallás értéke és értelme* címmel. A húszas években azonban tudományos munkálkodásának középpontjában még az esztétikatörténet állt. Magyar esztétikatörténeti monográfiájára készülve sorra jelentek meg önálló kiadványként elemzései Kazinczy Ferenc, Arany János, Gyulai Pál esztétikájáról. Az ötödfélszáz oldalas nagy mű 1928-ban jelent meg *A magyar esztétikai irodalom története* címmel. Ebben Bessenyeitől saját koráig a teljességre törekedve és rendszerbe foglalva gyűjtötte össze és elemezte az esztétikai törekvések minden ágát, beleértve azt a pszichológiai irányt is, amelyhez saját magát is sorolta. Néhány év múlva, 1933-ban aztán megjelent pedagógiai gondolkodásának átfogó összefoglalása is. *A neveléstudomány alapvonalai*

című munkában rendszerbe szedetten, leszűrődötten jelent meg mindaz, ami 15 éves professzori pályáján, egyetemi előadásain elhangzott. Pedagógiájának alapja a „tiszta humanitász", amely nem a technikai vívmányokhoz, nem az anyagi élet gazdagságához, hanem a transzcendens világhoz kötődik. A tiszta emberiesség eszméje legteljesebben a művészetekben tükröződik, ezért ennek az eszménynek a kiteljesítésében, a nevelésben meghatározó szerepe van a művészeti, esztétikai szempontok érvényesítésének. A tiszta humánum legjellemzőbb vonása az érzelmi élet gazdagsága, az érzelmi műveltség is a művészetek segítségével biztosítható. Mitrovics vallási és esztétikai alapozású neveléstanát kisebb írásaiban, s mindennapi egyetemi munkájában is képviselte. 1934-ben részt vett a berlini nevelésügyi kongresszuson. Mint azt a tanszéke mellett 1925-ben létrehozott intézet is jelezte, támaszkodott a kísérleti pszichológia eredményeire. 1928-as alapításától kezdve tagja, majd alelnöke volt a Pszychologiai Társaságnak, amelyen belül 1933-ban az ő elnökletével létrejött az esztétikai szakosztály. Mitrovics a párhuzamosan művelt pedagógiában és az esztétikában hasznosította a pszichológia tudományát. Nagy szervezőmunkával 1934-ben elindította az *Esztétikai Füzetek* című periodikát, amelyben főleg a szakosztály előadásai jelentek meg. 1935-től az ő főszerkesztésével jelent meg az *Esztétikai Szemle* című folyóirat. A szakosztályból 1937-ben létrehozta az önálló Magyar Esztétikai Társaságot, amelynek elnöke lett (tiszteletbeli elnöke Ravasz László református püspök, társelnöke Benedek László orvosprofesszor és Kornis Gyula, alelnöke Baránszky-Jób László). A szakosztály, majd a társaság havonta tartott felolvasóüléseket Budapesten az Apponyi Poliklinikán, a Fészek Klubban, végül a bölcsészkaron. 1935-ben, mint esztétát és irodalomtörténészt választották meg az MTA I. Nyelv- és széptudományi osztályába levelező tagnak. (Már korábban, 1926-ban is ajánlották, de akkor sikertelenül.) Esztétikai munkásságának betetőzése volt, hogy 1940-ben megjelent *A műalkotás szemlélete* című nagy munkája, amely rendszeres tudományos mű is volt, de a műveltebb nagyközönségnek is szólt, segítve a különböző művészeti ágak megértését. Tanítványai, pályatársai 1939-ben, 50 éves tudományos működése tiszteletére ünnepi tanulmánykötetet adtak ki. Egyetemi pályafutásának csúcsát jelentette, hogy az 1923–1924. évi bölcsészkari dékánság után az 1940–1941-es tanévre az egyetem rektorává választották. Rektori működésének legnagyobb problémája az volt, hogy az 1940 októberében székhelyére visszatért kolozsvári egyetem professzori karának a felállításával, s a vidéki tudományegyetemek átalakításával kapcsolatban a debreceni bölcsészkar elvesztette öt természettudományi tanszékét. A Mitrovics által készített memorandum abból indult ki, hogy a Tiszántúl protestáns középiskoláit Debrecen látja el matematika- és természettudományi szakos tanárokkal.

Javasolta, hogy átmenetileg térjenek vissza a szakok az 1924-es megindításuknál használt működéshez, a szakelőadók alkalmazásához. Így sikerült a természettudományi szakokat átmenteni. A rektori ciklus lejárta után Mitrovics, elérve a professzori nyugdíjkorhatárt, a 70 évet, 1941 augusztusában nyugdíjba ment. Hiába volt azonban számos doktoráltja, habilitáltja, kísérleti pszichológiai iskolájának lelkes tanítványai, akiket együttesen Debreceni Iskolának is neveztek, utódja a pedagógiai tanszéken pályázat útján minden ellenkezése dacára az a kétségtelenül nagyhatású Karácsony Sándor lett, akiről 1934-es habilitálásakor azt írta Mitrovics, hogy „…legszorosabb és legnemesebb értelemben vett nevelői küldetésének inkább hivatott apostola, semmint tudományos kifejtője". A véleményezőbizottság tagjaként az utódlásnál Karácsonnyal szemben sikertelenül támogatta a tesztekkel, kérdőíves felmérésekkel dolgozó, pszichológiai vonalat vivő Boda Istvánt. Az eljárás hosszan elhúzódott, s így Mitrovics helyettesként még két féléven át vezette a pedagógiai tanszéket. Nyugdíjazása után Budapestre költözött, ahol rendszeres esztétikájának kidolgozásával foglalkozott. 1945-re kéziratban kész volt a második kötet *A szép fogalma* címmel. A front közeledtének hírére sárospataki szőlőjébe húzódott vissza, illetve később részben orvos fia vámospércsi otthonában tartózkodott. 1945 után, mint nyugdíjas, igazolóbizottsági eljárás alá nem került, s az 1946-os B listázás sem érintette. Az akadémia demokratikus megújítása, megtisztítása körüli mozgásokban, amelyeknek egyik kezdeményezője Szentgyörgyi Albert volt, az akadémia főtitkári hivatala 1946 októberétől kezdte gyűjteni az akadémikusok esetleges B listázására vonatkozó adatokat. 1947. január 25-én a Szentgyörgyi Albert alelnök vezette Igazgatótanács ülésén Mansfeld Géza, az Auschwitzot megjárt orvosprofesszor felvetette a tagok belső igazolási eljárását politikai szempontok szerint. A Mansfeld Géza elnökletével ezután kiküldött bizottság az Igazgatótanács 1947. április 26-i ülésén 12 akadémikus kizárására tett javaslatot, mondván: „nemzetiszocialista téveszmék propagálói voltak". A kizárandók között volt Mitrovics Gyula is, feltehetőleg az Oláh György főszerkesztésével megjelenő *Egyedül Vagyunk* című nemzetpolitikai folyóirat 1942-es és 1943-as számaiban való néhány megjelenéséért. Először olvasói levélben *Mi valósult meg Gömbös kultúrpolitikájából* címmel azt írta meg, hogy a húszas években Gömbös kérésére milyen oktatáspolitikai megoldásokra tett javaslatot: nyolcosztályos népiskola, egységes középiskola, érettségire épülő tanítóképzés stb. Ezután később két interjút készítettek vele, s beszámoltak egy vidéki előadásáról, amelyben a pedagógusok erkölcsi és anyagi megbecsülésének szükségességéről beszélt. Végül egyszer válaszolt egy olvasói kérdésre, amelynek tárgya „A zsidó szellem befolyása esztétikai kultúránkra" volt. Megfogalmazásaiban kétségtelenül megjelentek radikális,

szélsőjobboldali gondolatok is, de ez összességében nem lehetett volna alkalmas indok komolyabb elmarasztalásra. Mindenesetre az eljárás megkezdéséről kapott értesítés után, 1947. július 17-én Mitrovics táviratban jelentette be lemondását akadémiai tagságáról. A lemondást az akadémia összes ülése 1947. december 9-én fogadta el. Mitrovics a negyvenes évek végén nyugatra távozott, s magas életkort megélve, 1965-ben Stuttgartban hunyt el.

MTA tagság: levelező tag: 1935. máj. 16.; tagságáról lemondott 1947. dec. 9.; MTA Filozófiai Biz. segédtagja, majd meghívott tagja; az Irodalomtörténeti és Képzőművészeti Biz. tagja

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: M. Pedagógiai Társ. vál. tag (1921. márc. 17. –), Tisza I. Tudományos Társ tiszteleti tag; M. Irodalomtörténeti Társ. választm. tagja; M. Pszichológiai Társ. tagja (1928–), alelnöke, esztétikai szako. elnöke (1933–); M. Esztétikai Társ. elnöke (1937–1945); Gyermektanulmányi és Kísérleti Lélektani Társ. társelnöke, pedagógiai szakosztályának elnöke; Zempléni Kazinczy Kör és a nagykőrösi Arany János Társ. tiszteleti tagja, debreceni Csokonai Kör vál. és örökös tag

Szerkesztőségi tagság: Őrálló című szabadelvű protestáns politikai lap, társszerkesztő, 1894–1895; *Esztétikai Füzetek* sorozatszerk., 1934–1937; *Képzőművészet* szerk. (1933–1935); *Esztétikai Szemle* alapító-szerk. (1935–1938)

Közéleti tevékenység: Egyetemi Kör tanárelnöke, a debreceni Műpártolók Egy. elnöke

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: Az alsózempléni egyházmegye világi főjegyzője; a tiszáninneni egyházker. világi jegyzője (1908–); a tiszántúli egyházkerület akadémiai internátusi bizottságának előadó jegyzője (1913–) és a Debreceni kollégium felsőoktatási tanácsának tagja (1930–1941); M. Prot. Irod. Társ. vál. tag

Kitüntetések: MTA Kazinczy-díja (1889); szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán.

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: a debreceni Csáthy Egyetemi Könyvkereskedés Rt. igazgatóságának 1925-től alelnöke, 1937-től elnöke; az ún. Mitrovics-nyaraló és szőlő Sárospatakon a Kácsárd szőlőhegyen

Soós Béla

ref. lelkész, egyháztörténész
(ref., Rákoscsaba, Pest m., 1896. május 6. – Debrecen, 1945. augusztus 6.
A debreceni Köztemetőben temették.)

Nemesség: A család 1629-ben II. Ferdinándtól kapott nemességet, amelyet Borsod megyében hirdettek ki. A 19. században a zádorfalusi előnevet kezdték használni.

Apja: Soós Béla (ref., Rimaszombat, Gömör m., 1871. márc. 1. – 1940-ben még élt). A rimaszombati egyesült protestáns gimnáziumban végezte a középiskolát. 1896-ban Rákoscsabán élt és joggyakornok volt, 1898–1899: Bp. VI. ker. járásbírósági aljegyző, 1900–1907: Nagytapolcsány, kir. járásbíróság, albíra, 1908. jan. – 1910: szombathelyi kir. törvényszék bírája, 1910–1918: kassai kir. törvényszék bírája, 1922–1940: pécsi kir. ítélőtábla tanácselnöke. Testvérei: 1. Soós Barna (ref., Rimaszombat, 1869. okt. 19. –), 2. Soós Jolán Runyai Józsefné, 3. Soós József

Apai nagyapja: zádorfalusi Soós József (ref., Rimaszombat, 1839. nov. 23. – Rimaszombat, 1886), a helyi hatosztályos egyesült protestáns gimnáziumban tanult, 1871-ben megyei írnok Rimaszombatban, 1872-től telekkönyvi írnok, 1879–1886: rimaszombati kir. törvényszéki írnok, rendszeresen kisebb adományokkal támogatta a rimaszombati protestáns gimnáziumot. Testvérei: 1. Soós Ferenc (ref., Rimaszombat, 1841. szept. 28. –); 2. Soós Mária (ref., Rimaszombat, 1844. febr. 6. –); 3. Soós János (ref., Rimaszombat, 1846. ápr. 15. – 1846. ápr. 17.)

Apai nagyanyja: Plichta Borbála (ref., 1847. febr. 26. Rimaszombat – Debrecen, 1936. okt. 18.), testvérei: 1. Plichta Terézia (ref., Rimaszombat, 1830. ápr. 4. –); 2. dr. Plichta Soma (Sámuel) (ref., Rimaszombat, 1832. jún. 11. – Losonc, Nógrád m., 1924. dec. 9.), losonci járásorvos, tb. vármegyei főorvos, kir. tanácsos (1905), az Orsz. Egészségügyi Tanács tagja, neje: Buday Irma (róm. kat., 1837 – Losonc, 1901); 3. Plichta Julianna (ref., Rimaszombat, 1835. júl. 11. –); 4. Plichta Lajos (ref., Rimaszombat, 1842. jan. 20. –), orvos Losoncon, neje: Petyko Ilona

Apai dédapa I.: nemes Soós József (ref., Rimaszombat, 1803. febr. 23. –) nyugalmazott strázsamester

Apai dédapa I. szülei: nemes Sós Miklós és Pap Erzsébet

Apai dédanya I.: Pap Mária (ref., Rimaszombat, 1818. ápr. 25. – Rimaszombat, 1847. ápr. 9.)

Apai dédanya I. szülei: Pap Gábor és Godán Erzsébet

Apai dédapa II.: Plikta/Plichta Sámuel (ref., Rimaszombat, 1806. okt. 4. –). Festő. A ref. egyház algondnoka, Rimaszombat város gazdasági tanácsnoka és

adószedője. Testvérei: 1. Plichta Judit (ref., Rimaszombat, 1812. dec. 29. –), férje 1833. jan. 30-tól Nagy János céhbeli vargamester (ref., Rimaszombat, 1808. aug. 8. –). 2000 forint értékű belvárosi ingatlant adományoztak az egyesült protestáns gimnáziumnak, s 1000 forintot adtak az iskola ösztöndíjalapjára; 2. Plichta Borbála (ref., Rimaszombat, 1815. okt. 12. –); 3. Plikta/Plichta József (ref., Rimaszombat, 1824 – Rimaszombat, 1826. aug. 28.)

Apai dédapa II. szülei: Plikta/Plichta Sámuel rimaszombati városi tanácsnok és Szendrei Zsuzsanna (ref., 1787 – Rimaszombat, 1851. szept. 17.)

Apai dédanya II.: nemes Széplaki Zsuzsanna (ref., Rimaszombat, 1811. febr. 8. –). Házasságkötés: 1829. febr. 12. A Széplaki család is adakozott a rimaszombati ref. gimnázium javára.

Apai dédanya II. szülei: nemes Széplaki András és Csipkés Varga Zsuzsanna

Anyja: Némethy Lujza (róm. kat., Bp., 1873 – 1929-ben már nem élt), testvérei: 1. Némethy Ernő (róm. kat., Óbuda, 1871 – Bp., 1939), MÁV felügyelő; 2. Némethy Béla (ref., Arad, 1874. aug. 8. – Pesterzsébet, 1931. aug. 8.), székesfővárosi tanácsnok, a pesterzsébeti ref. egyház alapító főgondnoka; 3. Némethy Ilona dr. Balatonyi Lajosné; 4. Némethy Gyula

Anyai nagyapja: Némethy Antal (róm. kat., Óbuda, 1841. márc. 6. – Rákoscsaba, Pest m., 1930. júl. 22.), hajórajznok, MÁV főmérnök

Anyai nagyanyja: Uhlár Amália (evang., Cinkota, Pest m., 1844. dec. 7. – Bp., 1891. máj. 3.)

Anyai dédapa I.: Némethy György (róm. kat., Nagyszombat, 1805. ápr. 15. – Óbuda, 1862. febr. 20.), kereskedő

Anyai dédapa I. szülei: Némethy Ferenc (róm. kat., 1772 – Nagyszombat, Pozsony m., 1850. ápr. 30.) nagyszombati csizmadia és Haim Erzsébet (róm. kat., Nagyszombat, 1784. nov. 8. – Nagyszombat, 1802. szept. 8.)

Anyai dédanya I.: Goldinger Katalin (róm. kat., Óbuda, 1807. nov. 24. – Óbuda, 1878. ápr. 27.)

Anyai dédanya I. szülei: Goldinger Ferenc (róm. kat., Óbuda, 1781. okt. 7. – Óbuda, 1861) ácsmester és Rupprecht Terézia (róm. kat., 1784. márc. 3. – Óbuda, 1856)

Anyai dédapa II.: Uhlár János (evang., – Újpest, Pest m., 1870. jan. 9.) urasági árendás

Anyai dédanya II.: Bajor Amália/Anna (evang., – Újpest, 1868. szept. 19.)

Felesége: 1. Takács Irén (ref., 1908 – Debrecen, 1938. jún. 22., tüdőbajban halt meg az Auguszta Szanatóriumban), szülei: Takács András és Ritoók Ilona; 2. Perjésy Kornélia (ref., Bp., 1910. dec. 10. –), házasságkötés (elváltként): Debrecen, 1939. jún. 25.; apja: vitéz Perjésy Lajos ny. m. kir. őrnagy, a Szatmár megyei Vitézi Szék nemzetvédelmi tisztje Mátészalkán; anyja: Kolling Jolán (ref., Érmihályfalva, Bihar m., 1889 –), aki leánya volt Kolling György (róm. kat., Németszentmihály, Temes m., 1851 – Érmihályfalva, 1928) érmihályfalvi

malom, növényolajgyár és villamosmű tulajdonosnak és Báthori Máriának (ref., Érmihályfalva, 1850 – Érmihályfalva, 1902)

Gyermeke: … (?) Kornélia (Bp., 1934. jan. 22. –), Perjésy Kornélia első házasságában született

Középiskola: nagytapolcsányi áll. polgári isk., I. oszt., 1906–1907; iglói evang. gimn., II. oszt., 1907–1908; szombathelyi premontrei gimn., III–IV. oszt., 1908–1910; kassai premontrei gimn., V–VIII. oszt., 1910–1914; érettségi uo., 1914

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: kolozsvári ref. teológiai akad., 1914–1918; kolozsvári tud. egy., bölcsészettudományi kar, 1914–1918, 8 félév

Oklevél: I. lelkészképesítő vizsga, Kolozsvár, 1918; II. lelkészképesítő vizsga, Kolozsvár, 1920; okleveles középiskolai tanár (magyar, német nyelv és történelem szak)

Nyelvismeret: német, latin, görög, héber

Tudományos fokozatok: debreceni tud. egy., hittud. kar, teológiai doktor: 1930; debreceni tud. egy., hittud. kar magántanára, egyháztörténet: 1934

Nyilvános rendes egy. tanár: debreceni tud. egy., hittud. kar, 1942. jún. 30., egyháztörténelem

Egyetemi tisztségek: debreceni tud. egy., hittud. kar, dékán: 1944–1945. tanév I. félév

Életút: Soós Béla apai nagyapja kisebb hivatalt viselő ref. gömöri kisnemes volt, apai nagyanyja pedig szabad értelmiségi pályákra lépő rimaszombati ref. polgárcsaládból származott. Családjának minden ágából többen kisebb vagy nagyobb összegekkel támogatták a rimaszombati református, majd az egyesült protestáns gimnáziumot. A MÁV mérnökként dolgozó anyai nagyapa róm. kat. nagyszombati és óbudai iparos-kereskedő családból, felesége pedig evangélikus urasági bérlő családból származott. Apja nagyívű bírói pályát futott be a bp.-i járásbírósági aljegyzőségtől a pécsi ítélőtáblai tanácselnökségig, s pályája állomáshelyei meghatározták fia iskoláztatását is. Soós Béla a középiskolát így a nagytapolcsányi állami polgári iskolában kezdte, az iglói evang. és a szombathelyi premontrei gimn.-ban folytatta. A felső négy osztályt már a kassai, szintén premontrei gimnáziumban végezte. Az 1914-es érettségi után ref. lelkészi pályára készülő Soós Béla – gyülekezeti lelkésze, Révész Kálmán (1860–1931, Révész Imre édesapja) tanácsára – a kolozsvári teológiát választotta. A teológiai fakultás négy éve alatt tanítványa volt Révész Imrének, az egyháztörténet professzorának. A teológiával párhuzamosan 8 félévet végzett a kolozsvári tudományegyetem bölcsészkarán magyar, német és történelem szakon. 1918. dec.-től Rettegen (Szolnok-Doboka m., széki egyházmegye), 1919. nov.-től Brassóban (sepsi egyházmegye), 1920. szept.-től nov.-ig Kézdivásárhelyen (Háromszék m.,

kézdi egyházmegye) ref. segédlelkész volt. 1920 novemberében az 550 lelkes árapataki egyházközség választotta lelkészévé (Háromszék m., sepsi egyházmegye). 1924 végén távoznia kellett Erdélyből. Pécsre ment, ahol atyja ekkor már ítélőtáblai tanácselnök volt. 1925 jan.-tól szept.-ig a pécsi ref. gyülekezet segédlelkésze. 1925 szeptemberétől Hajdúnánáson lett segédlelkész és a ref. főgimn. tanára. 1928-tól a debreceni ref. koll. gimnáziumának tanárává választották meg a magyar–német tanszékre. 1930-ban a debreceni tud. egy. hittud. karán teológiai doktorátust szerzett a *Melius Péter szentháromságtana* című értekezésével. 1931-től a debreceni ref. tanítóképző int. tanára lett, ahol már korábban is tanított óraadóként. 1931 elején vállalta el az 1927-ben alapított *Protestáns Tanügyi Szemle* társszerkesztőségét a betegeskedő alapítószerkesztő, Szelényi Ödön (1877–1931) mellett. Szelényi szeptemberi halála után ő lett a felelős szerkesztő. Határozott, didaktikai karaktert igyekezett adni a folyóiratnak. Elsősorban szakdidaktikai, módszertani kérdéseket tárgyaló cikkeket közölt. Tematikus számokat állított össze például a magyar nyelv és irodalom, a történelem, a természettudomány és az élő idegen nyelvek tanításáról. A folyóiratot 1933 végéig szerkesztette. Ugyanis 1933 júliusában a Debrecen, Csapó utcai egyházrész hívta meg lelkészének. 1934-ben a hittudományi karon Révész Imrénél, az egyháztörténet professzoránál habilitált Zwingli Ulrich 16. századi svájci reformátorról készített dolgozatával. Egyháztörténészi munkásságának a középpontjában a reformáció korai szakaszában jelentkező teológiai nézetek elemzése állt, különös tekintettel Zwingli nézeteire. Amikor 1938 végén Révész Imre professzort püspöknek választották meg, aki mint egyetemi tanár fizetés nélküli szabadságot kért, akkor a folyó tanév második félévétől, 1939. febr. 1-től Erdős Károly professzor mellett Soós Bélát, mint magántanárt, kérték fel helyettesként az egyháztörténet tanszék ellátására és az Egyháztörténelmi szeminárium igazgatására. Amikor Révész Imre 1942. jan. 31-ével lemondott a professzorságról, akkor a meghirdetett tanszékre a kar és az egyetemi tanács egyhangúan Soós Bélát jelölte első helyen, akit 1942. jún. 30-án ki is nevezett a kormányzó. Az 1944–45-ös tanévre a hittud. kar Soós Bélát választotta dékánná. Dékáni teendőit azonban súlyos betegsége miatt csak a tanév első szemeszterében tudta ellátni.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: a debreceni Csokonai Kör és a debreceni Tisza István Tud. Társaság rendes tagja (1941–1945)

Szerkesztőségi tagság: Protestáns Tanügyi Szemle társszerkesztője (1931. jan. – 1931. szept.), felelős szerk. (1931. okt. – 1933. dec.)

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: az Orsz. Református Tanáregyesület választmányi tagja (1931–1945); Debreceni ref. tanítónőképző intézet igazgatótanács tagja (1933–)

Szádeczky-Kardoss Lajos (1914-ig Szádeczky)

történész
(Pusztafalu, Abaúj-Torna m., 1859. április 5. – Budapest, 1935. december 29.; a kerepesi temetőben nyugszik.)

Nemesség: A család őse Premysl trencséni várjobbágy, akit IV. Béla király 1252-ben trencséni birtokadománnyal az országos nemesek közé emelt. A család 1571-ben Zadechny alias Kardoss néven kapott új adománylevelet Szádecsne birtokára. Ennek részese volt Mihály is, akitől az abaúji ág származott. Az ő utódai Trencsénből előbb Sáros megyében, majd Abaújban telepedtek le. 1913. szeptember 30-án nemesség- és címermegerősítő és -újító királyi oklevelet kaptak arról, hogy régi magyar nemességük és szádecsnei előnevük épségben tartása mellett a Szádeczky-Kardoss kettős családnevet, valamint a szádecsnei és kardosfalvai kettős előnevet használhatják.

Apja: Szádeczky Sámuel (ref., Fulókércs, Abaúj m., 1824. aug. 1. – Pusztafalu, 1894. dec. 9.). A gimnáziumot Sárospatakon végezte, 1846-ban Eperjesre ment jogot tanulni. Honvéd tüzérhadnagyként végigharcolta a szabadságharcot, előbb Nagy Sándor, aztán Klapka György hadtestében. Részt vett a pákozdi, schwechati, kápolnai, hatvani, isaszegi, tápióbicskei, szolnoki ütközetekben s Budavár ostromában. A világosi fegyverletétel után aradi fogságából menekülve a gr. Teleki családnál Gyömrőn s a Ráday grófoknál Pécelen talált menedéket, majd a sárospataki főiskolán teológiát tanult. 1850. szeptember 18-án Ungvárra ment nevelőnek, 1852-ben káplánnak ment ki a kollégiumból. 1854-től 1894-ig pedig az abaúji egyházmegyében Pusztafalu református lelkésze volt. Testvérei: 1. Szádeczki Julianna (ref., Fulókércs, 1817. jún. 17. –); 2. Szádeczki Dániel (ref., Fulókércs, 1827. jún. 15. – 1894-ben még élt, Kassán halt meg) geleji földbirtokos, 1848/1849-es honvéd huszár, felesége 1859-től: a református lelkészcsaládból származó Pazár Zsuzsanna (ref., 1841 – Kassa, 1886. szept. 8.). Féltestvérei apja első feleségétől, nemes Beke Erzsébettől: 1. Szádeczki János (ref., Fulókércs, 1802. jún. 27. –); 2. Szádeczki László (ref., Fulókércs, 1806. jan. 7. –); 3. Szádeczki Károly (ref., Fulókércs, 1813. márc. 28. –)

Apai nagyapja: nemes Szádeczky János (ref., Fulókércs, 1767. nov. 13. – Fulókércs, 1831. szept. 8.). Testvérei: 1. Szádeczky József (ref.); 2. Szádeczky László (ref.); 3. Szádeczky Pál (ref.)

Apai nagyanyja: nemes Károlyi Mária (ref.), házasságkötés 1815. okt. 14. A család 1606-ban kapta a nemességet Bocskai Istvántól.

Apai dédapa I.: Szádeczki János (ref.). Fulókércsen élt, 1801-ben Abaúj megyében igazolták nemességét. Testvérei: 1. Szádeczki András; 2. Szádeczki István; 3. Szádeczki Márton

Apai dédanya I.: nemes Molnár Kata (ref.), a Fulókércsen élő Molnár családból. A család 1651-ben kapott nemeslevelet III. Ferdinándtól.

Apai dédapa I. apja: Szádeczki András (ref.), Fulókércsen élt, 1769-ben Trencsén megyében igazolták nemességét.

Apai dédapa I. anyja: nemes Némethy Zsuzsanna (ref.)

Apai dédapa I. nagyapja: Szádeczki János (ref.). Sáros megyei birtokát eladva az Abaúj megyei Csécsen telepedett le, 1735-ben is itt élt. Felesége nemes Fodor N. Testvérei: 1. Szádeczki András, hadnagyként vett részt a Rákóczi-szabadságharcban. Később visszaköltözött Trencsén megyébe. Felesége nemes Némethy Éva; 2. Szádeczki Ádám (ref.), 1706-ban Csécsen halt meg.

Apai dédapa I. dédapja: Szádeczki Márton a 17. század végén Trencsénből Sáros megyébe költözött. Komlóskeresztesen telepedett le, ahol 1766-ban halt meg.

Anyja: ivanóczi Kanócz Johanna/Jeanette (ref., Gálszécs, Zemplén m., 1838. ápr. 21. – Kolozsvár, 1914. márc. 27.). Házasságkötés: 1855 vagy 1856. Keresztszülei helyi birtokos nemesek voltak: tekintetes pelei Kolossy Károly és tekintetes egerfarmosi Kandó Terézia, tekintetes assakürti Giczy János úrnője. Miután ötéves korában elárvult, rokonai, a felső-zempléni Kolbászán élő Izsák birtokos nemes család nevelte. Férje halála után előbb az Abaúj megyei Mikóházán élt, majd fiainál Kolozsváron.

Anyai nagyapja: Kanócz András (ref., Hegyi, Zemplén m., 1805/1807 – Gálszécs, 1843. aug.). A sárospataki református kollégiumban végezte a gimnáziumot, 1825-ben itt subscribált. Ugyanebben az évben a Szabolcs megyei Gacsályba (vagy a Zemplén megyei Gatályba) ment aulikus praeceptornak, udvari tanítónak. Ötödéves tógátusként 1830-ban német nyelvet tanulni ment a Szepességbe. Miután végzett Sárospatakon, 1835-től 1843-as haláláig a felsőzempléni egyházmegyében, Gálszécsen volt református lelkész.

Anyai nagyanyja: Hazer/Haser Mária (ref.)

Anyai dédapa I.: Kanócz András (ref.), a Zemplén megyei Hegyiben élt, jogállása a sárospataki kollégium nyilvántartása szerint: libertinus.

Testvére(i): 1. Szádeczky-Kardoss Ilona (ref., Pusztafalu, 1857. okt. 13. – Vily, Zemplén m., 1887), férje: nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkész az alsózempléni Vily községben, majd Berzéken.; 2. dr. Szádeczky-Kardoss Gyula (ref., Pusztafalu, 1860. dec. 27. – Kolozsvár, 1935. nov. 7.) kolozsvári egyetemi tanár, majd román állami főgeológus Kolozsváron. Felesége: 1891. nov. 14-től Molnár Jolán (evang., 1866 – 1936.

nov. 9.), Molnár Endre (ev., 1826 – Bp., 1884. febr. 13.) budapesti kereskedő, fővárosi bizottsági tag és Helmer Borbála leánya; 3. Szádeczky-Kardoss Berta (ref., Pusztafalu, 1865. aug. 20. – Berzék, 1928. ápr. 10.), aki második felesége volt nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkésznek; 4. Szádeczky-Kardoss Sámuel (ref., Pusztafalu, 1867. szept. 24. – Bp., 1884. okt. 28.), a budapesti ref. gimnázium diákjaként VIII. oszt. korában párbajban halt meg; 5. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1869. szept. 24. – meghalt egyéves kora körül); 6. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Pusztafalu, 1871. szept. 6.); 7. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Szeged, 1940. nov. 5.), a gimnáziumot Sárospatakon és Iglón végezte, a ref. teológiát Budapesten, majd ugyanott tanári diplomát is szerzett. 1898 végétől az Erdélyi Múzeum Egylet és a kolozsvári egyetem egyesített könyvtárában, majd 1921-től a szegedi egyetemen volt könyvtárőr, később h. vezető. Több tanulmánya jelent meg Erdély történetéről, s egyháztörténeti műveket is írt. Felesége 1916. okt. 22-től (Kolozsvár): Hamza Ella/Gabriella (róm. kat., Bp., 1886. szept. 10. – Szeged, 1976. jún. 21.) okleveles tanítónő, Hamza Gézának (róm. kat., 1859 – Szeged, 1931), a szegedi ítélőtábla elnökének és morvai Zlamál Inzának/Mária (róm. kat., 1866 – Szeged, 1926. jún. 13.) leánya. Az ő gyermekük volt Szádeczky-Kardoss Sámuel (róm. kat., Kolozsvár, 1918. jún. 1. – Szeged, 2004. nov. 9.), a szegedi egyetem professzora, klasszikafilológus, bizantológus, a magyar őstörténet kutatója; 8. dr. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1873. júl. 21. – Bp., 1957. jún. 15.), jogász, MÁV főfelügyelő. Felesége 1901-től szentmiklósi és óvári Pongrácz Mária (1880. okt. 21. – Bp., 1943. nov. 27.), Pongrácz Emil és Platthy Eugénia leánya; 9. Szádeczky-Kardoss Dezső (ref., Pusztafalu, 1876. júl. 15. – Pusztafalu, 1886. jan. 9.); 10. Szádeczky-Kardoss Zoltán (ref., Pusztafalu, 1878. júl. 6. – Bp., 1926. febr. 5.), aki 1897-ben érettségizett a bp.-i ref. gimnáziumban, jogot végzett, közjegyzőjelölt volt, később bp.-i rendőrfőkapitány. Felesége 1912. nov. 16-tól (Boconád): Szádeczky-Kardoss Teréz (1892. márc. 23. – Nyíregyháza, 1967. nov. 11.), Szádeczky László (róm. kat., Nagybiccse, Trencsén m., 1863. nov. 5. – Tiszatardos, Szabolcs m., 1923. jún. 27.) uradalmi intéző és vajai Vay Teréz (róm. kat., 1867 – Bp., 1945. okt. 2.) leánya.

Vallása: ref.

Felesége: farkaslaki Hincs Mária (ref., Marosvásárhely, 1863. márc. 12. – Bp., 1943. szept. 29.), házasságkötés: Marosvásárhely, 1884. aug. 2. Apja: Hincs/Hints Miklós (ref., Marosvásárhely, 1819 – Marosvásárhely, 1887. máj. 1.) 1828-ban iratkozott be a marosvásárhelyi ref. kollégium gimnáziumába, s 1835-ben ugyanott subscribált. Kir. táblai hites ügyvéd lett, a széki gróf Telekieknek 40 éven át jószágigazgatója és pénztárnoka, s Kővárvidék tiszteletbeli táblabírája. Anyja: Kalke/Kalche Karolina (ref., Marosvásárhely, 1821 – Marosvásárhely,

1882. máj. 10.); Testvérei: 1. Hincs Miklós (ref., Marosvásárhely, 1845 – Aranyosgyéres, 1916) marosvásárhelyi kir. törvényszéki járásbíró, a marosi ref. egyházmegye tanácsosa, felesége makfalvi Dósa Ottilia; 2. Hincs Klára; 3. Hincs Berta (ref.), férje Tibáld Mihály; 4. Hincs Etelka (ref.), férje Tauszik B. Hugó; 5. Hincs Gábor (ref.); 6. Hincs Ilona (ref.), férje Kelemen Ádám

Gyermeke(i): 1. Szádeczky-Kardoss Lajos (ref., Marosvásárhely, 1886. ápr. 8. – Bp., 1962. szept. 12.), 1904-ben érettségizett a kolozsvári református kollégiumban, majd a kolozsvári tudományegyetem jogi karán tanult (1904–1908), ügyvéd Marosvásárhelyen, bp.-i kir. ügyész, később ítélőtáblai bíró, felesége 1926. jún. 1-től: Fromm Ilona (ref., – 1962-ben még élt), Fromm Lajos budapesti ügyvédnek, a Protestáns Irodalmi Társaság ügyészének, a Budapest, Kálvin téri ref. egyház presbiterének (1908–1931) a leánya; 2. Szádeczky-Kardoss Mária (ref., Pusztafalu, 1888. aug. 17. – Bp., 1912. ápr. 18.), férje 1909-től: kis- és nagypirithi dr. Hagymássy Dénes (ref., 1877 – Bp., 1933. jan. 10.) bp.-i ügyvéd, a Bp. Szfőv. Elektromos Művei jogtanácsosa, a bp.-i ref. egyh. presbitere, Hagymássy Károly paksi körjegyző (ref., 1840 – Paks, Tolna m., 1921. ápr. 12.) és Stenczinger Ilona (ref., 1852 – Paks, 1922. júl. 4.) fia; 3. Szádeczky-Kardoss István (ref., Marosvásárhely, 1889. aug. 20. – Kolozsvár, 1918. dec. 7.), a párizsi Credit Lyonnais bankhivatalnoka, m. kir. tüzérhadnagy; 4. Szádeczky-Kardoss Ilona (ref., Kolozsvár, 1891. aug. 4. – Kolozsvár, 1892. ápr. 17.); 5. Szádeczky-Kardoss Margit (ref., Kolozsvár, 1894. nov. 3. – 1978. ápr. 22.), első férje 1918. jún. 11-től: dömsödi Hajós Iván (róm. kat., Bp., 1893. máj. 7. – 1918. dec. 9.) okl. gazdász, huszárfőhadnagy, Hajós Menyhért (róm. kat.) Pest megyei földbirtokos és Rudnyánszky Erzsébet fia; második férje 1927. márc. 5-től Bánhegyi István (ref., Gyula, 1885. márc. 3. – Balatonalmádi, Veszprém m., 1965. jan. 20.) mérnök, m. kir. vasúti és hajózási felügyelő, államvasúti főigazgató, Bánhegyi István (ref., 1832 – Bp., 1906. okt. 19.) Békés vármegyei kir. tanfelügyelő és Quirsfeld Irma (evang., 1845 – Gyula, 1906. jan. 30.) fia

Középiskola: sárospataki ref. koll., 1869–1873, I–IV. oszt.; iglói evang. főgimn., 1873–1877, V–VIII. oszt.; érettségi, 1877, iglói evang. gimn.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tudományegyetem, bölcsészettud. kar, 1877–1879

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: bécsi tudományegyetem, 1879–1881, az Institut für Österreichische Geschichtsforschung tagjaként

Oklevél: bp.-i tudományegyetem, történelem–latin szakos középiskolai tanár, 1881. máj.

Nyelvismeret: német, latin, francia

Tudományos fokozatok: bölcsészdoktor, bp.-i tudományegyetem, bölcsészkar, 1882. ápr.; A magyar történelem 16. és 17. századbeli részének magántanára, uo., 1883. szept. 22.

Nyilvános rendes egy. tanár: kolozsvári tudományegyetem, bölcsészkar, 1891. aug. 12., magyar történelem

Egyetemi tisztségek: kolozsvári tud. egy., 1895–1896 és 1906–1907, dékán; 1910–1911 rektor

Nyugdíj: 1929. okt. 31.

Életút: Szádeczky-Kardoss Lajos apja, Szádeczky Sámuel Abaúj megyei református lelkész volt. Az anyai nagyapa, Kanócz András is református lelkészként szolgált a zempléni egyházmegyében. Mindketten a sárospataki református kollégiumba jártak, s néhány évig a Szepességben, illetve Eperjesen is tanultak. A nemesség alsóbb csoportjainak rétegstratégiáját követve a 19. század elején választották a tanulás révén való felemelkedést. A Szádeczkyek, akik az Abaúj megyei, nemesi többségű Fúlókércsről induló kurialisták voltak, Trencsén megyei birtokos családból származtak, s családfájukat az Árpád-korig tudták visszavezetni. Generációkon át rendre nemes családokkal házasodtak. A Zemplén megyei Hegyiben és környékén nagy számban élő Kanóczok nemesekkel is kapcsolatot tartottak, de jobbágyokkal is házasodtak. Kanócz András apját 1825-ben libertinusként jegyezték be a sárospataki kollégium nyilvántartásába. Szádeczky-Kardoss Lajos mindkét lánytestvére már református lelkészhez ment férjhez, s a felnőttkort megélt fiútestvérek egyetemet végeztek, tudománnyal foglalkoztak, illetve magas beosztású állami tisztviselők lettek. Szádeczky-Kardoss Lajost az erős református, szinte szabadparaszti öntudatú, de iskola nélküli Pusztafaluban a szabadságharcot tüzérhadnagyként végigharcoló, függetlenségi beállítottságú apja tanította. Majd az apa útján indulva 1869-ben Sárospatakon kezdte a gimnáziumot. Az ambiciózus apai gondoskodásnak köszönhetően a német nyelvet elsajátítandó, az iglói evangélikus gimnáziumban fejezte be a középiskolát 1877-ben. Egyetemre már Budapesten járt, 1877-ben iratkozott be a tudományegyetem bölcsészeti karára történelem–latin szakra. A mozgékony ifjú már az első tanév után, 1878-ban részt vett a Magyar Történelmi Társulat kassai kirándulásán, ahol megismerkedett Szabó Károllyal (1824–1890), a kolozsvári egyetem magyar történelem professzorával, az erdélyi történelem emblematikus kutatójával. 1879-ben, másodéves hallgatóként részt vett a Magyar Történelmi Társulat marosvásárhelyi vándorgyűlésén is. A vándorgyűlés alkalmából nyílt meg a gróf Teleki nemzetség ottani gazdag levéltára a magyar történelmi kutatás előtt. Ekkor került Szádeczky-Kardoss Lajos közelebbi kapcsolatba a társulat titkárával, Szilágyi Sándorral (1827–1899), aki az erdélyi történelem kevésbé ismert részeinek kutatására biztatta. Az ő útmutatásai szerint kezdett először a 16. századi erdélyi történelem műveléséhez. Az év nyarán, majd a következő, 1890-es év vakációjában az MTA megbízásából hat-hat hetet töltött szorgalmas kutatással a Telekiek

marosvásárhelyi levéltárában. Ekkor mélyült el kapcsolata a vele együtt dolgozó mesterrel, Szabó Károllyal. Még 1879-ben, a korábban Trefort Ágoston kultuszminisztériumában működő Szilágyi Sándor támogatásával állami ösztöndíjjal Bécsbe mehetett, ahol beiratkozott a bécsi egyetemre, s ugyanakkor tagja lett az 1854-ben alapított Institut für österreichische Geschichtsforschungnak. Elvégezte az ekkor Theodor Sickel (1826–1908) által igazgatott (1869–1891) intézet kétéves kurzusát. Néhány évvel korábban itt tanult az apai nagyanyja révén rokon Károlyi Árpád (1853–1940) is, aki körül később kialakult a bécsi magyar történeti iskola. Több későbbi vezető s kevésbé ismert magyar történész is tagja volt az intézetnek, amelynek szemináriumai a történeti segédtudományok, a modern összehasonlító forráskritika gyakorlatias tanításával nagy szerepet játszottak a magyar történészek új generációjának kiképzésében, az egész magyar történettudomány professzionalizálódásában. Szádeczky-Kardoss Lajos még az intézet tagjaként kezdett kutatni romániai és galíciai levéltárakban, s cikkei jelentek meg a Magyar Történelmi Társulat folyóiratában, a *Századok*ban. Hazatérve, 1881 májusában történelem–latin szakos tanári oklevelet szerzett a budapesti tudományegyetemen. A következő évben, 1882 áprilisában pedig bölcsészdoktor lett ugyanott a *Mihály havasalföldi vajda Erdélyben 1599–1601* című dolgozatával, ami első önálló publikációja lett. Ezzel egyidejűleg április 1-től kinevezték III. o. könyvtártisztté a Szilágyi Sándor igazgatása alatt álló budapesti Egyetemi Könyvtárba. Terepismeretét, mozgékonyságát kihasználva a madéfalvi veszedelem után a Kárpátokon túlra menekült bukovinai székelyek hazatelepítésére alakult országos bizottság kiküldetésében Odescalchi Artúr herceggel 1883-ban kétszer járt Bukovinában, s egyik fő szervezője volt 4000 csángó-székely Délvidékre történő hazatelepítésének. 1883-ban jelent meg az első általa szerkesztett okmánytár, *Mihály vajda okmánytára,* amely a Bécsben elsajátított forráskritikával készült, s főleg a bécsi levéltárakban gyűjtött forrásanyagot tartalmazta. 1883. szeptember 22-én a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán a magyar történelem 16–17. századbeli részének magántanárává habilitálták. A Magyar Történelmi Társulat Szilágyi Sándor titkár mellé segédtitkárává, a Heraldikai és Genealógiai Társaság pedig jegyzőjévé választotta a rendkívül szorgalmas, a német és a francia nyelvet is bíró sokoldalúan tevékeny ifjú kutatót. 1884 augusztusában megházasodott. Feleségül vette a marosvásárhelyi búvárkodása idején megismert Hincs Máriát, a gróf Telekiek jószágigazgatójának és pénztárnokának leányát. 1887-ben II. osztályú, 1889-ben pedig I. osztályú könyvtártisztté léptették elő az Egyetemi Könyvtárban. Ezzel párhuzamosan kinevezték a budapesti posta- és távirdatiszt-képző tanfolyamhoz *A postaügy fejlődésének története* című tárgykör előadására. Közben sorra publikálta tanulmányait

a *Századok*ban, a *Történelmi Tár, a Turul,* a *Magyar Könyvszemle* és a *Hadtörténeti Közlemények* című folyóiratokban. Nyolc év alatt tíz hosszabb-rövidebb önálló munkája is megjelent. Valamennyi a megkezdett irányban haladva, Erdély 16. századi történetével foglalkozott, s ezen belül intenzíven a lengyel–magyar kapcsolatokkal. Tekintettel az utóbbiakra, kiterjedt kutatásokat végzett lengyel levéltárakban is. Mihály vajda történetén kívül írt Báthory Zsigmondnéról, Báthory Istvánról, Békés Gáspárról, a gróf Haller családról, Sobieski és Teleki levelezéséről, valamint Báthory István oroszok elleni hadjáratáról. A Magyar Tudományos Akadémia adta ki *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576,* valamint *Izabella és János Zsigmond Lengyelországban (1552–1556)* című munkáit. Mindezek alapján a Magyar Tudományos Akadémia 1888 májusában, 29 évesen levelező taggá választotta. Két mentora, Szilágyi Sándor és Szabó Károly is református beágyazódásúak voltak, s akadémiai tagnak is két protestáns ajánlotta. Thaly Kálmán (1839–1909) és Zsilinszky Mihály (1838–1925) ajánlásukban, mint „történeti irodalmunk nagyszorgalmú és jeles szakképzettségű ifjú munkását", illetve „ifjabb történetíró nemzedékünk egyik legtevékenyebb, leghivatottabb tagját" jellemezték. Kiemelték, hogy művei beható, önálló levéltári kutatásokon, eredeti forrástanulmányokon alapulnak, okmánytáras részeket is tartalmaznak, s írói tehetséggel vannak megírva. Méltatták, hogy az erdélyi történelem és a magyar–lengyel kapcsolatok korábban elhanyagolt részeivel foglalkozik, s „átbúvárolta a lengyel levéltárak nagy részét". Akadémiai székfoglalóját új témából, *A céhek történetéről Magyarországon* címmel tartotta meg. Erről az intézményről ez volt az első rendszeres munka. 1889-ben tovább bővült tevékenységi köre. A történelmi társulat másodtitkárává választották, s a *Századok* segédszerkesztője lett. 1889 nyarán nagy utazást tett Olaszországban, Párizsban, Londonban és Svájcban. Nem tudni, mi okból hagyta ott a Szilágyi Sándor vezette Egyetemi Könyvtárat, mindenesetre 1890-ben befejezte könyvtártiszti működését, s az 1890–91-es tanévben az 1881-ben, az ország második állami gimnáziumaként indult budapesti VII. kerületi (Barcsay utcai) m. kir. állami főgimnáziumban tanított. Itt kollégája volt a már régebben ott tanító Márki Sándor (1853–1925), aki később, mint az egyetemes történet tanára professzortársa lett Kolozsváron és Szegeden (1892–1925). 1891 elején a magyar országgyűlés képviselőházának naplószerkesztőjeként működött. Még ugyanebben az évben azonban pályázatot hirdettek a kolozsvári tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karára, a korszakos nagy műveket alkotó Szabó Károly halála miatt megüresedett magyar történelem tanszékre. Szádeczky is benyújtotta pályázatát az állásra, amelyet ő nyert el, s 1891. augusztus 12-én, 32 évesen rögtön nyilvános rendes egyetemi tanárnak nevezték ki egyik volt mestere

katedrájára. Kinevezése, csakúgy mint Márki Sándoré a következő évben, része volt a megkezdett természetes generációváltásnak, hiszen az induláskor kezdő professzorok lassan nyugdíjba mentek vagy meghaltak. Szeptember 14-én gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezte a kolozsvári univerzitás 1872-es alapításától kezdve működő m. kir. középiskolai tanárképző intézet magyar történelem tanárává is, 400 forint évi díjazás mellett. Szintén tagja lett az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak. Bár a kolozsvári egyetemnek alapításától kezdve volt történeti segédtudományi tanszéke (Finály Henrik töltötte be 1872-től 1898-as haláláig), az ebben a tudománykörben Bécsben kitűnő modern kiképzést kapott Szádeczkyt az egyetem kezdeményezésére a király 1892-ben feljogosította ennek a tárgynak a tanítására is. Szádeczky ekkortól kezdve külön díjazás nélkül szinte minden szemeszterben tartott ilyen kurzusokat, szemináriumokat: diplomatika, kronológia, heraldika, paleográfia. 1892-ben feljogosított tanára lett a gyorsírásnak is (1901-ig). Érdekes, hogy a kiegyezés után néhány évtizedig a gyorsírás ismeretének, használatának, terjesztésének modernitást jelző karaktere is volt. Erdély tudományos közéletében is sokféle feladat várt rá. A székely történeti pályadíjalap intézőbizottsága Szabó Károly halála miatt 1892. november 13-án őt bízta meg a székelyek történetének megírásával, és a Szabó Károly által elkezdett *Székely Oklevéltár* soron következő, IV. kötetének sajtó alá rendezésével. Ez a megbízás Szádeczky pályája, munkássága irányának alakulása szempontjából meghatározó volt. 1893-ban az Erdélyi Múzeum Egylet bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztálya titkárává választotta, s megbízta az egyesület közlönyének, az *Erdélyi Múzeum*nak a szerkesztésével. A periodika közlési lehetőséget jelentett nemcsak az egyetemi tanároknak, hanem a fiatalabbaknak is, s nagy szerepet játszott egész Erdély tudományos életének, közművelődésének szervezésében. Az ifjú tudóst választmányi tagjává választotta az Erdélyi Irodalmi Társaság, a Székely Közművelődési Egylet, tiszteleti tag lett a Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulatban, szakosztályelnök, majd alelnök az Erdélyi Kárpát Egyesületben. Szerepet vállalt a református egyházban a kolozsvári presbiterségtől az egyházmegyei tanácsbíróságon át, az országos zsinat póttagságáig. Gondnoka lett a kolozsvári református teológiai fakultás felügyelőbizottságának. Tanítványa, az akadémikus és egyetemi tanár Lukinich Imre (1880–1950) később a *Századok*ban megjelent nekrológjában így fogalmazott: „Sokoldalú tevékenységet fejtett ki az őt jellemző élénkséggel és szeretetreméltósággal". Másik tanítványa, Gombos Ferenc Albin akadémiai nekrológjában csodálatos munkabírását emelte ki, s az „erdélyi magyar társadalom nagy alkotómunkásának" nevezte, aki szeretetet vitt mindenüvé, s lelkesedést, munkakedvet ébresztett mindenkiben. 1895 nyarán részt vett

a gróf Zichy Jenő vezette kaukázusi és közép-ázsiai expedícióban, amely a magyarság vándorútjának történeti, embertani és néprajzi nyomait kereste. Megírta az expedíció naplóját is. Ugyanebben az évben a bölcsészkar dékánjává választották. 1900-ban a párizsi világkiállításon a magyar pavilon egyik rendezője, s az erdélyi műkincsek összegyűjtője volt. 1903-ban a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulója alkalmából tavasszal és ősszel is járt Rodostóban. Felkutatta Thököly Imre és Zrínyi Ilona egykori lakóhelyét is Izmiten túl. A MÁV Központi menetjegyiroda kiadásában ekkor jelentette meg *Konstantinápoly és magyar emlékei* című könyvecskéjét (1903, 115 old.). Egyik vezetője volt az országos zarándoklatnak Rákóczi és bujdosótársai törökországi sírjaihoz. Az 1906–1907-es tanévben újra dékán volt. 1907-től tagja lett Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósági bizottságának. Az 1910–1911-es tanévre pedig rektorrá választották. Rektori székfoglaló beszédét *A magyar kultúra nemzeti hivatása* címmel külön füzetben is kiadta. Ennek kiindulópontja egy történeti áttekintés summázata volt, hogy „a magyar nemzet, bár államalkotó, öntudatos és történeti hivatására büszke nemzet volt, nem zárkózott el sem az idegen kultúrától, sem más nemzetektől, sőt szívesen fogadta kebelébe az idegeneket". Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy „nemzeti államban csak egy nemzeti eszme és egy vezető kultúra lehet", de a szabadelvű magyar nemzet nem személyválogató, s messzemenő jogokat biztosít a kebelében élő nemzetiségeknek. „Világkultúrát tanítunk és terjesztünk, de magyar nemzeti szellemet ápolunk" – mondotta. „Az egyetem a tudományok egyetemességének tanítása mellett jó hazafiakat is kell hogy neveljen." Még 1909-ben, az MTA Történettudományi Bizottsága élén hamarosan Thaly Kálmánt váltó Csánky Dezső (1857–1933) ajánlásával az MTA rendes tagja lett az 1888-as levelező taggá választása óta kifejtett tudományos tevékenysége alapján. Ebben a két évtizedes szakaszban is Erdély történetével foglalkozott. Az első években még változatlanul a 16. század kötötte le az érdeklődését. Megírta a Báthoriak tragikus végű kancellárjának, Kovacsóczy Farkasnak az életrajzát, s kiadta leveleit a Magyar Történelmi Társulat által gondozott *Magyar Történeti Életrajzok* sorozatban (1891). Megírta első kútfő tanulmányát *Szerémi György élete és emlékiratai* címmel (Akadémiai értekezés, 1892). Átdolgozva és oklevéltárral bővítve újra kiadta *Erdély és Mihály vajda történetét* (1893). Kolozsvárra kerülése után azonban figyelme egyre inkább a székelyek története és a 18. század felé irányult. Bejárta és átkutatta a székelyföldi levéltárakat, új forrásokat fedezett fel, s új történeti kútfőket adott ki. Folytatta Szabó Károly vállalkozását, a *Székely oklevéltár*at, amelynek 1750-ig terjedő anyagát a IV–VII. kötetben kiadta (1895–1898). Jakab Eleknek (1820–1897), a magyar történetírás romantikus vonulata utolsó nagy alakjának halála után felkérték a félbemaradt Udvarhelyvármegye monográfiája

befejezésére. Az 1900-ban megjelent műbe Szádeczky az 1691 és 1848 közötti időszakot írta meg. Az MTA adta ki *Br. Apor Péter verses művei és levelei* című két vaskos kötetét (1903). Legnagyobb figyelmet keltő kútfőkiadványa *A csíki székely krónika* volt, amelyben kétségtelenül bizonyította, hogy a vitatott, a hun-székely közvetlen leszármazást és területi folytonosságot, a mitikus székely őstörténetet „igazoló" krónikát nem 1533-ban írták, hanem 1796-ban hamisították egy birtokper eldöntésére (MTA, 1905). A krónika hitelességével kapcsolatos véleményét egyébként már 1894-ben megfogalmazta a Történelmi Társaság ülésén Szabó Károlyról elmondott emlékbeszédében, majd 1902-ben a tusnádi Székely kongresszuson tartott előadásában. Kitűnő kútfőkiadvány a *Halmágyi István Naplói és Iratai (1752–1785)* című műve, amelyet az MTA Történelmi bizottsága adott ki (1906), s amely részletes képet ad Erdély 18. századi közéletéről és társadalmáról. A Halmágyi-napló és a székely tanulmányok vezették el Szádeczkyt *A székely határőrség szervezése 1762–64* című 878 oldalas mű megírásához (MTA, 1908), amely okmánytárat is tartalmaz. Szádeczky fedezte fel a gr. Bethlen család keresdi ágának gazdag levéltárát, ahonnan gr. Bethlen Lajos önéletírását adta ki, amely már a 19. század első fele Erdélyének kitűnő korrajza (1907). Érdemes megemlíteni, hogy Szádeczky ebben az időszakban sok kisebb-nagyobb tanulmányt közölt szakfolyóiratokban és sok népszerűsítő cikket is különböző sajtótermékekben. 1892 és 1896 között jelentős részben ő írta a Pallas-nagylexikon történelmi cikkeit. 1901-ben és 1902-ben pedig a középiskolák III. és IV. osztálya számára írt tankönyvet a magyar történelemről a mohácsi vészig, majd az 1867-es kiegyezésig. (Ezek a tankönyvek több kiadást is megértek.) Akadémiai újabb székfoglalóját *Még egyszer a csíki székely krónikáról* címmel 1910 márciusában tartotta. A világháború előtt az utolsó nagyobb szabású munkája az 1913-ban két kötetben megjelent *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon (1307–1848),* az Országos Iparegyesület Báró Kornfeld Zsigmond könyvtára VI–VII. köteteként. Ez, újszerű, korai munkájának, 1888-as akadémiai székfoglalójának jelentős kibővítése okirattárral kiegészítve. (Talán összefüggésbe hozható gr. Zichy Jenővel való kapcsolatával, aki sokáig az Országos Iparegyesület elnöke volt.) Részt vett a történészek több világkongresszusán, Berlinben (1908), Londonban (1913). A világháború kitörése után, mint hadtörténetíró, bejárta a galíciai lengyel, a szerb és az albán harctereket. Erdélyben haditudósítóként részt vett a nagyszebeni és a brassói ütközetekben. A román betörésről írásai jelentek meg különböző hírlapokban, s a Tisza István által alapított liberális-konzervatív *Magyar Figyelő*ben. (Ezek a hadtörténeti írásai később, a világháború után kötetbe gyűjtve is megjelentek: *Az oláhok Erdélybe törése és kiveretésük 1916–1917. I–II.,* é. n.) A román megszállás után előbb internálták,

majd 1919. november elején kiutasították Kolozsvárról. 1919. november 21-én érkezett Budapestre. Rövid ideig tanított az impériumváltozás miatt ide menekült kolozsvári és pozsonyi egyetemek közös budai kurzusain. (Az egyetemes történetet is ő adta elő.) Miután azonban az 1920. január 25–26-i nemzetgyűlési választásokon Hódmezővásárhely II. választókerületében képviselőnek választották a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával, 1920 őszétől szabadságot kért a kultuszminisztertől. A nemzetgyűlésben főként külügyi kérdésekkel foglalkozott, de ő volt az egyik előkészítője s előadója a nemzetgyűlés 1921. június 14-i ülésén az 1921. évi XXV. törvénycikknek is, amely a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetemek helyzetét rendezte, önállóságukat és jogfolytonos fennmaradásukat biztosította, s Szegedre, illetve Pécsre településükről rendelkezett. Szádeczky a törvényjavaslat ügyét a nemzeti becsület kérdésének nevezte, s céljaként a szomszéd népekkel szembeni kultúrfölény fenntartását és biztosítását jelölte meg. Kijelentette, hogy „anyagi és területi veszteségeket ki lehet pótolni, de erkölcsi és szellemi öngyilkosságból nincsen feltámadás". Az egyetem 1921. október 9-i ünnepélyes megnyitóján a nemzetgyűlés nevében ő mondott köszöntő beszédet. A nemzetgyűlési ciklus letelte után, 1922 őszétől újra tanított, most már a Szegedre telepített Ferenc József Tudományegyetemen. Előadta a magyar történelmet és folytatta történeti segédtudományi kurzusait. Itt is tagja volt az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak és tanára a Szegedi Középiskolai Tanárképző Intézetnek. Régi anyaggyűjtése alapján kiadta gr. Bethlen Kata írásait és levelezését (1922), Gróf Bethlen Miklós két kiadatlan művét (1923). Kolozsvárról magával hozta *A székelyek története és alkotmánya* című nagy művének egyik gépírásos példányát. Az 50–60 íves, kétkötetnyi elkészült szintézis kiadására szánt pénzalapokat azonban elsodorta az idő, hadikölcsönbe fektetve elértéktelenedtek. Így végül a Hargitaváralja jelképes székely község előfizetési felhívására összejött pénzből, felére csökkentett alakban, 25 ívnyi terjedelemben jelenhetett meg 1927-ben a Franklin kiadónál 2000 példányban. *A székelyek története és alkotmánya* a rövidítés és az így keletkezet egyenetlenségek ellenére máig nélkülözhetetlen történeti mű, amely azóta több reprint kiadást is megért. Ezt követően azonban, mint a Külügyi Társaság tagja, leginkább a trianoni béke revíziójának kérdésével foglalkozott. Ehhez gyűjtött anyagot, s erről jelentek meg cikkei a *Külügyi Szemlé*ben. 1926-ban a Magyar Nemzeti Szövetség kiadta *A békerevízió kérdései* című, 152 lapos írását néprajzi és földrajzi térképekkel, statisztikai táblázatokkal. Ez angol nyelven is megjelent *(Revision of the peace, 1926).* Tervezték bővített, francia nyelvű kiadását is. Erről a témáról országszerte előadásokat tartott. 1926 novemberében megfogalmazott egy beadványt, amelyben kifejezte, hogy „nyugalomba óhajt lépni, és munkaerejét még

kiadatlan történelmi művei (a megírt székelyek története stb.) befejezésére és a nemzeti közügy érdekében hasznos munkásságra kívánja fordítani", de végül is csak az utolsó lehetséges időpontban, hetvenedik születésnapján, 1929. április 5-én adta be nyugdíjazási kérelmét. A kari tanács azt kérte a minisztertől, hogy a törvényi lehetőséggel élve még egy évre tartsák vissza a testi-lelki frissességnek örvendő professzort. Május 14-én maga Szádeczky is levelet írt a miniszternek. Külföldi tanulmányi útisegély-kérelmét azzal kezdte, hogy „Mióta Trianon átka ránk szakadt, tíz év óta Kismagyarország határát át nem léptem". Bécsbe szeretett volna menni Bethlen Miklóssal kapcsolatos kutatásokat folytatni, s kiegészítő anyagot gyűjteni a *Székely oklevéltár* sajtókész VIII. kötetéhez, valamint Genfben francia nyelvtudását felfrissíteni. Azt tervezte ugyanis, hogy a következő év lengyelországi Báthori István-évfordulóin franciául fog előadni. A jutalomévet Klebelsberg Kuno kultuszminiszter nem adta meg. Előterjesztésére az 1929. októberi nyugdíjazás alkalmából Szádeczky-Kardoss Lajos professzor „hosszú tanári, tudományos és közéleti működésével szerzett érdemeiért" kormányzói elismerést, Magyar Koronás Bronzérmet kapott, ami nem nagyon tekinthető méltányos megbecsülésnek a kultuszkormányzat részéről. A tanulmányi utazási támogatást részben megkapta, s a lengyel évfordulós ünnepségeken is részt vett. A Báthori-évfordulóra Krakkóban kiadott kötetben *(Étienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie 1935)* francia nyelvű tanulmánnyal szerepelt: *L'élection d'Étienne Báthory au trône de Pologne.* Nyugdíjasként is megmaradt közéleti aktivitása, de az év jelentős részét Balatonalmádiban töltötte, ahol Kolozsvár névre keresztelt villája és szőlője volt. Halála után hiába volt a kolozsvári Házsongárdi temetőben családi sírboltja, ahová 1919-ig édesanyját, három gyermekét, Ilonát, Máriát és Istvánt, valamint vejét temették, őt, az erdélyi föld szerelmesét a budapesti Kerepesi úti temetőben temették Ravasz László, volt kolozsvári teológiai tanár, dunamelléki református püspök gyászbeszédével. Értékes könyvtárának nagyobbik részét a szegedi egyetem Magyar Történelmi Intézete részére 3000 pengőért vásárolta meg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.

MTA tagság: levelező tag: 1888. máj. 4.; rendes tag: 1909. ápr. 29.

Díszdoktor: a vilnai Báthory egyetem díszdoktora

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: Magyar Történelmi Társ. titkársegéde (1883–), másodtitkára (1889–1891), választmányi és alapító tag (1885–), tiszteleti tag (1932–); Heraldikai és Genealógiai Társaság jegyzője (1883–1891), igazgató választmányi tagja (1892–); Régészeti és Embertani Társulat (1888–1892) és a Csángó-Magyar Egyesület (1889–) ig. vál. tagja; az Etnográfiai Társulat szakosztály előadója (1889–); Székely Közművelődési Egylet igazgató választmányi tagja (1892–); Erdélyi Irodalmi Társaság igazgató választmányi

tagja (1892–) és az Erdélyi Múzeum Egyesület bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztályának titkára (1893. jún. 14. – 1906), majd igazgató választmányi tagja (1906–); a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társ. rendes tagja (1908–); a Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társ. tiszt. tagja; a Felsőoktatási Egyesület vál. tagja (1913–); a szegedi Dugonics Társ. rendes tagja; m. kir. Ferenc József tudományegyetem Barátainak Egyesülete tagja (1922–)

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: krakkói Lengyel Tud. Akadémia kültagja (1926), vilnai Tud. Társ. tiszt. tagja

Szerkesztőségi tagság: a *Századok* segédszerkesztője (1889–); az *Erdélyi Múzeum* szerkesztője (1893–); *Székely Oklevéltár IV–VII. kötet* (1895–1898); az Erdélyi Kárpát Egyesület *Erdély* című hivatalos értesítőjének főszerkesztője

Közéleti társaság, szerep: Erdélyi Kárpát Egyesület Kolozs megyei szakosztályelnöke (1893–1896), majd Erdélyrészi alelnöke (1896–1918); a kolozsvári Országos Történelmi Ereklye Múzeum Egyesület ig. tagja; a kolozsvári Unio szabadkőműves páholy tagja (1896–); Vöröskereszt Egylet választmányi tagja (1896–1898); az 1896. évi ezredéves országos kiállítás több bizottságának tagja; az egyetemi torna- és vívóbizottság tagja; Magyar Turistaszövetség alelnöke (1917–); a M. Külügyi Társaság (1920–) és a Revíziós Liga (1926–) tagja, a Balatoni Szövetség (1926–) vál. tagja; a budapesti Lengyel–Magyar Egyesület tiszteletbeli elnöke; a Székely Egylet (1926–) rendes tagja; a budapesti Lengyel–Magyar Ifjúsági Egylet elnöke (1928–); a M. Nemzeti Szövetség vál. tagja, ig. tagja (1928–)

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: a kolozsvári ref. egyház presbitériumának és iskolaszékének tagja (1896–); az erdélyi ev. ref. egyházkerület lelkészértekezleti képviselője (1896–); a kolozsvári ev. ref. teológiai fakultás felügyelőbiz. algondnoka (1900–), gondnoka (1901–); a kolozsvári ev. ref. egyházmegye tanácsbírája (1904–), egyházmegyei tanácsos (1904–); a második budapesti református zsinat világi póttagja (1904–1917); a Protestáns Irod. Társ. tagja (1928–)

Politikai szerep: Kolozsvár sz. kir. város törvényhat. biz. tagja (1907–); nemzetgyűlési képviselő, Hódmezővásárhely II. választókerület, Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (1920–1922)

Kitüntetések: a török Osmanie-rend lovagja; kormányzói magas elismerés, Magyar Koronás Bronzérem (1929. okt. 5.); szerepel a Sárospataki Kollégium nagy tanítványairól a 425. éves évfordulótól kezdve vezetett, majd kiegészített emléktáblán.

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: Balatonalmádiban Kolozsvár névre keresztelt villa

Szádeczky-Kardoss Gyula (1914-ig szádeczky)

geológus

(Pusztafalu, Abaúj-Torna m., 1860. december 27. – Kolozsvár, 1935. november 8.)

Nemesség: A család őse Premysl trencséni várjobbágy, akit IV. Béla király 1252-ben trencséni birtokadománnyal az országos nemesek közé emelt. A család 1571-ben Zadechny alias Kardoss néven kapott új adománylevelet Szádecsne birtokára. Ennek részese volt Mihály is, akitől az abaúji ág származott. Az ő utódai Trencsénből előbb Sáros megyében, majd Abaújban telepedtek le. 1913. szeptember 30-án nemesség- és címermegerősítő és -újító királyi oklevelet kaptak arról, hogy régi magyar nemességük és szádecsnei előnevük épségben tartása mellett a Szádeczky-Kardoss kettős családnevet, valamint a szádecsnei és kardosfalvai kettős előnevet használhatják.

Apja: Szádeczky Sámuel (ref., Fulókércs, Abaúj m., 1824. aug. 1. – Pusztafalu, 1894. dec. 9.). A gimnáziumot Sárospatakon végezte, 1846-ban Eperjesre ment jogot tanulni. Honvéd tüzérhadnagyként végigharcolta a szabadságharcot, előbb Nagy Sándor, aztán Klapka György hadtestében. Részt vett a pákozdi, schwechati, kápolnai, hatvani, isaszegi, tápióbicskei, szolnoki ütközetekben s Budavár ostromában. A világosi fegyverletétel után aradi fogságából menekülve a gr. Teleki családnál Gyömrőn s a Ráday grófoknál Pécelen talált menedéket, majd a sárospataki főiskolán teológiát tanult. 1850. szeptember 18-án Ungvárra ment nevelőnek, 1852-ben káplánnak ment ki a kollégiumból. 1854-től 1894-ig pedig az abaúji egyházmegyében Pusztafalu református lelkésze volt. Testvérei: 1. Szádeczki Julianna (ref., Fulókércs, 1817. jún. 17. –); 2. Szádeczki Dániel (ref., Fulókércs, 1827. jún. 15. – 1894-ben még élt, Kassán halt meg), geleji földbirtokos, 1848/1849-es honvéd huszár, felesége 1859-től: a református lelkészcsaládból származó Pazár Zsuzsanna (ref., 1841 – Kassa, 1886. szept. 8.). Féltestvérei apja első feleségétől, nemes Beke Erzsébettől: 1. Szádeczki János (ref., Fulókércs, 1802. jún. 27. –); 2. Szádeczki László (ref., Fulókércs, 1806. jan. 7. –); 3. Szádeczki Károly (ref., Fulókércs, 1813. márc. 28. –)

Apai nagyapja: nemes Szádeczky János (ref., Fulókércs, 1767. nov. 13. – Fulókércs, 1831. szept. 8.). Testvérei: 1. Szádeczky József (ref.); 2. Szádeczky László (ref.); 3. Szádeczky Pál (ref.)

Apai nagyanyja: nemes Károlyi Mária (ref.), házasságkötés 1815. okt. 14. A család 1606-ban kapta a nemességet Bocskai Istvántól.

Apai dédapa I.: Szádeczki János (ref.) Fulókércsen élt, 1801-ben Abaúj megyében igazolták nemességét. Testvérei: 1. Szádeczki András; 2. Szádeczki István; 3. Szádeczki Márton

Apai dédanya I.: nemes Molnár Kata (ref.), a Fulókércsen élő Molnár családból. A család 1651-ben kapott nemeslevelet III. Ferdinándtól.

Apai dédapa I. apja: Szádeczki András (ref.), Fulókércsen élt, 1769-ben Trencsén megyében igazolták nemességét.

Apai dédapa I. anyja: nemes Némethy Zsuzsanna (ref.)

Apai dédapa I. nagyapja: Szádeczki János (ref.). Sáros megyei birtokát eladva az Abaúj megyei Csécsen telepedett le, 1735-ben is itt élt. Felesége nemes Fodor N. Testvérei: 1. Szádeczki András hadnagyként vett részt a Rákóczi-szabadságharcban. Később visszaköltözött Trencsén megyébe. Felesége nemes Némethy Éva; 2. Szádeczki Ádám (ref.), 1706-ban Csécsen halt meg.

Apai dédapa I. dédapja: Szádeczki Márton a 17. század végén Trencsénből Sáros megyébe költözött. Komlóskeresztesen telepedett le, ahol 1766-ban halt meg.

Anyja: ivanóczi Kanócz Johanna/Jeanette (ref., Gálszécs, Zemplén m., 1838. ápr. 21. – Kolozsvár, 1914. márc. 27.). Házasságkötés: 1855 vagy 1856. Keresztszülei helyi birtokos nemesek voltak: tekintetes pelei Kolossy Károly és tekintetes egerfarmosi Kandó Terézia, tekintetes assakürti Giczy János úrnője. Miután ötéves korában elárvult, rokonai, a felső-zempléni Kolbászán élő Izsák birtokos nemes család nevelte. Férje halála után előbb az Abaúj megyei Mikóházán élt, majd fiainál Kolozsváron.

Anyai nagyapja: Kanócz András (ref., Hegyi, Zemplén m., 1805/1807 – Gálszécs, 1843. aug.). A sárospataki református kollégiumban végezte a gimnáziumot, 1825-ben itt subscribált. Ugyanebben az évben a Szabolcs megyei Gacsályba (vagy a Zemplén megyei Gatályba) ment aulikus praeceptornak, udvari tanítónak. Ötödéves tógátusként 1830-ban német nyelvet tanulni ment a Szepességbe. Miután végzett Sárospatakon, 1835-től 1843-as haláláig a felsőzempléni egyházmegyében, Gálszécsen volt református lelkész.

Anyai nagyanyja: Hazer/Haser Mária (ref.)

Anyai dédapa I.: Kanócz András (ref.) a Zemplén megyei Hegyiben élt, jogállása a sárospataki kollégium nyilvántartása szerint: libertinus.

Testvérei: 1. Szádeczky-Kardoss Ilona (ref., Pusztafalu, 1857. okt. 13. – Vily, Zemplén m., 1887), férje: nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkész az alsózempléni Vily községben, majd Berzéken; 2. dr. Szádeczky-Kardoss Lajos (ref., Pusztafalu, 1859. ápr. 5. – Bp., 1935. dec. 29.), kolozsvári egyetemi tanár, történész, felesége 1884. aug. 2-től: farkaslaki Hincs Mária (ref., Marosvásárhely, 1862 – Bp., 1943. szept. 29.), Hints/Hincs Miklósnak, a széki gróf Telekiek jószágigazgatójának és pénztárnokának a leánya; 3. Szádeczky-Kardoss Berta (ref., Pusztafalu, 1865. aug. 20. – Berzék,

1928. ápr. 10.) második felesége volt nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkésznek; 4. Szádeczky-Kardoss Sámuel (ref., Pusztafalu, 1867. szept. 24. – Bp., 1884. okt. 28.), a budapesti ref. gimnázium diákjaként VIII. oszt. korában párbajban halt meg; 5. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1869. szept. 24. – meghalt egyéves kora körül); 6. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Pusztafalu, 1871. szept. 6.); 7. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Szeged, 1940. nov. 5.), a gimnáziumot Sárospatakon és Iglón végezte, a ref. teológiát Budapesten, majd ugyanott tanári diplomát is szerzett. 1898 végétől az Erdélyi Múzeum Egylet és a kolozsvári egyetem egyesített könyvtárában, majd 1921-től a szegedi egyetemen volt könyvtárőr, később h. vezető. Több tanulmánya jelent meg Erdély történetéről, s egyháztörténeti műveket is írt. Felesége 1916. okt. 22-től (Kolozsvár): Hamza Ella/Gabriella (róm. kat., Bp., 1886. szept. 10. – Szeged, 1976. jún. 21.), Hamza Gézának (róm. kat., 1859 – Szeged, 1931), a szegedi ítélőtábla elnökének és morvai Zlamál Inzának/Mária (róm. kat., 1866 – Szeged, 1926. jún. 13.) leánya. Az ő gyermekük volt Szádeczky-Kardoss Sámuel (róm. kat., Kolozsvár, 1918. jún. 1. – Szeged, 2004. nov. 9.), a szegedi egyetem professzora, klasszikafilológus, bizantológus, a magyar őstörténet kutatója; 8. dr. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1873. júl. 21. – Bp., 1957. jún. 15.) jogász, MÁV főfelügyelő. Felesége 1901-től szentmiklósi és óvári Pongrácz Mária (1880. okt. 21. – Bp., 1943. nov. 27.), Pongrácz Emil és Platthy Eugénia leánya; 9. Szádeczky-Kardoss Dezső (ref., Pusztafalu, 1876. júl. 15. – Pusztafalu, 1886. jan. 9.); 10. Szádeczky-Kardoss Zoltán (ref., Pusztafalu, 1878. júl. 6. – Bp., 1926. febr. 5.) 1897-ben érettségizett a bp.-i ref. gimnáziumban, jogot végzett, közjegyzőjelölt volt, később bp.-i rendőrfőkapitány. Felesége 1912. nov. 16-tól (Boconád): Szádeczky-Kardoss Teréz (1892. márc. 23. – Nyíregyháza, 1967. nov. 11.), Szádeczky László (róm. kat., Nagybiccse, Trencsén m., 1863. nov. 5. – Tiszatardos, Szabolcs m., 1923. jún. 27.) uradalmi intéző és vajai Vay Teréz (róm. kat., 1867 – Bp., 1945. okt. 2.) leánya.

Vallása: ref.

Felesége: Molnár Jolán (evang., Bp., 1866 – Bp., 1936. nov. 9.), házasságkötés 1891. nov. 14.; apja Molnár Endre (ev., 1826 – Bp., 1884. febr. 13.) budapesti kereskedő, fővárosi bizottsági tag, anyja Hellmer Borbála (evang.); testvérei: 1. Molnár Vilma, férje dr. Erőss Lajos (evang., 1864 – Sátoraljaújhely, 1941. máj. 15.) szfőv.-i középiskolai igazgatótanár, a pesti evang. egyház presbitere, a rozsnyói öregdiákok szövetségének alelnöke; 2. Molnár Lajos, felesége Kellemfy Irma (róm. kat., 1867 – Bp., 1893. máj. 12.), Kellemfy Károly vasúti aligazgató leánya; 3. dr. Molnár Béla

Gyermekei: 1. Szádeczky-Kardoss Jolán (Bp., 1893. márc. 15. – 1944. ápr. 20.), férje 1913. ápr. 18-tól (Kolozsvár) dr. váradi Búza László (ref., Sárospatak, 1885. febr. 8. – Bp., 1969. okt. 18.) jogász, szegedi és kolozsvári egyetemi tanár, az MTA tagja; 2. dr. vitéz Szádeczky-Kardoss Gyula (ref., Bp., 1895. ápr. 18. – Bp., 1970. jan. 12.) kolozsvári bankigazgató, 1940 után Budapesten a M. Nemzeti Bank felülvizsgálója. Első felesége 1926. aug. 1-től Csiszár Márta (– Bp., 1945. febr.), második felesége Tóth Melitta; 3. Szádeczky-Kardoss Marianne (Kolozsvár, 1897. szept. 7. –), férje 1926-tól Kerner Antal (róm. kat., Temesvár, 1883 –) gépészmérnök, szegedi főmérnök; 4. dr. Szádeczky-Kardoss Tibor (ref., Kolozsvár, 1898. dec. 18. – Bp., 1956. szept. 2.) jogász, közgazdász, debreceni egyetemi tanár, felesége Szily Vera (róm. kat., Bp., 1904. ápr. 18. –), akinek a szülei Szily Kálmán (róm. kat., 1875. máj. 4. – New York, 1958. jan. 14.) mérnök, műegyetemi tanár, az MTA tagja, felsőházi tag, VKM államtitkár és Plósz Emilia (róm. kat., 1883 – Bp., 1944. ápr. 12.); 5. Dr. Szádeczky-Kardoss Elemér (ref., Kolozsvár, 1903. szept. 10. – 1984. aug. 30.) geológus, geokémikus, műegyetemi tanár, az MTA tagja, első felesége 1937. jún. 3-tól Lengyel Rafaella (róm. kat., Agárd?, 1899. jan. 9. – Bp., 1964) matematika-fizika szakos középiskolai tanár, második felesége 1967. máj. 26-tól dr. Lengyel Júlia (róm. kat., – Bp., 1984. okt. 16.) orvos, egyetemi docens. Mindkét feleség apja Lengyel Sándor (róm. kat.) orvos.

Középiskola: sárospataki ref. kollégium gimnáziuma, I–II. oszt., 1870–1872; iglói evang. gimnázium, III–VIII. oszt., 1872–1878; érettségi, iglói evang. gimn., 1878

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., bölcsészkar, 1878–1882

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: 1889–1890, állami ösztöndíjjal, Párizs, College de France; minisztériumi ösztöndíjjal Olaszország, a Vezúv kitörése alkalmából, 1906, messinai földrengés, 1909

Oklevél: bp.-i tud. egy., bölcsészkar, 1883, természetrajz–vegytan szakos középiskolai tanár

Nyelvismeret: német, francia, angol, román

Tudományos fokozatok: bölcsészdoktor, bp.-i tud. egy., bölcsészkar, 1887; kőzettan magántanára, bp.-i tud. egy., bölcsészkar, 1891

Nyilvános rendes egy. tanár: kolozsvári tud. egy., természettudományi kar, 1896. szept. 24., ásvány- és földtan

Egyetemi tisztségek: kolozsvári tud. egy., mat. és természettudományi kar, dékán: 1899–1900, 1907–1908, rektor: 1911–1912

Nyugdíj: 1929

Életút: Szádeczky-Kardoss Gyula, mint Szádeczky-Kardoss Lajos öccse, ugyanabban az Abaúj megyei falusi lelkészcsaládban született. Anyai nagyapja Zemplénben volt református lelkész. Ezek a felmenők első generációs értelmiségiek

voltak, s a kisnemesség rétegstratégiáját követve a 19. század elején választották a tanulás révén való felemelkedést. A Szádeczky gyerekeket a szabadparaszti öntudatú, színtiszta református, 450 lelkes, de akkor még helybeli iskola nélküli Pusztafaluban apjuk tanította. Gyula tízévesen, 1870-ben ment fel a hegyek által körülzárt Pusztafaluból, az Eperjes-Tokaji-hegylánc legnagyobb hegyének, a Nagy-Milicnek a tövéből apja egykori iskolájába, a sárospataki református kollégiumba. Itt két évig tanult, majd a gyerekek nevelésére nagy gondot fordító apa 1872-ben, a német nyelv jó megtanulása végett is a szepességi Igló evangélikus gimnáziumába íratta be. A francia nyelvet is tanító jó nevű iskola emblematikus tanára volt ekkor a Sárospatakon és német egyetemeken tanult, a szabadságharcot is megjárt, Pestalozzi pedagógiai elveit terjesztő Tavasi Lajos (1814–1877). Szádeczky-Kardoss Gyula itt is érettségizett, Iglón. 1878-ban iratkozott be a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán természetrajz–vegytan szakra. Neves akadémikus professzorai, a kémikus Than Károly (1834–1908) és a mineralógus Szabó József (1822–1894) irányításával a szorgalmas, tudományszerető ifjú már egyetemi hallgató korában is folytatott önálló kutatásokat. *A magyarországi obszidiánokról* című munkájával egyetemi pályadíjat nyert. (Ez lett később első önálló publikációja az MTA kiadásában 1887-ben.) Az abszolutórium után, 1882-ben egyéves önkéntes katonai szolgálatra vonult be, ahonnan tartalékos hadnagyi rangban szerelt le. 1883-ban megszerezte természetrajz–vegytan szakos középiskolai tanári oklevelét, s az 1883–1884-es tanévben ösztöndíjas gyakorló tanár lett a budapesti mintagimnáziumban. Közben gyakornok is volt Szabó József mellett az egyetemi ásvány- és kőzettani intézetben. 1884-ben ugyanott díjas tanársegéd lett. 1887-ben summa cum laude minősítéssel bölcsészdoktori fokozatot szerzett ásvány- és földtanból. Melléktárgyai a földrajz és az őslénytan voltak. 1889–1890-ben állami ösztöndíjjal Párizsba mehetett. Két szemeszteren át a Collège de France-ban a jeles petrográfus professzor, Ferdinand André Fouqué (1828–1904) mellett dolgozva mélyítette el tudását a kőzettannak a kőzetek leírásával, rendszerezésével foglalkozó területén. Meglátogatta a londoni természettudományi intézeteket, Karl Heinrich Rosenbusch (1836–1914) heidelbergi kőzettani intézetét, de hasonló céllal járt a berlini, zürichi, müncheni múzeumokban, egyetemi intézetekben is. Tapasztalatait geológiai kirándulásokkal is gazdagította. Bejárta Dél-Franciaországban Anvergue klasszikus vulkáni területét és az Alpokat. Baráti kapcsolatokat alakított ki kortársaival, Auguste Michel-Lévy (1844–1911), Antoine Lacroix (1863–1948) és Pierre Termier (1859–1930) mineralógusokkal. Hazatérve a Magyarhoni Földtani Társulat titkárává választották. 1890-ben a budapesti református főgimnáziumban kapott rendkívüli tanári, majd 1891-ben rendes tanári állást. 1891-ben megházasodott, feleségül vette egy

budapesti evangélikus kereskedőcsalád leányát. Ugyanebben az évben a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán kőzettanból magántanárrá habilitálták. Így 1896-ig a gimnáziumban a IV., V. és VI. osztályban tanított természetrajzot, az alsóbb osztályokban pedig számtant, s emellett az egyetemen minden szemeszterben tartott magántanári előadásokat és vezetett gyakorlatokat. Ebben a középiskolai tanári/magántanári időszakban sorra jelentek meg tanulmányai magyar és német nyelven a *Földtani Közlöny*ben, a *Természettudományi Közlöny*ben és a bécsi *Tschermak Mineralogischen und petrografischen Mitteilungen*ben. *A Telkibánya, Kovácsvágás és Újhuták közt levő rhyalitterület* című munkájával elnyerte a Kir. M. Természettudományi Társulat Bugát-díját. Egyúttal a társulat rendes tagja lett. 1896-ban részt vett a magyar középiskolai tanároknak a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium által szervezett egyiptomi tanulmányútján, ahol ő kőzeteket és ásványokat is gyűjtött. Ugyanebben az évben megürült a kolozsvári egyetem ásvány- és földtani katedrája, mert az 1872-es alapítástól ott működő Koch Antallal töltötték be Szabó József halála után a budapesti tudományegyetem geológiai tanszékét. Szádeczky-Kardoss Gyula megpályázta és elnyerte a kolozsvári tanszéket, s így lett 1896 szeptemberétől a kolozsvári tudományegyetem matematikai és természettudományi karán az ásvány- és földtan nyilvános rendes tanára. Igazgatója lett az egyetem ásvány- és földtani intézetének is, amelyet nagy gonddal rendezett be. Tanára lett a középiskolai tanárképző intézetnek és tagja az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak. Nagy jelentősége volt annak, hogy tanszéki állásával együtt járt az Erdélyi Múzeum Egyesület ásvány- és földtani gyűjteményének igazgatása is. Az egyetem 1872-es alapításakor ugyanis az egyesület szerződést kötött az állammal, hogy az egyetem használhatja az egyesület valamennyi nagyértékű múzeumi gyűjteményét. Szádeczky-Kardoss Gyula Kolozsvárra kerülése idején készült el az egyetem impozáns, új központi épületének az a szárnya, ahová az ásvány- és földtani gyűjteményt is el lehetett helyezni. Első kolozsvári éveinek legnagyobb munkája így ez a költöztetés, az új kiállítás szervezése lett. Később is nagy gondot fordított az ásványtár anyagának gyarapítására. Ennek legfőbb eszköze a szisztematikus gyűjtés volt, amelybe hallgatóit is bevonta. 1918-ig a 12 ezer darabos gyűjteményt 75 ezerre gyarapította. Amint tanítványa és szegedi, majd kolozsvári tanszéki utódja, Szentpétery Zsigmond (1880–1952) 1936-os nekrológjában írta: „nem akarta a világhírű nagy gyűjteményeket utánozni, amelyek nagy dotációjukkal mindenre kiterjeszthetik figyelmüket, hanem arra törekedett, hogy Erdély földje minél gazdagabban, minél szebben képviseltesse magát, … minden tekintetben a legteljesebb legyen. Ezt a célját elérte". Mint egyetemi tanár, legfőbb feladatának azt érezte, hogy jól képzett középiskolai tanárokat neveljen.

Előadásainak anyagát évekre úgy tervezte, hogy az egyetemi évek alatt minden hallgatója szaktárgyának minden részéről pontos képet kapjon. Nagy gondot fordított a laboratóriumi gyakorlatokra. A természetben való vizsgálódás módszereinek elsajátíttatásához pedig hozzátartoztak a jól megtervezett kötelező szombatonkénti, valamint az egy-két hetes tanulmányi kirándulások. Diákjai között nem tett különbséget sem nemzetiségi, sem vallási tekintetben. 1907-ben Gheorghe Munteanu-Murgoci (1972–1925) és Ludovic Mrazec (1867–1944) bukaresti román professzorokkal, magyar és román hallgatókkal együtt közösen járták be a Déli-Kárpátok déli, román és északi, magyar oldalát. Tudományos munkásságában az ásvány- és kőzettan, a geológia minden ágában dolgozott, de legszívesebben a petrográfiával foglalkozott. Az egyetemi tanárságát megelőző időszakban a Tokaj-eperjesi-hegység kőzettani és geológiai viszonyaival foglalkozott. Amint tanítványa, s 1945-től utódja a kolozsvári magyar egyetemi katedrán, Balogh Ernő 1936-os részletes életrajzában megállapította, ezzel alapozta meg tudományos hírnevét. A modern kőzettannak sokáig egyedüli művelője volt az országban. Az eruptív, kitöréses kőzetek tudományos meghatározásának bonyolult módszereiben, a laboratóriumi munkában is nagy gyakorlattal rendelkezett. Kolozsvárra kerülve fokozatosan alakult ki életprogramja, az erdélyi föld kutatása. Első itteni munkaterülete 1910-ig a Vlegyásza-Bihar-hegység volt. Vizsgálta a terület eruptív kőzeteit, tisztázta geológiai viszonyait, tektonikáját. A M. Kir. Földtani Intézet megbízásából is dolgozott itt. Számos bauxitlelőhelyet kimutatott, amelyek bányaművelésre alkalmasak voltak. Felfedezéseinek anyagi kiaknázására azonban sohasem gondolt. Következő kutatási területe az 1910-es években az Erdélyi-medence volt. A pénzügyminisztérium megbízásából itt a dácittufákat tanulmányozta, s tisztázta a medence tektonikáját is. Bebizonyította, hogy a medence dácittufái a korábbi elképzelésekkel szemben nem a Vlegyászáról származnak, hanem a neogén tenger szélén képződött robbanási kráterekből. Részt vett a földgázkutató munkálatokban is. Folyamatosan követte gyorsan fejlődő szaktudományát, az új módszereket és megközelítéseket. Publikációi révén nemzetközi elismertségnek örvendett. Rendszeresen részt vett a nemzetközi geológiai kongresszusokon. 1897-ben Szentpétervárott, 1900-ban Párizsban. 1910-ben a stockholmi, 1913-ban a torontói kongresszusnak egyik alelnöke volt. Többször előadóként szerepelt, s dolgozatai megjelentek a kongresszusok kiadványaiban. Tökéletes angol, francia és német nyelvtudására is támaszkodva jó kapcsolatokat teremtett a világ szaktudósaival. Az alkalmakat felhasználta például a Kaukázus, a Francia-Alpok és a Sziklás-hegység megismerésére is. Minisztériumi támogatással 1906-ban tanulmányutat tett Olaszországban a Vezúv kitörése alkalmából, 1909-ben pedig a messinai, földrengés sújtotta területeken.

52 éves volt, amikor 1912-ben a geológus szakma akadémiai képviselői, Krenner József (1839–1920) és Koch Antal (1843–1927), mindketten nagy elismertségnek örvendő tudósok, az MTA levelező tagjának ajánlották Szádeczky-Kardoss Gyulát. Hosszú, eredményes tudományos működése, több mint ötven magyar, részben német és francia tudományos dolgozata mellett kiemelték tanítványai nagy számát, akik szisztematikusan foglalkoznak Erdély egyes területeinek geológiájával. A meggyőző ajánlás ellenére nem választották meg az akadémia tagjává. Ez azonban nem szegte munkakedvét. Szerkesztésében még 1911-ben megindult az *Erdélyi Múzeum Ásványtárának Értesítője* című kiadvány, a magyar mellett teljes német nyelvű szöveggel. 1914-ig ez a periodika 53 külföldi szakfolyóirattal lépett csereviszonyba, s 1919-ig, az impériumváltozásig számos fontos dolgozatot tett közzé Erdély geológiai viszonyairól. A román csapatok kolozsvári bevonulása után, 1919. május 12-én a Nagyszebenben székelő román Kormányzótanács közoktatásügyi államtitkára, Onisifor Ghibu katonai erő kíséretében átvette a rektortól az egyetemet, majd november 3-án az intézményben megnyílt az új román egyetem, s a magyar egyetemi tanárok állás nélkül maradtak. 1920 októberében a Kolozsváron maradt tanárok részvételével a református teológia épületében megnyílt a Református Tanárképző Intézet közel 200 diákkal. Tanárai között volt Szádeczky-Kardoss Gyula is. 1921-ben a román hatóságok feloszlatták az intézetet, s a tanárok szinte mind Magyarországra repatriáltak. Szádeczky-Kardoss Gyula nehéz döntést hozott, amikor úgy határozott, hogy nem adhatja fel életprogramját, az erdélyi föld kutatását, s ezért Kolozsváron maradva elfogadta a Román Földtani Intézet által felajánlott állami főgeológusi állást, helyi hatáskörrel. Az új román tanszék vezetésével megbízott Ioan Popescu Voitestinek köszönhetően egyetemi munkaszobáját is megtarthatta, s használhatta az intézet felszerelését. Érdeklődése ezután a Hargita-Kelemen vulkánvonulata felé terelődött, ugyanis ez a hatalmas vulkáni terület a tudományos geológia szempontjából Erdély legelhanyagoltabb része volt. Eredményeit 1929-es nyugdíjazásáig a magyaron kívül románul is közölte a bukaresti földtani intézet jelentéseiben. Változatlanul részt vett a nemzetközi geológiai kongresszusokon, 1926-ban Madridban, 1929-ben a dél-afrikai Pretoriában, 1933-ban Washingtonban. Pretoriában német nyelvű előadást tartott a Hargitával kapcsolatban. Kolozsváron maradása nagy jelentőségű volt az erdélyi magyar művelődési intézmények további működése szempontjából. Az impériumváltozás előtt is szerepet vállalt ezekben az intézményekben, az Erdélyi Múzeum Egylet természettudományi szakosztályában, az Erdélyi Kárpát Egyesületben. Mint maga is házimuzsikáló, ügyvezető alelnöke volt a kolozsvári zenekonzervatóriumnak, alapító elnöke az Erdélyrészi Gyorsírók Társaságának. S bár 1919-ben meg kellett válnia az Erdélyi

Múzeum Egylet Ásvány- és földtani gyűjteményének igazgatásától (ez ugyanis az egyetemi tanszékkel volt összekötve), energiája, aktivitása életben tartotta a természettudományi szakosztályt, amelynek 1919-től haláláig elnöke volt. 1930 után szerkesztette is a szakosztály közlönyét. 1923-ban segítette az Erdélyi Kárpát Egyesület újraalakulását, s 1930-ig elnökként vezette is azt, majd leköszönésekor tiszteletbeli elnökké választották. Szerepet vállalt a Székely Nemzeti Múzeum vezetésében. 1929-ben az ennek 50 éves jubileumára megjelent Emlékkönyvbe írta *A Székelyföld képződése* című tanulmányát. Rendszeresen részt vett az Erdélyi Múzeum Egyesület különböző városokban tartott vándorgyűlésein, ahol az adott vidékre vonatkozó geológiai előadásokat tartott. Rövid betegség után hunyt el 1935 novemberében. Tavaszy Sándor teológiai tanár s az erdélyi művelődési intézmények képviselői búcsúztak tőle. Mint az Erdélyi Kárpát Egylet turistáinak búcsúztatójában írták: „Koporsójában összekulcsolt keze Erdély földjének titkait vallató kalapácsán pihen, melléje a tanítványok kegyelete az erdélyi föld egy darabját tette". A Házsongárdi temetőben nyugszik.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: Erdélyi Múzeum Ásvány- és Földtani Gyűjt. ig. (1896–1919); az Erdélyi Múzeum Egylet ig. vál. tag s főtitkár (1910–1911), és természettud. szakoszt. vál. tagja, elnöke (1919–1936); a Kir. M. Természettud. Társ. r. tagja (1896–), vál. tagja (1914–); a Magyarhoni Földtani Társ. alapító tagja (1883–), titkára (1890–1891), r., majd örökös tagja; az Erdélyrészi Gyorsírók Társ. elnöke (1913–); Orsz. Gyorsírótanács tagja (1916–); Székely Nemzeti Múzeum elnöke

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: részt vett és előadott a nemzetközi geológiai kongresszusokon: Szentpétervár (1897), Párizs (1900), Stockholm (1910, alelnök), Toronto (1913, alelnök), Madrid, 1926, Pretoria (1929), Washington (1933)

Szerkesztőségi tagság: Múzeumi Füzetek. Az Erdélyi Múzeum Ásványtárának Értesítője, szerkesztő (1911–1919); *Erdélyi Múzeum Egyesület Természettudományi Szakosztály Közlönye* szerk. (1930–1935)

Közéleti társaság, szerep: a kolozsvári zenekonzervatórium ügyvez. alelnöke (1907–); az Erdélyrészi Kárpát Egyesület Útjelző Biz. tagja (1897–), Kerékpáros Oszt. alelnöke (1898–), ig. vál. tagja (1898–), elnöke (1923–1930), tb. elnöke (1930–1935)

Egyházi tisztségek: kolozsvári Református Tanárképző Intézet tanára (1920–1921)

Kitüntetések: Kir. M. Természettud. Társ. Bugát-díja (1897)

Szádeczky-Kardoss Tibor (1914-ig szádeczky)

jogász, közgazdász
(Kolozsvár, Kolozs m., 1898. december 18. – Budapest, 1956. szeptember 2.; a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: A család őse Premysl trencséni várjobbágy, akit IV. Béla király 1252-ben trencséni birtokadománnyal az országos nemesek közé emelt. A család 1571-ben Zadechny alias Kardoss néven kapott új adománylevelet Szádecsne birtokára. Ennek részese volt Mihály is, akitől az abaúji ág származott. Az ő utódai Trencsénből előbb Sáros megyében, majd Abaújban telepedtek le. 1913. szeptember 30-án nemesség- és címermegerősítő és -újító királyi oklevelet kaptak arról, hogy régi magyar nemességük és szádecsnei előnevük épségben tartása mellett a Szádeczky-Kardoss kettős családnevet, valamint a szádecsnei és kardosfalvai kettős előnevet használhatják.

Apja: Szádeczky-Kardoss Gyula (ref., Pusztafalu, Abaúj-Torna m., 1860. dec. 27. – Kolozsvár, 1935. nov. 8.), kolozsvári egyetemi tanár, geológus, 1921-től román áll. főgeológus Kolozsváron. Testvérei: 1. Szádeczky-Kardoss Ilona (ref., Pusztafalu, 1857. okt. 13. – Vily, Zemplén m., 1887), férje: nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkész az alsózempléni Vily községben, majd Berzéken.; 2. dr. Szádeczky-Kardoss Lajos (ref., Pusztafalu, 1859. ápr. 5. – Bp., 1935. dec. 29.) kolozsvári egyetemi tanár, történész, felesége 1884. aug. 2-től: farkaslaki Hincs Mária (ref., Marosvásárhely, 1862 – Bp., 1943. szept. 29.), Hints/Hincs Miklósnak, a széki gróf Telekiek jószágigazgatójának és pénztárnokának a leánya; 3. Szádeczky-Kardoss Berta (ref., Pusztafalu, 1865. aug. 20. – Berzék, 1928. ápr. 10.) második felesége volt nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkésznek; 4. Szádeczky-Kardoss Sámuel (ref., Pusztafalu, 1867. szept. 24. – Bp., 1884. okt. 28.), a budapesti ref. gimnázium diákjaként VIII. oszt. korában párbajban halt meg; 5. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1869. szept. 24. – meghalt egyéves kora körül); 6. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Pusztafalu, 1871. szept. 6.); 7. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Szeged, 1940. nov. 5.), a gimnáziumot Sárospatakon és Iglón végezte, a ref. teológiát Budapesten, majd ugyanott tanári diplomát is szerzett. 1898 végétől az Erdélyi Múzeum Egylet és a kolozsvári egyetem egyesített könyvtárában, majd 1921-től a szegedi egyetemen volt könyvtárőr, később h. vezető. Több tanulmánya jelent meg Erdély történetéről, s egyháztörténeti műveket is írt. Felesége 1916. okt. 22-től (Kolozsvár): Hamza Ella/Gabriella (róm. kat., Bp., 1886. szept. 10. – Szeged, 1976. jún. 21.), Hamza Gézának (róm. kat., 1859 – Szeged, 1931), a szegedi ítélőtábla elnökének és morvai Zlamál Inzának/Mária (róm. kat.,

1866 – Szeged, 1926. jún. 13.) leánya. Az ő gyermekük volt Szádeczky-Kardoss Sámuel (róm. kat., Kolozsvár, 1918. jún. 1. – Szeged, 2004. nov. 9.), a szegedi egyetem professzora, klasszikafilológus, bizantológus, a magyar őstörténet kutatója; 8. dr. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1873. júl. 21. – Bp., 1957. jún. 15.) jogász, MÁV főfelügyelő. Felesége 1901-től szentmiklósi és óvári Pongrácz Mária (1880. okt. 21. – Bp., 1943. nov. 27.), Pongrácz Emil és Platthy Eugénia leánya; 9. Szádeczky-Kardoss Dezső (ref., Pusztafalu, 1876. júl. 15. – Pusztafalu, 1886. jan. 9.); 10. Szádeczky-Kardoss Zoltán (ref., Pusztafalu, 1878. júl. 6. – Bp., 1926. febr. 5.) 1897-ben érettségizett a bp.-i ref. gimnáziumban, jogot végzett, közjegyzőjelölt volt, később bp.-i rendőrfőkapitány. Felesége 1912. nov. 16-tól (Boconád): Szádeczky-Kardoss Teréz (1892. márc. 23. – Nyíregyháza, 1967. nov. 11.), Szádeczky László (róm. kat., Nagybiccse, Trencsén m., 1863. nov. 5. – Tiszatardos, Szabolcs m., 1923. jún. 27.) uradalmi intéző és vajai Vay Teréz (róm. kat., 1867 – Bp., 1945. okt. 2.) leánya.

Apai nagyapja: Szádeczky Sámuel (ref., Fulókércs, Abaúj m., 1824. aug. 1. – Pusztafalu, 1894. dec. 9.). A gimnáziumot Sárospatakon végezte, 1846-ban Eperjesre ment jogot tanulni. Honvéd tüzérhadnagyként végigharcolta a szabadságharcot, előbb Nagy Sándor, aztán Klapka György hadtestében. Részt vett a pákozdi, schwechati, kápolnai, hatvani, isaszegi, tápióbicskei, szolnoki ütközetekben s Budavár ostromában. A világosi fegyverletétel után aradi fogságából menekülve a gr. Teleki családnál Gyömrőn s a Ráday grófoknál Pécelen talált menedéket, majd a sárospataki főiskolán teológiát tanult. 1850. szeptember 18-án Ungvárra ment nevelőnek, 1852-ben káplánnak ment ki a kollégiumból. 1854-től 1894-ig pedig az abaúji egyházmegyében Pusztafalu református lelkésze volt. Testvérei: 1. Szádeczki Julianna (ref., Fulókércs, 1817. jún. 17. –); 2. Szádeczki Dániel (ref., Fulókércs, 1827. jún. 15. – 1894-ben még élt, Kassán halt meg) geleji földbirtokos, 1848/1849-es honvéd huszár, felesége 1859-től: a református lelkészcsaládból származó Pazár Zsuzsanna (ref., 1841 – Kassa, 1886. szept. 8.). Féltestvérei apja első feleségétől, nemes Beke Erzsébettől: 1. Szádeczki János (ref., Fulókércs, 1802. jún. 27. –); 2. Szádeczki László (ref., Fulókércs, 1806. jan. 7. –); 3. Szádeczki Károly (ref., Fulókércs, 1813. márc. 28. –)

Apai nagyanyja: ivanóczi Kanócz Johanna/Jeanette (ref., Gálszécs, Zemplén m., 1838. ápr. 21. – Kolozsvár, 1914. márc. 27.). Házasságkötés: 1855 vagy 1856. Keresztszülei helyi birtokos nemesek voltak: tekintetes pelei Kolossy Károly és tekintetes egerfarmosi Kandó Terézia, tekintetes assakürti Giczy János úrnője. Miután ötéves korában elárvult, rokonai, a felső-zempléni Kolbászán élő Izsák birtokos nemes család nevelte. Férje halála után előbb az Abaúj megyei Mikóházán élt, majd fiainál Kolozsváron.

Apai dédapa I.: nemes Szádeczky János (ref., Fulókércs, 1767. nov. 13. – Fulókércs, 1831. szept. 8.). Testvérei: 1. Szádeczky József (ref.); 2. Szádeczky László (ref.); 3. Szádeczky Pál (ref.)

Apai dédanya I.: nemes Károlyi Mária (ref.), házasságkötés 1815. okt. 14. A család 1606-ban kapta a nemességet Bocskai Istvántól.

Apai dédapa II.: Kanócz András (ref., Hegyi, Zemplén m., 1805/1807 – Gálszécs, 1843. aug.). A sárospataki református kollégiumban végezte a gimnáziumot, 1825-ben itt subscribált. Ugyanebben az évben a Szabolcs megyei Gacsályba (vagy a Zemplén megyei Gatályba) ment aulikus praeceptornak, udvari tanítónak. Ötödéves tógátusként 1830-ban német nyelvet tanulni ment a Szepességbe. Miután végzett Sárospatakon, 1835-től 1843-as haláláig a felsőzempléni egyházmegyében, Gálszécsen volt református lelkész.

Apai dédanya II.: Hazer/Haser Mária (ref.)

Apai ági további felmenői: Lásd Szádeczky-Kardoss Gyula szócikkében

Anyja: Molnár Jolán (evang., 1866 – Bp., 1936. nov. 9.), házasságkötés 1891. nov. 14.; testvérei: 1. Molnár Vilma, férje dr. Erőss Lajos (evang., 1864 – Sátoraljaújhely, 1941. máj. 15.) szfőv.-i középiskolai igazgatótanár, a pesti evang. egyház presbitere, a rozsnyói öregdiákok szövetségének alelnöke; 2. Molnár Lajos, felesége Kellemfy Irma (róm. kat., 1867 – Bp., 1893. máj. 12.), Kellemfy Károly vasúti aligazgató leánya; 3. dr. Molnár Béla

Anyai nagyapja: Molnár Endre (evang., 1826 – Bp., 1884. febr. 13.) pesti kereskedő, a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja; testvére Molnár János (evang., 1820 – Bp., 1891. jan. 17.)

Anyai nagyanyja: Hellmer Borbála (evang., – 1893-ban élt még), házasságkötés: 1856; testvérei: 1. Hellmer Terézia, férje Straub …; 2. Hellmer Ernő; 3. Hellmer József

Testvére(i): 1. Szádeczky-Kardoss Jolán (Bp., 1893. márc. 15. – 1944. ápr. 20.), férje (Kolozsvár, 1913. ápr. 18-tól) dr. váradi Búza László (ref., Sárospatak, 1885. febr. 8. – Bp., 1969. okt. 18.) jogász, szegedi, kolozsvári, egyetemi tanár, MTA tag; 2. dr. vitéz Szádeczky-Kardoss Gyula (ref., Bp., 1895. ápr. 18. – Bp., 1970. jan. 12.) kolozsvári bankigazgató, 1940 után Budapesten a Magyar Nemzeti Bank felülvizsgálója, első felesége 1926. aug. 1-től Csiszár Márta (– Bp., 1945), második felesége Tóth Melitta; 3. Szádeczky-Kardoss Marianne (Kolozsvár, 1897. szept. 7. –), férje 1926-tól Kerner Antal (róm. kat., Temesvár, 1883 –) gépészmérnök, szegedi főmérnök; 4. Szádeczky-Kardoss Elemér (ref., Kolozsvár, 1903. szept. 10. – Bp., 1984. aug. 23.) műegyetemi, majd bp.-i tud. egyetemi tanár, geológus, az MTA r. tagja, országgyűlési képviselő (1949–1958), az Országos Béketanács Elnökségének tagja

Vallása: ref.

Felesége: nagyszigethi Szily Vera (róm. kat., 1904. ápr. 18. –), házasságkötés: 1930. jún. 26.; szülei: Szily Kálmán (róm. kat., 1875. máj. 4. – New York, 1958. jan. 14.) mérnök, műegyetemi tanár, MTA lev. tagja, felsőházi tag, VKM államtitkár (1932–1941) és Plósz Emilia (róm. kat., 1883. júl. 6. – Bp., 1944. ápr. 12.). Szily Verának mindkét nagyapja egyetemi tanár volt: idős Szily Kálmán (róm. kat., 1838–1924) műegyetemi tanár, MTA tagja; Plósz Sándor (róm. kat., 1846–1925), tudományegyetemi jogászprofesszor, igazságügy-miniszter, MTA tagja

Gyermeke(i): nem volt

Középiskola: kolozsvári ref. főgimn., I–VIII. oszt., 1909–1917

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: kolozsvári tud. egy., jogi kar, 1917–1919; 1920. márc.-tól 1921. jún.-ig a menekült kolozsvári egyetem Budapesten működő jogi karán

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: 1929–1930: Párizs, állami ösztöndíjjal

Oklevél: szegedi tud. egy., jogi kar, 1922, államtudományi doktor

Nyelvismeret: német, angol, francia

Tudományos fokozatok: műegyetem, 1930. dec. 10., gazdasági statisztika magántanára; a műegyetem 1934-es átszervezése után ugyanezzel a tárgykörrel megerősítették a magántanári képesítést, 1935. okt. 19.

Nyilvános rendkívüli egy. tanár: debreceni tud. egy., jogi kar, 1935. júl. 6., közgazdaságtan és pénzügytan

Nyilvános rendes egy. tanár: debreceni tud. egy., 1937. jún. 30., közgazdaságtan és pénzügytan

Egyetemi tisztségek: debreceni tud. egy., jogi kar, 1940–41, dékán

Nyugdíj: Mint egyetemi tanárt 1949 júniusában nyugdíjazták.

Életút: Szádeczky-Kardoss Tibor az abaúji református lelkészcsaládból jövő Szádeczky-Kardoss Gyula kolozsvári egyetemi tanár, geológus és a jómódú budapesti kereskedőcsaládból származó Molnár Jolán öt gyermeke közül negyedikként született 1898-ban Kolozsváron. 1909-ben, mint minden fiútestvérét, őt is a magas színvonalú kolozsvári református gimnáziumba íratták be. Már ekkor azt jegyezték be az iskola anyakönyvébe, hogy a magyaron kívül németül és franciául is beszél. Érettségi után 1917-ben, Gyula bátyjához hasonlóan, a helyi egyetem jog- és államtudományi karának hallgatója lett. Nincs rá közvetlen adatunk, de háborús kitüntetései azt bizonyítják, hogy valamennyi ideig katonai szolgálatot is teljesített. A román csapatok 1918. karácsonyi kolozsvári bevonulása után a Ferenc József Tudományegyetem egy ideig még működött, az 1918–1919-es tanév második félévében még folyt az oktatás, május közepén azonban a román hatóságok katonai erővel átvették az egyetemet. A magyar egyetem ellehetetlenülése miatt a hűségesküt megtagadó kiutasított professzorok Magyarországra távoztak. 1919

decemberéig a jogi kar nyolc tanára közül hatan jöttek Budapestre. A diákok egy része követte a tanárokat, Szádeczky-Kardoss Tibor is Budapestre jött. A Minisztertanács 1920. februári döntése után a pozsonyi és a kolozsvári menekült egyetemek tanárai a nehéz, ideiglenes körülmények között Budán közösen kezdték el az 1919–1920-as tanév második szemeszterét. Itt folyt az oktatás az 1920–1921-es tanév mindkét félévében, mielőtt a Ferenc József tudományegyetemet a jogfolytonosság fenntartásával 1921. október 10-én Szegeden meg nem nyitották. Szádeczky még Budapesten szerezte meg az abszolutóriumot 1921. június 21-én, azonban már ezt megelőzően munkába állt. 1920. október 10-től tisztviselő lett a legnagyobb magyar bank, a Magyar Általános Hitelbank budapesti központjában. A banktisztviselői munka mellett bizonyára a családból hozott tudományos szenvedély miatt is kitartóan folytatta azt a tudományos munkát, amelyet egyetemistaként elkezdett. Ugyanis már hallgatókorában pályadíjat nyert demográfiai, népességstatisztikai dolgozatával. Kolozsváron legfeljebb csak gimnazistaként hallgathatta az 1917 júniusában a budapesti jogi kari katedrára távozó Kenéz Béla (1874–1946) statisztikai előadásait, egyetemistaként Kovács Gábort (1883–1920) is csak rövid ideig, mert 1919 elején ő is a fővárosba ment. A menekült egyetemek budai kurzusain már hallgathatta Laky Dezsőt (1887–1962), a pozsonyi egyetem népességstatisztikai magántanárát. Laky 1921 szeptemberétől lett a Szegedre települt egyetem jogi karán a statisztika nyilvános rendes tanára. Szádeczky az ő tanítványául szegődött, s nála szerzett 1922-ben summa cum laude minősítéssel államtudományi doktorátust. A továbbiakban is a két világháború közötti időszak egyik legnagyobb statisztikusának, a magyarországi társadalomstatisztika és az üzemgazdasági statisztika megteremtőjének támogatásával folytatta tudományos munkáját. Több kisebb írása után 1924-ben jelent meg első önálló munkája: *A világháború hatása Magyarország népesedésére* (1925-ben ez németül is megjelent a müncheni *Allgemeines Statistisches Archiv*ban, 1926-ban pedig angolul és olaszul is). A közös munka révén volt módja Laky professzornak – amint azt később tanítványa 1930-as habilitációs bírálatában írta – „közvetlenül és állandóan meggyőződést szerezni arról a tudományos elmélyedésre való készségről és lankadatlan szorgalomról", amely a fiatal bankhivatalnokot jellemezte. „A közvetlen érintkezések során szerzett kedvező impressziók vezettek arra", hogy amikor Laky Dezső 1926 őszén a műegyetem alkalmazott közgazdaságtan és statisztika tanszékének professzora lett, akkor Szádeczky-Kardoss Tibort választtatta meg tanársegédévé. Így lett Szádeczky a szép jövővel kecsegtető bankhivatalnoki pályát odahagyva a műegyetem 1926. szeptember 1-től 1928. augusztus 31-ig kinevezett tanársegédje a X. fizetési osztály 3. fokozatának A csoportjában. 1928-tól egy évig a IX. fizetési

osztályba sorolt tanársegéd volt havi 177 pengő fizetéssel, plusz 192 pengő negyedévi lakáspénzzel. Majd, egyébként gyorsan emelkedve, az éppen dékáni tisztséget is betöltő mestere támogatásával 1929. júniustól megválasztották határozott időre adjunktusnak a VIII. fizetési osztályba, havi 255 pengő illetménnyel és 303 pengő negyedévi lakáspénzzel. Tanársegédi működése alatt, amint azt Laky professzor tanúsította, „tanszéki teendőit mindenkor lelkiismeretes gonddal látta el, de másfelől sohasem tévesztette szem elől azt, hogy sajátos tudományos problémákkal is kell foglalkoznia". Az 1926–1927-es tanévben a műegyetem közgazdasági osztályán, mint helyettes az Iparpolitika című főkollégium előadására kapott megbízást. 1927–1928-ban és 1928–1929-ben 1000-1000 pengős belföldi tudományos kutatói ösztöndíjban részesült. Egyrészt még banki alkalmazott korában kezdett munkáját folytatta a hazai pénzintézetek történetéről, majd az ipari munkabérek alakulását vizsgálta nemzetközi összehasonlításban. 1929–1930-ban két féléves állami ösztöndíjjal Párizsba utazott, ahol a francia főváros pénzügyeit vizsgálta. Roger Picard (1884–1950) párizsi professzor és Alfred Barriol (1873–1959), a Statisztikai Társaság főtitkára segítségével érintkezésbe lépett a Párizs pénzügyeit irányító szakférfiakkal, akik rendelkezésére bocsátották a főváros költségvetéseit, pótköltségvetéseit, zárszámadásait, s az ezekkel kapcsolatos jelentéseket. Ezek alapján részletes tanulmányt írt Párizs pénzügyeiről. A tanulmányutat felhasználta a francia tudományos körökkel való kapcsolatok építésére is. Meglátogatta a francia és belga nagyvárosokon kívül Londont és Münchent is. 1930. június 26-án megházasodott. Szily Verát vette feleségül, nagyszigethi Szily Kálmán (1875–1958) műegyetemi tanár, akadémiai levelező tag leányát. Szily Kálmán, akinek már az apja, id. Szily Kálmán (1838–1924) is egyetemi tanár, műegyetemi rektor, s kiemelkedő tudományszervező volt, 1927-től 1930 nyaráig a műegyetem rektora volt. 1930 augusztusától a kultuszminisztériumban címzetes államtitkárként vezette az egyetemi és főiskolai ügyosztályt. 1932-től 1941-ig, mint a tárca államtitkára, a felsőoktatási politika operatív irányítója volt Hóman Bálint miniszter mellett. Ő irányította a gazdasági válság miatti pénzügyi restrikciót a felsőoktatásban, miniszteri biztosként az 1934-es egyetemi integrációt, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem létrehozását, s az országgyarapítások után az egyetemi hálózat átalakítását, a kolozsvári magyar egyetem újjászervezését, a szegedi egyetem alapítását. Szily Verának az anyja is egyetemi tanári családban született, Plósz Sándor (1846–1925) jogászprofesszor negyedik gyermekeként. Szádeczky-Kardoss Tibor még házassága előtt, 1930 februárjában benyújtotta kérvényét a műegyetem tanácsához, amelyben magántanári képesítésért folyamodott a Gazdasági statisztika című tárgykörből. A tanács március 21-én a személyes minősültséget

megadva a téma kiváló szakértőit, Laky Dezsőt és Heller Farkast (1877–1955) a nemzetgazdaságtan és pénzügytan nyilvános rendes tanárát kérte fel Szádeczky tudományos munkásságának a megbírálására. Mindketten a jelölt két nagyobb önálló munkáját elemezték részletesebben. *A magyarországi pénzintézetek fejlődése* című, 212 oldalas mű a Magyar Közgazdasági Társaság rangos *Közgazdasági Könyvtár* sorozatában jelent meg 1928-ban (harmadik fejezete franciául is megjelent). A bírálatok elismerően szóltak arról, hogy Szádeczky a hitelügy történetét keretként használva az eredendően statisztikai adatgyűjteményt a közgazdasági horizont szolgálatába állította. Bemutatta a szoros összefüggést az ország közgazdaságának és pénzintézeteinek a fejlődése között. Azt írta, hogy „A múlt század első felében a még teljesen agrárjellegű Magyarországnak fokozatosan modern kapitalista rendszerű országgá való átalakulását részben a pénzintézetek tevékenységének köszönhetjük". Továbbvezette azt a hitelintézeti statisztikai anyagot, amelynek rendszeres és tudományos feldolgozása a világháború előtti évekkel megszakadt. Vizsgálta a bankkoncentráció, a titkos tartalékok és a külföldi tőke kérdését. Utóbbi pozitív szerepéről úgy vélekedett, hogy „Magyarország gazdasági fejlődését, fellendülését kétségtelenül részben annak köszönheti, hogy a tőkeszegény ország gazdasági élete számára a külföldi tőke bőségesen rendelkezésre állott". Legértékesebbnek, leginkább újszerűnek azonban mindkét bíráló a pénzintézetek érdekeltségeinek vizsgálatát tartotta, amelyhez komoly tudományos alapon addig senki sem nyúlt. Az erre vonatkozó, nemzetközileg is egyedülálló statisztikákat Szádeczky gyűjtötte össze három mintaévre: 1910, 1914, 1924. Ezt elemezte intézeti kategóriák, gazdasági ágak és iparágak szerint. A pénzintézetek érdekeltségi körének erőteljes kibővülését állapította meg a gazdasági élet minden ágában, de főleg az iparvállalatoknál, s ebben a nagybankoké volt a vezető szerep. Azt prognosztizálta, hogy ezek a tendenciák tovább fognak erősödni. Úgy ítélte meg, hogy a tőkeszegénységgel magyarázható a bankok ipari szerepvállalása Magyarországon, s a pénzintézetek és az ipar közötti szoros kapcsolat segítette Magyarország indusztrializálódását. Szádeczky másik, részletesebben elemzett munkája *Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához* címmel 351 oldalon jelent meg a *Statisztikai Közlemények* sorozatban. Ennek a munkának az elkészítésével a sorozat kiadója, a székesfővárosi Statisztikai Hivatal, illetve annak igazgatója, Illyefalvi Lajos bízta meg a már jó hírű fiatal kutatót, akinek itt rendkívül nehéz módszertani kérdéseket sikerült mintaszerűen megoldania. Laky egyenesen az első modern magyar munkabér-statisztikai műnek nevezte, amelyben Szádeczky a munkabér-statisztika elméleti megalapozását is szépen kifejtette. Heller is nagy értéknek tartotta, hogy a dolgozat a reálbérekkel és a munkabéradatok nemzetközi összehasonlításával is

foglalkozik. Ezek korábban a magyar irodalomból hiányoztak. Laky az írás központi gondolatának nevezte azt, hogy „a névleges munkabérek a lehetőségekhez képest számíttassanak át reálmunkabérekre". Szádeczky foglalkozott a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal reálmunkabér-indexszámaival is, s úgy vélte, a módszer tökéletesítése nemcsak a tudományos kutatás, hanem a szociálpolitikai célkitűzések szempontjából is fontos. Az egyöntetű elismerő véleményes jelentéseket a Műegyetemi Tanács 1930. november 12-én jóváhagyta, a kollokviumot elengedte, s csak a próbaelőadást kellett megtartani. December 3-án a műegyetem Szádeczky-Kardoss Tibor műegyetemi adjunktust *Gazdasági statisztika* című tárgykörből műegyetemi magántanárrá képesítette, amelyet a minisztérium meglepően gyorsan, december 10-én Szily Kálmán államtitkár aláírásával megerősített. Szádeczky, mint adjunktus és magántanár a következő években is nagyon intenzív tudományos munkát végzett a gazdasági statisztika újabb területein. 1932-ben a Kenéz Béla-emlékkönyvben jelent meg nagyobb tanulmánya: *A munkanélküliségi statisztika módszerei és főbb tanulságai Magyarországon.* A problémát, amelyet a gazdasági válság élezett ki, Magyarországon ő vizsgálta először, de nemzetközileg is csak néhány évvel korábban kezdték el az erre vonatkozó módszeres adatgyűjtést. 1933-ban a *Közgazdasági Szemle* hozta le a Magyar Közgazdasági Társaságban 1932. december 15-én tartott, *A közterhek alakulása Csonka-Magyarországon* című előadását. Ez volt az első nagyobb adóstatisztikai dolgozata. Végkövetkeztetése az volt, hogy szükséges az adó- és illetékrendszer megreformálása, a közterhek igazságosabb és arányosabb elosztása, hogy a túladóztatás megszűnjön, a gazdaság egyensúlyba kerülhessen és az életszínvonal emelkedhessen. Szintén 1933-ban jelent meg elemzése, ismét a székesfővárosi Statisztikai Hivatal sorozatában, a *Statisztikai Közlemények*ben *A lakbérviszonyok alakulása Budapesten* címmel. Ez kisebb-nagyobb társadalmi csoportok és városrészek szerint is elemezte a lakbérek alakulását. Írásait rendre kiadták németül vagy franciául, leggyakrabban a müncheni *Allgemeines Statistisches Archiv*ban, illetve a Statisztikai Társaság *Journal de la Societé Hongroise de Statistique* című idegen nyelvű folyóiratában. Több írása angol, olasz, svéd, illetve finn nyelven is megjelent. Meghatározott időre szóló adjunktusi megbízatását többször meghosszabbították, utoljára 1934. szeptember 1-től 1937. augusztus 31-ig. Ennek kitöltésére azonban már nem volt szüksége, mert kedvezőbben alakultak a lehetőségei. A debreceni tudományegyetem jog- és államtudományi karán a közgazdaságtan és pénzügytan tanszék Illyefalvi Vitéz Géza (1871–1931) halálával még 1931-ben megüresedett, s a gazdasági válság miatt bevezetett pénzügyi restrikció következtében évekig nem lehetett betölteni. Hóman Bálint miniszter ráadásul 1934-ben az addigi 13 tanszék helyett csak 11 tanszék fennmaradását

engedélyezte a karon. Időközben azonban a betöltött tanszékek száma tízre csökkent, s a kar 1934. szeptember 26-i ülésén úgy döntött, hogy az 1931 óta helyettesekkel ellátott közgazdaságtan és pénzügytan tanszéket tölti be, amit a miniszter 1934 decemberében engedélyezett. A kar aktiválta a tanszék betöltésére még 1931-ben létrehozott javaslattevő bizottságot. A bizottság december 12-én szótöbbséggel a pályázat mellőzésével a meghívás mellett, majd részletes előadói javaslat alapján egyhangúlag Szádeczky-Kardoss Tibor meghívásáról döntött. Az előírásoknak megfelelően az előterjesztés nagy terjedelemben számba vette a figyelembe vehető szakembereket, tíz képesített egyetemi magántanárt és hét közgazdát. A részletes seregszemle után megállapította, hogy pályázat esetén is Szádeczky kinevezését javasolnák. (A figyelembe vett személyek közül egyébként négyen később különböző tanszékeken egyetemi tanárok lettek.) 1935. február 8-án a meghívást az egyetemi tanács is jóváhagyta. A javaslatot kisebb kifogásolások után a miniszter, majd a Minisztertanács is elfogadta. A kormányzó 1935. június 30-án írta alá Szádeczky-Kardoss Tibor nyilvános rendkívüli tanári kinevezését (308 pengő havi illetmény, 129 pengő havi lakáspénz, 6 pengő családi pótlék feleség után). Ősszel a kar javaslatára a miniszter a statisztika előadására is feljogosította Szádeczkyt azzal a kikötéssel, hogy azért sem tiszteletdíjra, sem helyettesítési díjra nem tarthat igényt. Szádeczky ezenkívül megbízott előadóként államszámviteltant is tanított. 1935 októberében pedig a műegyetemen is megújította magántanári képesítését (Gazdasági statisztika), sőt ugyanott a Bányászati és iparstatisztika meghívott előadója is lett. Budapesti kötelezettségeit Debrecenből ingázva teljesítette, mert a minisztérium előírásainak megfelelően szolgálati helyére költözött. Feleségével együtt a Nagyerdőre vezető Simonyi út egyik villájában laktak. (Gyermekük nem volt.) 1937. június 30-án Hóman Bálint miniszter előterjesztésére megkapta a debreceni tanszékre nyilvános rendes tanári kinevezését is. Igazgatója lett a közgazdaságtani és statisztikai szemináriumnak. Debrecenben bekapcsolódott a Tisza István Tudományos Társaság munkájába is. 1936-tól az I. osztály titkára lett, majd 1940-től a társaság főtitkára. Az Egyetemi Diákjóléti Bizottságnak Debrecenbe kerülésétől kezdve alelnöke volt. Tagja lett a Népszerű Főiskolai Tanfolyam és a debreceni Nyári Egyetem rendezőbizottságának. Az 1940–1941-es tanévben a jogi kar dékánjának választották, s elvállalta a jogászhallgatók Werbőczy Bajtársi Egyesületének patrónusi szerepét. Egyik volt debreceni tanítványa 2002-ben úgy emlékezett rá, hogy „kiváló megjelenésű, elegánsan öltözködő, a hallgatókkal való érintkezéseiben előzékeny és segítőkész professzor volt". Egyetemi előadásai kapcsán egyrészt azt emelte ki, hogy „kiváló érzéke volt olyan közgazdasági problémák kiválasztására, amelyek a jogi és jogász megközelítés számára különösen jelentősek voltak",

másrészt azt, hogy „gyakran érintett aktuális társadalmi, művelődési, felsőoktatási kérdéseket". Ahogyan egyetemi előadásait, s ahogy korábban műegyetemi éveinek dolgozatait (népesedéspolitika, munkabérek, lakbérek, munkanélküliség), úgy debreceni professzori éveinek publikációit is az jellemezte, hogy aktuális társadalmi-gazdasági kérdésekre keresett választ. Erősen foglalkoztatta az adózás kérdése, a szociálpolitika és a pénzügyi politika kapcsolata, a szociálisan igazságosabb adórendszer. Heller Erik műegyetemi professzor ünnepi kötetében jelent meg 1937-ben *Adóztatás és nemzeti jövedelem* című tanulmánya, amely jelezte Szádeczky következő tanulmányainak problematikáját. 1938-ban a Magyar Statisztikai Társaság szakértekezletet rendezett a nemzeti jövedelem és az adóstatisztika kérdéseiről. Itt hangzott el Szádeczkynek *A nemzeti jövedelem problémái* című felszólalása. Ezekben az írásokban szó volt a nemzeti jövedelem fogalmának meghatározásáról, a megbízható és nyilvános statisztikáról, a számítási módszerekről, a magyar lakosság életszínvonaláról, a jövedelemeloszlás kérdéseiről, szélsőségeinek kiegyenlítéséről. A következő évben, 1939-ben, a debreceni Tisza István Tudományos Társaságban tartott felolvasása jelent meg a társaság I. osztályának kiadványában *Illetékrendszerünk fejlődése és reformjának kérdései* címmel. Ebben többek között hangsúlyozta, hogy a szociális és a népesedéspolitikai megfontolásoknak az illetékek meghatározásánál is érvényesülnie kell. Ezekben az években készült írásai közül talán a legfontosabb az 1940-ben a *Közgazdasági Szemlé*ben megjelent hosszú tanulmánya: *Társadalompolitikai és népesedéspolitikai szempontok az adóztatásban.* Hangsúlyozta, hogy a modern államok pénzügyi politikájának fontos eleme a szociális gondolat. Igazságosabb és arányosabb adóteher-megoszlásra van szükség. Fontosnak tartotta a létminimum sok szempontot figyelembe vevő meghatározását, annak adómentességét, a szociális adópolitikában a népesedéspolitikai szempontok érvényesítését, a többgyermekes családok közvetlen és közvetett támogatását, a nélkülözhetetlen fogyasztási cikkek adómentességét. Szorgalmazta a gazdasági növekedést, a beruházások bővülését akadályozó magas közterhek csökkentését. A különböző tanulmányaiban előforduló szempontok, megközelítések helyet kaptak az egyetemi előadásai alapján 1940-ben kiadott *Pénzügytan* című jegyzetében, amelyben az állam és egyéb közületek gazdálkodásának alapelveit és szabályait gondosan felépített szerkezetben rendezte el. A világháború alatt a háború gazdasági következményeivel, a hadigazdaság kérdéseivel foglalkozott. Politikai szerepet nem vállalt, de amint Pogány Ágnes fogalmazott portréja végén: „A szakma teljes vértezetében szólt hozzá kora égető szociális és gazdasági kérdéseihez, s nem félt a gyakorlatba átültethető javaslatoktól". A világháború végén, amikor a front Debrecenhez közeledett, Budapestre távozott. Buda ostrománál, 1945.

február 4-én történt megsebesülése után 1945 márciusában a jogi kar tanárai közül elsők között érkezett vissza Debrecenbe. Addig az 1944–1945-ös tanév csonka első félévében helyettesítették. 1945. június 26-án a debreceni V. számú igazolóbizottság egyhangúlag feltétel nélkül igazolta. Juhász Nagy Sándor volt ideiglenes nemzetgyűlési alelnök, egyetemi tanár ajánlása alapján a debreceni egyetem Tanárképző Intézetében Politikai, társadalmi és gazdasági ismeretek címen heti két órában előadásokat tartott a demokratikus eszme mibenlétéről, fejlődéséről, törekvéseiről. A jogi karon 1946 őszén az ő kezdeményezésére szerveztek esti munkástanfolyamot, ahol a Tanulmányi Bizottság elnöke volt. Tagja lett a Tiszántúli Földművelésügyi Tanács Tervgazdasági Szakbizottságának. Igyekezett alkalmazkodni az új korszak szelleméhez. Mégis, az 1946 augusztusi létszámcsökkentő B listázások keretében B listára tették. Az 1946. november 14-én átvett határozat szerint december 1-től nyugdíjat kellett megállapítani számára. Az egyetemi tanács Szádeczky visszavételéről írt felterjesztést. A helyi Kisgazdapárt hasonló felterjesztését az egyetemi munkástanfolyam kérésére a helyi munkáspártok is aláírták. A miniszter engedélyével ideiglenesen folytathatta működését a megkezdett félévben, a jogi kar, de különösen a munkástanfolyam tanulmányi rendjének biztosítása érdekében. 1947. január 20-án 273 forintos nyugdíjáról döntöttek, havi 30 forintos lakbérpótlékkal. Végül Keresztury Dezső kultuszminiszter javaslatára a B lista revíziós bizottság februárban a korábbi határozatot megsemmisítette, s így a szolgálatba jogerősen visszavették. Egy év múlva, 1948 februárjában újabb támadás indult ellene. Négy névtelen levélben azzal vádolták, hogy az általa írt *Közgazdaságtani jegyzetek* árusításával nyerészkedik, s hatalmával visszaélve zsarolja a diákokat. A vádhoz veszélyes politikai inszinuációkat is ragasztottak: „mindenki tudja, hogy a professzorságot nem tudásának, hanem fasiszta apósának, Szily Kálmán államtitkárnak köszönheti. A demokratikus ifjúság szociális gondolkodású professzorokat kér". Az egyetemi tanács bizottsága előtt tisztázódott, hogy alaptalan vádaskodásról volt szó. Amikor azonban az 1948–1949-es tanév végén a debreceni jogi kar megszüntetéséről kormányrendelet született, a hivatalban levő kilenc professzor közül Szádeczky-Kardoss Tibor 51 évesen azok közé került, akiket nyugdíjaztak. A budapesti tudományegyetem jogi karának előterjesztésére 1949. szeptember 14-én a kultuszminiszter az 1949–1950-es tanévre a jogi karon az államszámviteltan előadásával bízta meg. 1950 februárjában a dékán intézeti tanári (docensi) kinevezésre terjesztette fel. Júniusban le is tette az esküt, s intézeti tanár lett a pénzügyi jogi tanszéken. Egy év múlva, 1951 szeptemberében viszont költségvetési fedezet hiánya miatt kikerült az intézeti tanári beosztásból. Ehelyett a kari könyvtár rendezésével bízták meg. 1952-ben a tudományos minősítés rendszerének szovjet

mintára történő átalakításakor ő is kérelmezte a tudományos fokozat odaítélését. 1952. július 31-i dátummal elutasító, de a reményt is felcsillantó választ kapott: „A Tudományos Minősítő Bizottság az ön eddigi munkássága alapján tudományos fokozat odaítélésére irányuló kérelmét nem tartotta teljesíthetőnek. Figyelembe véve azonban eddigi tudományos munkásságát, a Tudományos Minősítő Bizottság hozzájárul, hogy legközelebbi jelentős tudományos munkájával közvetlenül a tudományok kandidátusa fokozatra pályázzék". 1953-tól docensként működött a jogi karon, de írásai már nem jelentek meg. Abban, hogy egzisztenciáját nem lehetetlenítették el teljesen, valószínűleg szerepet játszott, hogy öccse, Elemér, a kétszeres Kossuth-díjas geológusprofesszor, akadémikus azok közé a privilegizált műszaki és természettudományi tudósok közé tartozott, akik nemcsak képesek voltak alkalmazkodni, hanem akiknek a szaktudására szüksége is volt a rendszernek nagyszabású terveihez. Ez a viszonylagos kímélet azonban kevéssé lehetett vigasztaló a tudósi, szakmai mivoltában leértékelt, identitásában megrendített Szádeczky-Kardoss Tibornak, aki a magyar gazdaságelméleti gondolkodás 1930-as években fellépő új generációjának korábban elismert és megbecsült képviselője volt. 1956 szeptemberi halálakor gyászjelentését testvérei, Szádeczky-Kardoss Gyula és az éppen külföldi geológiai kongresszuson tartózkodó Szádeczky-Kardoss Elemér jegyezték. A Farkasréti temetőben a református egyház szertartásával temették.

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: a Finnugor Kultúrbiz. magyar osztályának tagja (1931–); Orsz. Statisztikai Tanács és a Statisztikai Szakvizsga Biz. tagja (1935–), M. Közgazdasági Társ. ig. vál., M. Társadalomtudományi Társ. vál. és alapító tag, ellenőr; debreceni Tisza István Tud. Társ. rendes tagja, I. oszt. titkára (1936–), elnöke, a társaság főtitkára (1940–); a M. Stat. Társ. rendes tagja, alelnöke (1943. jún. 22. –); a M. Gazdaságkutató Int. Egyesület tanácsának tagja; a Tiszántúli Földművelésügyi Tanács Tervgazdasági Szakbizottságának tagja (1946–)

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: Institut International de Sociologie lev. tag; The Econometric Society (USA) megválasztott tagja (1936–)

Szerkesztőségi tagság: Tisza István Tud. Társ. I. oszt. kiadványainak szerkesztője

Közéleti társaság, szerep: Turáni Társaság (Magyar Néprokonsági Egyesület) törzstagja; Magyar–Észt Társaság debreceni osztályának társelnöke; debreceni Népszerű Főiskolai Tanfolyam rendezőbizottságának és a debreceni Nyári Egyetem rendes biz. beltagja; Werbőczy Bajtársi Egyesület patrónusa

Kitüntetések: magyar Háborús emlékérem kardok és sisak nélkül; bolgár és osztrák háborús emlékérem

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: Debreceni Hajlított Bútorgyár és Fakereskedelmi Rt. igazgatósági tag (1939. okt. 24. –)

Szádeczky-Kardoss Elemér (1914-ig szádeczky)

geológus, geokémikus
(Kolozsvár, Kolozs m., 1903. szeptember 10. – Budapest, 1984. augusztus 23.; a Farkasréti temetőben nyugszik.)

Nemesség: A család őse Premysl trencséni várjobbágy, akit IV. Béla király 1252-ben trencséni birtokadománnyal az országos nemesek közé emelt. A család 1571-ben Zadechny alias Kardoss néven kapott új adománylevelet Szádecsne birtokára. Ennek részese volt Mihály is, akitől az abaúji ág származott. Az ő utódai Trencsénből előbb Sáros megyében, majd Abaújban telepedtek le. 1913. szeptember 30-án nemesség- és címermegerősítő és -újító királyi oklevelet kaptak arról, hogy régi magyar nemességük és szádecsnei előnevük épségben tartása mellett a Szádeczky-Kardoss kettős családnevet, valamint a szádecsnei és kardosfalvai kettős előnevet használhatják.

Apja: Szádeczky-Kardoss Gyula (ref., Pusztafalu, Abaúj-Torna m., 1860. dec. 27. – Kolozsvár, 1935. nov. 8.), kolozsvári egyetemi tanár, geológus, 1921-től román áll. főgeológus Kolozsváron. Testvérei: 1. Szádeczky-Kardoss Ilona (ref., Pusztafalu, 1857. okt. 13. – Vily, Zemplén m., 1887), férje: nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkész az alsózempléni Vily községben, majd Berzéken.; 2. dr. Szádeczky-Kardoss Lajos (ref., Pusztafalu, 1859. ápr. 5. – Bp., 1935. dec. 29.), kolozsvári egyetemi tanár, történész, felesége 1884. aug. 2-től: farkaslaki Hincs Mária (ref., Marosvásárhely, 1862 – Bp., 1943. szept. 29.), Hints/Hincs Miklósnak, a széki gróf Telekiek jószágigazgatójának és pénztárnokának a leánya; 3. Szádeczky-Kardoss Berta (ref., Pusztafalu, 1865. aug. 20. – Berzék, 1928. ápr. 10.) második felesége volt nemes Kőrössy Dancs József (ref., 1852 – Berzék, Zemplén m., 1928. ápr. 1.) ref. lelkésznek; 4. Szádeczky-Kardoss Sámuel (ref., Pusztafalu, 1867. szept. 24. – Bp., 1884. okt. 28.), a budapesti ref. gimnázium diákjaként VIII. oszt. korában párbajban halt meg; 5. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1869. szept. 24. – meghalt egyéves kora körül); 6. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Pusztafalu, 1871. szept. 6.); 7. Szádeczky-Kardoss Béla (ref., Pusztafalu, 1871. júl. 6. – Szeged, 1940. nov. 5.), a gimnáziumot Sárospatakon és Iglón végezte, a ref. teológiát Budapesten, majd ugyanott tanári diplomát is szerzett. 1898 végétől az Erdélyi Múzeum Egylet és a kolozsvári egyetem egyesített könyvtárában, majd 1921-től

a szegedi egyetemen volt könyvtárőr, később h. vezető. Több tanulmánya jelent meg Erdély történetéről, s egyháztörténeti műveket is írt. Felesége 1916. okt. 22-től (Kolozsvár): Hamza Ella/Gabriella (róm. kat., Bp., 1886. szept. 10. – Szeged, 1976. jún. 21.), Hamza Gézának (róm. kat., 1859 – Szeged, 1931) ,a szegedi ítélőtábla elnökének és morvai Zlamál Inzának/Mária (róm. kat., 1866 – Szeged, 1926. jún. 13.) leánya. Az ő gyermekük volt Szádeczky-Kardoss Sámuel (róm. kat., Kolozsvár, 1918. jún. 1. – Szeged, 2004. nov. 9.), a szegedi egyetem professzora, klasszikafilológus, bizantológus, a magyar őstörténet kutatója; 8. dr. Szádeczky-Kardoss László (ref., Pusztafalu, 1873. júl. 21. – Bp., 1957. jún. 15.), jogász, MÁV főfelügyelő. Felesége 1901-től szentmiklósi és óvári Pongrácz Mária (1880. okt. 21. – Bp., 1943. nov. 27.), Pongrácz Emil és Platthy Eugénia leánya; 9. Szádeczky-Kardoss Dezső (ref., Pusztafalu, 1876. júl. 15. – Pusztafalu, 1886. jan. 9.); 10. Szádeczky-Kardoss Zoltán (ref., Pusztafalu, 1878. júl. 6. – Bp., 1926. febr. 5.) 1897-ben érettségizett a bp.-i ref. gimnáziumban, jogot végzett, közjegyzőjelölt volt, később bp.-i rendőrfőkapitány. Felesége 1912. nov. 16-tól (Boconád): Szádeczky-Kardoss Teréz (1892. márc. 23. – Nyíregyháza, 1967. nov. 11.), Szádeczky László (róm. kat., Nagybiccse, Trencsén m., 1863. nov. 5. – Tiszatardos, Szabolcs m., 1923. jún. 27.) uradalmi intéző és vajai Vay Teréz (róm. kat., 1867 – Bp., 1945. okt. 2.) leánya.

Apai nagyapja: Szádeczky Sámuel (ref., Fulókércs, Abaúj m., 1824. aug. 1. – Pusztafalu, 1894. dec. 9.). A gimnáziumot Sárospatakon végezte, 1846-ban Eperjesre ment jogot tanulni. Honvéd tüzérhadnagyként végigharcolta a szabadságharcot, előbb Nagy Sándor, aztán Klapka György hadtestében. Részt vett a pákozdi, schwechati, kápolnai, hatvani, isaszegi, tápióbicskei, szolnoki ütközetekben s Budavár ostromában. A világosi fegyverletétel után aradi fogságából menekülve a gr. Teleki családnál Gyömrőn s a Ráday grófoknál Pécelen talált menedéket, majd a sárospataki főiskolán teológiát tanult. 1850. szeptember 18-án Ungvárra ment nevelőnek, 1852-ben káplánnak ment ki a kollégiumból. 1854-től 1894-ig pedig az abaúji egyházmegyében Pusztafalu református lelkésze volt. Testvérei: 1. Szádeczki Julianna (ref., Fulókércs, 1817. jún. 17. –); 2. Szádeczki Dániel (ref., Fulókércs, 1827. jún. 15. – 1894-ben még élt, Kassán halt meg) geleji földbirtokos, 1848/1849-es honvéd huszár, felesége 1859-től: a református lelkészcsaládból származó Pazár Zsuzsanna (ref., 1841 – Kassa, 1886. szept. 8.). Féltestvérei apja első feleségétől, nemes Beke Erzsébettől: 1. Szádeczki János (ref., Fulókércs, 1802. jún. 27. –); 2. Szádeczki László (ref., Fulókércs, 1806. jan. 7. –); 3. Szádeczki Károly (ref., Fulókércs, 1813. márc. 28. –)

Apai nagyanyja: ivanóczi Kanócz Johanna/Jeanette (ref., Gálszécs, Zemplén m., 1838. ápr. 21. – Kolozsvár, 1914. márc. 27.). Házasságkötés: 1855 vagy 1856. Keresztszülei helyi birtokos nemesek voltak: tekintetes pelei Kolossy Károly

és tekintetes egerfarmosi Kandó Terézia, tekintetes assakürti Giczy János úrnője. Miután ötéves korában elárvult, rokonai, a felső-zempléni Kolbászán élő Izsák birtokos nemes család nevelte. Férje halála után előbb az Abaúj megyei Mikóházán élt, majd fiainál Kolozsváron.

Apai dédapa I.: nemes Szádeczky János (ref., Fulókércs, 1767. nov. 13. – Fulókércs, 1831. szept. 8.). Testvérei: 1. Szádeczky József (ref.); 2. Szádeczky László (ref.); 3. Szádeczky Pál (ref.)

Apai dédanya I.: nemes Károlyi Mária (ref.), házasságkötés 1815. okt. 14. A család 1606-ban kapta a nemességet Bocskai Istvántól.

Apai dédapa II.: Kanócz András (ref., Hegyi, Zemplén m., 1805/1807 – Gálszécs, 1843. aug.). A sárospataki református kollégiumban végezte a gimnáziumot, 1825-ben itt subscribált. Ugyanebben az évben a Szabolcs megyei Gacsályba (vagy a Zemplén megyei Gatályba) ment aulikus praeceptornak, udvari tanítónak. Ötödéves tógátusként 1830-ban német nyelvet tanulni ment a Szepességbe. Miután végzett Sárospatakon, 1835-től 1843-as haláláig a felsőzempléni egyházmegyében, Gálszécsen volt református lelkész.

Apai dédanya II.: Hazer/Haser Mária (ref.)

Apai ági további felmenők: lásd Szádeczky-Kardoss Gyula szócikkében

Anyja: Molnár Jolán (evang., 1866 – Bp., 1936. nov. 9.), házasságkötés 1891. nov. 14.; testvérei: 1. Molnár Vilma, férje dr. Erőss Lajos (evang., 1864 – Sátoraljaújhely, 1941. máj. 15.) szfőv.-i középiskolai igazgatótanár, a pesti evang. egyház presbitere, a rozsnyói öregdiákok szövetségének alelnöke; 2. Molnár Lajos, felesége Kellemfy Irma (róm. kat., 1867 – Bp., 1893. máj. 12.), Kellemfy Károly vasúti aligazgató leánya; 3. dr. Molnár Béla

Anyai nagyapja: Molnár Endre (evang., 1826 – Bp., 1884. febr. 13.), pesti kereskedő, a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja; testvére Molnár János (evang., 1820 – Bp., 1891. jan. 17.)

Anyai nagyanyja: Hellmer Borbála (evang., – 1893-ban élt még), házasságkötés: 1856; testvérei: 1. Hellmer Terézia, férje Straub …; 2. Hellmer Ernő; 3. Hellmer József

Testvére(i): 1. Szádeczky-Kardoss Jolán (Bp., 1893. márc. 15. – 1944. ápr. 20.), férje (Kolozsvár, 1913. ápr. 18-tól) dr. váradi Búza László (ref., Sárospatak, 1885. febr. 8. – Bp., 1969. okt. 18.) jogász, szegedi, kolozsvári egyetemi tanár, MTA tag; 2. dr. vitéz Szádeczky-Kardoss Gyula (ref., Bp., 1895. ápr. 18. – Bp., 1970. jan. 12.), kolozsvári bankigazgató, első felesége 1926. aug. 1-től Csiszár Márta (– Bp., 1945), második felesége Tóth Melitta; 3. Szádeczky-Kardoss Marianne (Kolozsvár, 1897. szept. 7. –), férje 1926-tól Kerner Antal (róm. kat., Temesvár, 1883–) gépészmérnök, szegedi főmérnök; 4. dr. Szádeczky-Kardoss Tibor (ref., Kolozsvár, 1898. dec. 18. – Bp., 1956. szept. 2.) jogász, közgazdász, debreceni egyetemi tanár, felesége nagyszigethi Szily Vera (róm. kat., Bp., 1904.

ápr. 18. –), akinek szülei Szily Kálmán (róm. kat., 1875. máj. 4. – New York, 1958. jan. 14.) mérnök, műegyetemi tanár, MTA lev. tagja, felsőházi tag, VKM államtitkár és Plósz Emilia (róm. kat., 1883 – Bp., 1944. ápr. 12.)

Vallása: református

Felesége: első felesége 1937. jún. 3-tól: Lengyel Rafaella (róm. kat., Agárd?, 1899. jan. 9. – Bp., 1964) matematika-fizika szakos tanár a soproni m. kir. Zrínyi Ilona Honvédtiszti Leánynevelő Intézetben, 1945 után nyugdíjas; második felesége 1967. május 26-tól: dr. Lengyel Júlia (róm. kat., – Bp., 1984. okt. 16.) orvos, egyetemi docens; második férje volt Szádeczky-Kardoss Elemér, első férjétől (egy bőrgyógyász professzor) 1964-ben vált el. Mindkét feleség apja Lengyel Sándor (róm. kat.) orvos.

Gyermekei: Egy törvénytelen gyermeke született 1930. jan. 8-án. 1944-ig a morvaországi Trübauban élt Hermina Karger néven. Szádeczky-Kardoss Elemér ügyvédi felszólításra gyerektartásként 1938-tól 1944-ig összesen 2560 pengővel támogatta neveltetését.

Középiskola: kolozsvári ref. főgimn., 1913–1921, I–VIII. oszt.; érettségi uo. 1921. jún. 16.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., bölcsészettudományi kar, 1921–1925. jún. 18., az Eötvös Kollégium tagjaként

Külföldi tanulmányok, ösztöndíjak: 1928–1929, állami ösztöndíj a berlini Collegium Hungaricumban, de egészségi állapota miatt nem foglalta el; 1930, tanulmányút Franciaországban és a monacói Tengerkutató Intézetben; 1932, egy hónap Berlinben a Preussische Geologische Landesanstaltnál; 1933, állami támogatással kutatás Bécs környékén

Oklevél: zenekonzervatóriumi végbizonyítvány, Kolozsvár, 1919. jún. 30.; 1928. máj. 9., természetrajz–vegytan szakos középiskolai tanár, bp.-i tud. egy., bölcsészettudományi kar

Nyelvismeret: német, latin, francia, angol

Tudományos fokozatok: bölcsészdoktor (mineralógia, kémia), bp.-i tud. egy., bölcsészettudományi kar, 1925. jún. 20.; üledékes kőzetek című tárgykör magántanára, 1933. febr. 28., bp.-i tud. egy., bölcsészettudományi kar; nyilvános rendkívüli tanári cím, 1940. ápr. 27., műegyetem

Nyilvános rendkívüli egy. tanár: műszaki egy. soproni bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1942. jan. 24., ásvány- és földtan

Nyilvános rendes egy. tanár: műszaki egy. soproni bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, ásvány- és földtan, 1944. okt. 7.

Egyetemi tisztségek: műszaki egy. soproni bánya-, kohó- és erdőmérnöki kar, 1948–1949, dékán; miskolci nehézipari műegyetem, 1949–1950, rektor

Nyugdíj: 1974

Életút: Szádeczky-Kardoss Elemér az abaúji református lelkészcsaládból származó Szádeczky-Kardoss Gyula kolozsvári egyetemi tanár és a budapesti, jómódú kereskedőcsaládból származó Molnár Jolán ötödik gyermekeként született Kolozsváron 1903-ban. A század elején virágzó egyetem sugárkörében növekedve a tudománynak élő geológus apától tanulta meg a természettudományos gondolkodást, a saját és más népek megbecsülését. Már gyermekkorában bejárt apja ásvány- és földtani egyetemi intézetébe, s elkísérte őt a hallgatóival tett geológiai kirándulásokra. Otthon kezdte elsajátítani az idegen nyelveket is. Amikor 1913-ban beiratkozott a kolozsvári református kollégium első osztályába, az anyakönyvbe azt jegyezték be, hogy a magyaron kívül franciául is beszél. Csellózott, apjával otthon kamarazenélt, nyilvánosan is fellépett, s elvégezte a kolozsvári konzervatóriumot. 1921-ben érettségizett a kolozsvári református főgimnáziumban. Szülőföldjét elhagyva, de apja pályáját folytatva 1921-ben a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára iratkozott be természetrajzot és vegytant hallgatni. A háború utáni nehézségek mellett könnyebbséget jelentett, hogy állami javadalmazással vették fel az 1895-ben alapított, további gondos képzést adó Eötvös Kollégiumba. 1922-ben kérvényezte a magyar állampolgárság megadását. (Ezt végül 1925. március 31-én kapta meg.) Már hallgatóként 1923-tól önálló kőzet- és földtani vizsgálatokat végzett Észak-Erdélyben. Ennek alapján 1923-ban jelent meg első tanulmánya a *Földtani Közlöny*ben, majd ezt minden évben egy magyar és német nyelvű dolgozat követte. 1923-ban, mint a IV. Nemzetközi Talajtani/Agrogeológiai Kongresszus tagja, tanulmányutat tett Olaszországban. 1924-től több előadást tartott a Magyar Földtani Társulatban. 1925-ben ásvány-kőzettani dolgozatával egyetemi pályadíjat nyert. 1925. június 18-án abszolutóriummal befejezte egyetemi tanulmányait. Rá két napra, június 20-án summa cum laude doktori oklevelet szerzett ásvány-kőzettan főtanszakból Mauritz Béla (1881–1971) professzornál. A melléktárgyakból, földtanból Papp Károlynál (1873–1963), vegytanból Buchböck Gusztávnál (1869–1935) vizsgázott. Doktori értekezésével megnyerte az Eötvös Kollégium 1925. évi díját. 1925. december 28-án szakdíjnokként került Sopronba, a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolára Vendl (1943-tól Vendel) Miklós (1896–1977) ásvány-földtani tanszékére. Egy hónap múlva, 1926. január 30-tól ugyanott a X. fizetési osztályba sorolt főiskolai tanársegéd lett. 1928. február 1-től kinevezték a IX. fizetési osztály A csoportjába, de még mindig ideiglenes jelleggel. 1932. július 1-től, 32 évesen adjunktusi minőségben véglegesítették a VIII. fizetési osztályba. Közben 1926-ban előadást tartott franciául a bukaresti Földtani Intézetben. 1928. május 9-én megszerezte a középiskolai tanári oklevelet természetrajz–vegytan szakra. Az 1928–1929-es tanévre ösztöndíjat nyert a berlini Collegium Hungaricumba petrográfiai

tanulmányok végzésére. A helyét azonban betegsége közbejött elsúlyosodása miatt nem tudta elfoglalni. Súlyos tüdőcsúcshuruttal kezelték, s egyik veséjét is elvesztette. 1929-ben már beutazta Ausztriát, Dél-Németországot és Svájcot, hogy az Alpok kőzettani és tektonikai viszonyait tanulmányozza. 1930-ban Franciaországban járt, s hosszabb időt töltött a monacói Tengerkutató Intézetben batilitológiai tanulmányokkal. Egy dolgozatát bemutatták a párizsi Societé geologique de France-ban. Kutatásainak súlypontja Észak-Erdélyből lassan áttevődött Sopron környékére, a Kisalföldre, Nyugat-Dunántúlra, tudományos pályája ezen szakaszának a lezárása a magántanári habilitációval azonban még az észak-erdélyi vizsgálatok összegzéséhez kötődött. 1931 áprilisában nyújtotta be habilitációs kérelmét a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karára üledékes kőzetek tárgykörből. Benyújtotta a szükséges iratokat: bölcsészdoktori oklevelét, életrajzát, előadásainak tervezetét, 15 darab tudományos értekezését, amelyek magyar, német, illetve francia nyelven jelentek meg a *Földtani Közlöny*ben, az MTA kiadványaiban, a *Bányászati és Kohászati Lapok*ban, a Bánya és Erdőmérnöki Főiskola kiadásában és a *Bulletin de la Societé de France* című folyóiratban. Mellékelte nyilatkozatát, amely szerint becsületszavára kijelenti, hogy semmiféle szabadkőműves páholynak nem tagja, és nem is volt. Személyes minősültségéről a kar Mauritz Béla professzor javaslatára 1931 júniusában pozitívan döntött, s irodalmi munkásságának megbírálására Mauritz Béla és Papp Károly professzorokat jelölte ki. Mauritz bírálata 1931 decemberében elkészült, Papp professzoré csak egy évvel később, 1932 decemberében. Ebben szóvátette, hogy a benyújtott anyag szűk körű, amennyiben jóformán csak az erdélyi harmadkori üledékekből veszi mintáit, de ő is elismerte az eredményeket. Mauritz pedig kiemelte, hogy Szádeczky az üledékes kőzetek vizsgálata terén hazánk egyik legképzettebb szakembere, s kívánatos, hogy a nagy lépésekkel haladó tudományterület ilyen képzett szakemberrel legyen képviselve a budapesti egyetemen. Javaslatukra a kar titkos szavazással, 30 igennel 4 nem ellenében, magántanári kollokviumra és próbaelőadásra bocsátotta a folyamodót. 1932 decemberében mindkét esemény egyhangú elfogadással megtörtént. Ezek után a kar habilitálta Szádeczkyt, s az iratokat felterjesztette a kultuszminiszternek megerősítésre, amely végül 1933 februárjában megtörtént. Az eljárás elhúzódását nemcsak Papp professzor jelentésének késése okozta, hanem az is, hogy Szádeczky-Kardoss Elemérnek is elfoglaltságai voltak. Állami, úgynevezett kézi ösztöndíjasként (200 pengő utazási ösztöndíj) 1932 őszén és 1933 márciusában Bécs távolabbi környékén és Erdélyben, a Gyalui-havasokban végzett kőzettani kutatásokat. A lehordási terület és a korrelát konglomerátumok, illetve kavicsok petrográfiai viszonyai között fennálló összefüggéseket vizsgálta. A homokos-konglomerátos-kavicsos

üledékek görgetettségfokának megállapítására új módszert dolgozott ki. A témáról két német nyelvű dolgozata jelent meg. Az üledékképződéssel kapcsolatos felismeréseivel függnek össze a mélységi vizek osztályozásával foglalkozó későbbi kísérletei és az első karsztvíztérkép összeállítása. 1932-ben a Széchenyi Tudományos Társaságtól kapott Vitális István (1871–1947) és Vendl Miklós professzorokkal együtt nagyobb összeget szénkőzettani tanulmányokra. Ugyanebben az évben a berlini Preussische Geologische Landesanstaltban is végzett szénkőzettani kutatásokat. (A berlini Collegium Hungaricumban lakott.) Mindezek már új kutatási irányokat jelentettek pályáján. (1934-ben a belügyminisztériummal igazoltatta családja nemességét.) 1934 és 1937 között a pénzügy- majd az iparügyi minisztérium bányászati főosztályának megbízásából a dunántúli aranykutatásokkal kapcsolatban a Kisalföld kőzet- és földtani kutatását végezte. Vezetésével több bányamérnök dolgozott. A műegyetem 1934-es átszervezése után, amikor a soproni főiskola a M. kir. József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara lett, Szádeczky-Kardoss Elemér is új feladatokat kapott. Véglegesített egyetemi adjunktusi megerősítése mellett először az 1935–1936-os tanév második szemeszterére előadói megbízást kapott a bányamérnöki tagozat első évfolyamán az Általános ásványtan című tantárgy előadására és a kollokviumok megtartására. A következő, 1936–1937-es tanévtől meghívott szakelőadóként az Általános ásványtan mellett a Rendszeres ásványtan és kőzettan előadója és vizsgáztatója lett. Közben 1936-ban pályázatot hirdettek a debreceni tudományegyetem megüresedett ásvány- és földtani tanszékére. Kilencedmagával 1937 júliusában Szádeczky is beadta pályázatát. Pályázatában azzal is érvelt, hogy eddigi tudományos kutatásai jelentős részét az üledékes kőzetekre vonatkozóan végezte, s az Alföld ásvány-földtani irányú kutatójának mindenekelőtt az Alföldet felépítő üledékes kőzetek vizsgálatával kell foglalkoznia, ami a nemzeti jelentőségű gáz-, olaj-, só-, szén- és artézi víz kutatásoknak is egyik alapja. Megemlítette, hogy a Kisalföld ugyanilyen irányú kutatását az ő irányításával végezte el egy munkatársi csapat minisztériumi megbízásból, s a négyéves munka eredményeként a Kisalföld kőzet- és földtani monográfiája közlés előtt áll. A döntéshozók szempontjai azonban mások voltak. A debreceni egyetem a pályázók közül első helyen Hoffer András (1884–1946) magántanárt, a debreceni református gimnázium tanárát jelölte, aki már kétszer is több évig helyettesként működött a debreceni tanszéken. Szádeczkyt másodmagával aequo loco második helyen jelölték. Meglepetésre azonban a kormányzói kinevezést Hóman Bálint kultuszminiszter javaslatára a negyedmagával aequo loco harmadik helyre rangsorolt Ferenczy István (1890–1966) szegedi magántanár, állami főgeológus kapta. Szádeczky 1937 júliusában megházasodott, Lengyel Sándor orvos idősebb

lányát, Rafaellát vette feleségül. Nem sokkal ezután, 1938-ban megjelent Szádeczky-Kardoss Elemérnek a pályázatban jelzett monográfiája, első nagy önálló műve: *Geologie der rumpfungarischen Kleinen Tiefebene, mit Berücksichtigung der Donaugoldfrage* (Sopron, 444 old, 1938). 1939. június 30-i ülésén a műegyetem Bánya-, Kohó és Erdőmérnöki Kara egyhangú határozatot fogadott el, hogy kezdeményezi a miniszternél, terjessze fel Szádeczky-Kardoss Elemér adjunktust az egyetemi rendkívüli tanári címmel való kitüntetésre úttörő tudományos kutatás terén szerzett kiváló érdemeinek elismeréseképpen. Vendl Miklós dékán a kari felterjesztésben különösen kiemelte Szádeczkynek azt a „teljesen eredeti, kitűnő módszerét, amelyet a kavicsok görgetettségének megállapítására vonatkozóan dolgozott ki". Hangsúlyozta, hogy „ez a módszer az egész világon a legnagyobb elismerésben részesült, segítségével sok eddig kifogástalanul megoldhatatlan geológiai probléma (folyó, tenger, etc., lerakódás, származás stb.) pontos felderítése vált lehetségessé. A módszert a legnevezetesebb szediment-petrográfiai kutatóintézetek próbálták ki sikerrel, s használják is különféle geológiai problémák megoldására". Vendl hangsúlyozta, hogy „ugyancsak nagyon értékesek és nagy figyelmet keltők Szádeczkynek a régi folyók folyásirányának rekonstruálására vonatkozó újabb vizsgálatai". A kormányzó mindezek alapján 1940. április 27-én kelt legfelsőbb elhatározásával megadta a nyilvános rendkívüli tanári címet. Nem sokat váratott magára a valóságos egyetemi tanári kinevezés sem. Miután Vitális Istvánnak, a földtan-terepismerettan professzorának 1941-es nyugdíjazása után Vendl Miklós professzor átment Vitális korábbi tanszékére, Szádeczky 1941 októberében megpályázta az így megüresedett ásvány- és földtani tanszéket, amelyet 1941 szeptemberétől helyettesként már ő vezetett. A sikeres pályázat után a kormányzó 1942. január 24-én nevezte ki ide nyilvános rendkívüli tanárnak Szádeczky-Kardoss Elemér egyetemi nyilvános rendkívüli egyetemi tanári címmel felruházott egyetemi magántanárt, műegyetemi adjunktust. Az új professzor a kinevezés után is sokoldalú tevékenységet folytatott. Az oktatás mellett geológiai, hidrológiai, kőzettani, szénkőzettani tudományos dolgozatai jelentek meg, s az ércek geokémiájáról is publikált. Tisztában volt azzal, hogy tudományának milyen jelentősége van háború idején, s gyakorlatias módon nagy aktivitást mutatott a visszacsatolt területek új érc-, szén- és egyéb hasznosítható kőzetelőfordulásainak feltárása, laboratóriumi vizsgálata terén. Sokat dolgozott Kárpátalján, az Északkeleti-Kárpátokban. Sébor János (1890–1965) dékán ezekre is hivatkozva kérte a minisztertől 1944. június 3-án Szádeczky nyilvános rendes tanári kinevezését, amelyet a Lakatos-kormány kultuszminiszterének, Rakovszky Ivánnak az előterjesztésére a kormányzó 1944. október 7-én alá is írt, s ez megjelent a *Budapesti Közlöny* október 15-i számában. Amikor 1945

márciusában a front elérte a soproni egyetemet, Szádeczky fogadta az elmenekült egyetemi vezetés helyett az egyetem kulcsaival az orosz csapatokat, biztosítva őket, hogy nincs ellenséges katona az egyetem épületeiben. 1945-ben, amikor a legtöbb vezető értelmiségi belépett valamelyik pártba, akkor ő a Kisgazdapártot választotta. 1945-ben a politikai magatartást vizsgáló egyetemi Igazolóbizottság igazolta, s az 1946-os B listázás sem érintette. Az 1947 közepén induló hároméves terv megalapozására, végrehajtására szervezte a szénkőzettani kutatómunkákat. Az 1948–1949-es tanévre dékánná választották. Dékáni székfoglaló előadását *A hazai barnaszénkőzettani vizsgálatokról* címmel tartotta meg. A ballagó diákoknak hatalmas ütemben épülő, szellemében és testében megújuló országról beszélt. Szádeczky-Kardoss Elemér jól alkalmazkodott az idők megváltozott szellemehez. 1949 márciusában a másodízben kiosztott Kossuth-díj arany fokozatát kapta meg az ásvány- és kőzetszemcsék alakját mérő „CPV"-módszer kidolgozásáért. Május 15-én kisgazdapárti jelöltként, de a Függetlenségi Népfront keretében országgyűlési képviselővé választották. 1949-ben az országgyűlés több tudománypolitikai döntésénél volt felszólaló. 1949. augusztus 16-án a miskolci „nehézipari műszaki egyetem létesítéséről és a budapesti műszaki egyetem szervezetének módosításáról szóló törvényjavaslathoz" szólt hozzá. Ebben a műegyetem veszprémi Nehézvegyipari Karának létrehozásáról is szó volt, ezért beszélt új szellemű intézményekről, az ország első szocialista műegyetemeinek létrehozásáról. Közben szeptemberben elindultak az egész magyar tudományos élet átszervezésére 1949 februárjában létrehozott Magyar Tudományos Tanács káderezései, amelyek keretében minden tudománnyal foglalkozó ember, egyetemi tanár, akadémikus, kutató sorsáról, megtartásáról vagy áthelyezéséről, esetleg nyugdíjazásáról, elbocsátásáról döntöttek. Szádeczky-Kardoss Elemért nemcsak kitűnő szakembernek, hanem egyúttal „feltétlen haladó gondolkodású…, becsületes, őszinte demokratának" is minősítették, s a kevés számú kiemelt fizetésű professzorok közé sorolták (3850 forint). A Gerő Ernő vezényletével kiépülő pártállami tudománypolitika őt is beemelte azok közé a privilegizált műszaki és természettudományi tudósok közé, akiknek a szaktudását fontosnak és felhasználhatónak gondolta az ország természeti erőforrásainak feltárásában, a tervezett nagyszabású iparosításban. Azok közé, akik a szakmai, anyagi megbecsülésért, a kutatási lehetőségekért, a kiváltságokért cserébe, karriervágyból vagy csak praktikus okokból, esetleg különböző jó szándékú megfontolásokból hajlandók voltak alkalmazkodni, együttműködni. Ráadásul Szádeczky képes volt az új világ új beszédmódját is elsajátítani és könnyedén alkalmazni. Így lett az 1949. október 2-án megnyitott miskolci Nehézipari Műegyetemnek az első rektora az 1949–1950-es tanévben. Egyúttal vezette

az intézmény soproni Bánya- és Kohómérnöki Karát is. Októberben egy újabb káderező már mint miskolci rektort, franciás szellemű, kiváló szintetizáló agynak nevezte, aki egyben nagyszerű modern pedagógus is. Tudományos kvalitásainak méltatása mellett kiemelte, hogy kedvenc feladatai közé tartozik a kutatók eredményeinek kiértékelése és munkacsoportokba való szervezése. Még ez év októberében Szádeczky újabb fontos tudománypolitikai pozícióhoz jutott. Ekkor fejeződött be a Magyar Tudományos Akadémia szovjet mintára történő pártállami átszervezése, autonómiájának felszámolása. Gondos előkészítés után, október 31-én a régi akadémia zárt összes ülésével szavaztatták meg az új szabályzatot, a régi tagok nagy részének tanácskozó taggá való leminősítését (lényegében kizárását), s az új tagok megválasztását. Az utóbbiak között volt Szádeczky-Kardoss Elemér is, aki ekkor az akadémia levelező tagja lett. Az akadémia új státuszát, szabályzatát az országgyűlés is becikkelyezte. Az 1949. december 13-i ülésen Andics Erzsébet (1902–1986), a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagja, egyetemi tanár terjesztette elő a törvényjavaslatot, amit egyedül Szádeczky-Kardoss Elemér előre bejelentett hozzászólása követett. Szádeczky többek között kiemelte, hogy az új világ felismerte, embermilliók sorsának javítását, jólétét elsősorban a természettudományok haladása és a haladásnak a műszaki tudományok általi felhasználásával lehet elérni. Az új akadémia mindenre kiterjedően, tervszerűen irányítja majd ennek a tudománynak a művelését. Az új, grandiózus ötéves terv központi idegrendszere a tudományos terv. Az ötéves tudományos terv irányításában és ellenőrzésében már az új akadémiának, mint csúcsszervnek lesz vezető szerepe, hogy Magyarország gazdasági erejének lehető legracionálisabb kihasználását biztosítsa. Hangsúlyozta, hogy ezzel a megoldással a Szovjetunió kipróbált példáját követjük. A Miskolci Nehézipari Műegyetem 1950 őszén induló tanévét Szádeczky szeptember 15-én még mint rektor nyitotta meg. Ugyanakkor értékelte a kezdés sokféle gondjával, sőt a szabotálók okozta problémákkal nehezített, mégis sikeres első tanévet. Hangsúlyozta, „hogy ha a Párt valaminek a kivitelét elhatározza, annak célkitűzéseit teljes odaadással teljesítenünk kell". Ő azonban még júliusban igent mondott a budapesti tudományegyetem meghívására a megürült ásványtan, kőzettan tanszékre. (A karon 11 igen szavazat volt, 3 nem.) A tanszékről Mauritz Bélát, Szádeczky régi mesterét és pártfogóját még a Magyar Tudományos Tanács 1949. nyári káderezése nyomán távolították el, két évvel a professzori nyugdíjkorhatár előtt. A budapesti meghívást Szádeczky azzal a reménnyel fogadta, hogy az oktatói működés mellett újra lehetővé válik nyugodt tudományos munkája. A magyar földtani felsőoktatás és tudományos kutatás erőteljes fejlesztésének lehetőségét is várta a budapesti Ásvány-Kőzettani Intézet átvételétől. Sokat tett

az 1946-ban elindított szakgeológus-képzés oktatási anyaggal való ellátásáért. Hat egyetemi jegyzete jelent meg, amelyeket más egyetemeken is használtak. Az akadémia támogatásával új kutatási irányának megfelelően a tanszéken kis létszámú geokémiai kutatócsoportot hozott létre. Budapesti működésének másik fő feladatát abban látta, hogy a Magyar Tudományos Akadémián keresztül részt vehet a magyarországi földtani kutatások szervezésében, irányításában, ellenőrzésében. Az akadémián 1950. november 30-án tartotta meg levelező tagi székfoglalóját *Kőzetátalakulás és szénkőzetek* címmel. Két nap múlva, december 2-án az MTA közgyűlése rendes taggá választotta. 1952-ben az akadémia kiadásában jelent meg *Szénkőzettan* című, nagy jelentőségű monográfiája. Ezért kapta meg másodszor is, 1952-ben a Kossuth-díj arany fokozatát. Ebben az évben a tudományos minősítés rendszerének szovjet mintára történő átalakításakor az elsők között kapta meg, május 19-i keltezéssel az ásvány- és földtudományok doktora fokozatot. A magyar tudományt képviselve sokat utazott konferenciákra, találkozókra. Attól kezdve, hogy 1949-ben, még a Magyar Tudományos Tanács megbízásából tárgyalt Lengyelországban a bányászati és földtani kapcsolatokról, gyakran látogatott a szocialista országokba. Később nyugati kongresszusokra is utazhatott. 1952-től a magyar geológiakutatások idegen nyelvű publikálása céljából létrehozott akadémiai folyóirat, az *Acta Geologica Hungarica* főszerkesztője volt. 1953 májusában a Hazafias Népfront jelöltjeként újra országgyűlési képviselővé választották. A ciklus leteltével, 1956 után már nem vállalt képviselőséget, de az Országos Béketanács Elnökségének tagjaként s Tudományos Bizottsága elnökeként élete végéig jelentős közéleti-politikai aktivitása volt. 1955-ben a tanszéke melletti csoportot az MTA Geokémiai Kutatólaboratóriumává fejlesztette, ahol magmás kőzettani-geokémiai, szénkőzettani, szénkémiai kutatásokat végeztek. A transzvaporizációs elv bevezetésével megalkotta a magmás kőzetek új, genetikus rendszerezési elvét. 1955-ben az MTA kiadásában jelent meg *Geokémia* című alapvető monográfiája, amely világviszonylatban is jelentős volt. Kutatásainak elismeréseként 1959-en jelentős tudósok részvételével megrendezhette a Nemzetközi Geokémiai Konferenciát. A Geokémiai Laboratóriumban indította el a nagynyomású és magas hőmérsékletű kísérleteit, hogy a földkéregben a terheléses, illetve gőznyomásos hatást elkülöníthesse. Megállapításait összekapcsolta az oceanográfiai kutatásokból levezetett lemeztektonikai mechanizmusokkal. Így a 60-as évek elején szerepe volt a földtudományok nagy újdonságának, a globális vagy lemeztektonikának a megszületésében. Elgondolásait 1968-ban a *Föld szerkezete és fejlődése* című könyvében foglalta össze. A globális tektonikai szemlélet alapján állva fejtette ki elméletét a kőzetkeletkezés és a Föld dinamikája közötti kapcsolatról. 1965-ben egyébként az ő

kezdeményezésére alakult meg önálló osztályként az MTA X. Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya. Ennek Szádeczky-Kardoss Elemér 1970-ig titkára, majd 1975-ig elnöke volt. Az ő szerkesztésével indult el 1967-ben a Magyar Tudományos Akadémia *Föld- és Bányászati Tudományok Osztályának Közleményei.* (A szerkesztéstől az osztályelnökséggel együtt 1975-ben vált meg.) Amint a Szádeczky-Kardoss Elemér hagyatékát rendező Nagy Béla, *A múlt magyar tudósai* sorozatban megjelent, sok új adatot közlő kismonográfiájában megfogalmazta, mestere „osztályelnökként mozgósította az összes földtudományi ágazat szakembereit a Föld egységes szemléletű, a földi dinamizmust sokoldalúan vizsgáló kutatásra". A földtudományok integrációjára törekedve ankétokat rendezett *A Föld anyag- és energiaáramlásai* címmel. Az eredményeket 1974-ben *Geonómia* című könyvében foglalta össze. Az új tudománynak ez világviszonylatban is az első alapvetése volt. 1975-ben az akadémia Föld- és Bányászati Tudományok Osztályán létrehozta a Geonómiai Bizottságot. Élete utolsó éveiben össztudományi nagy elméletén dolgozott, az anyag mozgásának általános tér-idő-sebesség összefüggését leíró univerzális ciklustörvény megalkotásával. 1983-ban, nyolcvanadik születésnapján még nagy elismerésben részesült, megkapta a Magyar Népköztársaság Zászlórendje kitüntetést, de nagy célját, elméletének könyvalakban való megjelentetését nem érte meg, 1984-ben elhunyt. Végakarata szerint felesége minden ingó és ingatlan vagyonukat a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta azzal, hogy férje sajtó alá rendezett két utolsó elméleti jellegű művét kiadják, az egyiket angol nyelvre lefordítva is. Szádeczky-Kardoss Elemérné, született Lengyel Júlia a végrendelet postára adása napján, négy héttel férje halála után elhunyt. A *Bevezetés a ciklusszemléletbe* című könyv 1986-ban, *A jelenségek univerzális kapcsolódása* 1989-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál. A ciklusszemléletről szóló könyv 1992-ben jelent meg angolul. A hagyaték többi részéből létrehozott Szádeczky-Kardoss Elemér Alapítvány fiatal kutatóknak ad Szádeczky-Kardoss Elemér-díjat, illetve adott Szádeczky-Kardoss Elemér-ösztöndíjat.

MTA tagság: levelező tag, 1949. okt. 31.; rendes tag, 1950. dec. 2.; elnökségi tag, 1964. ápr. 24. – 1967. máj. 5.; X. Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya titkára (1965. jún. 25. – 1970. febr. 4.), elnöke (1970. febr. 4. – 1975); a Geonómia Biz. elnöke (1975–1984)

Díszdoktor: bp.-i tud. egy., 1981

Tudományos, művészeti társulat, egyesület: a Magyarhoni Földtani Társulat tagja (1926–), vál. tag (1940–), alelnök (1949–1950), elnök (1950–1951), tiszt. tag (1960–); Bányászati és Kohászati Egyesület tagja (1926–); Hidrológiai Egyesület tagja

Külföldi és nemzetközi tudományos társ.: a Societé geologique de France (1930–) és a Geologische Gesellschaft in Wien (1936–) tagja; csehszlovák mineralógiai és geológiai társaság (1959–), a finn geológiai társaság (1959–), a keletnémet geológiai társaság (1961–), a szovjet és lengyel geológiai társaság r. tagja; a Nemzetközi Geológiai Unió és az Amerikai Geokémiai Társaság tagja; Osztrák Tud. Akadémia külső tagja (1974–); a World Academy of Arts and Science tagja (1966–); az International Union of Geological Sciences M. Nemzeti Bizottságának tagja

Szerkesztőségi tagság: Acta Geologica Hungarica főszerk. (1952–1984); *MTA Föld- és Bányászati Tudományok Osztályának Közleményei* (1971-től *Geonómia és Bányászat*) főszerkesztője (1967–1975)

Közéleti társaság, szerep: Soproni Liszt Ferenc Egyesület választmányi tag (1930–), elnök (1949–)

Politikai szerep: Kisgazdapárt képviseletében a Népfront jelöltjeként országgyűlési képviselő: 1949–1952, 1952–1958; az Orsz. Béketanács Elnökségének tagja s Tudományos Bizottságának elnöke (1984-ig); a Magyar Unesco Biz. tagja

Kitüntetések: a Kossuth-díj arany fokozata (1949, 1952); Szabó József-emlékérem; Leopold von Buch-emlékérem; Munka Érdemrend (1953); Munka Érdemrend Arany Fokozata (1973); Szocialista Magyarországért Érdemrend (1978); Magyar Népköztársaság Zászlórendje (1983)

Jövedelem, vagyon, gazdasági érdekeltség: Végrendelet szerinti, feleségével közös ingatlanok: 200 nöl szőlő a szigligeti Öreghegyen; Leányfalun 300 nöl kert két faházzal; Budapest II. Rómer Flóris utca 55. szám alatti objektum 30 százaléka.

Vécsey Tamás

jogász

(Szikszó, Abaúj m., 1839. február 25. – Budapest, 1912. április 14.)

Nemesség: a család 1618-ban II. Mátyástól nyert nemességet, amelyet Kassán 1619-ben hirdettek ki. Ennek megtartása mellett 1903-ban a hernádvécsei előnevet kapták

Apja: Vécsey György (vécsei) (ref., Szikszó, 1812. szept. – Kassa, 1863. szept. 23.), az eperjesi evangélikus kollégumban tanult jogot, 1849 előtt Abaúj vm. számvevője, majd aljegyzője, a szabadságharcban a szikszói nemzeti őrsereg

főhadnagya; több vármegye táblabírája, 1861-től 1863-ig: Abaúj vm. tiszti főügyésze; évtizedeken át a szikszói ref. egyház főgondnoka. Testvérei: 1. Vécsey Mária (ref., Szikszó, 1807. júl. –); 2. Vécsey Zsigmond (ref., Szikszó, 1809. okt. –); 3. Vécsey Zsuzsanna (ref., Szikszó, 1810. nov. –)

Apai nagyapja: Vécsey Dániel (ref., Szikszó, 1781–1829). Testvérei: 1. Vécsey István (ref., Szikszó, 1789. jún. –); 2. Vécsey Katalin (ref., Szikszó, 1791. febr. –); 3. Vécsey Borbála (ref., Szikszó, 1792. nov. –); 4. Vécsey Zsuzsanna (ref., Szikszó, 1794. nov. –); 5. Vécsey Sámuel (ref., Szikszó, 1798. szept. –), Sárospatakon tanult, Abaújban több helyen volt rektor, majd ref. lelkész lett Tornyosnémetiben (1835–40)

Apai nagyanyja: Gömöry Zsuzsánna

Apai dédapa I.: Vécsey Zsigmond (ref., Péder, Abaúj m., 1746–1820), Péderben birtokos nemesi családból származott. 1763-ban subscribált a sárospataki ref. koll.-ban, ahol a rhetorok praeceptora lett, 1776-ban pedig senior. 1777. okt. 1-től 1779. jún. 30-ig Bernben tanult. 1780-tól Szikszón segédlelkész, 1783-tól második lelkész. 1799–1802: mezőkeresztesi lelkész s az újonnan alakult alsóborsodi egyházmegye esperese, 1802-től haláláig első lelkész volt Szikszón. Testvérei: 1. Vécsey István (ref.), felesége Czövek Borbála; 2. Vécsey Péter (ref.); 3. Vécsey Mihály (ref.); 4. Vécsey József (ref., 1761–), 1769-től tanult Sárospatakon, 1777-ben subscribált, másfél évet tanult Lőcsén, majd német nyelvet tanított Sárospatakon, 1787-ben rektornak ment az Abaúj megyei Aszalóra, 1790-ben Erlangenben tanult egy évet. 1791-től a Somogy megyei Inkén, 1793-tól Nagyszokolyban, 1805-től pedig Kapolyban lett ref. lelkész. Felesége Szabó Zsuzsanna.

Apai dédapa I. szülei: Vécsey István és Regmeczi Judit

Apai dédanya I.: Váradi Magda

Apai dédapa II.: az Abaúj megyei Dobszán lakó nemes Gömöry János

Apai dédapa II. apja: Gömöry János, a Gömör megyei Kuntapolcán élt; Dávid nevű kiváló orvos testvérével 1741. október 28-án kaptak nemességet Mária Teréziától. Szüleik: Gömöry Dávid rozsnyói polgár és nemes Vaxmann Katalin. Utóbbi a nemességszerző Vaxmann Bertalan csetneki prédikátor leszármazottja

Apai dédapa II. anyja: nemes Frenyó Judit; a család nemességét 1666-ban I. Lipóttól kapta. 1667-ben Gömörben hirdeték ki.

Apai dédanya II.: Balogh Zsuzsanna (Dobsza, Abaúj m.)

Anyja: Szedliczky Róza (róm. kat., Veresegyháza, Pest m., 1821. szept. 24. – Szikszó, 1901. júl. 29.). Mindegyik gyermeke mellett egy-egy árva fiút tartott játszó-, majd iskolatársul, így pótolván az akkor még hiányzó árvaházakat. A szabadságharc céljaira aranyat és ezüstöt adományozott, a honvédeknek tépést készített. Testvérei: 1. Szedliczky Katalin (róm. kat., Pest, 1813. jún.

29. –); 2. Szedliczky Lajos (róm. kat., Pest, 1815. jún. 29. –); 3. Szedliczky Mária Johanna (róm. kat., Pest, 1818. júl. 7. –); 4. Szedliczky Mihály András (róm. kat., Veresegyháza, 1819. júl. 4. –)

Anyai nagyapja: nemes Szedliczky Imre (róm. kat., Tállya, Zemplén m., 1781. júl. 4. –). Az egri püspöki jogakadémián tanult, ügyvéd lett Pesten. Egri iskolatársa, Vitkovics Mihály (1778–1829) baráti társaságához tartozva részt vett az irodalmi életben. Tagja volt az első magyar folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény* (1817–1841) szerkesztőbizottságának. 1819-től a Pest megyei Veresegyházán volt háza. Testvérei: 1. Szedliczky Lajos (róm. kat., Tállya, 1781. júl. 4. – ikertestvér volt, csecsemőként meghalt); 2. Szedliczky Anna Terézia (róm. kat., Tállya, 1783. febr. 18. –); 3. Szedliczky Terézia Zsuzsanna (róm. kat., Tállya, 1785. febr. 18. –); 4. Szedliczky András Antal (róm. kat., Tállya, 1787. febr. 8. – kisgyerekként meghalt); 5. Szedliczky Lajos (róm. kat., Tállya, 1788. dec. 23. – 1803); 6. Szedliczky András József (róm. kat., Tállya, 1790. márc. 13. –); 7. Szedliczky Eszter (róm. kat., Tállya, 1794. jún. 17. –); 8. Szedliczky Antal Benjámin (róm. kat., Tállya, 1803. márc. 30. –)

Anyai nagyanyja: Flandorfer Johanna (róm. kat., Pest, 1789. máj. 9. –) Testvérei: 1. Flandorfer Katalin (róm. kat., Pest, 1785. szept. 17. –); 2. Flandorfer József (róm. kat., Pest, 1791. szept. 5. –)

Anyai dédapa I.: nemes Szedliczky András (róm. kat.), 1778-tól 16 éve volt tállyai postamester, amikor érdemeiért 1794. január 7-én nemeslevelet kapott testvérével együtt. Testvére: Szedliczky József (róm. kat.), aki korábban katonai szolgálatot is teljesített, 1784–1785-ben várnagy volt, később postamester Szikszón, majd 1783-tól Miskolcon. Utóbbi állomás elnyeréséért 1800 rhénus forintot tett le a királyi kincstárnak. A miskolci postát István fia örökölte, aki jogvégzett ember, táblabíró volt.

Anyai dédanya I.: Vitéz Anna (róm. kat.)

Anyai dédapa II.: Flandorfer József (róm. kat.) cipész volt, 1784. dec. 15-én nyert pesti polgárjogot

Anyai dédanya II.: Schachinger Johanna

Vallása: református

Testvérei: 1. Vécsey György (ref., Szikszó, 1840. aug. 3., – megh. 1852 előtt); 2. Vécsey Róza (róm. kat., Szikszó, 1842. dec. 2. – megh. 1896 előtt); 3. Vécsey Béla (ref., Szikszó, 1844. okt. 13., – Nagybecskerek, 1896. ápr. 22.), köz- és váltóügyvéd, felesége: György Júlia; 4. Vécsey István (ref., 1847. ápr. 1., Szikszó –) A bécsújhelyi katonatiszti akadémiáról 1867-ben átlépett a magyar távirdaigazgatósághoz. 1869-ben m. kir. alépítész, 1871-ben távirdaépítész, 1877–1879: Pápán távirda-állomásfőnök, 1880-tól Pécsen majd Kassán, Máramarosszigeten m. kir. posta- és távirda titkár, a máramarosszigeti hivatal vezetője. 1. felesége 1870-től: Thannhauser Sarolta, róm. kat., 2. felesége:

Stölczer Aranka; 5. Vécsey András József (ref., Szikszó, 1849. ápr. 26. – megh. 1863 előtt); 6. Vécsey György (ref., Szikszó, 1852. márc. 11. – Eperjes, 1871. márc. 19.) másodéves joghallgatóként hunyt el; 7. Vécsey Dániel (ref., 1853 – Eperjes, 1869. okt. 25.) eperjesi evang. koll. tanulójaként halt meg; 8. Vécsey Mária Vilma (megh. 1896 előtt)

Felesége: técsői Móricz Margit (ref., Berettyóújfalu, Bihar m., 1856. márc. 25. – Penc, Nógrád m., 1938. nov. 24.), házasságkötés: 1875. febr. 8.; apja*:* Móricz Pál (1826. febr. 21. Taracköz, Máramaros m., – Berettyóújfalu, 1903), 1831-től 1843-ig a Máramarosszigeti ref. líceum diákja, bölcsészetet és jogot is tanult, Máramaros megye alügyésze, Bihar megyei főjegyző, Bihar megyei birtokán mintagazdaságot rendezett be, 1868-tól 1892-ig orsz.gyűl. képv., a Szabadelvű párt végrehajtó és kijelölő biz.-nak tagja, a Szabadelvű Kör igazgatója; anyja*:* mezőtelegdi Miskolczy Borbála (Debrecen, 1833 – Bp., 1913)

Gyermekei: 1. Vécsey Tamás (ref., Bp., 1875. dec. 15. – Bp., 1930. nov. 2.), 1901-ben: min. s. fogalmazó, később felesége békási (Veszprém m.) birtokán gazdálkodott, m. kir. gazdasági főtanácsos (1923), Veszprém vm. törv. hat. biz. tagja, a Marcalvölgyi vízitársulat elnöke, felesége: békási Békássy Mária (róm. kat., 1879–1941; 911 khold birtok), Békássy Károly földbirtokos (1821 khold) leánya; 2. Vécsey Loránd (ref., Bp., 1878. jún. 19. – megh. 1938 előtt), a Földművelésügyi min.-ba beosztott okl. gazda, jószágigazgató, tanácsos, felesége: Hanuszek Lujza; 3. dr. Vécsey Kálmán (ref., Bp., 1880. aug. 4. –), a keresk. min.-ban oszt. főn., felesége: nemes Muttnyánszky Margit; 4. Vécsey Margit (ref., Bp., 1884. jún. 15. –), nemes Kosch/Koós Elemérnek, a Szeged-Csongrád Takarékpénztár vezérigazgatójának, kincstári főtanácsosnak (1922) a felesége; 5. Vécsey Ilona (ref., Bp., 1886. okt. 3. –), 1. férj: bihari Vass Elemér, pénzügymin.-i fogalmazó, 2. férj: ns. Magyary Dezső, honv. min.-i mérnökkari százados

Középiskola: Szikszó (1852-ig, I–IV. oszt.); Miskolc ref. gimn. (1852–53, V. oszt.), Eperjes evang. koll. (1853–1856, VI–VIII. oszt); érettségi ugyanitt 1856. aug.

Felsőfokú tanulmányok Mo.-n: bp.-i tud. egy., jog, 1856–1860

Oklevél: bp.-i tud. egy. jogi kar, egyetemes jogi doktor, 1862; ügyvédi vizsga, 1862

Nyelvismeret: német, latin, görög, angol, francia, olasz

Tudományos fokozatok: bp.-i tud. egy. jogi kar, 1863. szept. 24., római polgári törvénykezési jog magántanára

Nyilvános rendkívüli egy. tanár: bp.-i tud. egy., jogi kar, 1874. márc. 1., római jog

Nyilvános rendes egy. tanár: bp.-i tud. egy., jogi kar, 1875. márc. 30., római jog

Egyetemi tisztségek: bp.-i tud. egy., jogi kari dékán: 1881–1882, 1891–1892; rektor: 1901–1902

Életút: Vécsey Tamás abaúji birtokos nemes családból származott. A család minden elágazása nemesekkel házasodott. A fiúk közül többen már a 18. század

középétől Sárospatakon tanultak, s református lelkészek lettek. Így dédapja is lelkész volt Szikszón. Apja megyei hivatalokat viselt, tagja volt az abaúji megyei elit reformer csoportjának. Az anyai ág 1794-ben nemesített római katolikus postamester családból származott. Nemeslelkű édesanyja már olyan jómódú, művelt pesti ügyvéd apától született, aki irodalmi körökben is mozgott, s szerkesztőbizottsági tagja volt az első magyar havilapnak, a *Tudományos Gyűjtemény*nek. Vécsey Tamás kilenc testvére közül a legidősebb volt. Tanulmányait a szikszói református gimnáziumban kezdte Finkey Pál (1820–1877) tanítványaként, aki egyébként Finkey Ferenc jogászprofeszszor apja volt. 1852-től tanárát követve a miskolci református gimnáziumban tanult, ahol többek között a költő Lévay József (1825–1918) is tanította. A középiskola utolsó három évét az eperjesi evang. kollégiumban végezte. A kollégium 1855-ben kapott a Thun Leo-féle oktatási kormányzattól nyilvánossági jogot, s Vécsey 1856-ban az iskola első érettségiző osztályával érettségizett. A budapesti egyetem jogi karán Wenzel Gusztáv (1812–1891), a magánjog, és Pauler Tivadar (1816–1886), a büntetőjog professzora volt rá a legnagyobb hatással. Pártfogásába vette Fogarasi János (1801–1878), a Magyar Tudós Társaság tagja, törvényszéki bíró is, aki annak idején abaújiként Szikszón kezdte tanulmányait, s akkor Vécsey Tamás dédapja, Vécsey Zsigmond, a szikszói református lelkész hathatósan támogatta. A jogi tanulmányok végén a tanárai által habilitációra bátorított Vécsey külföldi egyetemekre készült, amikor 1861-ben Pauler Tivadar ajánlásával Eötvös József Loránd fiának nevelője lett (1864-ig). Közben 1862-ben jogi doktorátust szerzett, s letette az ügyvédi vizsgát is. 1863-ban a jogi kar habilitációs dolgozata alapján próbaelőadásra bocsátotta, s római polgári törvénykezési jogból felterjesztette, megjegyezve, hogy protestáns hitvallása a római perrendtartásnál „kevésbé látszik latba veendőnek". A magántanári képesítést az udvari rendelet 1863. szept. 24-én jóváhagyta, így Vécsey lett a bp.-i jogi kar első protestáns magántanára. Az 1863–64-ik tanév második felében népes hallgatóság előtt kezdte meg előadásait, s kinevezték a jogtörténeti államvizsgabiz. tagjává is. Amikor azonban a következő évben az egész római jogból akart habilitálni, már érvényben volt a Scitovszky hercegprímás által az egyetem katolikus jellegének megóvása érdekében kikényszerített szabályozás (1864. márc. 24.), amely előírta, hogy nemkatolikus folyamodók esetében a habilitációs kérés tárgyalásához előzetes engedélyt kell kérni a helytartótanácstól. A helytartótanács „a vallási akadály" kérdését az előző képesítéssel elintézettnek tekintette, de az egész római jogra kiterjeszkedő képesítést idő előttinek tartotta. A kar tiltakozott, hogy a helytartótanács a tudományos elbírálás kérdésébe is beleavatkozik. Közben azonban Vécsey 1864 augusztusában bejelentette, hogy elfogadja az eperjesi kollégium meghívását

a jogakadémián felállított új, római jogi és elméleti tárgyak tanszékre. A döntésben szerepet játszott az 1863-ban árvaságra jutott hét testvérének iskoláztatási gondja is, akik így az ő támogatásával tanulhattak. (Az Eötvös család nehezen vált meg kitűnő nevelőjétől. Eötvös József felesége így búcsúzott tőle: „Éltem utolsó percéig áldani fogom az órát, melyben ön körünkbe lépett".) Eperjesen Vécsey eleinte előadta a római jogot, a statisztikát, a közgazdaságtant és a politikát, később csak a római jogot és a közgazdaságtant. 1868–69-re a jogi kar dékánjává választották, 1869-től pedig 1874-ig az egész kollégium rektora volt. 1870. aug. 12-én a késmárki választókerületben országgyűlési képviselővé választották. Változatlanul balközéppárti programmal 1872-ben ugyanitt, 1875-ben és 1878-ban pedig szabadelvű pártiként a nagyszentmiklósi kerületben választották meg. A képviselővé választás után lemondott eperjesi állásáról, a kollégium azonban ragaszkodott hozzá, s inkább szabadságolta. Vécsey azonban indult az 1872–73. tanévben a bp.-i tud. egy. második római jogi tanszékére kiírt pályázaton. A kar első helyen jelölte, s előbb mint nyilvános rendkívüli tanárt (1874. márc. 1.), a következő évben pedig mint nyilvános rendes tanárt ki is nevezték. Így elbúcsúzott Eperjestől. Ugyanebben az évben, 1875-ben megházasodott. Móricz Pál, Bihar megyei birtokosnak, országgyűlési képviselőnek, a Szabadelvű Kör igazgatójának leányát, Móricz Margitot vette el. Budapesti professzori munkája mellett is aktív maradt a képviselőházban. Az országos alapokat vizsgáló bizottság előadója s több másik bizottság tagja volt. Ő fogalmazta 1874-ben a bányatörvényt. Előadója volt a zsidók és keresztények közti házasságról szóló törvényjavaslatnak. Ő referálta az ortodox és neológ zsidó ügyet, amely a visszaadott kétmillió forint Haynau-féle sarc hovafordításának kérdésével függött össze. 1881-ben azonban lemondott a politikai pályáról, s kizárólag az egyetemnek, az MTA-nak és ref. egyházának élt. Hatásos és népszerű előadó volt. A római jog alapelveinek elemzése mellett gyakran tárgyalt jogeseteket, s az általa megalapított (1887) és vezetett római jogi szemináriumokon is nagy figyelmet fordított a gyakorlatias képzésre. Már eperjesi jogtanár korában római jogi előadásait jogesetek bemutatásával és tárgyalásával egészítette ki. Szemináriumának kiadványai között *Jogeseteket* is adott ki. Szívesen foglalkozott nagy római jogászokkal, Marcellusról, Africanusról és Papinianusról kismonográfiákat készített. Aktívan részt vett a századfordulón az egyetem és a jogászképzés reformjával foglalkozó vitákban. Kétszer töltötte be a dékáni tisztet (1881–1882, 1891–1892), s az 1901–1902-es tanévre rektorrá választották. Amikor a római jog másik tanszékéről 1893-ban Hoffmann Pál nyugalomba vonult, a meghirdetett állásra pályázó hat jelölt közül Vécsey javaslatára nyilvános rendes tanárnak a kar első helyen az izraelita felekezethez tartozó Schwarz Gusztávot jelölte, akit Eötvös Loránd

kultuszminiszter felterjesztésére a király ki is nevezett. Így lett a pesti jogi kar első protestáns magántanárának javaslatára Schwarz Gusztáv a Pázmány Péter által alapított, katolikus jellegét sokáig védő egyetem legelső izraelita professzora 1894-ben. Fogarasi János már 1875-ben és 1876-ban is ajánlotta Vécseyt az MTA levelező tagjának. 1881-ben, amikor Hajnik Imre (1840–1902) professzor s egykori eperjesi tanára, majd kollegája, Vandrák András (1807–1884) ajánlották, akkor meg is választották. Hajnik Imre ajánlása különösen *Római jogtan* (Pest, 1867, 1868) és *Római családi jog* (Budapest, 1875) című könyveit emelte ki. Ezek a művek a római jognak az egész európai művelődés alakulásában játszott kimagasló szerepét is bemutatták. Vécsey hangsúlyozta, hogy a római jog szellemi bázisául szolgál a jogfejlődésnek. Az akadémiai ajánlás említette Vécseynek *A fogyasztási egyletek. Nemzetgazdászati és statisztikai tanulmány* című munkáját is, amelyik az *Akadémiai értekezések a társadalmi tudományok köréből* című sorozatban 1870-ben jelent meg. A megválasztás után Vécsey szorgalmasan részt vett az akadémia ülésein, s aktív volt a bizottságokban is. 1889-ben Kautz Gyula (1829–1909) ajánlásával választották rendes taggá. Kautz elsősorban az 1886-ban megjelent *A római jog külső története és institutioi* című munkát méltatta. Nagy érdemének tartotta, hogy a római jogot a hazai viszonyokkal, a magyar jogfejlődés szükségleteivel összefüggésben tárgyalta. Vécseynek ez a műve, amelyik az első római jogi tankönyv volt Magyarországon, kisebb javításokkal 1907-ben már hetedik kiadásban jelent meg. Ezt akkor az akadémia Sztrókay-díjjal jutalmazta. 1911-ben 40 szavazattal, 1 ellenében választották az akadémia tiszteleti tagjává. Az egyik híres olasz egyetem, a cataniai római jogi intézete még 1906-ban tiszteletbeli tagjává választotta, ami tudományos munkássága komoly nemzetközi elismerését jelentette. 1882-től töltött be egyre fontosabb tisztségeket a református egyházban. Bp., Kálvin téri presbiter volt, a Dunamelléki egyházkerület aljegyzője, tanácsbírája, majd főjegyzője. Összegyűjtötte a református egyházakat, lelkészeket és tanítókat érintő újabb kori törvényeket és rendeleteket (1883). Amikor egyházkerületi gyűlésen arról volt szó, hogy a budapesti református teológiát célszerű-e bevinni az állami befolyás alatt álló egyetemre, akkor amellett érvelt, hogy nem szabad feláldozni a protestáns autonómiát az állami szubvencióért. A dunamelléki egyházkerület képviseletében konventi és zsinati tag lett. Tisztségeiben s a bizottságok tagjaként, elnökeként szorgalmasan végezte egyházi feladatait is. Hivatalos állami megbízásból tagja volt a Sugár úti áll. tanítóképezde ig. tanácsának (1875–82), az ügyvédvizsgáló (1883–), a szerzői jogi szakértő (1890–) és az orsz. levéltári szakvizsgálati (1904–) bizottságnak, az Orsz. Statisztikai (1895–), valamint az Orsz. Közoktatási Tanácsnak (1896–). Alapító s igazgatóválasztmányi tagja volt a Magyar Jogászegyletnek, 1898-tól

alelnöknek is megválasztották. Az egyetem megünnepelte 40 éves tanári jubileumát (1904) s 70. születésnapját. Több állami elismerésben, kitüntetésben részesült (1901: m. kir. udvari tanácsos, 1911. szept. 3.: Ferenc József-rend középkeresztje). 1911. szept. 1-től egyévi szabadságot kapott, de már egészségét nem nyerte vissza. Temetésén a központi egyetem előcsarnokában az egyetem részéről a kedves tanítvány, Szászy-Schwarz Gusztáv professzor, az akadémia és a Jogászegylet nevében Nagy Ferenc (1852–1928) búcsúztatta. Az egyházi szertartáson Petri Elek dunamelléki püspök szolgált.

MTA tagság: levelező: 1881. máj. 19., rendes: 1889. máj. 3., tiszt.: 1911. ápr. 27.

Tudományos társulat: a Magyar Jogászegylet egyik alapítója, ig. választmányi tagja (1879–), alelnöke (1898–); a Magyar Történeti Társulat ig. vál. tagja (1903–)

Külföldi tudományos egyesület: a cataniai egyetem római jogtörténeti int.-nek tiszt. tagja (1906–)

Szerkesztőségi tagság: a *Politikai Hetilap*, *Wiener Lloyd* és az *1848* című lapok külső munkatársa (1865–); a *Közgazdasági Lexikon* és a *Jogi Lexikon* munkatársa

Közéleti társaság: az eperjesi Kölcsey Kör alapítója és vezetője (1865–70); a M. Kárpát Egy. ig. tagja

Egyházi tisztségek, egyházias szervezetek: az evangélikus egyetemes tanügyi biz. tagja (1874–83); a Bp., Kálvin téri ref. egyházközség presbitere (1884–1912); a Dunamelléki Ref. Egyházkerület aljegyzője (1882–88), tanácsbírája (1888–1903), főjegyzője (1903. okt. 24. – 1912), az egyházkerületi irodalmi biz. (1892. okt. –) és a Lelkészértekezlet elnöke, az időszaki bírói tanács, a kongruabiz., énekügyi biz. és a Ráday-könyvtári biz. tagja; a külsősomogyi ref. egyházmegye gondnoka (1903–), az egyházmegyei nyugdíjbiz. elnöke; a Magyarországi Ref. Egyház Konventjének választott tagja (1901–), a konventi rk. bíróság, a közigazgatási, közjogi, egyetemes tanügyi biz. tagja; a Magyarországi Ref. Egyház Zsinatának választott képviselője (1904. nov. 10-től), a zsinati egyháztörvénykezési szakbiz. elnöke

Politikai szerep: a késmárki választókerület balközéppárti orszgyűl. képviselője (1870–75), az országos alapokat vizsgáló biz. előadója; a nagyszentmiklósi kerület szabadelvű párti képviselője (1875–81), az igazságügyi, kérvényi, mentelmi és könyvtári biz. tagja

Kitüntetés: MTA Marczibányi-jutalma (1892), Sztrókay-díja (1907); m. kir. udvari tanácsos (1901. nov. 26.), a Ferenc József-rend középkeresztje (1911. szept. 3.)

Vagyon, jövedelem, gazdasági érdekeltség: 1888: 486 ft virilis adó Bp.-en; 1904: 1829 korona virilis adó Bp.-en

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Adatgyűjtésünk kiindulópontját az általános és a speciális lexikonok, az életrajzi adattárak, valamint a korabeli ki-kicsoda típusú kiadványok jelentették. A lexikonokból nyert információk alapján léptünk tovább más kiadványsorozatok s a személyre szóló könyvészeti anyag, valamint a levéltári kutatás irányába. A könyvsorozatok közül legfontosabbak a sematizmusok, tiszti cím- és névtárak, rangsorozati jegyzékek, névkönyvek, egyházi, postai, vasúti, tanári évkönyvek, országgyűlési almanachok, pénzügyi compassok, virilisjegyzékek, gazdacímtárak, iparosok és kereskedők jegyzékei, a budapesti cím- és lakásjegyzékek, a külföldi peregrinációt feldolgozó Szögi László-féle sorozat kötetei, akadémiai almanachok, tagajánlások, emlékbeszédek, a nemesség- és családtörténeti sorozatok. Sok munkát fektettünk a személyre szóló könyvészeti anyag, az önéletírások, életrajzok, évfordulós cikkek, nekrológok feltárásába is.

Nagyon fontos volt az anyakönyvi kutatás, amelyet igen intenzíven folytattunk mind a magyarországi 1895 előtti egyházi, illetve az 1895 utáni állami anyakönyvekben, mind a határon túl, az állami levéltárakban, valamint az egyházaknál található matrikulákban, illetve ezeknek újabban online formában elérhető változataiban. A fennmaradt középiskolai anyakönyvek feltárását szisztematikusan végeztük a mai országterület középiskoláinál s a lehetőségekhez képest az utódállami területeken is. Jól tudtuk hasznosítani a középiskolák régi diákságáról kiadott történeti adattárakat. Jó eredményeket értünk el – elsősorban Kolozsváron – az egyetemi hallgatók beiratkozási, úgynevezett „származási lapjainak" a gyűjtésével. Feldolgoztuk a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fennmaradt iratsorozatait 1950-ig. A nagy iratpusztítás ellenére itt, valamint az egyes egyetemek levéltáraiban kutatva sok személyi adatlapot s egyetemi tanári pályázati anyagot találtunk jó életrajzokkal, a pályázókról írott részletes véleményekkel és a pályázati ügymenet teljes leírásával. Fontos forrást jelentettek az 1945 utáni igazolóbizottsági, valamint B listázási iratok. Hasznosítottuk az MTA Kézirattárának iratsorozatait, köztük a Gulyás Pál-féle életrajzi cédulaanyagot és a Magyar Tudományos Tanács iratait. Kutattuk az 1941-es népszámlálás fennmaradt budapesti lakásíveit s szórványosan más népszámlálási anyagokat is. Sok probléma megoldásában segített az OSZK Aprónyomtatványtára gyászjelentés-gyűjteményének és más gyászjelentés-gyűjteményeknek a szisztematikus átnézése. A könyvészeti

és a levéltári kutatást adott esetben igyekeztünk kiegészíteni a leszármazottak felkutatásával, megkeresésével, a családi iratok és a hagyomány kiaknázásával. Sok új, illetve pontosító adatot találtunk online források, adatbázisok szisztematikus átnézésével, illetve egyedi adatbányászással.

A felsorolt sokféle forrást, amelyet a teljes, 1044 fős egyetemi tanári elit adatainak feltárásához, összeszedéséhez általában használtunk, most nem sorakoztatjuk fel bibliografikus részletességgel és pontossággal, csak a kifejezetten a református egyetemi tanárok életrajzi adattárainak elkészítéséhez használt általános református egyháztörténeti, valamint a tiszáninneni református egyházkerületről, a sárospataki református kollégiumról és a kerület egyéb iskoláiról szóló irodalmat közöljük.

Az 1044 egyetemi tanár adatainak összegyűjtésében, rendezésében, a megnevezett összeállítókon kívül az évek során részt vett Fábián Róbert, Kende Gábor, Kiss László, Kiss Zsuzsanna, Nattán Júlia és a Történeti elitkutatások című egyetemi terepgyakorlat számos hallgatója. Utóbbiak közül különösen sokat segített Magos Gergely, aki azóta levéltáros kollégaként is támogatja munkánkat.

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZRÓL ÁLTALÁBAN

Bajkó Mátyás (1976): *Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban.* Budapest.

Barcza József – Dienes Dénes (1999): *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990.* Tanulmányok. Sárospatak.

Bartha Tibor – Makkai László (főszerk.) (1983): Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978. *Studia et Acta Ecclesiastica,* V. Budapest.

Bíró Sándor – Bucsay Mihály – Tóth Endre – Varga Zoltán (1949): *A magyar református egyház története.* Budapest.

Bucsay Mihály (1985): *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945.* Budapest.

Csáji Pál (1958): A magyarországi református eklézsiák és prédikátorok első hivatalos összeírása 1725–1729. *Egyháztörténet,* I. 34–74.

Csohány János (1973): *Magyar protestáns egyháztörténet 1849–1918.* Debrecen.

Csohány János (2001): Kilencven éve alakult az Országos Református Lelkészegyesület. *Egyháztörténeti Szemle,* 2001/1. 128–142.

Csurgó Bernadett – Kiss László (2003): Egyházi szerepek – politikai pozíciók. A két világháború közti református elit történetszociológiai vizsgálata. In Némedi Dénes – Szabari Vera – Fonyó Attila (szerk.): *Kötő-Jelek 2002.* Budapest, 85–115.

Debreceni Ember Pál (2009): *A magyarországi és erdélyi református egyház története.* Ford. Botos Péter. Sárospatak.

Klein Gáspár (1943): Az államtanács állásfoglalása a protestánsok külföldi iskoláztatásával szemben. *Egyháztörténet,* 1943. 204–225, 356–376.

Koncz Sándor (1942): *Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása.* Debrecen.

Kósa László (2011): *Művelődés, egyház, társadalom. Tanulmányok.* Budapest.

Kósa László (szerk.) (2006): *Reformátusok Budapesten I–II.* Budapest.

Kovács I. Gábor (2012): Protestáns egyetemi tanárok Magyarország egyetemein 1848 és 1944 között. In Dobszay Tamás – Erdődy Gábor – Manhercz Orsolya (szerk.): *Milyen nemzetet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történetéről 1780–1948.* Budapest, 2012. 115–125.

Ladányi Sándor – Papp Kornél – Tőkéczki László (szerk.) (1998): *Egyháztörténet 2. 1711-től napjainkig.* Budapest.

Lendvai L. Ferenc (szerk.) (1987): *A magyar protestantizmus 1918–1948.* Budapest.

Lukács Olga – Dienes Dénes (2009): *A református oktatás a Kárpát-medencében 1690–1918 között.* Kolozsvár.

Mályusz Elemér: *A türelmi rendelet. II. József és a protestantizmus.* Máriabesnyő–Gödöllő, 2006.

Márkus Jenő (2005): *A liberális szellem a református egyházban. A magyar református liberális teológia.* Budapest.

Nagy Géza (2008): *A református egyház története (1608–1715).* Budapest.

Pályi Zsófia Kata (2012): *A Pályi család prédikátori öröksége. Egy református lelkészcsalád nemzedékeinek története.* Pápa.

Pokoly József (1910): *A protestantizmus hatása a magyar állami életre.* Budapest.

Révész Imre (1925): *A magyarországi protestantizmus története.* Budapest.

Rugonfalvi Kiss István (1936): *Az egyházi rend közjogi helyzete Erdélyben és Bethlen Gábor armálisa.* Debrecen.

Szabadi István (2002): *Az Országos Református Tanáregyesület (ORTE) története 1902–2002.* Debrecen.

Szabó István, Bogárdi (1995): *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között.* Debrecen.

Tenke Sándor (szerk.) (1993): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században.* Budapest.

Thury Etele (szerk.) (1908): *Iskolatörténeti Adattár I.,* Pápa, 1906. *II.,* Pápa, 1908.

Tonk Sándor (2000): Bethlen Gábor címeres nemeslevele a lelkipásztorok utódai számára. In Somogyi Botond (szerk.): *Cselekvő hit.* Kolozsvár. 225–234.

Zoványi Jenő (1977): *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav. és bővített kiadás.* Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest.

Zoványi Jenő (2004): *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig I–II.* Máriabesnyő–Gödöllő.

Zsilinszky Mihály (1897): Tájékoztató a külföldi egyetemeken magyarhoni protestáns ifjak számára tett alapítványi ösztöndíjakról. Budapest.

Zsilinszky Mihály (szerk.) (1907): *A magyarországi protestáns egyház története.* Budapest.

NÉVTÁRAK

A magyarországi és temes-bánáti helv. hitvallású egyházak, lelkészek, tanintézetek, tanárok és tanítók névkönyve az 1855. évre. Pest, 1855.

Hegedűs János (szerk.) (1911): *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára az 1911. évre.* Nagybecskerek.

Hegedűs János (szerk.) (1912): *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára az 1912. évre.* Nagybecskerek.

Hegedűs János (szerk.) (1914): *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára az 1913–15. évekre.* Nagybecskerek.

Kiss Gyula (szerk.) (1941): *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára.* Budapest, 1941.

Kiss József (szerk.) (1930): *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára az 1930–1932. évekre.* Budapest.

Kiss József (szerk.) (1935): *A Magyarországi Református Egyház egyetemes névtára.* Budapest, 1935.

Tóth Sámuel (szerk.) (1887): *A Magyarországi Ev. Ref. Egyház egyetemes névtára az 1886. évre.* Budapest.

KÜLFÖLDI EGYETEMJÁRÁSSAL KAPCSOLATOS ADATTÁRAK

Bozzay Réka – Ladányi Sándor (2007): *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.* Budapest.

Hegyi Ádám (2003): *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798).* Budapest.

Kiss József Mihály (2000): *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1715–1789.* Budapest.

Kissné Bognár Krisztina (2004): *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789.* Budapest.

Mészáros Andor – Szögi László – Varga Júlia (2014): *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1789–1919.* Budapest.

Mészáros Andor (2001): *Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1850–1918.* Budapest.

Patyi Gábor – Simon Zsolt – Szabó Miklós – Szögi László – Varga Júlia (2014): *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1867–1890.* Budapest.

Patyi Gábor (2004): *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918.* Budapest.

Szabó Miklós – Szögi László (1998): *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849.* Marosvásárhely.

Szabó Miklós (2005): *Erdélyiek magyarországi egyetemeken 1848 előtt.* Marosvásárhely.

Szögi László – Kiss József Mihály (2003): *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867.* Budapest.

Szögi László (1994): *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemein. I.* 1790–1850. Budapest–Szeged.
Szögi László (2000): *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919.* Budapest.
Szögi László (2001): *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919.* Budapest.
Szögi László (2003): *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788.* Budapest.
Szögi László (2011): *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700.* Budapest.
Szögi László (2013): *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848.* Budapest.
Tar Attila (2004): *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789.* Budapest.
Tonk Sándor (é. n.): *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700.* Szeged.
Varga Júlia (2004): *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789.* Budapest.

A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUMRÓL, A TISZÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETRŐL ÉS A KERÜLET ISKOLÁIRÓL

Benke György – Pólos László – Szabó Csaba (2005): Pataki tanáraink (1931–1952). Sárospatak.
Benke Imre (1943): *Abaúji lelkipásztorok.* Kassa.
Bodor István (1899): *A Rimaszombati Egyesült Protestáns Főgimnázium története.* Rimaszombat.
Dienes Dénes – Ugrai János (2009): A Sárospataki Református Kollégium partikulái. In Lukács Olga – Dienes Dénes: *A református oktatás a Kárpát-medencében 1690–1918.* Kolozsvár.
Dienes Dénes – Ugrai János (2013): *A Sárospataki Református Kollégium története.* Sárospatak.
Dienes Dénes (2000): *Minthogy immár schola mestert tartunk… Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672.* Sárospatak.
Dienes Dénes (szerk.) (2001): *Megkívántatik a rectorban, hogy légyen kevélység nélkül való… Sárospataki Református Kollégium partikulái, 1773–1820.* Sárospatak.
Elekes Imre (szerk.) (1932): *Emlékkönyv a Sárospataki Ref. Főiskola fennállásának a négyszázados ünnepéről.* Sárospatak.
Gulyás József (1942): *A sárospataki bölcsészeti akadémia története.* Sárospatak.
Haraszy Károly (szerk.) (1931): *Az ungi református egyházmegye. Adalékok történetéhez.* Nagykapos.

Hörcsik Richárd (1996): *A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete 1800–1819.* Sárospatak.

Hörcsik Richárd (1998): *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777.* Sárospatak, 1998.

Hörcsik Richárd (2007): *„Bodrog partján van egy város…" Tanulmányok Sárospatak történetéből.* Budapest.

Iván Géza (szerk.) (1980): *A Miskolci Ref. Gimnázium Emlékkönyve 1560–1948–1980.* Miskolc.

Kovács Gábor (1885, 1895): *A Miskolci ev. Ref. Főgymnásium története I–II.* Miskolc.

Ködöböcz József (1986): *Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada.* Budapest.

Marton János (1931): *A sárospataki református főiskola története.* Sárospatak.

Pápay Sándor (szerk.) (1999): *A falak üzenete. Emlékkönyv a miskolci Lévay József Református Gimnázium épületének 100 éves évfordulójára.* Miskolc.

Román Ernő (1926): *Az Alsóborsodi s az ősrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története.* Miskolc.

Szombathi János (1919): *A sárospataki főiskola története.* Fordította: Gulyás József. Sárospatak.

Szombathy László (1909): *Gömör-Kishont vármegye népoktatásának története.* Debrecen.

Tiszáninneni Református Egyházkerület elnöksége (szerk.) (1981): *A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára.* Budapest.

Tóth Andrásné Polónyi Nóra (1990): A Tiszáninneni Református egyházkerület népiskolái a reformkorban. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XVI. kötet.* Budapest. 113–176.

Ugrai János (2004): *„Kis világunk világos kis tüköre". Északkelet-magyarországi református lelkészek önéletrajzi nyilatkozatai 1807–1808-ból.* Debrecen.

Ugrai János (2007): Lelkészek képzése és elhelyezkedési esélyei a 19. század elején a Tiszáninneni Református Egyházkerületben. *Korall,* 30. 158–181.

Ugrai János (2007): *Önállóság és kiszolgáltatottság. A Sárospataki Református Kollégium 1793–1830.* Budapest.

Ugrai János (2007): *Professzorok a „pataki reformkorban". A Sárospataki Református Kollégium és négy professzora a XIX. század első harmadában.* Budapest.

Ugrai János (2010): *A pallérozatlanság ellenében. Iskolázás a falvakban a polgárosodás hajnalán.* Budapest.

Ugrai János (2011): Vargabetűk az iskolában. A kétszáz évvel ezelőtti kollégiumi tanulmányok szabályszerűségeiről. *Korall,* 46. 87–113.

Ugrai János (é. n.): *A Sárospataki Református Kollégiumból távozó tógátusdiákok névsora 1781–1873.* www.patakarchiv.hu/wa_files/diaknevsor_patak.pdf

Ugrai János (szerk.) (2006): *A Tiszáninneni Református Egyházkerület lelkészei. A kezdetektől a Millenniumig. Adattár. Sárospatak–Tiszaújváros.* Elérhető: az Egyháztörténeti Szemle honlapján. www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tiszaninnen.pdf

Zsupán László – Bándi Géza (1960): Iskolánk története. In Tok Miklós – H. Kovács Mihály: *A 400 éves miskolci Földes Ferenc Gimnázium emlékkönyve.* Miskolc. 15–50.

A TISZÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET NÉVTÁRAI

A tiszamelléki helv. hitv. egyházkerület névtára 1848 szökőévre, I. évfolyam. Sárospatak, 1848.

Ezenkívül még a következő évekre jelentek meg: 1875, 1885, 1886, 1897–1910

III. A REFORMÁTUS FELEKEZETI-MŰVELŐDÉSI ALAKZAT FORMÁLÓ TÉNYEZŐI, SAJÁTOSSÁGAI A TISZÁNINNENI EGYHÁZKERÜLETBEN ÉS A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM ERŐTERÉBŐL JÖVŐ REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK SZÁRMAZÁSA, CSALÁDJA, ISKOLÁZÁSA ADATTÁRUNK ALAPJÁN

TISZÁNINNENI EGYHÁZKERÜLET – EGYHÁZMEGYÉK – FELEKEZETI TÉRSZERKEZET

Az írásunk címében szereplő tér, a tiszáninneni református egyházkerület területe nem esett egybe a Sárospataki Református Kollégiumnak az alcímünkben említett erőterével. A kollégium vonzáskörzete történetileg változó mértékben, de többnyire túlterjedt az egyházkerület határain. Legtartósabban a tiszántúli egyházkerülethez tartozó észak-szabolcsi s részben bizonyos beregi és szatmári területek reformátussága kötődött Sárospatakhoz (Ugrai J. 2007: 224–230, 244).[1]

[1] Gyakorlatilag azonban ez nem okozott megoldhatatlan problémát egyetemi tanáraink területi besorolásánál. Egyedül Pokoly József (1866–1933) debreceni teológiai professzor esetében volt kisebb dilemmánk. Apai családja ugyanis az Ung megyei Győröcskén élt. A győröcskei leányegyház azonban nem a tiszáninnen ungi egyházmegyéjéhez tartozott, mivel anyaegyháza, a közeli Tiszabezdéd tiszántúli volt. Igaz ugyan, hogy Pokoly József apját mégis a másik szomszéd faluban, az ungi egyházmegyébe sorolt Záhonyban keresztelték. Pokoly professzor azonban már az anyai nagyapa őri parókiáján az akkori felsőszabolcsi egyházmegyében született. S bár

Másrészt azonban egyértelmű, hogy Sárospatak vonzása az egész tiszáninneni egyházkerületre kiterjedt. Tiszáninnen teljes reformátussága a Sárospataki Református Kollégium erőterében élt.

A tiszáninneni egyházkerületről röviden már írtunk az adattárat bevezető tanulmányban. A történeti Magyarország dualizmusvégi református egyházkerületi beosztásáról térképet is közöltünk (*1. térkép* 89. oldal). Eszerint a tiszáninneni kerület gondozója volt a Szepes és Sáros megye területén élő reformátusoknak is. Az 1881-es népszámláláskor[2] azonban, amint azt *1. táblázat*unk mutatja, ezekben a 174 ezres, illetve 169 ezres lélekszámú megyékben mindössze 421, illetve 257 reformátust találtak. A döntően római katolikus, részben görögkatolikus és evangélikus felekezetű, szlovák, rutén és német anyanyelvű két megye nem tartozott a tiszáninneni református **egyházkerület történetileg kiformálódott törzsterületéhez. A polgári közigazgatási beosztást** figyelembe véve viszont a törzsterülethez tartozott Borsod megye egésze, ahol 1881-ben az összes népesség 37,3 százaléka volt református. A megye egykor a hódoltsághoz tartozott, mezőcsáti és sajószentpéteri járásában a reformátusok aránya meghaladta az 50 százalékot (52,4, illetve 57,4 százalék). A többi járásban is 20–30 százalékkal voltak jelen, csak a Hevessel határos észak-nyugati ózdi járásban esett részesedésük 10 százalék alá (8,1 százalék). A törzsterülethez tartozott a kicsiny, s 1884-ben Abaújhoz csatolt Torna megye 40,4 százalékos reformátussággal, valamint Abaúj megye egésze, ahol a teljes lakosság 20,2 százaléka volt református. Abaújban délről észak felé haladva csökkent a reformátusok részaránya a déli szikszói járás 33 százalékától a szlovákság felé billenő északi fekvésű kassai járás 8 százalékáig.

Zemplén megye népességéből Abaújhoz hasonló mértékben 19,4 százalék tartozott a református egyházhoz. Ezen belül azonban nagyobb egyenlőtlenségek voltak. A szlovákok és ruténok lakta három északi járásban 1 százalék alatt volt a reformátusok részaránya. A törzsterülethez számítható nyolc alsóbb járásban a bodrogközi járás 50 százalékától a szerencsi járás 34 és a sárospataki járás 38 százalékán át az északibb fekvésű gálszécsi járás 8 százalékáig csökkent a reformátusok arányszáma. A Gömör-Kishont megyei 18,5 százalékos református részarány sem maradt el jelentősen az Abaúj és a Zemplén megyei számoktól, de ezen belül erős területi különbségek voltak. Csak a megye délkeleti fele tartozott a tiszáninneni református egyházkerület törzséhez. A putnoki járásban 52 százalékos, a tornaljaiban 35, a rimaszécsiben 30 százalékos volt a reformátusok

az anyai nagyapa iskoláit Sárospatakon végezte, sőt Pokoly József is ott érettségizett, s ott kezdte a teológiát, végül későbbi életútját is figyelembe véve a tiszántúli egyetemi tanárokhoz soroltuk.

[2] Ez az időpont a tiszáninneni származású egyetemi tanárok születési éveinek pont a középértéke. Az 1881-es évre vonatkozó felekezeti adatokat ebből a népszámlálási kötetből vettük: *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei I. kötet.* (1882).

1. táblázat. A felekezetek megoszlása a tiszáninneni református egyházkerület területéhez tartozó politikai megyékben az 1881. évi népszámlálás szerint

Vármegyék	Felekezetek lélekszáma és százalékos aránya						
	Róm. kat.	Ref.	Evang.	Gör.kat.	Izr.	Egyéb	Összesen
Abaúj	92 900 56,7	33 419 20,2	6497 4,0	17 565 10,7	13 017 7,9	388 0,2	163 786 100,0
Torna	10 325 49,4	8455 40,4	202 1,0	1017 4,9	906 4,3	8 –	20 913 100,0
Borsod	94 648 48,5	72 889 37,3	4420 2,3	10 270 5,3	12 815 6,6	269 0,1	195 311 100,0
Gömör-Kishont	66 526 40,2	30 644 18,5	60 074 36,3	3661 2,2	4261 2,6	102 0,1	165 268 100,0
Ung	27 612 21,8	17 208 13,6	424 0,3	64 960 51,3	16 440 13,0	56 –	126 700 100,0
Zemplén	99 146 36,3	53 089 19,4	6614 2,4	82 814 30,3	31 376 11,5	63 –	273 102 100,0
Összesen törzsterület	391 157 41,4	215 704 22,8	78 231 8,3	180 287 19,1	78 815 8,3	886 0,1	945 080 100,0
Szepes	111 564 64,1	421 0,2	33 406 19,2	22 515 12,9	5941 3,4	110 0,1	173 957 100,0
Sáros	90 089 53,3	257 0,1	14 516 8,6	51 247 30,3	12 694 7,5	86 0,1	168 889 100,0
Összesen **egyházkerület**	592 810 46,0	216 382 16,8	126 153 9,8	254 049 19,7	97 450 7,6	1082 0,1	1 287 926 100,0

jelenléte. Fokozatos csökkenés után az északnyugati, szlovákok lakta járásokban egy százalék alá süllyedt a reformátusok arányszáma. (A római katolikus többségű járások mellett itt evangélikus dominanciájú járásokat is találunk.) Ung megye összlakosságából már csak 13,6 százalék volt református, akik a megye délnyugati felében a síkvidéki területen éltek. A nagykaposi járásban a lakosság 37 százaléka tartozott a református egyházhoz, az ungvári járásban 17 százaléka, az északabbra fekvő szobránci járásban pedig már csak 9 százaléka. A megye északkeleti, főleg ruténok, kisebb részben szlovákok lakta hegyes vidékén a reformátusok aránya nem érte el az egy százalékot. Végül megemlítjük még, hogy a törzsterületnek számító vármegyéken kívül Heves megye Borsoddal határos délkeleti szögletében

volt néhány nagyobb református jellegű település (Átány, Poroszló, Tiszanána), illetve néhány községben jelentősebb református kisebbség (Heves, Maklár), s ezek is a tiszáninneni egyházkerülethez tartoztak.

A tiszáninneni református egyházkerület reformátusságának előbb vázolt elhelyezkedését finomabb tagolás nélkül, de alapvetően jól ábrázolja a Dienes Dénes által készített térkép, amelyen az egyházkormányzati beosztás a polgári közigazgatási térképre van vetítve.

1. térkép. A tiszáninneni református egyházmegyék 1799-ig

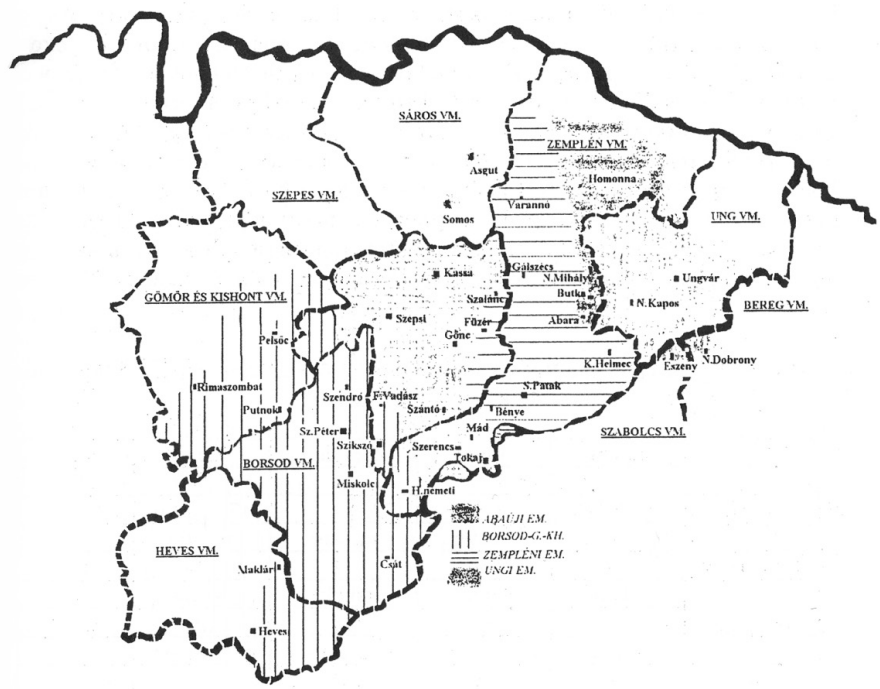

Forrás: Dienes Dénes (2000: 11)

A térkép az 1734-ben létrejött egyházkerületnek azt az egyházmegyei tagolását mutatja, amelyik 1799-ig volt érvényben. Az is leolvasható róla, hogy a négy, lényegében a reformáció századában létrejött egyházmegye, az abaúji, a borsod-gömör-kishonti, a zempléni és az ungi egyházmegye határai nem estek egybe

teljesen a hasonló nevű politikai megyék határaival.[3] Anélkül, hogy a tiszáninneni egyházmegyék rendszerének későbbi változásait tüzetesebben leírnánk, meg kell említeni az 1799-es átszervezést, amikor a könnyebben kormányozható kisebb egységek kialakítására való törekvés mellett erős szempont volt az is, hogy az egyházmegyék határai közelítsenek a vármegyei határokhoz. A legnagyobb kiterjedésű Borsod-Gömör-Kishont-Tornai egyházmegyét a könnyebb kormányozhatóság céljából négy részre tagolták: alsóborsodi, felsőborsodi, gömöri és tornai egyházmegyére. Ugyanekkor hozták létre az alsózempléni és az ung-felsőzempléni egyházmegyét. Majd 1850-ben a felsőzempléni egyházmegye leválasztásával újra önálló lett az ungi egyházmegye (Vattay L. 1900; Román E. 1926: 42; Haraszy K. 1931; Benke I. 1943: 7–9; Ugrai J. 2004: 16–20). Lényegében ez az egyházmegyei struktúra állott fenn a tiszáninneni egyházkerületben egészen Trianonig.

A TISZÁNINNENI TERÜLETRŐL SZÁRMAZÓ REFORMÁTUS ÉS KATOLIKUS EGYETEMI TANÁROK ÉS AZ EGYES FELEKEZETI NÉPESSÉGEK ÍRNI-OLVASNI TUDÁSA

Ez tehát az a történetileg kialakult felekezeti térszerkezet és egyházkormányzati struktúra, ahonnan az a tizenkilenc polgári kori református egyetemi tanár származott, akiknek életrajzi adattárát és életútleírását adattárunkban közöljük. Sok vagy kevés ez a tizenkilenc? Bevezető tanulmányunk 5. *táblázat*ában (94. oldal) a reformátusságon belül maradva az egyházkerületek lélekszámához és ottani egyházi szolgálattevők létszámához viszonyítottuk az egyházkerületek területéről származó professzorok számát. A tiszáninneni egyházkerületnél azt találtuk, hogy a kerület lélekszámának nagyjából megfelel ez a létszám, az egyházi szolgálattevők létszámához képest viszont alulreprezentált, amit az aprófalvas térszerkezetből következő viszonylagosan magasabb lelkészi és tanítói létszámmal hoztunk összefüggésbe. Ehhez képest más irányú összehasonlítási lehetőséget jelent, ha az adott területről származó különböző felekezetű egyetemi tanárok számát a terület felekezeti arányaival vetjük össze. A teljes tiszáninneni református egyházkerülettel nagyjából megegyező Borsod, Abaúj, Torna, Zemplén, Gömör-Kishont, Ung, Szepes és Sáros megyék református népessége az 1881-es népszámlálás szerint 216 382 fő volt. Ugyanezen a területen a római katolikus népesség 592 810 fő, tehát 2,75-szor többen voltak mint a reformátusok. Ezzel

[3] Erről részletesebben ír Dienes Dénes 2000. 9-11.

szemben a területről összesen csak 24 római katolikus polgári kori egyetemi tanár származott, ami csupán 1,26-szorosa a 19 református professzornak. Ha Szepes és Sáros megyék elhagyásával a református törzsterülethez közelítünk, a különbség akkor is meggyőző: 19 református egyetemi tanárral szemben 20 római katolikus (1,05-os szorzó), a népességszám pedig 215 704 reformátussal szemben 391 157 római katolikus (1,81-es szorzó).

A két felekezetnek a reprezentációja az értelmiségi csúcselitnek tekinthető egyetemi tanárságban országosan nem volt ilyen erősen eltérő, amint azt a bevezető tanulmány 2. *táblázat*ában (17. oldal) láthattuk. Ennek tehát a teljesen ki nem zárható véletlen halmozódáson túl speciális helyi okai is lehettek. Első közelítésben 1881-re vonatkozóan megnéztünk egy olyan alapvető művelődési mutatót, mint az írni-olvasni tudás aránya az egyes felekezetek körében a 7 évesnél idősebb népességben. Meglepően nagy eltéréseket találtunk, amint azt 2. *táblázat*unk is mutatja.

2. táblázat. Az írni-olvasni tudók százalékos aránya a nagyobb felekezetek 7 évnél idősebb népessége körében a tiszáninneni ref. egyházkerülethez tartozó vármegyékben és az egész történeti Magyarországon (Horvátország nélkül) az 1881-es népszámlálás szerint

Megye	Felekezet						Összes népesség
	Róm. kat.	Ref.	Evang.	Gör. kat.	Izr.	Gör. keleti	
Abaúj	43,5	58,9	59,5	29,4	71,6	–	48,0
Torna	54,9	67,0	–	16,0	70,0	–	59,4
Borsod	39,3	68,0	76,8	40,1	66,6	–	52,7
Gömör-Kishont	71,0	81,9	82,8	33,9	81,7	–	69,2
Ung	33,2	44,0	–	10,9	45,8	–	25,1
Zemplén	31,7	53,4	44,1	19,3	52,6	–	34,9
Törzsterület összesen	43,7	63,1	76,9	18,7	58,4	–	46,1
Szepes	41,0	–	87,1	16,8	78,2	–	48,1
Sáros	24,5	–	37,5	9,8	55,1	–	28,2
Egyházkerület összesen	40,3	63,2	75,2	16,8	59,1	–	44,4
Egész Magyarország	49,3	63,9	70,7	11,3	71,4	10,9	45,4

Forrás: *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei… I. kötet* (1882: 204–213, 356–363)

A tiszáninneni református egyházkerület törzsterületéhez tartozó hat vármegyében a római katolikus népesség 43,7 százaléka tudott írni-olvasni 1881-ben, a reformátusok esetében pedig ez az arány 63,1 százalék, tehát majdnem másfélszeres. Ezen belül legmagasabb a különbség Borsodban és Zemplénben 28, illetve 22 százalékkal, de a 10 százalékot minden megyében meghaladta. Ha Sáros és Szepes megyéket is figyelembe vesszük, még alacsonyabb lesz a római katolikus írni-olvasni tudók aránya. A jelentős különbségek mögött társadalomszerkezeti, a rendi állás, illetve az urbanizáltság eltéréseiből következő, esetleg etnikai okokat is sejthetünk. A legközvetlenebb magyarázó tényező azonban minden bizonnyal az elemi szintű oktatási infrastruktúra különbözősége. A kisiskolák működésének történeti mélysége, a hálózat sűrűsége és az iskolák hatékonysága lehetett a meglehetősen nagy eltérés oka. Nincs itt terünk ennek alaposabb taglalására, kiváltképpen nem egy empirikusan megalapozott összehasonlító elemzésre, röviden azonban be kell mutatnunk az itteni református iskolahálózat történetileg kialakult működési módját. Annál is inkább foglalkoznunk kell ezzel, mert ez volt a meghatározó mélystruktúra, vagy organikusan fogalmazva, az a televény, ahonnan a református egyetemi tanári elit is kisarjadt.

A TISZÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET TÖRTÉNETI ISKOLAHÁLÓZATA, MINT A REFORMÁTUS FELEKEZETI-MŰVELŐDÉSI ALAKZAT ALKOTÓTÉNYEZŐJE

A tiszáninneni református iskolarendszer első történeti keresztmetszetét Dienes Dénes forrásközlése alapján mutathatjuk be (Dienes D. 2000). A 15 éves háború időszakától, 1596-tól az ellenreformációs gyászévtized kezdetéig, 1672-ig tartó időszak fennmaradt egyházlátogatási jegyzőkönyvei és az egyházmegyék zsinatainak jegyzőkönyvei alapján adhatunk átfogó képet erről az iskolai hálózatról. Ebben az időszakban a négy tiszáninneni egyházmegyében összesen 315 anyaegyház és 476 leányegyház azonosítható. Ezek közül 235 eklézsiában mutatható ki mester/iskolamester működése. Az eleinte a lelkész segítőjeként felfogadott mester feladata lehetett a tanításon kívül a harangozás, a temetés, az istentiszteleteken az éneklés vezetése, a lelkész nélküli leányegyházakban a könyörgés tartása, a településen a jegyzői feladatok ellátása. Sőt „a szorosabb értelemben vett tanítás, az írás-olvasás tudományának, illetve az azon alapuló tartalmaknak iskolai keretek közötti elsajátíttatása nem feltétlenül található meg mindenütt, ahol mestert tartottak" (Dienes D. 2000: 16). A források utalásai alapján az anyaegyházak bő egyharmadában, 115 esetben volt szó valóságos iskolázásról.

(Megjegyzendő, hogy a tanítás valamilyen formája minden eklézsiában jelen volt, hiszen a katekizmusoktatást, a vallási alapismeretek átadását a lelkészek mindenütt végezték.) Az 1648-as sárospataki zsinati szabályozás szerint az iskolahálózatnak ezen felül voltak magasabb kategóriákba tartozó elemei is. A zsinati rendelkezés a latin grammatikát, illetve a poetikát és a retorikát is oktató iskolákat – tulajdonképpen kis- és nagygimnáziumokat – három csoportba sorolta a nem helybeli, alumnus (közköltségen tanuló) diákok száma és az oktatott tananyag szintje szerint. Dienes Dénes 30 mezővárosi gimnáziumot azonosított, amelyek persze nem mind működtek folyamatosan, s színvonaluk is ingadozott. A virágzó hegyaljai mezővárosok majd mindegyikében volt kis- vagy nagygimnáziumi színvonalú iskola. A zempléni egyházmegyében összesen 12, az abaújiban 10, a borsod-gömör-kishontiban 6, az ungiban 2 ilyen iskola működött. Kisebb létszámú iskolák voltak például Tolcsván, Szerencsen, Mádon, Erdőbényén, Sajószentpéteren, Kassán, Szepsiben, nagyobb létszámúak Szikszón, Abaújszántón, Tállyán, Ungváron, Rimaszombatban és Miskolcon. A következő csoporthoz tartozó iskolák pedig már közvetlenül az iskolarendszer csúcsán levő anyaiskola, a Sárospataki Kollégium alatt álltak: Gönc, Tokaj, Olaszliszka, Bodrogkeresztúr, Tarcal, Sátoraljaújhely.

A Sárospataki Kollégium korábbi színvonalas városi plébániai iskolából fejlődött a 16. század közepén protestáns, majd egyértelműen református iskolává. Főúri patrónusok[4] támogatásával fokozatosan erősödve a század utolsó harmadában már a sajátos magyarországi protestáns kollégiumi szervezetben működött, az elemi kisiskolai szintet, a gimnáziumot és a felsőfokú filozófiai tagozatot egyesítve (Dienes D. – Ugrai J. 2013: 16). A 17. századra a sárospataki kollégium Felső-Magyarország református centruma, a tiszáninneni egyházmegyék iskolarendszerének gyűjtő- és elosztóközpontja lett. (Sőt hatóköre azon is túlterjedt.) Elosztóközpontja, mert a teljes teológiai képzést nyújtó akadémiai tagozatának tógátusai közül kerültek ki nemcsak a terület lelkészei, de a fentebb említett gimnáziumi szintű iskolák rektorai is.

Nagy részben szintén a pataki kollégiumból mentek ki az alapfokú kisiskolák mesterei is. A rektorság és az iskolamesterség azonban ekkor még nem volt egész életre szóló foglalkozás. Valójában ez még a képzés szerves része volt. A diákok tanulmányaik közben mehettek ki többnyire három évre a rektoriára. Aztán visszatérhettek a kollégiumba, papi hivatást választhattak vagy a kapott pénz segítségével külföldi akadémiai tanulmányokra indulhattak. (Utóbbiért nevezték a jövedelmezőbb rektoriákat „academica promotio"-nak.) Az 1615 és 1671 között vezetett iskolai anyakönyvek szerint ebben az időszakban 855 togátus diák távozott

[4] Ezek a patrónusok a helység birtokosai, kegyurai voltak: a Perényi és a Dobó család, majd a 17. században a Lorántffy-Rákóczi család.

rektorságra (Ladányi E. 1971: 327). A zempléni egyházmegyében a pataki kollégium privilégiuma volt a mesterküldés, de a többi tiszáninneni egyházmegyébe is jobbára innen mentek a rektorok. Az iskolamesterek kisebb részben a kollégium alá tartozó, Patakról jött rektorok vezetése alatt álló gimnáziumok diákjai körül is kikerülhettek, ha legalább retorikai tanulmányaikat befejezték. A Sárospataki Református Kollégiumnak mint anyaiskolának és a hatókörébe tartozó mezővárosi gimnáziumoknak, falusi kisiskoláknak ezt a szabályozott kapcsolatrendszerét nevezzük partikuláris iskolarendszernek. Hiszen a kisebb iskolák mint a kollégium kihelyezett részei működtek. Itt is a kollégium szelleme határozta meg a tananyagot, a módszert és a tanulmányi célkitűzést (Dienes D. – Ugrai J. 2009: 57). A kollégium így a vonzáskörzetébe tartozó kisiskolákon keresztül hatással volt a régió egész református népességére.

A rendszer azonban nemcsak felülről lefelé ható elosztóként működött, hanem alulról felfelé mozgó gyűjtőfunkciója is volt. A partikularendszer által átfogott terület a kollégium beiskolázási körzete volt (Ugrai J. 2010: 72). Mivel a kisiskolák mesterei a kollégiumban vagy annak valamelyik mezővárosi partikulájában már elsajátították a latin nyelvtan alapjait, így adott esetben latiniskolaként működhettek a kisebb iskolák is, ha találtak egy-két érdeklődő, érdemesnek ítélt tanítványt. Akik aztán innen továbbléphettek valamelyik gimnáziumi szintű partikulába, majd onnan társaikkal együtt a pataki anyaiskolába. Aláírva a kollégium törvényeit (szubszkribálás), az akadémiai tagozat tógátusaként továbbhaladhattak a tudományban, s kimehettek a hálózat valamelyik rektoriájára. Ott esetleg újabb tehetségeket fedezhettek fel és segíthettek hozzá a továbblépéshez. Ők maguk pedig a rektorián gyűjtött pénzen jeles nyugati akadémiákra, német, holland, svájci, angol egyetemekre mehettek. A peregrinációból friss szemléletet, új ismereteket hozhattak haza. A külföldi egyetemekkel eleven kapcsolatban lévő Sárospataki Kollégium intellektuális, valamint központi szabályozó-, szervezőerejének, szétsugárzó hatásának és az alulról felfelé mozgó kapillaritásoknak, a tehetségek gyűjtésének finom összeműködése biztosította ennek az eleven hálózatként működő partikuláris iskolarendszernek a hatékonyságát – bizonyos árnyoldalak és a kétségtelen hullámvölgyek ellenére – évszázadokon át.

A hálózat legnagyobb próbatétele 1671-ben kezdődött, amikor a Pázmány Péter által indított térítő ellenreformációt a királyságban felváltotta az erőszakos katolikus restauráció. A Sárospatakról 1671 őszén elűzött kollégium Gyulafehérvárra menekült, s mint sárospataki–gyulafehérvári kollégium folytatta működését. A Thököly Imre idején 1682-ben Patakon újrainduló iskolának is menekülnie kellett 1686-ban, amely ezután Göncön, majd Kassán működött. A bujdosások idején is próbálták azonban az iskolai hálózatot fenntartani, de igazán csak a Rákóczi-szabadságharc kezdetén, 1703-ban a „régi fészkére" visszatérő kollégium foghatott hozzá a szétzilált partikularendszer újraépítéséhez. Az építkezés folytatódott 1711

után, a Türelmi rendeletig tartó ellenreformációs nyomás körülményei között is. Az egyházközségek hálózata egyébként szintén komoly veszteséget szenvedett, hiszen 1728-ra a négy tiszáninneni egyházmegyében 1640-hez képest harminc százalékkal csökkent az anya- és leányegyházak összesített száma. Azon belül is a zempléni és az ungi egyházmegyében egyenesen csaknem felére csökkent (Dienes D. 1998: 5). A megmaradó eklézsiák jelentős része is meggyengült. Mégis, a gyülekezetek áldozatvállalásával és a református vallását megtartó kisebb birtokos nemesség támogatásával talpraálló egyre népesebb pataki anyaiskolának az egyházkormányzat segítségével a 18. század közepére nemcsak rekonstruálnia sikerült a tiszáninneni iskolarendszert, hanem az még sűrűbb szövésű is lett. Ekkorra például a Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye 141 anyaegyházának már kilencven százalékában működött tanító (Dienes D. 2001: 141).

Ködöböcz József, a sárospataki tanítóképzés jeles kutatója a kollégiumi távozási napló elemzése alapján azt állapította meg, hogy az 1783 és 1803 között a kollégiumból kimenő 1406 tógátus diák 77 százaléka valamilyen nevelői pályára lépett ki. Rektorok, praeceptorok, segédtanítók vagy magánnevelők lettek egy meghatározott időre, ugyanúgy mint elődeik a 17. században. Míg azonban a 17. században évente átlag 15, addig a 18. század végén évente már átlag 51 tanítót adott a pataki kollégium összesen 237 falu vagy város iskolájának, döntő részben a tiszáninneni református egyházkerületben (Ködöböcz J. 1986: 52–54). Ugrai János ugyanezt a kilépési naplót 1786-tól 1825-ig elemezte. Egyrészt megállapította, hogy a nevelői pályára lépők éves átlaga egyes ötéves ciklusokban már a hetvenet is megközelítette. Másrészt kimutatta, hogy az időszak egészére nézve körülbelül háromnegyedük a tiszáninneni egyházkerületben működött. (Ugrai J. 2007: 172–173, 243–245). Ugrai János egy másik munkájában különböző források kombinálásával, de főleg az 1800–1805 közötti egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján, az 1799-ben kialakított új egyházmegyei beosztást figyelembe véve elemezte az egyes egyházmegyék iskolai ellátottságát a 19. század elején. Az eredmények bizonyos mértékig összefüggésbe hozhatók az 1881-es írni-olvasni tudás megyei arányaival. Az iskolai ellátottság a felsőzempléni és ungi egyházmegyében volt a legalacsonyabb (45%). Abaújban 78 százalékos, Alsó-Zemplénben és Felső-Borsodban 90 százalék körüli, Alsó-Borsodban viszont teljes volt. (Ez összefüggött a gyülekezetek lélekszámának különbözőségével is.) A századeleji statisztika Gömörben ugyan csak kétharmados arányt mutatott ki, de 1818-ban már nemcsak minden anyaegyházban, hanem a filiák többségében is működött tanító. A 19. század eleji adatok szerint a tiszáninneni 337 matereklézsia háromnegyedének volt iskolája, s a 252 működő iskola – gyakorlatilag egy kivételével – mind a Sárospataki Református Kollégium partikularendszeréhez tartozott (Ugrai J. 2010: 76–98, 120). Persze azt is tudhatjuk, hogy még nem minden

iskola működése volt folyamatos, s a 6–12 éves korosztály beiskolázási mutatója községenként 13 és 100 százalék között ingadozott.

Kedvező volt viszont, hogy az egyházkerület vezetői intenzíven érdeklődtek a nevelés kérdései iránt. A felvilágosodás pedagógiai eszméi, köznevelési elgondolkodásai teret nyertek a pataki anyaiskolában, amely így kezdeményezője lehetett a kisiskolák reformjának. Megtették az első lépéseket a pedagógia tanítása és a professzionális tanítóképzés irányába. Ezzel párhuzamos az a folyamat, hogy az egyházközségek egyre nagyobb számban alkalmaztak állandósított tanítókat a régi iskolaszervezési forma helyett, amikor a kollégiumi képzés keretében még a tógátus diákok mentek ki néhány évre tanítóskodni. Ugrai János kutatásai szerint a 19. század első évtizedeiben a tiszáninneni iskolákban működőknek már az egyharmada állandósított tanító volt (Ugrai J. 2010: 113; uő 2014). A megnövekedett figyelemnek, a változó szemléletnek köszönhető, hogy amikor Tóth Andrásné Polonyi Nóra szisztematikusan megvizsgálta az 1818 és 1853 közötti időszaknak az iskolák helyzetére nagy gondot fordító tiszáninneni vizitációs jegyzőkönyveit, s ezt összevetette más forrásokkal is, akkor öt évkörre viszonylag teljes adatsorokat tudott összeállítani a kisiskolákról (Tóth A. 1990). Az általa közölt adatsorokat elemezve a népiskolák számának jelentős növekedését állapíthatjuk meg a tiszáninneni egyházkerületben. A reformkor végére a 349 anyaegyháznak immár 95 százalékában, 333 településen volt református iskola. Csak az abaúji egyházmegyében volt kilenc, s a felsőzempléni-ungi egyházmegyében hét iskola nélküli matereklézsia. A 333 anyaegyházi iskolán kívül 57 leányegyházban is működött iskola. Ez azt jelenti, hogy a nagyobbrészt kis lélekszámú filiák kereken egyharmadának volt helyben iskolája. Tornában majdnem mindegyiknek, de Gömörben is soknak. Az iskola nélküli leányegyházak gyerekei többnyire az anyaegyház református iskolájába járhattak.

A református népiskolai rendszer tiszáninneni kiteljesedésének, erősödésének lendületet adott, hogy az egyházkerületi közgyűlés már 1843-ban tervet készíttetett egy sárospataki tanítókat képző intézet felállításáról. Külön pedagógiai kurzusok, gyakorlatok elvégzéséhez, vizsgákhoz kötötték, hogy kiket alkalmazhatnak a gyülekezetek iskolatanítónak. 1857-ben a pataki kollégium új intézeti ágaként megnyílt a képzőintézet is. Megmaradt ugyan a teológusok pedagógiai felkészítése, s az akadémiai hallgatók közül egy ideig még kerültek ki tanítók a református iskolákba, lassan azonban az új tanítóképző intézet professzionálisan felkészített, végzett növendékei foglalták el az egyházkerület iskoláinak tanítói székeit (Ködöböcz J. 1986: 84). Az 1868-as népiskolai törvényt követő évben az egyházkerület átadta az államnak a kollégium tanítóképző intézetét, de olyan szerződést kötött az állammal, amely biztosította a kerület református népiskoláinak tanítói utánpótlását. Az utánpótlás biztosítására nagyszámú alapítványi ösztöndíjat hoztak létre.

Ez tehát az a több évszázados folyamat, az a kiterjedő és mélyülő kultiváció, amely többek között megalapozta a 19. század végi tiszáninneni reformátusság írni-olvasni tudásának a többségi katolikus népességhez képest magasabb színvonalát is. A sárospataki anyaiskola által szervezett és irányított, de tápláló erőit a kiterjedt hálózatból felszívó partikuláris iskolarendszer hozta létre és éltette a tiszáninneni református egyházközségek bázisán, az egyházkormányzat támogatásával azt a kulturális közösséget, azt a református felekezeti-művelődési blokkot, amelyből adattárunk tanúsága szerint a tiszáninneni származású református egyetemi tanárok kiemelkedtek.

AZ EGYHÁZKERÜLET 19. SZÁZADI KÖZÉPISKOLÁI TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYÜKKEL ÉS A MÁS FELEKEZETŰ ISKOLÁK KONTEXTUSÁVAL

Mielőtt azonban professzoraink kötődését ehhez a blokkhoz tüzetesen vizsgálnánk, még szólnunk kell a tiszáninneni református iskolarendszernek a pataki kollégium és a falusi kisiskolák közötti szintjéről, amelyet érdemben a 17. századra vonatkozóan említettünk utoljára. Dienes Dénes írásaira hivatkozva írtuk, hogy a rendszer 17. századi virágkorában 30 olyan mezővárosi kis- vagy nagygimnáziumi szintű iskola volt, ahol a latin grammatikát, illetve poétikát és a retorikát is oktatták. Mielőtt számba vennénk, hogy mi történt a 19. századra ezekkel az iskolákkal, emlékeztetnünk kell arra, hogy az 1670-es években kezdődő erőszakos rekatolizáció eredményeként a Türelmi rendeletig tartó időszak végére a reformátusság az egész régióban elvesztette többségét. A szóban forgó 30 mezővárosban is meggyengült, s a legtöbb helyen, így a Hegyalja városkáiban is kisebbségbe szorult. Részben ebből is következett ennek az iskolai szintnek a meggyengülése, illetve koncentrálódása néhány karakteresebben református arculatúnak megmaradt városra. Ha megnézzük a pataki contrascribák[5] által 1763 és 1826 között vezetett protokollumot, amelybe 215, stabilan a kollégium partikularendszeréhez tartozó egyházközség tanítói díjlevelét jegyezték be (Dienes D. 2001: 7–139), akkor először azt állapíthatjuk meg, hogy az emlegetett 30 mezőváros ebben az időszakban is Sárospatak vonzáskörzetéhez tartozott, s onnan kapta háromévenként a rektorait, illetve praeceptorait.[6] A pataki anyaiskolából rektoriára menő diákok tanulmányaik olyan szintjén álltak, hogy valamenyien képesek voltak a latin

[5] Sárospatakon a diákönkormányzat vezetőjének, a seniornak a helyettese.

[6] A praeceptor segédtanító volt. Még nem végzett a kollégiumban, csak megszakította tanulmányát. Ő foglalkozott a kisebb tanulókkal.

nyelvet kezdő, vagy akár haladó fokon is tanítani, ha találtak eziránt érdeklődő tanítványt. Ebben az értelemben mind a 215 itt feljegyzett partikula az anyanyelvi oktatás mellett változatlanul latiniskola is volt. Érdemes azonban alaposabban is végigolvasni a díjleveleket, mert vannak közöttük olyanok, amelyek rendelkeznek a latintanulás különböző szintjein levő diákok utáni különdíjazásról, aggályos gonddal feltüntetve, hogy mennyit fizet a mesternek a declinista, mennyit a coniugista, mennyit a syntaxista, s mennyibe kerülnek a rhetoricai tanulmányok. Ez minden bizonnyal a létező helyi gyakorlat írásba foglalása volt, aminek alapján az iskola szintjét, színvonalát jó eséllyel meghatározhatjuk. Ha tételesen megnézzük a 17. században legalább kisgimnáziumi szintű 30 mezővárosi iskolát, akkor először is azt látjuk, hogy lett közülük néhány alacsonyabb szintre jutott iskola, ahova csak mestert tudtak fogadni, praeceptort nem, tehát a mester foglalkozott minden gyerekkel. (Például: Tolcsva, Olaszliszka, Bodrogkeresztúr, de Kassa is ide tartozott.)[7] A többi mezővárosi iskolában a mesteren kívül praeceptort is foglalkoztattak. Ezek között vannak olyan iskolák, ahol a díjlevél szerint biztosan tanították a latin nyelv alapjait a declinista szinttől a syntaxisig. (Például: Sajószentpéter, Tokaj, Tarcal.) Ezek a kisiskolák legfelsőbb szintjét jelentették, ahol elő lehetett készülni a gimnáziumi tanulmányokra. Ehhez a típushoz közel állt néhány nagyobb falusi református közösség, s nemesek által lakott néhány kisebb község iskolája is (Alsóvadász, Megyaszó, Putnok, Pelsőc, Bánhorváti, Ónod, Kázsmárk, Rásony). Végül kiemelkedett a sorból három olyan iskola, ahol a syntaxis után a poeticát és a rhetoricát is tanították: Miskolc, Rimaszombat, Szepsi. A hasonló szintű Szikszó nem szerepel a protokollumban, mert korábban jó ideig a debreceni kollégium partikulája volt, s csak 1779 után hozatta tanárait felváltva Sárospatakról, illetve Debrecenből.

Ez a négy iskola az 1777-es első és az 1806-os második Ratio Educationis szabályai szerint gimnáziumnak/nagygimnáziumnak számított. Közülük Szepsi a 19. században kiesett, de a miskolci és a rimaszombati gimnáziumoknak Trianonig, a szikszóinak pedig 1854-es megszűnéséig megmaradt a fontos szerepe a tiszáninneni református iskolarendszerben, amint az adattárunk szócikkeiből is egyértelműen kiderül. Érdemes röviden áttekinteni, hogy a tiszáninnei református iskolahálózatból – a pataki kollégium mellett – miért ez a három tudta tartani a gimnáziumi szintet az első és a második Ratio Educationis utáni időszakban is. Igyekszünk megvilágítani, hogy mi volt a történelmi előzménye, háttere ennek a 19. századi talpon maradásnak, illetve hogy a régió más városaiban

[7] Kosáry a magyar neveléstörténeti monográfiában tévesen sorolja a kassai iskolát Miskolc és Rimaszombat mellett a Sárospataki kollégium partikuláinak jelentősebbjei közé az 1790 és 1830 közötti időszakban. A kassai református iskola sok nehézséggel küzdő, egytanítós, kis létszámú intézmény volt. 1873-ban beolvadt az akkor felállított községi iskolába (SZABÓ L. 1944: 141–145, 154–156, 167, 170, 174).

miért nem lehetett református középiskola. Utóbbi kapcsán azt a kontextust is jelezzük, hogy a középiskoláztatásban a terület városaiban hol milyen szerepe volt a többi felekezetnek. Az áttekintést Ung megyével, a vármegye székhelyével, Ungvár kamarai mezővárossal, későbbi rendezett tanácsú várossal kezdjük. Itt a magyar etnikumú reformátusok olyannyira kisebbségbe szorultak, hogy a 18. század jelentős részében a gyülekezeti élet is szünetelt. A jezsuiták már 1640-ben idehozták gimnáziumukat, amely a rend feloszlatása után is katolikus intézményként, a dualizmus idején királyi katolikus főgimnáziumként működött. Ebben az iskolában tanult a munkácsi görögkatolikus püspökség szinte teljes értelmiségi utánpótlása. Különösen azután, hogy az unióval görögkatolikussá lett ruszinságot egyházilag összefogó püspökséget a pápa 1771-ben kanonizálta, s 1774-től ennek Ungvár lett a székhelye, a püspöki papnevelő intézettel együtt (Hodinka A. 1909). Zemplén vármegye székhelyén, Sátoraljaújhelyen, a pataki uradalomhoz tartozó, de Sárospataknál gyorsabban fejlődő mezővárosban (később rendezett tanácsú város) nem olyan radikálisan mint Ungváron, de Báthory Zsófia és a Rákócziak katolizálásától kezdve folyamatosan szorult vissza a református egyház. Sárospatak közelsége miatt sem volt itt lehetőség református középiskola felemelkedésére, de az 1789-ben idetelepített piarista nagygimnázium sem adott erre sok esélyt.

A régió legnagyobb városa, Felső-Magyarország „fővárosa", Abaúj vármegye székhelye, Kassa szabad királyi város igazából sohasem volt református jellegű. A 16. században csatlakozott a reformációhoz, de kitartva a lutheri irány mellett, csak 1644-től engedte meg falai között a reformátusok, s 1647-től a katolikusok nyilvános vallásgyakorlatát. Ezután a Rákócziak és Lorántffy Zsuzsanna támogatásával a kassai reformátusok megerősödtek, s az 1650-es évektől iskolájukat főiskolai szintre tudták emelni. 1670-től azonban a királyi kormányzat támogatását élvező katolikus restauráció nyomása miatt egészen a Türelmi rendeletig a lét és a nemlét határán küzdött az összezsugorodott kassai kálvinista eklézsia. Templomukat és iskolájukat elvették. A jezsuiták elől Göncre, majd 1695-ben Kassára menekülő pataki iskola is csak a külvárosban kapott helyet (1704-ig). Kassa egyértelműen katolikus központ lett. A jezsuiták még 1654-ben nagygimnáziumot, majd 1660-ban egyetemet alapítottak itt. A rend feloszlatása után Kassán királyi akadémia, majd királyi jogakadémia működött, a gimnáziumot pedig a 19. században a premontreiek vezették. 1804-től Kassa római katolikus püspöki város lett, az egri főegyházmegyéből leválasztott kassai egyházmegye székhelye káptalannal és papnevelő intézettel (Révész K. 1894; uő 1908; Szabó L. 1944; Kónya A. 2015).

Abaújban a 18. század közepétől csak néhány mezővárosban volt jelentősebb református részarány, Abaújszántón, Göncön és Szikszón. Göncön a 17. században a pataki kollégium színvonalas partikulája működött, görögöt, filozófiát és logikát is tanítottak. 1687-ben maga a menekülni kényszerült anyaiskola is itt

telepedett le, 1695-ben azonban, amikor a város birtokosai, a Csáky grófok a kassai jezsuita konviktusnak adták zálogbirtokba Göncöt, akkor a patakiaknak innen is menekülniük kellett. Sőt a zálogbirtokos jezsuiták a gönci reformátusoknak mind a nyilvános, mind a magán-vallásgyakorlatát betiltották. 1712-ben a gönci református egyház és iskolája is megszűnt létezni. A Türelmi rendelet után 1783-ban Göncön újraéledő református egyháznak a templom- és parókiaépítési gondok mellett már csak népiskola fenntartására volt ereje és lehetősége (Iványi B. 1926: 112, 131).

Szikszón is hamar gyökeret vert a reformáció, s a 16. század közepétől megszakítás nélkül működött a református egyház. 1695-ben elválasztották ugyan a városi tanácstól az egyháztanácsot, de a lakosság még tisztán református volt. A városka földesurai – egykori reformálói – a Perényiek ugyan katolizáltak, s a 18. század közepén katolikus plébánost is hoztak, de nem volt erőszakos rekatolizáció, így a reformátusság még a 19. század első felében is relatív többségben volt (Kunsch J. 1853). A mezőváros iskolájában a reformáció kezdetén ismertebb reformátorok is tanítottak (Benczédi Székely István, Dévai Bíró Mátyás, Batizi András). Itt kezdett tanulni az 1540-es években Szikszai Fabricius Balázs, aki később Melanchton kedves tanítványa volt, s az 1560-as évektől a pataki iskolát kollégiummá, a magyarországi protestáns lelkészképzés egyik legjelentősebb intézményévé fejlesztette. A szikszói iskolát az iskolákat szabályozó 1648-as sárospataki zsinat a népesebbek közé sorolta. A rektorokat a sárospataki kollégiumból vitték egészen 1674-ig. Akkor a kollégium elűzése miatt a kapcsolat bizonytalanná vált. Így ezután a debreceni kollégiumból kezdték hozatni a rektorokat, s emellett a sárospataki iskola hazatérése után is kitartottak. A tiszáninneni egyházkerület figyelmeztetéseivel csak annyit tudott elérni, hogy 1779-től két-két évre felváltva Debrecenből, illetve Sárospatakról hozták az iskola rektorait. A II. Ratio Educationis után az iskola nagygimnáziumi szinten működött. A rektor mellett praeceptorok tanítottak, 1823-tól pedig állandósított tanítók, konrektor és szubrektor (Sváb A. 1996: 128–135). Az alsóbb osztályokban többen voltak, a rétor és a poéta osztályban csak néhányan. A szikszói gimnázium fennmaradását a göncinél és az abaújszántóinál erősebb helyi református háttér mellett az is segítette, hogy a városka közelében több olyan abaúji település volt, ahol viszonylag nagy számban éltek református kisnemes famíliák, amelyek már a 18. századtól igyekeztek fiaikat taníttatni. Az Entwurf szabályai szerinti előírásoknak azonban az 1852-es szikszói nagy tűzvész után az iskola már nem tudott megfelelni, s 1854-ben megszűnt. Utolsó tanárai a miskolci, illetve a sárospataki református gimnáziumba távoztak.

A Gömör-Kishont megyei városok közül egyedül Rimaszombatban volt jelentős súlya a reformátusságnak. A többi német és szlovák dominanciájú városkában

evangélikus vagy római katolikus túlsúly volt. Rimaszombatban,[8] a kereskedelmi és céhes ipari központnak is számító városkában a 16. század utolsó harmadára a reformáció kálvini iránya jutott túlsúlyba. Olyannyira, hogy a 17. század közepén a város egyházi ügyeit is kézbentartó városi tanács csak magyar nyelvű reformátusokat engedett letelepedni. A tanács református consistoriumként is működve nagy részben a közvagyon jövedelméből fedezte az egyház kiadásai mellett a 16. századtól folyamatosan működő gimnáziumi szintű iskola költségeit is. Az iskolát közvetlenül a lelkész és a tekintélyes polgárok közül választott iskolai főinspector felügyelte a tanács irányításával. A tanács gondoskodott két-háromévenként a megfelelő igazgató és a praeceptorok meghívásáról a sárospataki anyaiskolából. A rimaszombati református eklézsia és a virágzó, sokszor filozófiát és teológiát is tanító iskola működését csak átmenetileg zavarta meg, hogy a Wesselényi-féle összeesküvés után kezdődő protestánsüldözés során 1673-ban lelkészüket, Harsányi István esperest is gályarabságra hurcolták. Az egységesen magyar református polgárságú városka egyháza és iskolája a nehézségek ellenére a 18. században is virágzó állapotban volt egészen 1771-ig. Ekkor már a rimaszombati iskola a rektoron kívül hat praeceptorral működött, s filozófiát is tanítottak. 1771-ben azonban bekövetkezett az úgynevezett „processiói katasztrófa". Ekkor ugyanis a szomszéd katolikus falvakból a református városba vezetett katolikus processiót a templomból kijövő református hívek – azt gondolván, hogy templomukat el akarják venni – kiverték a városból. Mária Terézia királynő példát statuálandó a tettesek bírósági megbüntetésén túl[9] királyi rendelettel megtiltotta a városban a reformátusok szabad vallásgyakorlatát, elvette templomukat, iskolájukat, a lelkészek, professzorok, rektorok lakóházait, javadalmait. Ingóságaikat – még a tógátus diákokét is – zároltatta, s a várost el kellett hagyniuk. Még a Türelmi rendelet után is csak a városban 1783-ban megforduló II. József külön rendeletére kapták vissza a szabad vallásgyakorlás jogát, hogy újra templomot és iskolát építhessenek, lelkészeket, tanítókat alkalmazhassanak. Végül csak az 1791-es, a protestánsoknak iskolai kérdésekben is autonómiát adó vallásügyi törvények után emelhették iskolájukat újra gimnáziumi szintre. Az egyház és az iskola kormányzási és felügyeleti jogát most már a városi tanácstól független egyháztanács vette kézbe. A korábbi jövedelmi forrásaitól megfosztott iskola működését, a tanárok fizetését, az emeletes iskolaépület elkészítését, felszerelését, ahogy a millenneumi monográfia fogalmazta, „a hívek soha nem lankadó áldozatkészsége" biztosította egy évszázadon át. A rimaszombati reformátusok a 19. századra lélekszám szerint kisebbségbe jutottak, de mint a város törzsökös

[8] A rimaszombati iskolának a város történetével összefonódott históriáját alapvetően a millenniumi iskolatörténet alapján foglaljuk össze (Bodor I. 1899).

[9] Hét férfit és huszonkét nőt ítéltek részint egy év börtönre, részint 30-30 korbácsütésre.

tulajdonos polgárságának megmaradt meghatározó szerepük a város közéletében és művelődésében. Jól dokumentálható kisebb-nagyobb adományaik, alapítványaik, végrendeleteik is jelzik, hogy fontosnak tartották gimnáziumukat. Az iskola tanárait változatlanul Sárospatakról hozták, s tantervét is az anyaiskolához igazították. 1825-ben határozatot hoztak az iskola vezetőjének állandósított professzori státuszáról, mellette véglegesített conrector alkalmazásáról s tisztes fizetésükről. Ezután csak a másik három tanítót, praeceptort hozták 2–3 évente Sárospatakról. 1853-ban a hatosztályos rimaszombati református gimnázium, hogy az Entwurf magasabb követelményeinek megfelelhessen, nyilvánossági jogot szerezhessen, a főfelügyeleti jogot gyakorló tiszáninneni református egyházkerület és a kishonti evangélikus esperesség szerződésével egyesült az osgyán-sajógömöri evangélikus gimnáziummal, s mint rimaszombati egyesült protestáns hatosztályos gimnázium, majd nyolcosztályos főgimnázium folytatta működését Trianonig.

Borsod megye székhelyén, Miskolcon is a helybeli református polgárság tartotta fenn évszázadokon át a református gimnáziumot.[10] Miskolc, a diósgyőri koronauradalomhoz tartozó kiváltságos mezőváros 1540-ben zálogbirtokosok kezére került, akik kezdetben akadályozni igyekeztek a reformáció terjedését, mégis a 16. század harmadik negyedében a város reformátussá lett. A még Zsigmondtól kapott kegyúri jogra is támaszkodva a városi tanács az egyházi ügyeket is teljes felelősséggel intézte, beleértve a református iskola támogatását. (Erre a város főbíróit fel is eskették.) Miskolcnak – miként Sárospataknak – már a 15. században működött a plébániai iskolája, s ennek átalakulásával jött létre 1560 körül a református triviális iskola. Az 1658-as sárospataki zsinaton, ahol a tiszáninneni református iskolákat szabályozták, a miskolci skólát a népesebb nagygimnáziumi szintű iskolák közé sorolták, ahol a latin grammatikán, a syntaxison kívül poétikát, retorikát, valamint a logika és a görög nyelv elemeit is tanították. Ekkor és az 1679-es miskolci részzsinaton a sárospatakiak iskolarendjét és tantervét írták elő a miskolciaknak is.

A várost, amelyik a 16. század elején egy nagyméretű jobbágytelepülés volt, a század végére egyre inkább a bortermelés irányába elmozduló jelentős paraszti árutermelés jellemezte. Ennek jövedelméből, a zálogbirtokosok gyors pénzhez jutási törekvését kihasználva, sok jobbágy – köztük mesteremberek – „liberáltatta" magát telkével, szőlőjével, megváltva, zálogba véve a jobbágyterheket, vagy nemesi levelet szerezve. A Miskolcra beköltöző armális és birtokos nemesek, kézművesek, írástudó értelmiségiek is szereztek így itt tényleges tulajdonjogot jobbágytelkek

[10] A miskolci református gimnáziumról és a város történetéről írottakhoz a következő műveket használtuk: Deák G. 1999; Dienes D. 2000; Kovács G. 1885; Zsupán L. – Bándi G. 1960; Faragó T. 2000; Fazekas Cs. 2000; Ö. Kovács J. – Szendi A. 2000; Papp K. 2000; Stipta I. 2000; Szegőfi A. 2000; Tóth P. 2000.

és szőlőbirtokok felett. Ez a városi tulajdonos közösség képes volt a 18. század első felében a korábbi zálogbirtokosok helyébe lépve, háromszor is nagy összeget fizetve a királyi kamarának, a jobbágyi terhek megváltásával a Miskolc területén levő telkeket és uradalmi szolgáltatásokat zálogba venni, s így a város egész territóriumát ellenőrzése alá vonni. Ez az emelkedő tulajdonosi réteg még ekkor is csaknem teljes egészében református volt, s ezen belül igen nagy arányban nemes (40% körül). Iskolatörténeti szempontból is nagy jelentősége volt ennek a karakteresen miskolci folyamatnak. Mert bár 1735-ben kényszerűen elválasztották a városigazgatástól az ekkor létrehozott református egyháztanácsot, s a város helyett így a miskolci református egyház lett a gimnázium fenntartója, de a város vezetését kézben tartó református elit változatlanul sajátjának tekintette az iskolát. Ennek a gazdaságilag jól megalapozott református elitnek volt aztán ereje ahhoz, hogy a rekatolizáció országos viszonyai ellenére védje a református érdekeket, s fenntartsa és fejlessze gimnáziumát. A gimnázium a 18. században változatlanul a sárospataki kollégium partikulája volt. Onnan hozták a rektorokat, akik a hittani tagozatot bevégzett ifjak voltak, többnyire a kollégiumi diákönkormányzatot vezető seniorok vagy helyetteseik, a kontraskribák. Ez is jelzi a miskolci gimnázium ekkor már első helyét a pataki partikulák között. A gimnáziumban tanító praeceptorok is Patakról jöttek, s csak az alsóbb osztályok tanítóit választották a gimnáziumot végzett saját jótéteményeseik közül. Az iskola fejlődését mutatja, hogy 1749-ben állandósították a rektori tisztséget, s lehetőleg külföldi egyetemet végzett teológust választottak rektornak. 1782-től a rektor mellé konrektort és szubrektort választottak szintén véglegesített állásban. 1796-ban létrehozták az iskolai tanácsot, amelyik a tanintézet ügyeit az iskolai kormányzó vezetésével végezte. 1798-ban az 1796-os sárospataki tanterv alapján hatosztályos gimnáziumot szerveztek. Ekkor határozott úgy az iskolatanács, hogy a négy felső osztályt véglegesített tanárok tanítsák. Ezeket az úgynevezett „humaniorum professori" állásokat a következő években fokozatosan betöltötték. 1829-ben már arról határozott a tanács, hogy a gimnáziumi szint fölé bevezetik a bölcsészeti tanfolyamot. Ezt a három-, majd négyéves akadémiai tagozatot a Helytartótanács 1835-ven jóváhagyta, s ezzel az iskola, közelítve a pataki anyaiskolához, líceummá alakult. Az iskola erősödése, szintemelkedése mögötti fedezetként ott állt a felekezeti többségét a bevándorlók miatt ugyan elvesztő, de anyagilag erős miskolci református polgárság változatlan támogatása. Miskolc a nagyobb gazdasági tájakat összekapcsoló központi helyzetét a közlekedési utak 18. században kezdett átszervezése után jobban hasznosítva kézműipari és kereskedelmi centrummá, nagy vonzáskörzetű piacközponttá fejlődött. A modernizálódó városban a régi, nemesi hátterű református elit a 19. században is megőrizte kulturális befolyását. Rendszeres adakozással, alapítványokkal, végrendeleti hagyatkozásokkal segítette a sajátjának érzett iskola építését, működését, a tanárok fizetését, a diákok

ellátását. Az Entwurf után, az önkényuralom idején, 1858-ban a hathatósabb védelem érdekében az iskolát közvetlenül a tiszáninneni egyházkerület felügyelete alá helyezték. 1862–1863-ban a sárospataki tanterv alapján vezették be a nyolcosztályos gimnáziumot. Az iskola mint főgimnázium kapott ugyanekkor nyilvánossági jogot, s az első érettségit is megtartották. A miskolci református főgimnázium a partikularendszer dualizmuskori megszűnése után is több szállal kötődött a sárospataki kollégiumhoz. Miskolcon egyébként a minoriták még 1730-ban alapítottak iskolát, de ez sokáig kisgimnáziumként, 1852-től pedig négyosztályos algimnáziumként működött, s csak közvetlenül az első világháború előtt fejlesztették nyolcosztályossá.

Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a magyarországi iskolaügy első állami szabályozása, az 1777-es első, majd az 1806-os második Ratio Educationis utáni időszakban a tiszáninneni református egyházkerület törzsterületén a kiterjedő és erősödő népiskolai szint felett a református egyháznak négy olyan középszintű oktatási intézménye volt, amelyek közvetlenül szerepet játszottak a református értelmiség képzésében, nevelésében. Ezek közül leggyengébb háttérrel az abaúji Szikszó gimnáziuma rendelkezett, így az 1849 végi osztrák oktatási törvény, az Entwurf szigorú előírását a kellő létszámú szaktanári karra vonatkozóan nem tudta teljesíteni, s 1854-ben megszűnt. Gömör-Kishont megye székhelyén, a néhány ezres lélekszámú Rimaszombatban, ahol a számbeli többségét elvesztő, de a város közéletében és művelődésében befolyását megőrző református polgárság támogatását élvezte a jó színvonalú nagygimnázium, az Entwurf magasabb követelményeinek csak úgy tudott megfelelni, hogy 1853-ban egyesült az osgyáni evangélikus gimnáziummal. Hatosztályos gimnáziumként működött, míg 1884-ben nyolcosztályos főgimnáziummá nem fejlesztették. A gazdaságilag erősödő, regionális piacközponttá fejlődő népesebb borsodi megyeszékhely, Miskolc református gimnáziumát a város életében meghatározó szerepet játszó törzsökös református polgárság támogatásával sikerült a reformkorban bölcsészeti tanfolyammal bővített líceummá fejleszteni. 1850 után az egyházkerület közreműködésével fokozatosan az Entwurf szigorú előírásainak megfelelő nyolcosztályos főgimnáziummá alakult, s továbbra is emelkedő pályán maradt. Az Entwurf időszakáig mindhárom gimnázium egyértelműen a sárospataki kollégium partikulája volt a tiszáninneni egyházkerület népiskoláival együtt. Az egész hálózat központja a pataki anyaiskola volt a Ratio szerinti nagygimnáziumával, amelyet az Entwurf előírásai szerinti főgimnáziummá alakítottak, a 16. század óta működő bölcsészeti-teológiai (akadémiai) tagozatával, s az 1793-ban alapított jogakadémiai tagozattal. Ezzel a középiskolai szinttel és az akadémiai tagozatokkal teljes az az iskolai hálózat, amelynek az egész református egyházszervezettel együttműködve döntő szerepe volt a tiszáninneni református felekezeti-művelődési blokk konstituálásában. A középiskolák azért is meghatározó, közvetlen

tényezők voltak a blokk elitszegmensének formálásában, mert az önkényuralom idején kezdődött oktatási modernizációt követően az egyetemekre beiratkozni lényegében csak a nyolcosztályos középiskolát lezáró, az Entwurf által bevezetett érettségi vizsga sikeres letétele után lehetett.

Figyelemmel kell lennünk azonban a terület más felekezetű középiskoláira is, mint a református iskolarendszer kontextusára. Többek között azért is, mert a dualizmus időszakában a középiskolázás korábbi szigorú felekezeti kötöttségei kezdtek oldódni, s az ebben az értelemben is megnyíló iskolai piacon a felekezeti határokat már könnyebben át lehetett lépni. Érdemes tehát legalább felsorolni a régió részben már említett katolikus középiskoláit a dualizmus korában: ungvári királyi katolikus főgimnázium; sátoraljaújhelyi piarista főgimnázium (1892-től, korábban hatosztályos); kassai premontrei főgimnázium; Gömör megyében a rozsnyói premontrei főgimnázium; miskolci minorita algimnázium (1886-tól királyi katolikus, 1911-től főgimnázium). Az evangélikusoknak ugyanezen a területen két gimnáziuma volt, a rozsnyói főgimnázium és a miskolci algimnázium (utóbbi csak 1861-től 1888-ig működött). Megjegyezzük még, hogy a regionális központ szerepét betöltő Kassán már 1858-ban modern hatosztályos állami reáliskolát is nyitottak, amelyet 1876-ra nyolcosztályos, érettségit adó főreáliskolává fejlesztettek.

A középiskolai piac tehát a református egyházkerület törzsterületén a dualizmus idején úgy nézett ki, hogy Abaújban nem volt református középiskola. Kassán, a regionális centrumban az állami főreáliskola mellett csak katolikus gimnázium működött a premontreiek kezelésében. Az abaúji reformátusok nagyobb részben a sárospataki kollégiumot, kisebb részben a miskolci református gimnáziumot választották. Ung megyében Ungváron csak királyi katolikus gimnázium működött, s elsősorban a görögkatolikusok értelmiségi utánpótlását szolgálta. Az ungi reformátusok a sárospataki kollégiumot használták. Zemplénben a sátoraljaújhelyi piarista gimnázium igyekezett felzárkózni a nagy múltú és országosan ismert sárospataki iskolához, de ez a polgári korszak végéig még létszám tekintetében is csak részben sikerült, annak ellenére, hogy 1891-től már főgimnáziumként működött. Gömörben a rozsnyói premontrei gimnázium inkább a helybeli evangélikus gimnáziummal volt versenyben, míg a megye délkeleti felét a rimaszombati egyesült protestáns főgimnázium uralta. Borsodban sokáig egyértelműen a miskolci református gimnázium volt az első – színvonalban és létszámban is. Azonban az 1907 és 1910 között nyolcosztályossá kiépített, impozáns, modern épülethez jutó királyi katolikus gimnázium az első világháború időszakában létszámban már megelőzte. A borsodi református diákok a történelmi hagyományoktól eltérve a dualizmus idején már egyre kisebb számban látogatták a pataki kollégiumot. Kivéve azokat, akik teológiai és jogi pályákra mentek. Ezek egyébként nemcsak innen, hanem az egyházkerület egész területéről változatlanul látogatták a sárospataki kollégium akadémiai tagozatait.

Érdemes megnézni néhány dualizmuskori időmetszetben, hogy az egyházkerület törzsterületének iskolai piacán miként alakult az előbb felsorolt református, illetve katolikus gimnáziumok súlya. Ehhez mutatónak a két felekezet főgimnáziumaiba járó összes diák számát és az adott évben érettségit tevők számát használtuk. Ezek arányait vethetjük össze a törzsterületen élő teljes református és katolikus népesség számával.[11]

3. táblázat. A római katolikus és a református népességnek, valamint a katolikus és a református főgimnáziumok diákjainak és érettségizőinek száma a tiszáninneni ref. egyházkerület törzsterületén három dualizmuskori időmetszetben

Felekezetek	Időmetszetek		
	1880	1900	1910
Római katolikus népesség száma	391 157	488 136	531 177
Református népesség száma	215 704	243 039	254 034
Katolikus főgimnáziumok* összes diákjának száma	1 280	1 678	1 975
Református főgimnáziumok* összes diákjának száma	1 055	1 296	1 210
Katolikus főgimnáziumban* érettségizők száma	75	101	127
Református főgimnáziumban* érettségizők száma	61	80	96

*A diáklétszámokra vonatkozó adatok forrása: MÉSZÁROS I. (1988).

*4. táblázat. A római katolikus népességnek a reformátushoz, valamint a felekezeti főgimnáziumok diákjainak egymáshoz viszonyított aránya a tiszáninneni ref. egyházkerület törzsterületén három dualizmuskori időmetszetben**

Felekezetek	Időmetszetek		
	1880	1900	1910
A róm. kat. lakosságszám aránya a reformátushoz	1,81	2,01	2,09
A kat. főgimnáziumok diáklétszámának aránya a ref. főgimnáziumok diákjainak számához	1,21	1,29	1,63
A kat. főgimnáziumok érettségiző diákjainak aránya a ref. főgimnáziumok érettségiző diákjainak számához	1,23	1,26	1,32

* A *3. táblázat* alapján számított arányok.

[11] Tudjuk, hogy ezek nem hibátlan mutatók, többek között azért sem, mert akkoriban a felekezeti iskolák felekezeti összetétele már vegyes volt, de a tendenciák jelzésére alkalmasnak gondoljuk.

A *3.* és a *4. táblázat*ról azt olvashatjuk le, hogy míg 1880-ban a római katolikus népesség lélekszáma 1,81-szorosa volt a református népességnek, addig ugyanekkor a terület katolikus főgimnáziumaiba csak 1,21-szor annyi diák tanult mint a hasonló református intézményekben. Tehát a katolikus főgimnáziumoknak népességarányosan kisebb súlyuk volt mint a református iskoláknak. Az érettségizők számarányai szinte pontosan ugyanezt a kisebb súlyt mutatják. 1900-ban ehhez képest a katolikus főgimnáziumok minimális erősödését mutatják az arányszámok. 1910-ben az összes diáklétszámnál a miskolci kir. katolikus gimnázium főgimnáziummá szervezésének köszönhetően jelentősen javultak a katolikusok arányai. Ugyanakkor, tekintetbe véve a római katolikus lakosságarány növekedését, a katolikus iskolák érettségizőinek arányszáma átmenetileg kicsit még romlott is. Összességében azt állíthatjuk, hogy a református főgimnáziumoknak a súlya a világháborúig mind az összlétszám, mind az elit kiemelkedése miatt fontos érettségizők száma tekintetében lakosságszám-arányosan nagyobb volt mint a katolikus intézményeknek. Az írni-olvasni tudás mélystrukturális eltérései mellett a középiskolai szintnek ez a súlykülönbsége is magyarázó tényező lehet, amikor arról gondolkozunk, hogy lakosságarányosan miért szignifikánsan több református egyetemi tanár került ki a tiszáninneni református egyházkerület területéről, mint ahány katolikus.

Nem lenne teljes a régió középiskolai piacának áttekintése, ha nem sorolnánk fel a tiszáninneni egyházkerülethez tartozó, de nem törzsterületnek számító, református népesség nélküli Sáros és Szepes megye katolikus és evangélikus gimnáziumait. Sáros megye székhelyén, Eperjes sz. kir. városban az 1673-ban a jezsuiták által alapított gimnázium 1865-től lett királyi katolikus főgimnázium (korábban a minoriták vezették). Bártfán 1862-től 1895-ig működött négyosztályos királyi katolikus algimnázium. Szepes megye székhelyén, Lőcse sz. kir. városban szintén a jezsuiták alapítottak gimnáziumot 1672-ben. Ennek utóda 1851-től lett főgimnázium, s 1861-től királyi katolikus főgimnázium. Szepes megye pár ezer lakosú két sz. kir. városkájában a piaristák fundáltak középiskolát. A rend első magyarországi gimnáziuma a podolini volt (1643-tól), ez 1865-től, a kisszebeni 1863-tól működött négyosztályos algimnáziumként. Mindkét iskola csak az első világháború kezdetén lett főgimnázium.

Szempontunkból sajátos jelentősége volt a két megye evangélikus gimnáziumainak. Az itteni cipszer és egyéb német városkák kisugárzásának a németországi szellemi hatások közvetítésével döntő szerepe volt már a régió reformációjának elindításában is. Az ellenreformáció ugyan 1674-től, s kivált az 1687-es eperjesi Caraffa-féle vésztörvényszék időszakától erősen korlátozta itt az evangélikus egyház és az evangélikus iskolák működését, mégis jelentős maradt a német protestáns művelődés eredményeinek közvetítése. Az evangélikus iskolák komoly szellemi erőt képviseltek a 18–19. században is. Eperjesen a „gyászévtized" és

a vésztörvényszék csapásai után megszűnt ugyan az 1667-től működő bölcselet-teológiai akadémiai tagozat, de azt sikerült 1750-től újraindítani. 1785-ben visszavásárolták az akadémia régi épületeit is, amelyek sokáig a jezsuita rend tulajdonában voltak. Az eperjesi evangélikus anyaiskola a soproni és a pozsonyi evangélikus líceumhoz hasonló szerepet töltött be az északkeleti régióban, miután 1804-ben a tiszai evangélikus egyházkerület kerületi főiskolává nyilvánította, s így anyagi támogatása is növekedett. 1811-től jogakadémiát is indítottak, s 1852-től magasabb szintre emelték a teológiai képzést. Középiskolájuk az Entwurf után már 1855-ben főgimnáziumként működött (Kónya P. 1994; Gömöry J. 1933). A szepességi városok kisebbségbe szorult evangélikussága is színvonalas iskolákat működtetett Iglón, Késmárkon és Lőcsén. A 18–19. század fordulóján Késmárkon és Lőcsén bölcseleti-teológiai tagozat is létesült, sőt Késmárkon 1805-től jogi képzés is folyt. A reformkorban mindkét intézmény líceumként működött. Az Entwurf után a késmárki 1852-től főgimnázium lett, a lőcsei iskolát viszont átadták az államnak, s 1869 után modern főreáliskolává lett. Iglón a korábbi kisgimnázium 1854-ben algimnáziummá, 1861-ben pedig főgimnáziummá alakult. Ezekben az evangélikus gimnáziumokban sok kiemelkedő tanár tanított, s a magyar művelődés több későbbi kitűnő munkása tanult (Szelényi Ö. 1917; Palcsó I. 1893).

A szepességi evangélikusok körében már 1881-ben 87 százalékos volt az írni-olvasni tudók aránya. Ennek a művelődési alapnak és a jó színvonalú evangélikus iskoláknak köszönhető, hogy a tiszáninneni református egyházkerület teljes területéről a mindössze 126 ezer főnyi (10 százaléknyi) evangélikusság köréből polgári kori egyetemi tanári listánkra harmincan kerültek fel. Hattal többen voltak mint a 600 ezres római katolikus népességből (46%) származók, s tizeneggyel többen mint a 220 ezres reformátusságból (17%) kiemelkedők. Az egyházkerület területéről származó 73 egyetemi tanár 41 százaléka volt evangélikus (30 fő – a népességi arányhoz képest négyszeres felülreprezentáció), 26 százaléka református (19 fő – a népességhez képest másfélszeres felülreprezentáció), 33 százaléka római katolikus (24 fő – a népességhez képest 0,73-szoros reprezentáció). Az eperjesi iskolaközpontnak köszönhetően öt evangélikus egyetemi tanár született Eperjesen. A 33 ezres szepességi evangélikus közösségből pedig 14 egyetemi tanár származott a polgári korszakban. Az ország kisebb-nagyobb lokális felekezeti-művelődési alakzatai közül valószínűleg a szepességi evangélikusok közül került ki viszonylagosan a legtöbb egyetemi tanár. A fejlett eperjesi és szepességi evangélikus iskolázási és művelődési kisrégió figyelmen kívül nem hagyható fontos kontextusa volt a tiszáninneni református felekezeti-művelődési blokknak. A mostani egyetemi tanári életútleírásokból, családfákból is kiderül, hogy a kapcsolatok nem merültek ki a református magyar diákok egyszerű német nyelvtanulásában.

A TISZÁNINNENI SZÁRMAZÁSÚ REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK ÉS FELMENŐIK ISKOLÁI

Egyetemi tanárainknak a református felekezeti alakzathoz, pontosabban annak feltételezett tiszáninneni változatához való kapcsolódását iskolai pályafutásuk bemutatásával kezdjük vizsgálni. Értelemszerűen mind a tizenkilencen református vallásúak voltak, s 1854 és 1903 között születve törvényszerűen szinte mind református elemi iskolázásban részesültek. Az egyetlen kivétel az egyébként később lelkészi pályát választó Soós Béla, akinek bírói pályán mozgó apja az adott időszakban a Nyitra megyei nagytapolcsányi járásbíróságon volt albíra, s a 6000 lelkes nagyközségben, ahol alig 30 református élt, természetesen nem volt református elemi iskola. További kettő kivételével valamennyi későbbi professzorunk a sárospataki anyaiskola partikulájában vagy legalábbis volt partikulájában sajátította el az elemi ismereteket. A két kivétel Szádeczky-Kardoss Tibor és Szádeczky-Kardoss Elemér, akik az abaúji származású Szádeczky-Kardoss Gyula kolozsvári professzor gyermekeiként Kolozsváron jártak református elemibe. Bizonyos tekintetben az apa, Szádeczky-Kardoss Gyula és testvére, Szádeczky-Kardoss Lajos is különös esetek. Ugyanis 1859-ben és 1860-ban a pusztafalui református lelkész gyermekeiként olyan faluban születtek, amelyik az egyházkerület utolsó négy iskola nélküli anyaegyházának egyike volt. A középiskola előtti szakaszban a sárospataki kollégiumban végzett nagytudományú apjuk tanította őket, s így voltaképpen ezt is tekinthetjük Sárospatak partikulájának. Református professzoraink tehát ebben a korai életszakaszban elemi iskolai szocializációjuk során döntően a Sárospataki kollégium erőterében elsajátíthatták a református vallási alapismereteket, énekeket, szokásokat. S bármennyire liberális korszaka volt ekkor a magyarországi református teológiai gondolkodásnak – Sárospatakon is –, az elsajátított elemi ismereteket is református spirituális világkép keretezte.

A középosztálybeli gyerekek általában tízévesen, a népiskola négy osztályának elvégzése után kezdték középiskolai tanulmányaikat. A 19 professzor közül ketten falusi környezetből, kisbirtokos családból indultak, ők 12 évesen, az elemi 6 osztálya után léptek a középiskolába. Ez a megkezdett középiskola két kivétellel, tehát 17 esetben református gimnázium volt. A már említett Soós Béla iskolái aszerint változtak, hogy bíró apját éppen hová helyezték. Egy évet járt a nagytapolcsányi állami polgáriba, egy évet az iglói evangélikus főgimnáziumba, kettőt a szombathelyi premontreieknél végzett, végül, miután apja a kassai kir. törvényszék bírája lett, a felsőbb négy gimnáziumi osztályt Kassán a premontreieknél járta, s ott is érettségizett. A másik kivétel Kun József, aki a miskolci városvezető elitből származott, s az előkelő bécsi Theresianumba íratták be. A német nyelvű elitképző intézményben együtt tanult a monarchia főtisztviselőinek, arisztokratáinak gyermekeivel, s ott is érettségizett. A megkezdett református gimnázium

tíz esetben a sárospataki volt. Itt tanultak a sárospataki születésűek, akik mind tanárgyerekek voltak: Buza László, Finkey Ferenc, Finkey József, Kérészy Zoltán, Kiss Árpád és Mitrovics Gyula. Itt kezdtek a pusztafalui születésű Szádeczky fiúk, Lajos és Gyula. Ide íratták be az ungmogyorósi nemesi kisbirtokos gyereket, Diószeghy Dánielt, valamint az abaúji Hidasnémeti állomásfőnökének fiát, a felsőmérai református lelkész unokáját, Györffy Istvánt is. Kovács Gábor, a miskolci református gimnázium tanárának, igazgatójának a fia és Csik Lajos, a borsodi Felsőnyárádról származó kisbirtokos fiú a miskolci református gimnáziumba iratkoztak be, s ott is érettségiztek. A tősgyökeres rimaszombati polgárcsaládban született Bernát István a helybeli egyesült protestáns gimnáziumban tanult, majd mivel az iskola az ő idejében még csak hatosztályos volt, egy évet a híres pozsonyi evangélikus, egy évet pedig a budapesti református gimnáziumban végzett. Horváth Béla, akinek az apja borsodi lelkészcsaládból származó vasúti tisztviselőként éppen Rimaszombatban szolgált, szintén Rimaszombatban tanult öt évig. Megözvegyült anyjával költözve egy évig a budapesti, három évig a miskolci református gimnáziumba járt. Az 1839-ben Szikszón született Vécsey Tamás az akkor még működő szikszói gimnáziumban tanult négy évig, majd kedves tanárát, Finkey Pált (a mi Finkey Ferenc jogászprofesszorunk apját) követve a miskolci református gimnáziumban folytatta tanulmányait. Ez a tizenöt középiskola-választás tehát a sárospataki kollégium erőterén belül maradt. A kolozsvári Szádeczky fiúk természetesen a kolozsvári református főgimnáziumba iratkoztak be. De a sárospataki erőtéren belül kezdők sem mind ott fejezték be a gimnáziumot. Györffy István, miután apja a MÁV aradi üzletigazgatóságának számosztályán lett ellenőr, iskoláit Aradon folytatta, s az aradi kir. kat. gimnáziumban érettségizett.

Volt azonban ezen a kényszerű változtatáson kívül céltudatos váltás is. Vécsey Tamás a szikszói és a miskolci gimnáziumi évek után 1853-ban a jónevű eperjesi evangélikus gimnáziumban tanult tovább. Az eperjesiek már 1855-ben megkapták a Thun Leo-féle oktatási kormányzattól a nyilvánossági jogot, s így Vécsey 1856-ban az iskola első érettségiző osztályával érettségizett. Sőt ezt a protestáns együttműködést később is folytatta. Miután ugyanis a pesti egyetemen elvégezte a jogi kart, jogi doktorátust szerzett, ügyvédi vizsgát tett, majd 1863-ban Magyarországon első reformátusként a magántanári képesítést is megkapta, 1864-ben meghívták régi, kedves kollégiumába, Eperjesre a jogakadémia tanárának. (Elárvult fiatalabb testvérei közül hárman így az ő pártfogásával tanulhattak az eperjesi kollégiumban.) 1868–69-ben a jogi kar dékánja, sőt 1869-től 1874-ig – míg képviselővé nem választották – az egész kollégiumnak a rektora volt. A Szádeczkyeknek is hasonlóan erős kapcsolata volt az északkeleti régió német szellemi hátterű evangélikus iskoláival. Lajos és Gyula apja, Szádeczky Sámuel több mint tíz sárospataki év után, 1846-tól két évig Eperjesen a kollégium jogakadémiai tagozatán tanult. (Egyébként későbbi feleségének apja, Kanócz

András, a rövid életű gálszécsi lelkész is diákoskodott néhány évet Eperjesen.) Szádeczky Sámuel, miután tüzérhadnagyként végigharcolta a szabadságharcot, Sárospatakon befejezte a teológiát, s a hegyek közé zárt Pusztafalu lelkésze lett. Hat fia nevelésére nagy gondot fordítva a később egyetemi tanárrá lett első két fiút, Lajost és Gyulát Patakról a szepességi Igló evangélikus főgimnáziumába vitte, ott is érettségiztek. Az ambiciózus apát nemcsak a német nyelv jó megtaníttatása motiválta. A francia nyelvet is tanító iskola emblematikus tanára volt ugyanis ekkoriban a Sárospatakon és német egyetemeken tanult, Pestalozzi pedagógiai elveit terjesztő Tavasi Lajos is.

Ha az apák generációjának iskoláit vizsgáljuk, még erősebbnek tűnik a sárospataki erőtér is, meg az eperjesi-szepességi hatás is. Az apák közül tizenketten jártak a sárospataki anyaiskolába, hatan a miskolci református gimnáziumba, s ketten-ketten tanultak Rimaszombatban, illetve Szikszón. Hárman töltöttek néhány évet az eperjesi kollégiumban, ketten Iglón. (Györffy István apja a debreceni református kollégiumban tanult.) Ez a 28 eset úgy jött ki, hogy többen voltak, akik két helyen is tanultak. Jellemző volt, hogy a szikszói, s főleg a miskolci partikulában kezdett tanulmányok után a sárospataki anyaiskolában folytatták a képzést. Eperjes és Igló is minden esetben második iskola volt. Kérészy Zoltán apja (1835–1914), a sárospataki főgimnázium tanára, aki a borsodi Parasznya parókiáján látta meg a napvilágot, Szikszón megkezdett tanulmányait Miskolcon, majd Sárospatakon folytatta, s Eperjesen is tanult, mielőtt Sárospatakon a hittani akadémiát bevégezte.

Az apai nagyapáknál hét sárospataki, három miskolci, két rimaszombati és két eperjesi iskolai adatot találtunk. Az anyai nagyapáknál változatosabb a helyzet, mert ott a hét sárospataki, egy miskolci, két debreceni és két eperjesi iskolai adaton kívül a római katolikus anyák révén két egri cisztercita[12] és egy podolini piarista adat is van. Végül is a 19 egyetemi tanár között 17 olyan eset volt, hogy vagy ő maga, vagy az apja, vagy a nagyapja tanult a sárospataki kollégiumban. Összességében a négy iskolai adatsor masszívan igazolja, hogy református vallású professzoraink több generációra visszamenően a református felekezeti-művelődési alakzatban gyökereztek, Sárospatak erőteréből származtak.

[12] Az egri adat azt mutatja, hogy amikor áttekintettük a tiszáninneni ref. egyházkerület területének középiskolai piacát, akkor a katolikus vonatkozásban figyelembe kellett volna vennünk Egert is, ahol a gimnáziumon kívül 1852-ig bölcsészeti és jogi akadémia, utána pedig püspöki jogakadémia is működött. Az erős katolikus iskolaközpont vonzása a középiskola tekintetében is kiterjedt a tiszáninneni ref. egyházkerület területén élő katolikusokra is.

A SZEPESSÉGI ÉS AZ EPERJESI NÉMET EVANGÉLIKUS KAPCSOLAT ÉS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS PÁLYÁK

Az is látható, hogy ennek az alakzatnak a tiszáninneni változatát sajátos kapcsolatrendszer fűzte a szepességi és az eperjesi német nyelvű evangélikus művelődéshez. Bár az 1777 előtti diáknévsorokban is előfordul erre vonatkozóan egy-egy adat (Hörcsik R. 1998: 294), a kapcsolatok inkább csak a 18. század utolsó évtizedeiben élénkültek meg, s ettől kezdve az ingadozások és a rendszertelenség ellenére nem enyésztek el a következő száz évben sem. Ugrai János az 1807–1808-ban készült tiszáninneni lelkészönéletrajzok és az 1783-tól vezetett kollégiumi távozási napló alapján az 1780-as évekhez kötötte a kapcsolatok élénkülését, s összefüggésbe hozta a II. József-féle nyelvrendelettel, valamint a diákok külföldjárásának a németországi egyetemek, illetve Bécs felé fordulásával. Az 1807–1808-ban részletesebb önéletrajzot író 160 lelkésznek több mint 10 százaléka töltött átlagosan másfél évet a Szepességben (Ugrai J. 2002). Az 1780-as évektől kezdték szorgalmazni és szervezni a kollégiumban a német nyelv oktatását is. A mi életrajzi adattárunkban is van erre vonatkozó adat. Vécsey Tamás dédapjának 1761-ben született testvére pataki tógátusként másfél évet tanult Lőcsén, majd mielőtt Erlangenbe ment volna peregrinációba, a sárospataki kollégiumban német nyelvet tanított. A szepességi tanulás egyébként szervezett diákcsere keretében zajlott. Az egymás iskoláiban töltött egy-három évet kölcsönösen egyenértékűnek ismerték el, hiszen nem külön nyelvi képzésben vettek részt, hanem németül, illetve latinul és magyarul folyó rendes oktatásban (Ugrai J. 2004: 31). A távozási naplót (Ugrai J. 2012) tanulmányozva azt állapítottuk meg, hogy ez a viszonylag költséges diákcsere az 1783-as kezdő évtől elég szaggatott volt ugyan, 1812-ig 2-3-4 éves kihagyásokat mutat, de minden alkalommal 3-4-5 fő részvételével történt, ami viszont az akció szervezettségére utal. 1813-tól 1830-ig viszont már csak három kihagyott év volt, s az évenkénti létszám egytől tizenegyig ingadozott. Ezután hosszabb kihagyás következett, de 1843-ban egyszerre 21-en mentek a Szepességbe tanulni. A célpont döntő arányban Lőcse volt, s ehhez képest csak néhányszor Késmárk és Igló. Az esetek jelentős részében csak a Szepességet jegyezték fel, mint úti célt. (Úgy tűnik, hogy az eperjesi jogakadémia látogatása ennek a forrásnak az alapján nem mindig mutatható ki.) 1783 és 1851 között összesen 193 esetet tudtunk azonosítani.

Azt, hogy a szokás valóban nem enyészett el később sem, mutatják az adattárunkból már idézett esetek (Vécsey Tamás és a Szádeczky fiúk). A sárospataki születésű Finkey Ferenc – későbbi jogászprofesszor – céltudatosan, a szokás folytatásaként gyakornokoskodott egy fél évet 1892-ben Kullmann János ügyvédi irodájában a szepességi Poprádon. Összességében minden szakadozottsága ellenére jelentősnek mondható a tiszáninneni református diákok szepességi és eperjesi diákoskodása, s cserébe az ottani német nyelvű evangélikusok sárospataki

tanulása. A kapcsolatok mind a két felekezetet, etnokulturális csoportot nyitottabbá tették. Valószínűleg ennek a szokásnak is volt szerepe abban, hogy a 19. században olyan jó együttműködés volt a református és az evangélikus felekezet között. Talán még abban is, hogy a szepességi német eredetű értelmiség a reformkortól olyan nagy arányban kapcsolódott be, értékeit hozva, az emelkedő magyar művelődési és tudományos életbe. Másrészről a tiszáninneni református ifjakat ez a kapcsolat nemcsak egyszerűen a peregrinációra készítette elő, hanem messzebb ható jelentősége is volt annak, hogy kaput nyitott számukra a német evangélikus világra, s általában a német kultúrára. Nem elhanyagolható hatása lehetett a diákok szemléletére, hogy megismerték a felvidéki urbanitást, a fejlettebb polgárias miliőket és életvilágokat. Ezek a hatások leülepedve a kultúrában, s tovább éltetve újabb személyi kapcsolatokban, maradandó nyomot hagytak a református felekezeti-művelődési alakzaton, pontosabban annak tiszáninneni változatán. Ennek a változatnak az arculatán ez az egyik jellegzetes vonás. Abban, hogy ez a hatás maradandóvá, vagy legalábbis hosszabb időre jellegzetes vonássá tudott válni, szerepet játszhatott az is, hogy a 19. századi Rimaszombat, Miskolc és Sárospatak miliője eleve nem volt annyira távol az északkeleti Felvidék városkáinak világától, mint a szepességi diákcserében egyébként szintén részt vevő alföldi Debrecené.

Lehetséges, hogy a tiszáninneni egyetemi tanárok eredeti pályaválasztásainak egy része is kapcsolatba hozható ezzel a szomszédsági hatással. Professzoraink szakmastruktúrája esetleg értelmezhető úgy, hogy ebben is megnyilvánult a református felekezeti-művelődési alakzat tiszáninneni változata, amelyre hatással volt a felvidéki szomszédság és kapcsolatrendszer révén a felvidéki városok német evangélikus (és katolikus) polgárságának, értelmiségének érdeklődése a botanika, a vegytan, az ásványtan, s általában a természettudományok és a műszaki tudományok iránt. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a 19 professzorból nyolcan természettudományos pályán működtek. A humán jellegűnek tartott sárospataki kollégiumból úgy került ki két műegyetemi professzor, hogy az érettségi után céltudatosan a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskolára jelentkeztek. Finkey Józsefnek, a pataki jogakadémia polgári perrendtartás és egyházjogi tanszékén tanító professzorának korán árvaságra jutott fia úgy jutott erre a döntésre, hogy lenyűgözte a gimnázium külön teremben elhelyezett gazdag ásványgyűjteménye, amelynek legszebb darabjait Selmecbányáról kapta az iskola. Az Ung megyei nemesi kisbirtokos családból jövő Diószeghy Dániel vaskohómérnöki pályaválasztása is összefügg ezzel a gyűjteménnyel. Szádeczky-Kardoss Gyula az iglói evangélikus gimnáziumban kapta az indítást, hogy a budapesti egyetem természetrajz–vegytan szakára jelentkezzen. Fiának, Szádeczky-Kardoss Elemérnek már az apa adta tovább a kolozsvári egyetem ásványföldtani intézetében a szenvedélyes elköteleződést a geológus pálya mellett. Kiss Árpád vegyészprofesszor pályaválasztásának történetét is az apjával, Kiss Elekkel kell kezdenünk. A korán

árván maradt lelkészfiú két évet tanult Budapesten fizika–matematika–természetrajz szakon, de aztán tornatanári oklevelet szerzett, s 1879-től a sárospataki kollégium első tornatanára lett. 1886-ban a Szepességből házasodott. Felesége, Muszkalay Gizella (róm. kat.) apja podolini polgárgyerekből lett a Szepes megyei Gerlachfalván Anhalt-Dessau herceg gazdatisztje. A feleség egyik testvére trencséni gimnáziumi tanár volt, egy másik testvére lőcsei rendőrkapitány. Kiss Elek ebben a környezetben is töltekezve Sárospatak környékének intenzív geológiai, botanikai és régészeti kutatója lett. Értékes ásványgyűjteményét az Erdélyi Múzeum (Szádeczky-Kardoss Gyula által igazgatott) gyűjteményének adományozta. Kiss Árpád Sárospatakon tanult, s közvetlenül apjától kapta a természettudományos érdeklődést. (Testvére 1908-ban, egy évvel Finkey József után jelentkezett Selmecbányára bányamérnöki szakra.) A lelkészunoka és vasúti tisztviselő gyerek, Györffy István Patakon kezdte a gimnáziumot, de már Aradon, a kir. kat. gimnáziumban kapta az indítást a botanikus pályára természettantanárától, az egyébként rimaszombati születésű Richter Aladártól. Jelentős szepességi hatást is láthatunk azonban Györffy későbbi pályáján. A kolozsvári egyetemen ismerkedett meg a Késmárkon érettségizett Greisiger Irmával, a szepesbélai orvos szintén természettan szakos leányával, a tátrai flóra kutatójával, akivel a végzés után összeházasodott. Az após, a tátraaljai születésű Greisiger Mihály jeles természetbúvár volt, a Szepesség őstörténetének kutatója, a poprádi Kárpát-múzeum gondnoka, gazdag botanikai gyűjteménnyel. A házasság után Györffy gyűjtőmunkája egész tudományos pályáján a Tátrára és környezetére koncentrált. Makóról áthelyeztette magát a lőcsei főreáliskolába, ahol öt évig tanított, mielőtt elnyerte a kolozsvári egyetemi katedrát. Professzoraink közül még ketten választottak természettudományos pályát. A szintén lelkészunoka és vasúti tisztviselő fiú, Horváth Béla 1912-ben jelentkezett a budapesti orvosi karra, Csik Lajos, a felsőnyárádi kisbirtokos fiú pedig 1920-ban lett a debreceni egyetem orvosi kara első rendes évfolyamának a hallgatója. Mindketten a miskolci református gimnáziumban érettségiztek. A természettudományos pályán működők ilyen viszonylag nagy aránya a tiszáninnei származású református professzorok között, mint láttuk, nem tekinthető teljesen véletlen halmozódás eredményének, hanem inkább a református felekezeti-művelődési alakzat tiszáninneni változata egyik jellegzetességének, ami ráadásul összefüggésbe hozható egy korábban leírt másik jellegzetességgel, a felvidéki német városokhoz kötődő kapcsolatrendszerrel.

Ha végigvisszük egyetemi tanáraink szakmai összetételének vizsgálatát, akkor azt kell előrebocsátanunk, hogy a megoszlás újabb elemeit már nem tudjuk az előbbi összefüggésrendszerben értelmezni. Inkább véletlennek tekinthetjük például, hogy a tiszáninneni professzorok között a tényleges országos arányoktól eltérve csak egy bölcsész volt. Viszont az összes magyarországi református egyetemi tanár valós megoszlásához képest, ahol a katolikusokhoz hasonlóan

csak minden ötödik volt jogász (Bevezetés *4. táblázat* 22. oldal), a tiszáninneni számok inkább megfelelnek a református értelmiséggel kapcsolatban a jogászok túlsúlyáról kialakított sztereotípiának. Itt ugyanis a nyolc jogász éppen 40 százalékát tette ki az összes egyetemi tanárnak. Ezt az erős túlsúlyt nem magyarázza teljesen a pataki református jogakadémia léte sem, ahová hárman jártak. Figyelemreméltó adat egyébként, hogy a nyolc jogász közül hárman jogi végzettséggel, de közgazdászok voltak. Bernát István a tudományegyetemi közgazdasági karon közgazdaságtant és agrárpolitikát adott elő, Kovács Gábor és Szádeczky-Kardoss Tibor pedig a debreceni jogi kar közgazdaságtan-pénzügytan tanszékén működött. Saját koruk kapitalista gazdasági-társadalmi rendjének problémáival foglalkozva mindhárman új utakat kerestek. Bernát István a szövetkezeti gondolat és agrárérdekek hirdetője, gyakorlati munkása volt. Kovács Gábor a monopóliumok nélküli igazi szabadversenytől várta, hogy megszűnik majd az értéktöbblet elsajátítása, a kizsákmányolás. Szádeczky-Kardoss Tibor a magyar polgári gazdaságelméleti gondolkodás azon generációjához tartozott, amelynek tagjai a népjóléti állam irányába fejlődő piacgazdaság szociálisan érzékeny hívei voltak.

A TISZÁNINNENI EGYETEMI TANÁROK SZÁRMAZÁSA: SZÜLŐK, CSALÁDFÁK, ISKOLÁK, TÖRTÉNELMI GYÖKEREK

Csak röviden emlékeztetünk arra, hogy a magyarországi polgári kori egyetemi tanárok prozopográfiájával foglalkozva arra a következtetésre jutottunk, hogy lehetséges a professzorok rekrutációját kisebb-nagyobb felekezeti-művelődési blokkonként haladva vizsgálni. Az első alaposabban megvizsgált református felekezetű csoport a debreceni tudományegyetem hittudományi karának teológiai tanárai voltak. Itt bebizonyosodott, hogy ennek a professzori karnak a háttere egy történetileg kiformálódott felekezeti-művelődési alakzat. Egy olyan alakzat, amelyet a református kollégiumi iskolaközpontok, s a hozzájuk kapcsolódó parókiák és partikuláris kisiskolák rendszere éltetett, s egy szociológiailag megragadható hálózat hordozott, amelynek centrumában a kisnemességgel összefonódott papi rend állt. Ugyanakkor ez a hálózat folyamatosan kiegészült magyar nyelvű és döntően magyar etnikumú csoportokból jövő újabb személyekkel, családokkal. Az utánpótlás értékvilágának, hittani azonosságának, egyházi kultúrájának, tradícióinak viszonylagos állandóságát az egész magyar református egyházi és iskolai intézményrendszer biztosította (Kovács I. G. 2014: 182–183; Kósa L.: 2016). Vizsgálódási körünket most tovább tágítottuk, s azt feltételezzük, hogy nemcsak a teológiai professzorok, hanem a polgári korszak többi református vallású egyetemi

tanára is – függetlenül attól, hogy milyen professzióban működött – a fentebb körülírt, s már bizonyítottan létező alakzatból származott. Másrészt szűkítettünk is, amennyiben kutatásunkat a református egyházszervezet legnagyobb egységei, az egyházkerületek szerint tagoljuk. Azt feltételezzük, hogy az egyes egyházkerületek területéről, a kerületek központjában álló iskolaközpont/kollégium erőteréből származó egyetemi tanárok életrajzi adattárai a református felekezeti-művelődési alakzat más-más változatát mutatják meg. Vagy legalábbis ezek a változatok hordoznak néhány sajátos vonást is. A tiszáninneni egyházkerület esetében már találtunk egy ilyen jellegzetes vonást, amikor bemutatva a középiskolázást, leírtuk az eperjesi-szepességi evangélikus kapcsolatrendszert és a kapcsolatok szerepét a természettudományos professziók választásában.

Először röviden áttekintjük minden egyetemi tanárunk családjának történetét. A tömörség mellett törekszünk arra is, hogy minden olyan fontos adatot, összefüggést megemlítsünk, amelynek jelentősége lehet a református felekezeti-művelődési alakzat lényegének, általános jegyeinek megismerése, s a tiszáninneni változat jellemzőinek felfedezése szempontjából. Aztán igyekszünk ennek alapján átfogóbb adatokhoz, s néhány összefüggés megfogalmazásához is eljutni. Mintánk kicsi, mégis érdemes vizsgálódásunkhoz professzoraink születési dátuma alapján kohorszokat kialakítani. Itt is azt a tagolást használjuk, amelyet az egyetemi tanári elittel foglalkozó első dolgozatunknál kialakítottunk (Kovács I. G. – Kende G. 2011: 102–103). Eszerint a beosztás szerint az 1875-ig született első kohorszhoz nyolcan tartoztak. A második generáció tagjai, akik 1876 és 1890 között születtek, öten voltak. Az 1890 után született csoporthoz hatan tartoztak. Az egyedi áttekintésnél kohorszok, s azon belül születési évek szerint haladunk.

A legidősebb, Vécsey Tamás budapesti jogászprofesszor 1839-ben született az Abaúj megyei Szikszón, ahol ekkor református gimnázium is működött. Apja nemesi birtokos volt, aki több vármegyei hivatalt is viselt (számvevő, aljegyző, tiszti főügyész), s évtizedeken át a szikszói református egyház főgondnoka volt. Apai ágon a dédapáig, Vécsey Zsigmondig tudunk visszamenni, aki 1746-ban az Abaúj megyei Péderben született kisebb nemesi birtokos famíliában. Ő volt az első a családból, aki magasabb tanulmányokat végzett. Követte őt négy fiútestvére közül a legfiatalabb is, akit már említettünk azzal összefüggésben, hogy Patakról Lőcsére ment, majd németet tanított a pataki kollégiumban. Németországi peregrináció után Somogyban lett lelkész. Maga a dédapa 17 évesen subscribált Sárospatakon, ahol mint kiváló tanuló a diákönkormányzat vezetője, senior lett. Kétéves berni peregrináció után került a tekintélyes, kétlelkészes szikszói parókiára, ahol segédlelkész, második lelkész, majd első lelkész lett. Közben néhány évig Mezőkeresztesen az újonnan alakult alsóborsodi egyházmegye esperese is volt. Az apai ágon a feleségek is mindkét részről kisebb nemes családokból származtak, amelyek a 17. században kapták nemességüket. Van közöttük

prédikátor, s a 18. századból rozsnyói polgár is. Az utóbbi ágazat evangélikus volt, az összes többi református. A Vécsey család példa arra is, hogy a kitaníttatott nemesifjú révén a család a vagyont is gyarapíthatta. A szikszói lelkész, Zsigmond leszármazottai között van ugyan lelkész is, de éppen a professzorunkhoz vezető ág a vármegyei közéletben szerephez jutó birtokosként élt. Izgalmas fölemelkedést mutat a professzor anyai ágának, a római katolikus Szedliczky családnak a története is. A dédapa tállyai postamesterként szerezte vagyonát, a nemességet pedig testvérével, a szikszói, majd miskolci postamesterrel egyszerre kapta 1794-ben. Fiaik már jogvégzettek voltak (egri püspöki jogakadémia), így a nagyapa is, aki pesti ügyvédként a reformkori irodalmi életnek is szereplője volt.

Bernát István közgazdász professzor 1854-ben Rimaszombatban született, ahol Szikszóhoz hasonlóan régóta református középiskola működött. A városka kereskedelmi és céhes ipari központ volt, ahol a kisebbségi református tulajdonos polgárságnak domináns szerepe volt a város közéletében. Bernát István mindkét ágon ebből a törzsökös református közösségből származott. A 18. század közepétől az apai és az anyai felmenők is a tanultak a helyi gimnáziumban, sőt közülük többen folytatták a sárospataki anyaiskolában és a debreceni kollégiumban is. A Bernáthok nem voltak nemesek – csak Bernát István kapott 1908-ban nemességet –, de mint nagykereskedők, szenátorként tagjai voltak a városi tanácsnak. Szerepet játszottak a református egyházban, s adományaikkal támogatták a református gimnáziumot. Az apa már gyógyszerész volt (diplomaticus paticarius), Pesten végezte tanulmányait. 200 holdas birtokot szerzett, a városnak gazdasági tanácsosa, a református egyháznak presbitere volt, s az Entwurf után a legnagyobb összeggel támogatta a helyi egyesült protestáns gimnáziumot. Az anyai ági Szügyiek nemesek voltak, akik a megyei közéletben is szerepeltek, de közéleti aktivitásuk elsősorban a városhoz kötődött. A Debrecenben subscribált táblabíró anyai nagyapa Rimaszombat polgármesteri tisztét is betöltötte. A Sárospatakon tógátusként tanult dédapa városi tanácsos, a református egyháztanács tagja és az iskola inspektora volt. Két testvére lett sárospataki tanulmányok után református lelkész, egyik leánytestvére pedig Szombathy Jánoshoz, a sárospataki kollégium híres történészprofesszorához ment férjhez. Az anyai ág is, s annak minden elágazása buzgó és nagyvonalú támogatója volt a rimaszombati református, majd az egyesített protestáns gimnáziumnak.

Az időrend szerint következő Szádeczky fiúkról már volt szó. Lajos, a kolozsvári, majd szegedi történészprofesszor 1859-ben, Gyula, a geológia kolozsvári professzora 1860-ban született az Abaúj megyei Pusztafaluban. A Szádeczkyek nemessége Árpád-kori eredetű. A Trencsén megyei család 1571-ben kapott új adománylevelet. Az abaúji ág őse, professzoraink dédapjának dédapja költözött a 17. század végén Sáros megyébe, majd a következő nemzedék Abaújba. Az ezután jövő generáció a 18. század közepétől már a nemesi és református

többségű Fulókércsen élt, mint kurialista. A Szádeczkyek rendre nemesi családokkal házasodtak. A családnak ebből az ágából az 1767-ben született apai nagyapa döntött először úgy, hogy fiát taníttatja. A második házasságból későn született legkisebb fiát, Sámuelt adta Sárospatakra, aki részt vett a szabadságharcban, majd lelkészi képesítést szerzett, s 40 éven át a színreformátus, de kicsiny Pusztafalu lelkésze volt. A volt gálszécsi református lelkész, Kanócz András elárvult leányát vette feleségül, tehát a professzorok anyai nagyapja is Sárospatakon tanult lelkész volt. Családjából ő szintén az első, akit taníttattak. Az anyai dédapa a sárospataki kollégium nyilvántartása szerint libertinus volt. A református anyakönyvek szerint a Zemplén megyei Hegyiben és környékén nagy számban élő Kanóczok egyébként vegyesen házasodtak nemesekkel és jobbágyokkal.

Kérészy Zoltán, pozsonyi, majd pécsi jogászprofesszor 1868-ban sárospataki tanári famíliában született. Ahogyan a Szádeczkyek vezethetik vissza legrégebbre nemességüket, úgy professzoraink közül apai ágon a Kérészyek léptek legkorábban az intellektuális pályára. Ezért most a családfa bemutatását ebből a történeti mélységből indítjuk. Egyébként lehet, hogy a történet még korábban kezdődött, de nekünk csak arra van adatunk, hogy egyenes ágon az apai dédapa nagyapja, Kérészy Mihály, aki 1690 körül született az abaúji Szepsiben, 1705-ben subscribált Sárospatakon. Franekerben és Wittenbergben tanult teológiát, s több gömöri és borsodi gyülekezetnek a lelkésze lett. Egyébként nemesi származású volt. (A család 1591-ben kapott nemességet, amelyet Abaúj megyében Göncön hirdettek ki.) Két fia is papi pályára lépett. Ezek közül az apai dédapa apja, Zsigmond 1732-ben lett tógátus Sárospatakon, s franekeri peregrináció után több helyen szolgált, legtovább, 24 évig a borsodi Cserépfalu lelkésze volt. A berni két év után öccse, István is főleg Borsodban lelkészkedett. Az ő fia volt Ábrahám, aki Miskolc és Sárospatak után Utrechtben és Erlangenben tanult, s 54 évig volt lelkész Szinben, ahol sokáig a tornai egyházmegye espereseként is működött. Zsigmond fia, István, azaz az apai dédapa is megjárta Sárospatak után Utrechtet, s atyja után megörökölte a cserépfalui parókiát. Neki is két fia választotta a lelkészi pályát. Az idősebbik, István Miskolcon járta a gimnáziumot, tanult a Szepességben, majd az akadémiai tanulmányokat Sárospatakon végezte, de a peregrinációval csak Bécsig jutott. Hívták Patakra tanárnak, de végül lelkész lett Szepsiben, majd az abaúji Alsóvadász tekintélyes parókiáján fejezte be rövidre szabott életét. Öccsét, Kérészy Mihályt, a mi professzorunk nagyapját, aki 1802-ben született Cserépfalun és Sárospatakon tanult, több borsodi parókia után megválasztották a testvére halálával megüresedett alsóvadászi lelkészi állásba, ahol 1836-tól 1875-ig szolgált. Ennek a Kérészy Mihálynak a felesége, tehát az apai nagyanya, Katona Zsuzsanna szintén nemesi, papi családból származott. Apja, Katona Mihály (apai dédapa II.) 1780-ban a bánhorváti parókián született, Patakon tanult, Lipcsében és Jénában volt peregrináción, s a kollégiumban tanárkodott, mielőtt lelkész

lett. Legtovább Sajószentpéteren szolgált, egyházkerületi jegyző, s felsőborsodi esperes is volt. Ezen az ágazaton még két korábbi generáció szolgált református lelkészként körülbelül a 18. század elejétől. Visszatérve a Kérészy család egyenes ági leszármazásához, már csak az apa bemutatásával vagyunk adósak. Ő a parasznyai lelkészlakban született 1835-ben. Tanult Szikszón, Miskolcon, Sárospatakon és Eperjesen, a hittani akadémiát pedig a pataki kollégiumban végezte. Főleg természettudományi tanulmányokat végzett Párizsban a Sorbonne-on és Berlinben, Zürichben pedig bölcsészetet hallgatott. A pataki főgimnázium tanáraként 1862-től 1899-ig természettant és német nyelvet tanított, s többször volt igazgató is. Lánytestvére a szokásos tiszáninneni pályát befutó lelkészhez ment férjhez. Fiútestvére, Kérészy Barna is Sárospatakon tanult. Előbb tanár volt a miskolci, illetve a sárospataki főgimnáziumban, majd Alsóvadászon, végül Tiszanánán lett lelkész. Konventi és zsinati tag is volt. Ez a két évszázados családtörténet hat generáció lelkészeivel, s kiegészítve a feleségek családjaival, a lányok házasságaival a német történeti irodalomban Pfarrhausnak nevezett jelenség tökéletes magyarországi példája. Ehhez azt tehetjük most hozzá, hogy ennek a családfának minden ágán, elágazásán nemeseket találhatunk. Kérészy Zoltán professzor anyai ági felmenői is iskolázottak voltak, s néhány generációra visszamenően, általában a debreceni kollégiumban tanultak.

A tiszáninneni professzorok között ketten vannak, akik ugyanazon Finkey család két ágából származtak, nagyjából egy generáció különbséggel. Az idősebb, Finkey Ferenc 1870-ben született Sárospatakon, ahol apja, Finkey Pál a főgimnázium tankönyveket író, latin klasszikusokat fordító jeles tanára volt. Finkey Pál a borsodi Szendrőládon született, s tanulmányait a szikszói algimnáziumban kezdte, majd segélydíjas diákként Sárospatakon folytatta. 1848-ban a pataki diákság egyik vezetője volt, a szabadságharcban vörössipkásként harcolt. Utána kápláni vizsgát tett, s rövid segédlelkészség után tanár lett a szikszói algimnáziumban, ahol Vécsey Tamást is tanította. Innen a miskolci gimnázium, majd a sárospataki főgimnázium tanárává választották. (1872-ben a kolera áldozata lett.) Fiútestvérei is Szikszón és Patakon tanultak. Közülük József szintén Sárospatakon működött tanárként, s első felesége az előbb leírt Kérészy család tagja volt. (Harmadik felesége révén ő a nagyapja Finkey József műegyetemi professzorunknak.) A nagyapa, Finkey Ábrahám Sajóivánkán született, Miskolcon és Sárospatakon tanult. Előbb oskolamester, majd lévita volt Szendrőládon, végül lelkész lett Sajóivánkán és Hegymegen. Háromszor házasodott, minden alkalommal nemes családból. Testvére, aki szintén Miskolcon és Sárospatakon tanult, oskolatanítóként működött Szendrőn, s egyik anyai dédapja volt Finkey József műegyetemi professzornak. Az apai dédapa – a család eddig ismert legrégibb őse –, Finkey Sámuel 1738-ban született, s a miskolci református gimnázium után 1758-ban subscribált Sárospatakon. 1771-től a borsod-gömör-kishonti református

egyházmegye különböző gyülekezeteiben szolgált. Nem bizonyítható ennek a Finkey családnak az összefüggése a Rákóczi előtti nemesi birtokos Finkeyekkel, de a családi hagyomány szerint a II. Rákóczi Ferenccel kibújdosott Finkeyek közül később volt, aki visszajött, s azt határozták el, hogy a családból mindig legyen egy református pap, hogy ennek révén nemesnek számítsanak. Mindenesetre tény, hogy rövid idő alatt, 1742 és 1758 között öt Finkey írta alá Sárospatakon az iskolai törvényeket, s kezdte meg tógátusként akadémiai tanulmányait. Közülük négyen ténylegesen református lelkészként szolgáltak, így a két professzor közös őse, Finkey Sámuel is. A későbbi nemesi összeírásokban nem szerepeltek, de valóban minden nemzedékben volt több lelkész is, s ezek kétségtelen nemesi családokból házasodtak.

Az időrend szerint következő Mitrovics Gyula debreceni pedagógiaprofeszszor családja az eddigiektől kissé elütő, érdekes eset. Ha csak azt néznénk, hogy az 1871-ben Sárospatakon született Mitrovics Gyula apja, id. Mitrovics Gyula a sárospataki református teológiai akadémia tanáraként, majd debreceni lelkészként kora szabadelvű teológiai irányzatának az egyik országosan elismert vezéralakja volt, akkor azt gondolhatnánk, hogy ez az eset minden további nélkül illeszkedik az eddig bemutatott sorba. Családtörténeti búvárkodásunk során azonban kiderült – ami persze a családnév jellege alapján nem annyira meglepő –, hogy id. Mitrovics Gyulát 1841-ben Sátoraljaújhelyen még görögkatolikusnak keresztelték. Apját, a mi egyetemi tanárunk nagyapját, Mitrovics Mihályt szabómesterként jegyezték, s felesége a református Barlógh Terézia volt. A nagymihályi járás két szomszédos községéből kerültek Sátoraljaújhelybe. Mitrovics Mihály, aki valószínűleg görögkatolikus parochus ősökkel is rendelkezett, a rutén–szlovák Lazonyból, Barlógh Terézia pedig a szintén rutén–szlovák Berettőből. Mindkét faluban voltak magyar s szlovák/szlovákosodó reformátusok is. Ennek a vegyes házasságnak Sátoraljaújhelyen magyarosodás és reformátusodás lett az eredménye. Id. Mitrovics Gyulát anyja, nemes Barlógh Terézia református vallása szerint nevelték, református iskolába járatták s a sárospataki református kollégium gimnáziumába íratták be, itt végezte a teológiát is. Másfél évig Heidelbergben, Göttingenben és Zürichben is tanult, mint a régi pataki peregrinusok. Lánytestvére református lelkészhez ment férjhez a gálszécsi járásban levő magyar református többségű Hardicsára. Ő maga már mint sárospataki teológiai tanár egy örösi (Zemplén m.) református nemesi birtokos leányát, kisazari, lasztóczi és kovácsvágási Botka Emíliát vette feleségül, akinek az anyja is református nemes volt. Botka Emília apjának és anyjának testvérei között több jogvégzettet találunk. Id. Mitrovics Gyula lánytestvére olyan református lelkészhez ment férjhez, akinek a felmenői is lelkészek voltak. Ő maga a tiszáninnei egyházkerületnek al-, majd főjegyzője, az egyetemes konventnek, valamint a debreceni és az első budapesti

zsinatnak pedig tagja lett. Ifj. Mitrovics Gyula így már olyan családban nőtt fel Sárospatakon, amelyik beleilleszkedett a református papi rendbe.

Az első kohorsz utolsó tagja az 1875-ben Miskolcon született barabási Kun József, a debreceni egyetem magyar közjog tanszékének professzora. Az ő családtörténete több tekintetben hasonlít Bernát István esetére, hiszen ő is olyan családból származott, amelyik több nemzedéken át része volt egy református dominanciájú városi elitnek. Ez a család is részt vett a város és a református egyház vezetésében, s nagy gonddal támogatta a város református gimnáziumát. A különbség a miskolci nemesség nagyobb arányában és a léptékben volt. Miskolcon nagyobb szabásúak, modernebbek voltak a pénzügyi és ipari vállalkozások is. Református iskolájában helyben el lehetett jutni magasabb szintekre. Kun József apja régi miskolci nemesi jogállású családból származott s királyi törvényszéki bíró volt. Tagja volt a város és a megye vezető testületeinek, igazgatósági tagja hitelintézetnek és ipari vállalkozásnak. Ő építtette az avasi templom karzatát. Az apai nagyapa 1849 után Miskolc polgármestere volt, takarékpénztári felügyelőbizottsági elnök, a miskolci református egyház iskolai főgondnoka. Testvére is iskolázott volt, s mint kereskedő, több modern pénzügyi vállalkozásban kezdeményező, városi és megyei vezető testület tagja. Végrendeletében tízezer forintot hagyott a miskolci református gimnáziumra. A dédapa jómódú kereskedő volt. A másik apai dédapa családja, a Kapczyak mintázata kicsit más. A dédapa Sárospatakon volt tógátus, később miskolci ügyvéd és nemesi birtokos lett, Borsod megye vice fiskálisa, több megye táblabírája, a miskolci református gimnáziumnak főgondnoka. Testvére sárospataki tanulás után teológiát tanult az utrechti egyetemen. Apjuk 1747-ben subscribált Sárospatakon, senior volt, Franekerben tanult, s jelentős parókiákon szolgált lelkészként (Megyaszó, Szerencs, Szepsi). A két apai dédanya családjában is volt a 18. században polgármester és városi főbíró. Az anyai ág tagjai később kerültek Miskolcra a vidéki nemességből, de szintén a városvezetéshez tartoztak. Az anya egyik testvére, Soltész Nagy Kálmán a polgári korszakbeli Miskolc legnevezetesebb modernizáló polgármestere volt (1878–1901), majd országgyűlési képviselő. Az anya másik testvére ügyvéd volt, városi és megyei testületek tagja, a miskolci református egyház segédfőgondnoka. Fő utcai telkét és házát hagyta a miskolci református gimnáziumra. Az anyai nagyapa mezőcsáti nemesi birtokos családban született 1802-ben. Jogi és teológiai tanulmányokat is végzett, de ügyvéd lett, s az 1840-es években Miskolc főbírája, a miskolci református egyház segédfőgondnoka és sokáig a református gimnázium főgondnoka volt. Takarékpénztári elnökként anyagilag támogatta a gimnáziumot. Kun József felmenőinek minden ága és ágazata nemes volt, s egy részük Borsod vármegye közéletében is részt vett.

Az eddig bemutatott nyolc családtörténet alapján egyelőre csak néhány megállapítást bocsátunk előre. Először is megállapíthatjuk, hogy mind a nyolcukra

illik a református felekezeti-művelődési alakzatnak az a definíciója, amelyet fejezetünk elején megfogalmaztunk. Némi megszorítással ez még a kisebb részben nem magyar etnikai származású Mitrovicsra is érvényes az egyéb feltételek megléte miatt. Másrészt úgy látjuk, hogy a két városi hátterű professzor, Bernát István és Kun József családfájának mintázata kicsit eltér a többi, alapvetően a papi rend által meghatározott családfától. Még akkor is eltér, ha ezeken a családfákon is szerepel kisebb-nagyobb súllyal református lelkészi ágazat. Harmadrészt újra megállapíthatjuk, hogy egyetemi tanáraink iskolázott felmenői csaknem teljes egészében a sárospataki református kollégiumban és/vagy annak három gimnáziumi szintű partikulájában, Szikszón, Rimaszombatban, Miskolcon tanultak. Végül minden családfáról elmondhatjuk, hogy azok szereplőinek leggyakoribb közös jegye a nemességhez, jellemzően a kisnemességhez való tartozás.

A második kohorsz legidősebb tagja az abaúji Hidasnémetiben 1880-ban született Györffy István, a kolozsvári, illetve a szegedi egyetem általános növénytan tanszékének professzora volt. Bár a sokat vándorló, életében öt különböző állomáshelyen szolgáló vasúti tisztviselő apától éppen Abaújban született, az apai ágat mégis inkább Debrecenhez köthetjük. A hajdú nemességgel bíró család a 18. század végén költözött be Debrecenbe, ahol gazdálkodással foglalkoztak. Az apa helyben végezte a középiskolát, majd vasúti tisztviselői pályára lépett, testvérei pedig kereskedők lettek vagy kereskedőhöz mentek feleségül. Anyja révén azonban Györffy István szerteágazó abaúji lelkészdinasztiák hálózatához kapcsolódott. A hidasnémeti állomásfőnök ugyanis a felsőmérai református lelkész leányát, nemes sisári Süthő Máriát vette feleségül. Süthő Mária fiútestvére, Kálmán Sárospatakon tanult, s mint lelkész, egy sokgenerációs abaúji lelkészcsaládból házasodott. Lánytestvére pedig a fulókércsi lelkészhez ment férjhez, aki a hernádszentandrási lelkész fia, s ugyanakkor Kérészy Mihály alsóvadászi lelkész unokája volt. Györffy István anyai nagyapja, Süthő Károly Szerencsen született nemesi birtokos családban 1823-ban. Sárospatakon végezte a gimnáziumot és a kollégium hittani akadémiáját.

Kovács Gábor, a debreceni egyetem jogász-közgazdász professzora 1883-ban Miskolcon született ugyan, de a család eredetileg nem volt miskolci. Apja a mezőnagymihályi rektorián született, a gimnáziumot Miskolcon, a teológiát Sárospatakon végezte. Segédlelkészként is működött, aztán a budapesti tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom középiskolai tanári képesítést szerzett, s 1878-tól a miskolci református gimnázium tanára lett. Tizenhat évig igazgató is volt, s megírta az iskola történetét. Részt vett a város és az egyház közéletében, takarékpénztári igazgatósági tag, egyházkerületi főjegyző, majd pénztárnok volt. Lánytestvérei falusi református tanítókhoz mentek férjhez, fiútestvére pedig miskolci kereskedelmi iskolai tanár volt. Az apai nagyapa is pedagógusként működött, sárospataki tanulmányok után a délborsodi egyházmegyében

tanítóskodott, először Mezőnagymihályon, majd Miskolc közelében – ez fiai taníttatása szempontjából volt fontos –, a csaknem teljesen református, tehetősebb kisgyőri eklézsia jól működő iskolájában. Felesége, az apai nagyanya mindkét ágon sokgenerációs lelkészi családból származott. A feleség, Eperjessy Emília két testvére is a sárospataki tanulmányok után lelkészként szolgált. Apjuk, nemes Eperjessy József (apai dédapa II.) abaúji lelkész, szintén lelkész testvérével együtt olyan lelkészcsaládból származott, amely a 17. század közepétől a tiszáninneni egyházkerületben szolgált. Felesége, Gondol Eszter (apai dédanya II.) nemes Gondol Pál abaúji lelkész leánya volt. Gondol Pál és testvére, a szintén lelkész Gedeon Miskolcon kezdték tanulmányaikat, amelyet az anyaiskolában, Sárospatakon folytattak. Közben praeceptorkodtak a miskolci, illetve a rimaszombati gimnáziumban. Apjuk, Gondol László (apai dédanya II. apai nagyapja) 1734-ben született az Ung megyei rutén–szlovák faluban, valószínűleg kisnemes családból, ahonnan ő lépett először intellektuális pályára. Tizenkét évesen kezdett a sárospataki kollégiumban tanulni, de szülei halála után átment a miskolci gimnáziumba. A teológiai tanulmányokat 1756-tól Patakon végezte. Gömörben először lévita volt, majd prédikátor. 32 évig működött Aggtelek lelkészeként. Nagyon érdekes Kovács Gábor anyai ágának története. Ugyanis apja, a kisgyőri református tanító fia már miskolci református gimnáziumi tanárként feleségül vette a Kisgyőr melletti Bükkaranyos községi jegyzőjének római katolikus leányát. Református egyházi szolgálattevőknél a korábbi generációkban ilyen vegyes házasság még nem nagyon fordult elő. Az igazán érdekes azonban az, hogy az egri nemesi birtokos családban született községi jegyző, vászkai Kardos Ferenc ugyanabból az Árpád-kori eredetű nemesi családból származott, mint a Szádeczkyek, csak éppen annak egy hevesi és borsodi katolikus ágából.

A második kohorsz most következő tagjai mind a hárman sárospataki születésűek, s ugyanúgy tanárgyerekek, mint az első kohorsz három Sárospatakon született professzora. Buza László, a szegedi, illetve a kolozsvári tudományegyetem nemzetközi jog professzora 1885-ben született. Apja, Buza János az Abaúj megyei Szentistvánbaksán született és Sárospatakon diákoskodott. Teológiai tanulmányai után a segédlelkészi vizsgát is letette, majd a budapesti tudományegyetemen természetrajz tanári képesítést szerzett. Természetrajzkönyveket írt a református népiskoláknak és a gimnáziumoknak. A természettudományos pályára lépő két pataki származású professzor, Finkey József és Kiss Árpád az ő tankönyveiből tanulta az ásványtant, a geológiát, a vegytant, a növénytant és az állattant. Volt igazgatója a gimnáziumnak, főgondnoka a sárospataki református egyháznak, tagja egyetemes konventi bizottságoknak és a városi képviselőtestületnek. Családjában, amely a címeres nemeslevelet Bocskai Istvántól kapta, ő volt az első tanult ember. A kisnemesi família az Abaúj megyei Bereten élt, innen költöztek a 18. század végén Szentistvánbaksára. A dédszülőkig visszakövethetően a Buza családfa

minden ágazatán kisnemesi családok voltak. Buza professzor anyja sárospataki módosabb kézműves apától született. Az anyai nagyanya, Baksay Erzsébet apja pedig nemes Baksay József közbirtokos, szőlőbirtokos és sárospataki városbíró volt. Baksay Erzsébet fiútestvérei a kollégiumban tanultak. Egyikük, aki Bem seregében is harcolt, 50 évig volt lelkész a gömöri Aggteleken. Felesége, a Kovács Gábor családfájáról már ismert nemes Gondol lelkészdinasztiából származott. A másik testvér, Baksay István a rimaszombati református gimnázium, majd protestáns főgimnázium igazgatója, felvirágoztatója volt, s ugyanakkor a rimaszombati református egyház örökös főgondnoka. A lánytestvér, Baksay Borbála férje, a szintén Kovács Gábornál szereplő abaújszemerei lelkésznek a fia, nemes Eperjessy József sárospataki könyvkereskedő volt. A 16. századig visszavezethető Baksay családfán rendre nemeseket találunk. Az első református lelkész a családban Nógrádi Mátyás volt (1617–1681), aki sokfelé tanult, s 1642-ben subscribált Sárospatakon. Járt a leideni és az utrechti egyetemen, tanár volt Sárospatakon, lelkész Debrecenben és Biharnagybajomban. Esperessé, majd 1665-től a tiszántúli egyházkerület püspökévé választották.

Finkey József bányamérnök, a műegyetem érc- és szénelőkészítés-tan tanszékének professzora 1889-ben született. A Finkey családot már az első kohorsznál, Finkey Ferenc jogászprofesszornál bemutattuk. Finkey József ugyanabból a 18. század közepén feltűnt református papi-tanítói-tanári családból származott. A közös ős a Sárospatakon tanult Finkey Sámuel, aki felsőborsodi gyülekezetekben lelkészkedett. Utódai a sárospataki tanulás után ugyanide tértek vissza mint tanítók, léviták, lelkészek. Egy körülbelül 25 kilométer átmérőjű körben működtek, s borsodi, gömöri, abaúji kisnemes családokkal házasodtak. A mi bányamérnök professzorunknak a közös ős, Finkey Sámuel egyik fia, Finkey József apai, másik fia, Finkey Ábrahám anyai ági dédapja volt. A nagyapák (mindkettő József) már tanári pályára léptek. Az apai nagyapa a pataki tanulmányokat záró hároméves alsóvadászi rektoria után a miskolci református gimnázium tanára lett nyugdíjazásáig. (Ez a Finkeyek miskolci ága.) Az anyai nagyapa szikszói, valamint pataki tanulás és pataki köztanítóság után a sárospataki gimnáziumban lett a görög nyelv Szophoklészt fordító tudós tanára. A bányamérnök Finkeynek az apja a miskolci tanár fia volt. Ő a miskolci református gimnázium után a jogakadémiát végezte el Sárospatakon. Néhány évi miskolci ügyvédkedés után választotta meg az egyházkerület a sárospataki jogakadémia tanárának. Ezután vette feleségül másodfokú unokatestvérét, Finkey Jolánt a Finkeyek pataki ágából.

Kiss Árpád a szegedi tudományegyetem általános szervetlen kémia tanszékének professzora – a hatodik pataki tanárgyerek – a szintén természettudományi pályára lépő Finkey Józseffel egy évben, 1889-ben született, s a gimnáziumban is együtt tanultak. Kérészy Zoltán professzorunk apja – a Sorbonne-on is tanult természettantanár – már nem tanította őket, de Buza László szintén

természettantanár apja, Buza János igen, sőt az ő tankönyveiből tanultak. Kiss Árpád apjáról, Kiss Elekről, az első sárospataki tornatanárról már volt szó. Ő tizenegy évesen maradt árván, s miskolci református gimnáziumi érettségi után két évet tanult a budapesti tudományegyetem természetrajz szakán. Sárospatak környékének szenvedélyes geológiai, régészeti és botanikai kutatója volt. Kiss Elek apja, professzorunk nagyapja, a dunamelléki egyházkerületben szolgált mint református lelkész. Előbb Gyöngyösön működött, majd a solti egyházmegyében – a korábban leányegyház – Majosháza első lelkésze lett. A család címeres levele 1692-ben kelt, s a gyöngyösi előnevet használták. Kiss Árpád anyját, a szepességi Gerlachfalván élő hercegi gazdatiszt leányát, Muszkalay Gizellát is említettük már. Ezen az ágon visszafelé haladva podolini polgárt és gnezdai kőművesmestert találunk.

Áttekintve a második kohorszhoz tartozó tiszáninneni származású egyetemi tanárok családfáit, azt állapíthatjuk meg, hogy valamennyiüknél nemcsak egyszerűen jelen van, hanem nagyon is hangsúlyos a lelkészi, a Pfarrhaus-jelenségre mutató elem. Ehhez járult azonban immár kicsit erősebben a tanítói összetevő. Nem csupán abban a formában, ahogyan a sárospataki partikuláris iskolarendszerben a képzés részeként mindenkinek két-három évre rektoriára kellett mennie, hanem ez a tanítóskodás például Finkey József felmenőinél meghosszabbodott, Kovács Gábor nagyapja pedig már állandó tanító lett. Hasonló módon megnövekedett a felmenők között a kifejezetten gimnáziumi és akadémiai tanári pályán működők száma. Ezek a tanítók és tanárok azonban még mind olyan pedagógusok voltak, akik tógátusként a lelkészekkel együtt tanultak, teológiai képzést is kaptak, sőt majdnem mindegyiknek lelkészi képesítése is volt. Ami ennél a kohorsznál általánosan jellemző, megegyezően az első kohorsz fő vonalával, az a nemességhez, a kisnemesség különböző változataihoz tartozás. Ebben a vonatkozásban az a kérdés, hogy a lineáris történeti idő melyik szakaszában, illetve a családtörténetben professzorainkhoz képest hány generációval korábban történt az intellektuális pályára lépés, a felsőbb iskolázás melletti döntés. Ezt a kérdést a következő kohorsz családfáinak bemutatása után fogjuk áttekinteni.

A negyedik kohorszból gherémi Horváth Béla, a kolozsvári egyetem szemészetprofesszora 1894-ben született Hejőcsabán. Apja a miskolci református gimnáziumban végzett és vasúti tisztviselő pályára lépett. Az apai nagyapát nagyon fiatalon írták be a sárospataki kollégium gimnáziumába, így 1820-ban, már 14 évesen lett tógátus. Letudva a rektoriát, segédlelkész, majd lelkész lett az alsóborsodi egyházmegyében. Legtovább, 32 évig Kistokajban szolgált. Testvére miskolci ügyvéd lett. A dédapa, aki 1770 körül Miskolcon született, a tanulást a helyi gimnáziumban kezdte, majd a sárospataki anyaiskolában folytatta. A mezőcsáti rektoria után Jénában is megfordult, aztán ő is lelkész lett a délborsodi egyházmegyében. Feleséget a Kun József családfájáról is ismert, Borsod megye déli részén

honos nemes Soltész Nagy családból választott. Úgy látszik, hogy ez az apai dédapa volt a családból az első, aki magasabb tanulmányokat kezdett. Az ő apjáról csak annyit tudunk, hogy az 1770-es években költözött Miskolcra. Nemességüket 1572-ben kapták. Professzorunk anyja, a korábban Gömörben és Tornában birtokos szentannai Székely családból származott, de erről az ágról ennél többet nem tudunk.

Soós Béla a debreceni hittudományi kar egyháztörténet-professzora 1896-ban Rákoscsabán született, mert bírói pályára készülő, a fővárosban joggyakornokoskodó apja akkor ott lakott. Az apa egyébként Rimaszombatban született törzsökös rimaszombati református családból. A gimnáziumot az egyesült protestáns gimnáziumban végezte, s ott is érettségizett. Az apai nagyapa is ugyanott tanult, de csak hat osztályt végezhetett, mert az iskola akkor még nem volt főgimnáziumi szinten. Írnokként működött a megyénél, a telekkönyvi hivatalban, majd a királyi törvényszéken. A dédapa, nemes Soós István strázsamester volt, tehát valószínű, hogy a nagyapa volt az első tanult ember az 1629-ben nemességet kapott családnak ezen az ágán. Az írnok nagyapa feleségének családja nem volt nemes. A Plichták régóta Rimaszombatban élő német eredetű elmagyarosodott református iparos/kereskedőcsalád voltak, s hamarabb kezdhették a magasabb iskolázást, mint az egyenes apai ág. Az apai nagyanya két testvére is orvos lett Losoncon, az egyikük vármegyei főorvos és királyi tanácsos. Apjuk (apai dédapa II.) a város gazdasági tanácsnoka és a református egyház algondnoka. Testvére, akinek férje céhbeli vargamester volt, kétezer forint értékű belvárosi ingatlant adományozott az egyesült protestáns gimnáziumnak, s ezer forintot adtak az iskola ösztöndíjalapjára. A Plichták feleségei között nemesi származású rimaszombatiakat is találunk. Soós Béla anyai nagyapja római katolikus vasúti főmérnök volt, aki nagyszombati és óbudai, részben német iparos-kereskedő családból származott. A másik anyai dédapa német evangélikus uraságí bérlő. Kiss Árpád szepességi felmenőin kívül egyedül Soós Béla családfáján jelent meg a német eredetű, városi polgárias elem.

Az 1898-ban Kolozsváron született Szádeczky-Kardoss Tibor a debreceni egyetem közgazdaságtan- és pénzügytantanára, valamint a szintén kolozsvári születésű (1903) Szádeczky-Kardoss Elemér a műegyetem ásvány-földtan tanára Szádeczky-Kardoss Gyula kolozsvári geológus professzor gyermekei voltak. A Szádeczky családfát már ismertettük, s ahhoz mindkettőjükre nézve csak annyit tudunk hozzátenni, amennyit az anyjukról, Szádeczky-Kardoss Gyula feleségéről tudunk. Sajnos csak annyit, hogy az evangélikus Molnár Jolán apja pesti nagykereskedő volt és a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja.

AZ INTELLEKTUÁLIS PÁLYÁRA LÉPÉS GENERÁCIÓS ÉS TÖRTÉNETI VÁLTOZATAI A CSALÁDTÖRTÉNETEKBEN

A harmadik kohorsz két legfiatalabb tagjának, az 1900-ban született Diószeghy Lászlónak és az 1902-ben született Csik Lajosnak az esete különbözik az összes többi tiszáninneni származású református professzor történetétől. Ugyanis mindkettőjüknek az apja kisbirtokos/gazdálkodó/földműves volt. Tehát családjukból ők végeztek először felsőbb tanulmányokat. (Az apák státuszára még visszatérünk.) Az előbb leírt családtörténeti vázlatokban ilyen első generációs esetet nem találunk. Ott azok a változatok estek ehhez a legközelebb, ahol professzoraink apja volt a családban az első, aki intellektuális pályára lépett. Ezek a másodgenerációs történetek is többfélék. Bernát István családjában apja volt az első, aki felsőfokúnak tekinthető végzettséget szerzett (diplomaticus paticarius), de az elődök legalább négy generáció óta több-kevesebb gimnáziumi osztályt végeztek a rimaszombati iskolában. Anyai ágon pedig Bernát István már negyedik generációs értelmiségi volt, tekintve, hogy anyai dédapja a sárospataki kollégium tógátusa volt. Mindkét ágon az első tanult emberek a 18. század közepén emelkedtek ki a rimaszombati, részben nemesi jogállású polgárságból. Apai ágon második generációs volt Szádeczky-Kardoss Lajos és testvére, Szádeczky-Kardoss Gyula is, de anyai ágon már a nagyapjuk is Sárospatakon tanult. Mindkét ágon a pozíciómegtartás vagy a felemelkedés lehetőségeit kereső kisnemességből jöttek a reformkorban. Így a sárospataki tanulmányok után református lelkész lett az Árpád-kori ősöktől származó abaúji kurialista nemesifjú meg a jobbágyokkal összekeveredett zempléni libertinus fia is. Szintén második generációs volt Mitrovics professzor, akinek valószínűleg görögkatolikus parochus ősökkel is rendelkező apjából a zempléni református kisnemes családból származó anya és nagyanya meg a sárospataki kollégium és a kor szelleme csinált magyar református lelkészt, teológiai akadémiai tanárt a 19. század közepén. Egy évtizeddel később kezdte tanulmányait Debrecenben Györffy István apja, aki hajdúnemességgel bíró, Debrecenbe beköltözött gazdálkodó családban született. Gimnáziumi végzettségű vasúti tisztviselőként beházasodott a zempléni nemesi birtokosi eredetű, de már három generáció óta Abaújban lelkészkedő családba, s fiai a következő lépcsőben már egyetemet végeztek. Buza Lászlónak is az apja volt az, akit szintén a kiegyezés évtizedében abaúji kisnemesi birtokos családja küldött tanulni a régió hagyományos református iskolaközpontjába, Sárospatakra, ahol később ő is tanár lett. Sárospataki tanárként olyan törzsökös pataki családba házasodott be, amelynek intellektualizált vonala a 17. század első harmadáig egy református püspökig vezethető vissza. Sorra vettük azokat, akik családjuk történetében a második olyan generációs lépcsőre jutottak, amelyet felsőbb tanulmányok jellemeztek. Erről két észrevételt tehetünk. Az első az, hogy Bernát István kivételével – aki persze nem is igazi

második generációs – a tanulás révén való felemelkedés a 19. század közepére, 1820 és 1870 közé esett. A másik észrevételünk az, hogy az elsőként intellektuális pályára lépők kivétel nélkül olyan családokba házasodtak, amelyeknek már volt ilyen múltjuk.

A harmadik generációsok közül a legidősebb az 1875-ös miskolci születésű Kun József. Az ő esete annyiban hasonlít Bernát Istvánéra, hogy az egyenes apai ág első tanult nemzedékében a miskolci líceumot a reformkorban végző nagyapa városi polgári családban, nemesi jogállású, jómódú kereskedő apától született (aki talán tanult is valamennyit a miskolci gimnáziumban). Ez a nagyapa olyan családba házasodott, amelyik saját családjához hasonlóan nemes volt, szerepet játszott a városi közéletben, sőt ezen felül több nemzedék óta legalább a 18. század közepétől intellektualizált család volt, Sárospatakon végzett, külföldi egyetemeket járt felmenőkkel.

Az egyetemi tanárok harmadik kohorszában két, jobb híján szintén harmadik generációsnak nevezhető professzor van. Mindkettő esetében az a gondunk ugyanis, hogy nem tudtuk megbízhatóan felderíteni, hogy az apai nagyapák – Kovács Gábor nagyapja, aki állandósított református tanító és Kiss Árpád nagyapja, aki dunamelléki református lelkész volt – milyen famíliából származtak, s valóban ők voltak-e az elsők, akik családjukból tanultak. Mindenesetre Kovács nagyapa, a tanító olyan lelkészdinasztiából házasodott, amelynek tagjai egyik ágon a 17. század közepétől, egy másik ágon a 18. század közepétől szolgáltak sárospataki és külföldi tanulmányok után a tiszáninneni református egyházkerület különböző gyülekezeteiben. Az egyértelműen harmadik generációs Soós Bélának a 19. század közepén hat középiskolát végzett, írnokként szolgáló nagyapja olyan apától származott, aki nemesi jogállású nyugalmazott strázsamesterként élt Rimaszombatban. Apai nagyanyjának a felmenői viszont már egy generációval hamarabb tanult rimaszombati polgárok voltak. Szádeczky-Kardoss Tibor és Szádeczky-Kardoss Elemér – Szádeczky-Kardoss Gyula gyermekei lévén – értelemszerűen apai egyenes ágon már harmadik, illetve az apai nagyanya ágán negyedik generációs értelmiséginek tekinthetők. (Apjuk, Gyula házassága nem hozott újabb intellektualizált családi szálat.) Összességében a harmadik generációsok esetében is megállapíthatjuk, hogy az első olyan generációjuk, amelyik tanulni kezdett, nagyjából a 19. század középső harmadában tette meg ezt a lépést. Ennél a most áttekintett csoportnál is előfordult, hogy az apai nagyanya vonalán több generációra visszamenően volt gyakorlat a felsőbb tanulmányok végzése, mint az apai egyenes ágon.

A következőkben azokat az eseteket soroljuk fel, ahol a professzorok felmenői négy, öt vagy hat generációval korábban léptek intellektuális pályára. A sort Vécsey Tamással kezdhetjük, akinek dédapja kisebb abaúji birtokos családban született, 1763-ban írta alá a sárospataki anyaiskola törvényeit, s berni peregrináció után

lett abaúji lelkész. A Finkeyek ősapja, Finkey Sámuel 1758-ban subscribált a sárospataki kollégiumban, s ez Finkey Ferenc esetében a negyedik, Finkey Józsefnél pedig az ötödik nemzedéket jelenti. Horváth Béla is negyedik generációs, mert dédapja a 18. század vége felé nemesi jogállású miskolci család gyermekeként kezdett tanulni, s Jénát megjárva lett borsodi lelkész. A legrégebben Kérészy Zoltán apai egyenesági felmenői működtek szellemi pályán, hiszen dédapjának a nagyapja hat generációval korábban, 1705-ben lépett a sárospataki tógátusok közé. Sajnos nem tudjuk, hogy tényleg ő volt-e családja első tanult embere, mindenesetre a 16. században nemesített família tagjaként franekeri és wittenbergi peregrinációja után tiszáninneni lelkészként egy sokágú lelkészdinasztiát indított el. Az apai nagyanya is a 18. század elején indult lelkészcsaládból származott. Végül ne feledkezzünk el arról sem, hogy Kovács Gábor apai nagyanyjának az ágán a nemes Eperjessy, míg Buza László anyai nagyanyjának a vonalán a Baksay család tagjai a 17. század óta működtek intellektuális pályán, mint református lelkészek a tiszáninneni gyülekezetekben. Az utóbbi családfán az első lelkész az 1550-es birtokadományos unokájának, a nógrádi vár alkapitányának a fia, akit Nógrádi Mátyásnak is neveztek. Nógrádi Mátyás 1642-ben írta alá Sárospatakon az iskola törvényeit, s mint már említettük, tiszántúli püspök lett.

Ha kiszámoljuk annak az átlagát, hogy a 19 professzor hányadik nemzedék azóta, hogy első felmenőjük intellektuális pályára lépett, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy a mi egyetemi tanáraink átlagban a 3,6-ik tanult generációt jelentették családjukban. Ezt a számot akkor tudjuk majd sokoldalúbban értelmezni, ha több református és más felekezeti-művelődési alakzatból származó egyetemi tanári csoport vonatkozó adatát is ki tudjuk kalkulálni. Egyelőre csak két csoport hasonló statisztikáját ismerjük. A zsidó és zsidó származású 67 egyetemi tanár nagyobbik része a formális iskolai képzés szerint első generációs volt (38 fő), kisebbik része második generációs (25 fő), és volt néhány többgenerációs rabbicsalád a felmenők között (Kovács I. G. 2012). Az átlag 1,5 generáció körül van, ami egyrészt a zsidókat érintő diszkriminációval, majd az ezt követő mobilitási dinamikájukkal magyarázható, másrészt azonban a zsidó művelődés mély történeti gyökerű sajátosságai miatt ez az adat nehezen összehasonlítható és komoly értelmezést igényelne. A 20 debreceni református hittudományi kari egyetemi tanár közül 4 volt első, 7 második, 7 harmadik, 1 pedig negyedik generációs értelmiségi. Révész Imre püspök a hetedik tanult nemzedék volt családjában (Kovács I. G. 2014). Mindezek átlaga a 2,5 generáció, ami egy teljes generációval kevesebb a tiszáninneni származású világi egyetemi tanárok átlagánál. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy a teológiai professzori státusz összességében nyitottabb volt a nem intellektuális pályákról jövők irányában, s elérhetőbb a lelkészi pályán keresztül az alulról felfelé törekvők számára. A világi egyetemi tanári státuszok, a jogász, közgazdász, bölcsész, műszaki és természettudományos professziókban több

nemzedéknyi szellemi tőkefelhalmozást igényeltek. A tudástőke felhalmozásának része volt az apák, nagyapák, dédapák peregrinációja is. Ennek változásait most nincs módunk taglalni, csak annyit állapítunk meg, hogy egyetemi tanárainknak körülbelül felénél találtunk a korábbi nemzedékekben hollandiai, németországi, svájci vagy franciaországi egyetemi tanulást. De a tőkeszerzésnek bevett módja volt az is – amire többször utaltunk –, hogy olyan családokba házasodtak be, ahol már volt korábbi nemzedékek által gyűjtött szellemi erő.

A generációk szerinti számbavétel mellett érdemes azt is megvizsgálni, hogy a történeti idő melyik szakaszában kezdődött egy-egy családnak az intellektuális pályával való ismerkedése. Két esetben a 17. század közepéig volt visszavezethető a szellemi képzettség. Hét professzornak nagyjából a 18. század közepén kezdett tanulni az első őse, s nyolcan voltak, akiknek körülbelül a 19. század középső harmadában, a reformkor kezdetétől a kiegyezés évtizedéig. A két földművescsalád, Diószeghy Dániel és Csik Lajos szülei pedig közvetlenül az első világháború előtt döntöttek úgy, hogy fiukat elindítják a tanultak világába. Ha ágaktól függetlenül vizsgálódunk, akkor megállapíthatjuk, hogy a 20. század előtt egy kivételével (Soós Béla) minden család első tanult embere református lelkész volt – vagy legalábbis rendelkezett ilyen végzettséggel –, s egy újabb kivétellel mind Sárospatakon voltak tógátusok.[13] Ha szigorúan csak az apai egyenes ági leszármazást nézzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a polgáriasabb városi háttérből jövők, a rimaszombati születésű Bernát István, a rimaszombati származású Soós Béla és a miskolci születésű Kun József családfáján nem lelkész volt az első tanult felmenő. A két 20. századi első generációs professzor pedig a középiskola elvégzése után közvetlenül arra a természettudományos pályára lépett, amelynek később egyetemi tanára lett.

Ezt a két 20. századi esetet kicsit alaposabban is bemutatjuk. Csik Lajos, aki 1940-ben az újjászervezett kolozsvári egyetem fajbiológia és örökléstan tanszékének professzora lett, 1902-ben született a Borsod megyei Felsőnyárádon. Felsőnyárád református többségű község volt, ahol a nemesség aránya 1848 előtt az egyharmadot közelítette. Csik Lajos felmenői minden ágon a község nemesi eredetű családjaiból származtak. A felsőnyárádi kisnemesek családi stratégiájában az 1820-as évektől megjelent az a törekvés, hogy egy-két gyereket taníttassanak. Így emelkedett ki a közeli rokon kókai Kun családból a reformkorban miskolci és sárospataki tanulás után Kun Bertalan tiszáninneni református püspök és több testvére (ügyvéd, orvos, gimnáziumi tanár). Sőt, a kisebb birtokos Csik családból Csik Lajos apjának testvérét is így taníttatták ki egy generációval korábban Sárospatakon. Jénai és tübingeni tanulmányok után lett a miskolci gimnázium

[13] Kiss Árpád dunamelléki lelkész nagyapjáról nem tudjuk, hol kapta a lelkészi képesítést.

vallástanára. Csik Lajos az ő pártfogása mellett végezhette el a miskolci református gimnáziumot.

Diószeghy Dániel, a műegyetem tüzeléstan és anyagvizsgálattan tanszékének professzora 1900-ban született az Ung megyei Ungmogyoróson. Szülőfaluja az Ungvártól délnyugatra fekvő termékeny síkság református többségű nemesi falvainak egyike. Református egyháza leányegyház volt, de templommal, 1760-tól iskolával és tanítóval. Az anyakönyvben a Diószeghyek minden férfitagja, feleségeik, valamint gyermekeik keresztszülei nemesként szerepelnek. Diószeghy Dániel anyja is minden ágon nemes családból származott. 1931-ben, a Csehszlovákiába szakadt ungi egyházmegye történetében a kortárs szerző ezt írta: „Különben Mogyorós ma is un. 'nemes falu', lakói legnagyobb részben a régi hagyományokhoz szívósan ragaszkodó kisnemesek. Régi tekintélyes ősök sarjai ezek, kik a sors forgandó kerekén nagyon közel jutottak… a röghöz". A név szerint felsorolt családok között ott vannak a Diószeghyek meg a családfa többi ága is (Haraszy K. 1931: 272–273). Innen vitték hat testvére közül Diószeghy Dánielt 1912-ben, 12 évesen a régió református iskolaközpontjába, a sárospataki kollégiumba, ahol kitűnő tanulóként tandíjmentességet kapott. A két professzor tehát földművescsalád első generációs értelmiségije. A Csik család módosabb, a Diószeghy inkább paraszti sorban élt, de mindkettő nemesi öntudatú volt, s ez a mentalitásukat is meghatározta. Gyermekeik taníttatásával lényegében egy 18. században indult kisnemesi stratégia kései folytatói voltak.

A TISZÁNINNEI SZÁRMAZÁSÚ REFORMÁTUS EGYETEMI TANÁROK ÉS A REFORMÁTUS FELEKEZETI-MŰVELŐDÉSI ALAKZAT A TISZÁNINNENI EGYHÁZKERÜLETBEN

Áttekintve a tiszáninneni származású református egyetemi tanárok családjainak történetét, a családok nemzedékeinek iskolázását, intellektuális pályára lépésüknek a körülményeit, nem kétséges, hogy Vécsey Tamás 1878-as királyi kinevezésétől Diószeghy Dániel 1943-as kormányzói kinevezéséig professzoraink – függetlenül attól, hogy milyen professzióban működtek – családi származásuk révén nagyon erősen a több évszázados mélységű református felekezeti-művelődési alakzatban gyökereztek. Az alakzat formálódása a 17. században kezdődő ellenreformációs időszakig vezethető vissza. Létmódjának, szerkezetének megszilárdulása paradox módon a szatmári egyezség utáni, a protestáns egyháztörténetben 70 éves babiloni fogságnak nevezett szakaszra, pontosabban a 18. század középső időszakára tehető. Új irányokat is jelző, de stabil, üzemszerű működése

az elvilágiasodás első nagyobb hulláma előtti évtizedekre, a 19. század középső harmadára jellemző. Talán ezekkel a szakaszokkal hozható összefüggésbe kicsiny mintánkon tett megfigyelésünk a reformátusok intellektuális pályákra való belépésének történeti ritmusáról.

Az alakzat magja a tiszáninneni egyházkerületben az a papi rend volt, amelyiknek tagjai a középiskolai szintet Szikszón, Rimaszombatban, Miskolcon és Sárospatakon végezték, a kollégium törvényeit Sárospatakon aláírták/subscribáltak, tógátusként teológiai képzést nyertek, majd a kerület egyházmegyéi felszentelték/ordinálták őket. A rövid családtörténetek, de kiváltképpen az egész adattár tanulsága szerint a papi rend házasságaival, fiúgyermekeinek az egyházi felsőbbség által is szorgalmazott taníttatásával, leányainak férjhez adási stratégiáival fő mozgatója, éltetője volt térben és időben a református tanult rend egész tiszáninneni hálózatának, s dokumentáltan meghatározó forrása a tiszáninneni eredetű református egyetemi tanári elitnek. A református tanult réteg, mint vallási és művelődési közösség azonban tágabb volt a Pfarrhausnál, az ordinált lelkészek körénél. Ezt az adattár részletes családtörténetei is bizonyítják. Odatartoztak a léviták, preoransok, akik olyan leányegyházakban szolgáltak, ahol nem tudtak felszentelt lelkészt tartani, de odatartoztak az egyre inkább véglegesített állásban működő oskolamesterek, rektorok és a falusi nótáriusok is. Összetartoztak, mert Sárospatakon több-kevesebb ideig együtt tanultak a leendő lelkészekkel. De odatartoztak azok is, akik az anyaiskola valamelyik középszintű partikulájában, Szikszón, Rimaszombatban vagy Miskolcon tanultak, ahol Patakról jött tógátus-praeceptorok, ott végzett rektorok tanítottak. Utóbbiak persze közös képzettségük révén szintén ennek az alakzatnak a tagjai voltak. Ahogy nyilvánvalóan a partikuláris iskolarendszer csúcsán levő anyaiskola külföldet járt tanárai is, akik az alakzatnak meghatározó szellemi vezetői voltak. Sokáig többek között azért beszélhetünk röviden lelkész-tanár-tanító blokkról, mert tógátusként mind hasonló képzési folyamatban vettek részt.

A 18. század végén a jogászképzés megkezdése miatt, de más okból is megnövekedett a kollégiumban a világi hivatást választó nem tógátusok/publicusok száma, köztük a földbirtokos nemesi származásúak, sőt a nem református s nem is magyar jogot tanulók száma (Benda K. 1981: 110–111). A református felekezetűek egyházi kultúrájuk, tradícióik, hittani azonosságuk alapján természetesen részei voltak a református felekezeti-művelődési alakzatnak, de a földbirtokos nemesek, az iskolai nomenklatúra szerinti praenobilisek nem szerepeltek egyetemi tanáraink családfáján. Növekvő számban tűntek fel viszont a 19. században az oldalágakon, de a fővonalon is olyan képzett világiak, mint az orvos, patikus s még inkább az ügyvédek, városi, vármegyei tisztviselők, gazdasági szereplők. Ők főleg a városi eredetűek, a rimaszombati származásúak (Bernát István, Soós Béla) s a miskolci Kun József családfáján fordultak elő. Talán a városias, polgárias

elemeknek, az általuk hordozott urbanitásnak a szerepe is tekinthető az eperjesi-szepességi művelődési kapcsolathoz hasonlóan, sőt ahhoz kapcsolódóan az alakzat tiszáninneni jellemzőjének. Az egész régió református művelődési arculatának sajátos színt adott, hogy a főleg birtokos nemesség által támogatott, de az egész egyházkerület fenntartóerejét élvező országos hírű anyaiskola partikuláris kötelékében két olyan jelentős városi gimnázium működött, mint a rimaszombati és a miskolci, amelyeket a városok szellemi életét meghatározó református közösségek tartottak fenn s vettek előszeretettel igénybe. A 19 professzorból kettő volt rimaszombati származású, kettő miskolci gyökerű. Sárospatak kis városka volt, de az ott született hat professzorral már tíz azoknak a száma, akik városi miliőből jöttek.

Egyetemi tanáraink családfájának ágain a 19. század második felében megszaporodtak a tanárok is. Közvetlenül az apák között kilenc tanár volt. Hat Sárospatakon, egy Miskolcon, kettő Kolozsváron működött. Bár ők már professzionális, az Entwurfnak és a későbbi állami szabályozásoknak megfelelő középiskolai vagy akadémiai tanárok voltak, magyar nyelvet, görögöt, természetrajzot, fizikát, jogot tanítottak, s csak egyikük volt teológiai tanár, mégis heten közülük még lelkészi képesítést is szereztek. Ez is annak a jele, hogy a református felekezeti-művelődési alakzaton belül vagyunk. A tanárok ilyen nagy aránya az egyetemi professzorok közvetlen felmenői között szintén tiszáninneni vonásnak tűnik, és a sárospataki kollégium erős szerepét jelzi az alakzat tiszáninneni formálásában. A sárospataki volt az egyetlen olyan református anyaiskola, amelyik lényegében kizárólagosan saját erőterében tudta tartani az egész hozzá tartozó egyházkerületet. A debreceni kollégium folyamatosan országos jelentőségű anyaiskola volt, de a tiszántúli egyházkerület két északi egyházmegyéjének nem jelentéktelen részét Sárospatak a maga erőterébe tudta vonni. A dunántúli anyaiskola, Pápa viszont sem az adászteveli száműzetés előtt, sem azután nem tudta rektorokkal és lelkészekkel ellátni az egész egyházkerületet. Fokozottan ez volt a helyzet a dunamelléki egyházkerületben is, amelynek területére saját iskoláin kívül Debrecenből, Sárospatakról és Pápáról is érkeztek tanult reformátusok. Sárospatak viszont maga látta el az egyházkerület anya- és leányegyházait lelkészekkel, lévitákkal, preoránsokkal, partikuláris kisiskoláit oskolamesterekkel, rektorokkal, középiskoláit praeceptorokkal és tanárokkal. A sárospataki református kollégium sugárkörében képződött nemzedékről nemzedékre az egész tiszáninneni tanult egyházi rend, de a 19. század szaporodó világi pályán mozgó református értelmisége is, akik együtt alkották azt a református felekezeti-művelődési alakzatot, amelyből a régió református egyetemi tanárai származtak.

Tapasztaltuk azonban, hogy ez a művelődési alakzat, ez a tanult rend nem volt zárt. Egyetemi tanáraink családtörténetei azt mutatták, hogy a 17. századtól megfigyelhetően minduntalan kiegészült az alakzat újabb, intellektuális pályára

lépő személyekkel és családokkal. Már előző kötetünkben, amelyben a debreceni tudományegyetem hittudományi kara professzorainak adattárát közöltük és elemeztük, arra az eredményre jutottunk, hogy ez a folytonos kiegészülés az alakzat szociológiai létmódjának legfőbb konstituáló tényezője (Kovács I. G. 2014: 183). Leírtuk azt is, hogy az utánpótlást adó rezervoárnak a finomabb átsúlyozódások ellenére a református népesség történeti-szociológiai adottságai okán volt bizonyos állandósága. Megfogalmazható azonban most már az a kérdés is, hogy megfigyelhetők-e különbségek a hittudományi csoport és az egyes egyházkerületekből származó professzorok csoportjai között a tekintetben, hogy a rezervoárnak milyen elemei, mikor és milyen súllyal jelentek meg a tanultaknak, a református felekezeti-művelődési alakzatnak azokban a köreiben, ahonnan a leszármazottak egyetemi tanárként jutottak a csúcsra.

Ha szisztematikusan megvizsgáljuk, hogy honnan, milyen társadalmi háttérből, milyen jellemzőkkel jöttek az új belépők, akkor egy olyan mutatót találunk, amely csaknem mindenkire jellemző, onnan kezdve, hogy Búza László anyai nagyanyjának, Baksay Erzsébetnek az őse, Nógrádi Mátyás 1642-ben aláírta az iskola törvényeit, azon át, hogy Kérészy Zoltán dédapjának a nagyapja 1705-ben subscribált Sárospatakon, odáig, hogy Diószeghy Dánielt Ungmogyorósról a szülei 12 évesen, 1912-ben felvitték a sárospataki kollégiumba. Ez a mutató pedig a nemességhez tartozás. Ez alól apai ágon csak két kivétel volt. A feltehetően görögkatolikus parochustól leszármazó Mitrovicsok nem voltak nemesek. Az első intellektuális pályára lépő felmenő, id. Mitrovics Gyula apját ugyan birtokosnak írták, de a nemességnek nem találtuk nyomát. Biztos, hogy nem voltak nemesek Bernát István apai felmenői sem. (Csak ő maga kapott nemességet 1908-ban.) Az összes többi apai ágat nemesnek tekinthetjük azzal a megjegyzéssel, hogy a Finkeyek nemességében van bizonytalanság, de kétségtelenül nemesként éltek és házasodtak. Az apai ágak nemessége így 90 százalék körüli. Az anyai ágaké ennél alacsonyabb, körülbelül 80 százalék. Bernát Istvánnak és Mitrovics Gyulának az anyai ági felmenői viszont nemesek voltak, s így végül is vagy az apai, vagy az anyai ágon mind a 19 tiszáninneni származású református egyetemi tanár nemes családból származott. Ezek sokkal magasabb nemességi mutatók, mint a hittudományi kari tanároké volt, akiknek csak a fele volt nemesi eredetű. De magasabbak a mutatók a két világháború közötti, összesen 568 professzor 114 reformátusa esetében kiszámított 62,3 százalékos aránynál is (Kovács I. G. – Kende G. 2011: 155).[14] A hittudományi kari alacsonyabb részarányt magyarázhatjuk azzal, hogy a háttérben álló lelkészi pálya utánpótlása a 19. század végére megváltozott, nagyobb szerephez jutottak a nem nemes földművesek, iparosok s az alsóbb kispolgári csoportok.

[14] A római katolikus egyetemi tanárok nemességi mutatója ugyanott csak 27,5 százalékos volt.

A két világháború közötti összes egyetemi tanár és a szintén sokféle professziót folytató tiszáninneniek közötti jelentős különbséget viszont már inkább területi alapon tudjuk értelmezni. Abból indulhatunk ki, hogy a történeti irodalom szerint a török birodalom és a királyi Magyarország egykori határvidékén, a végvári vonal mellett, így ebben az északkeleti régióban is az országos viszonyoknál általában magasabb volt a nemesek részaránya. Míg országosan a teljes népességen belüli részarány 5 százalék körül mozgott, addig Borsod megyében az 1784-es népszámlálás szerint a felnőtt férfiak 15 százaléka volt nemes, de Abaúj és Gömör megye nemesi mutatói is messze az országos felett voltak (Paládi-Kovács A. 2000: 139–140). A mi szempontunkból most nagyon fontos Miskolcon az 1786-os népszámlálás, amely a felnőtt férfiak között 35 százalék nemesi kiváltsággal rendelkezőt talált. 1798-ban és 1810-ben a miskolci háztartások között szintén közel ennyi a nemesek aránya. A nemesség felekezeti megoszlására általában nincs sok pontos adat, de tudjuk, hogy Miskolcon 1798-ban a nemes családok több mint 90 százaléka volt református, másrészről pedig a református hívek több mint 40 százaléka volt nemes (Fazekas Cs. 2000: 581–582; Faragó T. 2000: 157–158). Abaújban és Gömörben, de Tornában is ismerünk több református kisnemesi települést. Az egyháztörténetből, egyes gyülekezetek történetéből tudjuk, hogy az erőszakos ellenreformáció idején a kisnemesség, a kisnemesi közösségek voltak azok, akik eredményesebben tudtak védekezni a jobbágyoknál, s inkább meg tudták őrizni protestáns felekezeti azonosságukat. A református népességen belül ilyen módon is növekedett a nemesek aránya.

Ennek a nagyszámú kisnemességnek a viszonyai nagyon különböztek. Zömük nemesi birtok nélküli armális nemes volt, s csak kisebb részük tartozott az egész vagy rész nemesi telekkel rendelkező, s így már birtokosnak számító kurialisták, konposszesszorok/közbirtokosok közé. Ennek a birtokosztódástól, lecsúszástól fenyegetett tömegnek egyes elemei a lehetőségeket keresve a mi szerény adataink szerint már a 18. század elejétől érdeklődni kezdtek a tanulás, az intellektuális pálya iránt, követve ezzel a bizonyos nemesi jogokkal is élő, nemesi életmódmintákat követő s a nemességgel rendszeresen házassági kapcsolatba lépő tanult rend, köztük a lelkészek mintáját. A 18. század közepére ez az érdeklődés intenzívebb lett. Emlékeztetünk egy korábbi megállapításunkra, miszerint 19 professzorunk közül hétnek körülbelül ekkor kezdett tanulni az első őse. A 18. század utolsó harmadától, amint azt korábban Szabó István is megpendítette, Kósa László pedig újabban részletesebben megvizsgálva megfogalmazta és bizonyította, a kisnemesség egyértelmű rétegstratégiája lett a tanulás révén való felemelkedés, illetve pozíciómegőrzés (Szabó I. 1941: 56–57; Kósa L. 2001: 254–268). Ennek a felismerésnek az igazságát régiónkra vonatkozóan a sárospataki kollégium diáknévsorainak a származásra vonatkozó adatai is alátámasztják. Benda Kálmán összefoglalása szerint 1777 után – akkortól tüntették fel a származást – az egész

kollégiumi diákságból 4–5 százalék birtokos nemes mellett 50–55 százalék volt a kisnemesnek mondható nemes. A 15–16 százaléknyi pap- és tanítógyerekről pedig Benda azt írja, hogy „ezek jórésze ténylegesen is nemes volt, egyébként a szokásjog hagyományosan valamennyiőjüknek bizonyos nemesi jogokat biztosított". 20–25 százalékot mint mezővárosi polgárt (libertinus) tartottak számon. A főleg papnak készülő tógátusoknak fele volt kisnemes, 18–20 százalék a pap- vagy tanítócsaládból származó és 30–32 százalék a mezővárosi (Benda K. 1981: 96–98). A pataki diákság ilyen összetétele alapján – amely 1848-ig alig változott – nem kérdőjelezhető meg, hogy az északkeleti régióban a református kisnemességnek valóban az egyik fontos stratégiai iránya fiai taníttatása volt. Ehhez igen kedvező körülményeket teremtett a sárospataki kollégium partikuláris iskolarendszere. Már nem volt meg a 17. század körülbelül 30 kis- vagy nagygimnáziumi szintű mezővárosi iskolája, de a díjlevelek tanúsága szerint – mint már említettük – a 18. században több mezővárosi iskolában, sőt jó néhány nemesek által lakott kisebb község iskolájában tanították a latin nyelv alapjait a declinista szinttől a syntaxisig. Sőt az anyaiskolából rektoriára kimenő tógátus diákok az egyházkerület minden iskolájában képesek voltak a latin nyelvet akár kezdő, akár haladó fokon tanítani, ha akadt ez iránt érdeklődő tanítvány. Így a kisnemesek fiai az egyházkerület egész területén kis költséggel megtehették a kezdő lépéseket a felsőbb tanulmányok irányába. Az 1807–1808-ban készült lelkészi önéletrajzokban a sárospataki vagy a miskolci iskolázás előtti tanulás helyszíneként megemlítenek nagyobb iskolákat is (például Szepsi, Szendrő, Mezőcsát, Putnok, Ónod), de leggyakrabban csak annyit írnak, hogy „tanult hazájában" vagy „hazájabeli oskolában" (Ugrai J. 2004). A partikuláris iskolai hálózat Sárospatak vonzáskörzetéből, az egész tiszáninneni egyházkerület területéről becsatornázta az anyaiskolába a kisnemesek közül mindazoknak a gyerekeit, akik a tanulásban láttak esélyt.

A sárospataki kollégiumban végül is jóval magasabb volt a nemes/kisnemes diákok aránya, mint például Debrecenben, ahol 1800-ban a középfokon és a bölcsészeti tagozaton tanulók 12 százaléka volt nemes, 1820 és 1845 között pedig az akadémiai tagozatok (bölcselet, teológia, jog) diákjainál 15 és 22 százalék körül ingadozott a nemesek aránya (Tóth B. 1988: 138; Bajkó M. 1988: 180–181).[15] Ha tehát figyelembe vesszük, hogy a tiszáninneni egyházkerület területén a nemességnek, a református kisnemességnek az aránya jelentősen magasabb volt, mint a többi egyházkerületben, valamint azt, hogy a kerület kollégiumában a diákságnak sokkal nagyobb része volt nemes (kisnemes), mint a többi kollégiumban, akkor az is érthetőnek tűnik, sőt szükségszerűnek látszik, hogy a református

[15] Debrecenben ezenkívül még arra van adat, hogy a 18. század második felében a szolgadiákok 42–46 százaléka került ki a kisnemességből, ami a réteg általánosan elszánt felfelé törekvésének bizonyítéka (Tóth B. 1988: 138).

tanult rend utánpótlásában, a református felekezeti-művelődési alakzat folyamatos kiegészülésében a tanulás életstratégiáját követő kisnemesség nagyobb szerepet játszott, mint más egyházkerületekben. A tiszáninneni egyházkerületben a református felekezeti-művelődési alakzatból az egyetemi tanári elitbe emelkedő csoportnak így a legkarakteresebb jellemzője az volt, hogy a 18. század elejétől a 20. század elejéig folyamatosan a pozícióit megőrizni kívánó vagy felemelkedni vágyó kisnemességből kapta az utánpótlását. Ez még azzal együtt is igaz, hogy többször hangsúlyoztuk a rimaszombati és a miskolci polgárias szálak jelentőségét. Ugyanis ennek a két református urbanitásnak, főleg az akár nemesi mezővárosnak is nevezhető Miskolcnak a miliője egészen sajátos módon nemesi színezetet mutatott.

EPILÓGUS

Természetesen a legigényesebb feladat az lenne, ha meg tudnánk vizsgálni, hogy a tiszáninneni felekezeti-művelődési alakzatból kiemelkedő egyetemi tanárok életében, életvitelében, szakmai pályafutásában, munkásságában volt-e – s ha igen, milyen értelemben – jelentősége annak, hogy ebből az alakzatból származtak. Erre azonban sem elegendő kompetenciánk, sem itt elegendő terünk nincs. Néhány utalást azonban tehetünk, elsősorban annak alapján, hogy Bernát István és Finkey Ferenc viszonylag részletes, helyenként vallomásos emlékezést hagytak maguk után. Bernát István az agrárius és szövetkezeti gondolkodás meghatározó alakja indulásáról, szülővárosáról, Rimaszombatról ezt írta: „A kisváros levegője tele volt a kálvinizmus vezető gondolataival, amelyek egyrészt az egyszerűbb életre, másrészt komoly elhatározásokra serkentettek bennünket. Így lettek eszményeimmé a spártaiak erkölcsei és maradtak azok egész életemen át" (Bernát I. 1936: 14). Fiatalon alapvető célként Magyarország erkölcsi újjáteremtését tűzte ki, de úgy látta, hogy sikert csak akkor lehet remélni, ha a munkát az anyagi élet felkarolásával kezdik. Ez a felismerés vezette el elsősorban a földből élő kisemberek önsegítés által való felemelésének, a szövetkezésnek a programjához. Másrészt az is meggyőződésévé vált, hogy az erkölcsök felemeléséhez szükség van a sok tekintetben kiüresedett, formálissá vált vallásos élet megújítására is. Alapító tagja lett a budai gyülekezetben az új református árvaházat építő Nagypénteki Református Társaságnak. Aktívan szerepelt az 1890-es években szervezett úgynevezett egyházi értekezleteken, ahol például *Küzdelem az ősök hitéért* címmel tartott előadást. 1908-ban ügyvezető alelnökként részt vett a Magyar Kálvin Szövetség megalapításában, amely szövetség az erkölcsi és társadalmi megújulást segítő, a kálvinista magyar öntudatot ébresztő egyháztársadalmi szervezetként alakult

meg. A szövetség ülésein – később kis füzetekben is kiadott – világnézeti alapú előadásokat tartott: *Keresztyénség és haladás* (1912); *Vallás és modern haladás* (1912); *Hit és tudás harmóniája* (1913). Bernát István a református egyházban egyházközségi presbiteri, főgondnoki, egyházkerületi tanácsbírói és konventi tagsági pozíciókat is betöltött, s egész altruisztikus célkitűzésű közgazdasági munkálkodását meghatározta kálvinista világnézete.

Finkey Ferenc, a magyar büntetőjog nagy alakja, a büntetéstan, börtönügy és büntetés-végrehajtási jog modernizálója élete végén írott emlékezésében így fogalmazott: „Szépapám és nagyapám református lelkészek voltak, édesapám is teológiát végzett, lelkész jellegű tanár és őszinte buzgó református ember volt, így kétségtelen, hogy én is a vallásos lelkületemet és a református egyház iránti olthatatlan élő szeretetemet családi örökségül nyertem a jó Istentől… Hálával vagyok Iránta azért is, hogy a református, akkor még ún. helvét hitet örököltem elődeimtől. Patakon születve, a főiskola négyszázados hagyományait, törhetetlen kálvinista életfelfogását közvetlenül tapasztalva, átérezve és átélve csak legbelsőbb egyéniségemet tárom fel, ha feljegyzem a református hitért való igaz rajongásomat és érett meggyőződésemet. A Kálvini puritán életfelfogás, az egyszerű és szigorúan erkölcsös életmód, a nyílt, bátor és mindig őszinte beszéd, mindenféle mysticizmustól való irtózás valóban véremben volt és van ma is" (Finkey F. 1944: 127). Egyházi tisztségeket elsősorban sárospataki jogtanár korában töltött be. Az alsózempléni egyházmegye, majd a tiszáninneni egyházkerület világi aljegyzőjeként intézte egyháza jogi ügyeit. 1904 és 1907 között, mint zsinati képviselő, ő dolgozta ki a kerület javaslatait. Kálvinista világszemlélete szerepet játszott tudományos munkálkodásában is. Például abban, hogy egyik kiindulópontja az etikai alapozású nevelés eszménye volt, s a büntető szigort nem csupán a megtorlás, hanem a nevelés eszközének is tartotta, amelyet sikerrel lehet alkalmazni főleg a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben. Ezért is szorgalmazta a megelőző patronázs munkát és az utógondozást, az elítéltek reszocializációját, a rehabilitáció jogintézményének bevezetését.

Van azonban példánk az egyházi kapcsolat meglazulására is. A legrégibb (17. századi) tanult református családi gyökerekkel rendelkező Kérészy Zoltánnál, aki debreceni református jogakadémiai tanárként feleségül vette az egyik legnagyobb debreceni vendéglő és szálloda tulajdonosának római katolikus leányát, majd átment a kassai királyi jogakadémiára, s a katolikus egyházjognak kiemelkedő művelője lett, a Debrecenből való távozás után már nem találunk semmilyen református egyházias kapcsolatot, szerepvállalást. Csupán annyit, hogy pályája végén Serédi hercegprímásnak a vegyes házasságokat is érintő házassági törvényjavaslatát bíráló cikket írt a *Protestáns Szemlé*be, s belépett a törvényjavaslat kapcsán akciót szervező Kálvin Szövetségbe.

5. táblázat. A tiszáninneni származású református egyetemi tanárok egyházi tisztségei, egyházias szervezetekben való szerepvállalásai a három születési kohorsz szerint tagolva

Név születési év	Egyház- község	Egyház- megye	Egyház- kerület	Országos egyház	Egyházi intézmény	Egyesület
Vécsey Tamás 1839	x	x	xxx	xx		
Bernát István 1854	xx		x	x	x	xx
Szádeczky-Kardoss Lajos 1859	x	x	x	x	x	x
Szádeczky-Kardoss Gyula 1860					x	
Kérészy Zoltán 1868					x	x
Finkey Ferenc 1870	x	x	xx	x	x	x
Mitrovics Gyula 1871	x	x	xx		x	x
Kun József 1875	x	x	x		xx	x
Györffy István 1880	x				x	x
Kovács Gábor 1883	x				x	

Név születési év	Egyház- község	Egyház- megye	Egyház- kerület	Országos egyház	Egyházi intézmény	Egyesület
Buza László 1885	x		xxx	xx		x
Finkey József 1889						
Kiss Árpád 1889						
Horváth Béla 1894						
Soós Béla 1896	x				x	x
Szádeczky-Kardoss Tibor 1898						
Diószeghy Dániel 1900	x		x			
Csik Lajos 1902						
Szádeczky-Kardoss Elemér 1903						

A kibocsátó református felekezeti-művelődési alakzathoz való viszony alakulásának jó mutatója az egyházi tisztségek, az egyházias szervezetekben való szerepvállalások statisztikája, amit a születési évek, illetve a kohorszok rendjében az *5. táblázat*on mutatunk be. Erről jól leolvasható, hogy az első kohorsz egyházi kapcsolatai, szerepvállalásai a gyülekezeti szinttől az országos egyház szintjéig, a zsinati és a konventi tagságig meglehetősen intenzívek voltak. Bernát Istvánon és Finkey Ferencen kívül országos testület tagja volt Szádeczky-Kardos Lajos is, mint zsinati póttag. Vécsey Tamás pedig nemcsak a konventnek és a zsinatnak volt választott tagja, hanem ezeknek számtalan bizottságában is szerepet vállalt. Még akadémiai emlékbeszédében is hangsúlyozták, hogy egyházi tisztségeiben, a bizottságok tagjaként, elnökeként élete végéig rendkívüli szorgalommal és lelkiismeretesen végezte feladatait. Már a második kohorsznál megritkultak az egyházi feladatvállalások. Csak Buza László töltött be egyházkerületi vezető tisztséget. Főjegyző, és már a pártállami időszakban főgondnok, s így zsinati tag is volt. A harmadik kohorsznál a teológiai tanár Soós Bélán kívül csak Diószeghy Dániel egyházi feladatvállalását tudtuk kimutatni. Ő fiatal soproni tanársegédként a húszas években szerepet játszott a soproni református fiókegyház megszervezésében, pénztáros és presbiteri jegyzőkönyvvezető is volt. A harmincas években presbiter lett, 1945 után pedig a dunamelléki egyházkerület világi tanácsbírája.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bajkó Mátyás (1988): A nemzeti műveltség jelentkezésének és kibontakozásának kora. In Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* Budapest. 151–191.

Barcsa János (1905): *A debreceni kollégium és partikulái.* Debrecen.

Benda Kálmán (1981): A Kollégium története 1703-tól 1849-ig. In *A sárospataki református kollégium története.* Budapest. 87–115.

Benke Imre (1943): *Abaúji lelkipásztorok 1685–1799.* Kassa.

Bernát István (1936): *Küzdelmek és eredmények.* Budapest.

Deák Gábor (1999): A Miskolci ev. ref. – Lévay József Főgimnázium története. In Pápay Sándor (szerk.): *Emlékkönyv. A miskolci Református Lévay József Gimnázium épületének 100 éves évfordulójára. 1889–1899.* Miskolc. 8–47.

Dienes Dénes (1998): *Tanulmányok a Tiszáninneni Református Egyházkerület történetéből.* Sárospatak.

Dienes Dénes (2000): Egyház, vallási élet. Református egyház. In Dobrossy Zoltán (szerk.): *Miskolc története,* III/2. 835–868.

Dienes Dénes (2000): *Minthogy immár schola mestert tartanak… Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672.* Sárospatak.

Dienes Dénes (2001): *Megkívántatik a rectorban, hogy légyen kevélység nélkül való… A Sárospataki Református Kollégium partikulái 1773–1826.* Sárospatak.

Dienes Dénes – Ugrai János (2009): A Sárospataki Református Kollégium Partikulái. In Lukács Olga – Dienes Dénes (szerk.): *A református oktatás a Kárpát-medencében 1690–1918 között.* Kolozsvár. 57–76.

Dienes Dénes – Ugrai János (2013): *A Sárospataki Református Kollégium története.* Sárospatak.

Faragó Tamás (2000): A város népessége. In Dobrossy István (szerk.): *Miskolc története*, III/1. 1702–1847-ig. 151–272.

Fazekas Csaba (2000): Városi társadalom. In Dobrossy István (szerk.): *Miskolc története III/2.* 578–653.

Finkey Ferenc (1944): *Emlékképek és élmények életem derüs napjaiból.* Sárospatak.

Gömöry János (1933): *Az eperjesi ev. kollégium 1531–1931.* Eperjes.

Haraszy Károly (szerk.) (1931): *Az ungi református egyházmegye. Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez.* Nagykapos.

Hodinka Antal (1909): *A munkácsi görögkatolikus püspökség története.* Budapest.

Horvát Márton (főszerk.) (1988): *A magyar nevelés története I. kötet.* Budapest.

Hörcsik Richárd (1996): *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777.* Sárospatak

Iványi Béla (1926): *Gönc szabadalmas mezőváros története.* Karcag.

Kónya Annamária (2015): Az erdélyi fejedelmek szerepe a kassai és az eperjesi református gyülekezetek alapításánál. *Egyháztörténeti Szemle* 16. évf. 2. sz. 3–10.

Kónya Péter (1994): *Az eperjesi vésztörvényszék 1687.* Eperjes/Prešov – Budapest.

Kósa László (2016): A magyar református egyház területi szerveződése. In Gál András – Frisnyák Sándor – Kókai Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza.* Nyíregyháza–Szerencs. 113–130.

Kosáry Domokos (1988): Az oktatásügy a haladó törekvések hullámvölgye idején (1790–1830). In Horvát Márton (főszerk.): *A magyar nevelés története I. kötet.* Budapest. 211–256.

Kovács Gábor (1885): *A Miskolci ev. ref. főgymnasium története.* Miskolc.

Kovács I. Gábor – Kende Gábor (2011): A két világháború közötti egyetemi tanárok rekrutációja és a középrétegek hierarchiája a társadalmi rangcímrendszer szerint a dualizmuskori Magyarországon. In Kovács I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom-* és kultúratörténeti tanulmányok. Budapest. 2011. 99–198.

Kovács I. Gábor (szerk.) (2012): *Diszkrimináció – emancipáció – asszimiláció – diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára I. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok.* Történeti elitkutatások – Historical Elite Research, Budapest.

Kovács I. Gábor (szerk.) (2014): *Hit – tudomány – közélet. A debreceni tudományegyetem református hittudományi kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. II.* Történeti elitkutatások – Historical Elite Research, Budapest.

Ködöböcz József (1986): *Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada.* Budapest.

Kunsch József (1853): Szikszó Évlapjai. In *Szikszói Enyhlapok.* Pest. 3–20.

Ladányi Erzsébet (1971): A Comenius-kori sárospataki „schola" végzett diákjai a Hegyalja mindennapi életében. *Pedagógiai Szemle,* 4. 326–335.

Mészáros István (1972): *Népoktatásunk 1553–1777 között.* Budapest.

Mészáros István (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948.* Budapest.

Ö. Kovács József – Szendi Attila (2000): Városi társadalom. In Dobrossy István (szerk.): *Miskolc története III/2.* 519–577.

Paládi-Kovács Attila (2000): Kisnemesi társadalom és kultúra. In uő (főszerk.): *Magyar Néprajz, VIII. Társadalom.* Budapest. 138–172.

Palcsó István (1893): *A késmárki ág. hitv. ev. kerületi lyceum története.* Késmárk.

Papp Klára (2000): Műveltség és művelődés. In Dobrossy István (szerk.): *Miskolc története III/2.* 739–834.

Révész Kálmán (1894): *Százéves küzdelem a kassai református egyház megalakulásáért 1550–1650.* Budapest.

Révész Kálmán (1908): A kassai református főiskola. *Századok,* 2.

Román Ernő (1926): *Az Alsóborsodi és az ősrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története.* Miskolc.

Stipta István (2000): Miskolci közigazgatás jellegváltása. In Dobrossy István (szerk.): *Miskolc története III/2.* 706–736.

Sváb Antal (szerk.) (1996): *Abaúji iskolák és tanítók.*

Szabó Lajos (1944): *Kassai kálvinista krónika 1644–1944.* Kassa.

Szegőfi Anna (2000): Mezőgazdaság – árutermelés – piac. In Dobrossy István (szerk.): *Miskolc története III/1. 1702–1847-ig.* 317–394.

Szelényi Ödön (1917): *A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig.* Pozsony.

Tóth Andrásné Polónyi Nóra (1990): A Tiszáninneni Református Egyházkerület népiskolái a reformkorban. In Benda Kálmán – Hörcsik Richárd – Nagy Edit: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XVI. kötet.* Budapest.

Tóth Béla (1988): A Kollégium története a XVIII. században. In Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* Budapest. 66–150.

Tóth Péter (2000): Miskolc igazgatásának és jogéletének jellegzetességei. In Dobrossy Zoltán (szerk.): *Miskolc története III/2.* 679–705.

Ugrai János (2002): Német szóra menő pataki diákok. *Valóság,* XLV. 7. 73–85.

Ugrai János (2004): *„Kis világnak világos kis tüköre". Északelet-magyarországi református lelkészek önéletrajzi nyilatkozatai 1807–1808-ból.* Debrecen.

Ugrai János (2007a): *Önállóság és kiszolgáltatottság. A Sárospataki Református Kollégium működése 1793–1830.* Budapest.

Ugrai János (2007b): Lelkészek képzése és elhelyezkedési esélyei a 19. század elején a Tiszáninneni Református Egyházkerületben. *Korall,* 30. 158–181.

Ugrai János (2007c): *A Tiszáninneni Sárospatak Egyházkerület lelkészei. A kezdetektől a millenniumig. Adattár. Sárospatak.* Internetes publikáció www.uni-miskolc.hu-egyhtort

Ugrai János (2010): *A pallérozatlanság ellenében. Iskolázás a falvakban a polgárosodás hajnalán.* Budapest.

UGRAI JÁNOS (2012): *A Sárospataki Kollégiumból távozó tógátusdiákok 1783–1871/72. Forrásközlés. Sárospatak – Tiszaújváros.* www.patakarchiv.hu/wa_files/diaknevsor_patak.pdf

UGRAI JÁNOS (2014): Lépcsőfok vagy zsákutca? A tanítói professzionalizáció kezdetei: az abaúji reformátusok példája. *Korall,* 56. 2014. 27–45.

VATTAY LÁSZLÓ (1900): *Visszapillantás a gömöri református egyházmegye százéves történetére.* Tornalja.

ZSUPÁN LÁSZLÓ – BÁNDI GÉZA (1960): Iskolánk története. In TOK MIKLÓS – H. KOVÁCS MIHÁLY (szerk.): *A 400 éves Miskolci Földes Ferenc gimnázium emlékkönyve.* Miskolc. 15–50.

TÖRTÉNETI ELITKUTATÁSOK – HISTORICAL ELITE RESEARCH

10

AZ ELTE TÁTK TÖRTÉNETI SZOCIOLÓGIA TANSZÉK ÉS A PROZOPOGRÁFIAI ÉS CSALÁDTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT SOROZATA

SOROZATSZERKESZTŐ
KOVÁCS I. GÁBOR

A sorozatban megjelent kötetek:

(1990): Elit-bibliográfia 2. kötet. *Külföldi szakirodalom (1959–1989).* Budapest.

(1991): Elit-bibliográfia 1/a kötet. *Klasszikus teoretikusok (magyar és angol nyelvű tárgymutatóval).* Budapest.

(1992): Elit-bibliográfia 1/b kötet. *Neo-elitista irányzatok (magyar és angol nyelvű tárgymutatóval).* Budapest.

VIDA ISTVÁN – VÖRÖS VINCE (1991): *A Független Kisgazdapárt képviselői 1944–1949 (Életrajzi lexikon).* Budapest.

GERGELY JENŐ (1992): *A katolikus egyházi elit Magyarországon (1919–1945).* Budapest.

HORVÁTH BARNA (1993): *Forradalom és alkotmány (önéletrajz).* Fordította: Nagy Endre, jegyzetekkel ellátta: Zsidai Ágnes. Budapest.

LENGYEL GYÖRGY (1993): *A multipozicionális gazdasági elit Magyarországon a két világháború között.* Budapest.

KOVÁCS I. GÁBOR (szerk.) (2012): *Diszkrimináció, emancipáció – asszimiláció, diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. I. Zsidó és zsidó származású egyetemi tanárok.* Összeállította: Kovács I. Gábor, Kiss Zsuzsanna, Takács Árpád. Budapest.

KOVÁCS I. GÁBOR (szerk.) (2014): *Hit – tudomány – közélet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adattára és életútleírása. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adattára 1848–1944. II.* Összeállította: Kovács I. Gábor, Takács Árpád. Budapest.

A *Történeti Elitkutatások* könyvsorozatának új folyama a magyar tudáselit törzsének, az egyetemi tanároknak az életrajzi adattárait közli. Az 1848 és 1944 között működött 1044 professzor szócikkeit, a társadalmi származás problémáját középpontba helyezve, felekezeti-művelődési tömbök, etnokulturális alakzatok szerint haladva készítjük el. Mostani kötetünk tartalmazza a 183 református egyetemi tanár regiszterét kinevezéseik sorrendjével. Mivel a történetileg kiformálódott református felekezeti-művelődési alakzatot a kollégiumok és a hozzájuk kapcsolódó parókiák, a partikuláris közép- és kisiskolák rendszere éltette és formálta, ezért a különböző kollégiumok erőteréből, gyakorlatilag az egyes egyházkerületek területéről származó egyetemi tanárok szócikkeit helyezzük egymás mellé, azt feltételezve, hogy az egyes régiók eltérő mintázatokat is mutatnak.

A református egyetemi tanárok adattárának ezt a területi tagolású közlését a tiszáninneni református egyházkerület területéről származó 19 professzorral kezdjük. Bemutatjuk az egyházkerület történeti iskolahálózatát is, azt a partikuláris iskolarendszert, amelynek középpontjában a sárospataki kollégium állt, s a 19. században legfontosabb középiskolái az erős városi közösségekre támaszkodó miskolci és rimaszombati gimnáziumok voltak.

Az adattárból kiderül, hogy a régió református professzorai, függetlenül attól, hogy milyen tudományos területen működtek, 2-6 generációra visszamenően a református tanult egyházi rendből származtak (lelkészek, tanítók, tanárok), s családjaik első iskolázott emberei Sárospatakon tanult lelkészek voltak. Az intellektuális pályára lépő első ősök a 17. századtól a 20. századig kisnemes famíliákból jöttek. A régió kisnemességének rétegstratégiájában több évszázados kontinuitással volt jelen az iskolázás útján történő társadalmi felemelkedés törekvése.

ISBN 978-963-284-804-4
9 789632 848044